DERİN MÜSLÜMANLIK

KUR'AN VE SÜNNET
IŞIĞINDA AHLAK

M. Fethullah Gülen

Takdim Yerine

Toplumu ayakta tutan en önemli dinamiklerden biri, hiç kuşkusuz ahlaktır. İbn Abbas (radıyallâhu anh) onu bir binanın temeline benzeterek şöyle der, "Her şeyin üzerine oturduğu bir temeli, bir kaidesi vardır. İslam'ın temeli ise güzel ahlaktır." *Beyhakî*'de yer alan bir rivayete göre Aleyhissalatü vesselam Efendimiz, *"Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."* buyurmak suretiyle bu temele işaret eder. Nitekim O (sallallâhu aleyhi ve sellem), başka ifadelerinde de güzel ahlakın ne kadar önemli olduğunu ifade buyurmuşlardır. İşte bunlardan birkaçı:

"İmanı en kâmil mü'minler ahlaken de en güzel olanlardır."

"İnsan ibadet ü taatle katedemediği mesafeleri ahlak-ı hasene ile alır."

"Teraziye ilk konulacak şey güzel ahlaktır."

Kur'ân-ı Kerim de pek çok âyetinde mü'minlerde olması gereken ahlakî özelliklere yer verir. Bunun yanı sıra yine birçok âyetinde ahlakî erozyona uğramış kavimlerden bahseder ve onların yıkılışlarını birer ibret levhası olarak gözlerimizin önüne serer. Âd kavmi, Semûd kavmi, Medyen halkı, Lût aleyhisselam'ın kavmi bunlardan yalnızca birkaçıdır.

İslamiyet'in güzel ahlaka bu kadar ehemmiyet vermesi, onun müntesiplerini de ahlakla ilgili çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. İşin amelî yönünü mutasavvıflar başta olmak üzere birçok Müslüman üstlenmiş; cesaret, civanmertlik, iffet, ismet, istikamet, sadakat, adalet, hakkaniyet, vefa, îsâr duygusu... gibi ahlak kaidelerini hayatlarının değişmez birer düsturu hâline getirmek

için ölesiye gayret sarfetmişlerdir. Onlar, güzel ahlakı, bizzat yaşamak suretiyle başkalarına da örnek olmuşlardır.

Onun nazarî yönünü ele alan ulema ise tarih boyunca ahlaka dair kitaplar yazmış ve bu şekilde insanları aydınlatmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar, ilk başlarda ahlaka dair hadislerin "Kitâbü'l-edeb", "Kitâbü'l-birr", "Kitâbü hüsni'l-huluk" gibi başlıklar altında bir araya getirilmesi şeklinde olmuştur. Daha sonraları ahlakî özelliklerin önemi üzerinde duran yüzlerce eser meydana getirilmiştir: Abdullah İbn Mübârek'in (v. 181) *Kitâbü'z-zühd*'ü, Muhâsibî'nin (v. 243) *er-Ri'âye li-hukûkıllâh*'ı, Kelâbâzî'nin (v. 380) *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*'u, Serrâc'ın (v. 378) *el-Lüma'*ı, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (v. 386) *Kûtü'l-kulûb*'u, Kuşeyrî'nin (v. 465) *er-Risâle*'si, Hücvîrî'nin (v. 465) *Keşfü'l-mahcûb*'u, Gazzâlî'nin (v. 505) *İhyâ'*ı, Sühreverdî'nin (v. 632) *'Avârifü'l-ma'ârif*'i bunlardan sadece bazılarıdır.

Bu geleneğin devamı mahiyetinde muhterem Hocaefendi de daima ahlaka dair bir eser hazırlama düşüncesinde olmuş ancak Türkiye başta olmak üzere İslam âleminin dertlerine çare bulma adına ortaya koyduğu aksiyon ona bu fırsatı vermemiştir. Hocaefendi, meselenin sadece nazarî yönünü ele almakla yetinmeyen, insanlara anlatacağı ahlaki özellikleri kendi nefsinde tam manasıyla yaşamadan anlatmayı asla kabul etmeyen bir yapıya sahiptir. O, aslında, yaşantısıyla bir ahlak kitabı yazmıştır. Ne var ki yazıya geçirilmediği sürece yaşananların, hatıraların bir süre sonra kaybolması da Allah'ın bir takdiridir. Belki ileride yazmayı düşündüğü bir ahlak kitabının ana hatları olarak düşündüğü konuları belli bir silsile içinde anlatmayı düşünen Hocaefendi bu gayeye matuf olarak 2 mayıs - 5 eylül 1980 tarihleri arasında İzmir Bornova

Merkez Camii'nde 14 hafta vaaz vermiştir. Bu vaazların ana konusu İslam ahlakının genel ilkeleridir.

Yayınevimiz, bu vaazlarda anlatılan konuları esas alarak Hocaefendi'nin, İslam ahlakına dair görüşlerinin yer aldığı bir kitap hazırlamayı düşünmüş, bu proje, kendilerinin de onayıyla yaklaşık iki sene önce başlatılmıştı. Allah'ın tevfik ve inayetiyle proje tamamlanmış ve elinizde tuttuğunuz bu eser meydana gelmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserin temelini Hocaefendi'nin 1980 yılında verdiği ve "Ahlakî Mülahazalar" ismiyle bilinen 14 vaaz oluşturmaktadır. Ancak aradan geçen yaklaşık 40 yıllık süreçte elbette ki Hocaefendi, konusu İslam ahlakı olan birçok vaaz ve hutbe vermiş, özel ve genel sohbetler yapmıştır. Kapsamlı bir ahlak kitabı olması gayesine matuf, Hocaefendi'nin, bu 40 yıllık süreçte yazılarında ve sohbetlerinde üzerinde durduğu ahlakî konuları da –ki bir kısmı hâlihazırda basılı kitaplarda yer almaktadır– kitabın içine dercettik. Ruhunun ufkuna yürümeden önce zât-ı âlilerine arz edilen kitap, kendilerinin de muvafakatıyla basılmış ve böylece tarihe bir not daha düşülmüştür.

Süreyya Yayınları

Giriş

1. Ahlak

Huluk kelimesinin çoğulu olan ahlak; seciye, karakter, huy, iyilik ruhu, fenalıktan kaçınma tavrı, ahsen-i takvime mazhariyet şuuruyla davranma manalarına gelmektedir. İnsanın fizikî ve maddî yanı *halk* sözcüğüyle anıldığı gibi ruhî ve manevî yanına, diğer bir ifadeyle, mükemmel yaratılışına göre Yaratan'ın istek ve emirleri çerçevesinde yaşama ceht ve gayretine de huluk denir.

Ulema; iyi huy ve fazilet edalı davranışlara *ahlak-ı hasene*, *mehâsin-i ahlak* ve *ahlak-ı hamîde*; fena huy, menfi tavır ve ahsen-i takvimle yaratılmış olmaya uygun düşmeyen hâl ve davranışlara da *mesâvî-i ahlak*, *sû-i huluk*, *ahlak-ı zemîme* ve *ahlak-ı seyyie* diyegelmişlerdir.

Bazı ehl-i tahkik de tavır ve davranışlarda pozitif olanlara *edep*, aksine de *sû-i edep* demiş ve meseleyi bu çerçevede ele alarak düşüncelerini *edep* etrafında örgülemişlerdir.

Hazreti Ali (radıyallâhu anh) güzel ahlakı اِجْتِنَابُ المَحَارِمِ وَطَلَبُ الحَلَالِ وَالتَّوْسِعَةُ عَلَى العِيَالِ *"Allah'ın yasak ettiği şeyler karşısında tir tir titreme ve onlardan sakınma, helalin arkasına düşme ve ailesini iyi geçindirme"*[1] sözüyle ifade eder.

İbn Abbas (radıyallâhu anh), onu bir binanın temeline benzetir: لِكُلِّ شَيْءٍ أَسَاسٌ وَبِنَاءُ الْإِسْلَامِ الْخُلُقُ الْحَسَنُ *"Her şeyin üzerine oturduğu bir temeli, bir de onun üzerinde yükselen bir binası vardır. İslâm'ın binası ise güzel ahlaktır."*[2]

Tâbiîn neslinin büyük imamı Hasan Basri Hazretleri ise

güzel ahlakı, güler yüzlü olma ve başkalarına eziyet etmeme olarak tarif eder.[3]

Sonraki dönem İslâm büyüklerinden Yahya İbn Muaz da meseleyi anlatırken şu ifadeleri kullanır: "Kötü ahlak öyle kötü bir şeydir ki birçok iyilik onunla faydasız hâle gelir. Güzel ahlak da öyle güzel bir şeydir ki yapılan birçok yanlış, o olunca zarar vermez."[4]

İnsanlık var olduğu günden bu yana hemen her zaman *ahlak* üzerinde durulmuş ve o, insanın yaratılış gayesinin çok önemli bir derinliği olarak zikredilmiştir. Cesaret, şecaat, civanmertlik, iffet, ismet, istikamet, sadakat, adalet, hakkaniyet, vefa, îsâr duygusu gibi hususlar tarihin en karanlık dönemlerinde bile vicdanlı kimseler tarafından daima korunmuş ve hiçbir zaman bütün bütün yok edilememiştir.

Esfel-i Sâfilin - A'lâ-i İlliyyîn

İnsan, ahsen-i takvime yani en güzel şekil, suret, mana ve muhtevaya mazhar olarak yaratılmıştır. O, bütün esmâ ve sıfât-ı sübhâniyenin fihristi mahiyetinde parlak bir aynasıdır. Böyle bir aynanın kötü ahlak ile karartılması, ahsen-i takvime mazhariyetin hakkını verememenin ve insanın Hak nezdindeki konumuna saygısızlığın bir ifadesidir. Konumu itibarıyla melekleşmeye namzet olan insanoğlu, zaman zaman incelik ve nezaketi ile melekleri imrendirmiş zaman zaman da kabalık ve küstahlığıyla şeytanları ürkütmüş ve tiksindirmiştir. Kur'ân, bu ikinciler hakkında أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"Onlar hayvan gibi hatta yol-iz bilmeme noktasında onlardan da aşağıdırlar."*[5] diyerek yaratılış gayesini bilmeyen bu kimselerin üzerini çizegelmiştir.

İnsanoğlu, mahiyeti itibarıyla *esfel-i sâfilin* (en sefil, en

aşağılık durumlar) ile *a'lâ-i illiyyîn* (en yüce makamlar) arasında gelgit yaşama konumunda bulunur. Nefis ve şeytana uyduğu, iman ve sâlih amele sırtını döndüğü, Cenab-ı Allah'la münasebetini koruyamadığı ve kendini durağanlığa saldığı sürece aşağıların aşağısına sürüklenmesi mukadderdir. Aksine, iradesinin hakkını verip iman ve aksiyonla kanatlandığı sürece de a'lâ-i illiyyîn-i kemâlâta yükselmesi, Cenab-ı Hakk'ın, kulları hakkında değişmeyen âdet-i sübhâniyesinin (ilahî kanunların) gereğidir. Fakat insan her zaman bu çizgiyi koruyamayabilir, zira az önce de işaret ettiğimiz gibi sürçme ve hata işleme insanoğlunun tabiatında vardır. Nitekim İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Âdem hata etti, evlatları da hata etti; Âdem unuttu, evlatları da unuttu."*[6] buyurarak bu önemli hususa dikkatlerimizi çeker. Ne var ki böyle bir sürçme, Hazreti Âdem'de (aleyhisselam) içtihat hatası mahiyetinde bir *zelle* idi. Bizlerin –Allah muhafaza buyursun– böyle bir duruma düşmesine ise *zelle* denemez, dense dense *kırılma* ve *çözülme* denir. İşte insanoğlu şayet Allah'a müteveccih olup O'nunla münasebetini koruyamaz ve hayatını Kitap ve Sünnet'in sağlam seralarında güven altına alamazsa böyle iç içe kırılmalara maruz kalır da –hafizanallah– hevâ-i nefsin (nefsî arzuların) felç eden tesirinden kurtulamaz.

Böylesi bir çöküş ve çözülüşe karşı insan, imanda yenilenme ve derinleşme mülahazasıyla yakîn, irfan ve aşk u iştiyak adına devamlı Hakk'a teveccüh edip O'na sığınmalı, haram helal konularında kılı kırk yararcasına yaşamalı, günde hiç olmazsa birkaç kez nefsiyle hesaplaşmalıdır. Nefs-i emmârenin dürtülerine bütün bütün kapanmalı, ihlas ve ihsana sımsıkı sarılarak Allah'a kavuşma iştiyakıyla kalben hep uyanık kalmalıdır ki muhtemel muhalif rüzgârlar karşısında daima dimdik ayakta durabilsin. Evet, işte

bütün bunlar, Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha ile ortaya konan ilahî ahlakın temel dinamikleridir.

Bu dinamiklerle çerçevesi belirlenen İslâm ahlakı, katiyen bir kısım pedagog ve psikologların zannettiği gibi dar gözlemlere dayalı nazarî bir kitle ahlakı, bir sınıf ahlakı değildir. Aksine o, insan hayatını bütün yönleriyle şekillendirecek, onun ruhundan bütün menfi şeyleri söküp atacak ve onların yerine yüce hasletleri yerleştirecek, böylece insanı melekler üstü bir konuma getirecek özellikleri haiz, mütekamil bir ahlak sistemidir.

2. Ahlakın Kaynağı

a. Güzel Ahlakın Kaynağı

İslamî düşünce sisteminde güzel ahlakın esas kaynağı; ilahî mesajlar ve bu mesajların ilk muhatapları olan, Allah'ın seçkin kulları peygamberlerdir. Onlar (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüsselam), aldıkları mesajları muhataplarına eksiksiz tebliğ etmenin yanında, bu mesajları hâl ve davranışlarıyla da sergilemişler ve böylece çevrelerindekiler onların etrafında âdeta nuranî bir haleye dönüşmüşlerdir. Peygamberlerin sundukları ilahî mesajlara dayanmayan eğitimci ve düşünürlerin ahlak konusuyla ilgili ortaya koydukları hiçbir disiplin uzun ömürlü olmamış ve bu fikirler, insanoğlunu kâmil manada insanî kemâlâta yönlendirmede yetersiz kalmıştır. İnsanlık tarihinde güzel ahlak, en mükemmel şekliyle, yalnız peygamberler tarafından temsil edilmiştir. Bu hususun en zirve temsilcisi ise hiç şüphesiz Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'dır (sallallâhu aleyhi ve sellem). Daha sonraki dönemde bu kutlu mesaj, ashâb-ı kirâm efendilerimizle topyekûn dünyaya, bütün insanlığa ulaştırılmaya çalışılmıştır.

İslam ahlakının temel kaynakları başta Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha olmak üzere, ilahî vahiy ve onun en doğru temsilcileri olan peygamberlerdir. Hazreti Âişe-i Sıddîka (radıyallahu anhâ), Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahlak-ı âliyeleri kendisine sorulunca şöyle cevap verir: كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ *"O'nun ahlakı Kur'ân'dı."* [7] Bu itibarla da ulema, İslam ahlakının kaynağının; Kur'ân, Sünnet ve bu iki ilahî kaynağın mübarek temsilcisi Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Daha sonraları sahabe, tâbiin ve tebe-i tâbiin efendilerimiz, onların ardından da ümmetin ilim, fikir ve gönül insanları İslam ahlakını zamanın şartlarını göz önünde bulundurarak ve evrenselliğinden yararlanarak devam ettirmiş ve sonraki nesillere emanet etmişlerdir.

Toplumu ayakta tutan en önemli dinamiklerden biri, belki de en birincisi, kuşkusuz ahlaktır. Ahlakî çöküntünün önlenemediği veya ahlaksızlığın teşvik edildiği toplumlarda ve cemiyetlerde içtimai erozyon hızlanmış demektir. Zira Kur'ân-ı Kerim'de ahlaksızlığın sebep olduğu toplumsal yıkılışları anlatan pek çok âyet vardır ve bu âyetlerde o yıkılışlar birer ibret levhası şeklinde tablolaştırılır.

Güzel ahlak, sağlam imanın gereğidir. Cenab-ı Hak, Müminûn Sûresi'nde iman edenlerin kurtuluşa ereceğini buyurduktan sonra önemli bazı özelliklerini sıralar: Onlar namazlarını huşû ile eda eder, Rabbilerine karşı tam bir saygı ve tevazu gösterirler, boş şeylerden uzak dururlar, zekâtlarını verir, fakir fukarayı gözetir ve bu yolla kendilerini maddeten ve manen arındırırlar. İffetlerini korurlar, üzerlerindeki emanetleri gözetir, verdikleri sözleri eksiksiz tutarlar… [8] Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerim, mümin-

lerin sahip olması gereken özellikleri belirtirken güzel ahlaka ait vasıfları zikretmekte ve bu suretle ahlak-ı âliyeyi imanın gereği, tezahürü ve onun ayrılmaz bir yönü saymaktadır.

Başka bir âyet-i kerimede de yine güzel ahlaka ait bir kısım özellikler sıralanır ve bu özelliklere sahip olan müminler müjdelenir:

اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"O tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, Allah'ın rızası için sefer edenler, rükû edenler, secdeye kapananlar, iyilikleri emredenler, kötülüklerden nehyedenler ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenler yok mu? İşte o müminleri müjdele!"[9]

Furkan Sûresi'nde de Rahman'ın has kullarının özellikleri şöyle yer almaktadır:

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

"Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki yeryüzünde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa 'Selametle!' der geçerler."[10]

Kur'ân-ı Kerim, bu âyetlerle müminlerin güzel ahlaka sahip olmaları gerektiğini vurgulamış ve bunun kaynağı olarak da imanı göstermiştir.

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hususta şöyle buyurur: *"Kendiniz için olmasını dilediğiniz bir şeyi başkası için de istemedikçe (hakiki manada) iman etmiş sayılmazsınız."*[11] Demek ki insanlara karşı merhamet ve sevgi, özellikle de Allah'a iman

edenleri sevmek ve kendi arzu ettiği şeyleri onlar için de istemek, güzel ahlakın ve dolayısıyla imanın bir gereğidir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir başka hadislerinde de inanmış bir insanın, komşularına rahatsızlık vermemesi, misafirlerine de ikramda bulunması gerektiğini buyurarak ahlakın kaynağı olarak imanı vurgulamıştır. [12]

Güzel ahlak imanın gereğidir, iman da güzel ahlakın gereğidir. Nitekim kulluk, baştan başa âlî ahlaktan ibarettir. İnandığımız değerler sayesinde ruh, fikir ve düşüncede istikamete girer ve yüce ahlaka ulaşma yolunda en önemli adımı atmış oluruz. İbadet ü taate devam da faziletin ve ahlakın çok önemli bir rüknüdür. Nimetleri ile bizi donatan, şu âlemi bir güzellikler galerisi olarak nazarımıza sunan, mevcudiyetini her hâdisede bize duyuran Hazreti Allah'ın huzurunda kemal-i teslimiyetle iki büklüm olmayan, O'na kullukta bulunmayan insan, şüphe yok ki ahlaken yanlış bir yoldadır.

Netice olarak tefekkür, Allah korkusu, reca ve Allah'a itimat duygusu, hesap düşüncesi gibi yüce hasletlere sahip olan müminler, âyet ve hadislerde belirtildiği üzere, güzel ahlakın özelliklerini de taşımalıdırlar. Bu durum, onların Allah'a ve âhiret gününe inanmalarının bir gereğidir. Bunun aksine, kâfirler ve münafıklar zahiren bazı güzel ahlakî özelliklere sahip olsalar da aslında birçok kötü ahlakî özelliği barındırırlar. Zira küfür ve nifak, her türlü kötü huyun ve ahlakın temel sebebidir.

Bediüzzaman Hazretleri bu konuyu şu şekilde izah eder: Her Müslümanın her vasfının Müslümanca olması icap etmez. Aynı şekilde her kâfirin her vasfı da küfründen neşet etmez. Bazen mü-

minde kâfir sıfatı, kâfirde de mümin sıfatı bulunabilir. Mesela gıybet, yalan ve iftira birer kâfir fiilidir. Fakat maalesef, bazı müminler de bu çirkin günahlara girebilmektedirler. Hatta bazı Müslümanlar yakalarını bu şeytanî tuzaklardan kurtaramamaktadırlar.[13]

Bunun aksi de söz konusudur. İmanı tatmamış bazı insanlar vardır ki başkalarına karşı çok saygılıdırlar. Yalan söylemez, hiç kimse hakkında iftirada bulunmaz ve kimseye saygısızlık yapmazlar. Varlığa karşı da ciddi alâka duyarlar. Tekvinî âyetleri çok iyi okur, kâinat kitabını anlamaya çalışır ve ciddi bir araştırma aşkıyla âdeta eşyayı hallaç ederler. Bütün bunlar birer mümin sıfatı olmakla beraber kâfirde de olsa güzeldir, makbuldür. Haddizatında Allah Teâlâ, sıfatlara göre hüküm verir. Dolayısıyla, bu güzel sıfatlara sahip olanlar kâfir olsalar da bu sıfatların etkili olduğu alanlarda rakiplerine üstün gelir ve işlerinde muvaffak olurlar. Buna, sıfatın sıfata galip gelmesi de denebilir. Bu durumlarda mümin sıfatı kâfir sıfatına üstün gelir. Müminde kâfir sıfatı görmek, kâfirde de mümin vasfına rastlamak her zaman mümkündür.

b. Kötü Ahlakın Kaynağı

Yukarıda, güzel ahlakın imandan kaynaklandığını ve Allah'a, âhiret gününe iman eden, imanının gereklerini tam yerine getiren müminlerin ahlaklı olmasının, imanın tabiî bir sonucu olduğunu belirtmiştik. Kötü ahlakın en önemli kaynağı ise küfür ve nifaktır.

Küfür, Allah'ın nimetlerini görmezden gelerek nankörlük etme anlamına gelen bir kelimedir. Onca delil, şahit, nimet, ihsan gibi inanmayı ve sevmeyi gerektiren unsura rağmen insanın bunları görmezlikten gelerek Allah'ı inkâr etmesi ya da O'na karşı

alâkasız kalması küfürdür ve küfrandır, tam anlamıyla nankörlüktür.

Nifak ise inanmadığı hâlde inanıyor görünmek, akide ve düşüncelerinde inkârcı olduğu hâlde farklı davranmak, menfaatleri doğrultusunda ikiyüzlü bir tavır sergilemektir.

Küfür ve nifak hastalığına yakalanmış ya da ondan kurtulamamış talihsiz biri, her türlü kötü ahlaka meyilli hâle gelir. Zira Allah'a, O'ndan mesajlar getiren peygamberlere, âhiret gününe, vereceği bir hesabın olduğuna, amellerini yazıp duran meleklere inanmayan bir insan için ahlaklı olmanın bir bağlayıcılığı yoktur. Onun açısından ahlak dünyevî bir değerden öteye geçmez; zira o, dünyadan başka bir âleme inanmamaktadır. Yeter ki bu dünyada işlerini yürütebilsin ve dünyevî imkânlar açısından daha iyi bir konuma ulaşsın. Bunun için selametini yitirmiş aklın, kendi çıkarına uygun gördüğü takdirde, yapmayacağı şey yoktur. Yalan söyler, haksız kazancın peşine düşer, rüşvet alır, rüşvet verir... Hâsılı böyle bir kişinin, bazı güzel ahlakî özellikleri olsa bile, bütünüyle kötü ahlaktan sıyrılması zordur. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi her kâfirin her sıfatı küfür sıfatı olmayabilir.

Kötü ahlakın temel kaynağı olan küfür ve nifak aynı zamanda ahlaksızlığın ta kendisidir. Çünkü inkâr, kâinatı sayılamayacak kadar çok nimetlerle donatan ve çeşit çeşit antika sanatlarını insanın nazarına arz eden Yüce Yaratıcı'ya nankörlük yapmak ve bütün bu güzelliklerin kıymetini takdir etmemek demektir. İşte bu kıymet bilmeme ve nankörlük o kadar büyük bir ahlaksızlıktır ki bu hâliyle diğer bütün kötü hasletlerin de kaynağı konumundadır.

Diyelim ki sizi muhteşem bir sanat âbidesi olan Selimiye

Camii'ne aldılar. Oradaki müthiş mimariyi, sanat inceliklerini ve mühendislik hesaplarını görmezden gelir, mimarını hiçe sayarak bir hezeyanla bu âbidenin kendiliğinden meydana geldiğini söylerseniz, gözünüzün önündeki değeri görüp takdir etmeme ahlaksızlığını irtikap etmiş olursunuz. Aynı şekilde, Selimiye'den kat kat muhteşem olan koca kâinatı, içindeki mükemmel sanatı ve ince hendesenin yaratıcısını, Allah'ı tanımayan bir insanın da ahlakî olarak büyük bir inhiraf içinde bulunduğu açıktır.

Gelişme Gayreti

Kötü ahlakın bir kaynağı da gelişme gayretinde olmamak, olduğu yerde saymak ve mevcutla yetinmektir. Derinleşme azmi içinde olmayanlar hiç farkına varmayacakları şekilde sığlaşır ve zamanla tamamen tükenirler. Dolayısıyla insan, sürekli derinleşme arayışında olmalıdır. Sürekli gelişme, bir başka ifadeyle, farklı şekil, farklı renk, farklı şive ve farklı desenlerle her zaman bambaşka güzellikler sergileme, insanın ana hedefi olmalıdır. O, her yeni gün "Rabbim, bugün Seni dünden daha derin duyuyorum. Keşke dün de böyle duyabilseydim!" diyebilmeli ve duymadaki derinliğini her zaman bir perde daha yükseltmeli, sonraki gün Allah'ı daha derin, sonraki gün biraz daha derin hissetmeye çalışmalıdır. Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) günde yetmişten ziyade[14] ya da yüz defa[15] istiğfar etmesindeki sırlardan biri de terakkisindeki bu seyir olsa gerektir. O, devamlı yükseldiğinden dolayı, her an arkada bıraktığı mertebelere –o mertebelere de canımız kurban olsun– bakmış ve her basamakta bir önceki basamak için *"estağfirullah"* demiştir. Zaten bir insan, arkada bıraktığı mertebeleri düşünerek "estağfirullah" diyecek kıvamda değilse bir sukût (düşüş) içinde demektir.

Değişim, ilerleme ve gelişme yönünde olduğunda güzel, gerileme yönünde olduğunda ise çirkindir. Hele insan yüce bir makam elde etmişse onu koruması çok önemlidir. İnsan tefekkür, his, şuur, mantık ve muhakeme açısından ne kadar ilerlerse ilerlesin, ilahî sanatı anlama veya kâinat kitabını okuma konusunda ne kadar gelişirse gelişsin, ihsan şuuruna ve yakîn mertebelerine ulaşma konusunda ne kadar tekâmül ederse etsin, kendini hâlâ sıradan bir kul olarak görebiliyorsa bu büyük bir talihliliktir. Ayrıca, hiçbir farklılık düşüncesine kapılmıyorsa bu değişmeme hâli çok takdire şayandır.

Öyle ki Allah ona ufuklar açsa, kul göklerde uçsa ve bir noktada Cebrail Aleyhisselâm'a ulaşsa, Hazreti Cebrail ona "Dost, artık ben seninle yürüyemem; bundan sonrası bana kapalı, sen yürü, yoluna devam et, *'Top senin, çevkân senindir bu gece.'*" [16] dese, o zaman bile kendisini yaratılmışların en küçüklerinden biri olarak görmelidir. "Ben ancak başkalarının ayaklarının altına yüzümü sürebilecek bir seviyedeyim." deme ve Hazreti Ali'nin yaklaşımına uygun olarak insanlardan bir insan olma[17] düşüncesine bağlı kalma, sürekli kulluğunu duyma, ayakları yerde bir kul olduğunu hep hissetme, farklılıklarını abartmama, mazhariyetlerinden dolayı kendisine çeşit çeşit unvanlar aramama; Kutup, Gavs, Mehdi ve Mesih gibi unvanlara sahip olma iddiasından kaçınma ve tüm bunlarda değişmeme, katiyen fahre girmeme, ucba düşmeme ve yüksek rütbelere gönül bağlamama bir insan için çok büyük bir mazhariyettir. Bunlar asla değiştirilmemesi ve hep korunması gereken mülahazalardır.

Ayrıca *cehalet* de kötü ahlakın ana kaynaklarından biridir. Zira insanlık var olduğundan beri her kötülüğün altında cehalet

sürekli varlığını hissettirmiş ve insanın kayma zeminlerinde önemli rol oynamıştır.

3. Güzel Ahlak

a. İman - Ahlak ilişkisi

Ahlakın kaynağı bölümünde değinildiği üzere, ahlakın imanla çok yakın bir ilişkisi vardır. Bir başka ifadeyle ahlak, imanın lazım-ı gayr-ı müfarıkı yani ayrılmaz parçasıdır.

Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Hangi mümin imanı itibarıyla daha faziletlidir?"* diye sorulunca O, *"Huyu en güzel olandır."* buyurmuştur.[18] Nitekim Cenab-ı Hak, Allah Resûlü'nü hem teselli hem sena etme hem de gönlüne huzur verme makamında وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ *"Şüphesiz Sen, çok yüce bir ahlak üzeresin."*[19] buyurmaktadır. Üzerindeki onca nimete rağmen, burada Efendimiz'in yüce ahlakıyla anılması, güzel ahlakın yaratılışın gayesi, hedefi ve gerçek anlamı olduğuna dikkat çekmek içindir.

Kur'ân buutlu ahlakın en yücesini temsil eden ve *"Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."*[20] buyuran Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu ahlakın kadr ü kıymetini lâl ü güher beyanlarıyla şöyle ifade etmiştir:

1. *"İmanı en kâmil müminler, ahlakı en güzel olanlardır."*[21]

2. *"İnsan, ibadet ü taatle kat edemediği mesafeleri ahlak-ı hasene (güzel ahlak) ile alır."*[22]

3. *"Kıyamet günü teraziye ilk konulacak şey güzel ahlaktır."*[23]

Bu ve benzeri rivayetlerden yola çıkarak güzel ahlakın

alametleri; sözlü veya fiilî olarak kimseye eziyet etmemek, kendisine eziyet edenleri görmezden gelmek, gördüğü eziyeti unutmak ve kötülüklere iyilikle karşılık vermek gibi hasletlerle özetlenmiştir. Nitekim Kâinatın Fahri (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu tarife en canlı ve çarpıcı misaldir. O, ne karşısına dikilip *"Âdil ol!"* [24] diyene ne arkasından cübbesini çekip eziyet edene ne başına toz-toprak saçıp yüzüne hakaret edene ne de kıymetli eşine iftira atana gönül koymuştur. Gönül koymak şöyle dursun, hastalandıklarında gidip bunları yapanları ziyaret etmiş, öldüklerinde de cenazelerine katılmıştır.

İnsanın öfkelendiği, dolup taştığı anlar mutlaka olur. O esnada öfkesine hâkim olması, dinî hayatı bakımından çok önemlidir. Bir taraftan insanların kusurunu affetmek, bir taraftan da öfkeleneceği yerde sakin kalmak, sabırlı ve mülayim davranmak üstün mümin sıfatıdır. Kur'ân-ı Kerim bu hususa, müttakilerin vasıflarını anlattığı yerde şu şekilde değinir:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"Bolluk zamanında da darlık zamanında da ihtiyaç sahiplerini görüp gözetir, kızdıklarında öfkelerini yutar ve insanları affetmesini bilirler. Allah, böyle güzel davranışlara sahip kimseleri sever."[25]

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de *"Müminlerin en olgunu, ahlakı en güzel olan, başkalarıyla en iyi geçinendir."*[26] buyurmuş ve bize, kâmil imana ulaşma adına en doğru yol olarak güzel ahlakı göstermiştir. Bir şiirde de ifade edildiği gibi;

"Ahlak iledir kemal-i âdem,

Ahlak iledir nizam-ı âlem."[27]

İyi huy ve güzel ahlak, tasavvufun da en temel ilkelerindendir. Ahlaken birkaç adım önde bulunanlar, kalb ve ruh hayatında da ileride sayılırlar. Kalb hayatının semereleri olarak görebileceğimiz fevkalade haller, baş döndüren makamlar ve beşer üstü tasarruflar, iyi huy ve güzel ahlakla birlikte olursa makbul olur ve bir kıymete ulaşır.

Huyu güzel olan, en önemli güzelliği elde etmiş sayılır. Fakat huy güzelliği, huysuzlukla test edilmeden ispatlanmış olmaz. Bir insan, huysuzluk karşısında tavır değiştirmiyorsa yani çevresindekilere, akrep ve kobra gibi karakterleri olsa bile, âdâb ve erkân öğretmeye çalışıyorsa güzel huylu demektir. Mümin, çıyanların bulunduğu yere konulsa dahi taşıdığı yüksek karakteri ve yüce ahlakıyla onlara da insanî âdâb ve erkânı öğretmeye gayret etmelidir. İyi insanlarla geçinmek kolaydır. Maharet, en kötü insanla veya kötü gördüğümüz insanlarla da daima iyi münasebetler içinde bulunmaktır. İşte cennetin kapılarını açan sırlı anahtar da budur.

b. Güzel Ahlak İslam'ın Şartıdır

Bir gün Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashâbıyla birlikte otururken Cebrail aleyhisselâm insan suretinde yanlarına gelmiş; iman, İslam, ihsan ve kıyamet alâmetleri ile alâkalı bazı sorular sormuş, Peygamber Efendimiz'in verdiği cevapları da tasdik etmişti. Hazreti Cibril-i Emin onların yanından ayrılınca Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"O Cebrail idi, size dininizi öğretmeye gelmişti."* buyurmuşlardı.[28] Daha sonra *Cibril Hadisi* olarak meşhur olacak bu hadis-i şerifte geçen iman, İslam ve ihsan üçlüsü oldukça önemlidir. Zira dini öğretmek için gelen

vahiy meleği özellikle bu üç konuda sorular sormuş ve İnsanlığın İftihar Tablosu da bu üçlüyü *din* olarak tanımlamıştır.

İman hakikatinin insanda tesirini tam olarak göstermesi, onun amelî yönünü açığa çıkaran İslam'la mümkündür. İman, işlene işlene insanın tabiatına mâl olup davranışlarını belirleyen ve yönlendiren bir derinlik hâline geldiğinde ancak hakiki anlamını bulur. Sadece birkaç delile dayanarak ulaştığınız ya da atalarınızın size telkin ettiği iman nazarî bir imandır. Öyle bir iman sayesinde de "Allah vardır." dersiniz ama meselenin hakikatini araştırmadığınız sürece kalbinizin derinliklerine kök salacak ciddi bir irfana ulaşamazsınız. Oysaki nazarî iman, amel vesilesiyle insan tabiatına yön veren bir derinlik hâline getirilmelidir. O duruma gelinceye kadar insan için birçok tehlike söz konusudur. Selamette kalmanın yolu ise İslam'ın esaslarına bağlılıktır.

Mehâsin-i ahlakı (güzel ahlak) bütün fakülteleriyle yaşamak ve mesâvî-i ahlaktan (kötü ahlak) sakınmak dinin önemli bir rüknüdür. İmam Gazzâlî Hazretleri, *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı güzide eserinde bazı davranışları *mühlikât* (yıkıcı, insanı felakete sürükleyici davranışlar) ve bazılarını ise *münciyât* (kurtuluşa, felaha vesile olan davranışlar) başlıkları altında toplamaktadır. İşte İslam, bunların hepsine riayet etmek, yapılması gerekenleri yapıp kaçınılması gerekenlerden sakınmak ve bunu bir iç istek hâline getirmektir. Öyleyse her Müslüman, dinin emirleri mevzuunda da yasakları konusunda da çok titiz davranmalı, emirleri yapmanın ve yasaklardan uzak durmanın tiryakisi olmalıdır. Mesela, bir vakit namazı kaçırma tehlikesiyle yüz yüze kalsa "Acaba namazım mı önce kaçar, aklım mı?" diyecek kadar o meselenin delisi hâline gelmelidir. Bir uçağa bineceği zaman, her şeyden evvel, namazını orada da

hakkıyla eda etmenin hesabını yapmalı. Şehirlerarası bir yolculuğa çıkarken "Vakti geldiğinde namazımı farz, vacip ve sünnetine riayet ederek eda edeceğim. Ben yemeğimden, çayımdan vazgeçebilirim ama namazımdan taviz veremem." düşüncesiyle hareket etmelidir. Seyahat sırasındaki namazlarının birinden az bir taviz verse o seyahatini bereketsiz kabul etmelidir. İşte bu, dinin tiryakisi olmak demektir. Aksi durum, dinde taklitten kurtulamamış olmanın, iğretiliğin göstergesidir. İğreti duran bu insan, tehlikeli bir zeminde duruyor demektir ve mâil-i inhidam (yıkılmaya yüz tutmuş) bir duvar gibidir; onun her an yıkılıp gitmesi muhtemeldir.

İmanını amelle takviye edecek ve o amelin ifadesi olan İslam sayesinde derin bir marifete ereceksin. Fakat onunla da yetinmeyecek, ihsan ufkuna yürüyeceksin. Salih amellere yapışacak ve ibadetlerin hakkını vereceksin, ama bunları yaparken Allah'ı görüyor gibi olma hâlini yakalamaya çalışacaksın. Secdede başını yere koyduğun an, sanki Allah'ın arşının önüne başını koyuyormuşsun gibi bir temkinle hareket edeceksin. Her davranışının şuurlu olmasına özen gösterecek, her hareketine şuur vizesi soracak, onun referansını almayan hareket ve davranışları yok sayacaksın. Ayakta dururken kendi kendine "Aman dikkatli dur, şu anda huzurdasın, Arş'ın bir tarafına dokunabilirsin." diyeceksin. Rükûa giderken, secde ile yere kapanırken hep bir dikkat ve teyakkuz insanı olarak davranacaksın. Bu, ihsan şuurunun zirvesidir. Bunu yapamıyorsan hiç olmazsa ihsan duygusunun avamcasını elde etmeye çalışacak, onunla dolacak; ibadetlerini O'nun tarafından görülüyor olma mülahazasıyla eda edeceksin. Yani, sen O'nu görüyormuş gibi bir ruh hâletine giremeyebilirsin; günahların vardır, ufkun kapalıdır. Bundan dolayı o hâli gerektiği şekilde yaşayamıyor

olabilirsin. Fakat hiç unutmamalısın, O seni görüyor. Sen, seni gören bir Rabbin karşısında olduğuna inanmamışsan, Cenab-ı Allah'a tam inanmamışsın demektir. Öyle bir iman da pek çok arıza ve problemle kuşatılmıştır.

Kaymalara karşı koyabilmek için sağdan ve soldan desteklenen güçlü bir imana ihtiyaç vardır. Her zaman Hakk'ın huzurunda bulunuyor olma mülahazasıyla sürekli temkinli ve istikamet arayışında olma; konumunun gerektirdiği marifet ve şuurla "Ben bir hakir kulum, her nefesimde her ânımda muhtaç olduğum Mevlâ'dan nasıl gaflet ederim?" diyerek hep uyanık hep mahviyet içinde bulunma; gözü sürekli Hakk'ın kapısının aralığında ve mevsimi gelince iltifat göreceği düşüncesiyle daima ümitli, herhangi bir itaba (kınama) uğrayacağı endişesiyle de kalbi güvercin kalbi gibi tir tir titrer vaziyette olma hâli sağlam bir imanın neticesidir. Böyle bir iman, İslam ve ihsan şuuruna sahip olmak, Kur'ân'ın *"Kim ihsan şuuruyla yüzünü (kendini) Allah'a teslim ederse muhakkak ki o en sağlam dala tutunmuştur."*[29] şeklinde ifade buyurduğu *el-Urvetü'l-vüska*'dır. Yani kopmayan, kırılmayan, parçalanmayan, kendisine tutunanı yolun zikzaklarında düşürüp bırakmayan, tutunulacak en sağlam dal, Rabb'e karşı güven ve emniyet bağı mesabesindedir.

Görüldüğü üzere güzel ahlak, imanla gerçek mahiyetine ulaştığı gibi imanın pratikteki tezahürü diyebileceğimiz İslam da güzel ahlakın temsili anlamına gelmekte ve aralarında kopmaz bir ilişki bulunmaktadır.

c. Güzel Ahlak, Esmâ-i İlâhiyeyi Temsilden İbarettir

Esmâ kelimesi, isimler manasına gelir. *Esmâ-i ilâhiye*, Al-

lah'ın (celle celâluhu) isim ve unvanları demektir. Zât-ı Uluhiyet'in sıfatlarına (evsaf manasına) dayanan, o sıfatların manasını ifade eden mukaddes kelimelerdir. Bunlar, Cenab-ı Hakk'ın şuunat-ı Zâtiye'sinin (Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, Zât'ına lâyık mukaddes, münezzeh manalar) gereği bizzat Kendisi tarafından verilmiş, söylenmiş ve bazıları bize de bildirilmiştir. Allah'ın öyle isimleri de vardır ki onları bir *kenz-i mahfî* (gizli hazine) gibi kendi nezd-i ehadiyetinde muhafaza etmiş, kullarından hiçbirine bildirmemiştir.

İnsanların doğduklarında anne babaları tarafından konan isimlerinin yanı sıra daha sonra sahip oldukları özelliklere dayalı olarak aldıkları lakaplar ve sıfat manasına isimleri vardır. İşte Cenab-ı Hakk'ın isimlerini bu ikincilere benzetebiliriz. İnsanlar, marifet ve hünerlerinden dolayı bazı isimler alırlar. Mesela çok iyi resim yapan, çizgi ve renkleri âdeta konuşturan bir insan düşünelim. Bunun yanında o diğer güzel sanatlara karşı da fevkalade âşina bulunsun. Kalemi eline aldığı zaman hat üstatlarının kendisiyle yarışamayacağı güzellikte yazı yığmaları yapıyor olsun. Yine aynı zat, kubbelere farklı kombinezonlar işleyebilecek bir sanata malik bulunsun ve fevkalade sütun başları işlesin, mermeri peynir oyar gibi oysun ve oraya her türlü hakikati hakketsin. Bütün bunların yanında ağaç oyma sanatında mahir olsun; ağaca en güzel şeyleri işlesin, öyle güzel kakmalar yapsın ki aradan asırlar geçse de yaptığı şeyler asla renk atmasın... Biz, bu kabiliyetlerin bütününün bir insanda bulunduğunu farz edelim ve onu isimlendirmeye çalışalım. Bu zatın resim yapma kabiliyetinden dolayı ona *ressam* deriz. Zira kabiliyetler fiil planında kendisini gösterdiğinde görüp izleyenler ona bir isim takarlar. Aynen bunun gibi, iyi heykel

yapana *heykeltıraş*, ağaca şekil verene de *oymacı* gibi isimler veririz.

Topyekûn kâinata baktığımızda, binbir çeşit sanat ve milyonlarca sanat eseri müşahede ederiz. Bunların arkasında, baş döndüren yaratıcılığıyla binbir iş ve icraatın sahibi, sayısız sanata malik bir zat olmalıdır ki o, Allah'tır. Hazreti Allah (celle celâluhu), çeşitli şekillerde kendini ifade ederek binbir esmâsıyla varlığını göstermekte ve şuur sahibi mahlukatına kendini tanıtmaktadır. Mesela simamıza baktığımızda, her şeye suretini veren manasındaki Allah'ın *Musavvir* isminin cilvelerini müşahede ederiz. Allah, yüzümüze öyle çizgiler koymuştur ki bunlardan bir tanesini değiştirsek yüzün tenâsübünü (uyumunu) bozarız. Bir çiçeğe baktığımızda Allah'ın o çiçeği eşsiz bir güzellikte yarattığını, çiçeğin bir cemal, bir güzellik gamzettiğini görür ve "Allah, Cemîl'dir, Mücemmil'dir." (güzel olan, güzel kılan, her şeydeki güzelliğin kaynağıdır) deriz.

Örnek olarak Kuddûs ismini ele alalım. Üstad Hazretleri "Otuzuncu Lem'a"da, Esmâ-i Hüsnâ'dan Ferd, Hayy, Kayyum, Hakem, Adl ve Kuddûs'ü anlatırken Kuddûs ism-i şerifi ile alâkalı olarak *"bir İsm-i Âzam veyahut İsm-i Âzam'ın altı nurundan bir nuru"* demiştir.[30] Kuddûs, zatına yakışmayan her şeyden münezzeh olan; tüm güzel vasıflarla donanmış, tanımlama ve tasvire sığmayan kemâl, fazilet ve güzellik sıfatlarını kendisinde toplayan zat demektir.

Kuddûs, Cenab-ı Hakk'a bakan yönüyle Zât-ı Ulûhiyet'in münezzehiyetini ifade eden; kendisinde kusur sayılabilecek hiçbir şey bulunmayan ve en mükemmel sıfatların sahibi olan, münezzeh, mukaddes ve muallâ Zat'ı gösteren bir isimdir. O öyle

bir Rab'dir ki O'nu bilseniz mutlaka seversiniz, O'nu sevince O'na vuslat arzusuyla yanıp tutuşursunuz.

Kuddûs isminin fiiller âleminde de tecellileri vardır. Yerde ve gökteki bütün nezahet, temizlik, mükemmel dizayn, tertip ve düzen, Kuddûs isminin birer tecellisidir. Meseleye Bediüzzamanca yaklaşacak olursak; bu kâinat, sürekli çalışan büyük bir fabrika ve her vakit dolup boşalan bir misafirhanedir. Aslında böyle işlek fabrikalar ve misafirhaneler çerçöple, enkazla, süprüntüyle çok çabuk kirlenir. Dikkatle bakılmaz ve süpürülüp temizlenmezse içinde durulmaz hâle gelir. Hâlbuki bu kâinat fabrikası ve yeryüzü misafirhanesi, çok işlek olmasına rağmen, o kadar parlak, temiz ve naziftir ki âdeta içinde hiçbir lüzumsuz şey, işe yaramaz madde ve kir bulunmaz. Demek ki bu fabrikaya ve misafirhaneye bakan Zât, onu küçük bir oda gibi süpürtüyor, temizletiyor, tanzim ve tanzif ediyor. Zahiren çok sayıda iç bulandırıcı şey bulunması gerektiği hâlde öyle olmuyor, aksine ekosistemde akılları hayrette bırakan bir mükemmeliyet görülüyor. İnsanlar tabiatı kirletmeye başlamadan önce tabiatın her sayfası seyretmeye doyulmaz bir güzelliğe sahiptir. Dağı tepesi, ovası obası, ırmağı deresiyle bütün yeryüzü âdeta bir güzellikler meşheri/sergisi gibi önümüzde arz-ı endam ediyor. İşte bütün bu temizlik ve güzellikler, Kuddûs isminin tecellilerinden kaynaklanıyor. Eşya ve hâdiseler içinde parıldayıp duran bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

İşte yüce ahlak dediğimiz şey, Cenab-ı Hakk'ın kâinatta tecelli eden o yüce isimlerini temsilden ibarettir. Allah; Kerîm, Cevâd, Muhsin, Rahman, Adl, Rezzâk gibi isimleri ile kâinatta her an tecelli etmektedir. O, bu birbirinden güzel isimleri ile Zât-ı Ulûhiyet'ine yakışır münezzeh bir keyfiyette tecelli eder. İnsan bu

isimlerin ifade ettiği anlamları öğrenip onlara yakışır şekilde hareket etmeli, tatbik ve temsil etmek suretiyle bunları kendisinde ahlak hâline getirmeli ve bu şekliyle Allah'la münasebete geçmelidir. Alıcılarını ona göre ayarlayan kimseler bu tecellileri hisseder, alır, tavır ve davranışlarını ona uygun olarak düzenlerler. Mesela kendisine has keyfiyetiyle Kerîm olan Allah'ın bu isminin tecellilerini hissedince o da çevresindeki insanlar başta olmak üzere bütün varlığa keremle, cömertlikle davranmaya başlar. Veya Rahmân ve Rahîm isimlerinin tecellilerini görünce varlığa karşı hep merhamet ve şefkat sergilemeye çalışır.

Yüceler Yücesi Rabbimiz, her varlığa ona has bir keyfiyette tecelli eder. Hayvanlara, hayvanlık âlemine has; bitkilere, bitkiler âlemine özel şekilde; meleklere ve cinlere de onların âlemlerine uygun şekilde tecelli eder ve her birine farklı frekanstan göndermelerde bulunur. Onların alıcıları da ona göre ayarlanmış olarak o frekanstan gelen şeyleri alır. Zira alıcıları o frekansa uygun ve açık yaratılmıştır. Aynı şey insan için de söz konusudur. İnsan, alıcısını o frekansa göre ayarlarsa Allah'ın kâinatta tecelli eden isimlerini görür ve bu isimler de o kimsenin ruhuna akseder. Daha sonra bu akseden isimler, davranışlara yansır. İnsan böylece ilahî ahlak ile ahlaklanmış olur. Gönlü böyle bir şeye hazır olmayan, –tabiri caizse– ruh aynasında Allah mütecelli olmayan (yansımayan) kişinin ilahî ahlaka ulaşması mümkün değildir.

Evvela, insanın gönlü Allah'a açık olmalı ki Allah da onda mütecelli olsun. Sonra O'ndan intikal eden şeyleri davranışlarının dili ile ifade etsin. Kapalı ve katı bir kalbin alacağı bir şey olmayacağı gibi vereceği bir şey de olmayacaktır. Kâfir ve münafıkların kalbleri Allah'a karşı kapalı olduğu için O'ndan gelecek tecellileri de

almayacak ve dolayısıyla onlar, bazı güzel hasletlere sahip olsalar bile hakiki manasıyla ahlaklı sayılmayacaklardır. Öyleyse insan, *"Nerede bulunursan bulun Allah'tan sakın."*[31] hadisini daima kendisine düstur edinmeli ve hadisin devamında buyurulduğu gibi insanlara güzel ahlak ile muamelede bulunmalıdır. Zira Allah'tan sakınan birinin yapacağı şey mutlaka güzel ahlaklı davranmak olacaktır. Allah'tan sakınmayan bir kimsede –her ne kadar ahlaktan bahsetse bile– kökten ve gönülden gelen, içten doğan, vicdanın diliyle terennüm edilen bir ahlakın olması, hele de devamlı olması asla bahis mevzuu olmayacaktır.

d. Esmâ-i İlahiye İnsanın Mahiyetine Yerleştirilmiştir

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize fıtratın gayesini öğretmek üzere gelmiştir. Kâinat niçin vardır? İnsan niçin bir misafir olarak bu dünyaya gönderilmiştir? Bu yolculuk nerelere uğrayacak ve nerede son bulacaktır? Yolculuk esnasında insandan neler istenecek, ne gibi sorgulara muhatap olacaktır? Nelerle şereflendirilecek ve nelerden ötürü perişan ve derbeder olunacaktır? İşte Resûl-i Ekrem, insanın her biri ayrı bir cevap gerektiren bütün bu sorularına bir çırpıda cevap vermek, bize fıtratın gayesini, hilkatin neticesini öğretmek üzere gelmiştir. O güne kadar alabildiğine puslu ve bulanık görünen bu konular Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) sayesinde açıkça ortaya konmuş, aydınlığa kavuşmuştur.

İnsan zerreler âleminden anne karnına, oradan çocukluk dönemine, delikanlılık çağına, olgunluk vaktine, ihtiyarlığa, kabre, berzaha uğrayıp nihayet cennete, Allah'ı göreceği makama varmak üzere yola çıkmış bir yolcudur. Neticede Cenab-ı Allah'ın

cemaliyle şereflendirileceği bir yolculuğa çıkan insanın bu payeye erişebilmek için Allah ahlakıyla ahlaklanması, sahip olduğu her sıfatla Allah'la münasebete geçmesi gerekir. Bu dünyada kuracağı münasebetler neticede kendisini Allah'ı görebileceği bir konuma yükseltecektir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Cenab-ı Hak, bütün kâinatta tecelli eden isimlerini bir fihrist gibi insanın mahiyetinde sergilemiştir. Bu açıdan insan fıtratı, Allah'ın isimlerinin odaklaştığı bir yapıya sahiptir. Hazreti Ali (r.a.), bu yüksek hakikati ne kadar özlü ifade eder:

وَ تَزْعُمُ اَنَّكَ جِرْمٌ صَغِيرٌ ... وَفِيكَ انْطَوَى الْعَالَمُ الْاَكْبَرُ

"Sen kendini küçücük bir cirim zannediyorsun, oysaki en büyük âlem senin mahiyetinde dürülmüş bulunmaktadır."[32]

İnsan, mahiyeti itibarıyla hakkıyla esmâ-i ilahiyeyi temsil etmektedir. Ancak aynı zamanda onun, irade ve şuuruyla bunun farkında olması gerekir. Cenab-ı Allah'ın, mahiyetine koyduğu şeyleri masaya yatırıp tek tek inceleyecek, onları anlayıp tanımaya çalışacak, beynine girecek, vücudunu dinleyecek, kalbine göz atacak... mahiyetine yerleştirilen hakikatleri keşfedip ortaya çıkaracaktır. Bu anlayışla meseleye yaklaşırsa neticede her şeyin *Lâ ilâhe illallah* dediğine şahit olacaktır.

İşte insan, mahiyetine yerleştirilen bu hakikatleri keşfetmek ve inkişaf ettirmek üzere dünyaya gönderilmiştir. Bu hakikatler tıpkı bir tohum gibidir. Nasıl ki tohumun yetişmesi adına bir kısım şeyler yapıp gayret sarf ediyoruz. Önce toprağı sürüyor, sonra tohumu ona emanet ediyoruz. Suluyor, ayrık otlarını temizliyor, her türlü bakımını yerine getiriyoruz. Öyle de insan, mahiyetine yerleştirilen sır, hafî, ahfâ, sair letâif-i Rabbaniye, vic-

dan ve bütün bunlara hükmeden kalb ve esrarını tam çözemediğimiz ruh gibi hakikatleri tohum mahiyetinde içinde bulacak ve inkişaf ettirecektir. Neticede bir *nüzul* (inmek) ile Allah'tan gelen insan, nihayet kanatlanacak, pervaz edecek ve *urûc* ederek (yükselerek) yine Allah'a kavuşacaktır.

Bu yüce anlayış içinde biz ahlaka, Allah'a dönüş nazarıyla bakıyoruz. Onu, insanın kendi mahiyetinde Allah'ın esmâ ve sıfatlarını sezme, keşfetme ve inkişaf ettirmesi olarak anlıyoruz. O öyle bahtiyar bir insandır ki neticede Rabbin huzuruna vardığı, cennetine ve rıdvanına nail olduğu, cemaliyle müşerref olduğu zaman sa'y ve gayretinin neticesini elde etmiş olarak kendisini bulacaktır. Dünyada Allah'la, O'nun isim ve sıfatlarıyla böylesine sıkı bir bağ kurabildiğinden ötürü orada biiznillah Cenab-ı Hakk'ın cemal-i bâkemâlini müşahede edecektir.

e. Allah'ın İhsanlarını Gayesine Uygun Kullanma

İnsana ihsan-ı ilahî olarak verilmiş maddî-manevî pek çok nimet bulunmaktadır. Biz çok defa bunların bazılarını görür, bazılarını ise yalnızca sezeriz. İnsana bahşedilen bu ihsanlardan her birinin kendine göre bir veriliş gayesi vardır. Mesela el, Allah'ın bize verdiği çok önemli bir organdır. Tutmak, dokunmak, yoklamak, kendimizi savunmak gibi maksatları gerçekleştirmek için bize verilmiştir. Bu görevleri hakkıyla yerine getiriyorsa yaratılış gayesine uygun hareket ediyor demektir. Bu görevleri ifa edemeyen bir el, hastalıklı ve işe yaramaz kabul edilir.

Göz, kâinata saçılan rengârenk güzellikleri görmek, insanın nazarına arz edilen Allah'ın sanatlarını seyredip marifet peteğini doldurmak, öte âlemde göreceği Allah'ı, burada isim ve sıfat-

larının tecelli ettiği mahlûkatta müşahede etmeye çalışmak ve böylece Allah'la münasebete geçip O'nun marifet ve muhabbetine ulaşmak için bize verilmiştir. Gözümüz bu vazifelerini yerine getirebiliyorsa talihlidir. Değilse, hastalıklı bir uzuvdan başka bir şey değildir. Nitekim gözün kıymetini anlamak istiyorsanız onu görme kabiliyetini kaybetmiş âmâ kimselere sorabilirsiniz. Göz olmadan en basit işleri bile yapmanın ne denli zor olduğunu onlar size anlatacaktır.

Ayaklarımız yeryüzünde rahatlıkla hareket edebilelim, işlerimize, hayırlı amellere koşabilelim diye verilmiştir. Ayağı sakat bir insanın çektiği zorluklara bakarak ayağınızın ne büyük bir nimet olduğunu idrak edebilirsiniz. Ayağımız bu görevlerini yerine getirebiliyorsa ne âlâ, değilse bize yük olmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

El, göz, dil, ayak gibi organlar, en alt seviyedeki avam tabakasına bile hitap eden Allah'ın parlak âyetleridir. Herkes bunları okuyabilir, onlardaki hikmetleri sezebilir ve buradan hareketle Allah'a ulaştıracak bir yol bulabilir.

Rabbimizin bunlardan başka, herkesin görüp sezemediği, ancak belli bir seviyenin insanlarının hissedebileceği bazı ihsanları da bulunmaktadır ki bunlardan biri kalbdir. Kalbin bir yaratılış gayesi, hayatı, ölümü, kendine göre bir sevinci, huzur ve ızdırabı vardır. Allah şöyle buyurur:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللهِ اَلَا بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

"Onlar, inananlar ve kalbleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki kalbler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." [33]

Bedenin yeme içme, uyku ve dinlenmeyle rahata erip huzur bulması gibi kalb de Allah'ı anmakla, ilim ve hikmetle, marifet-i ilahiye ile huzura kavuşur. Kalb, marifetten muhabbete, ondan zevk-i ruhaniye ulaşınca bir yumuşaklık ve öbür âlemlerden gelen tatlı bir esinti hisseder. Bu esinti, onu huzura ve itminana ulaştırır. Gözsüzlük, elsizlik, ayaksızlık nasıl bir felaketse kalbin Allah ile münasebetsizliği de öyle korkunç bir felakettir. İnsan, elinin, ayağının, gözünün, kulağının kıymetini bilir, onları kaybetmekten endişe duyar; ancak çoğu zaman Allah ile kalbî alâkasını kaybeder de bunun farkına bile varmaz. Vicdanı söner, Allah geceleri kalbine tecelli etmez ama o hâlâ hiçbir şey olmamış gibi keyif çatar. Yüce gayelere ulaşma ızdırabını çekmeyen bir kalbin, hayvanların yüreğinden hiçbir farkı yoktur. Zira o, artık sadece vücuda kan pompalayan bir et parçasıdır.

Bir kere daha ifade edecek; olursak her uzvun bir hikmet-i vücudu, yaratılış gayesi vardır. Kalbin hikmet-i vücudu ve yaratılış gayesi ise Allah ile sıkı bir bağ kurmaktır. Kalbinizi bundan âzât ettiğiniz zaman kendinizi kalbsizliğe mahkûm etmişsiniz demektir. Nitekim birçok insan farkına vararak veya varmayarak –hafizanallah– kendini böyle bir mahrumiyete mahkûm etmektedir.

Pek çokları materyalist düşüncelere kendilerini kaptırmıştır. Onlar sadece gözlerinin gördüğü, kulaklarının işittiği, ellerinin tuttuğu şeylere inanmakta; kalb ve ruh hayatından fersah fersah uzak düşmekte, Allah'tan habersiz gafilane bir hayat yaşamaktadırlar. Bu durum, insan için büyük bir kusurdur. Kusurunu idrak etmek de büyük bir meziyettir. Ne acıdır ki insanların çoğu bu kusurlarının farkında bile değiller. Eğer kusurunun farkına varabilse en azından onu düzeltme yolunda gayret edecektir. Kusuru-

nun farkına varan, onu düzeltmeye çabalayan kimse, kötü ahlaktan uzak duracak ve güzel ahlakla donanıp kalb ve ruhun derece-i hayatında bir ömür sürmeye çalışacaktır.

4. İlahî Ahlak

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde âhirette ameller tartılırken mizana konulacak ilk amelin,[34] bir başka hadislerinde ise mizanda en ağır basacak şeyin[35] güzel ahlak olduğunu söyler ki kendisi de bu ahlakın zirvesini temsil eder. Cenab-ı Hak, Habîb-i Ekrem'i hakkında şöyle buyurur:

وَإِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Muhakkak ki Sen çok yüce bir ahlak üzeresin."[36]

Bazı kaynaklarda, Efendiler Efendisi'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) nispet edilen, hadis kriterlerine göre çok makbul sayılmasa da manasının doğruluğunda şüphe olmayan, şöyle bir söz vardır:

أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي

"Benim edebimi Rabbim verdi, beni Rabbim terbiye etti ve çok güzel terbiye etti."[37]

Sözün siyakı daha ziyade dille, dilin güzel kullanımı yani edebiyat ile ilgili olsa da edep kelimesinin davranışları da kapsadığı muhakkaktır. Nitekim, sofiler arasında *"Edeb ya hu!"* sözü çok meşhur olmuştur. Eskiden bu söz tekke ve zaviyelerin duvarlarına asılırdı ki "Burada tastamam bir edep gerektir." anlamına gelirdi. Eskilerin edep üzerine söyledikleri çok söz vardır:

“Edeptir kişinin daim libası

Edepsiz kişi üryana benzer.”

“Edep bir taç imiş nur-u Huda’dan

Giy ol tacı, emin ol her beladan.”

Hadis diye meşhur olmuş bir başka söz de şöyledir: تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللهِ *“Allah ahlakıyla ahlaklanın.”*[38] Yani Allah size nasıl muamelede bulunuyorsa siz de başkalarına öyle muamelede bulunun. Daha önce de üzerinde durmaya çalıştığımız gibi esmâ-i hüsnânın bize anlattığı bir hakikat de budur: Cenab-ı Hakk’ın yüce ahlakını nazara vermek, insanların da o ilahî ahlaka sahip olmalarına vurguda bulunmak.

Rabbimiz Kerîm’dir, keremi boldur. Yani O’nun keremi mutlaktır ve asliyet planındadır. O’na ulaşmak şöyle dursun, O’nun hakiki mahiyetiyle idraki dahi bizce imkânsızdır. Ancak kerem, insanlar için de ulaşılması gereken güzel bir sıfattır. Cenab-ı Hak’taki mutlak ve asliyet planındaki keremine mukabil bizde zılliyet planında ve mukayyet (sınırlı) bir kerem olabilir. Öyle de olsa kerem sahibi olma, insanlar için ahlakî manada konmuş yüce bir hedeftir.

Allah sonsuz merhamet sahibidir. O (celle celâluhu) Rahîm’dir, merhameti engindir ve hadisin ifadesiyle إِنَّمَا يَرْحَمُ اللهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ *“Allah, kullarından merhametli olanlara merhamet eder.”* [39]

Kur’ân’da, وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“Affedici, hoşgörülü, bağışlayıcı olursanız (bilin ki) Allah da bağışlayıcıdır, merhameti engindir.”*[40] buyrulmak suretiyle, insanlara hedef olarak

gösterilen bağışlayıcılığın referansı olarak Allah'ın bağışlayıcılığı gösterilmektedir.

Bir başka âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لاَ يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ *"Eğer Allah, zulümleri sebebiyle insanları (hemen) cezalandıracak olsaydı dünyada tek bir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir ettiği bir vadeye kadar bekletir/erteler. Vadeleri gelince ne bir an öne alabilir, ne bir an geriye bırakabilirler."*[41]

Herkes ister istemez hata yapar, haddini aşarak başkalarına zulmedebilir. Mahlûkat, Allah'ın muhafaza ettikleri hariç, ister insan ister hayvan ister cin olsun, hata yapmaya meyilli yaratılmıştır. Fakat Allah (celle celâluhu) Halîm'dir; hilmiyle muamelede bulunur. Dolayısıyla öfkeye hâkim olmak, etrafı yakıp yıkmadan meselelere sabır, teenni ve yumuşaklıkla yaklaşmak ilahî ahlaka uygun hareket etmenin gereğidir. Öyle insanlar vardır ki en küçük hatada bile öfkelenir ve etraflarını kırar geçirirler. Oysaki Allah (celle celâluhu), kendisini inkâr eden, şirk koşan, emirlerini defalarca çiğneyen kimselere bile affıyla, merhametiyle yaklaşıyor. Onlara defalarca tevbe edip toparlanma, hayatlarını düzene koyma fırsatı veriyor. Hata yapanları hemen cezalandırsaydı yeryüzünde canlı kalmazdı. İşte bu ilahî ahlaktır.

Yine bu ilahî ahlakı teyit eder mahiyette bir kudsî hadiste Cenab-ı Hak إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي *"Muhakkak ki rahmetim gazabımı geçmiştir."*[42] buyurmuştur. Allah'ın, kullarına ne kadar hilmiyle muamelede bulunduğunu gören Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'ın مَا اَحْلَمَكَ أَيْ رَبِّ *"Rabbim, ne kadar da halimsin."*[43] sözleri ile ortaya koyduğu içten hissiyatı yine aynı hakikate işaret etmektedir.

Güzel ahlakın özü, Cenab-ı Hakk'ın bu ahlakını kazanmak ve ona göre hareket etmektir. Mümin, bu ilahî ahlaka uyarak insanların gönlünü fethedebilecek şekilde maksadını ifade etmeye çalışmalı, hep Allah'ın rızasını gözetmelidir. Karşı tarafın sertliğine, haşinliğine, gayzına, kinine ve nefretine aldırmadan kendi karakterinin gereğini sergilemelidir. Zira âyette ifade edildiği gibi كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ *"Herkes kendi karakterinin gereğini sergiler."*[44] Yalana açık tipler yalan söyler, şiddete açık kişiler şiddete başvurur, başkalarına cevap yetiştirmeye, dediklerini onlara iade etmeye çalışırlar. Mümin ise hep ilahî ahlaka uygun hareket ederek inanmış bir insanda olması gereken karakterin gereğini sergiler.

Siz, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanırsanız Allah da sizi sizinle, nefsinizle baş başa bırakmaz. "Sizler Benimle berabersiniz." der, nezd-i ulûhiyetine alır. İman ve İslam yolunun âdâb u erkânı budur. O'nun ahlakıyla ahlaklanarak o yolda yürüdüğünüz zaman yolunuz ana caddeye çıkar ve siz, nihayetinde O'na ulaşırsınız. Aksi durumda hislerinize yenik düştüğünüzde otobanı bırakıp patikaya sapmış olursunuz.

5. Ahlakta Sırat-ı Müstakim

Dini ve diyaneti, murad-ı ilahîdeki mahiyetine uygun şekilde yaşayıp hayatımıza hayat kılabilmek için dengeli olmak ve itidali korumak çok önemlidir. Zira denge kaçırıldığında ya ifrata ya da tefrite düşülür. Bu da birbirini doğurduğundan neticede fasit bir daire oluşur. Esasen her tür ifrat ve tefritten salim kalmanın en güvenli ve kestirme yolu, ümmetine daima itidali tavsiye buyuran, sırat-ı müstakim rehberi olan İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnet-i seniyyesine uymaktır.

İslam ahlakçıları insanda üç temel duygunun varlığından bahsetmişlerdir. Belli bir ölçüde de olsa hakikatleri görüp fayda ve zarar getirecek şeyleri birbirinden ayırma melekesine *kuvve-i akliye*; kin, hiddet, kızgınlık ve atılganlık gibi hislerin kaynağına *kuvve-i gazabiye*; arzu, iştah ve cismani hazların menşeine de *kuvve-i şeheviye* demişlerdir. İslam düşünce sisteminde istikamet tarif edilirken dünden bugüne mesele genellikle bu üç kuvveye indirgenmiş ve bunların itidal hâlleri *sırat-ı müstakim* olarak ifade edilmiştir. Daha doğru bir tabirle insan tabiatında mündemiç bulunan iyi ve kötü bütün duygu ve düşünceler için bir sırat-ı müstakimden bahsedilebilir.

Cenab-ı Hak, insanı yaratırken onun donanımına hem iyinin hem de kötünün madenlerini yerleştirmiştir. Pek çok hikmete binaen verilen bu madenlerin hayra veya şerre kullanılması ise insanın iradesine bırakılmıştır. Nitekim birçok kimse fıtratında mündemiç bu kuvveleri nasıl kullanacağını bilemediğinden dolayı, yeryüzüne insan olarak gelmiş olmasına rağmen, hayatını behâim (hayvanlar) gibi sürdürür. Zira bunlar, kendilerindeki o ulvî ve yüceltici duyguları değerlendiremez, fena duyguları nasıl kullanacaklarını bilemezler veya onları ihmal ya da suistimal ederler. Bu duygular da onları insanlık seviyesinden, kendinden aşağı yaşayan varlıkların derekesine baş aşağı düşürüverir.

Yukarıda ifade edildiği gibi insanda iyinin ve kötünün madenleri vardır ve bu madenler ona, pek çok maslahata binaen verilmiştir. Aklı başında olan insan bu madenleri değerlendirir, kötüden dahi iyi şeyler çıkarmanın imkân ve yollarını araştırır. İnsanın mahiyetine şiddet, mal sevgisi ve kıskançlık gibi çoğu zaman kötü saydığımız duygular yerleştirilmiştir. Ancak bunlar doğru

yerde kullanıldığında hayra dönüşürler ki zaten bunların varlık sebebi de budur. Şiddet duygusu düşmanlık edenlere, zulmedenlere, canımıza, malımıza göz dikenlere karşı durmak, hukukumuzu müdafaa etmek için fıtratımıza yerleştirilmiştir. Mal sevgisi çalışmaya, kazanmaya teşvik içindir. Kıskançlık ırzımızı, şeref ve iffetimizi korumak için verilmiştir. İnsan bu gibi duyguları tamamen ihmal edip görmezden gelirse humûdete (hissizliğe) sürüklenir, onun cansız varlıklardan farkı kalmaz. Tam tersine, bunları suistimal ederse bu sefer de sefahate dalarak türlü günahlara girmiş olur. İşte bu kabiliyetlerin İslamî ölçüler içinde dengeli kullanılması gerekir.

İnsan fıtratındaki her şeyin hayra da şerre de açık tarafı vardır. Örnek olarak eşya ve hâdiseleri okuma, değerlendirmeye tâbi tutma manasında *nazar*ı ele alacak olursak, nikbin (iyimser) kişi onun ifrat, bedbin (kötümser) kişi tefrit hâlini; hakikatbîn (hakikati gören) kişi ise orta hâlini temsil eder. Nikbin, kötülük ve çirkinliklere gözlerini kapatıp her şeyi sadece iyi ve güzel yönleriyle ele alır, bedbin ise her şeyi kötü ve kapkara görür. Hakikatbîn veya hudâbîne (Allah'ı tanıyan) gelince o, her şeyi kâmet-i kıymetine ve keyfiyetine uygun olarak görmeye çalışan kişidir. Hazreti Pîr'in de *Hakikat Çekirdekleri*'nde ifade ettiği gibi *"Güzel gören güzel düşünür; güzel düşünen hayatından lezzet alır."*[45] Böyle biri, zahiren güzel olmayan şeylerde bile kâbil-i tevil (yoruma müsait) olduğu sürece iyi düşüncelere, güzel değerlendirmelere yönelir. Fakat bu, realiteyi görmezlikten gelme, sadece hayal dünyasında yaşamayı netice vermemelidir. O hâlde yapılması gereken, gerçeklerden kaçmadan, realitelere gözünü kapamadan ama aynı zamanda karamsarlığa, ümitsizliğe de düşmeden her şeyi olduğu gibi görebilmek-

tir. Buna “nazarda denge” diyebiliriz.

Sırat-ı müstakimde hareket edildiği takdirde insan mahiyetine yerleştirilmiş olan ve zahirî yönü itibarıyla şer gibi görünen nefis, insan için hayırlı hâle gelebilir. Hatta vesvese ve aldatmalarıyla insanları saptırıp baştan çıkaran şeytan dahi, yaratılış hikmeti ve konumu doğru anlaşıldığı takdirde insanın Cenab-ı Hakk’a teveccüh etmesine ve sık sık O’na sığınmasına vesile olabilir.

İnsan, kendisine verilen duyguları hayır istikametinde kullanma adına dengeli olmalı; iman, ibadet ve ahlak adına ortaya koyacağı kalbî ve bedenî amellerde de ifrat ve tefritten uzak durmalı ve sırat-ı müstakimin dışına çıkmamalıdır. Mesela namaz kılma, zekât verme, hacca gitme, oruç tutma, dua etme, hatta tefekkür, tezekkür ve tedebbürde bulunma gibi bütün ibadet ve amellerini özenerek, mükemmelliği yakalama hedefiyle yapmalıdır. Allah, اِعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ *“Amel edin! Yaptıklarınızı Allah da Resûlü de müminler de görecekler.”*[46] ferman-ı sübhânisiyle, amellerin Yüceler Yücesi Rabbimiz’in, Peygamber-i Zîşan Efendimiz’in ve basiret erbabı müminlerin teftişine arz ediliyor gibi arızasız ve kusursuz ortaya konulmasını emretmektedir. Binaenaleyh insan bütün ibadetlerinde “Acaba kabul oldu mu?” endişesini taşımalı ve hep kemal peşinde koşmalıdır. Bununla birlikte Allah’a kulluk adına ortaya koyduğu performansta mükemmel denecek bir çizgi yakalasa dahi, hiçbir zaman elde edilen neticeyi kendinden bilmemeli, muvaffakiyet ve zaferi kendine nispet etme gibi bir küstahlığa asla girmemelidir. Zira her şeyi yaratan Allah’tır (celle celâluhu).

İşte ibadet ve amelleri baştan savma, gevşeklik ve gaflet içinde yerine getirme nasıl bir dengesizlik ise çok ciddi bir performans sergileyip Cenab-ı Hakk'ın tevfikine mazhar olduktan sonra neticeyi kendinden bilme de Hakk'a karşı küstahlık sayılan bir başka dengesizliktir. O hâlde insana yakışan, hayır yolunda, Allah'a kulluğunu eda etmede iradesini sonuna kadar kullanmak, neticede ortaya çıkacak başarıları ve güzellikleri her şeyi yaratan Rabbine bağlayarak *kul* olmanın gereği olan tevazu, mahviyet ve hacâletle (mahcubiyetle) bezenmektir.

Evet, insan bir taraftan yapabileceği işleri en mükemmel şekilde yapmaya çalışmalı, diğer yandan da debbağın (deriyi işleyen kişi) deriyi yerden yere vurduğu gibi kendisini yerden yere vurmasını bilmelidir. Hatta ulaştığı başarı ve muvaffakiyetlerin kendisi için bir imtihan unsuru olabileceğini asla unutmamalı, bunları kendisine mâl etme hatasına düşmemeli, bunların istidraç (imtihan amacıyla verilen olağanüstü durum) olabileceği endişesiyle oturup kalkmalı ve kayıp gitmekten korkmalıdır.

a. Kuvve-i Akliye

Akıl; hakla bâtılı, doğruyla yanlışı, iyiyle kötüyü birbirinden ayırmak için insana bahşedilen ilahî bir armağandır. Ruhun en önemli fakültelerinden biri olan bu ilahî mevhibe her şeyi tam olarak anlayıp kavrayamasa da birçok şeyi belli bir ölçüde idrak etmek ona müyesser kılınmıştır.

Fonksiyon itibarıyla kuvve-i akliye, hakikatleri belli bir ölçüde görüp bilmenin, iyi ve kötü işlerin neticelerini idrak etmenin, maslahat ve mefsedetleri (ahlakî veya hukukî açıdan zarar ve fesat doğuran durumlar) birbirinden ayırmanın önemli bir

esasıdır. Kuvve-i akliyenin ifrat (aşırı) hâline, hakkı bâtıl, bâtılı hak gösterme, safsataya girme manasında *cerbeze*; tefrit durumuna, hiçbir şeyi doğru dürüst anlayamama, en basit şeyleri dahi idrak edememe anlamında *gabâvet* ve *hamâkat*; mûtedil olanına da herkesin istidadı ölçüsünde eşya ve hâdiseleri olduğu gibi bilme, mâhiyet-i nefsü'l-emriyelerine (varlığın özündeki gerçek hakikate) uygun değerlendirip resmetme, lehinde ve aleyhinde olan, olması muhtemel bulunan şeyleri birbirinden ayırabilme, yani her şeyi yerli yerine koyma manasında *hikmet* denegelmiştir.

Akıl, vahiyle beslenip semavî disiplinlere bağlı kaldığı müddetçe insan için ışıktan bir rehber olur. Böyle bir aklın eline, üzerinde düşünüp değerlendirebileceği temel doneler verildiği takdirde Ebû Hanife gibi fıkıh imamı, Mâtüridî gibi bir kelam âlimi veya Gazzâlî gibi düşünce âbidesi dev kâmetler yetişir.

Evet, akıl her zaman için böyle bir potansiyele sahiptir. Fakat onun bu potansiyelinin inkişaf etmesi, vahiyle irtibatını devam ettirerek meselelerini dinin muhkemâtına (sabit ve değişmez kaideler, hükümler) tasdikletmesine bağlıdır. Zira akıl, dinin emrine girip dine tâbi olduğu, meselelerini ilahî vahyin referansına bağladığı takdirde gerçek kıvamını bulabilir. Aklın, karşılaştığı mevzuları, dinin sabit ve değişmez kaideleri olan muhkemâtıyla test etmesi çok önemlidir. İşte bu yapılabildiği takdirde akıl, sınırlılığı içinde kendini aşar ve kendisinden beklenen birçok fonksiyonu eda etme ufkuna ulaşır.

Akıl, aynı zamanda mükellefiyetin de çok önemli bir esasıdır. İnsan onunla Allah'a muhatap olma seviyesine yükselir, onunla belli sorumluluklar yüklenmeye ehil hâle gelir. Evet

mükellefiyet, akla dayandırılmıştır; akıl sahibi olmayan kişi herhangi bir şeyle yükümlü tutulmaz.

Aklın hayatî derecedeki bu ehemmiyetine dikkat çekme sadedinde ilâhî kelamda pek çok yerde âyetlerin şu tür fezlekelere bağlandığını görürüz:

أَفَلاَ يَعْقِلُونَ *"Onlar hâlâ akıllarını kullanmayacaklar mı?"*[47]

أَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ *"Hâlâ düşünüp tefekkür etmeyecek misiniz?"*[48]

أَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ *"Onlar hâlâ enine boyuna düşünmekten uzak mı duruyorlar?"*[49]

أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ *"Düşünüp anlamayacak mısınız?"*[50]

Aslında bu ilahî ifadeler aklın fonksiyon ve derecesiyle alâkalı beyanlardır. Mesela, bir şeyin önü ve arkasını birden düşünme, ön planına olduğu gibi arka planına da nazar atfetme veya dününe bugününe bakarak onu anlamaya çalışma ameliyesine *tedebbür* denirken sistemli ve disiplinli bir fikir cehdi neticesinde dünkü malzemeyi bugünkü müktesebatla bir araya getirerek bir terkibe varma veya sentezlerle yeni bir kısım hakikatlere ulaşma ameliyesine de *tefekkür* denir. Her iki kelime de geldikleri kip itibarıyla *tekellüf* ifade eder. Tekellüf ise birden ulaşılamayacak bir şeyi elde etmenin gerektirdiği süreci takip etme, bunun için kendini zorlama, şakakları zonklatma, kasıklarda sancı hissetme demektir.

Görüldüğü üzere ilâhî beyandaki bu ifadeler basit bir akıl faaliyetinden ziyade, hakikate ulaşma yolunda aklın kullanımında ciddi bir ceht ve gayretin ortaya konmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Bu sebeple denebilir ki nasıl latife-i rabbaniyenin sır,

hafî, ahfâ diye farklı buut ve derinlikleri vardır; aklın çalışmasının da tedebbür, tezekkür, tefekkür gibi buut ve derinlikleri söz konusudur ve o, bu mertebe ve derinliklerle gerçek fonksiyonunu eda eder.

Bununla birlikte elbette aklın da bir sınırı vardır. Akıl; kalb ve ruhun rehberliği altında yürüdüğü takdirde iyiyi-kötüyü, yararlıyı-zararlıyı birbirinden ayırt edebilecek bir fonksiyon eda eder. Ne var ki rasyonalistler aklı her şey saymış, günümüzün bir kısım neo-rasyonalist Müslümanları da onu Kitap ve Sünnet'in bile önünde bir rükün yerine koymuşlardır. Diğer tarafta bunlara karşı çıkan bazı kimseler ise aklı küçümsemiş, onun önemini inkâr etmişlerdir. Yani ifrat, tefriti doğurmuştur. Bugün İslam dünyasının genel durumuna bakılacak olursa aklın nasıl ihmal edildiği ve nasıl tefrite yuvarlanıldığı görülecektir.

Şüphesiz, aklın yaratılmasının önemli bir hikmeti vardır. Her şeyden önce o, yukarıda da değindiğimiz gibi mükellefiyetin ve kulluğun esasıdır. Öyle ki insanoğlu, akıl nimetine sahip olmasaydı Allah'a muhatap olma gibi bir şereften mahrum kalacaktı. Allah, akıl sahibi olması yönüyle insanla konuşuyor ve onunla mukavelleler yapıyor. Mesela, فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ *"Siz Beni anın ki Ben de sizi anayım."*, [51] وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ *"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki Ben de size verdiğim sözümü yerine getireyim."*[52] buyuruyor. Bazı şeyleri emredip bazılarını yasaklıyor. İnsana insanın kendisini tanıtıyor, Zât-ı Ulûhiyet'ini anlatıyor, kâinatın manasını öğretiyor. İşte bütün bunların anlaşılıp gerekleriyle amel edilmesi akla bağlıdır.

Akla biçilen rol budur. Fakat onun da bir sınırı, yapıp ya-

pamayacağı şeyler vardır. O, elde ettiği bilgileri ilahî vahiyle test etmediği sürece her zaman yanılabilir. Bu yüzden ona, kıymet-i harbiyesine göre bir değer atfetmek gerekir.

Diğer yandan, ona fonksiyonlarını eda etme imkânı vermediğiniz zaman sahip olduğunuz mekânizmanın veya sistemin bir tarafını felç etmiş olursunuz. Böyle bir sistemin, kendisinden beklenen fonksiyonu eda etmesi mümkün olmaz. Nasıl ki tüm parçaları yerinde olmasına rağmen gaz pedalı bulunmayan bir araba hareket etmezse insanın sahip olduğu sistemin en önemli unsurlarından biri olan akıl da kendisinden beklenen işlevi yerine getirmediğinde genel sistem felç olur.

b. Kuvve-i Gazabiye

Kuvve-i gazabiye kin, nefret, hınç, hiddet, dargınlık, kızgınlık ve atılganlık gibi duyguların biricik kaynağı kabul edilmiştir. Onun ifrat hâline, sonucu hesaba katılmadan ve muhakeme edilmeden, altından kalkılamayacak işlere ölçüsüzce girişmek ve kaçınılmaz bir felakete kendini sürüklemek anlamında *tehevvür*; tefrit durumuna korkulmayacak şeylerden dahi korkma, sürekli vehimlerle oturup kalkma ve değişik paranoyalarla hayatı yaşanmaz hâle getirme anlamında *cebânet* denmiştir. Bu ifrat ve tefritin orta noktasında şecaat vardır. Yani korku verici şeyler karşısında tedbirli ve temkinli davranma, sebeplere riayette kusur etmeden, herhangi bir telaş ve endişeye kapılmadan onları savmaya çalışma, esbaba riayet ettikten sonra gerektiği yerde de gözünü budaktan esirgememe anlamındaki yiğitçe duruş.

İnsanda bir gazap, bir karşı koyma ve başkaldırma hissi olmasa haremgâhının çiğnenmesi, gözünün önünde zulüm ve

tecavüzlerin irtikâp edilmesi durumunda dahi o, bir gayret-i insaniye ve gayret-i diniye izhar edemez. Bu açıdan kuvve-i gazabiyenin, Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde önemli bir yeri vardır. İsterseniz buna Kur'ânî gazap da diyebilirsiniz.

İşte Kur'ân tarafından çerçevesi belirlenmiş bir kuvve-i gazabiyeye sahip olan insan başkaldıracağı yerde başkaldırmasını bilir, dik durması gerekli olduğu yerde dik durur, kendini ifade edeceği yerde kendini ifade eder ve değerlerine saygıda asla kusur göstermez. Bütün bunlar, gazap mevzuunda dikkat edilmesi gereken hususlardır. Bu ölçülere dikkat etmeyen kendini salmış bir insanın ölüden farkı yoktur. Onun için Hazreti Pîr bir yerde *"İşte ey iki hayatın ruhu hükmünde olan İslamiyet'i bırakan iki ayaklı mezar-ı müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kapısında durmayınız. Mezar sizi bekliyor, çekiliniz. Tâ ki hakikat-i İslamiye'yi hakkıyla kâinat üzerinde temevvüc-sâz edecek olan nesl-i cedid gelsin"*[53] demiş ve bu tür insanlara ölü nazarıyla baktığını ifade etmiştir. Gerekli olan şeylere başkaldırmayan, en azından rey çerçevesinde varlığını ispat etmeyen tepkisiz, reaksiyonsuz insanların varlığıyla yokluğu arasında fark yoktur. Merhum *Mehmet Âkif* de bu mevzuda korkunç bir tefrite düşen ve kendini salan insanların hâlini şu mısralarıyla dile getirir:

"Ey dipdiri meyyit, iki el bir baş içindir.

Davransana… Eller de senin, baş da senindir!

His yok, hareket yok, acı yok… Leş mi kesildin?

Hayret veriyorsun bana… Sen böyle değildin.

Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz?

Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?"

Kuvve-i gazabiyenin tefrit hâlinin çok ciddi komplikasyonları olduğu gibi ifratının da kendine göre büyük handikapları vardır. Birdenbire öfkeye kapılma, hiddetine yenik düşme, akl-ı selimi, dinin emir ve yasaklarını göz ardı ederek hissiyatla hareket etme gazabın ifrat hâlidir. Mesela, günümüzde canlı bombalarla masum insanlara zarar verme, gazap duygusundaki ifratın tezahürlerinden biridir. Hâlbuki dinimizde zulüm ve haksızlıklara karşı koymanın, onlarla mücadele etmenin belli kural ve kanunları vardır. Fakat bir bakıyorsunuz, bir şahıs kalkıp çok rahat kendi dar havsalasına göre başkalarına karşı ilan-ı harp edebiliyor. Tabii ondan sonra öyle bir vahşet irtikâp ediliyor ki bu tablo karşısında içimize kan damlıyor, damlıyor zira İslam'ın aydınlık yüzü karartılıyor. İşte acı acı müşahede ettiğimiz bu tip korkunç tablolar pek çok defa kuvve-i gazabiyenin ifrat derecesinden kaynaklanmaktadır. Bu acı tablo karşısında bize düşen vazife dinimizin gerçek hüviyetiyle tanınıp bilinmesi için bütün ceht ve gayretimizi ortaya koymak olmalıdır.

c. Kuvve-i Şeheviye

Kuvve-i şeheviye, insanda arzu, istek, iştah, lezzet ve cismani hazların kaynağı olarak görülen önemli bir duygudur. Bu duyguyu bütün bütün görmezlikten gelme, insan tabiatını inkâr etme manasına geleceği gibi insana hitap eden, bir hüküm koyarken aynı zamanda insanın duygularını da gözeten dinin ruhuna da terstir. Evet, dinin kaynağı olan Kur'ân'da ve Sünnet'te yer alan pek çok hüküm, Allah Teâlâ'nın insanın cismâniyetine yerleştirdiği

bu hissin dikkate alınması gerektiğini net olarak gösterir. Zaten aksi durumda bir çelişki söz konusu olurdu ki ilahî sistem her türlü çelişkiden uzaktır. Yine Hakîm-i Mutlak Hazreti Allah, insana hitap eden dinini teklif ederken yaratılışta insan fıtratına yerleştirdiği bir hissi gözetmemiş olurdu ki –yüz bin defa hâşâ– O (celle celâluhu) böyle bir nakîseden (eksiklikten) sera süreyya arası kadar müberra ve münezzehtir.

Kur'ân-ı Kerim'in konuya evlilik açısından yaklaştığı âyetlerden bazıları şunlardır:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerinden biri de sizin için, kendi nev'inizden, kendilerine ısınacağınız eşler yaratması ve birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır."[54]

Bir başka âyette de şöyle ferman edilir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

"O'dur ki sizi tek bir nefisten yarattı. Gönlü ısınsın diye onun eşini de aynı nefisten yarattı."[55]

Peygamber Efendimiz de (aleyhissalâtü vesselâm) evliliği teşvik sadedinde تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Evlenin, çoğalın zira ben, kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar ederim."* [56] buyurur.

Dinin araladığı bu kapının kapanmaması ve meselenin Kur'ân'ın gösterdiği disiplinler içinde değerlendirilmesi çok önem-

lidir. Hazreti Pîr, insanda bulunan duyguların her birinin bir *gayetü'l-gayât*'ının (asıl/nihai gayelerinin) olduğundan bahsediyor. [57] İşte asıl mesele, insanın fıtratına yerleştirilen bu duyguları nihai gayelerine yönlendirebilmektir. Mesela insanda bir ebedî yaşama arzusu ve bunun doğurduğu bir *tûl-i emel* hissi vardır. Bilindiği üzere tûl-i emel; hırs, uzun uzun emeller besleme, bitip tükenme bilmeyen beklentilere girme demektir. Bu duyguların esas tevcih edilmesi gereken yer ise âhiret âlemidir. Çünkü bu dünya sınırlıdır. Gelen gitmekte, konan göçmektedir. Ebediyet arzusunun fâni dünyada tatmin edilmesi ise mümkün değildir.

Ahlakçılar, kuvve-i şeheviyenin haya hissinden tamamen koparak her türlü ahlaksızlığı işleyecek kadar baskın hale gelmesi şeklindeki ifrat hâlini *fisk u fücûr*; helal nimet ve lezzetlere karşı dahi hissiz ve hareketsiz kalma durumunu da *humûd* olarak isimlendirmişlerdir. İstikamet ve itidal üzere bulunarak, meşru dairedeki zevk ve lezzetlere karşı istekli davranmanın yanı sıra, gayrimeşru arzu ve iştihalara iradi olarak kapalı kalma tavrını ise *iffet* kelimesiyle ifade etmişlerdir. Bu zaviyeden iffet, umumi manasıyla, iradenin gücünü kullanarak cismani ve behimî arzuları kontrol altına almak, hep meşru dairede kalmak, sefahatten uzak durmak demektir.

---

[1] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/53.

[2] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/53; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve* 2/104; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/95..

[3] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/53.

[4] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/52.

[5] A'râf sûresi, 7/179.

[6] Tirmizî, *tefsîru sûre* (7) 3; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 11/263-264, 12/8-9; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/41.

[7] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 139; Ebû Dâvûd, *tatavvu'* 26; Nesâî, *kıyâmü'l-leyl* 2.

[8] Mü'minûn sûresi, 23/1-8.

[9] Tevbe sûresi, 9/112.

[10] Furkan sûresi, 25/63.

[11] Buhârî, *îmân* 7; Müslim, *îmân* 71.

[12] Bkz.: Buhârî, *edeb* 31; Müslim, *îmân* 74-77.

[13] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 792 (Lemeât).

[14] Buhârî, *daavât*, 3; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; Ebû Dâvûd, *vitr* 26; İbn Mâce, *edeb* 57.

[15] Müslim, *zikir* 41; Tirmizî, *tefsîru sûre (47)* 1; İbn Mâce, *edeb* 57.

[16] Süleyman Çelebi, *Mevlid (vesiletü'n-necat)*, s. 113.

[17] İbn Hacer, *el-İsti'dad li-yevmi'l-miâd,* s. 39.

[18] İbn Mâce, *zühd* 31; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/278.

[19] Kalem sûresi, 68/4.

[20] İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/191.

[21] Tirmizî, *radâ* 11; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; İbn Mâce, *zühd* 31…

[22] et-Taberânî, e*l-Mu'cemü'l-kebîr* 1/260; *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/236.

[23] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/212; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.452; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 24/253, 255, 25/73..

[24] Buhârî, *menâkıb* 25, edeb 95, *istitâbe* 4; Müslim, *zekât* 148.

[25] Âl-i İmrân sûresi, 3/134.

[26] Tirmizî, *radâ* 11; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; İbn Mâce, *zühd* 31…

[27] Said Kemal, *Fezail-i Ahlakiye ve Kemalat-ı İlmiye,* s. 5.

[28] Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre* (31) 2; Müslim, *îmân* 5, 7.

[29] Bakara sûresi, 2/256.

[30] Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.380 (Otuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).

[31] Tirmizî, *birr* 55; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned,* 5/153.

[32] Ahmed er-Rifâî el-Hüseynî, *Burhânü'l-müeyyed,* s. 55.

[33] Ra'd sûresi, 13/28.

[34] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/212; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.452; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 24/253, 255, 25/73.

[35] Tirmizî, *birr* 62; Ebû Dâvûd, *edeb* 8.

[36] Kalem sûresi, 68/4.

[37] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1/72.

[38] el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/306.

[39] Buhârî, *cenâiz*, 32, *imân* 9, *tevhîd* 2, 25; Müslim, *küsuf*, 11.

[40] Teğâbün sûresi, 64/14.

[41] Nahl sûresi, 16/61.

[42] Buhârî, *tevhid* 22, 28, 55, *bed'ü'l-halk* 1; Müslim,

tevbe 14-16.

[43] İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/95.

[44] İsrâ sûresi, 17/84.

[45] Bediüzzaman, *Mektubat* s. 532 (Hakikat Çekirdekleri).

[46] En'âm sûresi, 6/105.

[47] Yâsîn sûresi, 36/68.

[48] En'âm sûresi, 6/50.

[49] Nisâ sûresi, 4/82; Muhammed sûresi, 47/24.

[50] Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/24, 31; En'âm sûresi, 6/17…

[51] Bakara sûresi, 2/152.

[52] Bakara sûresi, 2/40.

[53] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s. 82 (İlk Hayatı).

[54] Rûm sûresi, 30/21.

[55] A'râf sûresi, 7/189.

[56] Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/173; el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr* 5/220.

[57] Bkz.: Bediüzzaman, *Hutbe-i Şâmiye* s. 181 (İkinci Zeyl, İkinci Kısım).

Birinci Bölüm

GÜZEL AHLAKI KAZANMANIN YOLLARI

İslam, ifrat ve tefritten uzak durarak sırat-ı müstakimi esas almayı yani her hususta itidalli, ölçülü olmayı emreder. Buna muvaffak olabilmek ve Cenab-ı Hakk'ın istediği ahlakî kıvama ulaşabilmek isteyen bir müminin evvela kendisinde mevcut bulunan fena huyları terk etmesi, daha sonra ise güzel sıfatlarla donanması gerekir. Buradaki öncelik sonralık, arka arkaya olmak zorunda değildir; aynı anda da olabilir. Zaten insanın fena huylarından kendini kurtarmaya çalışması, aynı anda güzel ahlak ile ahlaklanmasını da beraberinde getirir.

Evet, kişi şehevî hislerinden, hayvanî istek ve arzularından kurtulacak, cismâniyetinin peşinde koşmayı bırakacak, az yiyecek, az konuşacak, az uyuyacak ve böylece hayvaniyetten çıkıp kalb ve ruhun derece-i hayatına girmek suretiyle kalbine kelime-i tevhidi hakkını vererek söyletecek ve bu sayede zindandan kurtulmuş, Esmâ-i İlahiye'nin ferahfeza iklimine, Allah'ın izniyle, ermiş olacak. Cenab-ı Hakk'ın sonsuz akdes ve mukaddes feyizlerinin altında yağmura tutulmuş gibi yunup yıkanacak; öte yandan melekî yönlerini geliştirecek, güzel ahlakla bezenecek, doğru düşünecek, doğru konuşacak, sıdk, emanet, adalet gibi yüksek insanî sıfatlara sahip olacak. Rabbine iyi bir kul olma yolunda ceht ü gayret gösterecek, ibadet ü taati fıtratının ayrılmaz bir yanı hâline getirmeye çalışacak.. kendi eksik ve kusuru içinde evsaf-ı ilahiye ile muttasıf olma imkânını bulacaktır.

Ne var ki kendi eksiklerini ve kusurlarını görmediği sürece

insanın bu seviyeye ulaşması mümkün değildir. Zira kişi, yanlışı yanlış olarak gördüğü nispette doğruyu bulma lüzumu duyacak ve bu uğurda gayret sarf edecek, buna mukabil Cenab-ı Hak da onu hidayete ulaştıracaktır.

Güzel ahlakı kazanmak, dolayısıyla kötü ahlaktan kurtulmak ve korunmak adına bazı hususları alt başlıklar hâlinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

1. Kusurların Farkına Varma

Birer beşer olarak eksiklerimizi, ayıp ve kusurlarımızı bize hatırlatacak dinamiklere ihtiyaç duyarız. Zira kendi kusurlarımızı bilemediğimiz sürece o kusurlardan kurtulmamıza imkân yoktur.

Allah'ın marifetiyle dolu bir kalbe sahip olma yolunda ilerlemeye çalışırken, eksiklerimizin farkında değilsek, bu durum mârifetullahtan ilelebet mahrum kalacağımız anlamına gelir. Örneğin, geceleri kalkıp seccadelerimizi gözyaşlarımızla yıkıyor muyuz, her günahın ardından elli defa ellerimizi dizimize vurup ah ediyor muyuz, namazını kılmayan çoluk çocuğumuzdan dolayı iştahımız kesiliyor mu? Bütün bunlar Allah'a gerçekten inanmış olmanın muktezasıdır. Böyle davranmamak ise bir kusur, bir eksikliktir. İnsanın bu ve benzeri kusurlarını ve eksikliklerini hissetmesi gerekir. Hissetmek, eksikleri gidermenin ilk basamağıdır. İşte bu açıdan insanın, eksiklerini kendisine gösterecek birtakım hatırlatıcılara ihtiyacı vardır.

Kusurlarını idrak edip telafi yoluna giren bir insan, Yüce Allah ile olan irtibatında da dikkatli ve bilinçlidir. Mesela o, namazda إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *"Yalnız Sana kulluk yapıyoruz Allah'ım! Bu vazifenin altına girerken de yalnız Senden yardım diliyoruz."*[1] derken

bunu şuurlu bir şekilde söyler. Âdeta şunu der: “Beklediğimiz yardımların en büyüğü bizi doğru yola hidayet etmendir. Azıp sapmışların, şehevani duygularına esir olmuşların yolu değil; başta Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere enbiyanın, sıddıkların, şühedânın, evliyanın, asfiyanın yolu. Senden yardım olarak beklediğimiz tek şey bizi bu yola hidayet etmendir.”

Bunları söylerken içimizdeki binbir türlü eğriliğin de farkına varabiliyorsak bu duayı şuurluca yaptığımızı söyleyebiliriz. Zira Rabbimizden ne istediğimizin farkındayız demektir. Kusurunun farkında olmayan kimseler ise günde kırk defa bu ahd ü peymanı yenilerler, fakat onların ne dediklerinden haberleri yoktur.

Mümin, inhiraflarını müşahede ettiği, kendini âdeta bir bataklığın içinde gördüğü zaman, اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ dediği esnada, bataklıkta boğulmak üzere ya da kuyuya düşüp kurtulmaya çabalayan bir insanın hâlet-i ruhiyesiyle Hakk’a yönelir. Arkasına bakıp da eğrilerini gören, sabahlara kadar bir an olsun gözünü açıp da Rabbinin huzuruna gelmeden geçen gaflet dolu saatlerini düşünen ve böyle sürüp giden bir hayatın serencamesini gözünün önünden geçiren kişi Rabbine yönelir.

Bu durum biraz da tefekkür etmeye bağlıdır. Tefekkür istidadını kaybetmemiş, taşıdığı kalbin şuurunda olan bir insanda günahlar bir utanma hissi meydana getirir. Aksine, kalbi katılaşmış birinin bundan anlayabileceği bir şey yoktur. Bu sebeple bütün latifelerimizle hakaik-i uzmâya (yüce hakikatlere) âşina olmayı ve o hakikatlerle gönüllerimizi mamur kılmasını Cenab-ı Hak’tan niyaz etmeliyiz.

Asırlar boyunca pek çok ilim adamı, insanın kendi kusurlarını bilmesi istikametinde alternatif yollar ve yöntemler aramış ve geliştirmiştir. Günümüzde gerek sosyal bilimlerde gerekse fen bilimlerinde yaşanan muazzam inkişaflara imza atan insanoğlunun bugün manevî buhran ve tedenni (düşüş) açısından kendi kusur ve hatalarını görüp tedavi etmesi istikametinde de bir kısım yeni yöntemler geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için ne kadar gayret edilse ve ne kadar bilim adamı seferber olsa yine de azdır; zira kusurlarını göremeyen insan, insanlığı ile beraber her şeyini kaybetmekle karşı karşıyadır. Maalesef insanın bozulması hiçbir bozulmaya benzemez.

a. Muhasebe Duygusu

İnsanın düşmesi muhtemel hata, kusur ve günahlar türlü türlüdür. Bunlardan bir kısmı, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahiha'nın vaz'ettiği temel disiplinlerle açık ve net bir şekilde beyan edilmiş, çerçeveleri ortaya konmuş ve belirlenmiştir. Dolayısıyla insan, vahy-i ilahî tarafından günah olduğu bildirilip yasaklanan bu fiil, tavır ve davranışları temel kaynaklara müracaat etmek suretiyle öğrenebilir. İnanan bir insan, gücü yettiği ölçüde, bu yolda olmalı ve dinin temel meselelerini öğrenme azim ve gayreti içinde bulunmalıdır.

Hayatı dinin ana kaynaklarına bağlı şekilde götürebilmek için gereken hususları tafsilatıyla öğrenmenin herkes için kolaylıkla mümkün olmayacağını düşünenler olabilir. Ancak bu gaye istikametinde telif edilen ilmihaller ve ahlak kitapları, bir Müslümanın hayatını şer'-i şerife uygun yaşaması adına bilmesi gereken hemen her hususu ana hatlarıyla da olsa ihtiva etmektedir.

Dolayısıyla bu eserleri okuyan bir insan için haram ve helaller, iyi ve kötü fiiller açık ve nettir. Bu sebeple, bu kategorideki hata ve günahlardan ilk fırsatta sıyrılıp kurtulma, arınıp temizlenme bir müminin öncelikli hedefi olmalıdır.

Evet, bir insan kirli bir akıntıya kendini kaptırmış, bu günah çukurlarından birine düşmüşse hiç vakit kaybetmeden tevbe ve istiğfarla Rabbine yönelerek O'nunla olan ahdini yenilemeli ve işlediği günahın mahcubiyetini bir ömür boyu vicdanında duyup hissederek iki büklüm olmalıdır. Kişi, işlediği günah için tevbe etmiş ve Allah da (celle celâluhu) onun tevbesini kabul buyurup onu affetmiş olabilir. –Tabii bunu biz bilemeyiz.– Hatta öyle bir tevbe ve istiğfarda bulunmuştur ki o tevbe ve istiğfar, işlenen günahın belki elli katını bile silip götürecek keyfiyettedir. Fakat kâmil bir mümin, üzerinden elli-altmış sene geçmiş olsa bile, bir günahını her hatırladığında, sanki dün işlemiş gibi ızdırap duymalı ve "Ya Rabbi! Sen varken, Sana inanıyorken, Senin dinin, dininin ortaya koyduğu prensipler güneşten daha parlak iken nasıl oldu da ben bu hataları irtikâp ettim?" mülahazasıyla sürekli nefsini sorgulamalıdır.

Böyle bir yaklaşım, o hatayı Allah'ın izni ve inayetiyle silip süpüreceği gibi insana sevap da kazandırır. İsterseniz siz bunu, ızdırap sevabı, yeni bir teveccüh sevabı, eski bir günaha yeni bir tevbe sevabı veya kadim bir isyana farklı bir inabe veya evbe sevabı şeklinde ifade edebilirsiniz. Bu sebeple denilebilir ki bir müminin geçmişte işlediği bir günah için pişmanlık ve ızdırapla kıvranışı, amel defterindeki kirli sayfaların sevap deterjanıyla temizlenip apak hâle gelmesi anlamına gelir.

İşlenen günahın unutulmaması, hep hüzün ve ızdırapla

hatırlanması yeni hatalara düşülmesine de engel olur. Mesela kişi, "Rabbimle aramdaki münasebet açısından benim bu yaptığım pek çirkin oldu. Böyle bir tavır Allah'a karşı düpedüz bir saygısızlıktı. Ben bu saygısızlığı asla unutamam. Ömrüm olduğu sürece hep bu meselenin üzerinde duracağım." anlayış ve mülahazasına sahipse, bu anlayıştaki biri, benzer bir günah çukuruna düşme durumuyla yüz yüze gelmemek için elinden gelen her şeyi yapar ve hep temkinli hareket eder. Öyle bir durumla karşılaştığında "Daha dün böyle bir küstahlıktan nefret ediyordun, şimdi günaha karşı gösterdiğin bu küçük temayül hangi akılla izah edilebilir?" diye düşünür ve nefsinin onu yoldan çıkarmasına izin vermez. Evet, irtikâp ettiği günahın ızdırabını bu şekilde gönlünde sürekli ve derinlemesine duyan bir kimsenin, yeniden aynı günaha girmesi oldukça zor bir ihtimaldir.

Mümine düşen; hayatın her safhasında, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün amellerinde sürekli kendini sorgulayıp hesaba çekmektir. En iyi, en hayırlı görünen fiillerinin içinde bile bir kısım kirli mülahazaların olabileceği endişesiyle devamlı Cenab-ı Hakk'a teveccühte bulunmaktır. O sürekli "Hasenatı bile böyle kirli olan benim gibi birinden ne olur ki?" endişesini taşımalı ve Üstad Bediüzzaman'ın dediği gibi *"Ey Hâlık-ı Kerîmim ve ey Rabb-i Rahîmim! Senin filan ismindeki mahlûkun ve masnûun ve abdin hem âsî hem âciz hem gafil hem cahil hem alîl hem zelil hem müsî' hem müsin hem şakî hem seyyidinden kaçmış bir köle olduğu hâlde nedamet edip Senin dergâhına avdet etmek istiyor. Senin rahmetine iltica ediyor. Hadsiz günah ve hatîatlarını itiraf ediyor."*[2] mülahazalarıyla kusurlarını itiraf etmesini bilmeli ve bunların affı için Allah'ın rahmet ve mağfiretine sığınmalıdır.

Evet, insan, tezkiye-i nefs etmemek suretiyle, tezkiye-i nefiste bulunmalıdır. Yani nefsini temize çıkarmamalı, onun isyan eden, kötülük yapan, başkaldıran bir varlık olduğunu görmelidir ki nefsini temizleyebilsin. Bunları düşünerek dikkatli ve temkinli yaşayan biri her zaman hatalarının farkında olur, noksan ve kusurlarını görür ve bunun neticesinde Allah'ın izni ve inayetiyle çok ciddi düşme ve sürçmelere maruz kalmaz. Böyle bir insanın küçük hatalarına gelince; Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın, إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا *"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük günahlarınızı bağışlar ve sizi güzel bir yere (cennete) koyarız."*[3] âyet-i kerimesiyle verdiği müjdeye istinaden öyle inanıyor ve ümit ediyoruz ki rahmeti sonsuz, merhameti engin Rabb-i Kerimimiz onları mağfiret buyurup affeder.

b. Hayırhah Edinme

İnsanın, hata ve kusurlarının farkına varıp onlardan kurtulabilmesi için vefalı bir arkadaş edinmesi çok önemlidir. Öyle bir arkadaş ki bizde bir gevşeklik, ülfet, günaha biraz meyil gördüğü, az bir kayma müşahede ettiği zaman hemen ikazda bulunsun, kulağımızı çeksin ve günahlara açıldığımız zaman da elimizden tutup bizi sahil-i selamete çıkarsın. Biz de kendimizde bir sönme müşahede ettiğimiz ve ayağımızın kaydığını hissettiğimiz zaman hemen kalkıp Hızır çeşmesine koşar gibi bu vefalı ve emin dostun, bu güzel arkadaşın iklimine koşalım ve "Sen bir bahçıvansın, hele beni bir gül bahçelerinde dolaştır, bir şeyler anlat bana! Beni şu hayatın girdaplarından, şu günah labirentlerinden çek al, al da aydınlık iklimlere ulaştır." diyelim.

Ailevi bir sorun yaşadığımızda ya da ticari hayatımızda bir sarsıntı olduğunda nasıl hemen heyecanla işin erbabına başvuruyorsak, midemiz veya böbreğimiz sancılandığında nasıl soluğu doktorda alıyorsak, aynen öyle de ebedî hayatımızı tehdit eden günah mikropları ve şeytanın vesvese ve aldatmalarına karşı, manevî kuvvetimizi takviye edici ilaç ve şifaları bize sunacak insanlara yönelmeliyiz.

İnsanın her zaman nasihate muhtaç bulunduğunu Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ *"Din, nasihattir."*[4] hadis-i şerifiyle ifade buyurmaktadır. Evet, insan birinin dizinin dibine oturmalı, nasihatlerini dinlemeli, ondan işittiği şeyler ışığında sürekli günahlarının murâkabe (içsel denetim) ve muhasebesini yapmalı, vicdanını masaya yatırıp onun anatomisini, yani içinde dünya mı yoksa Allah'a iman ve irfan mı barındığını görmeye çalışmalıdır. İnsan, böyle bir nâsihin (hayırhahın) elinde kusurlarını görür ve nefsinin ve tabiatının önüne çıkardığı pek çok engeli aşabilir. Ne var ki: *"Her mürşide el verme ki yolunu sarpa uğratır / Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş."* (Niyazî-i Mısrî) sözüyle anlatılan kâmil insanları arayıp bulmak gerekir.

Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem), kalbine gelebilecek şeylere karşı ikaz eden Cebrail Aleyhisselam gibi, O'nun güzide sahabilerinden her birinin de ashâbdan birer kardeşi, arkadaşı vardı. Zira Resûl-i Ekrem (aleyhi's-salâtü ve's-selâm), ashâbı birbiriyle kardeş yapmıştı. Kardeş kardeşe muavindir, muzahirdir (destekçidir), arka çıkar. Hem dünya hem âhiret için iyiliklere giden yolları gösterir, ayıp ve kusurlarını hatırlatır.

Seyyidina Hazreti Ömer, Selman-ı Farisî ile bir araya geldiği zaman ona sık sık kendisinde bir kusur görüp görmediğini sorardı. Devrin halife-i rûy-i zemini, yıkılmak üzere olan duvarlarla çevrili bir evde oturmaktaydı. Kendi döneminde gerçekleşen o kadar fethe rağmen yaşam tarzını değiştirmemiş, üzerindeki hırkasını, evindeki hasırını yenileme lüzumu hissetmemişti. Bir seferinde yine Selman'a çok ısrar etmiş, gördüğü bir kusuru varsa mutlaka söylemesini istemişti. Bunun üzerine Selman şöyle dedi: "İşittiğime göre sen günde iki defa yemek yiyormuşsun. Önündeki sofrada da iki çeşit katık bulunuyormuş. Hâlbuki Resûl-i Ekrem (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) böyle bir şey yapmamıştır. Yine işittiğime göre biri gece biri de gündüz için olmak üzere iki çeşit elbisen varmış." Bu meseleyi günümüzün ölçüleri içinde değerlendirirseniz hata edersiniz. O dönemin örf, kültür, âdet ve geleneklerini de göz önünde bulundurarak değerlendiriniz. Hazreti Ömer, bu sözleri üzerine Hazreti Selman'a teşekkür etti ve "Bana hata ve kusurlarımı gösterenden Allah razı olsun." dedi. [5]

Ömer (radıyallâhu anh) bir başka seferinde Hazreti Huzeyfe'yi yakalıyor ve şöyle diyordu: "Resûl-i Ekrem, sana münafıkları isim isim bildirdi. Allah aşkına söyle, ben de onların içinde var mıyım?" Seyyidina Hazreti Ömer her ne kadar pek çok mevzuda geniş malumat sahibi bir insan olsa da Hazreti Huzeyfe'nin muttali olduğu bir kısım meseleler vardı ki Ömer (radıyallâhu anh) onları bilmiyordu. Hazreti Huzeyfe'nin herkesten farklı bir mazhariyeti vardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu sırdaş edinmiş ve münafıkları isim isim ona söylemişti. Dış görünüşleri itibarıyla Müslümanlardan farkı olmayan, belki hayatları boyunca camiye cemaate devam eden bu in-

sanlar, içleri itibarıyla küfrün borazanlığını yapıyorlardı. Müminlerden çekindikleri için camiye geliyor, bazen cihada bile iştirak ediyorlardı. Zekât veriyor, ancak zekâtlarını ayırırken canlarından bir parça kopuyor gibi ızdırap çekiyorlardı. Bir münafığın cenazesi getirildiği zaman Hazreti Huzeyfe ortalardan kayboluyor, cenaze namazına iştirak etmiyordu. Bunu bilen Hazreti Ömer de Hazreti Huzeyfe'yi takip ediyor, Hz. Huzeyfe kılmıyorsa o da kılmıyordu.

Bir gün Hazreti Ömer'in komşularından, kendisiyle de münasebetleri gayet iyi olan biri vefat etmişti. Vefat eden, mescitte daima ön saflarda yer alan biriydi. Ne var ki gönülden iman etmemişti. Adamın cenazesini, namazını kılıp teşyi etmek (uğurlamak) üzere mescide getirdiler. Bu esnada Hazreti Huzeyfe'nin mescitten çıktığını fark eden Hazreti Ömer, hemen peşi sıra çıkıp ona yetişti. Hazreti Huzeyfe'ye ısrarla o kişinin münafıklardan olup olmadığını sordu. Hazreti Ömer'in ısrarları karşısında dayanamayan Huzeyfe, onun da münafıklar içerisinde yer aldığını söyledi. Bunu duyan Ömer (radıyallâhu anh), beyninden vurulmuşa döndü. Bu sefer Hazreti Huzeyfe'ye, "Allah aşkına söyle ben de onların içinde miyim? Ben de münafık güruhundan mıyım?" diye sormaya başladı. Bu sefer Hazreti Huzeyfe (radıyallâhu anh), kalbinden vurulmuşa döndü ve şöyle cevap verdi: "Hâşâ! Sen nasıl onlardan olursun yâ Ömer!"[6]

Aldığı bu rahatlatıcı cevaba rağmen Hazreti Ömer bu endişesinden hiç kurtulamamış, nifak sıfatlarını taşıyor olma korkusunu içinden çıkarıp atamamıştı. Namaz esnasında sinesinden yaralanmış, şehit olarak Allah'a vâsıl olacağı esnada dahi bu endişesini izhar ediyordu. Ziyaretine gelen İbn Abbas ona: "Ey Ömer! Sen Resûl-i Ekrem'e iman ettin. O, seni veziri olarak tayin

etti. Ebû Bekir'le birlikte elinizden tutup, *"Âhirette böyle haşroluruz."* dedi.[7] *"Benden sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu."* buyurdu.[8] *"Rüyamda bana bir kadeh süt (ilim) verildi, kanıncaya kadar içtim (...) artanını Ömer'e verdim."* dedi.[9] O senden razıydı. O gittikten sonra Ebû Bekir senden razıydı. Şimdi ümmet-i Muhammed'in hepsi senden razı. Yaralandığın şu dakikada herkes senin için ağlamakta." mealinde şeyler söyleyince o, solgun gözlerini İbn Abbas'a dikti ve "Sen Allah'ın huzurunda Peygamber'in amcasının oğlu olarak böyle şehadet eder misin?" dedi. Hazreti İbn Abbas, "Ederim." deyince Hazreti Ömer memnuniyetini izhar etti. Hâşâ, Hazreti Ömer münafık olsun; fakat onun ciddi bir endişesi ve korkusu vardı. "Bir tek insan cennete girecek olsa, Rabbimin o engin rahmetinden ümit ederim ki o ben olayım. Öte yandan, eğer bir tek insan cehenneme girecek olsa, o kişinin ben olacağımdan endişe ederim."[10] sözü, onun bu hususiyetini en güzel şekilde anlatır. Aynı zamanda, korku ve ümit dengesini ne kadar gözettiğini de gösterir.

Evet, koca Ömer (radıyallâhu anh), kusurlarını kendisine bildirecek insanları bulup durumunu sormak konusunda öylesine hassas yaşamıştı ki on senelik idarecilik hayatının nihayetinde sadece Müslümanlar değil zimmî, Yahudi ve Hıristiyanlar da olmak üzere herkes ondan razı olarak Rabbine kavuşma imkânını elde ediyordu. Evet, usulünce kusurlar söyleniyor, bu sayede ahlak-ı âliye elde ediliyor ve fena huylardan fersah fersah uzaklaşılıyordu. Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar da selef-i sâlihîn hep böyle davrandı.

Osmanlı'da bir devirden sonra oluşan bir âdet vardı: Bir padişah tahta çıktığında, cuma ve bayram namazı gibi özel zaman-

larda padişahın çevresinde toplanan bir grup koro hâlinde, "Gururlanma padişahım, Senden büyük Allah var." derdi.[11] İşte insan, kendisine kusurlarını hatırlatacak böyle yâr-ı vefadarlar, elinden tutup onu cennete götürecek arkadaşlar edinmelidir. Böyle yapan, hiçbir zaman zarar etmez. Arkadaşı, yeri gelecek ona, "Niçin bu gece teheccüdünü kılmadın? Neden pazartesi orucunu terk ettin? Rabbine kulluğun bu kadar mı senin?" diyecek, kusurlarını yüzüne söyleyecek. Kişi, arkadaşına bu gibi şeyleri söyleme salahiyetini gocunmadan vermelidir.

Harun Reşit'in hâcibi (sarayda padişahın huzuruna girecek kişilerin denetiminden sorumlu kişi) Fazl İbn Rebî anlatıyor: "Harun Reşit ile hac yapmak üzere Mekke-i Mükerreme'ye gittik. Harun, bir gece vakti yanıma geldi ve kendisini, ona nasihatte bulunacak birilerinin yanına götürmemi istedi. Biraz ders almak, biçare yıkık gönlünü tamir etmek istiyordu. Kendisini yakıp tutuşturacak bir ateş istiyordu. Aklıma ilk gelen kişi Süfyan İbn Uyeyne oldu. Süfyan İbn Uyeyne ki çok genç yaşta içtihat edebilecek seviyeye yükselmiş, her beş altı günde bir Kur'ân'ı hatmeden, gündüzlerini oruçla, gecelerini namazla geçiren büyük bir zat idi. Beraberce evine gittik. Fakr u zaruret içinde yaşıyordu. Evine varıp kapıyı çaldık. Kapıda halifenin durduğunu görünce nezaketle, "Zahmet verip gelmişsiniz. Çağırsaydınız ben gelirdim." dedi. Bir müddet oturdular, İbn Uyeyne, Harun'a nasihat etti. Nasihatlerini bitirdikten sonra çıktık. Harun bana döndü ve "Tatmin olmadım. Başka birine daha gidelim." dedi. Ben, "O zaman Abdurrezzak İbn Hemmam'a gidelim." dedim. Abdurrezzak'ın evinden çıktıktan sonra da Harun Reşit yine aynı şeyi söyledi.

Bu defa aklıma Fudayl İbn İyaz geldi. Beraber evine gittik,

kapısını çaldık, ancak cevap veren olmadı. Ben, "Emirü'l-müminin buradadır." dedim. İçerden ses geldi, "Benim emirü'l-müminin ile ne işim olur?" Fakat ısrarlar neticesinde kapıyı açmak zorunda kaldı. Sonra odanın bir köşesine çekildi. Evin içi karanlıktı. El yordamıyla yolumuzu bulmaya çalışırken bir aralık Harun'un yumuşak eli, Fudayl'ın nasırlı ellerine dokundu. Fudayl, "Eğer cehennemde yanmazsa ne güzel eller!" dedi. Fudayl, ilk nasihatini vermeye başlamıştı. Harun, Allah'ın adını vererek kendisine nasihat etmesini istedi.

Fudayl dedi ki: "Harun! Sen bir şey anlatılacak durumda değilsin. Sen halife olduğun zaman kimin fikrini aldın. "Ben nasıl yapayım?" diye kime gittin, kime müracaat ettin, kiminle istişare ettin. Selefin Ömer İbn Abdulaziz, halife olduğu zaman sözüne itimat ettiği insanlara danıştı. Hazreti Ömer'in torunu Salim İbn Abdullah'ı, tabiînin büyük imamı Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî'yi, yine tabiînin büyük imamı Recâ İbn Hayve'yi çağırdı. Onlara: "Ben bir belaya duçar oldum, hilafet gibi ciddi bir yükün altına girdim. Allah beni böyle bir imtihana tâbi tuttu. Bu yükün altından nasıl kalkarım, hakkını nasıl veririm? Bir şeyler söyleyin, Allah aşkına beni yalnız bırakmayın!" dedi. Gördüğün gibi o, hilafeti bir bela, bir iptilâ saymıştı. Sen ve senin gibiler ise onu nimet bildiniz.

Salim, Ömer'e şu nasihatte bulundu: "Ey Ömer! Yarın Hakk'ın huzurunda yakanı kurtarmak istiyorsan, dünyaya karşı oruçlu gibi davran. Öyle bir oruca niyet et ki vefatın iftarın olsun."

Muhammed İbn Ka'b'ın nasihati şöyle oldu: "Ömer! Ötede azaba duçar olmak istemiyorsan, müminlerin yaşlılarını baban, kendi akranlarını kardeşlerin, küçüklerini de evladın bil. Babana

hürmet et, kardeşlerini aziz tut, evladına karşı da şefkatli ve merhametli ol."

Recâ ise şöyle nasihat etti: "Ömer! Artık halifesin. Kendin için isteyip arzu ettiklerini tebaan için de isteyip olmasına çalışman, kendin için olmasını dilemediğin hiçbir şeyin tebaanın da başına gelmemesi için uğraşman gerektir. Bunları yaparsan Hakk'ın huzuruna gönül rahatlığı içinde gidebilirsin."

"Ey Harun! Benim sana söyleyeceklerim de bunlardan başka değildir. Ayağının kayacağı gün hakkında senin adına endişe ederim. Yanında sana nasihat edecek kimse var mı?"

Harun ağladı, ağladı... Öyle ki baygınlık geçirdi. Ben, "Yeter artık! Emirü'l-müminini öldüreceksin. Biraz insaf et!" dedim. O, "Onu asıl siz öldüreceksiniz. Ona nasihat etmiyor, onu hep dünyaya çağırıyorsunuz. Asıl ben ona insaf ediyor, onun iyiliğine çalışıyorum." diye cevap verdi.

Harun kendine geldiğinde yine Fudayl'a döndü ve: "Söyle, devam et!" dedi.

Fudayl: "Harun! Hilafet yüktür. Senin deden Hazreti Abbas, Resûl-i Ekrem'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelip idarecilik istediğinde Efendimiz ona şöyle cevap verdi: *"Amcacığım! Bu, ağır bir yüktür. Kıyamet günü de hasret ve nedamet sebebidir. Ondan uzak durmaya bak!"*

Fudayl konuştukça Harun karşısında eriyordu. Bir taraftan hıçkıra hıçkıra ağlıyor, bir taraftan da, "Devam et, biraz daha anlat." diyordu. O da anlattı, anlattı...

Harun, Fudayl'ın yanından ayrılırken ona, "Bir şeye ihtiy-

acın var mı, birine borcun filan var mı?" diye sordu. Fudayl, "Evet, çok ihtiyacım, çok borcum var; ancak ihtiyacım da borcum da Allah'adır. O'na olan borçlarım diğer borçlarımı unutturdu. Borçlarımın hesabını sorarsa vay halime!" diye cevap verdi. Harun ona bin dinar uzattı, "Ailene, çoluk çocuğuna harcarsın, ele güne muhtaç olmaz, Rabbine ibadet etmeye devam edersin." dedi. Fudayl, "Fesübhânallah. Ben sana kurtuluş yolundan bahsediyor, seni âhirete çağırıyorum. Sen ise beni dünyaya çağırıyorsun." dedi ve kelamı kesti, ardından tek kelime etmedi.

Dışarı çıktığımızda Harun Reşit: "Bunlar bu ümmetin büyükleri, efendileri. Beni hep böylelerine getir." diye emretti." [12]

Evet, koca halife, koskocaman bir devletin başkanı kendine nasihat edecek, doğruyu gösterecek, onun elinden tutup kalb ve ruhun derece-i hayatına çıkaracak birilerini arıyordu.

İnsan devamlı hayırhah, nasihatçi arayışında olmalıdır. Hak dostu ne güzel söylemiştir: *"Ne kazandın bu mülk-i fani-i fenaya geleli."* Yani bu dünyada insanın kazandığı/kazanacağı en mühim şey, bir hak dostu bulup onu yâr-ı vefadar olarak kabul etmek olacaktır. Dostu ona kusurlarını söyleyecek, o da dostunu dinleyip istikamet bulacaktır.

c. Eleştirilere Kulak Verme

İnsanın hata ve kusurlarını fark etmesinin bir diğer yolu, kendisini sevmeyen kimselerin kendisi hakkındaki sözlerine kulak vermektir. Zira düşmanlar, kişinin eksik ve kusurlarını bulup ortaya çıkarmak için çaba sarf ederler. Peki düşmanlarınız sizin için neler söylüyor, hangi eleştirilerde bulunuyor, hangi konularda

hatalı olduğunuzu dile getiriyorlar? Aslında, eleştirileri haksız dahi olsa bu durum, en azından sizin iç kontrol mekânizmanızı harekete geçirebilir.

Hasımlarınızın sizin hakkınızda yaptığı tenkitler bazen haksız bazen de oldukça yerinde ve isabetli olabilir. O tenkitlere değer vermek, o noktalarda hassasiyeti artırmak size hiçbir zaman zarar vermez; bilakis sırat-ı müstakim üzere bulunulan konum daha da pekişmiş olur. Bu, kişi için bir bakıma teminat olur ve inşallah, kıldan ince kılıçtan keskin sıratı, çakıp kaybolan bir şimşek hızıyla geçme imkânı sağlar.

d. Toplum İçinde Yaşama

Kusurların fark edilmesine yardımcı olacak bir diğer önemli husus, toplumun arasına karışmak ve insanlarla bir arada olmaktır. Fertlerin işlediği yanlışlar olsa da, genel olarak maşerî vicdan (toplumun ortak vicdanı) doğruya yönelmiştir ve bu yönüyle, onun fertlerin hatalarını düzeltici bir etkisi vardır. Bu nedenle, halvetten ziyade halk içinde bulunmak, uzlet ve inzivadan ziyade halkla beraber yaşamak, halkın içinde olup onları irşat ederken bir yandan da dersler alıp kendine çekidüzen vermek ahlak-ı âliye-yi İslamiyeyi (yüksek İslam ahlakını) kazandıran önemli faktörlerden biridir.

e. Kur'ân ve Sünnet Penceresinden Bakma

Ahlak-ı âliyeyi, Kur'ân ve Sünnet ışığında arayıp görmek, eksikliklerimizi fark etmek açısından önemli bir hususdur. Tavır ve davranışlarımıza Kur'ân ve Sünnet'in rasat noktalarından baktığımız zaman belki pek çok eksiklikler görecek ve onları düzeltmeye koyulacağız.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde müminlerin hususiyetleri zikredilir ve bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak inanmış insanların bu özelliklere sahip olmaları istenir. Zira güzel ahlak, imanın gereğidir. İman eden bir insan, Kur'ân'da zikredilenler başta olmak üzere, güzel ahlaka dair hasletleri elde etme gayreti içinde olmalıdır. Kötü ahlak ve fenalıklar ise küfür ve nifak topraklarında yeşerir. Bir insan münafıkâne bir hayat yaşıyor, iki yüzlü ve riyakâr ise onda mutlaka şekavet, kötü alışkanlıklar olacaktır; vaktini ve imkânlarını boşa harcama, kalbi öldürürcesine kahkaha atma, gafilâne bir hayat yaşama gibi durumlar ortaya çıkacaktır. Buna mukabil, hayatın muhasebesi yapılmayacak, tefekkür edilmeyecek, dünya âhiret hesabına göre değerlendirilmeyecektir.

Evet, Kur'ân ve Sünnet, bizim için, her şeyi ölçüp tartacağımız bir mihenk taşıdır. Tavır ve davranışlarımızı onlara göre değerlendirir, neyin doğru neyin yanlış olduğunu onların penceresinden baktığımızda daha net görürüz. Bu açıdan insan, Kur'ân okudukça, Sünnet ile meşgul oldukça davranışlarındaki eğriliklerin farkına varacak ve onları düzeltme yolunda adımlar atacaktır.

2. Güzel Ahlak Yolunda Atılacak Adımlar

a. İradenin Hakkını Verme

Ahlak-ı âliye ve ibadet hayatımıza ait hususlarda ciddiyet ve vakar, temkin ve itminan insanı olmamız ve bu vasıfları fıtratımızın bir buudu hâline getirerek benliğimizle bütünleştirmemiz şarttır. Ne var ki bunu elde edebilmek ve bu seviyeye çıkabilmek, çıktıktan sonra da onu koruyabilmek oldukça zordur.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu vasıfları fıtratımızın birer buudu hâline getirme yolunda bize rehberlik sadedinde buyuruyorlar ki: *"Bu Kur'ân hüzünle inmiştir. Onu okurken ağlayın. Şayet ağlayamıyor iseniz kendinizi ağlamaya zorlayın."* [13] Yani Kur'ân'ı huzur-u kalb ile ve itminan-ı nefisle okuyun. Bu peygamber tavsiyesinden hareketle diyebiliriz ki âlî vasıfları kazanma yolunda başlangıçta suni adımlar atmak gerekebilir. Çünkü insanın bu konuda ilerlemesi, alıştırma yapmasına bağlıdır. Bu yüzden hemen bu tavsiyeyi istenilen kıvamda yerine getiremeyebilir. Bu durum, meselenin derinliğine vâkıf olmayan insanlar tarafından belki tenkit de edilebilir. Onun için mümkünse bu tür alıştırmaların yalnızken yapılması tenkide meydan verilmemesi açısından daha isabetli olabilir.

Yukarıda Kur'ân kıraatine dair bir örnek zikrettik. Bu örnekleri çoğaltarak mevzuu daha da açmak mümkündür. Örneğin az konuşma, güzel ahlaka ait prensiplerin başında gelir. Hz. Ömer Efendimiz'in beyanına göre, çok konuşanın çok sakatatı olur. [14] Çok sakatat da –hafizanallah– insanı cehenneme götürür. Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine soru sorulmadan ya da bir maslahat olmadıkça asla konuşmazdı. O'ndan bu dersi alan sahabe-i kiram da aynı şekilde hareket ederdi.

Menkıbelere göre sadakat kahramanı Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh), zaruret olmadıkça konuşmamak için ağzına küçük bir taş koyarmış, konuşması gerektiği zaman onu çıkarır, konuşur, sonra tekrar koyarmış.[15] Evet, onun gibi bir temkin insanı, kendini kontrol etmek için böyle bir yöntem geliştirmiş olabilir. Ayrıca, hadis kitaplarında Hazreti Sıddık-ı Ekber'in Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzurunda konuşmalarına

dair –Efendimiz'e olan yakın konumu dikkate alındığında– çok az rivayetin bulunması da onun bu hassasiyetini teyit eden bir durumdur.

Bir insan, kalbî, ruhî ve fikrî hayat adına bir şeyler anlatıyor ve anlattıklarıyla muhataplarının ufkunu açıyorsa, konuşmaları faydalı kabul edilir. Aksi hâlde, konuşmaları israf-ı kelam cümlesi içinde mütalaa edilir. Akan bir derenin kenarında abdest alırken bile suyun israfını yasaklayan bir dinde, insanın sudan çok daha kıymetli olan, birer cevher değerindeki kelimelerini israf etmesi nasıl caiz olabilir? O hâlde yeme, içme ve giyim-kuşamda olduğu gibi konuşmada da ölçülü olunmalı, bir tema veya ana fikrin kaç kelimeyle ifade edilebileceği hesaplanmalı ve buna göre konuşma gerçekleşmelidir. Sözler öyle seçilmeli ki ne kelimeler ne de zaman israf edilsin.

Bilindiği üzere ehlullah, *"kıllet-i kelam, kıllet-i taam, kıllet-i menâm"* (az konuşma, az yeme, az uyuma) prensibini benimseyerek insanın dünya ve ukbâ hayatı adına çok önemli üç meseleyi kendilerine hayat düsturu edinmişlerdir. İşte böyle, sözü tartarak, süzerek, ağızdan çıkacak her kelimeyi düşünceye vize ettirerek konuşma bir ahlak işidir. İnsanın bu ahlakı kazanabilmesi ve fıtratının bir parçası hâline getirebilmesi de elbette zaman ve çaba ister.

Diğer yandan dünyevî hazları terk edip cismani meyillere karşı koyma manalarına gelen *zühd* de çok önemlidir. Tasavvufta önemli bir yere sahip olan zühdün genel çerçevesi, tasavvuf düşüncesinin bir ekol, mektep olarak ele alınmasından çok daha önceleri, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından bir ruh ve mana olarak belirlenmiştir. Üstad'ın konuya yaklaşımını da işin

içine katacak olursak, *"dünyayı kesben değil kalben terk etme"*, [16] dünya ve mâfîhâya (içindekilere) iltifat etmeme, dünyevî herhangi bir beklenti içine girmeden ve geride hiçbir şey bırakmadan âhirete intikal edebilme anlamında zühd, her müminin vazgeçilmez bir vasfı olmalıdır. Başlangıçta mal-menâl, makam-mansıp, şöhret gibi hususlarda bütün yönleriyle dünyaya karşı bir tavır belirlemek çok zor olabilir. Ama zühd, küçük şeylerden başlayıp büyük şeylere doğru işletile işletile bir gün gelir ki insanın ayrılmaz bir parçası olur. Yani insan, "Bugün bir elbisem var, ikinci bir elbisem olmasına gerek yok. Aksi hâlde nefsim yarın üçüncüsünü, dördüncüsünü ister ve bu Karun ahlakı bir gün bütün hayatımı sarar." diye düşünmeli ve bu manada peygamber ahlakı olan zühdü hayatına peyderpey mâl etmelidir.

Misal olarak namazı ele alalım: Öncelikle vaktinde eda etmekten başlayarak, duya duya ve âdeta yudumlaya yudumlaya kılmak, sürekli bir pratik yapmayı, alışkanlık kazanmayı gerektirir. Yani, insanın –hâşâ– namazını sırtından bir yük atıyorcasına, kerhen kılmayı bırakıp, Allah'ın icabet kapılarını kendisine açacağı bir seviyede aşk ve şevkle, duya duya kılması elbette birden ulaşılabilecek bir zirve değildir. Fakat insan onu da işlete işlete fıtratına mâl edebilir, daha doğrusu etmek zorundadır.

Netice itibarıyla insan, nefsinin bütün arzu ve isteklerine rağmen, iradesinin hakkını vererek yaşamalıdır. Bunun için de Kur'ân ve Sünnet'in rehberliğinde, insanı insan yapan vasıfları fıtratının bir parçası hâline getirme ve onları hayatına hayat kılma istikametinde adım adım ilerlemeli, her aşamanın hakkını vermeli ve böyle bir zirveye ulaşmanın gayret ve vakte vâbeste olduğunu hep hatırda tutarak, gözünü hedefinden bir an olsun ayırmadan

yürümeli, yürümelidir.

b. Ceht ve Gayret

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Cenab-ı Hakk'ın, kâinatta tecelli eden isimlerinin temsiline "güzel ahlak" diyoruz. Peki bu temsili gerçekleştirip ahlaklı insanlar sınıfına nasıl dahil olacağız?

Bu mevzuda Cenab-ı Hakk'ın hususi lütuflarına mazhar olan ve bizzat Allah tarafından korunan bazı kimseler vardır. Başta peygamberler, Cenab-ı Allah'ın hususi korumasına mazhar olmuşlardır. Onların dışında da aslında her insan, sergüzeşt-i hayatını dikkatle süzse, hayatının belli dönemeçlerinde hep korunmuş olduğunu hisseder. Geriye baktığında, içine düşmesi kuvvetle muhtemel olduğu hâlde Allah'ın koruması sayesinde kurtulduğu gayyaları görebilir. Birçok girizgâhta, bir "şaki" (bedbaht) olabilecekken, kendisi farkına varmadan, şuuru taalluk etmeden "said" (bahtiyar) olacağı bir yola Allah'ın lütfuyla sevk edilmiştir. Herkesin bu dönüm noktalarını hatırlaması, belki her gün bunları vicdanında duyması ve Rabbine sonsuz minnet ve şükranlarını arz etmesi gerekir. Pek çok insan, Allah'ın bu tür lütuflarına mazhar olmuş, sonrasında da aklının ve iradesinin hakkını vererek o lütuflara liyakatini ispat etmiştir. Bu, Allah'ın fazlı ve lütfu neticesinde gerçekleşen, işin vehbî yönüdür. Meselenin sebeplere bakan tarafına gelince ahlak, gayret ve çaba ile elde edilir. Bu açıdan, mahiyetinde bulunan potansiyel ile esma-i ilahîyeyi temsil eden insan, fıtratındaki bu potansiyeli inkişaf ettirmek için gayret sarf etmeli, ahlak-ı âliyeyi benliğinin bir parçası hâline getirebilmek ve başına gelen her durumda bu ahlaktan taviz vermemek için sürekli

egzersiz yapmalıdır.

Ahlak, sürekli uygulandıkça insanın içine yerleşir ve köklü bir huy, bir fıtrat hâline gelir. Bir hasta, acı da tatlı da olsa hekimin kendisi için yazdığı reçetede yer alan ilaçlarını alır. Benzer şekilde, güzel ahlakın gerektirdiği hususlar da hiçbir yanı eksik bırakılmadan dikkate alınmalı ve nefisler bu konuda eğitilmelidir. Pek çok insanda küfür, bir alışkanlık hâline gelerek varlığını sürdürdüğü gibi iman ve imana ait yüce ahlak da bir alışkanlık olarak mevcudiyetini devam ettirir.

İnsan, insan olmanın gereği olarak mahiyetinde bulunan ve zararlı gibi görünen bazı istidatları ya da mahiyetindeki kuvvelerin olumsuz yönlerini iyi kullanmaya çalışmalı ve onlardan dahi istifade yollarını aramalıdır. Mesela, insanın mahiyetindeki temel hislerden, kuvvelerden biri kuvve-i şeheviyedir. Bu his insana, insanlığın yeryüzünde devam etmesi, yeryüzünün imar edilmesi, medeniyetler kurulması, farklı kavimlerin dünyaya yayılması ve oralarda Allah'ın adının anılması için verilmiştir. Böylece Hazreti Allah, esmasıyla insanda tecelli eder ve kâinattaki seyircilere insan meşherini (sergisini) arz eder. Şehvet hissinin insanın mahiyetine yerleştirilmesindeki maksad-ı ilahî işte budur. Bu hissi suistimal eden bir insan, helal haram demeden her yola tevessül eder ve her yolla bu hissini tatmin etmeye bakar. Bu uğurda her şeyi meşru ve mübah kabul eder. Herkesin ırzına, namusuna göz diker. Gaye-i hayalini yalnız bu hissini tatmine bağlamış, bundan başka düşüncesi olmayan nice sefih ve sefil ruhlar görürsünüz. Bunlar gırtlaklarına kadar günaha, gayrimeşru yollara sapmışlar, dolayısıyla Cenab-ı Hak tarafından meshe (suretini veya siretini değiştirerek cezalandırma) maruz kalmışlar, insan olarak yaratıl-

malarına rağmen hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşmüşlerdir. Aslında bu, onların kendilerini içine sürükledikleri bir iç ve dış deformasyondan başka bir şey değildir.

Kuvve-i şeheviye hissini görmezlikten gelmek insan fıtratını inkâr etmek, yani tefrittir. Fıtrat ve tabiat inkâr edildiğinde bunun çok farklı komplikasyonları olacak, insan ifrat hâlinde olduğu gibi bu tefrit durumunda da sırat-ı müstakimden uzaklaşmış olacaktır. Bu konudaki itidal çizgisi, Kur'ân ve Sünnet'in belirlediği sınırlar içinde helale razı olmak ve haramdan kaçınmaktır. Gayrimeşru daire içindeki her bir lezzette binlerce elemin bulunduğuna inanmak ve o dikenli tarlaların içine hiç girmemektir.

Kur'ân'ın ve Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) rehberliğinde bir hayat süren insan, yukarıda zikrettiğimiz şekilde, fıtratına derç edilen her bir kuvveyi, istidadı yerinde kullanarak ahlakının bir derinliği hâline getirecektir. Binaenaleyh Allah'ın isimlerini temsil eden insan, bir yönüyle ahlak-ı âliye-i ilâhiye ile ahlaklanmış olacak, bir yönüyle de beşer olmanın gereği olarak mahiyetine konulan his ve istidatları suistimal etmeyip her konuda sırat-ı müstakimi bulacaktır. Buna ulaşmanın yolu, iradenin hakkını vermekten geçer. Unutulmamalıdır ki insan, Allah'a (celle celâluhu) kulluk konusunda ciddi ceht ü gayret sarf ettiği takdirde Rabbi ona yardımcı olacaktır.

"Sen Mevlâ'yı sevende Mevlâ seni sevmez mi?

Rızasına ivende Hak rızasın vermez mi?

Sen Hakk'ın kapısında canlar feda eylesen,

Emrince hizmet etsen, Allah ecrin vermez mi?"

Siz Allah'a (celle celâluhu) teveccüh ederseniz O da size teveccüh muamelesinde bulunur, siz nazarlarınızı O'na yöneltirseniz O da size bakar, siz kalbinizi O'na açarsanız O da kalbinizi boş bırakmaz.

c. Vaaz u Nasihat Dinlemek

Nasihat edenleri dinlemek, kalbimizin yumuşayıp güzel ahlaka dair hususları kabul etmesine vesile olur. İnsan; aklı, mantığı ve muhakemesiyle hususiyet arz eden bir varlık olduğu gibi; coşan gönlü, ürperen vicdanı, yaşaran gözleriyle de bir kalb, bir ruh ve bir duygular yumağıdır. Bu itibarla da o, iç âleminde derinleşmeye, ruh dünyasında zenginleşmeye, tefekkür hayatında genişlemeye muhtaçtır.

Evet, insan, yer yer içinde oluşan aysberglerin eritilmesine muhtaç olduğu gibi manevî gıdasızlığını izale edecek tatlı su kaynaklarına da şiddetli şekilde ihtiyaç duyar. Kur'ân, Efendimiz'e defaatle *"Anlat!"* der ve O İki Cihan Güneşi de bütün hayat-ı seniyyelerini anlatmakla geçirir. Bir yanda, çatlama noktasına kadar 'anlatma talimatı' verilir, diğer yanda da, yine hadisin ifadesiyle, *"Ya öğreten, ya öğrenen ya da dinleyen ol; dördüncüsü olma!"* [17] tavsiyesiyle, anlatma ve dinleme arasındaki dengeyi kurar. Böylece dikkatler anlatmanın yanı sıra dinlemenin de önemine çekilir. Hele Efendimiz'in bizzat Kur'ân'ı talim ettiği ashâbına, *"Okuyun da dinleyeyim!"*[18] demesi ne kadar manidardır!..

O hâlde insanın, yüreğini coşturup yumuşatacak, içindeki kararmış his ve duyguların kirini, pasını izale ederek ebedî âlemlere şevkini kamçılayacak, bu arada dinî ve ilmî meselelerle fikir dünyasını aydınlatacak vaiz ve nasihatçileri dinlemesi ekmek, hava

kadar mühim bir ihtiyaçtır. Bu sebeple insan, "Bunu biliyorum, bir daha neden aynı şeyi dinleyeyim ki!" dememelidir. İnsan, sürekli yer, içer ama yeme içme ihtiyacı hiç azalmaz. Kalb ve ruhun gıdası sayılan, aynı zamanda şeytan ve günahların şerrinden koruyan nasihatleri dinlemek de böyledir; yani insan için bitmeyen bir ihtiyaçtır.

Halk arasında, vaaz ve sohbetlere devam eden birçok kişinin içki ve kumar gibi zararlı alışkanlıkları bıraktığını, pek çok fenalık ve kötülüğü terk ettiğini, hayır ve hasenata yöneldiğini duyar ve dinlersiniz. Hatta vaaz u nasihat eden kişi bir aşk ve heyecan insanı olmasa, gözü yaşlı ve ihlaslı anlatmasa bile yine tesir edebilir; çünkü tesir ettiren Allah'tır.

d. Dua

İhlas, sadakat, vefa, gıybet etmeme ve suizanda bulunmama gibi yüksek hasletler, inanan her insanın, hayatına hâkim kılmak zorunda olduğu, güzel ahlaka ait esaslardandır. Herkesin bu düşünce ve kanaatte olması, bu anlayışı benimsemesi ve onu topluma kazandırmak için mücadele vermesi gerekir. Tabiî bu, hemen olacak bir şey değildir. İyi ve kötü ahlaka ait bu esasların hayata intikali, şahsın fıtratıyla bütünleşmesi bir süreç ister.

Bu süreçte dikkat edilmesi gerekli olan en önemli şey, şahsın bu konudaki azmi ve kararlılığıdır. Mesela ihlası ele alalım: İhlas, namaz kılan hemen herkesin sabah akşam dualarında istediği bir hususdur. "Allah'ım, beni ihlaslı kullarından eyle!" hemen her gün çoklarımızın tekrar ettiği dualardandır. Ancak, biz bu isteğimizde acaba ne kadar samimiyiz? Allah'a hâlis bir kul olmak, ibadet ve ubudiyette hulûsu yakalamak bizim için ne kadar önem-

lidir? İhlasın neticesi olan Allah'ın rızasını ne kadar talep ediyoruz? Kavlen istediğimiz bu şeyleri, fiilen isteme hususunda neredeyiz? Evlenmekten çocuk sahibi olmaya, ondan memuriyete devam etmeye veya son vermeye ya da Allah rızasının bulunduğunu zannettiğimiz daha başka işlerimizde bir tercihle karşılaştığımızda, acaba gönül rahatlığı içinde "Rıza-i Bâri'yi tercih ediyorum." diyebilir miyiz?

Hayatta karşılaştığımız her meselede ihlas ve rızayı tercih edemiyor ve kavlen istediğimiz hususların fiilen peşinde değilsek hiç şüphesiz Allah'a karşı saygısızlık yapıyor ve yalan söylüyoruz demektir. Hafizanallah.

Ev bark, çoluk çocuk sahibi olmayı, araba, yazlık kışlık gibi dünya mallarına sahip bulunmayı, işlerimizden bol kazanç elde etmeyi istediğimiz ölçüde ihlas, rıza, sadakat, vefa istemiyorsak veya gönüllerde bunlar, birinciler kadar yer tutmuyorsa, Allah'a karşı saygısızlık yapmayalım ve dil ucuyla "Ben Allah'ın ihlaslı bir kulu olmak istiyorum." demekten sakınalım. Allah'ın rızası, dünyevî ve uhrevî hiçbir şeyle tartılmayacak kadar büyüktür. Öyleyse ayaklarımızın dibinde olması gereken şeylerle Allah'ın rızasını aynı seviyede tutamayız. Biz dünyaya dünya kadar, ukbaya da ukbanın kıymeti ölçüsünde değer vermekle mükellefiz.

Meselenin diğer yönüne gelince; ahlak-ı âliyeye ait bu esasları dualarımızda yâd etmekten hiçbir zaman geri kalmayalım. Burada önceki söylenenlerle bunun arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Önceki arz ettiklerimiz bir ufka işaret etmekte ve bize bir hedef göstermektedir. Bu hedefe ulaşıncaya kadar tabiî bir sürecin yaşanması gerekir. İşte bu süreç içinde hedefe doğru yol

alırken insanın katiyen vazgeçemeyeceği bir husus varsa o da duadır. Dua bize hedef verir, şuuru besler, gönüllerimizi kanatlandırır, kudretimizin sınırlılığını idrak ettirir ve 'her şeye gücü yeten biri'ne sığınma ihtiyacını hissettirir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, böylesine yürekten ve hâlisane yapılan dua, bizatihi derin bir ubudiyettir.[19] Allah (celle celâluhu) böylesine inanmış kullarının dualarını er veya geç mutlaka kabul buyurur.

Duaların bizlere hedef vermesi ile alâkalı iki örnek arz etmek istiyorum. *Birincisi*, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün mescitte Ebû Ümame el-Bâhilî'yi üzgün bir hâlde otururken görür. Sebebini sorduğunda "Fakirlik!" cevabını alır. Bunun üzerine Kâinatın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona şu duayı öğretir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَمِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَ قَهْرِ الرِّجَالِ

"Allah'ım, tasadan ve hüzünden, tembellikten ve âcizlikten, korkaklıktan ve cimrilikten, borç altında ezilmekten ve insanların boyunduruğu altına girmekten Sana sığınırım."[20]

Tasa, gam ve hüzünden Allah'a sığınan bir insan –halk ifadesiyle– yan gelip yatar mı? Tasaya ve hüzne sevk edecek şeylere hiç kendini kaptırır mı? Aksine ayağa kalkıp bunlardan kurtulmanın yollarını mı araştırır? Bir kenarda –velev ki bu mescit, hatta Mescid-i Nebevî bile olsa– oturmak ve el âlemin avucuna bakmak tembellik ve âcizlik değil midir?

Bu duanın bütün unsurları, fakirlikten mescide sığınan bir insana hem kurtuluş yollarını göstermekte hem de bir hedef sunmaktadır. Artık bu aşamada kulun görevi, dua ettiği şeyleri fiiliyata

dökmekten ibarettir.

İkinci örnek olarak çocuk iken başımdan geçen bir olayı vereyim: Babam bana, "Gece iki bin defa Nasr Sûresi'ni okuyan, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyasında görür." demişti. Çocuk yüreğimle buna inandım ve o gece iki bin defa Nasr Sûresi'ni okuyarak öylece uyudum. O gün, bu okuma işi sabaha kadar sürseydi bile yorulmadan devam ederdim. Çünkü benim Resûlullah'ı görme iştiyakım, değil bir geceyi, belki yüzlerce geceyi feda ettirecek çaptaydı. Demek ki insan bir şeye dilbeste (gönül vermiş) ise onu elde etme yollarını mutlaka araştırır.

Sonuç olarak, güzel ahlakın unsurlarıyla bezenme adına yapılması gerekenler ne kadar önemliyse, bu meziyetleri dille istemek ve Rabb-i Rahîm'e dua dua yalvarmak da bir o kadar önemlidir. Bu ikisi, bir bütünün parçalarından ibarettir ve dua, birçok açıdan yeri başka bir şeyle doldurulamayacak çok önemli bir ibadettir.

e. Çevre Faktörü

Güzel ahlakı benliğimize mâl etmenin kanaatimce en önemli vesilelerinden biri de çevremizi ve dostlarımızı iyi seçmektir. Yaşadığı çevrenin insana iyi veya kötü tesiri vardır; okul kadar, kitap kadar hatta bazen daha fazla etki edebilir. Evet, iyi bir dost, iyi bir komşu, iyi bir yol arkadaşının, kişiyi hayra yönlendirmede rolü çok büyüktür. Bu açıdan insan, çevresini, dostlarını ve içinde bulunacağı topluluğu özenle seçmelidir ki onlar ahlaklı bir hayat sürme konusunda kendisine destek olsunlar

Allah, insanı sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Yalnız yaşayan bir insan, dört bir yandan hücum eden dalalet rüzgârları karşısında kuvvetsiz, desteksiz kalabilir. Bunun da ötesinde şey-

tanın zehirli okları karşısında boy hedefi hâline gelebilir. Er ya da geç şeytanın tuzağına düşebilir, şeytana paçayı kaptırabilir ve onun kızıl pençesine av olabilir. Şeytanın zihne ve hayale attığı her kötü düşünce, yalnızlık ve can sıkıntısının verimsiz toprağında boy verip büyüyebilecek birer çekirdek gibidir. Fikirleri, gönlü ve ruhu kötülük ve günah çekirdekleriyle dolmuş yalnız bir insanda bu çekirdekler, büyük bir ihtimalle, iç tazyik ve zorlamalarla dal budak hâlinde dışarı taşacak ve günah meyvelerini verecektir. Her insan, zaman zaman kendisini zorlayan bu tür düşünce ve hayallerin nasıl bir sıkışıklığa yol açtığını ve bu kötü düşüncelerin daha çekirdek aşamasındayken kurutulması gerektiğini kim bilir kaç defa tecrübe etmiş ve pişmanlık içinde kıvranmıştır.

İnsan yalnız kalmaktan yılandan çıyandan kaçar gibi kaçmalıdır; çünkü yalnızlık yılanca, çıyanca düşüncelerin insan ruhunu sarmasına sebebiyet verebilir. Bu yüzden, insanın yanında iyi şeylerde duygu ve düşünce birliği kurabileceği kişilerin bulunmasına özen göstermesi gerekir. Başka bir deyişle kişi, kendini rahatlıkla atmosferlerine salabileceği salih insanlardan oluşan bir topluluk içinde bulunmayı olmazsa olmaz bir gereklilik kabul etmelidir. Zira mümin kardeşlerimiz ve arkadaşlarımız, zihin, kalb ve ruhumuzun şeytana ait kötülük tohumlarıyla işgal edilmemesi ve bu tohumların daha başlangıçta temizlenmesi adına bizim yardımcılarımızdır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Tek başına yolculuk yapanın arkadaşı şeytandır, iki kişide de durum böyledir ama üç kişi artık cemaattir."* buyururlar.[21] Bir kişi nefsiyle baş başa kalarak yolunu şaşırabileceği gibi, iki kişi de kötülük üzerinde anlaşabilir. Ancak salih duygu ve düşüncelere sahip üç kişiyi şeytanın aldat-

ması ihtimal hesaplarına göre çok zordur. Üç kişi, bir cemaat teşkil eder ve şeytanın nüfuz edeceği delikleri çok daha küçültmüş olur. Binaenaleyh evde, okulda, iş yerinde, sokakta ve çarşıda bizi aralarına alıp üzerimize kanatlarını gerecek, duygu ve düşüncelerimizi şeytanî esintilerden koruyacak ruh ve irade insanı arkadaşlara ihtiyacımızın varlığı ortadadır.

Kendi kalbimiz, irademiz bizi canlı ve diri tutmaya yetmeyebilir. Bakışlarımız buğulanır, sinelerimizi sis ve duman sarar; kalbimiz katılaşır, aşk ve heyecanımız, günlük işler ve bu renkli (!) hayat içinde solup erimeye başlayabilir. Sonuç olarak, meydana gelebilecek bir kabz hâliyle –Allah korusun– sefahate ve dalalete düşebiliriz. Ama en az üç kişi bir arada olsak diğer iki şevkli ve canlı arkadaşımızdan birinin bast atmosferine misafir olabilir, onun rahmet oluğundan beslenir, esintileriyle serinler ve o hava ve atmosfer içinde aşk u şevk teneffüs edebiliriz.

İyi çevre, iyi arkadaşlar insanı iyiliğe, akıbetinde ise iyilerin menzili olan cennete; kötü arkadaş ise kötü şeylere ve nihayet –hafizanallah– kötülerin varacağı yer olan cehenneme götürür. Nitekim Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyururlar:

إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ، وَالْجَلِيسِ السَّوْءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخُ الْكِيرِ إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً

“İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyan kimseyle körük üfleyen kimse gibidir. Misk taşıyan ya ondan sana ikram eder ya sen ondan satın alırsın ya da en azından güzel kokusundan istifade edersin. Körük üfleyen kimse ise ya elbiseni yakar ya da kötü kokusunu sana

bulaştırır!"[22]

f. İhsan Ruhu

Ahlak-ı âliye-yi İslamiyeyi elde etmenin mühim vesilelerinden biri de insanda ihsan şuurunun gelişmesidir. İhsan şuuru, insanın önünde bir meşher (sergi alanı) gibi arz-ı endam eden şu kitab-ı kebir-i kâinatın tekvînî âyetlerinin dikkatli gözlerle okunması sayesinde inkişaf edecektir. Nihayetinde kişi, her yerde hâzır ve nâzır olan Hazreti Allah'a, O'nu görüyor gibi inanır hâle gelecektir. İhsan şuuru sayesinde kötülüklere karşı nefsini gemlemiş, iyiliklere karşı da şevkini artırmış olacaktır. Öyle ki bu şevkle, arşiyeler (manevî yücelik) çizecek, zıllî planda (hakikatin gölge düzeyinde yansıması) miraçlar yaşayacak ve ümmeti olduğu Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasındaki yerini almaya çalışacaktır.

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize getirdiği şeylerin gönüllerimizde yer bulması, onları kabul edip yaşamamıza ve içimizde ihsan sırrının zuhur etmesine bağlıdır. Bu durum Allah'a, O'nu görüyormuşçasına kulluk etmekle; siz O'nu görmeseniz bile O'nun sizi gördüğü şuurunu ruhunuzda derinlemesine hissetmekle gerçekleşir. Bu şuur ve anlayışın her insanın ruhuna yerleştirilmesi gerekir. Bu ufka ulaşmış insan kendi kendini kontrol edecek, muhasebesini yapacak ve davranışlarını ayarlayacaktır. Her ferdin peşine bir bekçi dikmek değil, kalbine bir yasakçı yerleştirmektir asıl olan. İnsan, Allah korkusu ile iki büklüm olacak, Rabbin adını duyduğu zaman huşû ve haşyetle gerilecek, bunun neticesi olarak da ahlak-ı âliye ile donanacak, rahmetin arşına tutunacak ve öylece terakki ederek kendi miracını gerçekleştirecektir.

Allah Resûlü, bu yoldan geçmiş ve arkasından gelen ümmetine de bu yolu açık bırakarak onları aynı yolculuğa teşvik etmişti. Ashâb bu şuur içindeydi. Bir âyet-i kerimede Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا

"Kendilerine Rabbilerinin âyetleri hatırlatıldığında, onlara karşı körler ve sağırlar gibi davranmazlar."[23] Yani o âyetler ashâbın vicdanında hep ürperti meydana getirir. Sahabe-i kiram işte hep bu kabil düşüncelerle dolu bulunuyor, kendi kendini kontrol ediyor ve akıbetinden endişe ediyor, hatta tir tir titriyordu.

Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir mecliste şu âyet-i kerimeyi okudu:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللهَ مَا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Ey iman edenler! Kendilerinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan o müthiş ateşten koruyun. Onun başında sert tabiatlı, haşin duruşlu melekler olup onlar asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tastamam yerine getirirler."[24]

Efendimiz âyeti okuduktan sonra izah etmeye başladı. O sırada mecliste bulunanlardan biri meselenin dehşetine dayanamadı ve çığlık atarak ağlamaya başladı. O esnada Hazreti Cebrail indi ve sordu: *"Ya Resûlallah! Senin huzurunda hıçkırıklara boğulan bu zat da kim?"* Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun Habeş diyarından biri olduğunu söyledi. Hazreti Cebrail bunun üzerine onu sena etti ve şöyle dedi: *"Allah Teâlâ şöyle buyurdu: 'İzzet ve celalime, Arş'a istivâma yemin olsun, dünyada bana olan haşyetinden*

dolayı ağlayanları, çokça gülecekleri cennete koyarım."[25]

Burada başka bir örnek daha verebiliriz: Ensar'dan bir gencin gönlüne cehennem korkusu düşmüştü. Ne zaman yanında cehennemden söz edilse gözyaşlarına hâkim olamazdı. Öyle ki bu hâl onu evden çıkamaz bir duruma getirdi. Durum, Peygamber Efendimiz'e arz edildi. Çevresindeki her bir fertle tek tek ilgilenen İnsanlığın İftihar Tablosu, delikanlıyı ziyaret için onun evine gitti. Allah Resûlü'nü evinde gören genç kalktı, Peygamber-i Zişan'a sarıldı ve o esnada cansız bir şekilde Efendimiz'in ayaklarının dibine yığılıverdi. Şefkat Kahramanı (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: *"Arkadaşınızın defin işlemlerini yapın. Allah korkusu ciğerini/kalbini parçaladı!"*[26]

Allah korkusundan âdeta yüreği parçalanan bir kişinin inhiraf etmesinin imkânı var mıdır? Yağma ve talanda bulunması, ırz ve namus çiğnemesi mümkün müdür? Bir gönülde mehâbetullah ve mehâfetullah (Allah korkusu) böylesine derinlemesine kök salarsa o gönlün sahibi, bir fenalığa elini uzatacağı zaman ateşten bir kıvılcıma elini uzatıyor gibi çekinecek, "Aman ya Rabbî, Sana sığınırım!" diyecektir.

Bir insanın insanlığa sunabileceği en büyük iyilik, bu ruhun gönüllerde kök salıp gelişmesine vesile olmaktır. Bunun için hangi müesseseleri kurmak, misyonları tesis etmek gerekiyorsa bunları yapmalı ve gelecek nesillere bunlar kutlu bir miras olarak bırakılmalıdır. Hiç şüphe yok ki son üç asır boyunca yozlaşan, soluklaşan manevî hayatımız ve bu manevî hayatın güdükleştirdiği içtimai yapı ancak bu sayede ihya olacaktır.

Hâsılı, günümüzde havadan, sudan daha çok muhtaç

olduğumuz ahlak-ı âliye-i İslamiyenin gönüllerimizde kök salması büyük ölçüde fertlerdeki ihsan şuurunun geliştirilmesine bağlıdır.

3. Kötü Ahlaktan Korunmanın Yolları

Yüksek ahlakı edinmek için yapılması gerekenler olduğu gibi, kötü ahlaktan korunmak için de yerine getirilmesi gereken hususlar vardır. Nasıl ki sabır ve iradeyi hayırda kullanmak işin bir yanını oluşturuyorsa, şerden uzak durmak da diğer yanını tamamlar. Aynen bunun gibi, iyi ahlakı kazanmak kadar kötü ahlaktan korunmak da sabır ve iradeye bağlıdır. Bu minvalde, ahlakın kötüsünden uzak durmak adına bazı hususları şöyle sıralamak mümkündür:

a. Sedd-i Zerâi Prensibi

Kayma noktalarına ve inhiraflara karşı alınabilecek en önemli tedbirlerden biri, usul-i fıkıhtaki *sedd-i zerâi* düsturuna uygun şekilde hareket etmektir. Sözlükte "bir şeye götüren vesileleri ortadan kaldırma" manasına gelen sedd-i zerâi, ıstılahta, haddizatında haram olmadığı hâlde harama götüren ya da götürme ihtimali yüksek olan bazı mübah fiillerin mahzurlu kabul edilip yasaklanması şeklinde ifade edilir. Konumuz açısından manevî hayatımız bakımından tehlikeli mevkilerden ve fenalık dürtülerine sebebiyet verebilecek yerlerden uzak durmak; haramlardan olduğu gibi harama ve kötü ahlaka sürükleyebilecek şeylerden de kaçınmak anlamındadır.

Kur'ân-ı Kerim, *"Sakın zinaya yaklaşmayın; çünkü o, çirkinliği meydanda olan bir hayâsızlık ve çok kötü bir yoldur."*[27] buyurarak zinanın apaçık bir çirkinlik ve yoldan çıkış olduğunu vurgulamış, aynı zamanda kişiyi bu büyük günaha yaklaştıracak yol ve

ortamları da yasaklamıştır. İşte Kur'ân-ı Hakîm'de "Zina etmeyin!" demek yerine *"Zinaya yaklaşmayın!"* şeklinde ferman buyurulması ve bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselam) dil ve göz gibi organların zinasından söz ederek gerçek zinaya götüren sebeplerden de uzak durmamızı istemesi bu zaviyeden değerlendirilmelidir. Bu ilahî ve nebevî fermanlar, "Aman, günahın semtine bile sokulmayın, ondan fersah fersah uzak durun! Kulaklarınız ve gözleriniz yoluyla içinize sızarak olumsuz hayalleri tetikleyebilecek, ardından tahayyül, tasavvur, taakkul (akletme) ve hatta tasdik, iz'an (idrak), iltizam ve itikadınızı yaralayabilecek şeytanî oklara karşı teyakkuzda olun!" anlamına gelmektedir.

Müslümanlar arasında hadis olarak meşhur olmuş, hadis olmasa da son derece manidar güzel bir söz vardır: اِتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهَمِ *"Sizi zan altında bırakacak yerlerden, töhmet noktalarında bulunmaktan sakının."*[28] Bunu da yukarıdaki bakış açısıyla yorumlamak mümkündür. Yani töhmet ve suizanna yol açabilecek kötü davranışlardan uzak durmak gerektiği gibi bu davranışların meydana gelebileceği yerlerden, onları tetikleyebilecek duyguları harekete geçiren mekânlardan ve bir lokma, bir söz, bir dinleme ya da bir tecessüsle bizi bizden uzaklaştırabilecek kaygan zeminlerden de mümkün olduğunca kaçınmak gerekir. Allah'la münasebetimiz, kimliğimizin çok önemli bir yanıdır. Kimliğimizi zedeleyebilecek ve Allah'a kulluğumuza gölge düşürebilecek şeylerden sakınmalıyız.

Evet, manevî hayatımızda oluşan bir leke veya pas, Cenab-ı Allah'tan gelen tecellilerin mahiyetimize tam aksetmesine mâni olur ve bir körlük oluşturur. Her bir günah, ikinci bir günaha çağrıdır. Bir hata, ikinci hata için bir davetiyedir. Bir kere düşme,

insanın ikinci kere ve ciddi olarak düşmesinin mukaddimesi sayılabilir. Kaydığınız bir yerde toparlanmaya muvaffak olduysanız şükretmeniz ve o mekânın zemininin kaygan olduğunu, yine kayıp düşebileceğinizi düşünerek oraya yaklaşmamanız iktiza eder. Her şeye rağmen oradan uzak durma iradesi göstermezseniz, biraz da sarsılma psikolojisi ile kayıp tekrar düşmeniz mukadderdir.

Aslında, daha baştan öyle bir atmosfere hiç girmemek, sürekli tedbirli ve temkinli yaşamak, tasavvuftaki 'yakaza' kavramının işaret ettiği ufukta dolaşmak; yani sürekli olarak O'na ait duyguların feverânını ve feyezânını (coşkusunu) hissetmek, insanı hep O'nun huzuruna çekecek bir çevrede bulunmak çok önemlidir. Bunlar, iman, İslam ve ihsanın yanı başında yer alan düşmeme, kapaklanmama ve batmama için çok önemli seralardır. İnsan kalbî ve ruhî hayatını korumak için bu seralara sığınmalı ve bu hususta iradesinin hakkını vermeye gayret etmelidir.

b. Doğrulup Yola Devam Etme

Kötü ahlaktan korunma mevzuunda diğer bir husus da muktezâ-i beşeriyeti (insan olmanın gerektirdiği şeyler) göz önünde bulundurmak ve onun gereğine göre hareket etmektir. Yani insan olarak yaratılmamız yönüyle cismani ve bedenî yanlarımız vardır. İnsanî ruh ve nefha-i ilahîye (ilahî nefes) taşımamızın yanı başında, biyolojik ruh da diyebileceğimiz bir nefis sistemi mahiyetimize yerleştirilmiştir. Hazreti Üstad, *Mesnevî-i Nuriye*'sinde bu mevzua bir yönüyle işaret ederek bize bir tembihte bulunmakta ve *"Hayvaniyetten çık, cismâniyeti bırak, kalb ve ruhun derece-i hayatına gir!"*[29] demektedir. Bizim bir hayvaniyet ve cismâniyet yanımız var ama bunun yanında, kalb ve ruhun derece-i

hayatına yükselme gibi bir hedefimiz de var. *Kalbin Zümrüt Tepeleri*'nde temaşa etmeye çalıştığımız, şimdiye kadar seleflerimizden binlercesinin resmettiği kalb hayatına ulaşma hedefi var önümüzde. O hedefe yürüyen bir insanın yer yer tökezlemesi, ayağının kayması ve düşmesi de muhtemeldir. Düştüğünde yapması gereken şey, şeytan gibi demagojiye başvurmak yerine, Hazreti Âdem gibi sadâkat, samimiyet ve vefa ruhuyla Cenab-ı Hakk'a yönelmek, günahlarını O'nun huzurunda itiraf edip, tevbe, inabe ve evbe ile arınarak yeniden Rabb'e yönelmektir. Diğer bir ifade ile, kapaklandığında düştüğü yerde kalmamak, hemen doğrulup Allah'ın rızasına giden yolda yürümeye devam etmektir. Şeytan kibir, diyalektik ve demagoji ile hareket ederek kaybetmiş; Hazreti Âdem tevazu, hacâlet ve evbe ile kazanmıştır. Şeytan gibi davranmak bir felaket sebebidir. O kendisiyle iftihar ettiğimiz yüce atamız, *Safiyyullah* ilahî hitabına mazhar Hazreti Âdem gibi davranmak ise tekrar doğrulup yola devam etmenin biricik çaresidir.

c. İmanı Güçlendirme

Kötü ahlaktan korunmak, kayıp düşme ihtimalini azaltmak için bir diğer vesile ise titiz ve dikkatli yaşamaktır. Bunun da birkaç yönü vardır. Bunlardan biri, imanı güçlendirmek için doymak bilmeyen bir ruh hâletine sahip olmaktır. Buna, "Âyetü'l-Kübra Risalesi"nde kâinattan Hâlık'ını soran seyyahın hâli örnek olarak verilebilir. O mütefekkir yolcunun, kâinattaki her sayfayı okudukça imanı kuvvetlenip marifeti daha da ziyadeleşir ve gönlünde iman-ı billâh hakikati bir derece daha inkişaf eder. O, sema ve arz gibi kâinat sayfalarından pek çoğunu dinlediği hâlde doymaz. Mesela, denizlerin ve nehirlerin zikirlerine kulak verir ve

sürekli *"Hel min mezîd!"* (Daha yok mu?) deyip durur. İşte, o seyyah gibi *hel min mezîd* insanı olmak çok önemlidir.

Mümin her gün kendi kendine, "Ben Rabbim'i şu kadar biliyorum; fakat bu yetmez, O'nu öyle bilmeliyim ki imanım, marifetim, O'na karşı alâkam, –bazen aşk, bazen muhabbet, bazen iştiyak, bazen O'nun inayeti manasında gelen cezb ve bazen de o inayete kendini salma manasında incizap şeklinde tecelli eden alâkam– daha da kuvvetlensin ve mertebe kat etsin." demelidir. Madem *aksa'l-gâyât*'a (gayelerin en yükseğine) talibiz, dualarımızda onu istiyoruz; öyleyse bugünkü marifetimizin dünküyle aynı seviyede olmasına rıza gösteremeyiz. İki günümüzün eşit olmasını kabullenemez ve onu bir aldanmışlık sayarız. Bu sebeple, başkaları hakkında hüsnüzan etsek de şahsımız adına iman ve marifet hususundaki küçük bir kayma ihtimalini bile çok büyük bir tehlike olarak nazar-ı itibara almalı ve o ihtimalin gerçekleşmesine katiyen fırsat vermemeliyiz.

d. Allah'a Sığınma

Kötü ahlaktan ve onun sebep olacağı inhiraflardan korunmak hususunda Allah'a sığınmak da çok önemli bir teminattır. Abdest sırasında sağ ayağımızı yıkarken, اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ الْاَقْدَامُ *"Allah'ım, Sırat köprüsünde ayakların kaydığı o günde ayaklarımı kaydırma, sabit eyle!"* diyerek ötede, *"kıldan ince, kılıçtan keskince"* diye tarif edilen o müthiş köprünün üzerinde ayaklarımızı kaydırmamasını Rabbimizden dileriz. Bunun gibi burada da sırat-ı müstakimde sabit-kadem olmak için yalvarmamız bir emniyet vesilesi olacaktır.

Evet, burada kayanların çoğu orada da kayar, burada en

kaygan zeminleri Allah'ın izniyle aşanlar ise orada –biiznillah– sabitkadem olurlar. Bununla beraber burada kayan herkesin orada da kayacağı söylenemez. Bir insan bir yerde kayarsa ve bu kaymanın endişesini ruhunda taşıyarak hemen bir tevbe kurnasına koşup arınır ve Allah'a dönerse Allah Teâlâ onu hiç günah işlememiş gibi tertemiz bir hâle getirebilir.

Sahih bir hadiste buyrulduğuna göre Cenab-ı Allah, Hazreti Âdem'i yarattığında şeytan ona bakar ve onda birçok boşluk görür. Bundan, insanın, her zaman nefsine söz geçiremeyen, hevesâtını gemleyemeyen bir varlık olduğu sonucunu çıkarır. [30] İşte bu boşlukları gören şeytan, Cenab-ı Hak'la muhaveresinde –küstahça– şöyle der: فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ *"Ya Rabbi, Senin izzetine yemin ediyorum ki âdemoğullarının hepsini baştan çıkaracağım."* Ama hemen ardından da ekler: إِلاَّ عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ *"Senin ihlâsa erdirilmiş has kulların müstesna."*[31] Yani onlara diş geçiremeyeceğini anlamıştır.

İşte şeytanın iğvâsından (baştan çıkarma) korunmanın garantisi, bizzat şeytanın da itirafıyla, Allah'ın has kulu olmaktır. Bunun için de Rabbimize iltica etme, O'nun himayesine sığınma çok önemlidir. Cenab-ı Hakk'ın hususi himayesi altında olmasına rağmen İnsanlığın İftihar Tablosu Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle dua ederdi:

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ مِنْ نَفْخِهِ وَنَفْثِهِ وَهَمْزِهِ

"Şeytanın kalbime vereceği vesveseden, kulağıma fısıldayacağı kötü şeylerden ve dürtülerinden Allah'a sığınırım."[32]

Evet, şeytandan ve onun hilelerinden sakınmak, Allah'a sığınmak gerekir. Zira şeytan, insanları aldatma konusunda çok

profesyoneldir. Öyle hileler, öyle oyunlar bilir ki bu oyunlarını kullanarak şimdiye kadar nice devi devirmiştir. Mesela, teheccüde kalkmak isteyen birinin kalkmaması için gece boyu elli türlü oyun oynar, ona türlü telkinlerde bulunur. Bunda başarısız olduğu ve o insan her şeye rağmen sıcak yatağını terk edip teheccüde kalktığında da boş durmaz; o, abdest almaya giderken ayrı bir oyun oynar, namaza durduğunda daha farklı bir oyunla onun karşısına çıkar. Namazına riya sokmaya, kalbine ucub duygusu atmaya çalışır...

Evet, şeytanın o kadar farklı oyunu vardır ki onlarla başa çıkmak bir hayli zordur, ciddi bir azim ve irade ister ve her zaman Cenab-ı Hakk'ın inayet ve sıyanetine sığınmayı gerektirir. Bu açıdan bize düşen, şeytanın oyunlarına karşı bir surla yetinmeyerek o surun dışına bir sur daha, bir sur daha yapmak ve ne kadar fazla sur örersek örelim, onu çok görmemektir. Bakın İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) istirahat buyurmadan önce, Kur'ân-ı Kerim'den Mülk Sûresi, Yâsîn Sûresi, Secde Sûresi, Muavvizeteyn Sûreleri, Bakara Sûresi'nin son iki âyetini okur ve aynı zamanda;

اَللّٰهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ اٰمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ

"Allah'ım! Korku ümit arası duygularla kendimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana çevirdim, işimi Sana ısmarladım, sırtımı Sana dayadım. Sana karşı yine Senden başka sığınak, Senden başka dayanak yoktur. İndirdiğin kitabına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim." [33] diyerek dua eder ve Cenab-ı Hakk'a sığınırdı. Böylece bize, "Zinhar, kendinizi gaflete salmayın, şeytandan her zaman Allah'a

sığının!" ikazında bulunmuştur.

e. Fena Hasletleri Hayra Yönlendirme

İnsan, câmi (kapsamlı) bir varlık olması itibarıyla hem âlem-i ulvî hem de âlem-i süflîye ait bir kısım istidatlarla donatılmıştır. Yani onun hem mülk hem melekût hem cismani hem ruhani hem bedenî hem de kalbî hususiyetleri vardır. Dolayısıyla onun yükselip kurtuluşa ermesi, mahiyetine konulan bütün bu nüveleri, yaratılış gayeleri istikametinde kullanmasına bağlıdır.

Ahsen-i takvime mazhar yaratılan insanoğlu, melekûtî ve ruhani keyfiyetini tam olarak ortaya koyabildiği ve değişik hikmetlere binaen mahiyetine konulan menfi duygulara karşı da iradesinin hakkını verip meşru daire içinde hayatını sürdürebildiği takdirde meleklerle at başı hale gelebilir. Hazreti Mevlâna'nın da ifade ettiği gibi insan öyle bir noktada durmaktadır ki mahiyetinde cismani, nefsani ve şehevani hisler bulunmasına rağmen ortaya koyduğu güzel işlerden dolayı kimi zaman melekleri bile hâline imrendirir. Ama aynı insanoğlu, nefsinin ve cismâniyetinin peşine düştüğü zaman ise şeytanları bile utandıracak duruma düşebilir. [34] Bu açıdan insan, öncelikle kabiliyet ve zaafları, meziyet ve boşluklarıyla kendini çok iyi okuyup tanımalı ve sahip olduğu bir kısım menfi duyguları terakkisi adına bir yükselme rampası olarak görmelidir. Zira o, sahip olduğu bu kötü duyguları kontrol altına aldığı ve onların yüzünü hayra çevirebildiği takdirde içindeki cennet çekirdeği neşv ü nema bulmaya başlayacaktır. Kalbde kurulan o cennet-misal hayat ise bu dünyayı, cennete uzanan bir koridor hâline getirecektir. Artık siz böyle bir dünyanın her faslında, her lahzasında ve her safhasında bir kere daha cenneti duyabilir ve

onun sonsuz güzelliklerini daha buradayken müşahede edebilirsiniz.

Bu hakikati şu şekilde de ifade edebiliriz: İnsanın mahiyetinde bulunan müspet duygular, işlenmesi hâlinde doğrudan doğruya onun terakkisine vesile olur. Negatif gibi görünen istidatlar ise teyakkuz, temkin ve Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek suretiyle baskı altına alındığı ve onların negatif tesirlerinden uzak durulduğu takdirde Allah'ın ayrı bir ihsanına vesile olur. Başka bir ifadeyle onlara karşı tavır almanız, kararlı ve dik duruşunuz Allah katında ibadet gibi kıymet kazanır. Mesela nasıl ki namaz insanı yükselten, onu arş-ı kemalât-ı insaniyeye ulaştıran çok önemli bir ibadettir; cismani arzulara başkaldırma onları dizginleme de – belki en az onun kadar– önemli bir kurbet vesilesidir. Cenab-ı Hak, وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ۝ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى *"Allah'tan korkup hevâ-i nefsine karşı tavır alan kimsenin varacağı yer şüphesiz cennettir."*[35] buyurmak suretiyle bu hakikate işarette bulunur.

Evet, özetle, zahirî yönleri itibarıyla negatif gibi görünen bu duygular zapturapt altına alınır ve hayra yönlendirilirse insanın cennete girmesinin en önemli vesilelerinden biri olabilir.

f. İradeyi Kullanma

Allah, insanı hayvan gibi dar bir daireye koymamıştır. Başka bir ifadeyle o, insiyaklarının/içgüdülerinin kulu, kölesi değildir. Yüce Yaratıcı, insana irade vermiş ve lütfedeceği nimetleri de şart-ı âdi planında insanın iradesinin hakkını vermesine bağlamıştır. Gerçi insanın işlediği amellerle Cenab-ı Hakk'ın ona lütfettiği nimetler arasında sebep sonuç ilişkisine göre bir münasebet yoktur. Fakat Allah (celle celâluhu), lütuflarını ona bağlamıştır.

Mesela Cenab-ı Hak, “Elinizi kaldırdığınız zaman gökteki yıldızları başınıza dökerim.” demiş olsaydı, elinizi kaldırdığınızda yıldızlar yere dökülürdü. Ancak el kaldırma gibi basit bir fiilin bu kadar büyük bir sonucunun olması âdiyattan değildir. Dolayısıyla bu ikisi arasında sebep sonuç münasebeti açısından doğrudan bir ilişki aramaktan öte, meseleyi başka bir gücün devreye girmesine bağlamak en mantıklısıdır. İnsanın yapmış olduğu ibadetler ve hak yolunda katlandığı bazı zorluklar karşısında Cenab-ı Hakk’ın ona vadettiği mükâfat ve lütuflar o kadar büyüktür ki arada sebep sonuç ilişkisine göre bir münasebet aranmamalıdır. Demek ki Allah (celle celâluhu), insanın iradesiyle yapmış olduğu amelleri âdeta bir nüve gibi kabul ediyor ve bunları ileride cennetin ebedî ağaçları, bağları, bahçeleri hâlinde ona geri iade ediyor.

İnsanın mahiyetinde bulunan ve onun terakkisinde önemli bir yeri olan müspet duyguları insanın sağ tarafına, menfi duyguları da sol tarafına benzetebiliriz. Zannediyorum şeytanın, A’râf Sûresi’nde yer verilen şu sözünü bu şekilde değerlendirebiliriz: ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ “*Sonra insanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından yaklaşacağım, Sen de onların çoğunu şükreden kullar bulmayacaksın.*” [36] Şeytan, insanın mahiyetindeki boşluklara bakınca ellerini ovuşturup âdeta şöyle demektedir: Onların önlerinden gelerek ileriye matuf ümitlerini, cennete giden yollardaki köprülerini yıkabilir ve onların yönlerini cehenneme çevirebilirim. Arkalarından gelerek geçmişlerini hep bir mezar-ı ekber gibi gösterip onlara baba ve dedelerini inkâr ettirerek hayatlarının sadece kendileriyle başladığı kuruntusunu verebilirim. Sağdan yaklaşarak hayırlı işler yaparken bile onları aldatır, yapmış oldukları amellerini riya ve

süm'a ile kirletirim. Allah'ı, Peygamber'i anlatırken veya ellerine kalemi aldıkları zaman onlara kendilerini ifade ettirir, kendilerini nazara verdirir ve sürekli *ben* mülahazalarıyla temiz ve güzel işlerini kirletmek suretiyle onların canına okurum. Ve nihayet onların sollarından gelerek haramları güzel gösterir, altın tepsiler içinde onlara zehirli bal sunar ve onları yoldan çıkarırım.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabah akşam dilinden düşürmediği şu dua, âdeta şeytanın yukarıdaki sözüne mukabildir:

اَللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اَللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي

"Allah'ım, ayıplarımı ört ve beni korkularımdan emin kıl. Allah'ım, önümden-arkamdan, sağımdan-solumdan ve üstümden gelecek tehlikelerden beni muhafaza eyle. Alt tarafımdan umulmadık bir kötülüğe uğramaktan da Senin azametine sığınırım."[37]

Konuyla alâkalı bir hadis-i şeriflerinde de Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ *"Cennet çepeçevre nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle, cehennem de (bedenî arzu ve iştihaları kabartan) şehevâtla kuşatılmıştır."* [38] Buna göre cennet, nefse ağır gelen, insanın yapmakta zorlanacağı şeylerle çevrilidir. Kul onları aşa aşa, atlaya atlaya, derelere ine ine, yokuşlara tırmana tırmana, kandan irinden deryaları geçe geçe cennete girecektir. Cehenneme götüren yol ise insanın cismani, nefsani ve şehevani duygularına hitap eden şeylerle kuşatılmıştır. Bu açıdan şeytan, insanı en çok yeme, içme, yan gelip yatma gibi cismani ve bedenî arzularının arkasında koşturarak aldatır.

g. Yalnız Kalmama

Kötü ahlaktan korunmanın yollarından biri de yalnız kalmamaktır. Önemine binaen daha önce de bir parça üzerinde durmaya çalıştığımız gibi mümin, salih arkadaşlara sahip olmalı, her zaman onlarla birlikte hareket etmeli, onlarla oturup kalkmalıdır. Eskiden, dinî ilimlerde eğitim görecek talebeye henüz Arapça eğitimine başlanmadan önce *"Kötü arkadaş kara yılandan daha tehlikelidir. Zira kara yılan sadece bedenini sokar. Kötü arkadaşsa senin imanını zedeler, seni cehenneme sürükler. Halbuki iyi arkadaş seni alır cennete yükseltir."*[39] şeklinde dilimize çevirebileceğimiz Farsça bir beyit öğretilirdi.

İyi arkadaş edinme çok önemlidir. Çünkü insan her zaman kendi kendine ayakta duramaz. İnsanı çadıra benzetecek olursak o, kendi varlığının çadırının hem orta direği hem de çevre kazıkları olamaz. Kişi, bir orta direk gibi kendi varlık çadırını omuzlarına aldığı zaman, o çadırın çevresini tutan kazıklar gibi ona bu hususta yardımcı olacak arkadaşlar edinmelidir. Zira o yapı ancak böyle ayakta durabilir. Kubbedeki taşlar baş başa vermezse dökülür. Bu açıdan Efendimiz (aleyhissalâtü vesselam):

اَلرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ

"Tek kişi şeytandır, iki kişi de şeytandır (yani şeytana uymaya çok açıktır), üç kişi ise cemaattir." buyurur.[40]

Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ), bize böyle bir atmosfer içinde olmayı tavsiye ettiğine göre, bunu oluşturmak için gayret etmeliyiz. Bize düşen, her zaman salih ve sadık arkadaşlarla beraber olmaktır ki يَاَ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ

الصَّادِقِينَ *"Ey iman edenler! Allah'a karşı takvalı olun ve özü sözü doğru sadık kimselerle beraber bulunun!"*[41] âyetiyle Kur'ân da bunu emretmektedir. Böyle bir çevre edindiğimiz zaman etrafımızda, bir hataya meylettiğimizde hemen bizi ikaz edecek, yapılan bir yanlış karşısında bizi düzeltme gayreti içinde olacak kimseler bulunacaktır. Belki de çok defa sevdiğimiz o arkadaşlardan hicap edip fena his ve heveslerimizi baskı altına alacak, kötü duygu ve mülahazalardan uzak duracağız.

Müsaadenizle burada iç dünyamla alâkalı bir hususu arz etmek istiyorum. Bazı hatalarımdan dolayı salih kabul ettiğim arkadaşlarım beni ikaz ettiklerinde belki biraz hicap duymuşumdur. Bu ikazlar, nefsime ağır gelmiş de olabilir. Fakat hâsıl ettiği netice açısından meseleye baktığımda hep Rabbime hamdetmiş, o arkadaşlarıma karşı da gönlüm minnettarlıkla dolmuştur. Zaten Üstad Hazretleri de *"Koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse ona darılmak değil, belki memnun olmak lâzım gelir."* [42] diye ikazda bulunmuyor mu? Salih bir mümin, mümin kardeşini bir konuda ikaz ederse o kişi belki yokuş aşağı giden bir arabanın fren yapması gibi önce sarsılır, bir sağa bir sola yalpalar. Ancak ebedî hayat açısından meseleye baktığında, bunun aslında hiç de önemli olmadığını anlar. Çünkü bu sayede kendine gelmiş ve fasit bir daire içine düşmekten kurtulmuş olur. İşte bu, salih arkadaşlarla beraber olmanın mükâfatıdır.

h. Zihni ve Şuuraltını Temiz Tutma

Vicdan mekanizmasının dört ana unsurundan biri olan zihnin gerçek gayesi marifetullahtır. Bundan dolayı onun, sürekli Allah'a ulaştıran yollar, o yollardaki handikaplar ve bu hand-

ikapların aşılması için gereken nazarî bilgilerle meşgul olması, sonra da bu nazarî bilgileri tatbik edebilmesini sağlayacak malumatla beslenmesi gerekir. Ne var ki anlama, öğrenme ve hatırlama kabiliyeti olarak şuuraltı ve şuur üstü müktesebat adına elde ettiği bütün bilgileri muhafaza eden ve âdeta bir arşiv, bir kütüphane vazifesi gören zihin; çoğu zaman sakat düşüncelerin, yanlış kabullerin ve bâtıl inançların istilasına da maruz kalır ve çirkin görüntü, kaba ses ve kötü söz atıklarıyla dolar. Bu arada, marifetullahla uzak yakın alâkası olmayan her şey zihinde küçük veya büyük bir leke bırakır ve onun kirlenmesine sebebiyet verir.

Her günah, her hata ve her kötülük zihinde mutlaka bir iz bırakır. İnsan çok defa böyle bir zihin kirlenmesinin farkına varmasa da zamanla onun tezahürlerini gönlünde ve duygularında hissedebilir. Böyle bir kirlenme, hayırlı işlere devam etme arzusunu kırar, salih amellerde süreklilik isteğini azaltır ve fenalıklara meyli arttırır.

Evet, günümüzün insanları zihin kirliliği gibi bir afete daha çok maruz kaldıklarından dolayı talihsiz sayılırlar. Bugün çarşıda, sokakta pek çok günahla karşılaşmak kuvvetle muhtemeldir. Hatta bir kısım yeni teknolojiler yüzünden mahzurlu pek çok şey hanelerin içine kadar girmiş, ruh dünyalarımızda bulantı hâsıl edecek manzaralar maalesef sıradanlaşmıştır. Kulaklar âdeta kir taşıyor, diller kir üretiyor. Uygunsuz sözler dinleniyor, çirkin laflar ediliyor, sürekli şunun-bunun aleyhinde atılıp tutuluyor; konuşmalar gıybetlerle başlıyor, yalanlarla devam ediyor ve sonunda iftiralarla noktalanıyor. Konuşanlar kirletiyor, onlara müsamaha gösterip dinleyenler de onların vebaline ortak olup kirleniyorlar. Böylece çok ciddi bir zihin kirliliği yaşanıyor.

Bu kötü durum şeytanın müdahalesine de bir ortam hazırlıyor ve şeytan, kirli zihinleri kendi hesabına kullanıyor. Dolayısıyla, insanlar dupduru bir gönülle Cenab-ı Hakk'a teveccüh etme imkânı bulamıyorlar. Dahası birer pas ve leke olan o günahlar tevbe ve istiğfarla temizlenmiyor ve arttıkça artıyorsa, biriken kirler üst üste yığılarak bir perde hâline gelir. Bu perde, Allah'tan gelen tecellilerin önünü keser, rahmet esintilerine ve ilahî inayete engel olur. Himayesiz kalan kalbler ise –Allah muhafaza– şeytandan gelecek küfür oklarına açık birer hedef hâline dönüşür. Bundan dolayıdır ki böyle bir musibete karşı ümmetini ikaz eden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Harama nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur."* buyuruyor ve ardından, Cenab-ı Hakk'ın şu iltifatkâr beyanını naklediyor: *"Kim Benden korktuğundan dolayı harama bakmayı terk ederse kalbine öyle bir iman neşvesi (coşkusu) ve halâveti (tadı) atarım ki onun zevkini gönlünün derinliklerinde duyar."*[43]

Dışarıdan gelecek günah hücumlarına karşı ümmetini koruma mevzuunda çok hassas davranan Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ), kadın-erkek herkesin iffete kilitlendiği bir dönemde hem de Hac vakfesini yapıp Arafat'tan döndükleri bir sırada, terkisine aldığı (Hazreti Abbas'ın oğlu) Fazl'ın başını sağa sola çeviriyor ve böylece etraftaki kadınlara gözünün ilişmemesi için ona yardımcı oluyordu. Asır saadet asrı, mevsim hac mevsimi, terkisine binilen zat Allah Resûlü ve harama bakmaması için başı sağa ola çevrilen de iffetinden hiç kimsenin şüphe etmeyeceği Hazreti Fazl idi. Bu şartlar altında bile nazarına başka hayaller girmesin ve serseri bir ok kalbini delmesin diye Fazl'ın yüzünü bir o yana bir bu yana çevirmesi Efendimiz'in bu konudaki hassasiyetini

gösteriyor ve ümmetine misal teşkil ediyordu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir başka zaman Hazreti Ali'ye *"Yâ Ali, (kötü bir şey gördüğünde) ona bakmaya devam etme! (İstemeden gözüne iliştiği için) ilk bakışın bir günahı olmasa da senin ikincisine (bakmaya devam etmeye) hakkın yoktur."*[44] buyurmuş, kasıtlı olmadığı için ilk bakışın mesuliyet getirmeyeceğini, ancak ikinci defa dönüp bakmanın iradi bir davranış olduğundan günah hanesine yazılacağını vurgulamış ve harama götüren yolu baştan keserek günahlara geçit verilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Dahilden Kaynaklanan Zihin Kirliliği

Hariçten gelen bu leke ve kirlerin yanında, bir de dış dünyanın içe yansımalarından ve onların hâsıl ettiği yakışıksız düşüncelerden kalan izler oluyor. "Falan neden şöyle dedi, filan niye bunu yaptı?" şeklindeki bulanık fikirler hayalinizi delip geçiyor, bir kıymık gibi tasavvurlarınıza saplanıyor, hislerinizi yaralıyor. Hatta içinize dert olan o sözlerin ve davranışların muhatabı siz olmasanız bile, onlara maruz kalanların durumlarını müzakere etmek sizin vazifenizmiş gibi davranıyorsunuz. Oysa bu meseleye çözüm bulma imkânınız olmadığı hâlde beyhude suizanlara kapılıyor, kuşkularınızı büyütüyor, kendi kendinizi yiyip bitiriyor ve böylece farklı bir zihin kirliliğiyle karşı karşıya kalıyorsunuz. Şahsen, böyle bir zihnî kirliliğin daha yaygın olduğunu görüyor, çoğu insanın bu derde müptela olduğunu müşahede ediyor ve bundan derin bir üzüntü duyuyorum.

İnsan kötülüklere açık yerlerden ve günaha girme ihtimali olan ortamlardan uzak durarak, dışarıdan bulaşabilecek günah

lekelerine karşı tedbir alabilir ve onlardan korunabilir. Fakat hayallerden ve tasavvurlardan kaçmak çok zordur. Oturup kalkarken, yiyip içerken onlar hep sizinle beraberdir. Onlardan uzaklaşmak için uykuya sığınmaya çalışsanız bile daha gözlerinizi yummadan şeytan onları inci taneleri gibi önünüze saçıverir. Bu defa uykuyu da unutur, başlarsınız çocukların bilye oynamaları gibi hayal ve tasavvurlarla oynamaya. "Falan neden bu kadar vefasız, filan niye bu denli duygusuz, öbürünün Allah'la münasebeti niçin o kadar sığ?" sorgulamalarıyla zihninizi meşgul edersiniz. Aslında, o mevzularda yapılması gereken şeyler Kur'ân ve Sünnet tarafından ortaya konmuş; meselelerin usulüne uygun olarak anlatılması ve insanların irşat edilmesi için gereken hususlar belirlenmiştir. Belirlenen esaslara göre tavır almak ve hareket etmek varken, hiçbir faydası olmadığı hâlde bu tür mülahazalara dalmak hayallerin ve tasavvurların suizanlara dönüşmesine ve dolayısıyla zihin kirliliğine sebep olmaktadır.

Bazılarına günde yüz defa *estağfirullah* dedirten de böyle bir zihin kirliliğidir. Siz, öyle bir kirlenmeye karşı ciddi tavır alsanız da makinalı tüfekten boşalan mermiler gibi peşi peşine gelip en hassas duygularınıza çarpan sesler, sözler ve görüntüler tahayyüllerinizi ve tasavvurlarınızı bir şekilde yakalar. Kimi zaman tuhaf bakışlar, garip duruşlar, sakat anlayışlar kimi zaman da kendinden kaçışlar gelip onlara çarpar. Siz ne kadar görüp duyduklarınızı realitelerle dengelemeye çalışsanız da hayalleriniz ve tasavvurlarınız, parçalayıcı bir canavardan kaçan çaresiz av gibi kalır, koşamaz. Kalbiniz, şuurunuz ve mantığınız ölçüsünde mukavemet gösteremez. Mantık ve güç sınırı tanımayan, zaman ve mekân kaydına girmeyen hayal, çok süratli olsa da, çoğu zaman fena duygulara

paçayı kaptırır, kötü düşüncelere yakalanır. Neticede çok kıymetli dakikalar faydasız hayallerle eriyip gider ve zihin de yararsız düşüncelerin istilasına uğrayarak bir çeşit esarete düşer.

Kalble kafanın arasındaki irtibat sebebiyle zihindeki bu kirler zamanla kalbe de bulaşır ve orada Kur'ân'ın ifadesiyle *reyn* meydana getirir. Reyn, bir şeyin üzerinde oluşan pas demektir. Cenab-ı Hak, *"Hayır hayır! Gerçek şu ki yapageldikleri o kötü işler yüzünden onların kalblerini is-pas sardı da (ondan dolayı inkâra saplandılar)."*[45] buyurmuş; Allah Resûlü de *"Her günah, onu işleyenin kalbinde siyah bir nokta oluşturur, bir leke yapar. Eğer kul tevbe edip günahından vazgeçer, mağfiret dilenirse kalbi yine parlar. Döner tekrar günah işlerse, o lekeler artar, nihayet kalbini ele geçirir. İşte âyette zikredilen "reyn" budur."*[46] sözleriyle ilahî beyanı şerh etmiştir.

Evet, pas tutan bir kalbin bütün ufukları kararır ve artık o, iyiyi kötüden ayırma kabiliyetini kaybeder. Beyazı siyah, siyahı da beyaz görmeye başlar ve bir daha da kendine gelmesi, fıtrî saffetini elde etmesi çok zor olur. Hatta bazen yeniden özüne ermesi bütün bütün imkânsızlaşır. Gafleti ve fenalıkları yüzünden deformasyon geçiren bir insanın üst üste kaymalar yaşaması da kaçınılmaz hâle gelir.

Zihin Kirliliğinin Sonuçları

Kaymaların başında, konsantrasyon eksikliği gelir. Zihin ve kalb dağınıklığı yaşayan bir insan, birinci dereceden üzerinde durup yoğunlaşması gereken meselelere dahi konsantre olamaz; en hayatî mevzulara bile teksîf-i nazar edemez, odaklanamaz. Evet kalbî hayatı itibarıyla dağılan bir kimse, hiçbir mevzu üzerine dikkatini toplayamaz, çünkü birbiriyle tezat teşkil eden dağınıklık-

la konsantrasyon bir arada bulunamaz. Bakışı bir noktaya yoğunlaştırmak o kadar önemlidir ki Bediüzzaman Hazretleri bu konuya şöyle misal gösterir: Bir aynaya bile teksîf-i nazar edilse (odaklanılsa), zamanla âlem-i misale karşı hayalde bir pencere açılır ve o aynada çok gariplikler müşahede edilir ve aslında aynada değil, belki aynaya olan dikkat-i nazar vasıtasıyla aynanın haricinde hayale bir pencere açılır. [47]

Diğer taraftan, zihin kirliliği insanı mâlâyaniyatta (dünya ve âhiret adına faydası olmayan şeyler) gezdirir; mâlihulya dediğimiz bir kısım kuruntuların içinde dolaştırır ve insanın saniyelerini, dakikalarını, saatlerini çalıp götürür. İnsan, faydalı şeyler okuyup güzel hayallere dalacağına, güzel görüp güzel düşüneceğine, uhrevî hayatı ve Allah'la münasebeti adına dolup dolup boşalarak zevk-i ruhaniler içinde dolaşacağı yerde, zihni kirlenir ve kalbi dağılırsa boş hülyalarla vakit geçirir, zamanını heder eder, duygu ve düşünceleri hesabına da çok büyük inhiraflara düşer.

Zihin kirliliğinin belki de en zararlı neticesi kelam-ı nefsî şeklinde akla gelen *sebb u şetm*'ler yani dile dökülmese bile bir düşünce şeklinde belirip kalbi ve kafayı meşgul eden yakışıksız sözler, çirkin laflar, karalama ve kınamalardır. Mesela, bir insanın namazını verip veriştirmesine, duasındaki dikkatsizliğine ya da çarşı-pazardaki laubaliliğine takılmışsanız, bunlar önce birer buğu hâlinde zihninizde beliriverir. Başlangıçta sadece bir hayalken daha sonra tasavvur kalıbına dökülür. Siz meseleyi orada kesip atmaz, aksine mülahazalarınız üzerinde daha da yoğunlaşırsanız, tasavvurunuz taakkule (idrake) ve hatta tasdike dönüşür. O şahıs hakkında hükmünüzü verir ve "Vay mücrim vay!" dersiniz. Belki ağzınız

hareket etmez, diliniz dönmez ve dudaklarınızdan hiçbir kelime dökülmez ama o insanı ne zaman ansanız içinizden hep "mücrim" hükmü geçer. İşte, bunlar da kalbi öldüren ve ruhu felç eden illetler cümlesindendir.

İnanan bir insan, Muhasibî[48] inceliği ve hassasiyeti içinde, hayallerini bile sorgulamalı ve onların çirkinlerinden Allah'a sığınıp zihnine çarparak geçip gidenlerden dolayı dahi *estağfirullah* demelidir. İnsanları vesveseye düşürmemek şartıyla, herkeste kötü hayallere karşı istiğfar etme bilinci geliştirilmelidir. Bazen bir kısım çağrışımlar neticesinde istenmeyen ve rahatsızlık veren düşünceler, çirkin manzaralar veya kötü sözler hayale gelince bazı hassas ruhlar, bunların kendi kalbî hastalıklarından ve manen kaygan bir noktada bulunuyor olmalarından kaynaklandığına inanırlar. Meseleyi biraz derinleştirince vesveselere girebilir ve "Demek ki benim kalbim bozulmuş, ben artık bütün bütün fıska açık yaşıyorum." diyerek ibadet ü taati bırakıp kendini büsbütün salmak suretiyle şeytanın oyununa gelebilirler. İşte bu hususa dikkat etmek ve vesveseye düşmemek/düşürmemek kaydıyla, her insan iradi olarak hayal ve tasavvurlarını sorgulamalıdır. Mesela bir aralık "Acaba falan benim aleyhimde şöyle mi düşünüyor?" şeklinde mülahazalara dalsa, hemen teyakkuza geçmeli ve çok ciddi bir günah işlemiş gibi kalkıp tevbe etmelidir. O zat gerçekten öyle düşünmüş de olabilir. Fakat Allah o günahın hesabını onu işleyene soracaktır; o, bizi alakadar etmez. Aslı ne olursa olsun bu tür düşüncelere dalmak onlardan belli hükümlere varmak insana çok şey kaybettirir, onu günah vadilerine sürükler ve sevap atmosferinden uzaklaştırır.

Evet, insanlarda kendilerini sorgulama düşüncesini canlı

tutmak hayatî öneme sahiptir. Böylelikle herkes, başkalarının kocaman günahlarını bile göremeyecek kadar kendi kusurlarının telafisiyle meşgul olabilir. Rüyasında bir günaha girse "Benim hayalim fıska açık olmasaydı bu günah rüyama girmezdi!" deyip istiğfarla kendini kınar hale gelebilir.

Evet, gerçek huzur ve saadete, zihnin dağınıklık ve perişaniyetten kurtarılması, kalbin itminan ve istirahate ermesi neticesinde ulaşılabilir. Zihni kirlenmemiş her insan, istediği zaman, kanatlanan ruhu sayesinde kalbinin sonsuz iklimlerine doğru açılarak hakiki mutluluğu elde edebilir. Böyle bir bahtiyarlığı yakalamanın en önemli şartı, zihin kütüphanesini tertemiz fikirlerle donatmak ve kalb haznesini selim duygularla nurlandırmaktır.

Yunan filozof Epiktetos, mevzuyla alâkalı ibretâmiz (ders verici) ikazında şöyle der: "Fena hülyalara yakalanınca ilk fırsatta onlardan kurtulmaya ve hemen o tehlikeli alandan uzaklaşmaya çalış. Yoksa hayallerin seni öyle vadilere sürükler ki bir daha geriye dönemezsin."

Şuuraltı ve Olumlu Ön Kabuller

Şuuraltının doğru beslenmesi çok önemlidir. Mesela çocuklarımıza, şuuraltılarının oluştuğu dönemde, onların seviye ve konumlarını göz önünde bulundurarak iman ve İslam'ın esaslarına dair, ilmihâlin bize sunduğu bilgiler doğrultusunda şartlandırma yapmak faydalı bir yol ve metottur. Her ne kadar şuuraltının beslenme dönemi için 0-5 ve 0-7 gibi yaş aralıklarından bahsedilse de bu, mutlak değil, izafîdir. İnsan dimağının aktif olduğu, etrafını çok iyi okuduğu ve çevresinden kotardığı şeyleri sürekli dimağına yerleştirdiği dönem –yedi yaşından sonra azalma gösterse de– on,

belki on beş yaşına kadar devam edebilir. Bu dönemde çocukların muhakeme kabiliyetleri büyükler gibi olmadığından meselelerin neden ve niçinleri üzerinde çok fazla durmadan açık ve net bir üslupla vereceğimizi vermek önem arz eder. Evet, herhangi bir şüphe ve tereddüde mahal bırakmayacak şekilde, kesin ve net bir üslupla, "Allah birdir, peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'nun Resûlü'dür, Cenab-ı Hakk'ın mesajı O'nun eliyle bize gelmiştir, kader vardır." gibi temel dinî bilgilerin çocuğa muhkem bir üslupla öğretilmesi gerekir.

Malum olduğu üzere, çocuğun başlangıçta anne sütüyle beslendiği, ardından mama türü gıdalar aldığı, daha sonra kaşık kullanarak yemeğini yediği ve sert yiyecekleri dişleriyle koparıp beslendiği farklı gelişim dönemleri vardır. Şuurlu anne ve babalar, her bir dönemi ve o dönemin gereklerini çok iyi hesaplayarak, çocuğun yaşına ve gelişimine göre beslenmesini çeşitlendirirler. İşte bunun gibi, çocuğun yaşına ve gelişim durumuna göre, bilginin keyfiyet ve derinliği ve o bilgiyi veriş tarzı değişkenlik arz etmelidir. İlk yaşlarında pek çok bilginin icmalen (özet olarak) ve basit şekilde verilmesine karşılık ileri yaşlarda ihtiyaç ve sorularına göre daha komplike bilgiler verilir, mevzuların neden ve niçini üzerinde durulur, derinlemesine izahlar yapılır.

Bu dönemde meseleyi çok fazla akla ve mantığa dayandırmadan sadece Allah'ın var olduğu hakikatini çocuklara ifade edersiniz. Zira bu yaş çocukları kendi kafalarında mücerret (soyut) hakikatlere cisimler, mekânlar takdir edebilirler. Belki bazı şeyleri rüyalarında bile görebilirler. Anlattığınız cennet ve cehennemi hayallerinde kendilerine göre farklı kurgulayabilirler. Fakat sonraki dönemlerde bu anlatılanların akıl ve mantıkla teyit edilip mevcut

ilimlerle desteklenerek, aklî ve mantıkî herhangi bir boşluk bırakmadan farklı bir formatta yeniden anlatılması gerekir. Buna bir yönüyle bir tür şartlanmışlık diyebiliriz. Fakat bu, ferdin düşünüp araştırıp değerlendirdikten sonra aklının, araştırmalarının ve vicdanî ihtisaslarının "Evet" dediği ve bütün bunların teyidini alarak kabullendiği bir şartlanmışlık olacaktır. Bunun için özellikle, şuuraltının oluştuğu dönemde şartlandırma yöntemiyle hak ve hakikatlerin anlatılması çok önemlidir, hatta bir bakıma zorunludur.

Rahatlıkla söylenebilir ki günümüzde İslam coğrafyasındaki insanların yaşadığı bazı boşluklar, onların şuuraltı beslenme devresinde bir dönem boş bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Evet, günümüzde donanımlı ebeveyn sayısı çok azdır. Şuurlu olanlar da kendi işleriyle meşgul olup çocuklarını ihmal etmişlerdir. Yüksek ahlakî değerler açısından ev bomboş, sokak bomboş, okul bomboş, cami de ruhsuz ve manasızdır. Bu müesseselerin hiçbirinde akıl, mantık, his ve heyecana hitap eden yeterli bir kıvam yoktur. Dolayısıyla buralarda yetişen nesillere boşluğun çocukları nazarıyla bakabilirsiniz. Zira onlar, ellerinden tutulup sahip çıkılmadıkları için boşlukta neşet etmiş talihsiz bir nesildir.

Hâlbuki şuuraltı müktesebat, insanın hayatı boyunca karşılaşacağı sıkıntı ve problemler karşısında bir can simidi gibidir. Zira insan, hayatın değişik dönemlerinde akıl, mantık ve ilmî müktesebatıyla üstesinden gelemeyeceği meselelerle karşılaşabilir. İşte bu durumda, bir dönem güvendiği ve kendisi için birer kanaat önderi konumunda bulunan annesi, babası veya hocasının daha önce ona verdiği, kazandırdığı duygu ve düşünceler onun imdadına yetişir.

Belli bir dönemde insan, evde anne ve babasından, mahallesinde cami ve mektepten sıhhatli bilgiler almış ve onları dosyalar hâlinde korteksine yerleştirmişse karşısına çıkacak meselelerin üstesinden gelmesinde bu birikimin ona çok fayda sağlayacağına ve neticede o problem, vesvese ve tereddütlerin üstesinden geleceğine inanıyorum. Bu dönemde şuuraltı âdeta bir köprü vazifesi görecektir. Zaten şuuraltı bilgilerinizle siz o ilk sarsıntıyı atlattığınızda daha sonra akıl ve mantığınızla kalan sorunu çözer, sarsıntının üstesinden gelirsiniz. Mesela uzmanlara ve konuyla ilgili kaynaklara müracaat eder, meselenin aslını öğrenir ve böylece zihninizdeki problemi çözersiniz. Pek çoğumuz benzeri tecrübeler yaşamış, hayatımızda karşılaştığımız bazı sarsıntıları ilk başta akıl ve mantık zeminine oturtamamış, bu yüzden anne ve babamızdan edindiğimiz kazanımlarla durumun üstesinden gelmişizdir. Daha sonra da o meseleyi mantık ve muhakeme zemininde çözüme kavuşturmuşuzdur.

O hâlde bize emanet edilen çocuklarımızın ilerleyen yaşlarında insî ve cinnî şeytanların vesvese ve tuzaklarına düşmemeleri için şuuraltı beslenme dönemlerini çok iyi değerlendirmeli ve o safhalarda herhangi bir boşluğa fırsat vermemeliyiz.

4. Melekûta Açılma

a. Nefsin Arzu ve Hevesâtını Aşma

İnsanı melekûta yükseltebilecek hususların başında nefsin arzu ve isteklerini aşmak gelir. Tasavvufî ifadesiyle buna *fena fillah* yani insanın, Allah'ın isteklerinde fâni olması denir. İnsan, hayatına Allah'ın istekleri hâkim olduğu nispette şehevî duygulardan,

behîmî hislerden, hayvanî garîzelerden (güdülerden) uzak kalabilir. Kendini aştığı, ten kafesinden kurtulduğu nispette kalb ve ruhun hayatına yükselmeye, cismâniyet ve hayvaniyetten uzaklaşmaya muvaffak olabilir. Artık o, sair canlılar gibi değildir. Şuur sahibi bir insan olarak eşya ve hâdiselerden ders almasını bilir. Toplum içinde insanlardan bir insan olarak yaşamakta; fakat onun nazarları melekût âlemini seyretmektedir. Zira o, artık cismani hayattan ruhunun ve kalbinin hayatına geçmiştir. Cemaatle birlikte aynı secdeyi yapar ancak başını Arş'ın eteklerine sürüyormuş gibi derin bir haz içindedir. Diğerleriyle birlikte *"Allahu Ekber"* der ancak bunu âdeta Arş'ın üzerinde söylüyor gibi söyler, Arş'ın titrediğine şahit olur. Sonra vecd içinde kendinden geçer ve bu tatlı âlemin huzur ve neşvesini ihlâl edecek şeylere karşı rahatsızlık hissetmeye başlar. Çünkü o, artık cismâniyetini yaşamıyordur. Hayvaniyetten sıyrılmış, huzur-u kibriyaya yükselmiştir ve melekût âleminin müşahedesi içindedir.

Evet, ahlak-ı âliyenin birinci basamağı, insanın benliğini aşmasıdır. Yeryüzüne Allah'ın halifesi olarak gönderilmiş insan, O'na ait esmâyı temsil edecektir. Herkes sıfat-ı ilahîye muhitinde, kendi kâmet ü kıymetine, iz'an ve anlayışına göre bir hayret âlemine girecek, vücub ve vücud âlemini düşündükçe dehşetten kendinden geçecek, Rabbiyle münasebet içinde o âleme göre bir vaziyet alacaktır. Böylece yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu gösterecek ve O'nunla münasebetini devam ettirecektir. Rab'le münasebet, aslında insanın dünyevî münasebetlerine mâni değildir. Bunlar birbirlerine engel oluyorsa bu durum, insanın dengeyi gözetememesinden kaynaklanır. Denge korunabildiği takdirde insan, ailesiyle birlikteyken de Rabbin huzurunda dolaşabilir. Çoluk

çocuğuyla beraber iken aynı zamanda meleklerin arasında kâh rükûda kâh secdede demler geçirebilir.

İnsan, Rabbinin isteklerini kendi arzularına ve isteklerine tercih etmek suretiyle kendini aşacaktır. Cismâniyetini gözetirken, yiyip içerken, yatıp kalkarken önce Rabbinin rızasını gözetecek ve ona her zaman öncelik tanıyacaktır. O'nun emir ve isteklerinde fâni olacak, sofilerin ifadesiyle, gassalın elindeki meyyit (cenaze yıkayıcısının elindeki ölü) hâline gelecektir.[49] Ta ki Rabbi ona istediği şekli versin, onu dilediği kıvama getirsin. İşte o zaman insan su gibi, içine girdiği kabın rengini alacak ve işte o zaman onda isim ve sıfatlarıyla Allah tecelli edecektir. Zaten kâmil mümin odur ki kendisine bakıldığında –hadis-i şerifin ifadesiyle– Allah hatıra gelir.[50] Bakışlarından, vakar ve ciddiyetinden, mehabet altında iki büklüm oluşundan, ızdırap ve iniltisinden... İnsanlar ona baktıkları zaman Allah'ı hatırlarlar. İnsan, işte bu kıvama ulaşmaya çalışmalı, beşerî hislerini aşarak kalb ve ruhun derece-i hayatına yükselmeli ve böylece bakışları dahi başkalarının Allah'la münasebetine vesile olacak kadar ruhanileşmelidir.

Sofiler, Müslüman şahsiyetinin oluşması ve insanın yeni bir fıtrat kazanması için seyr u sülûk-i ruhaniyi tavsiye etmişlerdir. Fakat bunun da kendine göre değişik yol ve yöntemleri vardır. Büyük zatlar, biraz da kendi yaşadıkları dönemde Müslümanları baskı altına alan faktörleri göz önünde bulundurmuş ve bunlara karşı mücadele edebilecek sistemler kurmuşlardır. Kimisi sistemini nüfûs-u seb'a (yedi nefis) mertebesine kimisi de letâif-i aşere (on latîfe) üzerine tesis etmiştir.

Hazreti Bediüzzaman ortaya koyduğu sistemi, *acz-i mut-*

lak, fakr-ı mutlak, şevk-i mutlak ve şükr-ü mutlak diye isimlendirdiği dört temel esasa bağlamış ve bir de bunların tamamlayıcısı olabilecek iki esastan bahsetmiştir ki bunlar da şefkat ve *tefekkür*'dür. Ona göre bu sistem, potansiyel insanın hakiki insan olabilmesi ve kemale erebilmesi için takip edilmesi gereken bir yoldur.[51] Fakat bir insanın bu esasları kabullenmesi ve içine sindirmesi ciddi bir ceht ü gayrete bağlıdır.

Bu esasların birincisi olan *acz-i mutlak,* insanın arzu ettiği her şeyi yapamayacağının şuurunda olması demektir. Hâdiseler, Cenab-ı Hakk'ın belirlemiş olduğu plan ve programa göre meydana gelir ve biz bunlara müdahale edemeyiz. Bu konuda iradenin fonksiyonunu inkâr etmesek de neticeleri yaratanın Allah (celle celâluhu) olduğu muhakkaktır. Öyleyse insan, Sonsuz Kudret ve Sonsuz İrade karşısında kendisini deryada damla gibi görmeli ve O'nun karşısındaki yerini ve konumunu kabul etmelidir.

Fakr-ı mutlak ise insanın, her nesne ve her varlığın hakiki sahibinin, malikinin Allah (celle celâluhu) olduğu gerçeğini kavraması demektir. Sahip olduğumuz her şey hakikatte O'nundur. Bizi varlığa erdiren, belli imkânlara mazhar kılan, Müslüman yapan, Nebiler Sultanı'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmeti olmakla serfiraz eyleyen, hiçbir liyakatimiz olmadığı hâlde bize yüksek ufukları gösteren, bizi yüksek ideallere bağlayan ve bunları realize etmeye sevk eden O'dur. Biz, Rabbimizin üzerimizdeki nimetlerini bir kenara bırakarak kendimiz adına tekmil vermeye kalksak, elimizde hiçbir şeyin kalmadığını göreceğiz. Bedenimiz, aklımız, hislerimiz, fikirlerimiz ve sahip olduğumuz her şey O'na aitse ve O'ndan geliyorsa o hâlde biz kendimiz adına neyiz? Üstad Bediüzzaman'ın ifadesiyle biz, O'nun varlığının ziyasının gölgesinin gölgesinin göl-

gesi, zıllî birer varlığız.[52] Evet varız ama O'nun var etmesiyle varız, varlığımızın bütün unsurları O'ndandır. O'nun varlık sahasında tutmasıyla varlığımızı sürdürmekteyiz.

Zikredilen bu esaslar ne kadar önemli olursa olsun, sadece birkaç kez okunup üzerinde sathi düşünüldüğünde tam manasıyla insan, tabiatıyla bütünleşemez. Bunların insanın tabiatının bir derinliği hâline gelmesi ciddi bir teemmül (enine boyuna düşünme), tedebbür (meselelerin önünü arkasını birlikte düşünüp değerlendirme) ve tezekküre bağlıdır. İnsan; Kur'ân, kâinat ve kendi varlığı üzerinde derinlemesine tefekkür etmeli ve her sohbeti evirip çevirip bu mülahazaların açılımına bağlamalıdır. O, neye malik olduğunu, ne kadar gücünün ve sermayesinin bulunduğunu sürekli düşünmelidir. Esasında insanın şevk u şükür mülahazalarına ulaşması, böyle bir aktif düşünce sistemine bağlıdır.

Diğer bir esas olan şükür, görülen herhangi bir iyiliğe karşı gösterilen memnuniyet ve minnettarlık manalarına gelir. O, insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevarihi (organlar) yaratılış gayeleri istikametinde kullanmaktır ki kalble, lisanla ifa edilebileceği gibi bütün uzuvlarla da yerine getirilebilir. Şükür, nimete mazhar olanın onu verene karşı iki büklüm olması, sevgi ve alâka ile O'na yönelmesi, bütün mazhariyetlerini itiraf etmesidir.

Kimi aşa ekmeğe, evlad ü ıyale ve barınacağı mekâna kimi bunlarla beraber varlığa, sıhhate ve afiyete kimi bir adım daha ileri giderek imana, irfana, ruhani zevklere ve itminana kimi de hamd ve minnet şuuruna şükreder. Bu sonuncusuyla insan acz, fakr ve yetersizliklerini birer sermaye olarak kullanabilir de teşekkür devr-i dâimleri (salih daireleri) içine girerse, gerçek şükredenlerden olur.

Hakiki şükür, nimetin tam bilinmesiyle gerçekleşir; zira nimetin kaynağı ve onu verenin takdir edilmesi, büyük ölçüde nimetin bilinmesine bağlıdır. Nimetin bilinmesinden kabulüne, ondan da Cenab-ı Hakk'a yönelmeye uzanan çizgide iman ve İslam'ın hazırlayıcılığı, Kur'ân'ın belirleyiciliği üzerinde her zaman durulabilir. Evet, Allah'ın üzerimizde olan lütufları, imanın ışığı altında ve İslam'ın emirlerini yaşarken daha bir belirginleşir, netleşir, duyulur, hissedilir hâle gelir. Böylece nimetlerin bize Allah tarafından aczimize, fakrımıza merhameten ve ihtiyaçlarımıza binaen, hem de karşılıksız olarak verildiği görülür. Bu da o ihsan ve lütufları bahşeden Zât'a karşı bizde senâ hislerini coşturur. Ve وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *"Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"* [53] gerçeğine uyanarak, emrolunduğumuz minnet ve şükran vazifesini ruhumuzun derinliklerinden fışkıran bir heyecanla yerine getiririz.

Şiddetli arzu, aşırı istek, mârifet kaynaklı neşe, sevinç ve hasret manalarını ihtiva eden şevk; her zaman nokta-i istinat ve nokta-i istimdadının (manevî dayanak ve yardım talebi) şuurunda olan, dolayısıyla da hiçbir zaman ümitsizlik ve inkisara düşmeyenlerin hâlidir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde de ifade edildiği üzere acz ü fakr yolu itibarıyla şevk; hizmette fütur getirmeme, ye'se düşmeme, maruz kalınan en kötü ve çirkin gibi görünen durumlarda bile Cenab-ı Hakk'ın bir eser-i rahmeti olabileceği mülahazasıyla buruk, hüzünlü, fakat ümitli bir bekleyiş ve Allah'a karşı fevkalade güven içinde bulunma şeklinde yorumlanmıştır.[54] Bu da hizmet erlerinin derinliklerinden biri sayılır.

Tefekküre gelince o; âfâk ve enfüsün tetkik u temaşasıyla (hem dış hem de iç dünyayı derinlemesine inceleyerek) her şeyi hikmete bağlayan aydınlık ruhların yoludur. Onu, her gün yepyeni bir heyecanla âfâk ve enfüsü hallaç etme vüs'atinde (geniş perspektifinde) disiplinli düşünme şeklinde tarif edebiliriz. Herhangi bir mevzuda geniş, derin ve sistemli düşünme manalarına gelen tefekkür; erbabınca kalbin çırası, ruhun gıdası, bilginin ruhu ve İslamî hayatın da kanı, canı ve ziyasıdır. Tefekkür olmayınca kalb karanlıklaşır, ruh hafakanlara girer ve İslamî hayat da kadavralaşır.

Gökler ve yer bütün eczâ ve mürekkebâtıyla (parçaları ve birleşik unsurlarıyla) Allah'ın mülkü olduğundan, varlık kitabında mütalâa edilen her hâdise, her şe'n (durum) ve nizam, Yüce Yaratıcı'nın şeriat-ı fıtriyedeki ahkâm (hükümlerini) ve tasarruf keyfiyetlerini de okumak demektir. Bu kitabı hakkıyla okuyabilen ve okuduğu şeylere göre hayatını düzenleyen birinin yolu herhâlde hidayet ve takva, varacağı yer cennet, içtiği de kevser olacaktır. O, her şeyin gerçek sahibi Mün'im-i Hakiki'yi tanıyıp O'na iman ve imandaki şuur ile inkıyat ederek (boyun eğerek), melaike, enbiya ve sıddıkların öncülüğünde hep şükür-nimet, nimet-şükür daireleri içinde dolaşır, yığınların mahvoldukları vadilerde Yüce Yaratıcı'nın lütuflarına mazhariyetin hakkını verir ve ömrünü bir tefekkür üveyki gibi geçirir. Şayet bir tümseğe ayağı takılsa fikir dünyasını zikirle buudlaştırır; tedbirden teslime, temkinden tefvize geçer, âlemin mesafelere esir düştüğü yerlerde o, göklerde tayerân ederek (uçarak) gider, hedefine ulaşır.

Mesleğimizin esaslarından bir diğeri olan şefkat ise herkesi ve her nesneyi Yaratan'dan ötürü kucaklamak, tüm varlığa, özellikle de insanlığa karşı merhametli olmak ve ölesiye başkalarını

kurtarma gayreti içinde bulunmak demektir. İnsan, dalından düşen bir yaprak, yerde çırpınan bir arı karşısında ağlayacak ölçüde engin bir şefkate sahip olmalıdır. Hiç şüphesiz böyle bir şefkat duygusunun kazanılması, tefekkür ve tedebbürün (meselelerin önünü arkasını birlikte düşünüp değerlendirme) yanında, güçlü bir âhiret inancına sahip olmaya bağlıdır. Zannediyorum enbiya-i izâmdaki o fevkalade heyecan da suiakıbet (kötü netice) endişesi ile hüsnüakıbet (güzel netice) iştiyakından kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar, başıboş bırakılan insanların cehenneme yuvarlanacağını bilmekte ve öbür tarafta bütün debdebe ve ihtişamıyla salınıp duran bir cennetin varlığına da kesin olarak inanmaktadırlar. İşte bu sebepledir ki insanların elinden tutup böyle bir cennete götürebilme adına bütün ceht ve gayretlerini ortaya koymuşlardır. Kur'ân-ı Kerim'de iki âyet-i kerimede az farkla, *"İnanmıyorlar diye neredeyse (üzüntüden) kendini helak edeceksin."*[55] hitabına muhatap olan İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hâli de O'ndaki bu engin mülahazalardan kaynaklanmaktadır.

İnsan gerek Hazreti Pîr'in ortaya koyduğu bu yolla gerekse daha başka yöntemlerle manevî terakki basamaklarında yükselmeye çalışmalıdır. O, bir taraftan bulunduğu makamın hakkını verirken diğer yandan da sürekli nazarlarını daha yüksek makamlara dikmeli ve doymak bilmeyen bir marifetullah yolcusu olarak her zaman "Daha yok mu?" demelidir. Eğer bulunduğu makamda mazhar olduğu vâridat ve mevhibeleri (ilhamları ve manevî lütufları) iyi değerlendirebilirse bu durum, onun içinde yeni şeylere karşı iştiyak uyandıracak ve böyle bir yolcu sürekli değişik kapıların tokmağına dokunacaktır.

İçinde uyanan iştiyaklar istikametinde hareket eden böyle

bir hak yolcusu sürekli çıtayı yükseltmeye çalışacak ve yükselttikçe de buna göre hareket etme imkânını yakalayacaktır. Böylece o, salih bir dairenin içine gireceğinden içinde sürekli yeni yeni iştiyaklar oluşacak ve bu iştiyaklarla da yeni yeni mertebelere talip olacaktır. Yani insan, şart-ı âdi planında (normal şartlarda) gayretini ortaya koyduğu zaman, müessir-i hakiki olan ilahî meşiet (Allah'ın dilemesi ve iradesi) harekete geçecek ve onu arzu ettiği mertebelere ulaştıracaktır. Elbette bütün bunların içselleştirilmesi ve insanın tabiatı hâline gelmesi birdenbire mümkün olmayacaktır. Bu, ciddi bir gayrete ve o gayrette devam ve istikrara bağlıdır.

b. Yeme ve İçmede Dengeyi Koruma

Yemeye içmeye düşkün, şehevî arzularının esiri olan bir insan, nefsinin arzularını aşma, Rabbin emir ve isteklerinde fâni olma hususunda zorluklar yaşayacaktır. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri bu hususu şöyle dile getirir:

"Ey dîde, nedir uyku, gel uyan gecelerde

Kevkeblerin et seyrini seyran gecelerde

Bak hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyret

Bul Sâniini, ol âna hayran gecelerde

Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gafil

Koy gafleti, dildârdan utan gecelerde

.....

Az ye, az uyu, hayrete var, fâni ol ândan

Bul can-ı beka, ol âna mihman gecelerde."

İstediği gibi yiyip içen, cismani zevklerinin peşinden giden bir insanın uyanık bir göz olarak geceleri değerlendirmesinin, yıldızların seyrine dalıp Yaratıcı'yı bulmasının imkânı var mıdır? Gecelerde rahmetin kapıları açılıyor, Rab Teâlâ –keyfiyeti bizce meçhul– dünya semasına nüzul ediyor. Sonra mealen "Yok mu teveccüh eden? Yok mu dua eden? Yok mu günahlarına ağlayan? Gönül iniltisi duymak istiyorum. Gözyaşı ve mukaddes ızdıraptan iki büklüm olmuş insanlar görmek istiyorum. Âh u vâh istiyorum. Yok mu bunlar?"[56] buyuruyor.

Yiyip içtikleri midesinde ağırlık yapmayan, kendini gaflete kaptırmayan, dünya sevgisi ağır basıp da Allah'ın hakkını unutmayan kullar geceleri kalkacak; Rabbin rahmetine, O'nun mihmandarlığına koşacaklardır. Ne var ki kişinin bunları yapabilmesi için yeme içmesine dikkat etmesi, çok ve çeşit çeşit yemekten sakınması, kendini gaflete salmaması gerekir.

Yukarıda insanın melekûta yükselebilmesinin ilk adımı olarak nefsinin arzu ve isteklerini aşması gerektiğinden söz ettik. Dilediği gibi yiyip içen bir insanın kendini aşması mümkün değildir. Zira haddinden fazla yemek içmek insanda gaflet meydana getirir. Bunun sonucunda da şehevî duygular kamçılanır. Kişinin kazancı, nefsinin isteklerini karşılama hususunda yetersiz kalıyorsa bu sefer o hırsa kapılır ve gözünü başkasının elindekine

diker. Peşi sıra haset gelir, nefret gelir, kin gelir...

Kendini yeme içmeye ve nefsin sınır tanımaz arzularına kaptıran, ihtiyaçlarının ötesinde şeylere el uzatmaya alışan, cismâniyetinin esiri olup, ateşe koşan kelebekler gibi, kalbini ve ruhunu cismâniyetinin peşine takarak ateşe sürükleyen nice zavallı insan vardır. Bunlar tiryakiliklerinin, alışkanlıklarının, çevre dayatmasının kurbanı olur, derken âdeta canavarlaşır ve önlerine gelene saldırır dururlar. Çeşitli hilelerle sürekli başkalarının ellerindekini elde etmenin yollarını düşünürler. Kişi cismani arzularına ve isteklerine bir kere boyun eğdi mi artık her türlü şehevî his karşısında secde etmeye hazır hâle gelmiş demektir. Gün gelir, arzularını karşısına bir put gibi diker ve artık onlara kullukta bulunmaya başlar. Kur'ân-ı Kerim bu tip insanları anlatırken şöyle buyurur:

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ

"Nefsinin kötü arzularını kendisine ilâh edineni gördün mü?" [57]

İnsan, heva ve heveslerini ilah edinir, arzularının esiri olur, beşerî duyguları karşısında iki büklüm bulunursa onun Allah'a kul olması düşünülemez. Kur'ân-ı Kerim, Allah'ı inkâr edenleri anlattığı bir yerde şu ifadeleri kullanır:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ

"Kâfirler dünyada zevk peşinde koşar ve hayvanlar gibi yer-içerler."

Onlar, nankörlük, küfür ve küfran içindedirler. Kalblerindeki marifet ve muhabbet istidadını köreltmeleri sebebiyle kâ-

fir olmuşlardır. Hayattan kâm alma derdindedirler. Zevklerinin ve arzularının esiri hâline gelmişlerdir. Yeme içmelerine bir sınır koymazlar. Bu hususta gerçek insanî değerlerden çok uzaktırlar. Âdeta hayvanlar gibidirler; ne oruç bilirler ne perhiz, ne haram bilirler ne helal...

Âyetin devamında bunların akıbeti bildirilmektedir:

وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ

"Onların varacakları yer cehennemdir."[58]

Şerefli olarak yaratılan ve yüksek meziyetlerle donatılan insan, Allah'ın bu lütuflarını unutur ve insanlığından, kalbinden ve ruhundan uzaklaşırsa öbür âlemde insana layık bir muameleyle karşılaşmayacak ve "Keşke toprak olsaydım!" diyerek esef edip duracaktır. İmam Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

مَا مَلَأَ اٰدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ

"Âdemoğlu şimdiye kadar midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır."[59]

Dolu bir mide insanın başına beladır. Gecenin o tatlı dakikalarında insanı Rabbinden uzaklaştırır ve onun için bir gaflet perdesi olur. Onu, şehevî hislerinin kölesi hâline getirir. Bu sebeple, insanın doldurduğu kapların en kötüsü midesidir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir başka hadislerinde مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ *"Çenesiyle apış arasını koruyacağına dair bana garanti veren kimsenin cennete gireceğine garanti veririm."*[60] buyurmuştur. Ağza giren ve ağızdan

çıkan şeyler insanı cennete de sokabilir, hafizanallah, cehenneme de. Burada mağlup olan insan başka noktalarda da mağlup olur. Kendisini yeme içmeye kaptıran, onu hayatının ideal ufku zanneden ve o istikamette hareket eden, aynı zamanda ağzından çıkan sözlere dikkat etmeyen, hak ve bâtılı gözetmeyen birinin şehevî hislerden kurtulması mümkün değildir. Mümin, yeme içmeden kendini çekebildiği, bu konuda hayatına bir düzen koyup onun zorluklarına katlanabildiği nispette nefsini frenleyebilecek ve Allah'ın tevfik ve inayetiyle melekût âlemine yükselebilecektir. Deylemî'nin *Firdevs'*inde Resûl-i Ekrem'e nispet edilen –ancak daha çok tasavvuf erbabının sözlerine benzeyen– şöyle bir ifade nakledilir:

"(Yumuşak elbiseler değil nispeten daha sert) yün elbiseler giyin, (Allah'a karşı güzel bir kullukta bulunmak için) kolları sıvayın, midelerinizi ancak yarısına kadar doldurun ki göklerin melekûtuna giresiniz."[61]

İnsan hep yumuşacık elbiselere bürünmek, rahat döşeklerde yatmak yerine kendisini hayatın meşakkatlerine alıştırmalıdır. Rahata alışan bir kişi, kendisinden zor işler beklendiğinde vazifesini eda edemez. Günde üç defa önüne inip kalkan sofralardan uzak kalamaz, yumuşak döşeğinden, rahat evinden ayrılamaz. Zor zamanlarda, rahatımdan mahrum kalacağım diye ödü kopar. Kendisinden fedakârlık istendiğinde yerine getiremez. Getirse bile ancak geçici birtakım fedakârlıklarda bulunur. Böyle konfor alanından çıkamayan birinin azim ve kararlılıkla devam isteyen işlerde başarılı olması mümkün değildir.

Evet, arzularınıza gem vuramazsanız Cenab-ı Allah'ın is-

teklerini hakkıyla yerine getiremezsiniz. Hâlbuki Allah'ın muradı sizin her türlü talebinizin önünde ve üstünde olmalıdır. Şayet bütün hayatınızı nefsin arzu ve istekleriyle doldurursanız Rabbiniz "Benim de isteklerim var." dediğinde O'na ne cevap vereceksiniz?

Efendimiz'in Yeme İçme Konusundaki Ölçüsü

Bir gün Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Âişe Validemiz'le otururlarken Hazreti Fatıma, elinde kuru bir ekmek parçasıyla içeriye girer ve onu Peygamberimiz'in (aleyhissalatü vesselam) önüne koyar. Efendimiz, ekmeği mübarek ağzına götürürken şöyle buyurur: *"Ey kızım! Bu ekmek, babanın üç gündür ağzına koyduğu ilk yiyecektir."*[62]

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir seferinde Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına girmiştim. Baktım ki Resûlullah oturarak namaz kılıyor. Yanına sokuldum. Selam verince: *'Ey Allah'ın Resûlü, rahatsız mısınız?'* dedim. O, *"Hayır Ey Ebû Hureyre! Açlık (tan ayağa kalkamadım)."* buyurdu. Ben bunun üzerine ağlamaya başladım. O ise beni şöyle teselli etti: *"Ebû Hüreyre ağlama! Zira bu dünyada açlık çekenlerin âhirette hesabı hafif olacaktır."*[63]

Âişe-i Sıddîka (radıyallahü anhâ) ise hane-i saadetin bir gerçeğini şöyle anlatıyor:

مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ قَدِمَ المَدِينَةَ مِنْ طَعَامِ بُرٍّ ثَلاَثَ لَيَالٍ تِبَاعًا حَتَّى قُبِضَ

"Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine'ye geldikten sonra bu dünyadan ayrılana kadar O'nun ailesi peş peşe üç gün buğday ekmeği ile karnını doyurmamıştır."[64]

O'nun bu hali imkânı olmadığı için değildi. O, kendisini Rabbinden uzaklaştıracak her şeye karşı âdeta harp ilan etmişti. Peygamberlikle serfirazdı ve bunun gereği olarak insanlar arasında neşr-i hak (hakkı yayma) ve tebliğ vazifesinde bulunuyordu. Aynı zamanda Allah'a öyle bir kullukta bulunuyordu ki kulluğunun semeresi olarak miraç ile şereflendiriliyordu. Miraç, peygamberliğe verilmiş bir lütuf gibi görünse de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), yerde gösterdiği üstün kullukla göklere yükselmeyi hak etmiş, Cenab-ı Hak da o liyakate bir mükâfat olarak O'nu göklerde gezdirmişti.

Melekût âlemine ulaşmak, cismâniyet ve hayvaniyetten sıyrılmaya bağlıdır. Bu yola talip olan insan, kalb ve ruhun derece-i hayatına girebilmek için bir hekimin reçetesine uyar gibi gerekenlere dikkatle riayet etmeli ve hayatını buna göre düzenlemelidir. Bu durum aynı zamanda sahip olduğu bedenin zekatıdır. Beden, heva-i nefsin peşinden koşmayı ve şehevani duyguların esaretinde yaşamayı bırakıp günahları sırtından attıktan sonra ancak saffete kavuşur. İşte bu açıdan insan kendini perhize alıştırmalı, hayatını bir ölçü ve denge içinde sürdürmelidir. Hem maddi hem de manevî hayatın istikameti işte böyle bir perhize bağlıdır.

Hak dostları, ağızlarına götürecekleri bir yudum soğuk sudan bile hesaba çekileceklerini düşünmüş ve hayatlarının sonuna kadar bunun endişesiyle yaşamışlardır. Seyyidina Hazreti Ömer'e bir bardak soğuk su getirdiklerinde o, cennet nimetlerinden bir şeyler eksilebilir mülahazasıyla o suyu geri çevirmiş, içmemiştir.

Bir iftar vakti Hazreti Ebû Bekir'e bir bardak soğuk su getirildiğinde gözünde birden hatıralar canlandı ve ağlamaya başladı.

Daha sonra yanındakilere şunları söyledi: "Bir gün Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanındaydım. O, birdenbire elleriyle boşlukta bir şeyleri iteler gibi hareketler yapmaya başladı. Sanki karşısındaki biriyle mücadele ediyordu. Daha sonra bize dönüp şöyle buyurdu: *'Dünya karşımda temessül etti ve bana kendisini kabul ettirmeye çalıştı. Ben, onu kesin bir şekilde reddettim. Ardından döndü ve bana dedi ki: 'Sen beni reddettin, ancak senden sonrakilere mutlaka kendimi kabul ettireceğim.''* İşte ben de acaba bu bir bardak soğuk suyla dünya bana kendisini kabul ettirmeye mi çalışıyor diye korktum."[65] Şöyle düşünüyordu: "Şu iftar vaktinde acaba herkes bu soğuk suyu bulabiliyor mu? Yoksa ben halife olduğum için mi bulabiliyorum?" Hazreti Ebû Bekir'in tasavvur ve düşüncesi işte bu minval üzereydi.

Belki herkesin bu ölçüde hassas olması beklenemez; ancak şu dünya hayatında, nefsin istekleri arasında Rabbimizin isteklerine en azından emir ve nehiyleri ölçüsünde öncelik vermek kulluğumuzun bir gereği olmalıdır. Bizi sair hayvanat gibi yerde sürünen, dört ayak üzerinde yürüyen bir varlık olarak değil, el ayak, göz ve kulakla birlikte akıl ve şuur vererek diğer mahlûkatın üstüne çıkaran, bize kerem ve şeref bahşedip ahsen-i takvime mazhar kılan Hazreti Allah, elbette bizden diğer mahlûkatından farklı bir duruş ve sorumluluk beklemektedir.

Çok Çeşit Yemekten Sakınmak

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çok çeşit yemek yemekten sakınmaktır. Zira bu durum bir taraftan insanda suni bir iştahın meydana gelmesine ve dolayısıyla haddinden fazla yemek yemeye sebebiyet verir, diğer taraftan ise israfa girilmiş

olur. Aynı zamanda sağlığa da zararlıdır. Bunun neticesi olarak insan kendini gaflete salar, Allah'a karşı yapacağı kulluk vazifelerinde tembel davranır.

Büyükler, abdest bozmaya bile utanarak giderlermiş, zira haddinden fazla abdest bozmanın, insanın gereğinden fazla yiyip içtiğini gösterdiğini düşünürlermiş. İmam Nevevî'ye, niçin bu kadar az yemek yediğini sorduklarında o şöyle cevap verirmiş: "Çok yemek yiyince abdest bozma ihtiyacı hâsıl oluyor. O zaman da Rabbimden utanıyorum. Zira Rab, 'Kulum, ben seni namazgâha gidip gelesin, insanlara faydalı olasın, kulluktan dûr olmayasın diye yarattım. Yoksa mutfakla ihtiyaç mahalli arasında gidip gelesin diye değil!' dese ben ona ne cevap veririm?"

Evet, az insafla, iz'anla düşününce o büyük imamın ne kadar haklı olduğu anlaşılacaktır. Zira insan, Rabbiyle münasebetini devam ettirsin, bu münasebet içinde insanlara faydalı olsun, onların irfan hayatına bir şeyler ilave etsin diye yaratılmıştır. İmam Bûsîrî konuyla ilgili şöyle der:

وَالنَّفْسُ كَـالطِّفْلِ إِنْ تُهْمِلْهُ شَبَّ عَلَىٰ ... حُبِّ الرَّضَـاعِ، وَإِنْ تَفْطِمْهُ يَنْفَطِمِ

"Nefis, tıpkı bir çocuk gibidir. Kendi hâline bırakırsan büyür, koca delikanlı olur ama yine de süt emmek ister. Ama bir kere kararlı bir şekilde sütten kesersen sütü bırakıverir."

Ruh, cismin aksi istikametinde gelişir. Mana, maddenin rağmına kuvvet kazanır. Taate karşı kuvvet kazanabilmek, günahlara karşı direnç gösterebilmek için ruhun kuvvetlendirilmesi, kalbin takviye edilmesi gerekir. Bedenine fazla ehemmiyet gösteren, onu türlü şekillerde besleyip şımartan insanlar –çok azı müstesna– ruh ve kalblerini ihmal ederler. Ruh ve kalbini ihmal

eden insanın da Rabbiyle münasebetinden söz etmek mümkün değildir. Kalb ve ruhun derece-i hayatına girebilmenin ilk adımı cismâniyeti bırakmaktır. İçinde bulunduğumuz bazı durumlar bizi cismâniyet itibarıyla cansızlar âleminin seviyesine sürüklerken bazıları da insanın daha altındaki mahlûkatın seviyesine düşürür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, münafıklardan bahsederken onları *"dayalı kütükler"*[66] olarak tavsif eder. Dış görünümleri itibarıyla insan gibidirler. Konuştuklarında onları insan zanneder, sözlerine kulak verirsiniz. Görünüşleri sizi kendilerine hayran bırakır. Ne var ki onlar aslında duydukları her sesten korkar, her hâdiseden ürkerler. Zira son derece korkaktırlar. İnsan, işte nefsinin arzularına esareti oranında böyle bir derekeye düşer.

Ehl-i küfrün akıbetiyle alâkalı Kur'ân'da şöyle buyrulur:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ

"Hem siz hem de Allah'tan başka taptığınız şeyler, hepiniz cehennem odunusunuz, hep beraber oraya gireceksiniz!"[67]

Cenâb-ı Hak, insan olarak dünyaya gelmiş, ancak insanlığını koruyamamış; sureten insan kalmış, fakat sîreti itibarıyla deformasyona uğramış kimseleri cehennem odunu olarak tavsif etmektedir. Zira insan bu âlemde içi başka dışı başka bir hayat sürebilir fakat Allah (celle celâluhu), öbür âlemde herkesin bedenini, kalbinin ve ruhunun yanına götürecektir.

Kur'ân-ı Kerim heva-yı nefislerini tanrı edinmiş, nefsin ve şehevatın kulu kölesi olmuş kimseleri hayvanlara benzetir:

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً ۝ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلاَّ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلاً

"Heva ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen onu koruyabileceğini ya da onların çoğunun işittiğini, aklını kullandığını mı sanırsın? Onlar hayvanlar gibidirler, hatta gidişatları itibarıyla daha da sapkın!"[68] Kur'ân bu âyet ile insanca yaşama yerine hayvanca bir hayatı tercih edenlerin suratına âdeta bir tokat vurmaktadır.

c. İradenin Hakkını Verme

İrade, Bediüzzaman Hazretleri'nin sehl-i mümteni diye nitelendirebileceğimiz o enfes üslubuyla ifade ettiği gibi *"Bir meyelan (eğilim, yönelim) veya meyelanda tasarruftur."*[69] Yani iki şeyden birini seçme durumunda bulunan bir insanın, onlardan birine dair tercih ve temayülünü ortaya koymasıdır.

Bizler iradelerimizle imtihan oluyoruz. Bu kadar küçük bir şeyle (temayül veya temayülde tasarruf) nasıl böyle büyük neticeler elde edilebiliyor? Evet, Bediüzzaman Hazretleri'nin ısrarla üzerinde durduğu gibi bir çekirdekten koca bir çam ağacının meydana gelmesi, bir yumurtadan veya daha doğru bir ifadeyle yumurtanın içindeki küçücük bir noktadan civcivin oluşması, hepsi Allah'ın kudret ve kuvvetinin birer tecellisidir. İşte o çekirdeğin veya o noktanın bir ağaç ve civcivdeki rolü ne ise bizim iradelerimizin de –ne ölçüde olursa olsun– yapageldiğimiz işler ve o işlerin neticelerindeki rolü odur.

Mahiyeti ne olursa olsun, mademki Allah bazı şeyleri iradenin üzerine bina etmiştir, öyleyse ona itibar etmek lazımdır. Zira Allah, bizim mesuliyetimizi iradelerimiz üzerine kurmuştur, dolayısıyla geleceğimiz adına irade, bir bakıma plan ve proje gibidir. Onun için Ehl-i Sünnet olarak biz ne Mutezilîler gibi ifrata ne de Cebrîler gibi tefrite düşmeliyiz. İradeye gerçek değerini ver-

erek dengeyi sağlamalıyız. Evet, bazıları insan iradesinin hiçbir kıymeti olmadığını iddia etmek, bazıları da onu her şey görmek suretiyle imtihanı kaybediyor. Hâlbuki bu konuda itidal çizgisi şudur: "İnsan iradesi, itibarî bir varlıktır, bu yönüyle çok cılız bir mahiyeti vardır, dolayısıyla da her şey onun üzerine bina edilemez. Öte yandan madem Allah (celle celâluhu), onun üzerine çok şey bina etmiştir. Öyleyse iradenin küçüklüğüne bakarak aldanmamalı, onu değersiz görüp hiçbir şey sayma yanlışına düşmemelidir."

İradenin, Allah'ın gösterdiği istikamette ve makul sınırlar içinde kullanılması da çok önemlidir. Mesela sizler, savunageldiğiniz dava adına ölesiye koşturur; ancak iradenizin hakkını tam vermez, onu dengeli bir şekilde kullanmaz veya kuvvetlendirecek unsurlarla beslemezseniz her an önü alınamaz yanlışlıklar içine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirsiniz. Hâlbuki irade, mantıkî ve hissî boşluklara çarpmamalı, destekleyici unsurlarla daima beslenmelidir. Hatta bu bağlamda o mutlaka şuur ile birleştirilmelidir. İradeniz işte o zaman vahiy veya ilhamın aydınlatıcı tayfları altında, ister ubudiyet isterse hizmet alanında çok farklı buutlara ulaşacaktır. Böylece Allah, yapılan ibadet ve hizmetlerin birini binlere yükseltecektir.

İrade-imtihan münasebeti açısından meselenin bir diğer yönü de şudur: Kendimize ait vazifeleri yapıp katiyen şe'n-i rubûbiyetin (Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcı, düzenleyici ve her şeye hükmeden Rab oluşunun gereği olarak gerçekleştirdiği faaliyetleri, yani rubûbiyetine ait iş ve icraatları) gereğine karışmamamız gerekir. Evet, bu da yine bir irade meselesidir. Kudreti Sonsuz'un yapacağı şeylere talip olmamız, bizim irademizi aşan bir mevzudur.

Kaldı ki gücümüzü, takatimizi aşan şeyleri talep, neticede ye'se düşmemize ve imtihanı kaybetmemize de sebep olabilir. Onun için buna da yine Üstad'ın eserlerde verdiği ölçüler içinde yaklaşmalıyız. Onun naklettiğine göre, Celaleddin Harzemşah harbe giderken vezirleri ona "Sen muzaffer olacaksın!" deyince o, şöyle cevap vermiştir: "Ben Allah'ın emriyle cihat etmekle mükellefim. Galip veya mağlup etmek Allah'a aittir, ona karışmam."[70]

Netice itibarıyla bize hep bir kul olduğumuz şuuruyla hareket etmek düşer. Allah'a karşı, –hâşâ– "Ben böyle yaparsam Sen böyle yapar mısın?" türünden gizli de olsa pazarlık yapıyor gibi tavırlar takınmak çok yakışıksızdır ve bunlar katiyen kulluk âdâbıyla telif edilemez. Biz, bize düşeni yapıp şe'n-i Rubûbiyet'in gereğine karışmadığımız takdirde irade ile alâkalı imtihanı kazanabiliriz. Bunun aksine bir şey söylememiz mümkün değildir.

İstiğfar ve Dua İradeyi Güçlendirir

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "İrade ile imtihan yine irade ile kazanılmayacak mıdır?" İrade ile imtihan yine irade ile kazanılacaktır. Bu da iradenin devamlı olarak güçlendirilmesine bağlıdır. Bunun için de dua ve istiğfar çok ama çok önemli iki faktördür. Nitekim Üstad Hazretleri bu yüksek hakikati, "İstiğfar meyelân-ı şerrin kökünü keser, dua meyelân-ı hayra kuvvet verir." sözüyle pek veciz olarak ifade etmiştir.[71]

İnsan şehevâtla yani yiyip içme, yatıp kalkma ve bütün bu bedenî arzuları gıcıklayıcı duygu ve düşüncelerle çepeçevre sarılmıştır. Aslında şehevâtı bazılarının anladığı gibi sadece insanın karşı cinse beslediği arzu şeklinde yorumlamak doğru değildir. Onun daha geniş bir manası vardır: Kumar oynama, içki

içme, zina etme şehevâtın bir buudu olduğu gibi tûl-i emel, aşırı yeme içme, gereksiz gezme dolaşma da şehevâtın ayrı birer buudunu teşkil eder. İnsan bunlardan herhangi birisine takıldığı takdirde nefs-i emmaresine av olur ve gün gelir tamamen onun esiri ve bağımlısı durumuna düşer. İşte bütün bunlara karşı istiğfar, her türlü şerrin ve şerre meyelânın kökünü kesen bir tılsım mahiyetindedir.

Bu anlamdaki istiğfarı biraz daha açabiliriz. Meyelân-ı şerrin (kötü eğilimler) kökünü kesen istiğfar, geçmiş günahlara nedamet etmek (pişmanlık duymak), hâlihazırdaki istikameti korumak ve gelecekteki günahlara karşı tavır belirleyip bu duruşta kararlı olmak ve dahası Allah'a yöneldiğini vicdanında derinden hissetmek demektir.

Dua, meyelân-ı hayra (iyi eğilimlere) kuvvet verir. Allah (celle celâluhu) Kur'ân-ı Kerim'in değişik yerlerinde biz kullarını duaya teşvik ederken, أُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ *"Dua edin, duanıza icabet edeyim."*, وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي [72] وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ *"Kullarım Sana Beni soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da davetime icabet etsinler ve Bana hakkıyla iman etsinler ki doğru yolda yürüyerek selamete ereler."*[73] buyurur. Diğer bir ifadeyle bu, "Kullarım sakın ye'se düşmesinler, zira bir kere Ben onlara şah damarlarından daha yakınım. Onlar fiilen dua edemiyorlarsa kavlen dua etsinler. Onu da yapamıyorlarsa gönülleriyle Bana yönelsinler." demektir.

Evet, Rabbimiz'in kapısına, –haşa– âciz, iktidarsız bir varlığa gider gibi değil de bizlere her gün bin cennet verse

hazinelerinde zerre kadar eksiklik olmayacak Ganiyy-i Mutlak'a müracaat ettiğimiz şuuruyla, himmetimizi âlî tutup mülahazalarımızın derinliği ile gitmeliyiz.

Ayrıca *"Duanız olmazsa Rabbim sizi ne yapsın (ne ehemmiyetiniz var!)"*[74] âyetinin ifade ettiği gibi insanın en önemli yanlarından biri, dua ile Allah'a teveccühüdür. Çünkü sair ibadetler dua kadar hâlis olmayabilir. Zira diğer ibadetlerin bazıları riyaya, süm'aya açıktır, bazıları da zahirî sebepler çerçevesi içinde zoraki yapılıyor olabilir. Hâlbuki dua, esbabın bi'l-külliye sukûtu (sebeplerin tamamen devre dışı kalması) sırasında insanın başvurduğu bir sığınak gibidir. Duada sebeplere müracaat söz konusu değildir. O, bir nispette riyaya ve süm'aya da kapalıdır. İnsan dua sayesinde hiç kimsenin olmadığı bir mekânda bütün gönlüyle Rabbine teveccüh eder, ellerini açar, kendini secdeye atar, gözyaşları ile seccadesini ıslata ıslata ve yana yakıla yalvarır durur. İşte bu keyfiyette yapılan dua, meyelân-ı hayra kuvvet verir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), farklı rivayetlere göre günde yetmişten ziyade[75] veya yüz defa[76] istiğfar ettiğini söylemektedir. Hayatının hemen her safhasında, yeri geldiğinde hiç atlamadan duaya başvurduğu da âşikârdır. O hem bir istiğfar hem de bir dua insanıdır.

Bizler de başlangıçta biraz zorlanarak da olsa zamanla hem duanın hem de istiğfarın tiryakisi hâline gelebiliriz.

d. Evrâd u Ezkâr

Zikir, mümini Allah'a en seri şekilde yaklaştıran bir ibadet, gaflet bulutlarını dağıtan ve onu melekût âlemine yükselten çok tesirli bir rüzgardır. Kelime manası itibarıyla anma, hatırlama,

hatırdan çıkarmama demek olan zikir, ıstılahî (terim) manasıyla, insanın hayatı duyarak yaşaması, varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alması demektir.

Evrad ü ezkârla meşgul olma, bir müminin günlük yaşantısının olmazsa olmaz bir parçası olmalıdır. İnsan gerekirse kendini zorlamalı ve gününün iki üç saatini evrad ü ezkârla bezemelidir. Bunu yaparken de "Allah'ım! Daha fazlasını yapardım ama gücüm bu kadarına yetiyor. Sen lütfunla azlarımı çok eyle!" demelidir. Bunun için zaman çok iyi değerlendirilmeli ve günlük evrad gün içine yayılarak her fırsatta mutlaka bir şeyler okunmalıdır. Mesela, günlük işlerinin arasında zihni yorulan bir mümin, fırsat bulduğu zaman odasının içinde dinlenmek için bir fasıl evradla meşgul olmalı veya iman ve düşünce ufkunu açacak şeyler okumalıdır. Bu şekilde davranmak, onun için Allah'a sığınmanın, korunmanın ve emniyet içinde olmanın en isabetli ve garantili yollarından biridir.

Hayatı disiplinli yaşamak biraz ısrarcı olmaya ve egzersiz yapmaya bağlıdır. Mesela *Dua Mecmuası*'ndan okunacak yerler, günde bir kez okunduğu takdirde bir senede ezberlenebilir. Bunu alışkanlık edinmiş birinin hayatında evrad ü ezkâr okumak, zamanla tıpkı yeme içme gibi hayatın vazgeçilmezleri arasına girer. Cenab-ı Hakk'ın bize bağışladığı bunca lütuf karşısında, Allah Resûlü'nün اَفَلاَ اَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"* [77] ifadesinde olduğu gibi sürekli şükreden bir kul olmak, kulluk şuuru açısından son derece önemlidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi temrinat (egzersiz) yapa yapa diller ve gönüller mutlaka evrâd ü ezkâra alıştırılmalıdır. Mesela, askere giden bir kişi, rütbece kendisinden yüksek olanlara

sürekli ‘komutanım’ dediği için dili bu ifadeye alışır. Sivil hayata döndüğünde ise bir süre önüne gelen herkese ‘komutanım’ demeye devam eder. İnsanın dili gibi kalbi ve letâifi de alışır ve egzersiz yapa yapa zorlukları ve engebeleri aşarak maksuduna ulaşır.

Diğer taraftan, Cenab-ı Hak, فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ *“Anın beni ki anayım sizi!”*[78] buyurur. Yani biz, Allah’ı zikr u fikr u ibadetle yâd edeceğiz, o da bizi teşrif ve tekrimle (şereflendirme ve ikram etme) anacak. Biz dua ve münacatlarla O’nu mırıldanıp duracağız, O da icabetle bize lütuflar yağdıracak. Biz dünyevî işlerimizin arasında O’nu unutmayacağız, O da dünya ve ukbâ gailelerini bertaraf ederek bizi ihsanla şereflendirecek. Biz yalnız kaldığımız dönemlerde de O’nunla dolup taşacağız, O da yalnızlıklara itildiğimiz yerlerde bize *enîs-i celîs* (huzur veren dost) olacak. Biz rahat olduğumuz zamanlarda O’nu dilimizden düşürmeyeceğiz, O da rahatımızı kaçıran hâdiseler karşısında rahmet esintileri gönderecek. Biz O’nun yolunda ihlaslı olacağız; O da bizi gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan tasavvurunu aşan hususi iltifat ve payelerle şereflendirecek.

Allah (celle celâluhu) âyetin devamında, وَاشْكُرُوا لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ buyurmaktadır.[79] Yani Cenab-ı Allah “Beni, nimetlerimi, lütuflarımı anın; onlara karşı lakayt kalmayın, onları görmezlikten gelmeyin; şükürle mukabelede bulunun, nankörlük etmeyin.” demektedir. Böyle bir ferman-ı ilahî karşısında bize de “Acaba ne yapsak ki körlük ve nankörlük olmasa? Ne yapsak ki O’nu anmış sayılsak ve O’nun tarafından da anılanlar arasına girsek?” diye şakaklarımızı zonklatmak düşer.

Sofîler, daha ziyade zikir halkaları oluşturarak, hatm-i

hâcegânlar (topluca yapılan zikir programı) tertip ederek Allah'ın (celle celâluhu) birbirinden güzel isimlerini ve unvanlarını teker teker veya birkaçını bir arada tekrar etmek suretiyle zikrullahı eda ederler/etmişlerdir. Zikirde önemli olan, onun hangi keyfiyet ve derinlikte icra edilmiş olduğudur. Evet, zikrullah içten ve samimi bir şekilde gerçekleştirildiğinde bu durum o atmosferdeki diğer fertlere de sirayet eder, oradaki insanları da yaşadığımız üç buutlu âlemden alır, farklı bir âleme götürür. Onlar da belki hiç farkına varmaksızın, cennet sokaklarında geziyor, Firdevs yamaçlarında tenezzühte bulunuyor, Cuma tepelerinde Cenab-ı Hakk'ı müşahede ediyor ve *"Ben sizden razıyım."*[80] sözüyle ifade edilen Rıdvan-ı Ekber'e mazhar olduklarını hissediyor gibi olurlar. İşte bütün bunlar o gaflet perdelerini paramparça ederek insana, görülmesi gerekli olan şeyleri gösterir, duyulması gerekli olan şeyleri duyurur ve insanın melekût âlemine yükselebilmesine kapı aralar.

Zikir sadece bazı şeyleri dille tekrar etmek demek değildir; aynı zamanda o, bir kısım ulvî manaları anmak suretiyle tefekkür etme ameliyesidir. Bu açıdan, mesela Mus'ab İbn Umeyr ve Sa'd İbn Muaz gibi zatları, kahramanlıkları ve Hakk'a yürüyüşleriyle hatırlamak da bir zikirdir. Böyle bir hatırlama, gaflet içinde bulunan insanın sersemliğini dağıtacak, intibaha gelip (uyanıp) yeniden kendini keşfetmesine, konumu itibarıyla hem bütün varlığı hem de kendi varlığını doğru okuyup yorumlamasına ve böylece Cenab-ı Hakk'ın marifetine yürümesine vesile olacaktır.

Evet, insanın kendini doğru okuması, konumunu doğru belirlemesi, durduğu yer ile durması gereken yere bakıp aradaki mesafeyi doğru ölçmesi gibi enfüste (iç âlemde) yapacağı bütün tefekkür, tedebbür ve tezekkür ameliyeleri, zikir kategorisi içinde

değerlendirilebileceği gibi âfâk-ı âlemde (dış dünyada) nazarlarını gezdirerek yapacağı tefekkür de zikir kapsamına girebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de Resûl-i Ekrem Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hitaben şöyle buyrulmaktadır: وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ *"Habibim! Tekrar tekrar hatırlat, çünkü zikir ve hatırlatma müminlere fayda verir."*[81] Burada bahsi geçen, sadece lisanla yapılan zikir değildir. Yani *Lâ ilâhe illallah* demekten ziyade bu hakikatin müminlere değişik üslup ve versiyonlarıyla tasrif yoluyla hatırlatılması emredilmektedir. Daha sonra da böyle bir hatırlatmanın müminlere faydalı olacağı bildirilmektedir. Demek ki bizim böyle bir hatırlatmaya her zaman ihtiyacımız vardır. İsterseniz konuyu sohbet-i cânân meselesine ircâ edebilir ve birbirimize karşı bazı hakikatleri devamlı hatırlatma gibi bir sorumluluğumuz olduğu ve bu sorumluluk yerine getirildiği takdirde çok önemli faydaların hâsıl olacağı sonucuna da ulaşabilirsiniz.

Evet, laubaliliğe ve mâlâyaniyata karşı kapalı kalmak ve aktüalitede boğulup gitmemek için böyle bir hatırlatma son derece faydalı ve önemlidir. Zira nefsin hoşuna giden aktüel konular, mâlâyanî mevzular girdap gibidir. Kendinizi onlara kaptırırsanız sizi alır ve sizden uzaklaştırırlar. Siz, sizden uzaklaşınca da, نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ *"Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onlara kendilerini unutturdu."*[82] âyet-i kerimesinin tehdidine maruz kalırsınız. Bir manada âyet-i kerime diyor ki onların nefisleri kendileri için bir mirsattı, yani bir temaşa yeriydi, bir müşahede merkeziydi. Onu bir dürbün ve teleskop gibi kullanarak kâinattaki Cenab-ı Hakk'a ait âsâr-ı bergüzideyi (güzel eserleri) ve O'nun esmasının tecellilerini temaşa edeceklerdi. Fakat onlar gaflete dalıp Allah'ı unuttular. Allah da onlara kendilerini unutturdu ve onları kendi düşünce, man-

tık, cismâniyet ve bedenlerinin darlığına mahkûm etti.

Müminler, bütün bu mülahazaları nazara alıp hatırlatmayı bir vazife bilerek her fırsatta birbirlerine nasihatte bulunmalıdırlar. Bahsini ettiğimiz bu hatırlatma âyetinin hemen ardından, وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ *"Ben, cinleri ve insanları, başka değil, sadece Beni bilip Bana kulluk yapsınlar diye yarattım."*[83] âyet-i kerimesinin geldiğini düşünecek olursak esas hatırlanıp hatırlatılması gerekli olan hususun ne olduğunu da anlamış oluruz. Yani nazarlar hep kulluk ve marifet ufkuna doğru çevrilmelidir. Kabiliyet ve istidadı ölçüsünde her bir ferdin önüne ârif-i billâh olma yolu açılmalı, derecesine göre herkesin eşya ve hâdiselere farklı bakması, onları farklı görmesi ve onlar hakkında farklı düşünmesi temin edilmelidir. Daha doğrusu, teker teker her bir ferde, kendi darlıklarını bir kenara bırakıp O'nun gördürmesiyle görme, O'nun işittirmesiyle işitme ve O'nun hissettirmesiyle hissetme ufku gösterilmelidir.

Konuma Göre Evrâd u Ezkâr

Herkesin, konumunun gerektirdiği temsil durumuna göre evrâd u ezkârı olmalıdır. Mesela ben, kendimi beş on insanın okuduğu evrâd kadar evrâd okumaya mecbur hissetmeliyim. Ve kendi kendime demeliyim ki: "Madem o kadar insan, hak etmediğin hâlde sana teveccüh ediyor, haddini aşkın o teveccühü onları Hakk'a tevcih adına bir fırsat, bir nimet bilmeli, onun hakkını vermeli ve herkesten daha çok Allah ile irtibatını kavi tutarak bir taraftan bu nimete şükretmeli, öte taraftan nimetin devamına talebini böyle dile getirmelisin." Böyle diyor ve elimden geldiğince bunu tatbik etmeye çalışıyorum. Buradan hareketle müezzin, imam, vaiz, müftü vb. değişik dinî hizmet ünitelerinin

başında bulunan insanlar, temsildeki yerlerine göre evrâd u ezkârlarını çoğaltmalı ve mutlaka Rabbileri ile olan münasebetlerini kuvvetlendirmelidirler. Aksi hâlde bulundukları makamın hakkını eda etmemiş olurlar.

Lütfen kimse "O kadar yoğun işin arasında vakit bulamıyoruz, gece geç vakitlerde eve yorgun olarak geliyoruz." türünden mazeretler ileri sürmesin. Böyle uydurma mazeretlerin arkasına sığınanlar, dönüp günlük hayatlarına baksalar bir hiç uğruna ne kıymetli zamanlarını harcadıklarını görüp utanacaklardır. Maalesef insanımız zamanzededir. Bazen bir bardak çay için saatlerini harcar bazen de en hayatî işleri adına vakit bulamaz. Günlük hayatımızı gözden geçirdiğimizde buna bir hayli misal bulabiliriz. Boş ve abes şeylerle zayi ettiğimiz dünya kadar zamanımızın olduğunu söylemeye gerek yok. Bir taraftan böylesine cömertçe harcanan zaman, öte taraftan en hayatî mevzulara vakit bulamama… Bunun telifini yapmada biraz zorlanacağız.

Netice itibarıyla, bir kere daha hatırlatmalıyım ki mutlaka herkesin evrâd ü ezkâra ayıracağı bir zamanı olmalı ve bu konuda hiçbir mazeret ileri sürmemelidir.

Bütün Azalarla Zikir

Zikir hem dil hem kalb hem beden hem de vicdanla yerine getirilen bir vazife ve bir kulluk borcudur. Cenab-ı Hakk'ı o güzel isimleriyle, kudsî sıfatlarıyla yâd etmek, O'na hamd ü senada bulunmak ve tesbîh u temcîdlerle (Allah'ı yüceltme) gürlemek, yeri geldiğinde Kitab'ı okumak, yeri geldiğinde de aczini fakrını dua ve münacat lisanıyla ilan etmek… Bütün bunlar, dil ile yapılan zikirlerdir. Allah'ın varlığına dair delillerin mülahazasıyla oturup kalk-

mak, enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkasının sırlarını araştırmak; varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilahî isim ve sıfatları düşünmek ve basiret yoluyla uhrevî güzellikleri temaşa etmek de bir kalbî zikirdir. İlahî emir ve yasakları, kulluk adına sırtımıza yüklenen mükellefiyetleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirleri yerine getirmeye çalışmak ve derin bir mesuliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak ise bedenî zikirdir.

Öyleyse bizim bütün ibadetlerimiz, zekâtımız, orucumuz, haccımız ve namazımız dahil bütün ibadetlerimiz birer zikirdir. Mesela, namaz potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Namaz kılmak, Cenab-ı Hakk'ın emrine riayettir, aynı zamanda Allah'ı anmaya da bir vesiledir. Kur'ân-ı Kerim, وَأَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِي *"Beni hatırlamak için namaz kıl."*[84] âyetiyle bu hakikati hatırlatır.

Bir başka yerde de şöyle ferman eder:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لأُولِي الْأَلْبَابِ ۞ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde düşünen insanlar için nice dersler, ibretler, deliller vardır. Onlar ki Allah'ı kâh ayakta divan durarak kâh oturarak, zaman zaman da yanları üzere uzanmış olarak zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünür ve derler ki: 'Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!'"[85]

Âyet-i kerimede zikirden tefekküre, tefekkürden zikre gidiş gelişler dikkati çekmektedir. Ayakta, otururken ya da uzan-

mış hâlde bile Allah'ı içten bir duyuşla zikretmeyi sürdüren ve hayatlarının her anını zikirle derinleştiren insanların, ömürlerini sürekli zikir ve fikir arasında gidip gelerek anlamlandırdığı ifade edilmektedir.

Evet, demek ki zikir için hususi bir mahal yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de geçen اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ ifadesine göre, demek ki insan ayakta, rükûda, otururken ya da yatarken de Allah'ı zikredebilir. Nitekim yatağa girdiğimiz veya uyumaya hazırlandığımız zaman, hadis-i şeriflerden anlaşıldığına göre, elimizi başımızın altına koyup sağ tarafımız üzerine uzandıktan sonra, اَللّٰهُمَّ اِنِّى أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ sözleriyle başlayan ve *"Allah'ım, rahmetini umarak, azabından korkarak kendimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana çevirdim, işimi Sana ısmarladım, sırtımı Sana dayadım. Senden başka sığınılacak, Senden başka güvenilip dayanılacak yoktur. Allah'ım, indirdiğin Kitab'ına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim."*[86] şeklinde ana hatlarıyla mealini verebileceğimiz duayı okuyor ve yatarken de O'nu zikretmiş oluyoruz. O an başka şeyler söylememize de hiçbir mâni yoktur. Mesela, Peygamber Efendimiz'in, Hazreti Fatıma ve Hazreti Ali'ye tavsiye buyurduğu gibi yatarken 33 kere *Sübhânallah*, 33 kere *Elhamdülillah*, 34 kere *Allahu Ekber* de diyebiliriz; bu da bir zikirdir. Bundan dolayı, Allah'ın azameti, ululuğu ve üzerimizdeki hakları açısından zikrin zeminini Kitab'ın ve Sünnet'in tuttuğu ölçüde geniş tutmak lazımdır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın lütufları çok geniş dairede bize geliyor, çok geniş dairede O'nun ululuğunu görüyor ve nimetlerine mazhariyetimizi duyuyoruz; duyuyor ve aynı genişlikte *Sübhânallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber* demek geliyor içimizden. Yaptığımız her işe O'nun adıyla başlayıp O'nun adıyla bitirmemiz, konuşmalarımızda da sözü

dönüp dolaşıp O'na getirmemiz gerekir ki bu da bir bakıma zikir sayılır.

Hususiyle iradenin hakkının verilmesi gereken yerlerde yani insanın zorlandığı durumlarda meseleyi getirip O'na bağlamak zannediyorum daha çok sevap kazandırır. Yani birileri insanları laubaliliğe, mâlâyani, boş, lüzumsuz, hatta zararlı şeylere çağırabilir. İşte insan, boş ve faydasız işlere çağırıldığı bir yerde, iradesinin hakkını vererek akıllıca davranırsa, "Hayır, Allah'ı analım, sohbet-i cânânla şenlenelim." diyerek teklifleri gerçi çevirirse bu iradi duruş belki diğerlerinden daha güçlü ve daha makbul olabilir.

Bu açıdan, zikir atmosferini korumanın zor olduğu, insanın cismâniyet tarafından tehlike vadilerine çekildiği yerlerde dimdik durup sürekli *Allah* demek; dil, beden ve kalble hep O'nu anmak, O'nu hatırdan hiç çıkarmamak, her şeyi O'na arz ediyor mülahazasıyla yapmak çok daha önemlidir ve insana daha çok sevap kazandırır. Laubaliliğe, faydasız meşgalelere ve mâlâyani şeylere açık yerleri bile Cenab-ı Hakk'ı zikirle ve mahlûkatı tefekkürle süsleme, zikir ve fikirle nurlandırma çok faziletlidir.

Zikir alanını geniş tutmak için yolda yürümek, araba kullanmak gibi günlük işlerinizi de dâhil ederek sürekli Allah'ı zikretmeniz mümkündür. Mesela her gün bir saat araba kullanıyor, yarım saat kırk dakika yürüyorsanız o yarım saat ya da kırk dakikalık zamanda bir günlük hizbinizin tamamını ya da yarısını okuyabilirsiniz. Açar ya Kur'ân dinler ya da bir ilahiye kulak verir ve onun içinden kendinize göre bir yol bulup O'na yürüyebilirsiniz. Kalbinizi işletip ruhunuzu söyletebilir, nefsinizin burnunu kırıp

şeytana ağzının payını verebilirsiniz. Yanınızda bir yol arkadaşınız varsa onun hâlini hatırını da pekâlâ sorabilirsiniz; ama bir müddet sonra bir şey okumaya başlayarak hüsn-ü misal (güzel örnek) teşkil etmeniz daha uygun olacaktır. Böyle bir davranışı ille de yol emniyeti mülahazasına bağlamak da doğru değildir; zira böyle bir düşüncede nefsanilik vardır. Esasen, bir vasıtaya binerken, سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ "*Bunu bizim hizmetimize veren Allah'*ın şanı ne yücedir; O bu nimeti bize musahhar kılmasaydı, bunu yapmaya gücümüz yetmezdi. Biz elbette Rabbimize döneceğiz."[87] demek, Rabbimizi zikredip hamd ü sena duygusuyla O'nu anmak sünnettir. Selef-i sâlihîn efendilerimiz bir bineğe binerken bu âyeti okur ve şükür hissiyle dolarlarmış. Öyleyse taksiye, otobüse, trene, uçağa binerken mümkünse bu duayı katlamak lazımdır. İşte Allah'ın bu nimetlerine mazhariyetinizi de onlardan istifade ederken değişik şeyler okuyarak ve Cenab-ı Hakk'ı isim ve sıfatlarıyla yâd ederek tam bir zikre çevirebilirsiniz.

e. Tefekkür

Tefekkür, herhangi bir konuda başı ve sonu, hedef ve gayesi net olarak belirlenmiş, disiplinli, derin ve sistemli düşünme manasına gelir. Aynı zamanda o, insanın kendi iç dünyası hakkında kendini düşünmeye zorlaması, eşya ve hâdiseleri sürekli hallaç etmesi ve bütün bunları tekrar ve tekrar mütalaaya alarak engin ve derin düşüncelere açılması demektir.

Aslı itibarıyla Arapça bir kelime olan tefekkür, *tefe'ul* babından gelir. Bu babın özelliği ise tekellüftür. Yani bir defada gerçekleşmeyecek bir işi gerçekleştirmek için insanın ciddi bir gayret ortaya koyup kendini zorlaması, işin gerektirdiği süreçleri

takip etmesi ve bu istikamette iradesinin hakkını vermesidir. Dolayısıyla diyebiliriz ki tefekkür kelimesi, türediği kip itibarıyla dahi, basit bir düşünce ameliyesinden ziyade sistemli, derin ve süreklilik arz eden bir düşünme faaliyetini ifade etmektedir.

Tefekkür aynı zamanda Müslümanlığın da temel disiplinlerinden biridir. Zira Kur'ân-ı Kerim pek çok âyet-i kerimede yaratılıştan, insandan, yer ve gökten, yağmurun yağışından, bitkilerden, bulutlardan, rüzgârdan, yıldızlardan, atmosferden, canlıların yaratılışından, onların rızıklarından, kısaca âfâk ve enfüsten (dış ve iç âlemler) bahsettikten sonra meseleyi hep tefekküre bağlamıştır. Mesela Cenab-ı Hak, yer ve göklerin yaratılışını, gece ve gündüz sürelerinin değişmesini, insanların yararına olan, denizlerde gemilerin yaptığı seyahatleri, ölü yeryüzünün semadan indirilen yağmurla diriltilmesini ve orada pek çok canlı yaratılmasını, rüzgarların hareketini, yeryüzü ve sema arasında emre âmâde duran bulutları zikrettikten sonra bütün bunlarda aklını kullanıp tefekkür eden insanlar için Allah'ın (celle celâluhu) varlığına ve birliğine dair pek çok âyetler, deliller bulunduğunu belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna benzer çok sayıda âyet bulunmaktadır. Birkaç örnek zikretmekle iktifa edebiliriz:

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *"Bütün bunlarda, tefekkür eden kimseler için nice deliller, ibretler vardır."*[88]

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *"Bütün bunlarda, aklını kullanan insanlar için nice deliller vardır."*[89]

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ *"Bunlarda, ilim sahipleri için nice deliller vardır."*[90]

Misal olarak zikrettiğimiz âyet-i kerimelerde görüldüğü gibi bazen mesele akla bazen fikre bazen de ilme bağlanmıştır. Bunlar arasında nüanslar bulunsa da temelde hepsinin aynı noktaya işaret ettiği görülür; bu da Allah'ın (celle celâluhu) âfâk ve enfüste yarattığı deliller üzerinde insanın aklını kullanarak düşünmesi ve tefekküre dalmasıdır. Zikrettiğimiz âyetler, yalnızca birkaç örnekten ibarettir ve Kur'ân'da, kâinatta olup biten hâdiselerin nazara verilip konunun aklın farklı fonksiyonlarına havale edilmesine dair onlarca, yüzlerce misal göstermek mümkündür.

Tefekkür, esasında bir peygamber mesleğidir. İnsanlığın İftihar Tablosu'nun mübarek beyanlarına ve hayat-ı seniyyelerine bakıldığında bu hakikat açık ve net bir şekilde görülür. Mesela O (sallallâhu aleyhi ve sellem), tefekkür ile alâkalı bir nurlu beyanında *"Tefekküre denk ibadet yoktur; öyle ise gelin Cenab-ı Hakk'ın nimet ve kudret eserlerini tefekkür edin! Ama zinhar Zât-ı Bârî'yi tefekküre kalkışmayın. Zira O, insan düşüncesini aşan bir mevzudur."*[91] buyurmaktadır. Görüldüğü üzere Allah Resûlü, Cenab-ı Hakk'ın Zâtı dışında her şeyi tefekkür sahasına dahil etmiştir. O zaman diyebiliriz ki Nebiler Serveri bu beyanıyla bizim, Allah'ın nimetleri, âyât-ı beyyinât (Kur'ân-ı Kerim'deki açık ve anlaşılır deliller) ve dinin emirleri üzerinde tefekkürde bulunmamızı istediği gibi, Necip Fazıl'ın tabiriyle, eşya ve hâdiseleri sürekli olarak hallaç etmemizi dilemektedir.

Nitekim Peygamber Efendimiz'in, bizzat kendisinin de eşya ve hâdiseleri sürekli hallaç ederek, hep tefekkür ufkunda tefekkür yörüngeli bir hayat yaşadığını müşahede ediyoruz. Mesela bir hadis-i şerifte O'nun bu hâli bize şöyle anlatılır: Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) bir gece kalktığında gözleri hüzün dolu bir

şekilde sabaha kadar *"Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip sürelerinin uzayıp kısalmasında düşünen insanlar için elbette birçok dersler vardır. Onlar ki Allah'ı her hallerinde; ayakta divan dururken de otururak da yanları üzere uzanmış vaziyette de zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: 'Ey Yüce Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlıklardan tenzih ederiz. Sen bizi o cehennem azabından koru!"*[92] âyetlerini okudu; okudu ve gözyaşları içinde derin bir tefekküre daldı. Sabah namazı için ezan okumaya gelen Hazreti Bilal kendisine "Ya Resûlallah! Kendini niçin bu kadar zora koşuyorsun? Allah, geçmiş ve gelecek bütün günah yollarını Sana kapattı." dediğinde Efendimiz *"Bana bu kadar ihsanda bulunan Rabbime, ihsanı ölçüsünde şükreden bir kul olmayayım mı?"* buyurdu.[93]

Hayatının her karesini böylesine tefekkür atkılarıyla örgüleyen Peygamber Efendimiz, kendisine atfedilen bir sözde müminin sözünün hikmet, sükûtunun da tefekkür olması gerektiği tavsiyesinde bulunur.[94] Bu ifadeden müminin hâlinin iki hususa bağlandığını görmekteyiz: *Birincisi*, mümin konuştuğu zaman mutlaka belli bir hikmet, maslahat ve hayır gözetir. *İkincisi*, konuşulacak mevzuda böylesi bir hikmet ve hayır söz konusu değilse sükûtu tercih eder. O, sükûtîliğine bir anlamda uhrevîlik boyası çalar, tefekkür etmesi gereken meseleleri düşünür ve neticede onu bir tefekkür zemini hâline getirir. Bu sebeple diyebiliriz ki tefekkür yörüngeli bir hayat yaşama, kâmil müminin mütemadi/sürekli hâlidir.

Müminlerin, gerek âfâkî gerekse enfüsî tefekkürde derinleşmeleri çok önemlidir. Enfüsî tefekkür mevzuu olarak insanı, sadece fizyolojisi ve anatomisi itibarıyla ele alacak olsanız bile o,

hakikaten saygı duyulması gereken bir âbide şeklinde karşınıza çıkacaktır. İnsan iç ve dış yapısıyla o kadar mükemmeldir ki, farzımuhal, Allah'tan (celle celâluhu) başka birisine secde etmek caiz olsaydı insana secde edilirdi. Fakat Allah (celle celâluhu) Kendisinden başka hiç kimseye secde edilmesine müsaade etmemiştir. Bununla birlikte meleklerin Hazreti Âdem'e (aleyhisselâm) secde etmelerinin emredilmesi, emre itaatteki inceliğin anlaşılması adına bir imtihan gereğidir. Ayrıca Allah'a (celle celâluhu) yapılan secdede Hazreti Âdem'in bir mihrap, bir kıble olması, böyle bir konum, faikiyet ve hususiyeti ihraz eden başka bir varlık olmadığını göstermektedir. Zira Hazreti Âdem, bir yönüyle madde ve mananın, fizikî ve ruhani âlemlerin birleşme noktası gibidir. Farklı bir ifadeyle o, Cenab-ı Hakk'ın bütün esmâ-i hüsnâsının tecelli ettiği en cami (kapsamlı) aynadır. İşte böylesine mükemmel bir varlık olan insanı maddî ve manevî buutlarıyla okumaya başladığınızda derin derin tefekküre dalmamanız mümkün değildir. Evet, insanı, ister maddî yanıyla isterseniz mahiyet-i maneviyesi itibarıyla ele alın, doğru okunabildiği takdirde insana çok şey anlatan bir kitap gibidir. Hususiyle nefsi, kalbi, duyguları, iradesi, şuuru ve şuurunun şuurunda olması itibarıyla insana bakıldığında onun nasıl muhteşem bir mekanizmaya sahip olduğu görülecektir. Böyle bir sistemin dümeninde bulunması, onu işletmesi ve onun merkez noktasına tahtını kurması itibarıyla, onu en iyi anlayan yine insanın kendisidir. Eğer enfüse açılabilir, maddî ve manevî yönleriyle kendi mahiyetini iyi tanıyabilirse âfâka da ulaşabilir. Farklı bir ifadeyle kendi iç âlemlerinde sistemli bir tefekkürle kendini keşfeden insan, nazarlarını dış âlemlere çevirdiğinde çiçek çiçek gezen bir arı gibi, çeşit çeşit bal özleriyle geri dönecektir.

Tefekkür Usulü

Tefekkür, evvela bir ilk ve ön bilgiye dayanır. Avamca ve cahilane tefekkürler –onlara da tefekkür denilecekse– kuru birer tahayyüldür ve zamanla bıkkınlık hâsıl eder, daha sonra da insan onu anlamsız görmeye başlar. Varlığa avamca bir nazarla bakıp kâinatın baş döndürücü güzellikleri karşısında şairane ilhamlarla coşmak tefekkür adına yeterli değildir. Bu sebeple insanın evvela tefekkür edeceği mevzuu bilmesi, onunla ilgili belli ölçüde malumatının olması gerekir. Makro âlemde yıldızların, gezegenlerin hareketlerini, mikro âlemde mikroskobik varlıkların hususiyetlerini, normo âlemde insan ve onu çevreleyen mahlukatı, onların insanla münasebetini bilmek, tefekkür adına ilk adımdır. İnsan daha sonra, hâlihazırda ulaştığı ilim ufku itibarıyla bu ilk bilgi sayesinde yeni terkipler, tahliller yapacak; onlar üzerinde derinleşecek ve daha ileri sonuçlara ulaşacaktır. Vardığı bu sonuçları da ileride varacağı daha başka hükümler için mukaddime yaparak silsile hâlinde yeni yeni neticeler çıkaracak, tefekküründe derinleşecek ve çok buutlu bir tefekkür ufkuna erecektir. Bütün bunlar, engin malumat sahibi olmaya bağlıdır. Malumatsız insanın tefekkür etmesine imkân yoktur. Bunun için çok ve çeşitli kitap okumak çok önemlidir. Daha sonra ise elde edilen bu malumatın sağlam bir tefekkür usulüyle değerlendirilmesi ve şeriat-ı fıtriyenin ve âyât-ı tekvîniyenin selim bir nazarla mütalaa edilmesi gerekir.

İnsan bu şekilde geliştirdiği sağlam bir metotla tefekkür eder ve tefekkürü hayatının çok önemli bir parçası hâline getirirse, o insanda iman esaslarının hakikatleri inkişaf eder ve artık her şey onun nazarına çok farklı görünür. Bu ufka ulaşan biri her gördüğü şeyde, kendisini yaratan Zât'ın isim ve sıfatlarının tecellilerini

görmeye başlar, ne yana dönse O'ndan rayihalar duyar. Bu da onun kalbinde derin bir Allah sevgisinin oluşmasına vesile olur. Ardından da o muhabbet-i ilahîyenin verdiği zevk-i ruhaniyle sermest yaşamaya başlar, ötelere doğru kanatlanır.

Tefekkürde bu noktayı yakalamış birinin bazen bir saatlik tefekkürü, bundan mahrum bir başkasının yaptığı bin senelik ibadete denk gelebilir. Böyle bir anlayış ve şuur içinde Rabbine teveccüh etmeyen insanın, bin sene bir yerde dursa da, düşünceleri ve ufku itibarıyla derinleşemediğinde, katettiği mesafe, tefekkürle katedilen mesafeye denk gelmeyecektir. Ancak bu, yapılan ibadetin bir kıymetinin olmadığı şeklinde de anlaşılmamalıdır. Zira Allah'a kulluk namına yapılan ne bir kıyam ne bir rükû ne de bir secde boşa gider. Her halükârda Cenab-ı Hak Kendisine yapılan kulluğu zayi etmez ve mutlaka mükâfatlandırır. Ne var ki tefekkürle gelen varidat ve tefekkürün ibadetlere kattığı derinlik çok farklıdır.

---

[1] Fâtiha sûresi, 1/5-6.

[2] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.162 (On Yedinci Lem'a, On İkinci Nota).

[3] Nisâ sûresi, 4/31.

[4] Müslim, *îmân* 95; Tirmizî, *birr* 17; Ebû Dâvûd, *edeb* 59.

[5] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*.3/64.

[6] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe,* 1/468.

[7] Tirmizî, *menâkıb* 38.

[8] Tirmizî, *menâkıb* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/154.

[9] Buhârî, *ilim* 14, *ta'bîr* 37; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 16.

[10] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ,* 12/277; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn,* 1/53.

[11] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* 1/53.

[12] Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 7/397-399.

[13] İbn Mâce, *ikâmet* 176; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/50.

[14] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/370-371; el-Beyhakî, *Şuabü'l-iman* 4/257, 263.

[15] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn,* 3/35.

[16] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nûriye* s.113 (Habbe).

[17] Dârimî, *mukaddime* 26; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/284; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/94.

[18] Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 33, 35, *tefsîru sûre* (4) 9; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 247-248.

[19] Bediüzzaman, *Sözler* s.338 (Yirmi üçüncü Söz, Birinci

Mebhas).

[20] Buhârî, *cihâd* 74, *et'ime* 28, *daavât* 36, 40; Tirmizî, *daavât* 70.

[21] Ebû Dâvûd, *cihâd 79;* Tirmizî, *cihâd* 4.

[22] Buhârî, *büyû* 38, *zebâih* 31; Müslim, *birr* 146.

[23] Furkan sûresi, 25/73.

[24] Tahrîm sûresi, 66/6.

[25] Beyhakî, *Şuabü'l-iman,* 2/234.

[26] el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/536; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/530.

[27] İsrâ sûresi, 17/32.

[28] el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/45.

[29] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye*, (Zühre, On Dördüncü Nota, Dördüncü Remiz).

[30] Bkz.: Müslim, *birr* 111.

[31] Sâd sûresi, 38/82-83.

[32] Ebû Davud, *salât* 127.

[33] Buhârî, *vudû* 75, *daavât* 7, 9, *tevhîd* 34; Müslim, *zikr* 56-58.

[34] Mevlâna, *Mevlâna'nın Rubaileri,* s.15 (61. Rubai).

[35] Nâziât Sûresi, 79/40-41.

[36] A'râf sûresi, 7/17.

[37] Ebû Dâvûd, *edeb* 100; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/25.

[38] Buhârî, *rikâk* 28; Müslim, *cennet* 1.

[39] Mevlâna, *Mesnevî*, 5/217.

[40] Ebû Dâvûd, *cihâd 79;* Tirmizî, *cihâd* 4.

[41] Tevbe sûresi, 9/119.

[42] Bediüzzaman, *Mektubat* s.66 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).

[43] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

[44] Tirmizî, *edeb* 28; Ebû Dâvûd, *nikâh* 42; Dârimî, *rikak* 3.

[45] Mutaffifîn sûresi, 83/14.

[46] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/297; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/110, 509.

[47] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.168 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota).

[48] Ebû Abdillâh el-Hâris İbn Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857) ilk sûfîlerdendir. Aynı zamanda İslamî ilimlerde pek çok eser vermiş önemli bir âlimdir. İmam Gazzali'nin ondan çok etkilendiği bilinir. Çok şiddetli biçimde nefis muhasebesi yaptığı, bunları eserlerinde de yazdığı için kendisine "Muhâsibî" denmiştir.

[49] Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/109; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/261, 389.

[50] Bkz.: İbn Mâce, *zühd* 4.

[51] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 518 (Yirmi Altıncı Söz, Zeyl); *Mektubat* s. 17 (Dördüncü Mektup), s. 414 (Yirmi Sekizinci Mektup, Beşinci Mesele).

[52] Bediüzzaman, *Mektubat* s. 61-62 (On Beşinci Mektup, Altıncı Sual).

[53] Duhâ sûresi, 93/11.

[54] M. F. Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri,* 1/242.

[55] Kehf sûresi, 18/6; Şuarâ sûresi, 26/3.

[56] Buhârî, *teheccüd* 14, *daavât* 14, *tevhîd* 35; Müslim, *salâtü'l-müsafirîn* 168-170.

[57] Furkan sûresi, 25/43.

[58] Muhammed sûresi, 47/12.

[59] Buhârî, rikak 23.

[60] Buhârî, *rikak* 23; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/549.

[61] ed-Deylemî, *el-Firdevs*, 1/102.

[62] el-Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-muhtâra* 7/166.

[63] ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 7/109.

[64] Buhârî, *et'ime* 23, *rikak* 17; Müslim, *zühd* 28-32.

[65] el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/106, 196; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/344; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/343, 345.

[66] Münâfikûn sûresi, 63/4.

[67] Enbiyâ sûresi, 21/98.

[68] Furkan sûresi, 25/43-44.

[69] Bediüzzaman, *Sözler* s.508 (Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas).

[70] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.163 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota, Birinci Mesele).

[71] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.509 (Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas, Yedincisi).

[72] Mü'min sûresi, 40/60.

[73] Bakara sûresi, 2/186.

[74] Furkan sûresi, 25/77.

[75] Buhârî, *daavât*, 3; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; Ebû Dâvûd, *vitr* 26; İbn Mâce, *edeb* 57.

[76] Müslim, *zikir* 41; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; İbn Mâce, *edeb* 57.

[77] Buhârî, *teheccüd* 6; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 79-81.

[78] Bakara sûresi, 2/152.

[79] Bakara sûresi, 2/152.

[80] Bkz.: Buhârî, *rikak* 51; Müslim, *îmân* 302.

[81] Zâriyât sûresi, 51/55.

[82] Haşir sûresi, 59/19.

[83] Zâriyât sûresi, 51/56.

[84] Tâhâ sûresi, 20/14.

[85] Âl-i İmrân sûresi, 3/190-191.

[86] Buhârî, *vudû* 75, *daavât* 7, 9, *tevhîd* 34; Müslim, *zikr* 56-58.

[87] Zuhruf sûresi, 43/13.

[88] Ra'd sûresi, 13/3.

[89] Ra'd sûresi, 13/4.

[90] Rûm sûresi, 30/22.

[91] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/250; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/136; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 1/220.

[92] Âl-i İmrân sûresi, 3/190-191.

[93] Buhârî, *teheccüd* 6; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 79-81.

[94] Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/421.

İkinci Bölüm

GÜZEL AHLAKİ DAVRANIŞLAR

1. İhlas ve Samimiyet

İhlas; doğru, samimi, katışıksız, dupduru olma, riyadan uzak durma, kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma, kapalı yaşama veya gönül saffeti, fikir istikameti içinde Allah'la münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatle kullukta bulunma manalarına gelir.

İhlas; ferdin, ibadet ve taatinde Cenab-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanması, kulun mâbudu ile münasebetlerinde gizliliğe riayet etmesi, her şeyi Hakk'ın teftişine arz mülahazasıyla yapmasıdır. Diğer bir tabirle, vazifelerini O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun uhrevî teveccühlerine yönelmesinden ibarettir ki saflardan saf sadıkların en önemli vasıflarından biri sayılır.

İhlas ve amel, ruh ve beden gibi, birbirini tamamlayan iki özdür. Amelde ihlas, bedende can gibidir. İnsan yaptıklarında ihlaslı olmazsa amelleri cansız bir ceset gibi kalır. Böyle bir amel sahibi kişi bütün manevî kapıları aşıp geçse de rıza kapısına varınca orada takılır da ileriye gidemez. Ameller, o önemli basamakta bir paçavra gibi insanın suratına çarpılır. Allah muhafaza buyursun! Zira amellerin Allah nezdinde makbuliyeti tamamen ihlasa bağlıdır. Bediüzzaman Hazretleri'nin dediği gibi, ihlaslı bir dirhem

amel, ihlassız batmanlarla amelden üstündür.[1] İnsan her hususta; oturmada, kalkmada, düşünmede, konuşmada, hatta sevmede dahi ihlaslı olmalıdır. Bir işte Allah'ın rızası esas alınmışsa bu, kula kuvvet kazandırır; zira kul, ihlas sayesinde Allah'a dayanmış olur. Her şeyiyle Allah'a dayanan insan ise yenilmezliğe erer.

Kur'ân-ı Kerim'de ibadetin yalnızca Allah için yapılması gerektiği birçok yerde ifade edilmiş ve bu mesele, ihlas mefhumuyla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Mesela Zümer Sûresi'nin hemen başında, فَاعْبُدِ اللهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ *"O halde sen de ibadetini sadece Allah'a has kılarak yalnız O'na kulluk et!"*[2] yani "Yalnızca Allah'ı mâbud kabul ederek O'na kullukta bulun!" denilerek ihlas şuuru içinde kulluğun eda edilmesi emredilmiş; bir sonraki sayfada قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ *"De ki: Bana, din ve ibadetimi yalnız Allah'a (celle celâluhu) tahsis ederek gönülden O'na kullukta bulunmam emredildi."*[3] ifadesiyle nazarlar tekrar ihlasa çekilmiş; bir iki âyet sonra ise قُلِ اللهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي *"De ki: Ben ibadetimi yalnız O'na has kılarak sadece Allah'a kulluk ederim."*[4] beyanıyla bir kez daha ihlasın önemine vurguda bulunulmuştur.

Tevfik-i İlahînin En Önemli Vesilesi

Hazreti Pîr, ihlasla ilgili iki farklı risale yazarak mevzuyla alâkalı hususları özetlemiştir. Onun ihlası kazanmak için hedef olarak gösterdiği ilk düstur, yapılan amellerde rıza-i ilahînin gözetilmesidir.[5] Yani kişinin, emredilen hususları yerine getirirken dünyevî ve uhrevî herhangi bir beklenti içine girmemesi, sadece Cenab-ı Hakk'ın rızasını esas maksat yapmasıdır. Talep edilmediği hâlde sa'ye terettüp eden (çabanın sonunda ortaya çıkan) bir kısım semere ve mükâfatların gelişi ise şükürle karşılan-

malı, hamd ile onlara mukabelede bulunulmalı ve tahdis-i nimet yani Allah'ın verdiği nimetlere şükür mülahazasıyla meseleye yaklaşılmalıdır.

Ne var ki enaniyetin çok ileri gittiği günümüzde, başımızdan aşağı sağanak sağanak boşalan nimetlerin; Allah'ın, isyan eden kimseye dünya nimetlerini bolca vererek onu gaflette bırakması ve böylece hak yoldan daha da uzaklaştırması anlamında birer istidraç olabileceği endişesi de asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Kazanma kuşağında kayıplara düşmemek için, mazhar olunan nimetler karşısında *"Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?"* demeli ve hep istidraç endişesiyle oturup kalkmalıyız. Zira liyakatimizin çok üstünde, ilahî sevk ve inayet eseri olduğu aşikâr olan lütuflara mazharız. Bakıyorsunuz, bizim gibi küçük insanların vesilesiyle Cenab-ı Hakk'ın lütfettiği öyle şeyler oluyor ki meselelere aklı eren, dünyayı doğru okuyan pek çok insan onlara muvaffak olamamış. Bu sebeple, haddimizi bilen insanlar olarak başarılar karşısında ellerimizi açıp "Ya Rabbi! Eğer liyakat ve kabiliyetlerimizin çok üstünde nail olduğumuz bu nimetler bizi küstahlaşma ve şımarıklaşma gibi bir sonuca sürükleyecekse bundan Senin dergâh-ı ulûhiyetine sığınıyoruz! Ne olur ayaklarımızı kaydırma Allah'ım!" diyerek O'na iltica etmemiz gerekir.

Dinî hayatımızda bu denli ehemmiyet arz eden ihlasın kazanılması, esasında imanın gücüyle doğru orantılıdır. Bu itibarla eğer siz tekvinî ve teşriî emirleri (Allah'ın varlıktaki kuralları; dinin emir ve yasakları) okur, taklidî imandan tahkikî imana giden yolları açar ve aynı zamanda kavlî, fiilî ve hâlî olarak sürekli Cenab-ı Hakk'a müteveccih bulunursanız, Allah da (celle celâluhu) bir fasılda kalbinizde iman meşalesini yaktığı gibi, bir gün ihlas meşalesini

de yakar. Böylece siz, Allah'ın izni ve inayetiyle, inandığınız mevzuları her zaman ihlaslı bir şekilde yaşamaya muvaffak olursunuz. Esasen insanın kendini anlatma duygularını baskı altına alması, kusurlarını görmesi, *ben* dediği yerde hemen *estağfirullah* çekip hislerini tadil etmesi ve belki de eline bir balyoz alıp egosunun başına indirmesi, imanda yakînin artmasıyla birlikte ihlas düşüncesine kilitlenmeye bağlıdır.

İşte bu iki dinamiğe sahip olan insan, kardeşleriyle beraber hareket etmeye de muvaffak olur. Çünkü o bilir ki Cenab-ı Hakk'ın inayeti olmaksızın onun tek başına zerre miskal bir hayır yapabilmesi mümkün değildir. Yine bilir ki Allah'ın inayet ve tevfikinin en önemli vesilesi vifak ve ittifaktır. Bundan dolayıdır ki Hazreti Pîr, pek farklı açılardan şahs-ı manevînin önemi üzerinde durmuştur. O, tahkikî imanı yakalamak ve imanla kabre girmek adına şahs-ı manevîyi önemli görmüş ve heyet içinde bulunan bir ferdin yaptığı amellerin diğer fertlerin de defter-i hasenatlarına yazılacağını ifade etmiştir. Böylece bir insanın işlediği bir amel, iştirak-ı â'mâl-i uhreviye (uhrevî amellerde ortaklık) sırrıyla binlere ulaşacaktır.[6] Mesela siz bir beldede irşat adına bir adım atmış olabilirsiniz. Fakat kardeşlik ruhu içinde o beldede aynı adımı atan on insan daha varsa onlardan her biri bin adım atmış gibi sevap kazanabilir.

Sürpriz Mükâfatlar

Bazı zamanlarda ve bazı hâllerde Allah (celle celâluhu), içinde bulunulan şartlar sebebiyle az amele kat be kat fazla değer verir. Mesela bazen bir askerin hudut boyunda bir saat nöbet beklemesi, belki bir sene ibadet hükmüne geçer. Allah yolunda şehit

düşen bir mümin, rampaya binmiş gibi amudî olarak âlâ-i illiyyîn-i kemalâta (en yüksek kemal derecesi) yükselir. İyi değerlendirilen bir Kadir Gecesi, seksen küsur senelik bir ibadete denk gelir. Allah (celle celâluhu) bazı şartlarda ortaya konan güzel amelleri, umulmadık ölçüde nemalandırır, çoğaltır ve âdeta bire bin veren başak hâline getirir. İşte aynen bunlar gibi ihlasın farklı bir buudu olan şahs-ı manevî içinde hareket etmenin, hatta bunun ötesinde, o şahs-ı manevî içinde bulunan kardeşlerinin yaptığı işlerden dolayı tıpkı kendi yapmış gibi şâkirâne (şükrederek) iftihar etmenin Allah katında apayrı bir değeri vardır.

Hazreti Pîr, talebeleri arasında böyle bir uhuvvet ve ihlasın bulunup bulunmadığını test etme adına, bir gün bir talebesinin yanında, bir başka talebesinin yazısının onunkinden daha iyi olduğunu söyler. Talebesi bu duruma sevinip mutlu olur, kardeşinin kendisinden daha iyi olmasıyla iftihar eder. Hazreti Pîr de "Onun kalbine dikkat ettim, gösterişten uzak, samimi olduğunu hissettim. Cenab-ı Allah'a şükrettim ki kardeşlerim içinde bu âli hissi taşıyanlar var. İnşallah bu his büyük hizmet görecek." diyerek talebeleri arasında arzu ettiği uhuvveti ve ihlası gördüğü için Allah'a şükreder. [7]

Zaten önemli olan, bir yazının yazılması, bir kitabın teksir edilmesi veya teksir edilen bir kitabın dağıtılması ise bunu falan şahsın veya filan şahsın yapmış olmasının bir önemi yoktur. Hatta insan, yapılması gerekli bir işi kendisinin değil de bir başkasının yapıp sevap kazanmasından mutluluk duymalı, kalb ibresini koruma adına bunu tercih etmelidir. Zira bir işi başarmanın kendine göre riskli bir kısım yönleri vardır. Mesela insan böyle bir başarıyı kendi aklına, ilmine, becerisine verebilir veya başlangıç itibarıyla

öyle düşünmese de çevresindeki insanların takdir ve taltifleri sonucunda böyle bir duyguya kapılıp kendini beğenme hastalığına maruz kalabilir. Dolayısıyla hem bu türlü risklerden korunma hem de işin ortada kalmaması, neticeye ulaştırılması adına kişiye düşen; kardeşinin o işi yapmış olmasından mutluluk duymak, onun meziyetiyle şâkirâne iftihar etmek ve şükrünün sevabını almaktır.

Böyle davranan mümin bilmelidir ki kardeşinin ortaya koyduğu amele terettüp eden semerenin bir misli de onun hasenat defterine kaydedilecek ve böylece heyet içinde yapılan ameller katlanmış olarak karşısına çıkacak. Ayrıca, enaniyetini baskı altına alıp hazm-ı nefs ederek kardeşini alkışlayabilmesi ona çok farklı bir bedel ve mükâfat olarak geri dönecek. Diğer taraftan, kardeşini alkışlaması ve takdir etmesi, kardeşinin kabiliyetlerinin inkişaf etmesini sağlayacak, onun daha önemli işlerde daha yüksek bir performans ortaya koymasını temin edecek, dolayısıyla bütün bunlara vesile olduğu için o da yapılan bu işlerden sevap adına hissesini alacaktır.

Müzakere Yoluyla Açılan Kapılar

Daha önce de ifade edildiği üzere ihlas, samimiyet ve vefa imanla, imanın kuvvetiyle doğru orantılıdır. İnsan ne kadar derin inanırsa o ölçüde ihlasa muvaffak olur. O hâlde mümin, hiçbir zaman imanının mevcut kıvamıyla iktifa etmemeli, *hel min mezîd* anlayışıyla sürekli tekvinî ve teşriî emirleri araştırmalı, karıştırmalı, sorgulamalı ve böylece iman ve marifet adına hep mesafe kat etme peşinde olmalıdır. Bu mevzuda kesintisiz bir sa'y u gayret içinde bulunmalı, yakînin mertebelerinde dolaşmalı ve hep bir mertebeden başka bir mertebeye sıçramalıdır.

Öte yandan ihlasla ilgili düsturları hayatımıza hayat kılmak için sürekli birbirimize destek olmalıyız. Mesela, bir araya geldiğimizde mutlaka bu tür meselelerin müzakeresini yapmalıyız. Fakat bu, falana filana gidip "Sen biraz ihlaslı ol!" deme gibi bir basitlik ve çiğlik şeklinde olmamalıdır. Samimi de olsak, kafalarına vuruyor gibi muhataplarımıza bir şeyler anlatmaya çalışmamız katiyen doğru değildir. Hele bir de kendimizi pir u pak görerek nefsimizi bir kenara koyup başkalarına dikte ediyor gibi bir üslup, hava ve edayla konuşmak apaçık haddi aşmışlık demektir. Takip edilmesi gereken yol ve yöntem, meseleleri evirip çevirip kimsenin demine damarına dokundurmadan, hissiyatını rencide etmeden, en yumuşak ve en uygun üslubu bularak müzakere ve mütalaa etmektir.

Hazreti Pîr, ehemmiyetine binaen, "İhlas Risalesi"nin en azından on beş günde bir okunmasını tavsiye etmiştir.[8] Belki bu önemli risaleyi elli, yüz defa okuyan kimseler vardır. Öyle ki o fıkralardan bir tanesinin başından bir kelime söyleseniz gerisini getirebilir, ezbere okuyabilirler. Fakat ihlasın hayata hayat kılınması, kalb ve ruha mâl edilebilmesi için, düz bir okumadan ziyade, o meselenin daha derinlikli ve daha engince ele alınması gerekir. Yani konuya monotonluktan kurtarıp yeni bir derinlik ve canlılık katılmalıdır. Mesela konunun Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahiha ile irtibatını etraflıca inceleyebilir, aynı zamanda bunu herkesin iştirak ettiği müzakereli bir okuma tarzıyla tahlil ve değerlendirmeye tâbi tutabilirsiniz.

Sözün özü; hakiki imanı elde etme ve ihlasa erme adına, uhuvvet şuuruyla hareket etmeli ve meseleleri müzakere zemininde müşterek ele alma disiplinini uygulamalıyız. Sebepler açısın-

dan bunlara riayet ettiğimiz gibi duaya sarılarak ilahî inayete de iltica etmeliyiz.

2. Sıdk (Doğruluk)

Sıdk ifadesi ile daha çok, doğru söz ve gerçeğe uygun beyan akla gelmektedir. Fakat aslında sıdk; doğru sözün yanında doğru davranışı da içine alan, her türlü uydurma beyan ve tavırdan arınmış olmayı ifade eden ve insanın iç dış, gizli açık her hâlini aynı çizgide götürmesi, doğru olmayan her şeye kapanıp hayatını doğruluğa göre planlaması manalarına gelen çok geniş kapsamlı bir kelimedir.

Sadakat ise söz ve tavırlarla beraber duygu, düşünce, tasavvur ve niyetlerde de doğru olma, hak ve hakikate yürekten bağlı kalma, dostlarına karşı daima vefa hisleriyle dolu bulunma, şartlar ne olursa olsun hainlik ve döneklik yapmama, gönül verdiği kapıdan asla ayrılmama ve riyadan, tasannudan, maddî-manevî çıkar hesabı yapmaktan arınarak davaya halis bir niyetle bağlanma manalarına gelir.

Doğruluğu tabiatının bir parçası hâline getirip insanlarla olan münasebetlerinde hep dürüst davranan, günlük konuşmalarından mizahlarına, dost meclislerindeki muhaverelerinden tebliğ adına yaptığı konuşmalarına kadar bütün sözlerinde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan ve dostluğun gerektirdiği vefayı hep muhafaza eden, sözünün eri ve güven timsali insanlara *sadık* denir.

Sıdk ve sadakatte zirveyi tutan; hayal, tasavvur, duygu, düşünce, hatta mimiklerine kadar bütün hâl ve tavırları itibarıyla doğruluğa kilitlenmiş olan hak erleri ise *sıddîk* unvanıyla anılır.

Özü sözü bir, her hâline güvenilir bu kahramanlar çok samimi, hâlis ve olabildiğince sadık insanlardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve onun getirdiği her şeyi tasdikte kemale erişen, kendisine sunulan mesajlara –aksine ihtimal vermeyecek şekilde– iman eden ve i'lâ-i kelimetullahı hayatının gayesi bilen sıddıkların pîri Hazreti Ebû Bekir'dir (radıyallâhu anh). Aslında ashâb-ı kiramın hepsi birer sıddıktır. Onların en önünde yer alan ve sadakat sancağını taşıyan zat ise Ebû Bekir Efendimizdir.

Kur'ân, hakiki manada mümin olmayı, insanın söz ve davranışlarından iç âlemine kadar her hâl ve tavrını sıdka göre dizayn etmesine ve sadakat etrafında örgülemesine bağlamıştır. Böyle bir tanzim ve düzenlemeyi dünyevî mutluluk ve uhrevî saadetin de esası saymıştır. Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyet-i kerimelerinde *müdhal-i sıdk*, *muhrac-i sıdk*[9], *lisan-ı sıdk*[10], *kadem-i sıdk*[11], *mak'ad-i sıdk*[12] gibi ifadelerle sürekli sıdk üzerinde durulmuştur. Demek ki ucu ukbaya uzanan bu dünya yolculuğunda bir müminin en büyük azığı doğruluk olmalıdır. O, bir işin içine girerken, ondan çıkarken, otururken, kalkarken, konuşurken hep doğruluğun temsilcisi olmalıdır. Onun uğradığı her yerde sadakat renkleri tüllenmeli. Oradan ayrıldığında da arkada olumsuz hiçbir düşünce kalmamalıdır. Mümin, her bir adımını hem doğrulukla hem de doğruluğa doğru atmalıdır.

Peygamber Efendimiz de bir hadislerinde şöyle buyururlar: دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لاَ يَرِيبُكَ، فَإِنَّ الصِّدْقَ طُمَأْنِينَةٌ، وَإِنَّ الْكَذِبَ رِيبَةٌ *"İçinde kuşku uyaran, vicdanını rahatsız eden şeyleri terk et, içinde bir rahatsızlık doğurmayan şeyler yap, asude bir iklimde yaşa. Doğruluk, insanın içinde itminan ve huzur hâsıl eder. Yalana gelince o bir iç burkuntudur, bulantıdır."*[13]; تَحَرَّوُا الصِّدْقَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ أَنَّ فِيهِ الْهَلَكَةَ فَإِنَّ فِيهِ النَّجَاةَ *"Daima*

doğruluğu araştırın! Sonunda helak görünüyor olsa bile doğruluktan ayrılmayın zira asıl kurtuluş ondadır!"[14]

Sıdk, Bir Peygamber Sıfatıdır

Nur Müellifi, *"Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb (yalan) olduğu gibi Muhammedü'l-Emin Aleyhissalâtü Vesselâmı âlâ-i illiyyîne çıkaran sıdktır, doğruluktur."*[15] der. Sıdk bir peygamber sıfatıdır. Güzel ahlakın kapısı doğrulukla açılır; en makbul ve seçkin kullar mertebesine, cennetin zirvesine sıdk ile, sadakatle ulaşılır. Sıdk, aynı zamanda Allah elçilerinin, vazifelerini yaparken kullandıkları çok önemli bir kredidir. Onların doğruluğa kilitlenmiş bulunmaları, arkalarındaki istidatlı insanların hidayetine vesile olmuştur.

Sıdk sarayının sultanı Resûl-i Ekrem Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem) doğruluğu ve güvenilirliği sayesinde pek çok gönlün kilidini rahatlıkla açmıştı. Ebû Cehil, Utbe, Şeybe ve Ümeyye gibi küfrün temsilcileri bile "Vallahi biz bu adamın yalan söylediğine hiç şahit olmadık." demek zorunda kalmışlardı.

Muhbir-i Sâdık, bir gün Safâ Tepesi'ne çıktı ve kabile kabile zikrederek tüm Mekkelilere seslendi: *"Ey Abdulmuttalip oğulları! Ey Fihr oğulları! Ey Lüey oğulları! Ben şimdi şu dağın eteğinde bir süvari birliğinin size saldırmak üzere beklediğini söylesem bana inanır mısınız?"* diye sorunca oradakilerin hepsi tereddütsüzce "Evet, inanırız. Senin hiç yalan söylediğini görmedik!" diye cevap verdi.[16] Çünkü o güne kadar O'nun hilâf-ı vâki (hakikate ters) hiçbir beyanını duymamışlardı. Dünya adına hiçbir beklentisi olmayan bir insanın kırk yaşına kadar çok basit meselelerde bile gerçek dışı beyanda bulunmayıp o yaştan sonra en âli meselelerde

hakikate muhalif sözler söylemesi düşünülemezdi. O zamana dek O (sallallâhu aleyhi ve sellem), öyle müstakim bir çizgi takip etmişti ki ahlak-ı âliyeye dayanan o gidişat ondan sonra söyleyeceği, göstereceği, sunacağı ve temsil edeceği her şeyin referansı olmuştu.

Özellikle yalanın popüler bir meta hâline gelip yayıldığı günümüz dünyasında dilin eğri büğrülüğe meyletmemesi çok daha fazla gayret ister. Müslüman, yalanın küçük büyük her çeşidinden uzak durmalıdır. Zira en büyük yalanlar, doğruluktan çok az bir sapmayla başlayan hilâf-ı vâki beyanlar zincirinin sonucu olarak ortaya çıkar. Hazreti Sadık u Masduk Efendimiz, bu hususa dikkatlerimizi çekerek şöyle buyurmuştur:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ. وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقاً . وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّاباً

“Size doğruluk yaraşır. Doğruluk insanı iyiliğe, o da cennete çeker, götürür. İnsan, kendini bir kere doğruluğa verip o yola yöneldi mi, hep doğru söyler, doğruyu araştırır. Böylece o, Allah katında “sıddîk” olarak yazılır. Yalandan sakınınız. Yalan, insanı fücura, günah bataklığına, o da cehenneme sürükler, atar. Bir insan, kendini bir kere yalana kaptırdı mı daima yalan söyler, neticede Allah katında ‘kezzâb’ (büsbütün yalancı) olarak yazılır.” [17]

Bildiğiniz gibi lügatlerde yalan; gerçeğe aykırı asılsız söz, gerçeğe uygun olmayan beyan, zatında olmamış bir şeyi var gibi sunma ya da söyleyen insanın bilgisini, düşüncesini, kanaatini kasten tam yansıtmayan ifade gibi değişik şekillerde tarif edilmekte-

dir. Belagat ilminde yalanla alâkalı bir tarif daha vardır ki çok dikkat çekici ve ürperticidir. Buna göre yalan, Allah tarafından bilinen bir şeyin aksini söylemenin, Allah'ın bildiğine muhalif iddiada bulunmanın ve bir meselenin Cenab-ı Hak nezdindeki keyfiyetine aykırı söz uydurmanın adıdır. Mesela hak katında salihler arasında bulunan iyi bir insandan bahsederken onu yerden yere vurma ve kötü bir adammış gibi anlatmak, "İnd-i ilahîde yazılı olan değil benim dediğim doğru!" demek kadar büyük bir küstahlık ve küfre yakın, son derece korkunç bir günahtır.

Bu tehlikeden dolayı Hak dostları hakkında suizan, gıybet, iftira, bühtan ihtiva eden (asılsız suçlama içeren) yerici sözler bir yana, başkaları hakkında övgü ifade eden beyanlarında dahi çok dikkatli davranmış ve birini methedecekleri zaman Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize öğrettiği gibi "Zannediyorum, falan zat şöyle faziletleri olan bir arkadaştır, hakkında hüsnüzannım güçlüdür fakat Allah herkesin özünü biliyorken ben kimseyi kendi bilgime göre tezkiye edemem, temize çıkaramam, herkesin asıl mahiyetini Allah bilir."[18] demeyi alışkanlık edinmişlerdir.

Yalan Bir Lafz-ı Kâfirdir

Çok küçük görülen meselelerde dahi doğruluğun peşinde olmalısınız, dilinizi yalana hiç alıştırmamak için sıradan ve zararsız mevzularda bile mutlaka hakikate uygun beyanda bulunmalısınız. Öyle ki biri size saati sorduğunda, eğer saat üçü on yedi geçiyorsa "On beş ya da yirmi geçiyor." şeklinde cevap vermemeli ve neyi gösteriyorsa onu ifade etmelisiniz. Çoklarınca basit ve önemsiz kabul edilen böyle bir meselede bile son derece doğru olmaya çalış-

malısınız ki diliniz yalana alışmasın, dilinizden dökülen yalan kalbinizde yaralar açmasın ve "O kadarcık yalanın söylenmesinde mahzur yoktur." mülahazası ardından çok büyük yalanlara kapı aralamasın.

Bu kadarcık bir yalandan bile kaçmak gerekir zira bir insanın söz, tavır ve davranışlarında sıdk azaldıkça gönlünde nifak kuvvet bulur. Münafığın belirleyici sıfatlarından biri, yalancı olmasıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) münafığın alâmetlerini şu şekilde saymıştır: Kendisine bir şey emanet edildiği zaman ihanet eder; konuştuğunda yalan söyler, birisiyle ahitleştiği, sözleşme yaptığı zaman ona gadreder. Yani söz verse de cayar, sürekli hulfü'l-vaatte bulunur (sözünde durmaz). Bir konuda taraf olduğunda haddi aşar, haksızlık yapar; kavga ve nizaları büyütür, düşmanlığa dönüştürür. Nebiler Serveri, münafığın bu huylarını saydıktan sonra *"Bunlar kimde bulunursa o kişi tam münafık olur. Kimde de bu sıfatlardan yalnız biri varsa, onu terk edinceye kadar o kişide münafıklıktan bir parça bulunmuş olur."* [19] buyurur.

Bediüzzaman Hazretleri, *"Yalan bir lâfz-ı kâfirdir."*[20] diyerek bu hakikati bir başka şekilde ifade etmiş, onun küfrün esası ve nifakın birinci alameti olduğunu söylemiş ve küfrün arkadaşı olan yalandan sakınmaları için müminleri uyarmıştır. O hâlde, bütün bunları duyan, dinleyen, bilen bir mümin, şeytandan Allah'a sığındığı gibi günde belki yüz defa kendini gözden geçirerek, "Allah'ım, yalana düşmekten Sana sığınırım." demeli değil midir?

Günümüzde yalan çok revaçta ve insanlar hiç olmayacak meselelerde bile yalana başvurmaktadırlar. Bir sürü kezzabın

(yalancının), müthiş yalanlarıyla yeryüzündeki asayişi ve umumi emniyeti mahvettiği zamanımızda, bu kötü ahvâlden maalesef müminler de etkilenmişlerdir. Böyle bir dönemde net bir ifadeyle ve kesin bir hükümle radikal tedbirler alınmazsa, masum görünümlü yalanlara fetva çıkarılırsa o fetvanın sû-i istimalini engellemek mümkün olmayacaktır.

Hâsılı, şayet dava-i nübüvvetin kapı kulları sayılan birer hak eri olmayı arzuluyorsak tıpkı Nebiler Serveri gibi sıdk ve sadakate çok dikkat etmek zorundayız. Yalanın revaç bulduğu ve herkesin yalan söylemede rahat olduğu günümüzde doğruluğu taç kabul edip başımızda taşımaya ve onu namusumuz gibi korumaya mecburuz. Özellikle de başka toplumlar içinde yaşıyorsak ve kendi öz değerlerimizi onlara da anlatmayı düşünüyorsak her hâlimizle doğru olmaya daha da özen göstermeliyiz. Büyük küçük hiçbir meselede en ufak bir hilâf-ı vâki (gerçeğe aykırı) beyana tenezzül etmemeli ve asla "Müslümanlar da yalan söyleyebiliyor." dedirtmemeliyiz. Yalanı çağrıştıran tek bir sözümüzün ya da davranışımızın, bütün inananlar hakkında, "Bunlar da yalan söylüyor!" kanaati oluşturabileceğini ve bunun sonucunda –farz-ı muhal– gökten kitap indirip önlerine koysak yine de onlara müessir olamayacağımızı unutmamalıyız.

Her doğruyu her zaman söyleme imkânı olmayabilir. Bazı durumlarda sükût etmek gerekebilir. Zira bilindiği üzere yerinde sükût hikmettir. Ama o, dünyada hekimi az olan bir hikmettir. Konuşmanın faydadan çok zarar hâsıl edeceği, muhatabın söylenenleri anlayamayacağı yerlerde, kalbin sesinin tam olarak ortaya konulamayacağı durumlarda sükût etmek en doğru tercih olacaktır.

Bizim için yol ikidir: Ya doğru söylemek ya da sükût etmek. Ne kadar doğru varsa hepsini bir anda söyleme gibi bir mükellefiyetimiz yok fakat illa konuşacaksak, doğru sözlü olmadan başka yolumuz da yok.

3. Emanet ve Güvenilirlik

Emanet; güvenilir olma, çevresine güven verme, başkalarını rahatsız edecek şeylerden uzak durma, herkese gönül huzuru veren bir duruş sergileme, her ne olursa olsun kendisine tevdi edilen şeyleri gerektiği ölçüde muhafaza etme, hıyanetin en küçüğüne bile geçit vermeme gibi manalara gelir. Emanet kelimesi Arapça olup iman ile aynı köktendir. Mümin; Allah'a, Peygamber Efendimiz'e ve O'nun haber verdiklerine gönülden inanıp kabul ve tasdik eden insan demektir. Bunun yanı sıra o, açık veya kapalı her hâliyle çevresindekilere güven aşılayan, yeryüzünde emniyet ve huzurun temsilcisi olan, yalandan ve aldatmadan fersah fersah uzak duran, özü sözü bir, tam bir güven insanıdır. Dolayısıyla imanımızın gereği olarak bizim, her hâl ve hareketimizde, tavır ve davranışımızda dosdoğru olmamız, doğrulukla oturup doğrulukla kalkmamız ve her zaman, herkesin başvuracağı bir güven kaynağı olmamız gerekir.

Mümin aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biridir. Allah'a (celle celâluhu) niçin *Mümin* denir? Çünkü O, güven kaynağıdır. Bize güveni veren de O'dur. Nitekim peygamberler, müminlikte zirveye ulaşmış insanlar oldukları gibi güvenilirlikte ve emniyet telkin etmede de en önde gelirler. Kur'ân-ı Kerim, onların bu sıfatlarına birçok âyette işaret eder. Mesela, Şuarâ Sûresi'nde, peygamberlerin kavimleriyle olan münasebetleri ardı ardına an-

latılırken, onların ortak sözü olarak şu ifade zikredilir:

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿﴾ فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ

"Ben, size gönderilmiş güvenilir ve yanıltmaz bir elçiyim. Allah'a karşı takvalı olun, O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."[21]

Peygamberlerin en önemli sıfatı emanet olduğu gibi Cibril-i Emin'in de en önemli vasfı emanettir. Kur'ân onu bize şöyle anlatır: مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ *"O, kendisine itaat edilen, emin bir elçidir."*[22] Cibril, Allah'a (celle celâluhu) itaatkâr ve O'nun nezdinde ihraz ettiği vazife itibarıyla da güvenilir bir elçidir. İşte Kur'ân, bize bu güvenilir yolla gelmiştir. Allah Mümin'dir. O'nun beyanı olan Kur'ân, emniyet telkin eden bir mesajdır ve Allah'ın emin dediği Cibril vasıtasıyla indirilmiştir. Ve Kur'ân, O emin Peygamber'e ve O'nun emniyeti ihraz etmeye namzet ümmetine gönderilmiştir.

Peygamber Efendimiz'de Emniyet

İnsanlığın İftihar Tablosu, peygamberliğinden önceki dönemde de doğruluğu ve güvenilirliği ile meşhurdu. Bu yüzden O'na, güvenilir insan manasında *el-Emin* diyor ve O'ndan, *Muhammedü'l-Emin* diye bahsediyorlardı. Onlarca hâdiseden sadece şu bile O'nun bu özelliğini ortaya koyması bakımından önemlidir: Bir aralık Kâbe tamir edilmiş; konu, Hacerü'l-Esved'in tekrar eski yerine konulmasına gelince kabileler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Kabileler kılıçlarını yarıya kadar kınlarından sıyırmış ve her biri bu şerefin kendilerine ait olmasında ısrar etmeye başlamıştı. Sonunda şöyle bir karara vardılar: Kâbe'ye ilk girenin hakemliğini kabul edip problemi çözeceklerdi. Herkes merakla bekliyordu ki içeriye henüz peygamberlikle şereflenmemiş

Muhammedü'l-Emin girdi. O'nun hiçbir şeyden haberi yoktu. O'nu gören kabile reisleri sevinerek, *"el-Emin geliyor."* dediler ve O'nun hükmüne kayıtsız şartsız razı oldular.

Nebiler Sultanı, Allah'tan gelen mesajları emniyet içinde muhafaza ediyor ve bu emniyet atmosferini de bütün varlığı içine alacak kadar geniş tutuyordu. Ümmetini de aynı ahlakla ahlaklanmaya çağırıyor ve onlara, emin olarak yaşamalarını tavsiye ediyordu. O'nun yanında hıyanetin en küçüğü düşünülemez ve tek bir müminin dahi gıybeti yapılamazdı. O, hemen karşısındakini ikaz eder ve ruhuna gıybet tozunun konmasına asla müsaade etmezdi.

Kendisi daima şu duayı okur ve ümmetine de tavsiye ederdi: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الضَّجِيعُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخِيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ *"Allah'ım, açlıktan Sana sığınırım, o ne kötü bir arkadaştır. Hıyanetten de Sana sığınırım, o ne kötü bir sırdaştır."*[23]

O, insanlar arasında en çok güvenilecek ve itimat edilecek şahsiyetti. Dolayısıyla ümmeti de aynı kıvamda olmalıydı:

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

"Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."[24]

Bir gün Allah Resûlü şöyle buyurur: *"Emanet zayi olduğunda kıyameti bekleyin!"* Sahabe sorar: "Yâ Resûlallah! Emanet nasıl zayi olur?" Efendimiz şöyle cevap verir: *"İş, ehil olmayana verildiği zaman!"*[25]

Emanet çok önemlidir. İşi ehline vermek bir emanettir ve dünya nizamını ayakta tutan en büyük dinamiklerden biridir.

Emanetin zayi olması, umumi denge ve nizamın ortadan kalkması demektir. Böyle bir dünyanın varlığı ile yokluğu müsavidir (eşittir).

Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) yukarıda da geçen hadis-i şeriflerinde, emanete hıyaneti münafıklara ait özelliklerden biri olarak sayar. Bu itibarla denilebilir ki emanetleri muhafaza mevzuunda tam bir hassasiyet göstermez ve bunun için gerekli tedbirleri almazsak nifak sıfatıyla hayatımızı sürdürmüş oluruz.

Emanetin bu ehemmiyetindendir ki Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurur: لاَ إِيمَانَ لِمَنْ لاَ أَمَانَةَ لَهُ *"Emaneti olmayanın imanı da yoktur."*[26] Yani bir cihetten imanla emanet birbirine sebep ve netice gibidirler: Kişi kâmil bir mümin ise emanette de emin olacaktır, eğer emanette emin değilse kişinin imanı da kâmil değildir demektir.

4. Af ve Müsamaha

Dinin ruhunda sevgi vardır. Çünkü kâinat bir sevgi şiiri olarak yaratılmış, yeryüzü de bu şiirin kafiyesi yapılmıştır. Tabiat kitabını iyi okuyanlar her zaman sevgi besteleri duyarlar. Mahlukatı kuşatan bu sevgi, insanî münasebetlere de kendi boyasını çalar. Öyle ki ulvî mahiyetini keşfedip özüne yerleştirilen muhabbet nüvelerini fark eden ve Yaratıcısıyla olan münasebetini hissedebilen biri diğer insanları da Allah'ın sanatı olarak görür, çevresine alâka duyar, herkesi sever ve hatta bütün varlığı şefkatle kucaklar.

Öte yandan, iman nuruyla aydınlanamamış bir talihsizin gönlü ise kin, nefret ve düşmanlık duygularının istilasına açıktır. Üstad Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, küfür karanlığındaki

bir insan, kâinatı umumi bir matemhane, mevcudatı da birbirine yabancı ve düşman varlıklar olarak görür.[27] O, her şeyi birbirine hasım zannettiğinden dolayı kendisi için de çeşit çeşit düşmanlar icat eder. Bir savaş meydanında ve hasımlar arasındaymışçasına tedirgin yaşar ve hemen her şeye karşı teyakkuza geçer. Dolayısıyla, imandan nasipsiz insanlar, pek çoğu itibarıyla, paranoya belirtisi gösterirler. İçlerindeki endişe ve korku sebebiyle samimi olmayan tavırlara girer, ikiyüzlülük yapar, kalblerinde kin ve düşmanlık kaynadığı hâlde birer sevgi kahramanı gibi davranırlar.

Kin, nefret ve düşmanlık duygularını çoğunlukla imandan nasipsiz kimselerde; mahlukata karşı alâka, sevgi, herkesi bağra basma, her şeyi sineye çekme, affetme ve kin tutmamayı da genellikle müminlerde görmeyi bekleriz. Ne var ki bazen sıfatlar yer değiştirebilir. Bir bakarsınız ki küfür içinde debelenen bazı kimseler muhabbet ve müsamahayla dopdolu; varlığa karşı derin bir alâka duyuyor, herkese sevgiyle yaklaşıyor ve dostluk köprüleri kurmaya çalışıyorlar. Diğer yandan, hiç beklemediğiniz ve yakıştıramadığınız şekilde bazı müminlerin de kin ve nefretle oturup kalktıklarını görürsünüz.

Affetmek, ilahî ahlakla ahlaklanmanın gereğidir. Allah, mücrim kullarını bu dünyada hemen cezalandırmadığı gibi hesap gününde, şirk dışındaki suç ve günahlarından tevbe edenlere de af ve bağışlanma kapılarını hep açık tuttuğunu açık şekilde belirtmiştir.[28] Biz de amellerimizdeki eksik ve kusurlarımızı bağışlamasını ve günahlarımızı affetmesini Rahmeti Sonsuz'un merhametinden dileriz. Madem kendi adımıza böyle bir af beklentisi içerisindeyiz ve madem Allah ahlakıyla ahlaklanmak önemli bir esastır. O hâlde kusurlarının deşilmesini istemeyen, hatalarına

nazar-ı müsamaha ile bakılmasını dileyen ve ötede af fermanı almayı uman biz müminlerin, ilahî ahlakın gereğini yapıp başkalarını bağışlaması ve kin, nefret ve intikam duygularından uzak kalması icap eder. Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) şöyle bir hâdise nakleder: *"İnsanlara borç veren bir tacir vardı. Darda kalan bir müşterisini görünce adamlarına 'Onun borcunu bağışlayın belki Allah da bizi bağışlar.' derdi. Bu davranışından ve recasından dolayı Allah onu bağışladı."*[29]

Kur'ân-ı Kerim, Müslümanları affetmeye ve bağışlamaya teşvik etmiş ve bu teşviği geniş bir çerçevede ele almıştır. Mesela bir âyet-i kerimede *"Unutmayın ki yapılan bir haksızlığa karşılık verme, ancak yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helal olmaz. Bununla beraber kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez."*[30] denmektedir.

Bir başka âyette, Allah'ın engin mağfiretine ve cennete davet edilen müttakilerin özellikleri sayılırken, *"Onlar ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah böyle iyi davrananları sever."* [31] denerek Allah katındaki mükâfatı elde etmek için öfkesini yutan, gayz ve kine teslim olmayan, bağışlamayı tabiatının bir buudu hâline getiren insanlar nazara verilir.

Diğer bir ilahî beyanda, kötülükler karşısında bile iyilikten ayrılmama ve hasımları dahi candan dost yapabilecek tavırlar içinde bulunma hedef gösterilir ve denir ki: *"İyilikle kötülük bir olmaz. Karşına çıkan bir kötülüğü en güzel tarzda bertaraf etmeye bak (kötülüğü giderirken bile güzellikten ayrılma). Bir de bakarsın, seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş!"*

[32]

Benzer bir âyette *"Onlar ne yaparlarsa yapsınlar, Sen yine de kötülüğü en iyi tarzda sav! Biz onların Senin hakkındaki asılsız iddialarını pek iyi biliriz."*[33] denmek suretiyle kabalıklar karşısında dahi ihsan şuurundan ayrılmama tavsiye edilmiştir.

Kötülüğün kökünü kesmede en keskin kılıçtan daha müessir olan şey, iyilikle muamelede bulunmaktır. Hazreti Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi hasmı mağlup etmenin en kısa ve emin yolu, onun fenalığına karşı iyilikle mukabele etmektir. Çünkü fenalıkla mukabele edildiğinde aradaki husumet artar. Hasımlardan biri zahiren mağlup bile olsa kalben kin bağlar, düşmanlık devam eder. Fakat iyilikle mukabele edilirse karşıdaki pişman olur, belki dost hâlini alır. Öyleyse müminler, *"Boş sözlerle, çirkin davranışlarla karşılaştıkları zaman, izzet ve şereflerini muhafaza ederek oradan geçip giderler."*[34] ve *"Eğer onları affeder, kusurlarına bakmaz ve bağışlarsanız, şüphesiz ki Allah da çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."*[35] gibi Kur'ân'ın kudsî düsturlarına kulak vermelidirler.

Affedenler Affa Mazhar Olur

Mevzumuzla alâkalı olarak zikredebileceğimiz âyetlerden biri de İfk Hâdisesi üzerine nazil olmuştur. Hazreti Âişe Annemize iftira eden münafıkların dedikodu ve bühtanlarına kapılan üç Müslümandan biri, Hazreti Ebû Bekir'in akrabalarından ve onun yardımlarıyla ayakta duran bir sahabî idi. Hazreti Ebû Bekir Efendimiz, kızına atılan iftiraya karıştığı için söz konusu sahabîye vermekte olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti ki şu âyet indirildi: *"İçinizden fazilet ve imkân sahibi olanlar, akrabaya, fakirlere, Allah yolunda hicret etmiş olanlara yardım etmeyeceklerine dair*

yeminler etmesinler. Affedip müsamaha göstersinler. Siz de Allah'ın sizi affedip müsamaha göstermesini arzu etmez misiniz? Allah gerçekten Gafurdur, Rahîmdir (çok bağışlayıcıdır, merhamet ve ihsanı boldur)." [36]

Bu kelâm-ı ilahî, önce Hazreti Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) faziletine vurguda bulunuyor sonra da onu afv u safha çağırıyor, onun gibi şanı yüce, nâm-ı celîl, yâd-ı cemîl bir insana affetme ve bağışlamanın daha çok yakışacağını ifade ediyor ve *"İstemez misiniz Allah da sizi affetsin!"* cümlesiyle bir kurtuluş yolu gösteriyordu. Bu ifadede çok önemli bir espri vardı. Herkes kendi kusurunun affedilmesini ister, hatalarının hoş görülmesini ve günahlarının bağışlanmasını arzu eder. Bekler ki kendisine nazar-ı müsamaha ile bakılsın. Diler ki kusurları görülmesin ve ümit eder ki ona da "Hadi geç, sen de affedildin!" denilsin. Bağışlanma uman bir insanın önce başkalarını bağışlaması icap etmez mi? İşte bu espriyi kavrayan Hazreti Ebû Bekir, "Allah'ın beni bağışlamasını elbette arzu ederim" demiş ve kızına iftira atanlara kapılan sahabîye yardım etmeye devam etmişti. [37]

İstemez misiniz Allah da sizi affetsin? Şahsen ben, hem günahlarımla alâkalı Allah'ın beni affetmesini diler, O'nun rahmetinden afv u mağfiret dilenirim hem de insanlara karşı işlediğim kusurlarımda onlar tarafından bağışlanmayı isterim. Hepimiz insanız, her zaman kusurlarımız olabilir. Otururken kalkarken, yerken içerken, konuşurken hatta susarken, hâl ve tavırlarımızda, mimiklerimizde çeşitli kabalıklar bulunabilir. Arzu ederiz ki insanlar bunları hoş görsün, affetsin ve beşerî boşluklarımıza versinler. Bizler çoğunlukla boşlukta yetişmiş ve art arda kopuklukların yaşandığı bir dönemin çocuklarıyız. İyi bir insanın yetişmesinin

âdeta imkânsız olduğu bir devirde, dikenler arasında gül cilveleri gösterme gayretleriyle büyütülmüş zavallılarız. İyi bir insan olmanın şartlarının neredeyse hiç oluşmadığı zor bir dönemi idrak etmiş, yarım insanlarız. Elbette kusurlarımız olacak ve sık sık sürçeceğiz. Sadece lisan sürçmesine maruz kalmayacağız; elimiz çarpacak, ayağımız tökezleyecek, gözümüz kayacak, kulağımız kirlenecek. Bütün bunlar karşısında dileriz ki Allah bizi yarlıgasın, Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şefaatte bulunsun, Kirâmen Kâtibîn "Acı bunlara yâ Rabbi!" deyip hakkımızda mağfiret dilesin ve mümin kardeşlerimiz de affetsinler.

Allah Resûlü ve selef-i salihîn efendilerimiz afv u safh yörüngeli bir ömür sürmüşlerdir. Bununla beraber güzel ahlaklı olmak, kusurları görmemek, hataları affetmek ve insanları bağışlamak bazen çok zordur. Öyle ki biri gelir, size arkadan bir tekme vurur. Sonra hıncını alamaz, karnınıza da bir yumruk atar. Bakar ki siz mukabele etmiyorsunuz, bu defa da suratınıza bir tokat aşk eder. Bütün bu saldırılara karşılık insanın büyüklük göstererek affetme ve müsamaha yolunu tutması ancak kendisini unutması, enaniyeti terk ufkunda yaşaması ve bütün yabancı mülahazalarından kalbini arındırmasıyla mümkündür. Kendini unutan insan çok geniş bir alanı hatırlamış olur. Hep nefsini gören ve sürekli onu öne çıkaran kimse ise çok büyük bir sahada kendini nisyana mahkûm eder. Kendi nefsine ve cemaat enaniyetine karşı panjurları kapatan bir insan bütün İslam âlemine, hatta topyekûn insanlığa açılan çok geniş bir pencerenin perdelerini kaldırmış ve mahlukatın umumuna karşı sevgi ve alâka duyacağı bir atmosfere girmiş bulunur.

Haddizatında, müminlerin ruhunda iyilik duygusu hâkimdir; dolayısıyla onlar güzel düşünür, iyi görür, doğru

konuşur ve kötülükleri iyilikle savarlar. Hatta birilerinin haklarını savunurken bile dengeyi kaçırıp meseleyi başkalarına düşmanlık şekline çevirmezler. Hiç kimseye kin ve nefret duymazlar. Şahıslara değil, sadece kötü sıfat ve fiillere karşı tavır alırlar. Onlar, nezih ve güzel ahlaklı insanlardır. Nezihlere ince tavırların, hoş davranışların ve temiz sözlerin yakıştığını bilir, bütün düşüncelerini o nezahete uygun olarak ortaya koyarlar. Kötü düşünce, çirkin söz ve kaba davranışlarla hiç kimseyi rencide etmezler; çünkü onlar birer afv u safh insanıdırlar.

5. Şefkat ve Merhamet

Şefkat, Cenab-ı Hakk'ın birer sanatı olmaları itibarıyla herkese ve her şeye karşı alâka duyma, başkalarının dertlerine ortak olma, kederlerini paylaşma, yardımlarına koşma; karşılıksız, sâfi ve ivazsız (karşılıksız) sevgi besleme; mazlumların, mağdurların maruz kaldıkları sıkıntıları göğüsleme ve bir anne içtenliğiyle onların üzerine titreme gibi manalara gelir.

Varlık derinlemesine mütalaa edilse her yanda şefkatin tüllendiği görülecektir. Her şeyin mebdei de müntehası da (başı ve sonu) rahmettir, şefkattir. Yeryüzündeki bütün canlılar Allah'ın rahmet ve şefkatiyle varlıklarını devam ettirirler. *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır"*[38] buyuran Hazreti Rahmân, mahlukatın özüne sevgi, merhamet ve şefkat nüveleri yerleştirmiştir. Varlığın bağrına atılan şefkat duygusunun kaynağı, Rahmân ve Rahîm isimleri başta olmak üzere Cenab-ı Hakk'ın esmâ-i hüsnâsının tecellisi olan ilahî merhamet tezahürleridir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifade buyurduğu üzere, Allah (azze ve celle) rahmetini yüz parçaya ayırmış; doksan dokuzunu kendi nezdinde tut-

muş, birini dünyaya indirmiştir. İşte, bütün canlılar bu bir parça ilahî rahmetten istifade ederek hemcinslerine şefkat gösterirler. [39] Öyle ki bir hayvan bile yavrusunu incitmemek için ona karşı titizlikle davranır. Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, tavuğun sermayesi kendi hayatı iken o, civcivini korumak için canını tehlikeye atarak köpeğin üzerine saldırır, gerekirse o uğurda başını kaptırır ama yavrusunu kurtarır. [40]

Hilkat hamuru muhabbet mayasıyla yoğrulmuştur. Bütün eşyanın tabiatında şefkatten bir parça bulunması ve kalblerin şefkatle atması tabiîdir. Bunun aksi ise bir mahiyet değişikliğinin neticesidir. Bazı kimselerde şefkat tezahürleri görünmüyorsa bu, onların bir tabiat bozukluğuna maruz kaldıklarının, bir deformasyona uğradıklarının alametidir. Ancak rahmet-i ilahîden nasipsizlerdir ki kendi sû-i istimalleriyle gönüllerindeki şefkat pınarlarını kurutmuş, sevgi ve merhamet duygularını öldürmüş ve acımasız birer tiran hâline gelmişlerdir.

Şefkat, bölümün başında da ifade ettiğimiz gibi, genel manada, uzak yakın çevremizde görüp duyduğumuz acıları paylaşma, dertlere çare bulma ve muhtemel sıkıntıların önünü keserek bunların yerine sevinç ve neşe ikame etme demek olsa da aslında en genel anlamıyla o, insanların ebedî saadeti kazanmaları için kalbin tir tir titremesi ve bunun neticesinde ortaya konan halisane ceht ve gayretlerde tecelli eder. İnsanların geçici dünya hayatıyla alâkalı bazı sıkıntılarını giderme, burada huzur içinde yaşamalarını sağlama, onlara alâka duyma, sevgi ve muhabbet besleme, acıma ve yardım etme gibi hususlar şefkatin sadece bir yanını teşkil eder. Şefkatin kemali ise insanları ebedî azaptan kurtarıp sonsuz bir mutluluğa kavuşturmak için gereken bütün himmet ve gayreti ortaya

koymakla gerçekleşir.

Mesela anne ve babaların, çocuklarının bütün ihtiyaçlarını görmeleri, onlarla ağlayıp gülmeleri, gönüllerindeki şefkatin tezahürleridir. Fakat o şefkatin tamamiyeti, bu geçici hayatta çocuklarının mutluluk, rahat ve huzur içinde olmalarını düşünüp onu gerçekleştirmek için çalıştıkları gibi onların sonsuz saadet diyarına sağ salim varana kadar sırat-ı müstakim üzere bulunmaları ve sonrasında da bitmeyen bir mutluluğa nail olmaları için ortaya koyacakları ceht ve gayrete bağlıdır. Masum çocuğunun âhiretini düşünmeyen, onu sadece fâni dünyanın muvakkat eğlenceleriyle oyalayan ve neticede yavrusunu ebedî bir azaba iten ebeveynin şefkatinden bahsedilemez. Çocuğunu âhirete hazırlamayan bir anne ya da baba, onu ne kadar severse sevsin, onun dünyevî ihtiyaçlarını karşılamak için ne denli gayret gösterirse göstersin, asıl vazifesini yapmamış ve kalbindeki şefkat hissini boşa harcamış, hatta kötüye kullanmış demektir.

Rabbimizin biz kullarına çizdiği yoldan inhiraf edenlerle ilgili merhum Mehmet Âkif'in

"Müminlere imdada yetiş merhametinle,

Mülhidlere lakin daha çok merhamet eyle."

mısraları şefkatin hulasası gibidir. Herkesin, hususiyle de müminlerin imdadına yetişmek müşfik olmanın gereğidir. Lakin iman nurundan mahrum kalıp âhirete, haşre ve sonsuz bir hayata inanmayan, böylece kendine yazık eden talihsizler ya da kalbini ve vicdanını kültür Müslümanlığına hapsederek imanın coşkusunu hissedemeyen, sürekli günahlara dalarak kalbini karartan ve bu sebeple dışarıdakiler gibi yaşayan kimseler, merhamete daha çok

muhtaçtır. Onlar, yardımlarına koşulmazsa, her şeyi kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ve bu kayıplar da geçici değildir aksine ebedî bir hüsrana namzettir.

Hiç kimse günahlar içinde yüzüp duruyor ve sefalet içinde yuvarlanıyorken mutlu olamaz. Vicdanı tamamen kararmış ve gönül dünyası bütünüyle tefessüh etmiş kişilerin dışında hiçbir insan, içinde bulunduğu çirkef hayata kendi rızasıyla ve isteyerek devam etmez. Heyhat ki bir şekilde ayağı sürçmüş, bir çukura düşmüş, bir bataklığa takılıp kalmıştır ve kendi iradesi, gayreti, ümitsiz çırpınışları oradan çıkmasına kâfi gelmemektedir. Gönlü parça parça ve istikbali karanlık bu mutsuz insanlar için en önemli kurtuluş vesilesi, müminlerden uzanacak şefkat elleridir. Kendisine şefkatle yaklaşılan bir insan, o an söylenenleri kabullenmese bile zamanla düşündükçe yumuşayacak ve işittiği hakikatlerin aslını öğrenmeye karşı bir iştiyak duyacaktır. Hele bir de kendisine el uzatanların karşılık beklemeyen, ücret istemeyen ve sadece Allah'ın rızasını gözeten insanlar olduklarını görünce kalb kapılarını bütünüyle açacaktır.

Şefkatle coşan gönüller hâlistir, mukabele istemez ve asla beklentilere girmezler. Safi, garazsız ve beklentisiz olmalarından dolayı da, Allah'ın izniyle, muhataplarına tesir ederler. Bu şefkat sayesinde, hidayetinden ümit kesilen insanlar, beklenmedik bir anda hidayete ermiş, imanın sımsıcak atmosferine sığınmış ve sırat-ı müstakime dâhil olmuşlardır.

Yaşama Değil Yaşatma Azmi

İman ve Kur'ân hizmetinin en önemli esaslarından biri kabul edilen şefkat kurtulma değil, kurtarma ceht ve gayretidir.

Yaşama değil, yaşatma azmidir. Rahat bir hayat sürme değil, gerekirse başkalarının rahatı için ruhunu feda etme yiğitliğidir. Hatta cennete yürüme değil, oraya başkalarını taşıma himmetidir. Ayağının birini cehenneme, diğerini cennete koyup ateşten insan çıkarma yürekliliğidir. Yananların imdadına yetişmek için icabında cennette kalmaktan dahi vazgeçip alevlerin üzerine yürüme şefkatidir.

Hayır, bu sözlerimle mübalağa etmiyorum, müşfiklerin ufkunu seslendiriyorum. *"Güneşi bir elime, ayı da diğerine koysalar, yine de ben bu davadan vazgeçmeyeceğim. Ya Allah nurunu tamamlayacak ya da bu yolda ölüp gideceğim!"*[41] diyen İnsanlığın İftihar Tablosu'nun şefkatini tarif etmeye çalışıyorum. En çileli ve ızdıraplı günlerinde çıktığı miraç yolculuğunda cennetin baş döndürücü güzelliklerini gördükten sonra ümmetinin elinden tutma niyetiyle dönüp şu âlem-i süflîye geri gelen Resûl-i Ekrem Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) cenneti terk ettiren derin şefkatten bahsediyorum.

O peygamberane ufuktan süzülen ışıklarla coşan en Sadık Yâr'ın, *"Vücudumu o kadar büyüt ki cehennemi ben doldurayım, başkalarına yer kalmasın!"*[42] çığlıklarıyla ortaya koyduğu merhameti, *"Gözümde ne cennet sevdası ne de cehennem korkusu var. Milletimin imanını selamette görürsem cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım."*[43] deyip iki büklüm olan müşfik insanın gönlündeki beklentisiz muhabbeti, acıma hissini ve kurtarma sevdasını anlatmaya çalışıyorum.

Hakiki manada şefkat; merhum Zübeyr Gündüzalp'in *"Teessür ve ızdırap karşısında kalbden bir parça*

kopacaksa, 'Bir genç dinsiz olmuş.' haberi karşısında o kalbin atom zerrâtı adedince paramparça olması lâzım gelir."[44] sözüyle dile getirdiği teessürü duyacak ve herkesin hidayete ermesi için ızdırapla kıvrım kıvrım kıvranacak kadar merhamet ve acıma hisleriyle dolmaktır ve işte bu ölçüde bir şefkat, iman hizmetine gönül verenler için çok önemlidir.

O ufkun insanı olmayan birinin onları anlaması mümkün değildir. O seviyeye ait sözleri tekrarlaması ise ancak kuru bir taklitten ibarettir. İmansızlığın nasıl bir felaket olduğunu bilmeyen, inançsızları bekleyen akıbetin elemini vicdanında hissetmeyen birinin, "Cehennemi ben doldurayım!" demesi ya da gözünde ne cennet sevdası ne de cehennem korkusu olduğunu söylemesi büyük bir iddia olur. İnsanların dalâleti karşısında her gün ölüp ölüp dirilenler ve Hak'tan kopuk yaşayan birini gördüklerinde içi kavruluyormuşçasına yüreği *cızzz* edenlerdir ki işte, insanların âhiret selameti için gerekirse cehennemde yanmaya gerçekten rıza gösterebilecek olanlar o şefkat erleridir.

Ne var ki herkes aynı kıvamda bir şefkat kahramanı olamayabilir, her dava eri o ufkun temsilcisi olabilecek ölçüde bir çizgi takip edemeyebilir. Herkesin tabiatında o şefkat çekirdeği vardır ama onun neşvünema bulması için de uygun bir inkişaf alanı lazımdır. Peygamberane bir şefkati hissedebilmek, biraz da bilmeye, ilme ve irfana bağlıdır. Kâinata, insanlara ve âhirete Şefkat Peygamberi'nin nazarıyla bakmayınca, beşerin hidayete ermesi için gerektiğinde cennetten bile vazgeçmenin ne demek olduğunu anlayamazsınız.

Nitekim Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) şöyle

buyurmuştur: *"Ben sizin görmediğinizi görüyor, duymadığınızı duyuyorum. Bir bilseniz, gökler nasıl bir gıcırdayışla gıcırdayıp inliyor! Zaten öyle olması gerekir zira göklerde meleklerin secdegâhı olmayan dört parmak kadar bile boş yer yoktur. Allah'a yemin ederim ki eğer azamet-i ilahîye adına benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız hatta aile fertlerinizle bir arada bulunmaktan kaçınır, dağ ve sahralarda çığlık çığlık Allah'a yalvarırdınız!"*[45]

Öyle ümit ediyorum ki hayatlarını başkalarını yaşatmaya adamış günümüzün karasevdalıları da umumi manadaki bu engin şefkatin birer temsilcisidirler. Onların gönül dünyalarında sürekli hak mülahazası köpürür durur. Beyanlarında ise derin bir Allah aşkı, varlık sevgisi ve insanlara karşı engin bir şefkat nümâyândır (görünür). Hak rızası, onların kilitlendikleri biricik hedef; O'ndan ötürü insanları sevip herkese sine açmaları da tabiatlarının gerçek rengidir. Onlar, paslanmış ve küflenmiş gibi görünen en katı kalbleri, sert tabiatları bile sevginin sırlı anahtarlarıyla balmumu gibi yumuşatır, gönül kapılarını aralar ve muhataplarına muhabbet lisanından en tatlı nağmeleri dinletirler. Severler, sevilirler ve herkese şefkatle muamele ederler.

İnsanlığın kin, nefret ve gayzla yatıp kalktığı, dünyanın bir savaş alanı ve kan gölü hâline geldiği bir dönemde sevginin tercümanı olmak ve herkese şefkatle yaklaşmak aslında zorlardan zor bir durumdur. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, insanların önlerindeki sarp yokuşları, göğüs gerilmesi büyük bir kahramanlık isteyen zor işleri sayarken, bu hususa da dikkat çekmiştir: *"Sarp yokuş, bilir misin nedir?"* dedikten sonra *"Sarp yokuş; bir köleyi, bir esiri hürriyetine kavuşturmaktır. Kıtlık zamanında yemek yedirmektir, yakınlığı olan bir yetimi, ya da yeri yatak (göğü yorgan) yapan (barınacak hiçbir*

yeri olmayan) fakiri doyurmaktır. Bir de sarp yokuş; gönülden iman edip birbirine sabır tavsiye etmek, şefkat ve merhamet tavsiye etmektir." [46] buyurmuştur.

Merhamet, iman edenlerin ayırt edici bir vasfıdır. Onlar asla katı kalbli, acımasız ve zalim kimseler olamazlar. Müminler, bela ve musibetlere karşı sabırlı oldukları gibi, insanlara ve bütün varlığa karşı da şefkatlidirler. Dahası onlar her fırsatta birbirlerine merhameti tavsiye eder, toplumun safları arasında *acıma, merhamet etme, sevme ve herkese şefkatle kol kanat germe* duygularını yayarlar. Bunu yaparken de sadece dünyevî bir sevgi ve alakadan bahsetmezler. Her fırsatta nazarları âhiretin yamaçlarına çevirir ve şefkat hislerini insanlığın sonsuz mutluluğu kazanması istikametinde değerlendirirler.

6. Tevazu ve Mahviyet

Tevazu, insanın yüzünün yerde olması demektir. Kelime, وَضَعَ fiilinden gelmektedir. Bu fiil; bir şeyi bir yere koymak, düşük, alçak, hor, hakir olmak anlamlarına gelir. Şer'î manasıyla tevazu, insanın alçak gönüllü olması, kanatlarını yerlere kadar indirmesidir.

Hemen her toplum içinde zenginlik, makam, ilim, güzellik, soy vb. şeyler büyüklük vesilesi olarak kabul edilir. Tevazu, bunlara rağmen insan hayatına hâkim olması gereken bir özelliktir. Yani yukarıda saydığımız hususlarla tevazu birbirine rağmen işleyen, çoğu zaman biri diğerine engel olan iki şeydir. Müslümanlık, insanın iradesi ile bunu aşmasını öğütler.

Yüzü yerde olanlar, Hak katında da halk katında da sonsuz payelere ulaşırlar. Bunun aksine burunlarını dikip böbürlenenler

ve herkesi hakir görüp çalım satanlar ise, çoğu zaman halk tarafından istiskale uğramış (soğuk karşılanmış), Hak tarafından azaba çarptırılmışlardır.

Alçak gönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesabesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona malik olamayan, genellikle diğer güzel huylardan da mahrum kalır. Zira Âdem Nebi (aleyhisselâm), sürçüp düştüğü zaman gökler ötesine ait yitirdiği her şeyi tevazuu ile yeniden elde ederken aynı badirede yuvarlanıp giden şeytan, kibir ve gururunun kurbanı oldu.

Tevazu, ruhun yüksekliğinin ifadesidir. Ruhen yüce kimseler mütevazı, aşağı kimseler ise mütekebbir ve mağrur olurlar. Çok defa iç âlemdeki çöküntü, yıkık döküklük, insanı mağrur ve mütekebbir hâle getirir. Böyle bir insan, tiz perdeden konuşur ve herkesi hafife alır. Aksine, ruhen yüce olan insan, yanına gelenlere ayrım yapmadan kıyam eder ve herkese insanca davranır. Bu, onun ruhundaki yüceliğin ifadesidir. Onun için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَنْ تَوَاضَعَ لله رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ *"Kim Allah için mütevazı olursa Allah onu yükselttikçe yükseltir, kibre girip çalım çakanı da Allah yerin dibine batırır."*[47] buyurmuşlardır.

Kelam-ı Kadîm'de ve Resûlullah'ın dilinde tevazuya o kadar vurgu yapılır ki onları duyup işitenin, gerçek kulluğun tevazu ve mahviyet olduğunda şüphesi kalmaz. Cenab-ı Hak, bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا *"Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde alçakgönüllü olmanın örneğidirler ve ağırbaşlı, yüzleri yerde hareket ederler. Cahiller kendilerine sataşınca da 'selam' der geçerler."*[48]

Mağrur ve mütekebbir olmak, aşağılık duygusunun sonucudur. Kendisinde bir eziklik duygusu, ruh perişaniyeti ve sönüklüğü olan kimse, hep büyük görünmeye çalışır; ellerini arkasına koyarak mevcudiyetini hissettirme amacıyla öksürerek ve gerinerek sürekli 'Ben varım!' der durur. Bu tür davranışlar, hadislerde Firavun'a izafe edilir. Onun için, yüce duygulara ve fevkalade hislere sahip olan kimseler herkese karşı son derece mütevazıdırlar. Başkalarına da söz hakkı tanırlar. Kendilerini insanlardan bir insan olarak görürler.

Bediüzzaman, bu manayı ifade ederken şöyle der: *"Ey benliği asi, kafası kibirli! Şu ölçüyü bilmeli: Her insan için elbet toplum hayatında görmek ve görünmek için mertebe denilen bir pencere var. Eğer o pencere, insanın kâmet-i kıymetinden yüksekse kibirle uzamaya çalışacak. Eğer kâmeti himmetinden alçaksa tevazu ile eğilecek. Kâmillerde, büyüklüğü gösterir küçüklük. Nâkıslarda, küçüklüğün ölçüsüdür büyüklük."*[49] Burada şunu da vurgulamakta fayda var: Zannediyorum yukarıda zikrettiğimiz hadisin manasının böylesine derin anlatılmış olması, asrımıza kadar çok az kimseye nasip ve müyesser olmuştur.

Hadisten ve meselenin ruhundan anlıyoruz ki müminin hem Hak hem de halk karşısında takınması gereken doğru tavır, mütevazı olmaktır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cibril-i Emin ile otururken, Cibril semaya baktı ve bir meleğin inmekte olduğunu gördü, ardından bu meleğin yaratıldığından beri yeryüzüne ilk defa indiğini söyledi. Melek inince şöyle dedi: *"Ya Muhammed! Beni sana Rabbin gönderdi ve şöyle buyurdu: Seni melik bir peygamber mi yoksa kul bir peygamber mi yapsın?"* Cibril: *"Rabbine karşı mütevazı ol ya Muhammed."* dedi. Bunun üzerine Peygamber

Efendimiz de: *"Kul bir peygamber olmayı isterim."* buyurdu.[50]

Allah Resûlü, sofrada bağdaş kurup oturur, köle ve hizmetçilerle beraber yemek yerdi.[51] O'nu daha önce görmemiş olanlar, ashâbıyla otururken diğerlerinden ayırt edemezlerdi. O kadar ki Kuba'da Efendimiz'le Hazreti Ebû Bekir yan yana oturmuşlardı da gelen bazı kimseler peygamber diye Hazreti Ebû Bekir'e tazim etmiş, hürmet göstermişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekir, böyle bir yanlışlığa meydan vermemek için eline aldığı bir şeyi yelpaze yapmış ve Efendimiz'in başında sallamaya başlamıştı.[52] Yine O, zorla çıkarıldığı Mekke'ye seneler sonra muzaffer bir komutan olarak girerken, mübarek başı, tevazuundan ötürü binitinin eyerinin kaşına değecek kadar aşağılardaydı.[53] Hatta denilebilir ki O, yirmi üç yıllık, insanı gurura, kibre, büyüklenmeye sevk edebilecek hâdiselerle dopdolu hayatında tevazu ve mahviyete ters bir davranışta bulunmamıştı. Aksine yaşadıkları, O'nun tevazuunun ve mahviyetinin artmasına vesile olmuştu.

Biz ise çoğu zaman Cenab-ı Hakk'ın kereminden bize lütfettiği bazı şeyleri, kendi meziyetimizmiş gibi firavunlukla sahiplenme yolunu seçebiliyoruz. Bu dünyada alçak gönüllü olan, tevazu kanatlarını yerlere kadar indirenler, ötede kuşlar gibi kanat çırpıp pervaz ederek cennetlere uçacaklardır. Burada insanları hor ve hakir görenler, meclislerde sözü başkalarına vermeyenler ve kendinden gayrısına hayat hakkı tanımayanlar, orada çok rahatsız ve derbeder olacaklardır. Allah muhafaza buyursun!

Neferlik, bizim için bulunmaz bir payedir. En iyisi mi bir nefer olarak hep Allah kapısında durmalı ve değişik beklentilere girmemeli. Vâkıa O, bazen bir nefere mareşallik vazifesi de

gördürebilir ki bu O'nun bileceği bir iştir ve bizi katiyen alakadar etmez. Zaten Bediüzzaman da öyle demiyor mu: *"Nefis cümleden ednâ, vazife cümleden âlâ."*, [54] *"Sen kendini racül-i fâcir bilmelisin."*, [55] *"Kendini bu iyiliklere, bu güzelliklere mazhar görme. Temessül etmediğinden, yani sen onları tam temsil edemediğinden dolayı mazhar değil memerr (uğrak) olabilirsin."*[56]

Gül Toprakta Biter

Suyun üzerindeki kabarcıklar Güneş'in aksini alıyorlar. Güneş olmasa neyi yansıtacaklar? Öyleyse bütün güzellikler, o Güzeller Güzeli'ne mahsustur. Bu mülahazalar çok önemlidir. Allah (celle celâluhu) bize ne kadar büyük vazifeler gördürürse bizim de o nispette tevazuumuz artmalı ve bizler, beklentilerden, iddialardan uzaklaşmalıyız. Zira dünyada ve âhirette selamette kalabilme, ancak kalb selametine bağlıdır.

Cenab-ı Hakk'ın nimetleri sağanak sağanak üzerinden boşalırken bir damla sudan yaratılan insanoğluna düşen; şükür, minnet ve mahviyet hisleriyle dopdolu olmak, hangi konumda bulunursa bulunsun, her zaman kendini başkalarından daha aşağı seviyede görmek ve Alvar İmamı'nın ifadesiyle;

"Herkes yahşi men yaman,

Herkes buğday men saman."

diyebilmektir. Siz böyle bir mülahazaya ister tevazu ister mahviyet isterse kendini sıfırlama deyin; şurası muhakkak ki varlık tıpkı bir filiz gibi bu mülahazanın bağrında boy atıp gelişir.

Şair ne güzel söyler:

“Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyecek hâke nebat,

Mütevazı olanı rahmet-i Rahman büyütür.”

Yani tohum, toprağın bağrına düşüp kendisini çürümeye salmayınca başağa yürüyemez. Başağa yürümenin yolu, toprağın altında ezilmekten, topraklaşmaktan geçer. Tohum yok olmalıdır ki yokluktan fışkırarak ikinci bir varlığa yürüyebilsin. İşte rütbesi, makamı ne olursa olsun herkes kendi varlığına böyle yaklaşmalıdır.

Genel mülahazaları bu istikamette olan biri, kendini hazm-ı nefse (nefsini dizginlemeye) hazırlamış olduğundan dolayı, Allah’ın izniyle en çetin imtihanları bile kaybetmez. Zaferler karşısında onun başı dönmez. O; tazyik, hücum ve tahkirler karşısında da baş eğmez. Zira kendini toprağın altındaki bir tohum gibi gören insan, üstünde gezinenlere aldırış etmez. Fakat kendisinde bir varlık vehmeden bir insan, hiç olmayacak meselelerden bile rahatsızlık duyabilir. İnsanların bakışlarından, mimiklerinden hatta tebessümlerinden dahi anlamlar çıkarabilir ve bunları, kendisine yeterince saygı duyulmadığı ya da hafife alındığı şeklinde yorumlayabilir.

İç dünyasında kendini belli bir konuma yerleştiren insan, başkalarından beklediği muameleyi göremeyince, hiç olmayacak hâdiselerden bile olumsuz sonuçlar çıkarabilir. Hâlbuki mahviyet ile kendini bir çeper içine alan, tevazu ile kendine ayaklar altında bir konum belirleyen kimse, her durumu yeni bir nefis muhasebesi adına fırsat olarak değerlendirir.

Bilhassa enaniyetin azgınlaştırıldığı günümüzde, irşat

mesleği açısından tevazu, mahviyet ve hacalet daha da önem arz etmektedir. Düşünün ki ne zümrütte ne mercanda ne yakutta ne altında ne de gümüşte gül bitiyor. Bunlar en kıymetli cevherler olmasına rağmen bunların üzerlerinde hiçbir şey yetişmiyor. Gül, toprakta bitiyor. Dolayısıyla gül yetiştirmek isteyen, toprak olmalı! Bu yüzden toprak, öteden beri hep tevazu ve mahviyetin misali olarak zikredilir. Çünkü o, ayaklar altında ezilmesine rağmen insanlar ve diğer canlılar için –Allah'ın (celle celâluhu) izni ve inayetiyle– hep bir hayat kaynağı olmuştur.

İnsan yüzü yerde olduğu, hangi konumda bulunursa bulunsun kendisini hep sıfır gördüğü, Allah karşısında el pençe divan durduğu sürece meyve verecek, terakki edecek; büyüklük tasladığında ise er ya da geç tepetaklak yuvarlanıp gidecektir.

7. İffet

Daha önce de geçtiği gibi İslam ahlakçıları, insanda üç temel duygunun bulunduğunu belirtmiştir. Belli ölçüde de olsa hakikatleri görüp fayda ya da zarar getirecek şeyleri birbirinden ayırma melekesine *kuvve-i akliye*; kin, hiddet, kızgınlık ve atılganlık gibi hislerin kaynağı sayılan güce *kuvve-i gazabiye*; arzu, iştiha ve cismani hazların menşei kabul edilen duyguya da *kuvve-i şeheviye* adını vermişlerdir. Kuvve-i şeheviyenin, haya hissinden tamamen sıyrılarak her türlü ahlaksızlığı işleyecek kadar sınır tanımaz bir hâle gelmesi şeklindeki ifrat hâlini *fısk u fücûr*; helal nimet ve lezzetlere karşı dahi hissiz ve hareketsiz kalma durumunu da *humûd* olarak isimlendirmişlerdir. Bu kuvvenin istikamet ve itidal üzere bulunması, meşru dairedeki zevk ve lezzetlere karşı istekli davranmakla birlikte gayrimeşru arzu ve iştihalara iradi olarak ka-

palı kalma tavrı *iffet* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu zaviyeden iffet, umumi manasıyla, iradenin gücünü kullanarak cismani ve behimî arzuları kontrol altına almak, fuhşiyat ve sefahatten uzak durmak demektir. Daha geniş anlamıyla ise iffet, insanın kendine ait olmayan, hakkı bulunmayan ve kendine yakışmayan şeylere karşı mesafeli durması; çirkin söz ve davranışlardan sakınması anlamına gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, iman edenlerin hayalı ve iffetine düşkün kimseler olduklarını nazara vermiştir. İffetli yaşamanın mükâfatı olarak Allah'ın mağfiretini ve âhiret sürprizlerini müjdelemiş, mevzunun önemine binaen kadınları ve erkekleri ayrı ayrı zikrederek bütün müminlere iffetli olmalarını ve iffetsizlik için bir giriş kapısı sayılan haram nazardan kaçınmalarını emir buyurmuştur. Ayrıca, Hazreti Yusuf ve Hazreti Meryem gibi iffet âbidelerini misal vererek haya ve ismet ufkunu göstermiştir.

Hazreti Yusuf (aleyhisselam), vezirin hanımından gelen günah daveti karşısında, *"Ya Rabbî! Onların beni çağırdıkları şeydense zindana girmeyi yeğlerim. Eğer Sen inayetinle beni onların tuzaklarından korumazsan, bir cahillik edip onlara meyletmekten korkarım."* [57] diyerek iffetine toz kondurmaktansa senelerce zindanda kalmayı göze almış ve kıyamete kadar gelecek bütün ehl-i iffete örnek bir haya timsali olmuştur.

Cenab-ı Allah'ın, *"İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyan (Meryem'i) de an. Biz ona ruhumuzdan üfledik hem onu hem oğlunu cümle âlem için (kudretimizin) bir delili kıldık"*[58] diyerek yücelttiği Hazreti Meryem de bütün insanlık için tam bir iffet örneğidir. Mabette yetişen, temiz ve nezih bir atmosferde iffetli ve şerefli bir hay-

at süren Meryem Validemiz, o paklardan pak mahiyetiyle âdeta mücessem bir iffet hâline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki Hazreti İsa'nın doğumunu dile dolayanların yakışıksız sözleri karşısında binbir ızdırapla, *"Keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!"*[59] diye inlemiştir.

İffetin bu umumi manasını hatırda tutmakla beraber, onu daha geniş olarak ele almak da mümkündür. Bediüzzaman Hazretlerinin, *"Helal dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur."*[60] şeklinde dile getirdiği ölçüye göre iffet, meşru daire içinde yaşama, gayrimeşru sahaya adım atmama, nazar etmeme, el uzatmama demektir. Dolayısıyla, iffetli bir insan, göz, kulak, el, ayak gibi bütün organların helal dairedeki lezzetleriyle yetinmeli, hiçbir şekilde ve hiçbir yolla haram işlememeli, izzet ve iffetine dokunacak her türlü durumdan sakınmalıdır.

Yukarıda, iffet kelimesinin farklı manalarından bahsetmiştik. İnsanın kendi el emeği ve alın teriyle kazandığına razı olması, başkasının malına göz dikmemesi, daha çok kazanma ve rahat yaşama hırsıyla gayrimeşru yollara sapmaktan ya da dilencilikten kaçınması, Kur'ân'da iffete yüklenen anlamlardan bir diğeridir. İnsan, kendi emeği ve alın teriyle geçimini sağlamalı, gerekirse inşaatlarda taş kırmalı, hamallık yapmalı ama asla başkalarına el açmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, ihtiyacı olduğu hâlde dilenmeyenleri takdirle anmış ve onların durumunu da iffet çerçevesine dahil etmiştir: *"Kendilerine yardım edeceğiniz zümrelerden biri, Allah yolunda cihad etmek istediği hâlde maddi imkânlarının yokluğundan dolayı buna güç yetiremeyen, bu sebeple bulundukları yerden kıpırdayamayan*

kimselerdir. O kadar iffet ve istiğna sahibidirler ki insanlardan bir şey istemeyi kendilerine yediremezler. Bu yüzden, tanımayan onları zengin sanır. Genel durumlarına, üstlerine başlarına dikkat etsen, onların hâlini anlarsın. Hayır yoluna infak ettiğiniz şeyleri Allah bilir (mükâfatını verir)."[61]

Peygamber Efendimiz (aleyhissalatü vesselam) buyururlar ki: *"Kapı kapı dolaşıp insanlardan bir şeyler isteyen ve bir iki lokma veya bir iki hurma ile baştan savılan fakirden ziyade ihtiyaçlarını karşılayamadığı hâlde izzetinden dolayı kimseye hâlini açmayan, bundan dolayı da insanlar tarafından durumu anlaşılıp da kendisine yardım edilmeyen fakirleri gözetin."*[62]

Ashâb-ı suffeden biri olan Ebû Hüreyre gibi bazı sahabe efendilerimiz açlıktan kıvrım kıvrım kıvrandıkları hâlde kimseden bir şey istememeyi ahlak hâline getirmişlerdi. Öyle ki bazı sahabiler, insanlardan hiçbir şey istememe konusunda Allah Resûlü'ne söz vermiş ve ömürlerinin sonuna kadar bu sözlerine sadık kalmışlardı. Öyle sadık kalmışlardı ki onlardan bazıları, sokakta bineğiyle giderken sopası yere düşse birinden onu vermesini talep etmek gibi basit bir istekten bile imtina ediyordu. Kendisi bineğinden iniyor, sopasını alıp tekrar binerek yoluna devam ediyordu.[63]

İşte, *"Sizden birinin ipini alıp dağdan sırtında odun getirerek satması ve bu şekilde (geçimini temin ederek) Allah'ın onun yüzünü koruması, versinler veya vermesinler, insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır."*[64] buyuran Peygamber Efendimiz'in bu tavsiyesine uygun yaşamak da iffetin önemli bir derinliğini teşkil etmektedir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhi ekmelü't-tehayâ) sabah akşam tekrar ettiği dualardan biri, *"Allah'ım! Senden hidayet, takva,*

iffet ve gönül zenginliğiyle beraber başkalarına muhtaç olmayacak kadar rızık istiyorum."[65] niyazıdır. Her söz, hâl ve tavrıyla hidayet üzere olan, müttakilerin imamı ve iffetlilerin en iffetlisi Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) hidayet, takva, iffet ve gönül tokluğu istemesi, hem bu hususlardaki devamlılık ve derinlik talebi olarak anlaşılmalı hem de ümmet-i Muhammed'in (aleyhissalatü vesselam) neler istemesi gerektiğine bir işaret olarak kabul edilmelidir.

İffetin Farklı Boyutları

İnsanın haddini bilmesi, teklif edilen bir makam mansıp karşısında hemen ileri atılmaması, hevesleriyle hareket etmemesi, o işe liyakat sahibi olup olmadığını iyi değerlendirebilecek kimselerin kanaatlerine göre tavır belirlemesi, gerekiyorsa müstağni davranarak bir başkasını o işe teklif etmesi ancak şartlar ne olursa olsun kendine terettüp eden bir vazifeden de kaçmaması gibi hususlar da iffetin kapsamına dahil edilebilir. Öyle ki bu duygu ve düşüncelerle omuzlanan bir vazifenin hakkını vermeye *meslek namusu* ya da *meslek ahlakı* denilmektedir.

Ayrıca söz ve yazılarımızda sık sık kullandığımız ve bazen *fikir namusu* bazen de *düşünce iffeti* olarak zikrettiğimiz bir husus daha vardır. Onu da şöyle izah edebiliriz: Heva ve hevesi fikir suretinde takdim etmeme, ulvî ve derin hakikatleri anlatırken fantastik ve muğlak ifade avcılığı yapmama. Pespaye sözlere ve bayağı ifadelere de yer vermeme, kullandığımız hemen her kelimeyi bir mücevherci titizliğiyle seçerek dilin saffetini korumaya çalışma ve okuyucuyu mutlaka hayra, güzele sevk etme.

Düşünce iffetini yakalamak ve korumak için tahayyül ve

tasavvur planındaki duyguları dahi temiz tutmaya çalışmak gerekir. Çünkü, fikir, söz ve ameller bir yönüyle hayalde mayalanır.

Allah Resûlü, harama bakışı şeytanın zehirli oku olarak tavsif buyururlar.[66] Bir şeytanî ok gelip hayalinize çarptığı zaman mümkünse derhal ondan uzaklaşmalı ve zihninizde meydana gelen yırtığı vakit geçirmeden dikmeye çalışmalısınız. O ok daha derinlere nüfuz etmeden ve aldığınız yara sizi öldürecek seviyeye ulaşmadan bir tabyaya sığınmalı, ezelî düşmanınızın saldırılarından korunmalısınız. Aksi hâlde karanlık denizlere açılırsınız da onun dalgaları içinde savrulur durur ve sahile çıkmaya yol bulamayacak kadar kıyıdan uzaklaşırsınız. Öyleyse yol yakınken ve iradenizin gücü yetiyorken kötü duygu ve fena tutkulardan kurtulmalısınız!

Sedd-i Zerâi prensibini işlerken de üzerinde durduğumuz gibi Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahîha, günahlara giden yolları baştan kapatmıştır. Mesela zina büyük bir günahtır. Harama nazar da, bu günaha giden kapıyı araladığı için günahtır ve yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim, bazı günahları doğrudan yasakladığı gibi bazıları hakkında da *"Onlara yaklaşmayın (bile)!"* ifadesiyle uyarıda bulunur. Ezcümle o, müminlere *"Zinaya yaklaşmayın!"*,[67] *"Yetim malına yaklaşmayın!"*[68] şeklinde seslenmekte ve neticede günaha götürebilecek atmosferden uzak durmayı emretmektedir.

Göz görür, kulak dinler, dil telaffuz eder. Görülen, duyulan ve söylenen şeyler zihinde kurgulanır; tahayyül tasavvura dönüşür. O da gidip taakkul (düşünce) ile belli bir kalıba dökülür, bir kılıfa girer ve sonra bu süreç insanın iradi davranışlarına tesir eder; el tutar, ayak gider. Dolayısıyla, daha tahayyül durağında iken günahın önü kesilmeli; tasavvura ve sonrasına ulaşmasına

mâni olunmalıdır. Mesela, harama nazar, önü alınabilecek ve iradeyle kaçınılabilecek bir tehlikedir. Biraz gayret etseniz bakmamaya katlanabilirsiniz. Gözünüze ilişen çirkin bir manzaradan sıyrılma, iradenizin belini bükebilecek kadar büyük bir yük değildir, gözünüzü kapatmaya irade gücünüz yeter. Fakat nazarınızı haramdan çevirmezseniz geriye dönme ihtimaliniz azalır. Hele bir de gözünüzden zihninize akan manzaraları tasavvurla, taakkulle besler ve büyütürseniz sahilden iyice uzaklaşırsınız. Ondan sonra geriye dönmek çok daha büyük ceht ve gayret ister.

Tam günah eşiğinde ve uçurumun kenarında iken geri dönebilen ve felaketten kurtulan yiğitler de yok değildir. Ne var ki pek çokları o kaygan zeminlerde ayakta kalamaz ve yıkılır. Dolayısıyla o noktaya varmadan meselenin önünü almak gerekir. Öyle tehlikeli sahalara hiç girmemek, uçurumun kenarına hiç yaklaşmamak ve günah sahillerinde asla dolaşmamak icap eder. Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ *"Bir erkek, kendine helal olmayan ve yanında mahremi bulunmayan bir kadınla baş başa kalmasın!"*[69] buyurmuş; bir başka hadislerinde *"Zira, onların üçüncüleri şeytan olur."*[70] diyerek günah yollarını daha baştan kapamamız gerektiği konusunda ikazda bulunmuştur.

İşte bu disiplinler birer bariyer, sınır ve sütre (set) mesabesindedir. Mümin, sürekli bu sütrelerin berisinde kalmaya çalışmalı ve bu sınırları aşmamalıdır.

Sözün özü: *İffet* dil, göz, kulak, el, ayak gibi uzuvları günahlardan koruyarak ve helal dairedeki zevk ve lezzetlerle iktifa ederek haramlardan uzak kalmaktır. Ahlakî değerlere bağlı ve gü-

nahlardan azade yaşamanın en mühim vesilelerinden biri, ayakları kaydıracak zeminlere hiç yaklaşmamaktır. Müstağni davranma, başkalarına el açmama ve kimseye yüz suyu dökmeme manalarını içeren iffeti, düşünce namusundan meslek ahlakına kadar uzanan geniş bir çerçevede ele almak gerekir.

8. Cömertlik

Allah, insanın yaradılışından gelen bir vasfını Kur'ân'da şöyle anlatır:

وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ *"Nefis, menfaatlerine düşkünlüğüyle, cimriliğe meyilli olarak yaratılmıştır."*[71] İnsan fıtratında hırs, dünyaya ve dünya malına karşı sevgi vardır. Bu özellikler aslında ona, tutumlu olsun, malını saçıp savurmasın ve dünyayı imar etsin diye verilmiştir.

Bir başka âyette Cenab-ı Hak, وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ۝ إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا *"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların yaranıdırlar. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."*[72] buyurmaktadır. Şeytan, sahip olduğu kabiliyetleri doğru yönde kullanamamış ve heba etmiştir. İnsanı, böyle bir akıbete düşmekten koruyan ise yaratılışında var olan ölçülü davranma potansiyelidir.

Cömertlik, Allah'ın *Cevâd* (Cömert) ismiyle rezonansa geçmenin adıdır. İnsan, yaptığı işlerde ne kadar esmâ-i ilâhiye ile münasebet kurabiliyor ve onlara uygun bir hâl sergiliyorsa elde edeceği faydalar da o ölçüde olacaktır. Bir hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: *"Allah 'Cevâd'dır; cömertliği sever ve güzel ahlakı sevmesine mukabil çirkin huyları kerih*

görür."[73]

Vermek, Allah ahlakıdır. Allah ahlakıyla ahlaklanmak ise her zaman ve her yerde ayağın sağlam bir zemine basması demektir. Allah yolunda vermeye (infak, tasadduk) alışan bir insan için, dünyada ondan daha zevkli bir şey yoktur. Kendini infakın hazzına kaptırmış bir insan, aç susuz, beş parasız kalsa da bu kevser kaynağından ayrılmak istemez ve daima etrafında infak edebileceği bir şeyler araştırır durur.

Kur'ân, malını Allah yolunda harcamaktan geri duran ve cimrilik duygusunu aşamayanlara, Hazreti Musa'nın kavminden Karun'un durumunu misal olarak anlatır. Karun'a, *"Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! (İhtiyacına yetecek kadarını kendi adına harca.) Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın yeryüzünde fitne fesat çıkarma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez."* denildiğinde o, malının çokluğu ve dolayısıyla vereceği meblağın yüksekliği sebebiyle bundan geri durdu ve *"Ben bu servete kendi ilmim ve becerim sayesinde kavuştum."*[74] dedi. Hâlbuki ondan sahip olduğu bütün mal varlığı istenmiyor, sadece makul bir oran talep ediliyordu. Ancak bu kadar çok malın zekâtını vermek ona imkânsız gibi göründü ve temerrüde girdi (inatla karşı çıktı). Tabii Cenab-ı Allah da, yaptıklarının cezası olarak, onu bütün varlığıyla beraber yerle bir etti. Böylece Karun, ulü'l-azm bir peygambere yakınlığın hakkını veremeyip kazanma kuşağında kaybeden, ibretlik, talihsiz bir servet sahibi olarak tarihin sayfaları arasında yerini aldı.

Hayır duygusunun ve cömertliğin dereceleri vardır: İyil-

iksever olma ve yardım etmeyi sevme *semâhat*; bu duyguyu pratiğe döküp sorumlu olduğu kadar yardımda bulunma *sehâvet*; malının çoğunu dağıtıp daha azını geride bırakacak şekilde bol bol verme *cûd* ve kendisi de muhtaç olduğu hâlde başkalarını nefsine tercih ederek onların ihtiyacını görme ahlakı da *îsâr* olarak isimlendirilir.

İşte, bu mertebeler, bize bir realiteyi hatırlatmaktadır: Cömertlik konusunda insanların hepsini aynı çizgide mütalaa etmek doğru değildir. Herkes kendi kabiliyetinin müsaade ettiği ufka ulaşabilir ve her insan kendine özgü yükselme çıtasına göre değerlendirilmelidir. Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazı sahabilere itidal tavsiye edip mallarının sadece bir kısmını infak etmeleri tembihinde bulunurken Tebük Hâdisesi münasebetiyle bütün servetini hibe eden Hazreti Ebû Bekir'e *"Ev halkına ne bıraktın?"* diye sormuştu. O, "Allah'ı ve Resûlü'nü bıraktım." cevabını verince hiç itiraz etmemiş ve Hazreti Sıddık'ın sadakatine çok yakışan infak anlayışını hoş karşılamıştı.[75]

İnfak Malı Bereketlendirir

"İnfak et ki infaka mazhar olasın!"[76] diyen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sadaka ve zekâtın malı eksiltmediği, bilakis malın artmasına vesile olduğu üzerinde ısrarla durur: *"Sadaka (zekât), maldan hiçbir şey noksanlaştırmaz."*,[77] *"En temizinden – ki Allah en temizini kabul eder– veren birisinin sadakasını Rahman olan Allah alır. Bu bir hurma bile olsa Rahman'ın katında öyle bereketlenir ki Uhud dağından daha büyük olur. Aynen sizden birinizin, tayını veya deve yavrusunu besleyip büyüttüğü gibi Allah da (celle celâluhu) sizin sadakalarınızı öyle geliştirir."*[78]

İnfak edilen mal zahiren eksiliyor gibi görünse de Allah'ın

bereketine mazhariyetle aslında devamlı artmaktadır. Çünkü bütün kevn ve mekânın sahibi olan Rabbülâlemîn, malından infak eden insana malını artırma yollarını ilham eder. Bu hükmü tasdik eden pek çok yaşanmış örnek bulunmaktadır. Zira kalbler Allah'ın elindedir. O, istediği ve hikmeti iktiza ettiği zaman, kalbleri, emrini yerine getirip infakta bulunan kimselere doğru yöneltir ve o insanın ticaretinde ciddi canlanmalar görülür. Bu, Allah'ın o mala bahşettiği bereketten başka bir şey değildir. Aynı zamanda bu mesele, yalnızca tecrübelerin bir ürünü değil, Allah'ın vaadi, Resûlü'nün müjdesi ve meleklerin duasının da neticesidir.

Allah (celle celâluhu), *"İnsanların malları içinde, artması için verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekât var ya işte onu verenler, (sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlardır."*[79] buyurmak suretiyle mallarını artırma düşüncesiyle faize yatıranların gerçekte maksatlarının aksiyle tokat yediklerini; Allah'ın rızası istikametinde tasaddukta bulunanların ise daha fazlasıyla berekete nail olduklarını anlatmaktadır.

Bununla ilgili başka bir âyette, *"Allah, faizi mahveder (onda bet bereket bırakmaz). Sadakaları ise artırır."*[80] denilmektedir. Bir başka âyette ise *"Allah, O'nun için infak ettiğiniz her şeyin mutlaka arkasını getirir."*[81] teminatı vardır.

Allah Resûlü'nün Cömertliği

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) fakir bir hayat geçirmişti. Fakat O'nun yaşadığı, cebrî bir fakirlikten ziyade iradi bir fakirlikti. O, hususi konumu itibarıyla fakir bir hayatı tercih etmişti. İsteseydi dünya serveti hane-i saadetlerine akıp dururdu. Fakat çok iyi biliyoruz ki mübarek hanelerine servetin ak-

tığı zaman bile O Muktedâ-i Küll, Rehber-i Ekmel Efendimiz (aleyhi salavâtullahi ve selâmühû), hayat-ı seniyyelerini hiç mi hiç değiştirmemişti. Mesela, Hazreti Hatîce (radiyallahu anhâ) bütün servetini Efendimiz'e teslim etmişti. Fakat peygamberliğinin daha ikinci veya üçüncü senesi evlerinde neredeyse yiyecek bir şey kalmamış, o koca servet, âdeta peygamberlik davası yolunda eriyip gitmişti. Falanın gönlünü almak ya da kalbini yumuşatmak için harcanmış, tansiyonu düşürmek amacıyla kullanılmış ve sonunda o büyük servetten hiçbir iz kalmamıştı. Öyle ki beş altı sene sonra İnsanlığın İftihar Tablosu açlığını hissetmemek için karnına taş bağlamaya başlayacaktı.

İbn Abbas (radiyallahu anhuma), Peygamber Efendimiz'in cömertliğini anlatırken şu ifadeleri kullanır: *"Resûlullah insanların en cömerdi idi. Onun bu cömertliği ramazan ayı girip de Cebrail aleyhisselamla buluştuğu zaman daha da artardı. Hazreti Cebrail, ramazan ayı çıkıncaya kadar her gece Peygamber Efendimiz'e gelip Kur'ân'ı arz ederdi. O günlerde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanlara rahmet getiren rüzgârdan daha cömert olurdu."*[82]

Hazreti Câbir'in (radıyallâhu anh) ifadesine göre Allah Resûlü'nden bir şey istendiğinde onun *"Hayır!"* dediği vaki değildi.[83] Allah Resûlü'nün bu cömertliği sahabeye de tesir etmiş ve onların her biri âdeta birer infak kahramanı kesilmişti. Sahabe-i kiram efendilerimizden bazıları hicretten kısa bir süre sonra çarşı pazarda söz sahibi olmuşlardı. Her şeyini Mekke'de bırakıp Medine'ye gelen Abdurrahman İbn Avf gibi bazı sahabiler çok ciddi bir gayret ortaya koyarak kısa süre içinde yeniden ciddi maddî imkânlar elde etmişlerdi. Öte yandan her an mallarını da canlarıyla beraber Allah yolunda feda etmeye hazır ve âmâde bulunuyorlardı.

Hazreti Osman (radıyallâhu anh) çok geniş imkânlara sahip bir insandı. Aynı zamanda baş döndüren bir semahat ve cömertliğin de kahramanıydı. Öyle ki i'lâ-i kelimetullah yolunda maddî desteğe ihtiyaç duyulduğu bir zaman diliminde yüzlerce deveyi, hem de yüküyle beraber birden tasadduk etmiş ve bundan dolayı Efendiler Efendisi'nin (aleyhi ekmelüttehâyâ), *"Bundan sonra yaptıkları Osman'a zarar vermez."*[84] şeklindeki o çok büyük müjdesine nail olmuştu. İmkânlarını Hak yolunda kullanmış olması onu a'lâ-i illiyyîne yükseltivermişti. Demek ki servet, Allah yolunda kullanılınca insanı cennete ulaştıran nurdan bir helezona dönüşmektedir.

Enes İbn Mâlik'in (radıyallâhu anh) üvey babası Hazreti Ebû Talha, Ensar'ın büyüklerindendi ve Medine'de en çok hurmalığı olanlardan biriydi. En sevdiği mülkü ise, Mescid-i Nebevî'nin karşısındaki *Beyruhâ* isimli bahçesiydi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zaman zaman oraya uğrar, tatlı suyundan içerdi. *"Sevdiğiniz mallarınızı Allah yolunda harcamadıkça fazilet mertebesine ulaşamaz, iyiler sınıfı içine giremezsiniz. Her ne infak ederseniz, Allah bilir."*[85] âyeti nazil olunca Ebû Talha kalkıp Allah Resûlü'ne geldi ve: *"Yâ Resûlallah! Cenab-ı Hak, "Sevdiğiniz mallarınızdan infak etmedikçe..."* buyuruyor. Benim en çok sevdiğim mülküm Beyruhâ'dır. Bugünden sonra o, Allah yoluna sadakadır; maslahat gördüğünüz herhangi bir şekilde tasarruf edebilirsiniz." diyerek en sevdiği mülkünü tasadduk ediverdi.[86]

İslam'ın zenginliğe karşı kesinlikle olumsuz, yasaklayıcı bir tavrı yoktur. Onun dikkat edilmesini istediği şey, her şeyin Allah'ın mülkü olduğu ve mal sahibinin yalnızca bir emanetçi olduğunu hatırdan bir an olsun çıkarmamaktır. Mülkün asıl sahibi

isteyince ve O'nun yolunda iktiza edince maldan da mülkten de geçebilmektir. Hususiyle, işin asgari sınırı olarak, belli oranlarda farz kılınan zekâtı vermek, mal hırsıyla haram-helal demeden, fakir-fukarayı gözetmeden mal mülk biriktirip durmaktan kaçınmaktır. Bu manada, bir yerlere yığılıp da hakkı verilmeyen mala Kur'ân *kenz* der. Kenz yapıp infakta bulunmayan insanların kötü sonları Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da şöyle gözler önüne serilmiştir: وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ *"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele!"*[87]

Burada hazineler oluşturan, stok üstüne stoklar yapan, çok defa bu stoklarını tefecilikte kullanan, hatta fırsat kollayarak yerine göre ekonomiyle oynayan, bütün bunları yaparken Allah korkusu, âhiret düşüncesi olmayan insanlar, canlarını yakacak bir azapla müjdelenmiştir. Burada azap ihbarının *müjde* diye isimlendirilmesi manidardır. Tefsirlerde buna *tehekküm* (ironi) denir. Bu tarz insanlar ellerindeki serveti yanlış yerde kullanmalarından dolayı bu müjdeyi kendi elleriyle acıklı bir azap müjdesine çevirmiş, yani kazanma kuşağında kaybetmişlerdir. Aslında insan, elindeki servetini yerli yerinde kullanabilse gerçek bir müjdeye mazhar olabilir.

9. Îsâr (Başkalarını Kendine Tercih Etme)

Başkalarını kendisine tercih etme manasına gelen îsâr, yitirdiğimiz en önemli değerlerden biridir. Bugün fert ve toplumlar arasında yaşanan hercümercin, ihtilaf ve iftirakların, insanların birbirini kabul edememesinin ve sindirememesinin arkasında îsâr ruhunun ölümü vardır. Bu ruhun ölmesinin sebebi ise kalbe ait

değerlerin bozulmaya yüz tutmasıdır. Çünkü kalb fesada uğrayınca bütün insanî değerler, insandaki ahsen-i takvime ait yazılar ve tuğralar silinip gider ve şeytan da insanın düşünce dünyası üzerinde daha rahat oyununu oynar. Bu açıdan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ *"Dikkat edin! Bedende öyle bir et parçası vardır ki o sıhhatli olunca beden de sıhhatli olur, o bozulunca beden de bozulur. İşte o, kalbdir!"*[88]

Demek ki insanın, kalbini her türlü toz ve kirden temiz tutması, her gün birkaç defa gözden geçirmesi manevî hayatının korunması adına çok önemlidir. Bu konuda insanın çok dikkatli olması ve dua etmesi gerekir. Öyle ki kalbde çirkin izler bırakabilecek olumsuz hayal ve düşüncelerden bile uzak durmalıdır. Çünkü hadisin de ifadesiyle, Allah (celle celâluhu), insanın kalbine bakar ve onu kalbine göre değerlendirir.[89] Cenab-ı Hak insana, onun kilosuna, rengine, boyuna posuna, neşet ettiği kültür ortamına göre değil, kalbinin saffet ve nezahetine göre muamelede bulunur. Öbür tarafta mizanda kalbin ağırlığına bakılır. Kalb ne kadar O'na teveccüh etmiş ve ne kadar O'nun için çarpmışsa sahibine o ölçüde değer verilir.

Kalbi pak ve temiz olanlar, insanlığa karşı re'fet ve şefkat hisleriyle dolu, yaşamaktan çok yaşatmayı düşünen kişilerdir. Esasen îsâr ruhu dediğimiz şey de budur. Kur'ân-ı Kerim, îsâr hasletine şu ifadeleriyle dikkat çeker: وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ *"Onlar, kendileri muhtaç olsalar bile başkalarını kendilerine tercih ederler."*[90]

Asr-ı Saâdet'te bu ruh ve düşünce çok ileri seviyedeydi.

Mesela Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), karnı aç olan bir misafirini hane-i saadetinde doyurmak istemiş, kendi mübarek hanesinde sudan başka bir şey bulunmadığını öğrenince onu bir sahabiye göndermişti. Sahabinin evinde ise sadece bir kişiye yetecek yemek bulunuyordu. Ev sahibi karı koca çocukları uyutmuş, ışığı söndürmüş, kaşıklarını tabağa boş getirip götürmüşlerdi. Böylece kendileri aç kalmıştı, ama bunu fark etmeyen misafir karnını doyurabilmişti. [91]

Akılları durduran bir diğer hâdise ise Yermük muharebesinde meydana gelmiştir. Savaş esnasında, sahabe efendilerimizden Hâris İbn Hişam, İkrime İbn Ebî Cehil ve Ayyâş İbn Ebî Rebîa (radıyallâhu anhüm) ölümcül yaralar almışlardı. Hazreti Hâris "Su!" diye inlemiş, orada bulunan biri hemen matarayı eline alıp onun imdadına koşmuştu. Son anlarını yaşayan Hâris'in gözü, o esnada az ötede yatan İkrime'ye ilişti. Onun durumu da kendisinden farklı değildi. Suyun ona götürülmesini istedi. Saki (içecek ikram eden kişi) suyu İkrime'ye vereceği sırada İkrime, az ilerideki Ayyâş'ı gördü ve içmekten vazgeçerek suyun ona götürülmesini istedi. Saki Ayyâş'a ulaştığında o çoktan son nefesini vermişti. Döndü İkrime'ye geldi, onun da şehit olduğunu gördü. Bari Hâris'e yetiştireyim dedi, ama onun için de artık çok geçti. Îsâr, o en zor zamanda, insanın kendinden başka bir şey düşünemeyeceği, gözünün başka bir şeyi görmeyeceği anda bile başkalarının ihtiyaçlarını fark edebilmek ve onları kendine tercih edebilmektir. [92]

Bütün bunlar îsâr adına önemli misaller olsa da onu sadece yeme, içme, giyme gibi hususlardan ibaret görmemek gerektir. Makam, mansıp, paye söz konusu olduğunda kardeşini

kendine tercih etmek de îsâr adına çok önemlidir. Bu konuda Hazreti Ömer'in şu tavrı ne kadar çarpıcı ve güzel bir misaldir: İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) ruhunun ufkuna yürüdüğü zaman, vahdet-i ruhiye bozulmasın ve İslam toplumu dağılmasın diye sahabe içlerinden birinin etrafında kenetlenmek üzere hemen bir araya toplanmıştı. Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer'in faziletlerini anlatarak onun bu işe liyakatini ifade etti. Ama Hazreti Ömer hemen Hazreti Ebû Bekir'e "Elini uzat!" diyerek biat etti.[93] Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer'i halifeliğe layık görürken, Hazreti Ömer de onu halifeliğe layık görmüştü. Katiyen hiçbiri, "Ben bu işi daha iyi beceririm. Ben bu işe daha layığım." demişti.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) miraç yolculuğunda görülmezleri görmesi, erilmezlere ermesi, aşılmazları aşmasından sonra tekrar bu mihnet yurduna dönmesi îsâr ufkunun ulaşabileceği son noktayı anlamak açısından son derece önemlidir. Nebiy-yi Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yolculuğunda Hazreti Mesih, Hazreti Musa, Hazreti İbrahim ve Hazreti Âdem (aleyhimüsselâm) gibi peygamberan-ı izâmla karşılaşmış, bu mübarek zatlar tarafından teşrif, tekrim ve tebcil edilmiş (saygı görmüş, yüceltilmiş), sonra cennete girerek oranın baş döndürücü güzelliklerini görmüş, ardından da Cenab-ı Hakk'ın cemâl-i bâ-kemalini müşahede etmişti. Bütün bunlara mazhar olan ve vücûp ve imkân arası bir noktaya ulaşan Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gördüğü, duyduğu ve hissettiği nimetleri ümmetine de duyurmak için tekrar insanlığın içine dönmüştür.

Çağımızın nadide fıtratı ve peygamber vârisi olan zatın, *"Seksen küsur senelik hayatımda dünya zevki namına bir şey bilmiyo-*

rum. Ömrüm hep, harp meydanlarında, esaret zindanlarında ve çeşitli çilehanelerde geçti. Çekmediğim eza, görmediğim cefa kalmadı... Gözümde ne cennet sevdası ne de cehennem korkusu var. Milletimin imanını selamette görürsem cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım, çünkü vücudum yanarken gönlüm gül gülistan olur..."[94] sözlerini duyan bir insan, bu ses ve soluğun âdeta on dört asır öteden geldiğini hisseder. Zannediyorum, toplumumuzun her şeyden çok böyle engin bir îsâr ruhuna ihtiyacı vardır.

İmanla, kalbî hayatla, Allah'a yakınlıkla, şefkatle, yaşatma duygusuyla çok yakından irtibatı bulunan îsâr ruhuna bugün çok ihtiyacımız vardır. Günümüzde heva ve hevese bakan yönü itibarıyla dünyayı ve içindekileri elinin tersiyle itebilecek, sadece yaşatmak için yaşayacak ve "Allah'ım! Başkalarını yaşatmaya vesile olacaksam yaşamamın bir kıymet-i harbiyesi olabilir. Aksi takdirde ben, başkalarına bir yararı olmayan ve onlarda bir diriliş duygusu hâsıl etmeyen bir hayatı anlamsız buluyor, ondan tiksinti duyuyor, Sana sığınıyorum. Beni bu ağır vebalden kurtar!" diyecek babayiğitlere muhtacız.

Hep *ben* diyen ve her şeyi benlik ve egoizme bağlayanlar, insanları birbirleriyle çatıştırmış; haset, kıskançlık, çekememezlik ve rekabet gibi duyguları harekete geçirmiş ve bulundukları toplumları yaşanmaz hâle getirmişlerdir. Ne olurdu azıcık, Allah'a itimat olsaydı! Ne olurdu sahabe ve Peygamber'den bahsederken azıcık onların yolunda yürümeye karar verilseydi! Ne olurdu yeri geldiğinde bir adım geri atıp bir başkasına "Al bu işi biraz da sen götür." denilebilseydi!

İşte birbirinden kopmuş ve parçalanmış toplumu yeniden

bir araya getirecek olan bir iksir varsa o da gönüllerde yeniden yeşerecek olan bu îsâr ruhudur.

10. İstiğna (Allah'tan Başkasına El Açmama)

İstiğna; insanın Allah'tan başka hiç kimseye el açmaması, yüzsuyu dökmemesi; aç ve susuz kaldığı zamanlarda dahi halka ihtiyaçlarını arz etmemesi ve hayatını hep gönül zenginliği ve tokluğuyla iffet dairesi içinde sürdürmesi demektir.

İstiğnada öyle bir zenginlik vardır ki müstağni bir insan o hâliyle kâinata meydan okuyabilir. İstiğna ruhuyla kanatlanmış bir insan, maddî ve manevî her türlü arzu ve beklentiye karşı kendini koruyarak kapılarını kapatır, panjurlarını indirir ve sürgülerini çeker. Bu yüzden Allah'tan başkasına minnet duymaz, kimsenin karşısında minnet altında kalıp ezilmez.

İstiğna, peygamberlik mesleğinin çok önemli bir düsturu ve Allah ahlakı ile ahlaklanmanın da bir tezahürüdür. Çünkü Allah (celle celâluhu) Samed'dir; her şey O'na muhtaçtır, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. O, Ganiy-yi Mutlak, Müstağni-i ale'l-ıtlaktır. İnsana gelince onun pek çok şeye ihtiyacı vardır. Bu sebeple onun için *mukayyet istiğna* tabirini kullanmak daha doğru olur zannediyorum. İşte insanlık âleminin medar-ı iftiharları olan enbiya-i izam efendilerimiz, hayatları boyunca hep istiğna ruhuyla yaşamış; isteyeceklerini yalnız Allah'tan istemiş, dertlerini yalnız O'na açmış. Eda ettikleri risalet vazifesi, yaptıkları hizmet ve fedakârlıklar karşısında da hiçbir beklentiye girmemiş, ücret talebinde bulunmamışlardır.

Kur'ân-ı Kerim pek çok yerde bu hususa dikkat çeker ve

enbiya-i izamın ağzından وَمَا أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Ben yaptığım tebliğ vazifesi karşılığında sizden hiçbir şey istemiyorum, ücretim ve mükâfatım münhasıran Âlemlerin Rabbi Allah'a aittir."*[95] hakikatini ilan eder. Mesela Şuarâ Sûresi'nde Hazreti Nuh, Hazreti Hud, Hazreti Salih, Hazreti Lût ve Hazreti Şuayb'ın (alâ nebiyyina ve aleyhimüssalâtü vesselâm) sergüzeşt-i hayatları, misyonları, konumları silsile hâlinde anlatılırken, o büyük peygamberlerin lisan-ı mübareklerinden bu husus tekrar ber tekrar dile getirilir.

Bu açıdan, peygamberlik mesleğinin mirasçıları, dava-i nübüvvetin vârisleri de son nefeslerini verinceye dek hep istiğna ruhuyla hareket etmeli, müstağni yaşamalı ve Allah'tan başka hiç kimse karşısında bel kırmamalı, boyun bükmemeli, minnet altına girmemelidir. Çünkü hizmet insanı minnet altına girerse altına girdiği minnetin diyetini çok ağır şekilde ödemek zorunda kalabilir. Rabbim muhafaza buyursun. Öyleyse hassaten iman ve Kur'ân hizmetinde bulunanlar, bir ömür boyu iktisat ve kanaat düsturlarına sımsıkı sarılmalı, icabında aç kalmalı, gerekirse günde bir öğünle iktifa etmeli fakat asla başkalarına diyet ödeyecek bir duruma düşmemelidir. Onlar ister şahısları isterse aile ve yakınları itibarıyla el âleme el açmaktan, yardım istemekten uzak kalmalıdır. Zira her el açış, her başkalarından medet umma Allah'ın inayet ve rahmetinden, O'nun tutup kaldırmasından bir adım uzaklaşma ve kazanma kuşağında bir kayıp, bir hüsran yaşama demektir.

Burada bir haşiye düşerek meseleyi biraz daha açmak istiyorum: Mesela ilminiz, irfanınız, aşk u heyecanınız itibarıyla sizin topluma faydalı olabileceğinizi düşünen insanlar, değişik programlara sizi davet edebilir, arabalarıyla alıp bir yerden bir yere

götürmek isteyebilir veya "Şununla uçak bileti alır, yol masraflarınızı karşılarsınız." vs. diyerek size bir şeyler vermeyi teklif edebilirler. Eğer imkânınız varsa, gönüllü olarak katıldığınız bir programa kendi imkânlarınızla gitmeli ve kimseye yük olmamaya özen göstermelisiniz. Aksi hâlde, yapılan hizmet ve faaliyetlerden dolayı bir beklenti içine girilirse hem peygamber mesleğine muhalefet edilmiş hem de adanmışlık ruhuna halel getirilmiş olur. Böyle bir tavır, aynı zamanda adanmış bir ruhun kendi tesirini kendi eliyle azaltması demektir. İstiğna disiplinine uyulmadığında ciddi anlamda fayda sağlanabilecek bir donanım ve konuma sahip bir insan bile farkında olmadan bir tür vesayet altına girebilir, böylece kendi eliyle el ve ayağına zincir vurmuş olur.

Dine hizmet yolunda koşturan bir insan, belki kendi el emeği ve alın teriyle, bazen yazarak, bazen çizerek, bazen de öğretmenlik yaparak zaruri ihtiyaçlarını temin edecek seviyede bir şeyler kazanabilir. Ancak "Hizmet ediyorum." veya "Hizmet yolunda koşturuyorum." diyerek dünyevî imkânlar elde etmeye çalışmak, zengin olmayı hedeflemek ya da konumunu kullanarak çevresini ve yakınlarını kayırmak gibi niyet ve teşebbüsler, unutulmamalıdır ki izzet, itibar ve istiğnaya dayalı adanmışlık ruhuyla taban tabana zıt davranışlardır. Bu açıdan, hak ve hakikat yolcuları hiçbir zaman bir başkasına bel kırma, boyun bükme, borçlu hissetme ve diyet ödemek durumunda kalmamalıdır. Dine hizmet edenler, kendini evrensel değerlere adamış bulunanlar katiyen vesayet yaşamamalı; her zaman hür, serbest olmalıdır.

Makam ve Mansıplarda Beklentisizlik ve İstiğna

İstiğna sadece maddî ücretlerle alâkalı bir mesele değildir.

Cenab-ı Hakk'ın insana bahşettiği akıl, zekâ, mantık ve muhakeme kabiliyeti, sevk ve idaredeki yüksek performans gibi donanımlar da bir imtihan vesilesidir. İşte bu tür mazhariyetler sonucunda elde edilebilecek maddî-manevî makam ve mansıplar, ad ve unvanlar, nam u nişan, teveccüh ve iltifatlar mevzuunda da beklentiye girmemeli ve hep istiğna ruhuyla hareket etmelidir.

İnsan, seçilme sevdasına düşmek yerine seçici pozisyonunda kalmayı tercih etmelidir. Zira hırsla seçilme sevdasına tutulan ve "İlla ben olayım!" diyen insanlar arasında hata etmeyen tek bir fert gösterilemez. Buna karşılık, "Bu işe ehil birisi olsun da kim olursa olsun." diyen insanlar arasında hata eden insan sayısı azdır. Üstad Hazretleri bir yerde sebeb-i mesuliyet ve hatar olan metbuiyete, tâbiiyetin tercih edilmesi (bir kişinin, üzerine sorumluluk ve tehlike taşıyan bir durumu kabul etmektense, daha güvenli bir yolu tercih etmesi) gerektiğini hatırlatıyor. Yani varsın, önümüze başkaları geçsin, imam olsun. Mesela mihraba geçtik ve insanlar da arkamızda saf bağladı. Tam o esnada gördük ki arkamızda imamet vazifesini layığıyla yapacak başka biri var. Hemen geri çekilmesini bilmeli ve onun imamete geçmesini temin etmeliyiz.

Eğer insan bu türlü bir niyet saffeti ve mülahaza duruluğu içinde değilse, yaptığı işe heva ve hevesini karıştırıyor, dolayısıyla hâlisâne davranmıyor demektir. Hizmet insanının, Cenab-ı Hakk'ın kendisine bahşettiği bir konumu sanki onun ebedî hakkıymış gibi elden kaçırmamaya çalışması, onun samimiyetsizliğine delalet eder. İhlas ve samimiyetten mahrum böyle insanların arasında ise her zaman münazaa (çekişme) ve münakaşa çıkabilir. Hâlbuki Kur'ân talebelerinin arasındaki münasebet kardeşlik temeline dayanmalıdır. Yaş, baş, bilgi, kıdem esas ölçü ve kıstas değildir.

Dünyevî hedef ve maksatlarda pek çok makam, mertebe bulunabilir. Ama kardeşlikte bu söz konusu olamaz. Dolayısıyla kendini iman ve Kur'ân hizmetine adamış bir fert, hangi sahada olursa olsun, hangi konumda bulunursa bulunsun, her zaman iki adım geri çekilmeye hazır olmalıdır. Aksi takdirde hayırlı bir iş için yola çıkmış insanlar arasında dahi enaniyet ve bencillikten kaynaklanan kavgalar ve didişmeler kaçınılmaz olur.

İstiğnanın zirvesi ise insanın başkalarının takdirkâr ifadelerinden rahatsızlık duymasıdır. Her ne kadar nefs-i emmâre, takdir u tebcillerden hoşlansa da kâmil mümin kendisine yöneltilen takdirleri vicdanında tahkir gibi duymalıdır. Hatta o, "Bu adamlar niye ötede alınacak mükâfatı bana burada teklif ediyorlar ki? Acaba onları böyle bir mülahazaya ben mi ittim?" diyerek kendini sorgulamalı ve sonra da "Allah'ım, beni bana unuttur ve kendimden bahsetmeyi de bahsedilmeyi de bana çirkin göster." diyerek acz ve fakr yolunu tercih etmelidir.

Bir insan, mal mülk karşısında müstağni davranabilir. Hatta kendisine verilmek istenen kaymakamlık, valilik, müsteşarlık, milletvekilliği gibi payeleri de elinin tersiyle itebilir. Fakat takdir ve tebcillere karşı istiğna bütün bunlardan daha zordur. Bu açıdan kişinin daha baştan alkış ve takdire karşı kararlı bir duruş sergilemesi, hiçbir zaman bu tür beklentilere kapı aralamaması, hatta takdir edecek insanların ağzına fermuar vurarak bu yoldaki menfezleri kapaması çok önemlidir.

Esasında istiğna ruhunu muhafazanın en önemli vesilesi, hayatı îsâr ahlakıyla sürdürmektir. Bu açıdan, gönüllüler hareketi içinde bulunanlar öyle bir îsâr anlayışıyla hareket etmelidirler ki

yalnızca yemek yedirmek, çay ikram etmek veya maaşını bir başkasına vermek gibi fedakârlıklarla yetinmeyip maddî ve manevî feyizlerde de başkalarını kendilerine tercih edebilmelidirler. Onlar velilik, kutupluk, gavslık gibi makamları; havada uçma, namazlarını manen Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında kılma; *Allahu ekber* deyip namaza durduklarında kendilerini Ravza-i Tâhire'de veya Kâbe'de müşahede etme gibi kerametleri başkalarına layık görmeli ve "Bana Seni gerek Seni!" diyerek yalnızca Cenab-ı Hakk'a yönelmeli, O'nu tercih etmelidir. İşte gerçek manadaki îsâr ruhu ve istiğna tavrı budur. Günümüzde her şeyden ziyade böyle bir bakış açısına ihtiyacımız vardır.

Hâsılı, kişi makam, mansıp, takdir, tebcil ve alkışın sadece dünyevî getirilerine değil, uhrevî getirilerine bile kendini kapatmalı; âhirette ulaşacağı nimetleri ise yalnızca Allah'ın fazlından, kereminden ve rahmetinin enginliğinden beklemelidir. Çünkü Allah inayet etmezse insan değerli hiçbir şeyi elde edemez. Ne cennete girebilir ne de cehennemden azade kalabilir. Bütün bunlara ancak O'nun rahmet, inayet ve keremiyle ulaşılabilir. Ayrıca dünyevî ve uhrevî beklentilere kendisini kapatan bir insana, Allah elli türlü kapı açar. Siz dünyaya karşı kapılarınızı hele bir kapayın, göreceksiniz Hazreti Allah, sizin kapadığınız bir kapıya mukabil bin kapı lütfedecektir. Çünkü O, Müfettihu'l-ebvâb'dır. Kapıları O açar. Allah'ın inayet, rıza ve teveccüh kapılarının size açılmasını istiyorsanız dünyevî her türlü beklentiye karşı bir ömür boyu kapılarınızı sürekli kapalı tutmanız elzemdir.

11. İktisat ve Kanaat

İktisat; haddi aşmamak, aşırı gitmemek, itidal ile hareket

etmek, maddî konularda da gereğinden az veya çok harcamaktan kaçınmak manalarına gelmektedir. İktisadın zıddı, israftır. Dolayısıyla israf, her türlü aşırılığın adıdır. Özellikle ve en çok kullandığımız manasıyla da lüzumsuz yere harcamak, tüketimde aşırı gitmek, gereğinden fazla yiyip içmek ve Cenab-ı Hakk'ın lütfettiği nimetleri boş yere sarfetmek demektir.

Kanaat; elindekine razı olup daha fazlasına göz dikmemek, sahip olduğu şeylere rıza göstermeyi tükenmez bir hazine bilmektir. "Biraz daha, biraz daha." demeden, verileni gönül hoşnutluğuyla karşılamak; hırs ve açgözlülükten uzak durmaya çalışmak ve özellikle başkalarının sahip olduğu nimetlere imrenmemek anlamına gelir.

Farklı farklı ad ve unvanlarla da olsa kanaat adına üzerinde durulan şu esaslar, onun çerçevesinin ne kadar geniş olduğunu gösterir: Mâlâyaniyatı terk etmek, gönlün Cenab-ı Hak'la alâkasına mâni olacak her şeyden uzak durmak. Beden ve cismâniyetimize bakan yanı itibarıyla dünya ile münasebetlerimizde dikkatli olmak ve kesben olmasa da kalben dünya ve mâfîhâ (dünya ve dünyanın içinde olan her şey) ile aramızdaki mesafeyi korumak. Hakk'ın takdirine rıza gösterip mazhariyet ne olursa olsun her şeyi cana safa bilip şükranla gürlemek. Kendini az yiyip içmeye ve uyumaya alıştırarak hayatını rabbanîlik mülahazalarına bağlı sürdürmek; tenperverlik, makam-mansıp duygusu ve ikbal hırsı gibi hususlara karşı sürekli kapalı kalmaya çalışmak. Her zaman îsâr ruhuyla hareket ederek başkalarını yaşatmayı, şahsî yaşamanın önünde tutmak. Dünyevî muvaffakiyet ve mazhariyetlere *tahdis-i nimet*'e (bir kişinin Allah'ın kendisine bahşettiği nimetleri şükür duygusuyla ifade etmesi) vesile olmaları ötesinde hiç mi hiç değer

vermemek. Elde ettiği imkânlarla asla şımarmayıp kaybettiği şeylerden ötürü de tasalanmamak, imkânları ölçüsünde eldeki mevcutla hep mefkud (mevcut olmayan) avlama peşinde olmak. Bütün nefsani istek ve arzularını "Sanki yedim, sanki giydim, sanki yaşadım…" mülahazalarıyla savmaya, daha doğrusu kontrol altına almaya çalışmak.

İslam, yeme-içme, giyim-kuşam, araba, ev ve eşya gibi maddî ihtiyaçları karşılarken ve Allah'ın ihsan ettiği her türlü rızıktan yararlanırken aşırılıktan kaçınılmasını, orta yolun izlenmesini emretmiş; savurganlık, şatafat tutkusu ve lüks arayışından kaynaklanan her türlü israfı yasaklamıştır.

İktisat, her şeyden önce manevî bir şükürdür. Çünkü iktisatlı insan, Mün'im-i Hakiki'ye ve dolayısıyla O'nun verdiği nimetlere karşı hürmet hisleriyle dolar, onların ardındaki rahmet-i İlahîyeyi daha iyi kavrar. Rezzak-ı Hakiki'yi bilmenin hâsıl ettiği ulvî duygular sayesinde nimetlerden daha derin lezzet duyar, kendisine bahşedilen o kıymetli hediyeleri boşa harcamaktan kaçınır, onları ihtiyaç miktarınca kullanır. Böylece bir yandan bedenine sürekli perhiz yaptırıp itidal üzere yaşadığı için sıhhatli kalır bir yandan da başkalarına muhtaç olma zilletinden kurtularak izzetini muhafaza eder. Ayrıca bu manevî şükrüne bir mükâfat olarak, iktisadın bereket vesilesi hâline gelmesiyle daha fazla nimete kavuşur.

İsraf ise; nimetlere ve onları gönderene karşı saygısızlık olduğu gibi kanaatsizlik, hırs ve zillet gibi hastalıkların da kaynağıdır. Zira müsrif adam, ilahî takdire ve alın teriyle elde ettiğine razı olmaz, sürekli daha fazlasını ister. Hiç şükretmez, daima şikayette bulunur; helal rızıkla yetinmez, gayrimeşru olup ol-

madığına aldırmadan daha külfetsiz ve daha çok kazancın peşine düşer hatta o yolda izzet ve haysiyetini dahi feda eder. Bu itibarla iktisat, nimetlerin artarak devam etmesinin ve izzetle yaşamanın önemli bir vesilesi olduğu gibi israf da bereketin kesilmesinin ve zillete düşmenin mühim bir sebebidir.

İktisatta Orta Yol

İktisat eden insan, Allah'ın hoşnutluğuna ve Hak dostluğuna yürüyen bahtiyar bir kuldur. Müsrif ise israf yolunda sadece İblis'in arkadaşlığını bulur, şeytanlara kardeş olur. Nitekim *"Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, ama sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."*[96] mealindeki âyet-i kerime bu hakikati ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, saçıp savurmayı yasaklamakta ve savurganlığı şeytanî bir sıfat olarak anlatmaktadır. Saçıp savurmanın az ya da çok harcama ile değil, harcamanın yapıldığı yerle alâkası vardır. Bu açıdan, saçıp savurmadan maksat, doğru olmayan yerlere harcamada bulunmaktır. İslam âlimlerine göre, bir insan bütün malını mülkünü Allah yolunda infak etse de savurganlık yapmış sayılmaz. Fakat gayrimeşru bir iş için sadece birkaç kuruş dahi harcasa "saçıp savurmuş" kabul edilir.

Nasıl ki şeytan onca nimeti görmezlikten gelmiş, şükürle mukabelede bulunacağına hep şikayet etmiş, hakkına razı olmayıp büyük bir hırsla daha fazlasını istemiş ve bütün ilahî ihsanları suistimal ederek haddini bütünüyle aşmıştır. Savurgan kimseler de aynı şekilde nankörlüklerinden dolayı nimetleri küçümsemekte, onlara şükürle değil de şikayet ile mukabele etmekte, bu nimetleri

gayrimeşru ve faydasız işler için rahatça saçıp savurmaktadır. Böylece küfran-ı nimet, nankörlük, haddi aşma ve israf yolunda İblis'e yoldaş, şeytanlara kardeş olmaktadırlar. Oysa İslam, savurganlıkla eli sıkılık arasında orta bir yol göstermiş, nimetlerin kadrini bilip onlara şükürle mukabele etmek gerektiğini belirtmiş ve şükrün esasını da 'insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevârihi (uzuvları) yaratılış gayeleri istikametinde kullanmak' şeklinde tarif etmiştir. Bu itibarla inanan insanlar, bir taraftan saçıp savurmaktan uzak durmalı diğer yandan da asla cimri olmamalı; israftan kaçınmalı ama Hak yolunda infakta bulunmaya da can atmalı ve kendilerine bahşedilen bütün nimetleri Cenab-ı Hakk'ın rızasına ulaşmak için birer vesile olarak kullanmalıdırlar.

Kur'ân-ı Kerim, işte bu orta yola ve müstakim çizgiye işaret etmiş ve *"Ne hiç elini cebine atmayan bir cimri ne de savurganlık ölçüsünde eli açık ol! Böylece ne insanlar tarafından sevilmeyen bir duruma düşer ne de meteliksiz ortada kalırsın.!"*[97] buyurmuştur. Bir başka âyette de *"Rahman'ın o has kulları, harcamalarında israf da etmez, cimrilik de yapmazlar; bu ikisinin arasında bir denge tuttururlar."* [98] diyerek seçkin kulların bu önemli vasfına vurguda bulunmuştur.

Baştan beri işaret edildiği üzere, israf kavramını sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddî imkânlarla alâkalı düşünmemek gerekir. Onun çerçevesini daha geniş tutmak ve maddî-manevî her türlü nimetin yaratılış gayesine ters kullanılmasını ve boşu boşuna harcanmasını savurganlık olarak değerlendirmek icap eder. Dolayısıyla giyim-kuşamda, içinde oturulan evde ve evin döşenmesinde hep bu orta yol takip edilmelidir. Aynı zamanda zaman ve sağlık gibi nimetlerin, insana verilen maddi-manevî her

türlü donanımın da kadrinin bilinmesi, hiçbirinin ihmal edilmemesi, boşa harcanmaması, yaratılış hikmeti istikametinde kullanılması insanın boynunun borcudur.

Tüketim Hastalığı ve İktisattaki Sır

İçinde yaşadığımız zaman diliminde iktisat düsturunu hayatlarına tatbik etmeyen kimselerin zillete, manen dilenciliğe ve sefalete düşmeleri kaçınılmazdır. Zira bugün israf, toplumun hemen her kesiminde büyük bir sorun hâline gelmiştir. Dün lüks sayılan birçok eşya, bugün zaruri ihtiyaç olarak görülmektedir. Öyle ki çağdaş medeniyet, hayatı birkaç kat ağırlaştırmış, insanı âdeta el emeği ve alın teriyle kazandığı parayla helal çizgide yaşayamaz hâle getirmiştir. Büyük şehirde yaşayan bir insanın orta hâlli bir gelirle iaşesini temin edebilmesine neredeyse imkân yoktur. Zira ihtiyaç kabul edilen maddelerin listesi o kadar uzayıp gitmektedir ki iktisadı esas almayan, namus ve izzetini koruma kararlılığında olmayan kimseler, aile fertlerini memnun edebilmek için çalıp çırpmaya, meşru olmayan işler yapmaya ve iç içe fenalıklara girmeye meyletmektedirler.

Maalesef şimdilerde reklamlar vasıtasıyla iyice azgınlaştırılan tüketim hastalığı, dar gelirli kimselere de sirayet etmiştir ve hırsızlıklar, rüşvetler, spekülasyonlar, iğfaller, kaçakçılıklar ve aldatmalar ortalığı kasıp kavurmaktadır. Dahası bu zamanda lüks ve israfı besleyen para pek pahalıdır. Birinci sınıf bir hayata ulaşma düşüncesindeki kimseler çoğu zaman haksız ve kolay kazanç uğruna izzet ve haysiyetlerini rüşvet olarak vermektedirler. Hatta dinin mukaddes saydığı nice değeri dünya menfaatlerine peşkeş çekmektedirler.

Hâlbuki Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"İktisat eden, fakirlik, darlık çekmez."*[99] mealindeki hadis-i şerifiyle, helal kazançla ve insan haysiyetine yakışır bir şekilde aile fertlerine bakmanın sırrı olarak iktisat yolunu göstermiştir. Gerçekten de insan, yeme-içmesinde, giyim-kuşam, ev-eşya hususunda ashâb-ı kirâm efendilerimizin sade ve mütevazı hayat tarzını örnek alsa, lüks ve fantezilerden uzak kalsa, buna birdenbire muvaffak olamasa da yavaş yavaş bu anlayışı benimsemeye çalışsa ve aile efradını da bu şekilde yaşamaya alıştırsa, Allah'ın izniyle, mutlaka iktisadın bereketini görecek, az bir iaşe ile yetinmesini bilecek ve asla helal dairenin dışına çıkmayacak. Böylece kimseye el açmayan, aziz bir insan olarak hayatına devam edecek ve belki pek çok kişiye de bu mevzuda hüsn-ü misal teşkil ederek onları da zillet ve sefaletten kurtaracaktır.

Dünyayı Kalben Terk Etmek

Esas olan, dünyayı fiilen değil, kalben terk etmektir. Bu açıdan bir mümin, tam bir ehl-i dünya gibi çalışıp kazanabilir ve Karun kadar zengin olabilir. Olabilir, zira gerektiğinde elinde avucunda ne varsa hepsini Allah'ın rızası yolunda infak etmeye hazırdır. Dinin helal kıldığı çerçevede yeme-içme, rahat etme, Cenab-ı Hakk'ın lütfettiği nimetlerden meşru dairede faydalanma, cismâniyet ve maddî hayat itibarıyla onları kullanma, kula verilmiş bir haktır. Mevlâ-i Müteâl, nelerden istifade etmeyi mübah kılmışsa, onlardan yararlanmak kulun hakkıdır. O, bu hakkı ister şahsı adına ister gelecek nesiller hesabına kullanabilir, bu onun imandaki derinliğine ve himmet ufkuna bağlıdır.

Ne var ki insan bazı alışkanlıklar edindiğinde bu durum

bir kısım suistimallere de zemin hazırlayabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim ve sünnet-i sahihada *mütrefîn* adında bir zümreden bahsedilmektedir. Bunlar, yeme-içme, giyim-kuşam ve yatıp-kalkma gibi hususlarda aşırı lükse kaçan kimselerdir. Âyetlerde, toplumların nasıl helak olduğu anlatılırken bir beldenin kaderine mütrefîn hâkim olduğunda, yeme-içme ve dünyadan kâm almayı (arzusuna ulaşmayı) gaye-i hayal hâline getirmiş bu insanların ilahî azaba davetiye çıkararak bütün beldenin felaketine sebep oldukları bildirilir. Bu açıdan, mütevazı ve sade bir hayatla iktifa edip sonra da Allah'ın ihsanlarını yine O'nun rızasını kazanma istikametinde değerlendirmek, inanan zenginler için en önemli esas olmalıdır. Çünkü israf, bizatihi çirkindir. Fakir olsun zengin olsun, her mümin, helal ve mübah olan nimetlerden faydalanırken bile aşırılığa kaçma ve tehlike sath-ı mâilinde dolaşma endişesiyle temkinli davranmalıdır.

Rehber-i Ekmel (aleyhi ekmelüttehâyâ) ve ashâb-ı kirâm efendilerimiz, özellikle belli bir dönemden sonra, her türlü ferah-feza yaşama imkânına sahip olmalarına rağmen mütevazı ve zahidane bir hayatı tercih etmişler ve buradaki her nimetin hesabının ötede sorulacağı inancıyla, kendi iradeleriyle dünya-âhiret muvazenesini gözetmişlerdir. İsteselerdi herkesten daha müreffeh yaşayabilirlerdi. Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz sadece kendisine verilen hediyeleri kabul edip kullanmayı düşünseydi, o günün en zenginlerinden biri olabilirdi ama O, bunları reddetti. Ümmetini helalinden kazanıp zengin olmaya teşvik ettiği hâlde hem kıyamete kadar gelecek irşat erlerine örnek olmak hem de âhiret meyvelerini bu dünyada tüketmeyip öteye bırakmak için fakirliği ve zahidane bir hayatı tercih etmişti.

Bir gün Fazilet Güneşi (aleyhissalatü vesselam) oruç tutmuştu. İftar edeceği zaman kendisine bir bardak süt getirmişlerdi. Sahabe-i güzin efendilerimiz Resûl-i Ekrem'in hoşuna gidebilecek bir şey yapmak için can atarlardı. Bu yüzden o gün ikram edecekleri sütün içine biraz bal koymuşlardı. Peygamber Efendimiz, sütten bir iki yudum alıp balın tadını hisseder hissetmez elindeki kabı mübarek dudaklarından uzaklaştırarak *"Bu nedir?"* diye sordu. Yanındakiler *"Ya Resûlallah, hoşunuza gideceğini düşünerek süte biraz bal karıştırdık!"* cevabını verdiler. Bunun üzerine Beyan Sultanı elindeki kâseyi yere koyarak şöyle buyurdu:

"Dikkat ediniz! Ben bunun içilmesi haramdır demiyorum fakat bilin ki kim (yemesinde-içmesinde, giyiminde-kuşamında) Allah için mütevazı olursa Allah onu yücelttikçe yüceltir. Kim de kibirlenir ve büyüklük taslarsa Cenab-ı Hak onu da alçalttıkça alçaltır. Kim iktisatlı hareket ederse Allah onu zengin kılar. Kim de israf ederse Cenab-ı Hak onu fakr u zarurete müptela eyler ve kim Allah'ı çokça zikrederse Mevlâ-i Müteâl ondan hoşnut olur."[100]

Sözün özü; iktisat, insanı kanaatkâr kılar; hadis-i şerifin ifadesiyle *"Kanaat, tükenmez bir servettir."*[101] Berekete ve izzetli yaşamaya vesile olur. İsraf ise kanaatsizliğe, hayattan sürekli şikâyet etmeye, hırsa, riyaya ve ihlassızlığa sebebiyet verir; insanın izzetini kırar ve onu başkalarına yüzsuyu dökmeye mecbur eder. Müminler iktisadı ve istiğna ruhunu hayatlarının esası yapmalıdırlar; bütün ihtiyaçlarını zaruret sınırları içinde ele almalı ve her meselede tevazu kaidesine uygun davranmaya özen göstermelidirler.

12. Sabır ve Teenni

Ağrı, acı, tahammülü güç ve katlanması zor hâdiseler karşısında dişini sıkıp dayanma manalarına gelen sabır; yücelme ve fazilete ulaşmanın önemli bir temeli ve iradenin de en büyük zaferidir.

Sabrın bir şubesi kabul edeceğimiz teenni ise, bir işi yaparken aceleye getirmeme, önünü sonunu iyice araştırarak yapma, düşünüp taşınmadan hareket etmeme anlamlarına gelir.

Sabır olmadan ne ruhu inkişaf ettirmekten ne de yücelip benliğin sırlarına ermekten bahsedilebilir. İnsan sabırla toprağa, ete, kemiğe bağlılıktan kurtulur ve onunla yüce âlemlere ermeye namzet bir kutlu hâline gelir.

Sabretme yani dişini sıkıp dayanma, metanet gösterme, sarsılmama, irade felcine uğramama ve her gün bir sürü zehir zemberek hâdiseyi sineye çekip dayanma elbette kolay iş değildir. *Sabır* ile *sabir otu* aynı kökten türetilmiştir. Sabir otu, zehir gibi acıdır. Zannediyorum eski tıpta, ilaç sanayiinde de kullanılıyordu. İşte sabır, bu sabir otunu yutmak kadar acıdır. Ancak bu acılık, işin başlangıcı itibarıyladır. Netice ise her zaman şeker şerbet olmuştur. Başta büyük peygamberler olmak üzere, bütün enbiya, asfiyâ ve evliya, sabrın her çeşidini temsil etmiş ve Hak'la sımsıkı irtibatlı oldukları hâlde halkın içinde dişlerini sıkarak yaşamışlardır. Bu, onların en belirgin vasfıdır ve erişilmezliklerinin de göstergesidir. İnsanlığın İftihar Tablosu bu hususta şöyle buyurmuştur: أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً اَلْأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ *"İmtihanın en şiddetlisine önce peygamberler sonra da derecesine göre diğer makbul insanlar maruz kalırlar."*[102]

Sabır hem zirve insanların hâli hem de zirveleşme yolunda olanların güç kaynağıdır. Zirvelere ulaşmış kimseler, o makamın

gereği olarak, sabrın her çeşidini hem de en iyi şekilde temsil ederek mazhariyetlerinin bedelini ödemeye çalışırlar. Haklarında zirvelere ulaşma takdiri yapılmış kimselere gelince onlar da çeke çeke, katlana katlana, başkalarının bin türlü ibadetle ulaştıkları şahikalara sabır dinamizmiyle ulaşırlar. Bir hadiste *"Cenab-ı Hak, kuluna, ameliyle ulaşması zor bir makam takdir buyurmuşsa, ibadet ve taatiyle o zirveye ulaşması imkânsız görünen kimseleri, nefis ve aileleri itibarıyla müptela kılar sonra da o iptilâya karşılık onlara sabır verir; derken, onları yükseltip o menzile erdirir."*[103] buyrulur.

Bu açıdan denebilir ki bela, mükellefiyetin ağırlığı ve günahların baskısı, potansiyel birer rahmet olduğu gibi bunlar karşısında gerekli tavrı almak da bu rahmetin özüdür. Bu özün özü ve esası da, bu ağır yükten de ona katlanma keyfiyetinden de kimsenin haberdar olmamasıdır.

İnsan, yerinde ocaklar gibi yanmalı ama gam izhar etmemelidir. Yerinde dağların altında kalıp ezilmeli ama kimseye dert dökmemelidir. Bu ölçüler içindeki bir sabır mülahazasını Hazreti Mevlâna, Mesnevî'sinde şöyle özetler: *Bir buğdayın insana gıda ve kuvvet, onun dizlerine derman, gözlerine nur ve yaşamasına esas olabilmesi için toprağın bağrına gömülmesi, toprakla mücadele ede ede filizlenip gelişmesi, biçilip harmanda dövülmesi, samandan ayrılıp değirmende öğütülmesi, teknelerde yoğrulup hamur hâline getirilmesi, fırınlara atılıp ateşte pişirilmesi, sonra dişlerle bir kere daha parçalanıp mideye gönderilmesi şart ve zaruridir.*[104] Bunun gibi, insanın gerçek insanlığa yükselip bir işe yarar hâle gelmesi için de çeşitli imbiklerden geçirilerek defaatle elenmesi, elenip özünü bulması elzemdir. Aksi takdirde o, insanî kabiliyetlerle donatılmış olduğu hâlde hedefe ulaşamayıp yollarda kalabilir.

Kur'ân'da Sabır

Cenab-ı Hak, Kur'ân'da pek çok âyet-i kerimede sabırdan doğrudan ya da dolaylı olarak bahsetmiştir. Mesela اِسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ *"Sabırla yardım isteyiniz."*[105], اِصْبِرُوا وَصَابِرُوا *"Sabredin ve sabırda yarışın."*[106] âyetlerinde ifade edildiği gibi sabredilmesini emretmiş. Bazen وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ *"Onlara karşı acelecilik etme!"*[107], وَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ *"Onlara arkalarınızı dönüp kaçmayın!"*[108] beyanlarında olduğu gibi onun zıddını yasaklamış bazen اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ *"Sabredenler, hayatlarını sadakat çizgisinde sürdürenler!"*[109] ifadelerinde geçtiği gibi bu vasıflarından dolayı sabredenlere senada bulunmuştur. وَاللهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ *"Allah sabredenleri sever."*[110] fermanında görüldüğü gibi Allah sevgisine mazhariyetlerini anlatmış. إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ *"Allah sabredenlerle beraberdir."*[111] iltifatında müşahede edildiği gibi sabrı yaşayanları maiyyet-i ilahîye ile payelendirmiştir. وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ *"Şayet sabredecek olursanız bu, sabredenler için işin en hayırlısıdır."*[112] irşatkâr beyanından anlaşıldığı gibi sabırla mahz-ı hayra (tam anlamıyla hayır) erileceğini belirtmiştir. وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ *"Elbette o sabredenlere mükâfatlarını, yaptıkları işlerin en güzeline göre vereceğiz."*[113] uhrevî mücâzâtı nazara veren teselli-bahş fermanıyla sâbirîn (sabırlı olanlar) olanları müjdelemiş, بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا *"Şayet sabr u sebat eder ve itaatsizlikten sakınırsanız, şunlar da şu dakikada üzerinize geliverirlerse..."*[114] yardım vadeden beyanlarıyla sabredenlere ilahî imdadı hatırlatmıştır.

Bu açıdan sabır, Allah tarafından değişik yönleriyle sürekli nazara verilen çok önemli bir kalbî ameldir ve bir zaviyeden de diyanetin yarısını şükrün teşkil etmesine karşılık, diğer yarısının da unvanı olmuştur.

Şükür-Sabır Dengesi

Sabra bir diğer yaklaşım ise, iyi ve kötü her şeyin Cenab-ı Hak'tan bilinmesi; aklın zahirî nazarında iyi olanlara şükürle, nahoş görünen şeylere ise rıza ile karşılık verilmesidir. Ancak insanın, altından kalkamayacağı musibetler, zor eda edileceği düşünülen mükellefiyetler ve pek çoklarının içine düşüp yuvarlandığı günahlara girme endişesiyle hâlini Allah'a arz etmesi; ağır sorumlulukları için O'ndan yardım dilemesi ve günahlardan korkarak O'nun himayesine sığınması, şikâyet sayılmasa gerek. Şikâyet şöyle dursun, böyle bir tavır çok defa şahsın niyet ve düşüncesine göre tazarru, niyaz, tevekkül ve teslimiyet bile sayılabilir.

Hazreti Eyyub'un أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *"Rabbim, gerçekten bana zarar dokundu. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin."*[115] ve Hazreti Yakub'un, إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللهِ *"Ben bu dağınıklık ve tasamı sadece Allah'a açıyorum."*[116] mahiyetindeki iniltileri işte böyle bir tazarru ve niyazdır. Zaten Cenab-ı Hak da Hazreti Eyyub için, إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ *"Doğrusu Biz onu sabırlı bulduk, o ne güzel kuldur! Zira o hep evvâb ve yüzü Allah kapısındadır."*[117] diyerek onun tevekkül ve teslimiyet derinlikli sözlerini sabır içinde ayn-ı şükür kabul etmektedir.

Sabır Çeşitleri

Sabır sadece belalara münhasır değildir, onun pek çok çeşidi vardır. Seleflerimiz, belli başlı sabır çeşitlerini üç kategoride toplamış; hususiyle masiyetten uzak durmayı, musibetlere katlanmayı ve ibadet ve taatte devamlı olmayı nazara vermişlerdir.

İbadetleri arızasız ve kusursuz bir şekilde yerine getirmek

ve özellikle bu konuda devamlılık peşinde olmak ciddi bir sabrı gerektirir. Çünkü insanın bir işi hiç aksatmadan başlangıcından sonucuna kadar götürmesi çok zordur. Ancak insan, bu sabrı sayesinde Allah'ın (celle celâluhu) sevgisine mazhar olabilecektir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur:

أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ تَعَالَى أَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ

"Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır."[118]

Nafileler bir yana, insanın, Allah'ın (celle celâluhu) takdir buyurduğu farz ibadetleri kesintisiz olarak yerine getirmesi bile tam bir kulluk ortaya koyması açısından çok kıymetlidir. Bu itibarla Üstad Hazretlerinin *"makam-ı mahbubiyete kadar çıkarıyor"* [119] ifadesiyle nazara verdiği ibadete karşı sabır ile insan nezd-i ulûhiyette apayrı bir kıymet kazanır.

Siz, farz olduğu andan itibaren, hatta alıştırma faslını da düşünecek olursak yedi-sekiz yaşından itibaren vefat edeceğiniz âna kadar hayatınızın her faslında namazınızı, orucunuzu, zekâtınızı ve diğer ibadetlerinizi hiç aksatmadan yerine getirebilmişseniz, rıza-i ilahîye nail olma adına çok ciddi bir kulluk ortaya koymuşsunuz demektir. İşte bir insan bu ölçüde ibadet ve taate kilitlenmişse onun kıldığı namazlar, tuttuğu oruçlar, verdiği zekâtlar bir yönüyle masiyete karşı kalkan vazifesi görecek ve onu büyük günahların ağına düşmekten koruyacaktır. Sürekli akan suyun mermerleri aşındırması ve eritmesi gibi böyle bir insanın da ibadet ve taatte sebatı, nefsinin günaha meyillerini eritecektir.

Bununla beraber, sabredilen hususlar itibarıyla sabır çeşitlerini çoğaltmak da mümkündür: Dünyanın cezbedici güzellikleri

ve nefsi gıcıklayan nimetleri karşısında istikameti korumak büyük bir sabır gerektirir. Aynı şekilde ermiş insanların, Cemâl-i İlâhî'yi candan arzu etmelerine rağmen dine hizmeti kendi nefislerine tercih ederek burada kalıp vazifeye devam etmeleri; her anı 'Refik-i A'lâ' hülyalarıyla geçirdikleri hâlde O'nun takdirine rıza gösterip ölümü değil, O'nun hoşnutluğunu istemeleri, vuslata karşı bir sabırdır.

Sabır çeşitlerinden biri de belli bir vakte bağlı işlerde zamanın çıldırtıcılığına karşı gösterilecek sabırdır. Cenab-ı Allah, kâinattaki her şeyi "Ol!" emriyle en mükemmel şekilde varlığa getirebileceği hâlde bütün mekânı ve eşyayı tedricî bir sürece bağlamış; mahlûkatın yavaş yavaş, adım adım varlık sahasına çıkıp belli bir zaman içinde olgunlaşmasını murad etmiştir.

Her şey takdir-i ilahî ile belirlenen bir süreye bağlı olarak şekilden şekle, tavırdan tavra intikal ettikten sonra nihai durumuna ulaşmaktadır. Zaman, eşyanın üzerinde tesirini icra etmekte ve hâdiseler, zamanın keskin dişleri arasında öğütüle öğütüle gerçekleşmektedir. Birinin ya da bir şeyin yolunu gözlemek ve ümit edilen bir neticeye ulaşabilmek için zamanın geçmesini beklemek çok zor olsa da her şeyin bir vakt-i merhûnu (belirlenmiş bir zamanı) vardır. *Beklemek* bazen insanı çıldırtacak kadar ruha ağır gelse bile insan, takdir-i ilahî ile karara bağlanan süreyi kısaltamaz, varlığın bağrına konan tedricîlik esasıyla oynayamaz. Öyleyse o, çevresinde bir nizam dâhilinde meydana gelen hâdiselerden ders almalı, sebep ve netice münasebetini gözetmeli ve eşya arasında bulunan tertibe riayet etmelidir. Fıtratta cari kanunları görmezlikten gelmemeli, sebepleri gözetmeden netice beklememeli, zamana ve mesafelere karşı tahammülsüz davranarak birkaç merdiveni birden atlamaya

yeltenmemelidir.

Ne var ki insan tabiatındaki acelecilik özelliğini aşmak herkes için müyesser değildir. Ümitsizlik, üstünlük tutkusu, bencillik ve rahata düşkünlük gibi acelecilik de insan tabiatında şeytanî tuzaklara açık bir boşluktur. Şayet insan, nefsini tezkiye, kalbini tasfiye edemezse bu acelecilik ve sabırsızlık duygusu onun bütün tavır ve davranışlarına hükmedebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de *"İnsan aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır."* [120] buyrularak beşerin bu yanına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla acelecilik bir yönüyle şeytanın rahatlıkla girip çıktığı nefsani bir boşluk olsa bile dinin rehberliğindeki iyi bir terbiye neticesinde diğer kötü görünümlü hasletler gibi onun yönünü de hayırlı işlere çevirmek ve onu bir avantaj hâline getirmek her zaman mümkündür.

Sabrın En Kıymetlisi

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), sık sık kabir ziyaretinde bulunurdu. İşte bu ziyaretlerinden birinde bir kadının, evlâdının kabri başında, feryâd u figân edip ağladığını, üstünü başını yırtıp uygunsuz sözler sarf etmekte olduğunu gördü ve ona yaklaşarak nasihat etmek istedi. Kadın, Efendimiz'i tanıyamadı ve *"Git başımdan!"* dedi, *"zira benim başıma gelen felaket, senin başına gelmemiştir. (Sen benim başıma gelenleri bilmiyorsun!.)"* Efendimiz de hiçbir şey söylemeden kadının yanından ayrıldı. Orada bulunanlar, kadına onun Allah Resûlü olduğunu söyleyince, kadın daha müthiş bir sarsıntı ile sarsıldı. Çünkü bilmeden Allah Resûlü'ne karşı saygısızlık etmişti. Koşarak Efendimiz'in hanesine geldi. Kapıyı vurmadan içeriye daldı, Efendimiz'den özür diledi. Allah Resûlü de

ona, cevab-ı hakîm olarak şunu söyledi: إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى *"Sabır, musibetin ilk şokunu yediğin zamandır."*[121] Demek ki önemli olan, musibet ilk isabet ettiği anda sabırlı olabilmektir.

Mesela, bir yakınımızın vefat haberini duymak, ilk anda bizde şok etkisi yapacaktır. İşte böyle bir anda hiçbir şey düşünmeden, إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ *"Biz Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz."* [122] deyip ızdırabını bağrına gömme gerçek sabırdır. Belli bir zaman geçtikten sonra meseleyi aklî, mantıkî planda çözüp "Ölüm herkes için geçerli, bu yaşta ölmeseydi ileride yine ölecekti. Öbür tarafta nasıl olsa beraber olacağız." deyip kalbde bir inşirah hâsıl olduktan sonra sabretmenin de mutlaka bir kıymeti vardır ama diğeri kadar zor ve dayanılmaz değildir. Bu durum, sabrın diğer çeşitleri için de geçerlidir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Müminin her durumu sürpriz ve şaşırtıcıdır! Zira her hali onun için hayırlıdır. Bu durum da sadece mümine hastır, başkasına değil: Başına memnun olacağı iyi bir şey gelse şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir zarar gelse sabreder, bu da onun için hayır olur."*[123] buyurur ki burada insana sevap kazandıracak şeyin teslimiyet olduğunu vurgulamak istemiştir. Biz, inancımız gereği her şeye sabrederiz. Ve arkasından bir hayır zuhur ettiğinde de "İhtimal Cenab-ı Hak, bu hayrın doğmasına bizim sabrımızı vesile yapmıştır." deriz.

Hâsılı; sabır, kurtuluşa ermenin sırlı-sihirli anahtarıdır. Sabreden kimse mutlaka aradığını bulur. İbadet ve taatte sabreden, dünyada huzura, âhirette saadet-i ebediyeye kavuşur. Mâsiyet karşısında dişini sıkıp günahlardan uzak kalan ve musibetleri takdir-i ilahî bilip onlara güzelce tahammül gösteren, sonunda cen-

nete girer. Hasımlarının değişik komplolarına rağmen çizgisini koruyan, durduğu yerin hakkını veren ve hep mümin karakterinin gereğini sergileyen de er ya da geç zafere erer.

13. Vefa

Vefa, dost ikliminde yetişen güllerdendir. Onu düşmanlık atmosferinde görmek nadirattandır hatta mümkün değildir. Vefa duyguda, düşüncede, tasavvurda aynı şeyleri paylaşanların etrafında üfül üfül eser durur. Kinler, nefretler, kıskançlıklar onu iflah etmez, öldürür. Vefa ancak sevginin, mürüvvetin bağrında boy atar, gelişir; düşmanlık ikliminde ise bir anda söner gider.

Vefayı insanın gönlüyle bütünleşmesi şeklinde tarif edenler de olmuştur. Bu eksik olsa da yerinde bir tariftir. İşin doğrusu, kalbî ve ruhî hayatı olmayanlarda vefadan bahsetmek bir hayli zordur. Konuşurken doğru beyanda bulunma, verdiği sözlerde, ettiği yeminlerde vefalı olma, gönül hayatına bağlıdır. Kendini yalan ve aldatmadan kurtaramayan, her an verdiği söz ve yeminlere muhalif hareket eden ve bir türlü yüklendiği mesuliyetlerin ağırlığını hissetmeyen ikiyüzlü ve müraî tiplerin gönül hayatlarının olabileceğine ihtimal vermek sadece bir aldanmışlıktır. Böylelerinden vefa beklemek ise bütün bütün gaflet ve safderûnluk ifadesidir.

Vefasıza güvenen er geç iki büklüm olur. Onunla uzun yollara çıkan, yolda kalır. Onu rehber ve rehnümâ (yol gösterici) tanıyanların gözü daima hicranla dolar.

Fert, vefa duygusuyla itimada şayan olur, yükselir. Yuva, vefa duygusu üzerine kurulmuş ise devam eder ve canlı kalır. Millet bu yüce duygu ile faziletlere erer. Devlet, kendi tebaasına karşı ancak bu duygu ile itibarını korur. Vefa düşüncesini yitirmiş bir

ülkede ne olgun fertten ne emniyet vadeden yuvadan ne de istikrarlı ve güvenilir devletten bahsetmek mümkündür. Böyle bir ülkede fertler birbirlerine karşı kuşkulu, yuva kendi içinde huzursuz, devlet tebaaya karşı uğursuzlardan uğursuz ve her şey birbirine yabancıdır, tıpkı câmidler gibi üst üste ve iç içe olsalar bile.

Vefa, fertlerin birbiriyle kaynaşıp bütünleşmesini temin eder. Vefa sayesinde cüzler, küll olur; ayrı ayrı parçalar bir araya gelerek vahdete ulaşır. Vefa duygusu varıp sonsuzluğa erince, ötelerden gelen tayflar, kitlelerin yolunu aydınlatır ve toplumun önünü kesen bütün tıkanıklıkları açar. Elverir ki o toplum, vefa duygusuyla olgunlaşmış ve onun kenetleyici kollarına kendini teslim etmiş olsun.

Âdem Nebi (aleyhisselâm), yüzüne kapanan kapıları gönlünde taşıdığı sırlı vefa anahtarıyla teker teker açtı ve *gufran* çeşmelerine ulaştı. Aynı hâdisede azgınlaşan İblis ise göz göre göre gitti, kendini vefasızlık gayyasına atarak boğuldu.

Tufan peygamberi de asırlarca süren ızdıraplı fakat vefalı bir hayat yaşadı. Yıllar yılı bütün tembih ve ikazlarının, cemaatinin büyük bir kesiminde tesir icra etmemesi onu, bağlı bulunduğu kapıya karşı vefa hissinden döndüremedi. Ondaki bu vefa düşüncesiydi ki yerlerin ve göklerin hışımla insanlığın üzerine yürüdüğü hengâmda ona bir necât (kurtuluş) gemisi oldu.

Hakk'ın dostu ve nebiler babası, Nemrut'un ateşini göğüslerken ne kadar vefalıydı! Onun gökleri velveleye veren *"hasbî hasbî"* şeklindeki vefa solukları, öteler ötesinden coşup gelen rahmet esintileriyle birleşince, cehennem gibi ateşlerin bağrı *"berd ü selam"*a döndü.

Kudsîlerin öncüsü, gelmiş ve geleceklerin en birincisi, kimseye müyesser olmayan semalar ötesi seyahate ruhundaki vefa duygusu sayesinde muvaffak oldu. O, bu sayede meleklerin varıp ulaşamadığı iklimlere ulaştı ve hiçbir fâninin eremediği devletlere erdi. Sonra da gözlerin kamaştığı ve gönüllerin hayrette kalıp kendinden geçtiği o mutlular âlemini, ümmetine olan vefa duygusuyla terk edip arkadaşlarının yanına döndü.

Bütün yükselenlerin hasenat defterleri vefa ile kapanıp vefa ile mühürlendi. Bütün yolda kalmışların çirkinlikler meşheri kitapları ise vefasızlık damgasını yedi, onunla damgalandı. Üzerlerine aldıkları mükellefiyetleri, iki adım öteye götürmeden vefasızlık edip bir kenara çekilenler, zillet ve hakaret damgasını yiyerek aşağıların aşağısına itildiler. Mukaddes yük ve yolculuğa çeyrek gün bile tahammül gösteremeyip yan çizenler, o gün bugün doğru yolu kaybetmiş sapıklar güruhu hâline geldiler.

Vefanın Kriteri

Sıdk ve emanetin olduğu gibi vefanın da kendine has kriterleri vardır ve vefa onlarla vefa olur. Vefa, Allah'a verilen söze bağlı kalma, insanlara verilen ahde riayet etme, dostluğun hakkını verme ve Hak'tan halka kadar iyilik gördüğü herkese samimiyet ve sadakat içinde bulunmadır. Bütün bunların belli emareleri olduğu da unutulmamalıdır.

Mesela Rabbine karşı vefalı olmayı düşünen bir insan, Allah ve Resûlullah'a müteveccih, rıza mülahazasına kilitli, iman ve Kur'ân'a hizmet aşkıyla başı sürekli Hak kapısının eşiğinde olmalı; her nefes alışverişinde "Henüz derinleşemedim, gönlümce olamadım, hâlâ sofada dolaşıyorum ve salona giremedim. Harem

dairesi ise bana fersah fersah uzak." demeli ve konumunun hakkını verememiş olma hissiyle inim inim inlemelidir.

Mahlukata karşı vefa; insanın, üzerinde hakkı bulunan birine veya herhangi bir bağ ile bağlı bulunduğu bir insana veya bir varlığa karşı aradaki o bağın şuurunda olarak davranması, onu görmezlikten gelmemesi, unutmaması, onun gereklerini yerine getirmede samimi, içten ve gözü pek olması ve bu uğurda türlü zorluklara katlanmaya, eskilerin ifadesiyle, baştan *azm ü cezm ü kastetmesi'*dir.

Benim çok farklı bir vefa hissiyatım var. Başkalarına tuhaf gelebilir ama benim için gayet tabiîdir. Mesela birisi kalkıp benden elbiselerimi istese, hemen çıkarır veririm hatta canımı dahi verebilirim. Ama kahve içtiğim bir fincan kırılınca sanki kafamın bir tarafı kırılmış gibi olur ve fevkalade üzülürüm. Bana bu esnada deseler ki "Bunların kırılması mukadderdi. Bu kadar teessüre gerek yok." Ben de "Aman benim yanımda kırılmasın da nerede kırılırsa kırılsın." derim.

Keza üzerinde notlarım bulunan bir kâğıdı atarken, aman saygısız davrandım, bu kâğıt çok işe yaramıştı der ve üzülürüm. Bu sebepledir ki uzun zaman not aldığım kâğıtları bir yere istif edip biriktiriyorum. Onları çöp kutusuna yırtıp atmak ağır geliyor bana. Ama o kadar işe yaramaz kâğıdı korumak da zordu. Şimdi bir değirmen buldum, onları değirmene atıp öğütüyorum, sonra da ebediyete mazhar olsun diye parçalarını bir yere gömüyorum.

Ayrıca sonbaharda sararıp solan yaprakların dallarından kopup düşmeleri karşısında içim hep kan ağlar ve ancak her şeyin yeniden dirilişlerini tahayyülle kendimi teskin etmeye çalışırım.

Başımda gölge edip salınan bir ağacın dalını ters bir hareketimle kırsam öyle müteessir olurum ki kendi kendime "O ağacın da yaşama hakkı vardı, bunu nasıl yaptın?" derim.

Üstad da Barla'da, Ankara davasının çok ağır, çok şiddetli geçtiği bir dönemde dağın başında o kurumuş ağacın dibinde otururken *"Bana deseler ki Ankara'da sizi beraat ettireceğim, fakat şu ağacı kesmek istiyoruz. Ben beraat istemiyorum, yeter ki ağacıma dokunmasınlar derim."* şeklinde düşünür.[124] Biri kuru bir ağaç, öbürü de hayatını vakfettiği davası. Yine bir defasında yemek yediği tahta kaşığı kırılınca, onu çiviyle raptederler. Sonra birisi, onu atıp yerine bir başka kaşık koyar. Eski kaşığını göremeyince sorar ve çöpe atıldığını öğrenince *"Benim otuz senelik arkadaşımdı."* der ve kaşığın hemen bulunup getirilmesini ister.[125]

Çok uç örnekler gibi görülebilecek bu hâdiselerle şunu anlatmaya çalışıyorum. Vefa, insan olmamızın çok önemli yanlarından biridir. Derecesine göre, bizimle irtibatlı herkese, her şeye karşı vefalı olma, aradaki o bağı kalbimizin en derin yerlerinde hissetme, o irtibatın gereğini yerine getirmede gönülden olma... bizim insanlığımızın ve Müslümanlığımızın rengidir.

Vefa, dosta ait bir sıfattır. Dost, dostunu asla terk etmez. Dostluğun devamı da ancak vefaya bağlıdır.

14. Hüsnüzan

İnsan, düşünce dünyasına göre şekillenen bir varlıktır. O nasıl düşünüyorsa, istidâdı ölçüsünde öyle olmaya namzettir. Belli mülahazalar zaviyesinden eşya ve hâdiselere bakmaya devam ettiği sürece, karakter ve ruh yapısı itibarıyla yavaş yavaş o düşünce çizgisinde bir hüviyet kazanır. Güzel gören, güzel düşünür; güzel

düşünen, ruhunda iyi şeylerin tohumlarını inkişaf ettirir ve sinesinde kurduğu cennetlerde yaşar gider. Etrafına kendi karanlık dünyasından bakan, her şeye içinin çirkinliğinden bir is bulaştıran ve dolayısıyla herkesten şikâyet eden bir kimse ise hiçbir zaman iyiyi göremez, güzel düşünemez ve hayatın hakiki lezzetini alamaz.

Denebilir ki sebepler dairesinde toprağın bağrında gelişen tohumlar için toprak, hava, su ve bunları meydana getiren elementlerin tesiri neyse, insanın güzel ahlak ve karakterinin gelişmesinde de düşünce ve niyetin tesiri aynıdır. Çiçekler tohumlardan ve kuşlar yumurtalardan çıktıkları gibi yüksek ruh ve kusursuz karakterler de güzel düşünce ve temiz niyetlerden meydana gelirler. Dahası, nezih düşünce ve hâlis niyetleri sayesinde her an cennetin havasını teneffüs ediyormuş gibi yaşayanlar, zamanla çevrelerine de aynı iklimin kokusunu neşrederler; her tarafı ve her gönlü İrem Bağları'na çevirirler. Çirkin düşünce ve fena niyetlerin esaretindeki kimseler ise cennetâsâ atmosferlerde dahi insanlara yudum yudum kan ve irin içirirler.

Hüsnüzan İbadettir

Her zaman vicdana hoş gelen düşüncelerle dolu olmanın ve başkaları hakkında müspet kanaat beslemenin unvanı *hüsnüzan*'dır. İyi niyet, olumlu düşünce ve güzel görüş manalarına gelen hüsnüzan, iç saffetinin, gönül duruluğunun bir göstergesidir. Şahıslar ve olaylar hakkında değerlendirmelerde bulunurken olabildiğince iyi niyetli davranmak ve her hâdiseyi hayra yormak, sâlih bir mümin karakteridir.

Biri hakkında kötü düşüncelere sahip olmaya ise *suizan* denir. Cenab-ı Hak, bir âyet-i kerimede suizannın çirkinliği-

ni ifade sadedinde *"Ey iman edenler! Zandan (Delilsiz, sırf zanna dayalı olarak başkaları hakkında olumsuz hükümler vermekten) çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın."*[126] buyurmuştur.

Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) da *"Zandan kaçının. Çünkü zanna göre delilsiz söylenen söz, içine en çok yalan karışan sözdür. Tecessüste bulunmayın, casus gibi birbirinizin gizli durumlarını, araştırmayın ve mahremiyete saygı gösterin, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın, birbirinizle rekabete girişmeyin, birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize karşı kin gütmeyin ve sırtınızı dönmeyin; ey Allah'ın kulları, kardeş olun!"*[127] demiş; tecessüsten, suizandan ve kardeşliği zedeleyecek her türlü davranıştan uzak durmak gerektiğini ikaz etmiştir.

Bir başka hadislerinde *"Hüsnüzan sahibi olmak, kişinin kulluğunun güzelliğindendir."*[128] buyurmuş; hâlis niyetli, müspet düşünceli ve güzel görüşlü olmayı İslam'ı hazmetmenin, onda derinleşmenin ve Allah tarafından görülüyor olma mülahazasına bağlı yaşama enginliğinin bir alâmeti saymıştır. Rehber-i Ekmel (aleyhissalatü vesselam), Ashâb-ı Kiram'ın biatlarını kabul ederken, bütün müminlere karşı samimi ve iyi niyetli olma hususunda da onlardan söz almıştır.

Nur Müellifi, insanların maruz kalabileceği dört büyük kalbi hastalığı sayarken yeis, ucb ve gurur ile beraber suizannı da zikretmiş ve insanın hüsnüzanna memur olduğunu belirtmiştir. İnsan herkesi kendisinden üstün görmeli, nefsindeki bir zaafı ya da çirkinliği suizan sebebiyle başkalarına teşmil etme veya işin aslını ve hikmetini bilmediğinden başkalarının bazı hâl ve hareketlerini

kötüleme gibi yanlışlıklara düşmemelidir. Suizan, toplumun maddî-manevî hayatını yaralayan bir şeytânî tuzaktır.

İhtimal Yanlış Gördüm!

Biz hüsnüzanna memuruz ve hususiyle inananlar hakkında her zaman güzel düşünmeye mecburuz. İmam Hâdimî, "Bir mümini kötü bir iş işlerken görsen, hemen onun hakkında hükmünü verme. Gözlerini sil, 'Allah Allah, o insan böyle çirkin bir işi yapmaz. Yoksa ben yanlış mı gördüm!' de; dön bir kere daha 'O mu?' diye kontrol et. O ise 'İhtimal yine yanlış gördüm' de; bir kere daha, bir kere daha gözlerini yalanla ve onları silip tekrar bak. Şayet o kötü iş üzerinde gördüğün kimsenin düşündüğün şahıs olduğu hakkındaki kanaatin kesinleşirse *'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azim.'* de; 'Ya Rabbi! Onu bu çirkin hâlden kurtar, beni de böyle bir günaha düşürme!' diye dua et ve çek git." diyor. [129]

Hazreti İmam'ı çok severim, ona karşı derin hürmetim vardır ama bu sözlerini fazla bulurum. Zira bence, on defa gözlerini silip yeniden bakmaya ve o işi tahkik etmeye hiç gerek yoktur. Çünkü ilk bakışta insanın içinde hâlâ bir şüphe vardır ve bu şüphe, söz konusu insan hakkında verilecek kararın daha müspet olması için bir çıkış yoludur. Eğer mesele tahkik edilirse, kesin hükme varmaktan başka bir yol kalmayacaktır. Dolayısıyla insan, gözüne bir çirkinlik iliştiği zaman tecessüs, teşhis ve tespit peşine düşmeden, o sevimsiz fotoğraflar gönlüne akarak *fuâd* kazanında eriyip hüküm kalıbına girmeden hemen sırtını dönüp oradan uzaklaşmalı; "Allahım günahkâr kullarını hidayete erdir, beni de affet!" demeli ve gördüğünü de unutmalıdır.

O günahı işleyen kimse bir kere düşmüş olsa bile anında doğrulup tevbe kurnasına koşmuş, günahlarını gözyaşlarıyla yıkamış ve affedilmiş olabilir. Fakat ona şahitlik eden ve tecessüsle meseleyi derinleştiren şahıs, hâdiseyi her hatırlayışında o çirkin fiili düşündüğünden dolayı zihin kirliliğinden bir türlü kurtulamaz ve suizannın tahribatından azade olamaz.

Dahası, toplum düzeni ve asayişin temini açısından hukukî şahitliğin belli bir önemi ve yeri varsa bile İslam'da insanların ayıplarını ifşa etme diye bir vazife yoktur. Mehâsin-i ahlak (güzel ahlak) kuralları içinde başkalarının kusurlarını araştırma, onları deşifre etme ve mahcup düşürme şeklinde bir madde yer almaz. Aksine, hata ve kusur avcılığı yapmak, günahları açığa vurmak ve insanları tahkir etmek, ahlaksızlık sayılmıştır.

Bu itibarla da bir insanın üzerinde on tane nifak belirtisi, bir tane de iman emaresi olsa biz yine o insan hakkında elimizden geldiğince hüsnüzan etmek mecburiyetindeyiz. O şahıs, söz konusu mezmum sıfatlarından dolayı kendi hesabına çok korkmalı ve akıbetinden endişe etmelidir ancak biz, kesinlikle onun hakkında münafık hükmüne varmamalıyız; suizanda isabet etmektense hüsnüzanda yanılmayı seçmeliyiz. Tabii ki Müslümanlar iman hizmetini ve umumun hukukunu gözeterek, üzerinde nifak alâmeti bulunan insanlara karşı dikkatli ve uyanık olup, onlara vazife ve sorumluluklar verip vermeme hususunda daha temkinli olmalıdırlar. Bu hususta, Üstad Hazretleri'nin ortaya koyduğu *hüsnüzan, adem-i itimat* prensibine göre hareket edip, Kur'ân hizmetinden onların da nasipdar olmaları için, o türlü insanlara da bazı vazifeler vermeliler ama onları hassasiyet gerektiren yerlerden uzak bulundurma yoluna gidebilirler. Böylece hem amme

hukukunu korumuş hem de o insanların da çirkin sıfatlardan kurtulup samimi birer mümin olabilmelerine kapıyı açık tutmuş olurlar. Şu kadar var ki aynı mefkureye gönül vermiş insanlar arasında hüsnüzan ve güvenin ne kadar önemli olduğu; kesin bilgilere dayanmayan haberlerden, sudan bahanelerden, şüphe ve evhamlardan dolayı kardeşlerin birbirlerine karşı asla itimatsızlık etmemelerinin gerektiği de unutulmamalıdır. Özetle *adem-i itimat* mülahazası tahdit edilmelidir.

Töhmet Mahallinden Kaçın!

Her zaman hüsnüzanda bulunmak bir esas olduğu gibi başkalarını suizanna sevk edebilecek davranışlardan uzak durmak da çok önemli bir düsturdur. İnsan, kendisi hakkında çirkin düşüncelere sebebiyet verebilecek hâl ve hareketlerden gerektiği ölçüde kaçınmalı; yeme-içmesi, yatıp kalkması, iş hayatı, kazancı ve beşerî münasebetleri açısından tenkit edilebilecek tavır ve davranışlar sergilemekten uzak durmalıdır. Böylece suizanna açık fıtratlarda kötü duygu ve çirkin mülahazaları tetiklememiş olur. Başkalarıyla alâkalı olarak hüsnüzanna bağlı yaşamanın yanı sıra, herkesin kendi durumunu gözden geçirmesi ve suizanna sebebiyet verecek hâllerden sakınması da icap eder.

Özellikle bir şahs-ı manevînin azası hükmünde olan kimseler buna daha çok dikkat etmelidirler. Çünkü onların yaptığı şeyler ve onlarla ilgili verilecek hükümler, o şahs-ı manevîye, o şahs-ı manevînin diğer azalarına da teşmil edilir. Özellikle günümüzde bir Müslümanın üzerinde görülen bir kötü sıfat, hemen diğer Müslümanlara hatta Müslümanlığa mal edilip dinimiz ve tüm Müslümanlar o yaftayla yaftalanıveriyor. Tek ferdin yakışık-

sız bir hareketi bütün inananlara kredi kaybettirebiliyor; tutarsız davranışlar sergileyen bir Müslüman, bütün Müslümanları zan altında bırakabiliyor. Bundan dolayı, çok önemli gördüğüm dualardan biri de "Allah'ım, bizim tavır ve davranışlarımızdan dolayı kardeşlerimizi yere baktırma, şahsî hatalarımızla onları utandırma." yakarışıdır.

Bu açıdan, günümüzde *"Sizi zan altında bırakacak yerlerden uzak durun, töhmet noktalarında bulunmaktan sakının!"*[130] prensibine bağlı hareket etmek, eskiye nispeten daha da hayatî bir ehemmiyeti haizdir. Töhmetlere sebebiyet verecek fiillerin cereyan edebileceği yerlerden, onlara götüren duyguları tetikleyebilecek hâllerden ve bir lokma, bir kelime, bir dinleme ve bir tecessüsle insanı özünden koparabilecek kaygan zeminlerden uzak durmaya çalışmak, suizanna sebep olacak pespaye davranışlardan kaçınmak ve kötü düşüncelerin oluşmasına meydan vermemek lazımdır. Şu misal bu mevzuda bize yön tayin edici ve yol gösterici olmalıdır:

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) itikafta olduğu bir gün, Safiyye validemiz (radiyallahu anha) kendisini ziyaret etmiş ve bir müddet İnsanlığın İftihar Tablosu'nun yanında kaldıktan sonra hanesine dönmek üzere müsaade istemişti. Nezaket âbidesi Allah Resûlü, muhtereme zevcesini uğurlamak için dışarıya çıkmıştı ki o esnada bir-iki sahabi yanlarından geçmiş, kendilerini görmüş ama hiç duraksamadan oradan uzaklaşmaya meyletmişlerdi. İki Cihan Serveri, derhal onları durdurmuş ve Safiyye Validemiz'in yüzünü açarak *"Bakın, bu benim hanımım Safiyye'dir."* demişti. Bunun üzerine, o sahabiler büyük bir mahcubiyet içinde "Maazallah, yâ Resûlallah! Sizin hakkınızda nasıl kötü düşünülebilir ki?" mukabelesinde bulunmuşlardı. Re-

hber-i Ekmel Efendimiz'in cevabı şöyle olmuştu: *"Şeytan, insanın damarlarında sürekli dolaşır durur ve ona olumsuz şeyler fısıldar!"*[131]

Şeytan, insanla bu kadar içli dışlı olduğuna göre zihne pek çok şüphe ve vesvese atabilir; en nezih kimseler hakkında hiç olmayacak şekillerde suizanna sürükleyebilir. Öyleyse insan hem her zaman başkaları hakkında suizan etmekten hem de başkalarını kendisi hakkında suizanna sevk edecek davranışlardan fersah fersah uzak durmalı ve hep temkinli yaşamalıdır.

Allah (celle celâluhu) Hakkında Hüsnüzan

Diğer taraftan, insanlar hakkında her zaman hüsnüzanna memur olan müminlerin, Yüce Yaratıcı'nın muamelelerine karşı suizan ifade eden hoşnutsuzluk duymaları da asla düşünülemez. Bir mümin, herkesten evvel Mevlâ-i Müteâl hakkında hüsnüzan sahibi olmalıdır. *"Benim kulumla maiyyet ve muamelem, onun Benim hakkımdaki zannına bağlıdır."*[132] meâlindeki kudsî hadis de Allah Teâlâ'ya hüsnüzan beslemenin ehemmiyetini ve bunun ne büyük bir vesile-i necât olduğunu nazara vermektedir.

Rabb-i Rahim hakkındaki güzel mülahazaların ötede nasıl af fermanına dönüştüğü bir hadis-i şerifte şöyle anlatılmaktadır: Amel sandığında hayr u hasenâtının yanı sıra pek çok günahı da bulunan bir kulun hesabı görülür; mizanda sevap kefesi daha hafif gelince azap ehlinden olduğuna dair hüküm verilir. Cezaya müstehak o kul derdest edilip perişan bir vaziyette, âdeta sürüklene sürüklene mücâzat mahalline doğru götürülürken ikide bir geriye döner ve bir sürpriz bekliyormuş gibi etrafına bakınır. Cenab-ı Hak, meleklerine, *"Kuluma sorun bakalım, niçin geriye bakıp duruyor?"* buyurur. Adamcağız der ki *"Rabbim! Hakkındaki zannım böyle*

değildi; âlem sevaplarla gelirken maalesef ben günah getirdim fakat Senin rahmetine olan inanç ve itimadımı hiçbir zaman kaybetmedim! Ümidim oydu ki bana da merhametinle muamele edersin ve beni de bağışlarsın!" İşte bu mülahazalar ve Allah Teâlâ hakkındaki hüsnüzan, o insanın kurtuluşuna kapı aralar; neticede adamcağız *"Kulumu cennete götürün!"* müjdesini duyar.[133]

Kezâ, dâr-ı bekâya irtihalinden sonra, Ebû Sehl Hazretleri'ni, rüyada tarifler üstü nimetler içinde yüzüyor görüp sorarlar: "Üstad, bu yüksek pâyeyi nasıl elde ettiniz?" Ebû Sehl cevap verir: "Rabbim hakkında beslediğim hüsnüzan sayesinde."[134]

Aslında bir mümin, hayatının her diliminde Allah Teâlâ hakkında hüsnüzanna sarılmalı ve hep bu recayla yaşamalıdır. "Ben günahkâr olabilirim hatta O'na ancak pamuk ipliğiyle bağlı olduğum için her an bir kopukluğa da düşebilirim. Fakat O, Gafûr ve Rahîm'dir; gufrân deryasına beni de dahil edeceğine dair inancım kavîdir." demeli ve hep bağışlanacağı ümidini beslemelidir.

Şu kadar var ki hüsnüzan ve reca duygusu insanı yeni yeni günahlar işlemeye sevk etmemelidir. Hâlis bir mümin, günahtan yılandan çıyandan kaçar gibi kaçmalı; ezkaza bir cürüm işlemişse o zaman da hemen tevbeye koşmalı ve bağışlanacağını umarak mağfiret dilenmelidir. Bu meselede çok hassas bir denge söz konusudur; günahlardan uzak durmak ile kazara bir cürüm işledikten sonra ye'se düşmemek arasında ince bir çizgi vardır. Zira yeis, günahtan daha büyük bir tehlikedir. "Artık benim işim bitti!" demek, özünü gaflete salmak, masiyet bataklığında yuvarlanmak ve nihayet kendi canına kıyacak kadar karamsarlığa kapılmak, bu hâle

yol açan günahlardan daha büyük bir cürümdür.

Hâlbuki insan, hangi hâl üzere olursa olsun, "Kur'ân-ı Kerim'de kendisini Rahman u Rahîm isimleriyle vasfeden ve hayatını boşa harcayan kimselere hitap ederken bile *kullarım* diyen bir Rabbim varken niçin ümitsizliğe düşeyim ki! İşin doğrusu, böyle bir Rabb-i Rahim'e karşı günah işlemek de çok yakışıksız oluyor. Öyleyse, bundan sonra masiyete nasıl girebilirim ki?" düşünceleriyle dolu olmalıdır. İnsan ne kendisini günahlara salmalı ne de işlediği günahlardan ötürü ümitsizliğe düşmeli. Bilhassa yaşlılıkta ve ölüm anında reca hissini daha da sağlam tutmalı ve Allah'a yürürken O'nun hakkında hep güzel ve olumlu mülahazalarla dolu bulunmalıdır. Nitekim, Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Sakın, Allah Teâlâ hakkında hüsnüzan etmediğiniz bir hâl üzere ölmeyin."*[135] buyurmuştur.

Ayrıca, *"Kulumun Benim hakkımdaki zannı nasıl ise ona öyle muamelede bulunurum!"*[136] mealindeki hadis-i şerifi dar bir çerçeveye hapsetmemek, onu daha şümullü olarak değerlendirmek gerekir. "Beni çeşit çeşit nimetleriyle sevindiren, sırat-ı müstakîme hidayet eden, sürçmelerimi bağışlayan ve günahlarımı mağfiret eden bir Rabbim var." demek, O'na karşı hüsnüzannın ifadesidir. Fakat bir de hayatımız adına takdir buyurulan her meselede bizim saadetimizin esas alındığına inanmak vardır ki Rabbimiz hakkındaki hüsnüzannımızın tamamiyeti bu inanca bağlıdır. Cenab-ı Hak dilerse bizi sürgün eder, sizi başka bir imtihana tâbi kılar, bir başkasını zindana atar ama ne yaparsa yapsın, Rabbimizin her icraatı neticede bizim faydamızadır; hep bizi hayra celbetmeye, cezbetmeye ve ebedî mutluluğa ulaştırmaya matuftur. Namaz, oruç, hac ve zekat gibi mükellef bulunduğumuz ibadetlerden, başımıza

gelen ve zahirî açıdan kötü görünen bela ve musibetlere kadar mazhar olduğumuz ya da maruz kaldığımız her şey bizim lehimize planlanmıştır. İşte bu hakikate gönülden iman etmek Mevlâ-i Müteâl hakkındaki hüsnüzannın doruk noktasını tutmaktadır.

Hüsnüzannın Ölçüsü

İnsanlar hakkında hüsnüzan ya da hüsn-ü şehadette bulunmanın belli ölçüleri vardır. Mesela, bazen hakkında övgü dolu sözler sarf ettiğimiz bir insan, onu hazmedecek kadar olgun olmayabilir ve bizim onun hakkında söylediğimiz sözler, onun küstahlaşmasına sebebiyet verebilir. Bu da Efendimiz'in ifadesiyle, o insanın boynunu kırma demektir.[137] O hâlde bize düşen, herkes hakkında hüsnüzan etmekle beraber onlara olduğundan fazla pâyeler yüklememek ve Cenab-ı Hakk'a karşı da kimseyi tezkiye etmemektir. Bazen birine hakkı olmadığı ölçüde hüsnüzan eder, Allah'a (celle celâluhu) karşı onu tezkiye etmiş oluruz bazen de aşırı övgülerle küstahlaştırırız. Özellikle de o kişi kendini sıfırlayacak kadar olgunluğa erememişse…

Vefat eden insanlar hakkında hüsn-ü şehadette bulunma da aynı çerçevede değerlendirilebilir. Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de *"Allah, sizin insanlar hakkında şahitler olmanız, Resûlün de sizin hakkınızda bir şahit olması için sizi orta (dengeli) bir millet kıldı."* [138] buyurmaktadır.

Günün birinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashâbıyla otururken yanlarından bir cenaze geçer. Oradakiler, vefat eden kişi hakkında senada bulunurlar. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu!"* buyurur. Sonra arkadan bir cenaze daha geçer. Hâzırûn onu

da kötü sözlerle yâd ederler. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) yine aynı ifadeleri kullanır. Hazreti Ömer (radıyallâhu anh), *"Ey Allah'ın Resûlü! Vacip olan nedir?"* diye sorar. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu cevabı verir: *"Öncekini hayırla yâd ettiniz, ona cennet vacip oldu. İkincisini kötülükle yâd ettiniz, ona da cehennem vacip oldu. Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz."*[139]

Görüldüğü gibi hüsn-ü şehadet, müminler için âdeta dua yerine geçmekte ve Cenab-ı Hak böyle bir hüsnüzandan dolayı o kulu affetmektedir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bunda da sınır korunmalı ve aşırı tezkiyelerden sakınılmalıdır. Çünkü Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Osman İbn Maz'un (radıyallâhu anh) vefat ettiğinde onun hakkında, *"Cennetlik oldu."* diyeni ikaz eder ve *"Nereden biliyorsunuz? Ben peygamberim, bilmiyorum!"* [140] buyurur. Oysaki Osman İbn Maz'un (radıyallâhu anh), Efendimiz'in çok kıymet verdiği, vefatına ağladığı ve kendisine manevî kardeş seçtiği bir insandır.

Sözün özü; iyi niyet, müspet düşünce ve güzel görüş, gönül saffetinin ve vicdan enginliğinin emaresidir. İnsan bir kere başkalarını sorgulamaya başlayınca sanık sandalyesine oturtmadık hiç kimse bırakmaz, daha baştan hüsnüzanna yapışmazsa herkesi ve her şeyi suçlamaktan kendini alamaz. Dolayısıyla her fert, nefsiyle hesaplaşırken ye'se düşmemek şartıyla kendini yerden yere vurmalı fakat diğer insanlar söz konusu olduğunda hüsnüzannı esas tutmalıdır. Unutulmamalıdır ki suizanda isabet etmektense hüsnüzanda yanılmak daha hayırlıdır. Hamlığımızın gereği, güzel ahlaka dair çoğu meselede olduğu gibi herkes hakkında hüsnüzan edemeyebiliriz ama böyle bir düşünce tarzı da işletile işletile insan tabiatının bir parçası hâline getirilebilir. Bu hususta kendini zorla-

mayan bir insanın, bu şuura ulaşması çok zordur.

Suizan, biraz da psikolojik bir meseledir. Devamlı kendisini başarılı görüp beğenen bir insan, hiçbir zaman başkalarını beğenmez ve takdir edemez. Bu hâl ise apaçık bir hastalıktır. Toplumun selameti için bu tiplerin çok iyi bir psikiyatrist tarafından tedavi edilmesi gerekir.

15. Vakar ve Ciddiyet

Ciddiyet; ağırbaşlı, sakin, temkinli ve gayretli olma hâlidir. Ciddiyet; oynak ve sebatsız olmama, iş ve vazifede gevşeklik ve ihmalkârlık göstermeme, davranışlarda laubalilik ve hafifliğe girmeme ve hemen her zaman vakur, ciddi, uslu ve oturaklı olma demektir. Lüzumsuz konuşmak ve yersiz gülmek, ölçüsüzce el ve dil şakaları yapmak, genel âdâba ve hürmet kaidelerine uymamak gibi hareketler ciddiyete aykırıdır. Ağırbaşlı olma, temkinli davranma, konuma göre bir duruşa geçerek bulunulan yerin hassasiyetlerini koruma ve hafifmeşrep olmama gibi hasletlerin insan tabiatına yerleşmesine de *vakar* denir.

Ciddiyet, bir mefkûre insanının, hayatının gayesi bildiği davasını ve vazifesini üstün bir gayretle ele alması, sorumluluklarını derin bir mesuliyet şuuruyla ve fedakârca yerine getirmesi manasına da gelir. Bu manada, ciddiyetin sistemli düşünmeye, sağlam plan ve projeler ortaya koymaya ve büyük bir azimle sa'y u gayrette bulunmaya bakan yönleri de vardır. Bir Arap atasözü şöyle der: مَنْ جَالَ نَالَ Yani yollar ancak yürünerek alınabilir; zirvelere ancak azim, irade ve sağlam planlarla ulaşılabilir, azimle yola koyulan ve yolculuğun gereklerini yerine getirenler hedeflerine nail olurlar.

Yine, مَنْ طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَ *"Bir şeyi gönülden dileyen ve onu elde et-*

mek için azim ve iradesinin hakkını vererek ciddiyetle çalışıp çabalayan, mutlaka aradığını bulur." denilmiştir ki üzerinde durmaya çalıştığımız hakikati pek veciz ortaya koyan bir sözdür.

Bir Müslüman her zaman her işinde ciddi olmalıdır. Ne var ki ciddiyet ve vakarın kibre dönüşmemesi, ciddi ve vakur bir insanın aynı zamanda mütevazı olması da bir gerekliliktir. Kur'ân-ı Kerim, *"Rahman'ın has kulları, yeryüzünde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa "Selametle!" der geçer giderler."*[141] sözleriyle hakiki müminlerin hâlini anlatır ve onların terbiyeli, nazik ve alçak gönüllü olduklarını, asla mağrur, saygısız, kaba ve haşin olmadıklarını, birileri cahillik edip kendilerine böyle davrandığında ise kendi yüce ahlaklarının gereğini sergileyip bundan zerre şaşmadıklarını nazara verir.

Bazı konum ve durumlar vardır ki orada ciddiyet bir adım öne çıkar, bazıları da vardır ki tevazu ve mahviyetin bir kadem önde olması gerekir. Bediüzzaman Hazretleri bu hususa dikkat çeker ve *"Mesela, bir ulü'l-emrin (idarecinin), makamındaki ciddiyeti vakar, mahviyeti zillettir. Hanesinde ciddiyeti kibir, mahviyeti tevazudur."* der.[142] Tabii ki bu hususta, mütevazılık ile ciddiyetsiz ve laubali davranmayı birbirinden ayırmak icap eder. Kıvamında bir ciddilik, tekebbür olmadığı gibi insanlara karşı alçakgönüllü davranmak da kişinin kendini laubaliliğe salmasını, sululuk yapmasını gerektirmez.

Zât-ı Uluhiyet'e Karşı Ciddiyet

İnsanların hâl ve hareketlerindeki, oturuş ve kalkışlarındaki ciddiyet kâmil manada, iman ve marifet derinliğine bağlıdır. Zât-ı Uluhiyet'e karşı ciddiyet, her zaman Cenab-ı Hakk'ın muradını

takip etme, her an O'nun tarafından takip ediliyor olma mülahazasıyla iç-dış bütünlüğü içinde hayatı ve davranışları ciddi bir çizgide sürdürme şeklinde olur. Bu da ancak, Cenab-ı Hakk'ın insanın her hâline nâzır bulunduğuna yani onun ağzından çıkan her şeyi işitir, tüm ahvâlini bilir ve değerlendirir, her ne yaparsa görür ve kaydeder olduğuna inanmakla gerçekleşebilir. İnsan hayatın akışı içerisinde böyle bir görülüp gözetilmeyi muvakkaten unutabilir. Yemek yerken, çay içerken kendi âlemine dalabilir, gündelik işlerini yaparken o murakabe havasından uzaklaşabilir. O anlarda, Cenab-ı Hakk'ın azametine ve kulun küçüklüğüne münasip şekilde Allah'ı hatırlama, ihsan şuuruyla dolma söz konusu olmayabilir. Gerçi *akrabu'l-mukarrabîn* dediğimiz hâlis kullar, o türlü hâllerde bile temkinli davranırlar. Fakat Allah, bazı beşerî hâllerdeki öyle bir nisyanı ve geçici bir unutmayı bağışlayacağını vaat etmiştir. Belki onlardan dolayı da istiğfar edip Allah'a yeniden teveccühte bulunmak gerekir.

Hak ölçülerine göre iyi düşünen, iyi şeyler planlayan, iyi işlere bağlı kalan ve bütün sözlerini, hareketlerini, davranışlarını Allah'ın nazarına arz ediyor olma şuuruyla, fevkalade bir titizlik içinde ortaya koyan insanlar, Allah'a karşı ciddi insanlardır. Onlar kiminle otururlarsa otursunlar Hazreti Mevlâna edasıyla, "Arkadaş, dikkat et! Burada bizi yalnız sanma, bizden başka gizli biri daha var!" der ve o zaviyeden hareket ederler. Zaten Kur'ân da öyle demiyor mu: *"Görmez misin ki Allah göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir! Bir araya gelip gizlice fısıldaşan üç kişinin dördüncüleri Allah'tır. Beş kişi gizli konuşsa altıncıları mutlaka Allah'tır. Bundan ister daha az, ister daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, onlarla beraberdir. Kıyamet gününde, yapmış oldukları iş-*

leri onlara tek tek bildirecektir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir."[143]

Hiçbir halimizde yalnız değiliz. Bizi her an gören, hâlimizi bilen, tavırlarımızı değerlendiren ve niyetlerimize göre kalblerimize teveccühte bulunan bir Rabbimiz var. İşte, bu hakikati kim, ne kadar kavrar ve kimin marifeti ne ölçüde olursa, onun söz, tavır, hâl ve davranışları da o ölçüde ciddiyet televvünlü olacaktır.

Efendimiz'in Huzurunda Ciddiyet

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) anıldığı yerler ve O'nunla alâkalı meseleler de ciddiyet ister. İslam'ın ilk senelerinde henüz edep bilmeyen ve saygıdan anlamayanlar, Allah Resûlü'nün huzuruna geldiklerinde O'na karşı saygısız davranabiliyorlardı. O günlerde çölden yeni gelmiş bir bedevî, bozuk bir üslup, çirkin bir eda, yakışıksız bir tavır ve kaba bir ses tonuyla "Muhammed kim?" diyebiliyor ve Efendiler Efendisi'ne "Abdulmuttalib'in torunu!" diyerek hitap edebiliyordu. Fakat kısa bir süreliğine de olsa O'nunla oturup kalkanlar, O'nun söz incilerini derme fırsatı bulanlar hemen O'nun boyasıyla boyanıyordu. Öyle ki O konuşurken Ashap efendilerimiz başlarında kuş varmış da onu kaçırmamak için hiç hareket etmemeleri gerekiyormuş gibi duruyor ve pürdikkat O'nu dinliyorlardı. Bir kelime kaçırma korkusuyla ödleri kopuyor gibi bir tavır sergiliyorlardı.

Ashâb-ı kiram, O'nu dinlerlerken öyle bir ciddiyet tavrı sergiler ve kendilerinden geçerlerdi ki çoğu zaman gözleri yaşlarla dolardı. İrbâd İbn Sâriye (radıyallâhu anh), "Peygamber Efendimiz bir gün namazı kıldırdıktan sonra mübarek yüzünü bize döndü ve gözleri yaşartan, kalbleri ürperten çok tesirli bir konuşma yaptı. Öyle ki içimizden biri, onun veda konuşması olduğunu düşünerek

Efendimiz'e son nasihatlerini sordu." sözleriyle böyle bir ânı anlatır.[144]

Onlardaki bu öğrenme, hafızaya alma ve nakletme harikuladeliğini sadece kadim kitaplarla, o günün dedikodusuyla ve bilgi muzahrefatıyla kirlenmemiş, dolayısıyla nisyana maruz kalmamış tertemiz dimağlarına vermek doğru değildir. Meselenin ciddiyete bakan yanları da vardır. Onlar, söylenen sözleri kendileriyle çok alakadar görmüş, çok iyi konsantre olmuş ve o sözlere çok iyi yoğunlaşmışlardı. Peygamber Efendimiz'in her sözüne karşı aynı tehâlükü göstermiş, her kelimeyi aynı hassasiyetle âdeta emmişlerdi. Bir tarafta, Allah'tan aldığı vahyi büyük bir ciddiyetle tebliğ eden bir peygamber diğer tarafta, aynı ciddiyetle dinleyen, öğrenen ve öğrendiklerini dünyaya ilan eden bir ümmet vardı.

Dava Adamı Ciddi Olur

Ciddiyet, mefkûre insanlarının en önemli vasıflarından biridir. Onlar, mesuliyetlerinin ağırlığıyla pişiklerinden ve sorumluluklarını her an omuzlarında hissettiklerinden dolayı sürekli ağırbaşlı ve olgun insan tavrı ortaya koyarlar. Onların bu hâli, davalarının ciddiyetle değerlendirilmesi için de çok mühimdir. Çünkü lüzumsuz konuşmalar, yersiz gülmeler, ölçüsüzce el ve dil şakaları dava adamlarının inandırıcılığına dokunur, muhataplarına onların hafif-meşrep birer insan olduğu izlenimini verir. Onları örnek alanların hüsnüzanlarını kırar; "Bunlar da ciddiyetsiz insanlarmış, demek ki yürüdükleri yol bunlara bir şey verememiş." dedirtir ve olan yine hakka-hakikate olur.

Ciddiyetsiz tavır ve davranışlar, heyetin genel havasını da bozabilir. Bazen yersiz bir gülüş, bazen kibirli bir oturuş, kimi za-

man gurur edalı bir duruş ve kimi zaman da benlik kokan bir söz, başkalarını değişik mülahazalara sevk eder. Neticede ilhamlar inkıtaa uğrar, o meclise rahmet inmez çünkü artık orada nefsanilik araya girmiştir. Saygısız davranışlara sahne olan yerlere Cenab-ı Hakk'ın teveccühü kesilir. Buna sebep olan kimse kul hakkına girmiş ve heyetteki herkesin hakkını çiğnemiş olur.

İslam'da Mizah

Müslümanın her hareketi, her davranışı, her sözü ölçülü ve ciddiyet yörüngeli olmalıdır ama ciddiyet ile buz gibi soğuk davranmayı da birbirine karıştırmamak gerekir. İslam, mizaha ölçü getirmiş, latifenin mümincesine işaret etmiş ve hikmet edalı nüktelere cevaz vermiştir. Bir mümin için nükte ve latife, insanları güldürmek, onların hoplayıp zıplamalarını sağlamak ve onlara kahkaha attırmaktan öte manalar taşır; hikmet ifade eder, insanları tefekkür ufkunda dolaştırır.

Gereğinden fazla yapılan şaka ve latifeler laubaliliğe, çok gülmeye, kalbin kararmasına, zamanı boşa geçirmeye ve bazen de insanları kırmaya sebep olması bakımından sakıncalıdır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), laubalilik sınırına dayanan, insanlar arasındaki saygıyı zedeleyen, Allah'ı anmaktan alıkoyan ve insanların onurunu yaralayan latifeleri yasaklamıştır. Müslümanlar arasında *latife latif* (nazik, şirin ve ince) gerek, anlayışı çok önemli bir düstur olagelmiştir.

Latife veya nüktede yalan sözün de bulunmaması gerekir. Resûl-i Ekrem Efendimiz, *"Şaka yaparken bile yalan söylemeyen kimsenin cennetin orta yerindeki köşküne kefilim."*[145] buyurmuş, bir başka hadislerinde ise *"Ben latife yaparım ama doğru konuşurum."*

[146] diyerek latife yaparken dahi sözlerin doğru olması gerektiğini vurgulamıştır.

Peygamber Efendimiz de (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) yer yer latife yapmıştı. Fakat O'nun latifeleri ciddiyet televvünlü ve aynı zamanda hak ve hakikat yörüngeliydi. O, bir taraftan hürmet duygularını davet eden bir vakar ve heybet, diğer taraftan da sevgiyi celbeden bir tevazu ve mahviyet içindeydi. Sürekli müjde veriyor olma edasıyla hep mütebessim bir çehresi vardı. Fakat Sünnet'te tespit edilenlere bakılacak olursa, hayatı boyunca kendisine yakışan keyfiyet içinde sadece üç defa gülmüş ve asla gayr-i ciddiliğe geçit vermemişti. Bununla beraber; tebessüm etme, insanlara yumuşak davranma, herkese bağrını açma ve yanında herkesin rahat hareket etmesine imkân verme hususlarında örnek olmuş; gerekirse mehafet ve mehabet hâlini baskı altına alarak insanları rahat ettirme ve onları sıkmama esasına göre hareket tarzını ayarlamıştı.

Sözün özü, Peygamber Efendimiz'den öğrendiğimiz ölçülere göre, kasti ve iradi olarak laubaliliğe, birilerini güldürmek için sulu şakalar yapmaya, ölçüsüzce gülmeye ve güldürmeye, mümin vakar ve ciddiyetine halel getirecek davranışlara müsaade yoktur. Allah Resûlü, gülerken gördüğü bazı kimselere *"Cennetten müjde mi aldınız?"* deyip onları ikaz buyurmuştur.[147] Bununla beraber, bazı hak dostlarının, sürekli marifet ufkunda bulunmaları itibarıyla hep mehâbet ve mehâfet yaşayan çevresindeki insanlara biraz nefes aldırmak ve tam canları gırtlaklarına geldiği sırada onlara birazcık oksijen yudumlatmak için espri ve nüktelere başvurmaları türünden, bazen hikmet edalı ve belli bir gayeye matuf dile getirilen mizah diyebileceğimiz türden latife, nükte, kıssa ve

menkıbelerin anlatılmasında da bir beis olmasa gerektir.

16. Tatlı Dil ve Mülayemet

Cenab-ı Hak, Hazreti Musa ve Hazreti Harun'a hitaben, فَقُولاَ لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى *"Firavun'a, yumuşak bir tarzda hitab edin. Olur ki aklını başına alıp düşünür, öğüt dinler yahut hiç değilse biraz çekinir."*[148] buyurarak peygamberane bir üslubu nazara vermiştir. Muhatap, Firavun gibi kalb ve kafası imana kapalı biri bile olsa yine de hak ve hakikati *kavl-i leyyin* (yumuşak söz) ile anlatmak gerektiğine işaret etmiştir.

O günkü Mısır'ın hükümdarı olan Firavun, halkını sınıflara ayıran ve İsrailoğulları'nı ikinci sınıf insanlar kabul eden bir zorba ve iflah olmaz bir mütekebbirdi. Kibri o seviyedeydi ki fütursuzca, *"Sizin en yüce rabbiniz benim!"*[149] diyebiliyordu. Hazreti Musa'nın kavmini köleler topluluğu olarak görüyor, onları iyice zayıflatmak ve ezmek için erkeklerini öldürüyor, kadınlarını ise hayatta bırakıyor ve hem kendisi hem de adamları onların iffetlerine dokunuyorlardı.

İşte, Hazreti Musa ve kardeşi Hazreti Harun, kendilerine senelerce tepeden bakan, İsrailoğulları'na Mısır'ı dar eden ve Yüce Yaratıcı'ya açıkça şirk koşacak kadar mütekebbir olan Firavun'a giderlerken Cenab-ı Hak, *"Ona, yumuşak bir tarzda hitap edin. Umulur ki aklını başına alıp düşünür, öğüt dinler yahut hiç değilse biraz çekinir."* demiş, yumuşak bir üslup kullanmalarını, sert, haşin bir konuşma tarzı kullanmamalarını emretmiş ve bir manada onların gönüllerine, Firavun'un dahi hidayete erebileceği ümidini ekmişti.

Günümüzde de inanan her insan, İslamî edeple esasları belirlenen mümince üslubunu, en imânsız insanlar ve en amansız

hâdiseler karşısında dahi değiştirmeden devam ettirmek zorundadır. "Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır." Bu itibarla mümin, şayet bir kötülük karşısında öfkelenecekse, o öfkeyi dışarı vururken kullanacağı üslup yine mümine yaraşır şekilde olmalıdır.

Hezimeti Zafere Dönüştüren İksir

Cenab-ı Hak, başka bir âyet-i kerimede فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ *"Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki Sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba tutumlu, katı kalbli olsaydın, etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onlar için Allah'tan bağışlanma dile ve (her şeye rağmen) bu iş hususunda onlarla istişare etmeye devam et. (İstişare neticesinde karara varıp) bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et. Allah, tevekkül edenleri sever."*[150] buyurmaktadır. Bu âyet, Uhud muharebesi münasebetiyle nâzil olmuştur. Bilindiği gibi Uhud'da geçici bir mağlubiyet yaşanmış fakat başlangıçta yaşanan kısmi hezimet daha sonra zaferle noktalanmıştır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Uhud'a çıkmadan önce ashâbıyla istişare yapmış, meşveret disiplininin yerleşmesi adına onların görüşleri istikametinde hareket etmişti. Ama neticede henüz emre itaatteki inceliği tam kavrayamamış bulunan bir kısım sahabenin de mevziini terk etmesi sebebiyle muvakkat bir hezimetle karşı karşıya kalınmış, bu geçici hezimet sonucunda da ciddi kayıplar yaşanmıştı. İşte böyle bir tablo karşısında Allah Resûlü'nün içinde bir burukluk olabileceği ihtimaline karşılık Cenab-ı Hak, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) afv u safh ile hareket etmesini, onlar adına istiğfar talebinde bulunmasını ve ne

yapılması gerektiğiyle ilgili onlarla bir kere daha meşveret yapmasını istemiştir.

Demek ki muhataplar nazarında bir cazibe merkezi hâline gelmek istiyorsak, tavr-ı leyyin, hâl-i leyyin ve kavl-i leyyinden (tavır, hâl ve söz yumuşaklığından) ayrılmamalıyız. Çünkü âyet-i kerimede de işaret edildiği üzere kaba tavırlar, haşince davranışlar, insanları etrafımızdan kaçıracaktır.

Her mevzuda olduğu gibi bu konuda asıl olan ilâhî ahlaktır, enbiya-i izâmın temsilidir. Şayet Cenab-ı Hak, Hazreti Musa ve Hazreti Harun'a ilâhlık iddiasında bulunan Firavun'a karşı bile yumuşak bir üslup kullanmalarını emrediyorsa, Peygamber Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) yumuşak tavır ve tatlı dilinden dolayı tebcil ve takdir ediyorsa, demek ki her dönemde geçerli temel ilâhî disiplin budur. O hâlde müminler her ne olursa olsun, insanlara karşı mülâyemetle muamelede bulunma mecburiyetindedirler.

Mülâyemetin Sınırı, Hakkın Hatırı

Mülâyemet, yumuşak huyluluk esas olmakla birlikte, hicap duymaksızın sürekli aynı hata ve kusurlarında ısrar eden, ikazlara kulak asmayan, nasihatten anlamayan kimselere karşı tavır almak da hakkın hatırını âli tutmanın ifadesidir. Hele bunlar amme hukukunu hiçe sayıyor, başkalarına zarar veriyor, toplum içinde fitne fesat çıkarıyor ve huzuru bozuyorlarsa, buna mani olmak, diğer insanların hukukuna saygı duymanın muktezasıdır. Yoksa temelde müminin ahlakı mülâyemet ve yumuşaklıktır. Söz, tavır ve davranışlarında yumuşaklığı esas alan kimseler, insanları kendilerine celb ederler. Herhangi bir insanın bulunduğu konum itibarıyla

ne kadar iltifata liyakati varsa o kadar iltifatı ondan esirgememek gerekir. Elbette genel durumu itibarıyla herkesle kurulacak münasebet farklı olacaktır. Fakat herkesin bulunduğu çizginin hususiyetine göre sizin iltifatınızdan nasibini alması gerekir. Himmeti milleti olan bir gönül eriyle de sıradan bir müminle de daha farklı çizgide hareket eden bir insanla da münasebet yolları mutlaka aranıp bulunmalıdır.

Hâl-i Leyyin, Tavr-ı Leyyin, Kavl-i Leyyin

Farklı farklı damarlar kullanmak suretiyle toplumdaki bütün insanlara ulaşılmalı, sineler herkese açık tutulmalıdır. Aslında diyaloğun temel esprisi de buna dayanmaktadır. İnsanlarla münasebete geçmenin yolu, onlara karşı yumuşak davranmaktan, hâl-i leyyin, tavr-ı leyyin ve kavl-i leyyinle muamelede bulunmaktan geçer. Bunu gerçekleştirmeden, düşüncelerinizi ekmeliyet ve etemmiyet içinde anlatamazsınız. İnsanların anlattıklarınızdan tamamen veya kısmen nasipdar olmasını, size karşı sempati duymasını ya da en azından aleyhinizde olmamasını ve aleyhinizde hareket edenlere engel olmasını istiyorsanız, hilimle ve mülâyemetle hareket ederek onlarla aranızda köprüler oluşturmalı ve sizi doğru tanımalarını sağlamalısınız.

Eğer i'lâ-i kelimetullah (Allah'ın yüce adını duyurmak), nâm-ı celîl-i Muhammedî'yi herkese duyurmak, birilerinin olumsuz faaliyetlerine rağmen İslam'ın dırahşan çehresini ortaya çıkarmak, ruh ve mana köklerinizden süzülüp gelmiş özü başkalarının sinelerine boşaltmak istiyorsanız, hiç kimseyi ayırt etmeden herkese bağrınızı açmalı, herkesi kucaklamalısınız. Duygu ve düşüncelerinizi insanların ruhuna boşaltma adına, gerektiğinde

başınızı başkalarının ayaklarının altına kaldırım taşı gibi koysanız yine de fazla bir şey yapmış sayılmazsınız. Çünkü burada Allah'ın (celle celâluhu) hatırı, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hatırı ve din-i mübin-i İslam'ı yaşayan, yaşatan ve dünyanın dört bir yanına taşıyan insanların hatırları söz konusudur.

Tekrar başa dönecek olursak, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hayatı boyunca ortaya koyduğu söz, tavır ve davranışlarıyla mücessem bir rahmet olduğunu göstermiştir. وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ *"Biz Seni bütün âlemlere sadece rahmet olarak gönderdik."*[151] âyet-i kerimesi de buna işaret etmektedir. O'nun hayatının pek çok karesinde bunun tezahürlerini görmek mümkündür. Mesela O (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke'ye girdiğinde o güne kadar kendisine her türlü kötülüğü yapan insanlara, Hazreti Yusuf'un (aleyhisselâm) kardeşlerine dediği gibi لاَ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *"Bugün sizi kınayıp serzenişte bulunacak değilim (değiliz). Allah ettiklerinizi bağışlasın; O merhametlilerin en merhametlisidir."*[152] demiş, bize mülâyemet, bağışlama, merhamet ve hoşgörünün zirve noktasını göstermiştir.

Mücessem Rahmet

Nebiler Serveri Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sergilediği bu mülâyemet ve yumuşaklığın geriye dönüşü mükemmel olmuştur. Nasr Sûresi'nde de ifade edildiği üzere insanlar fevç fevç İslamiyet'e dehalet etmişlerdir. Meseleye tarihî tekerrürler devr-i daimi içinde bakacak olursak şunu söyleyebiliriz: İnsanların İslamiyet'e girmesi adına dün müessir olan faktörler nelerse bugün de yarın da aynı faktörler müessir olmaya devam edecektir. Hazreti

Pîr'in ifade ettiği üzere, eğer biz, İslam'ın yüce ahlakını ve imanın yüksek hakikatlerini fiillerimizle izhar edebilsek, sair dinlerin tâbileri cemaatler hâlinde İslamiyet'e girecekler belki küre-i arzın bazı kıtaları ve devletleri İslamiyet'e dehâlet edeceklerdir.[153]

Asliyet planında mücessem rahmet, Peygamber Efendimiz'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). Zata ait hususiyetler açısından başka hiç kimsenin o makamı ihraz etmeye gücü yetmez. Fakat gözler, sürekli bu ufukta olmalıdır. O'nun sahip olduğu bu sıfatlar zılliyet planında olsa da elde edilmeye çalışılmalıdır. Bizi şefkatli ve merhametli kılması adına mütemadi bir şekilde Rabbimize dua etmeliyiz. Bu aynı zamanda Rabbimizin de bize merhamet etmesi adına çok önemli bir vesiledir. Bir hadis-i şeriflerinde Allah Resûlü, مَنْ لاَ يَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللهُ *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez!"*[154] buyururken, başka bir hadis-i şerifinde اِرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ *"Siz yerde olanlara merhametli olun ki sema ehli de size merhamet etsin!"*[155] buyurmaktadır.

Bu açıdan müminler, gözlerini rahmet timsali olma ufkuna dikmeli ve hep bu yolda yürümelidirler. İstidatları onları nereye kadar götürürse götürsün, onlar böyle bir hedefin peşinde oldukları ölçüde ötede, yürüdükleri yolun ufuk insanıyla (sallallâhu aleyhi ve sellem) birlikte olacak ve O'nun maiyyetine ereceklerdir.

17. Vicdan Genişliği

Vicdan genişliği; iman, ilim, marifet, muhabbet, mehâfet ve diğergâmlık hisleriyle mamur bir gönlün, engin bir himmetle bütün insanlığı kucaklaması, kalb kapılarını herkese açması, hep affedici, bağışlayıcı, mürüvvetkâr olması ve özellikle de bütün in-

sanların hidayetini dileyip herkesin ebedî mutluluğunu istemesi şeklinde tarif edebileceğimiz bir ruh yüceliğidir. Diğer bir ifadeyle *vicdan genişliği* veya *vicdanın inkişafı*; bir insanın, kendi acz u fakr ve ihtiyaçlarının farkında olarak ve bunları karşılayacak bir güç ve kuvvete dayanma lüzumunu duyarak iman, teslim ve tevekkül ile Zât-ı Ulûhiyet'e sığınmasının yanı sıra her türlü bencilce tavırlardan sıyrılarak isminin özündeki *ünsiyet*'e yönelip mahiyetindeki içtimai ruha uygun hareket etmesidir.

Vicdanın İnkişafı

İman, ilim, marifet ve muhabbet şualarıyla aydınlanmış ve inkişaf etmiş bir vicdan, Yaratan'dan ötürü herkese karşı alâka duyar; karşılaştığı her şeyde ve herkeste ilâhî tecellilerden renkler görür, desenler temaşa eder, sesler dinler ve bütün varlığın ünsiyet solukladığını hisseder gibi olur; böylece her şeye ve herkese hep sımsıcak mukabelede bulunur. Öyle ki sadr u sinesi cihanları istiâb edecek kadar genişler, benliğinin derinliklerinde köpürüp duran düşünceleri sayesinde sınırlılığı içinde sınırsızlaşır, zaman ve mekânla mukayyetken kayıtsızlığın üveyki hâline gelir. Böyle bir gönül, insanî duygularının gelişmesi, genişlemesi nispetinde her zaman ferdiyetini aşar, âdeta küllîleşir; bütün inananları kucaklar, herkese el uzatır ve topyekûn insanlığı en içten duygularla selamlar.

Vicdanı geniş bir mümin, insanlarla muamelelerinde peygamberâne bir üslup sergiler; herkesi sever, herkesin iyiliğini ister. Kendisini en küçük hatalarından dolayı bile sorgular ama başkalarının kusurlarını görmezlikten gelir; yakın-uzak çevresindekilerin yanlışlarını sadece normal hâllerde değil, öfkelendiği za-

manlarda bile bağışlar ve en huysuz ruhlarla dahi iyi geçinmesini bilir.

Haddizatında, yüce dinimiz de kendi müntesiplerine elden geldiğince affetmeyi, kine, nefrete yenik düşmemeyi ve öç alma duygusuna kapılmamayı salıklar ki zaten nazarlarını âhiretin yamaçlarına dikmiş, sonsuz saadet peşinde koşan bir müminin başka türlü davranması da düşünülemez. Başka türlü davranması bir yana, hakiki mümin oturur kalkar hep başkaları için hayır yolları araştırır, hayır dileklerinde bulunur, ruhundaki sevgiyi hep canlı tutmaya çalışır, hatta bütün muamelelerinde sevginin de ötesinde şefkati esas alır; gayz, nefret ve kine ise hep uzak kalır. O, kendi gönlünden işe başlayarak, her bucakta iyilik ve güzellik fidelerinin boy atıp gelişmesine zemin hazırlar; üzerine kinle, nefretle gelenleri bile tebessümlerle ağırlar ve en mütecaviz kimseleri dahi sevginin gücüyle savar.

Geniş vicdanlı insan hemen her zaman sevmenin ve şefkat etmenin heyecanıyla yaşadığından dolayı, duygu ve düşüncelerinde, hâl ve hareketlerinde olduğu gibi ibadet ve taat ve dualarında da bencillikten uzak durur, himmetini her zaman âlî tutar. Tazarru ve niyazlarında bütün akrabasını, dostlarını ve arkadaşlarını da mülahazaya alarak herkesin hayrını diler hatta çerçeveyi daha da genişleterek yeryüzünde ne kadar insan varsa hepsinin kalbini imana, İslam'a, ihsana ve Kur'ân'a yönlendirmesi için Cenab-ı Allah'a yalvarıp yakarır.

Vicdan Genişliğinin Alâmeti

İnsanın vicdanını inkişaf ettiren vesilelerin başında mehâsin-i ahlak gelir; bu itibarla da vicdan genişliğinin en önemli

alâmeti, güzel ahlaktır. Mesela, afv u safh, güzel ahlakın bir şubesidir; kusurları bağışlama ve affedici olup dostça muameleyi sürdürme vicdanı geniş bir müminin şe'nidir.

Böyle güzel sıfatların sahibi bir mümin, başkalarından gördüğü kötü muameleler karşısında bile sabırlı, temkinli, bağışlayıcı ve muhasebe derinlikli olur. O, hemen her kötülük ve musibete, "Aslında ben daha büyüğüne müstehaktım!" mülahazasıyla yaklaşır. Nasreddin Hoca'nın, kafasına ceviz düşünce yerdeki kabağa bakıp "Her şey yerinde güzel, ağacın dalında ceviz yerine ya bu kabak olsaydı!" diyerek hikmet-i ilahiyeye bakışını seslendirdiği gibi gerçek bir mümin, "Ya tam istihkakıma göre bir musibetle karşı karşıya kalsaydım! Görünüyor ki Allah (celle celâluhu), başıma gelecek belayı rahmetiyle ezip büzdü, küçülttü, böyle minnacık bir şey yaptı, başıma öyle verdi; hamd olsun O'na!" diyerek meseleyi kendi hata ve günahlarına, istihkakına bağlar, geriye kendisine kötülük yapan insanın az bir hissesi kalmışsa onu da affeder.

Hazreti Üstad'ın, kendisine zulmedenlere, türlü türlü ithamlarla onu mahkûm etmek isteyenlere, kasaba kasaba dolaştıranlara ve zindanlarda ona yer hazırlayanlara bile hakkını helal etmesi, ehl-i dünyanın zulmünü, kaderin adaleti ve kendi muhasebesi zaviyesinden değerlendirerek hiç kimseye küsmemesi, düşmanlık yapanları bile şefkat dairesinin dışında tutmaması ve onların da hidayete ermelerini cân u gönülden dilemesi bu mevzua ne güzel misaldir.

Yine Nur Müellifi'nin, kendisine kötü sözler söyleyen bir insan hakkındaki mütâlaası ne kadar mümince ve ne kadar ibretâmizdir! Kötü sözlere şöyle mukabele eder: *"Eğer onun tahkiri*

ve beyan ettiği kusurlar, şahsıma ve nefsime ait ise Allah ondan razı olsun ki benim nefsimin ayıplarını söyler. Eğer doğru söylemişse beni nefsimin terbiyesine sevk eder ve gururdan beni kurtarmaya yardımcı olur. (…) Benim boynumda veya koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse, ona darılmak değil, belki memnun olmak lazım gelir."[156]

Belki de Doğru Söylüyor!

Tebe-i tâbiîn döneminin büyük muhaddislerinden Yahya İbn Said el-Kattân Hazretleri'nin kötü ahlaklı bir komşusuna mukabelesi de farklı değildir. Bir gün komşusu ona çok ağır sözler söyler. Hak dostu, hakaretler savuran insana hiç karşılık vermez, sadece bir fısıltı hâlinde dudaklarından şu ifadeler dökülür: "Belki de doğru söylüyor, bana kimliğimi ve nasıl biri olduğumu hatırlatıyor. Ben kimim ki ya da neyim ki bunlara istihkakım olmasın!"[157]

Büyüklerdeki bu türlü mülahazalar, benzer hâl ve tavırlar hep bu vicdan genişliğinin alâmetidir. Gönülsüzdür onlar, nefisleri hesabına kolay kolay kırılmazlar. Başkalarının kusurlarını ve kendi iyiliklerini hemen unutur ama kendi hata ve günahlarını, bir de başkalarından gördükleri ihsanları asla hatırdan çıkarmazlar. Hemen her zaman her şeyi etraflıca ele alır, meselelere geniş bir açıyla bakar, hâdiselere ve şahıslara mülayim ve müsamahalı yaklaşır ve sinelerini herkese açık tutarlar. Bu yüzden bütün inananlar, vicdan genişliği açısından onlara benzemeye çalışmalı ve o ufku yakalamak için gayret göstermelidirler.

Şu kadar var ki bir insan ne denli gönülsüz olursa olsun ne ölçüde vicdanî inkişafa ererse ersin yine de kendisini pişmiş, olmuş, ermiş görmemelidir. Bir kimsenin, kendi adına zirveye

ulaştığına ve istenen kıvamı yakaladığına inanması çok tehlikelidir. Aksine o, en müsamahalı davrandığı durumlarda ve en geniş olduğu anlarda bile bir darlığın mahkûmu olabileceği ihtimalini nazardan dûr etmemelidir. Sürekli kendini sorgulamalı, "Şurada daha temkinli davranamaz mıydım, şu meselede daha mülayim olamaz mıydım?" türünden suallerle nefsini hesaba çekmeli ve geniş düşünmenin herkes için en selametli yol olduğu mülahazasını hep hatırda tutmalıdır.

Kötü Ahlakın Neticesi

Kötü ahlak, insanda darlık hasıl eder. Vicdan; cehalet, kibir, gurur, bencillik, kıskançlık gibi fenalıklar sebebiyle daralır, büzüşür ve bir hodgâmlık dehlizine dönüşür. Mesela bir insanda çekememezlik ve kıskançlık da diyebileceğimiz *haset* marazı mevcutsa, o kimse, kendisinden başkasının başarısını, zenginliğini, güzelliğini, ilmini, mutluluğunu çekemez; kendisinde olmasını istediği değişik vasıf veya mevhibelerin başkasında bulunması karşısında rahatsızlık duyar. Hakk'ın takdirine rıza göstereceğine kaderî planların kendi heva ve hevesi istikametinde cereyan etmesini ister; hâdiseler arzu ettiği gibi gitmeyince de kaderi tenkit eder.

Haset böyle sürüp gittiği takdirde birkaç kişiye karşı olan bu çekememezlik hissi zamanla büyür, genişler sonra da düşünce ve hissiyat ufkunu tamamen kuşatarak insanı bütün iyiliklere, güzelliklere sövüp sayan bir saldırgan hâline getirir. Kendi nefsine ait bir darlığın mahkumu olan böyle biri, ahsen-i takvime ait genişliği katiyen duyamaz ve iman atmosferinin gerçek rengini asla göremez.

İçtimai Ruh Enginliği

Bir içtimai heyette genişlik ve kuşatıcılık tek tek fertlerden başlar. Fert engin ruhlu ve geniş vicdanlı olursa, böyle fertlerden müteşekkil toplum da aynıyla o mükemmeliyeti aksettirir. Ne vakit iman, insanın vicdanına hükmeder, onu kibir, bencillik, kıskançlık ve kin gibi birer darlık sebebi olan kötü ahlaktan kurtararak genişletir ve oraya *ben* yerine *biz*'i, bencillik ve ferdiyetçiliğe bedel de kardeşlik duygusunu yerleştirirse o insan, vicdanının genişliği nispetinde şahs-ı manevînin bir ferdi, ruh-u içtimainin bir mümessili hâline gelir.

Fert, duyguları itibarıyla dar, düşünceleri açısından sığ, mülahazaları zaviyesinden de benlik çıkmazında ise ve enaniyetini bir türlü aşamıyorsa, öyle fertlerden sağlam bir heyetin oluşması ve yüksek seciyeli bir milletin teşekkülü asla düşünülemez. Zira bir toplumu hakiki manada büyüten ve yükselten, o toplumu meydana getiren fertlerdeki içtimai ruh genişliğidir. Toplumun istikbal vaat etmesi, uzun ömürlü olması ve devletler arası muvazenede kayda değer bir yer ihraz etmesi, böyle bir ruh-u içtimaiye bağlıdır.

Belki de bu hikmete binâendir ki her gün namazlarımızda defalarca okuduğumuz Fâtiha Sûresi'nde Cenab-ı Hak biz müminlerden söz alırken, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *"Biz, yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım dileriz!"* dememizi ve *biz* demek suretiyle, namazımızı ikâme ederken tek başımıza da olsak, bir cemaat arasındaymışız ve herkes adına Rabbimize sesleniyormuşuz gibi bütün kardeşlerimizi de hesaba katmamızı emir buyurmuştur. Vicdanlarımızda bu içtimai ruhu kuvvetlendirmek için her birimizin ikrarını umumun tasdiki saymış, her müminin sözünü derin bir

kardeşlik duygusunun ve geniş bir vicdanın teşkil ettiği büyük bir şahs-ı manevînin ahdi kabul etmiştir.

18. Cesaret

Cesaret, dinimizce takdir edilen ve her müminde bulunması gereken bir sıfattır. Cesaretiyle tarihe geçen büyükler hep alkışlanmış, onlara dair destanlar yazılmış ve çok defa o destanlara müracaat edilerek günümüzün insanında da o ruh hâleti uyarılmaya çalışılmıştır.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle, dünyaperest insan bir lezzet için nihayetsiz zilleti kabul eder; hasis bir menfaat için şeytanın ayağını öper derecede alçaklık gösterir. O, herkese kul-köle olup, riyakârlık ve dalkavukluk ettiğinden dolayı, son derece zillet ve alçaklık içindedir. Fakat ehl-i iman, özellikle de tahkikî imana ulaşanlar, kuvvetli ve izzetlidirler. Her mümin aziz bir kuldur çünkü o, Kadîr-i Zülcelâl'e kul olmuştur, sadece O'na kulluk eder ve o kulluğuna karşı da hiçbir alternatif tanımaz.[158] Öyleyse miskinliğin, zilletin, başkaları karşısında yerlere eğilmenin ve küçük bir menfaat için el-etek öpmenin zıddı olarak kullanılan celadet ve cesaret bir mümin sıfatıdır. Mümin cesurdur, yiğittir; korku ve yılma bilmeyen bir kahramandır.

Bizim tarihimiz, bu ruhun en mümtaz kahramanlarıyla doludur. Son derece cesur, korkusuz ve fütursuz bu kahramanlar korkaklık ve zilletin Müslümanlıkla bağdaşmadığını hemen her fırsatta göstermiş, din, vatan ve millet uğruna ölüme bile hiç tereddüt etmeden seve seve gitmişlerdir. Hatta savaşa giderken gazilikten daha çok şehitliği düşünmüş, şehadet şerbeti içmek için fırsat kollamışlardır. Nazarlarını ebedî bir hayata diken her mukaddes

ruh, köyünü, tarlasını, ana-babasını, çocuk bekleyen eşini ve bütün hayallerini arkada bırakıp tereddütsüzce cepheye yürümüştür. Fakat onların yürüdükleri yer aslında farklı bir âlemin kapısıdır, bambaşka bir buudun ve hayatı dünyevi kıstaslar üstü bir seviyede sürdürme mertebesinin ilk basamağıdır.

Takdir Edilen Cesaret

Her müminde imandan kaynaklanan bir kahramanlık ve cesaret ruhu olması iktiza eder. Yalnız bu cesaret, zalimane bir cesaret değil, şefkatle yoğurulmuş bir cesarettir. Bediüzzaman Hazretleri bunu anlatırken *"şefkatle cihazlanmış şehamet-i imaniye"* der.[159] Yani, müminler, zalimler karşısında zillet göstermedikleri gibi mazlumları da zelil etmezler. Onlar, emri altındakilere hiçbir hak ve hürriyet tanımayan despotlara dalkavukluk yapmaz, kaba kuvvet temsilcilerine el açıp boyun bükmezler. Bunun yanında, zayıf ve çaresiz kimselere karşı da tahakküm ve tekebbürde bulunmaz; bilakis cesaretlerini, onları da koruyup kollama yolunda kullanırlar.

İmanın kazandırdığı izzetle yaşayan insanlar, kahramanlık ve cesaretlerini haksızlıkta ve başkalarını ezmekte kullanmaz ve asla kaba kuvvete başvurmazlar. Onlar, güçlü oldukları yerde affeder, hiddet ve şiddet anında hilm ve silmle muamelede bulunur, ihtiyaç içinde kıvrandıkları durumlarda bile *îsâr* ruhuyla hareket edip başkalarını düşünür ve düşmanları hakkında dahi hayırhahlıktan geri durmazlar. Savaş esnasında harbin kendi kurallarına göre davransalar da hemen her zaman sulh yolunu araştırır ve herkesin kendi hak ve hürriyetlerine göre yaşamasını temin etmeye çalışırlar.

Cesaret duygusu, dinin emrettiği bu ölçüler içerisinde değil de kuvvet göstermek, başkalarını ezmek ve zorbalık yapmak için kullanılırsa o zaman bu duygu övülen ve takdir edilen bir vasıf olmaktan çıkar. Korkusuzluğu bâtıl yollarda ve zorbalıkta kullanan birinin cesareti, kendisinden Allah'a sığınılması gereken bir şerre dönüşmüştür. Hele bir de bu kişi fâcir (Fütursuzca kötülük yapan günahkâr) ise onun celadet ve cesareti daha büyük musibetlere sebebiyet verir. Kalbi ölmüş ve vicdanı tefessüh etmiş böyle birinden şefkat ve merhamet beklenmez; ondaki bu cesaret, şefkat hissiyle dengelenmediği için, hiç kimseye acımaz. Zulüm ve zorbalıklarının akıbetini hiç düşünmeden kan döker, can alır, yuva yıkar ve ocak söndürür.

Problemler Cesaretle Aşılır

Yerinde kullanılan cesaret duygusu, aşılmaz gibi görülen problemleri aşma adına çok önemli bir faktördür. Bu açıdan bir müminin yaşanan sıkıntılar karşısında asla yılgınlık göstermemesi, cesaretle problemlerin üzerine gitmesi çok önemlidir. Allah'ın havl ve kuvvetini arkasına aldıktan sonra yüreği cesaretle dopdolu bir müminin üstesinden gelemeyeceği hiçbir problem yoktur.

Huneyn'de ok atmada çok başarılı olan Sakîf ve Hevâzin kabileleri, Müslümanları bir vadi girişinde ok yağmuruna tutmuş, bunun sonucunda Müslüman saflarında bir kısım kırılmalar olmuştu. Fakat böyle bir anda İnsanlığın İftihar Tablosu, atını düşman saflarına doğru mahmuzlamış ve O'nun, *"Ben Allah'ın Resûlü'yüm, bunda şüphe yok. Ben Abdülmuttalip'in torunuyum!"* sesi duyulmuştu. O sırada Resûl-i Ekrem Efendimiz'in amcaoğlu Ebû Süfyan İbn Hâris, O'nun bineğinin zimamını zorlukla tutuyordu.

Daha sonra Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) emrine binaen Hazreti Abbas, Huneyn'de sesini, yükseltebildiği kadar yükseltip o gür sesiyle *"Ey semure ağacının altında biat etmiş sahabiler! Neredesiniz?!"* diyerek nida etmiş. Allah Resûlü'nün sesini ve çağrısını duyan ashâb da hemen peygamberlerinin etrafında toplanarak düşman üzerine yürümüşlerdi. Netice itibarıyla mağlubiyet aşılmış ve zafere ulaşılmıştı. [160]

Hazreti Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Uhud günü kıyasıya savaş oluyordu. Bir aralık Resûl-i Ekrem'i gözden kaybettim ve aramaya koyuldum. Hele O'nun öldürüldüğü şayiası beni tamamen çileden çıkarmıştı. Maktüller arasında dolaşıyor, teker teker kaldırıp hepsinin yüzüne bakıyordum. Ancak aralarında Efendimiz yoktu. Kendi kendime şöyle düşündüm: "Ölmediğine göre, mutlaka düşmanın muhasarası altındadır çünkü Efendimiz için kaçma kesinlikle mevzû-u bahis değildir." Kılıcımın kabzasını kırdım ve düşman saflarına daldım. Önüme geleni itiyordum. Nihayet Resûl-i Ekrem'i, etrafında kümelenmiş bir avuç yiğit insanla birlikte gördüm. O'na doğru koşarken, "Ya Resûlallah, Senin bulunmadığın yerde yaşamanın hiçbir değeri yoktur. Senin yok olduğun yerde, benim için en şerefli yol yok olmaktır!" diyordum. O esnada bir ses daha duydum. Ses, "Ey ensar topluluğu! Bana doğru gelin! Bana doğru gelin!" diyordu. Sesin sahibini tanımıştım. Bu, Sabit İbn Dahhak'tan başkası değildi. Bütün gücüyle Müslümanları Allah Resûlü'nün etrafına toplamaya çalışıyordu."

Hayatı istihkâr etme, dünya ve ukba muvazenesini kurma işte budur. Bu muvazeneyi kurduktan sonra –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– her şey hallolacaktır. Asıl mesele, âhiret ve dünya aynı anda karşımıza çıkıp bütün ağırlıklarıyla vicdanımıza oturdukları

zaman en çok lazım olanı tercih ederek muvazeneyi kurabilmektir. Bu ise dünyaya dünya kadar, âhirete de âhiret kadar değer vermeyi gerektirir.

Bu dengeyi kurabilenler için korku ve endişeden söz edilemez. Bütün dünya bela olup başlarında patlasa, herhâlde onları zerre kadar paniğe sevk edemez. Zira korku ve endişe, hayat tutkusundan ileri gelir. Hâlbuki onlar, hayatı istihkar etmektedirler. Böyle basit bir hayat için endişeye kapılmanın hiçbir manası ve insanı tatmin edecek hiçbir izah şekli yoktur. O hâlde asıl kazanılması gereken yer, âhiret yurdudur. Gayretler hep o tarafa yönelik olmalıdır. Âhirete iştiyak, en bereketli cesaret kaynağıdır.

19. Beklentisiz Olma

Kur'ân-ı Kerim, ideal bir nesil olarak, ensar ve muhacirlerden *sâbikûn u evvelûn*'u anlattığı hemen her yerde, onları hep fedakârlığın zirvesinde adanmışlık düşüncesiyle hareket eden insanlar olarak nazara verir. Ensar-ı kiramın Akabe Biatı'ndaki sözleri bu hususa çarpıcı bir misal teşkil eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) her türlü durumda ve hayatları pahasına koruyacaklarına ve O'nun davası uğrunda hırz-ı can edeceklerine dair söz vermişlerdi. Hâlbuki böyle bir söz verdiklerinde "Bu işin sonunda elde edeceğimiz mükâfat nedir?" diye hiç mi hiç düşünmemişlerdi. Vâkıa, o gün onlara, yaptıklarının karşılığında cennet ile mükâfatlandırılacakları müjdesi verilmişti. Fakat denilebilir ki başlangıç itibarıyla onların o günkü icmalî cennet bilgileri, bugün bizim Kur'ân ve Sünnet'ten detaylarını öğrendiğimiz, selef-i salihînin o mevzuda ortaya koyduğu malûmatla enginliğine vâkıf olduğumuz ölçüde de değildi. Fakat bütün

bunlara rağmen onlar, tam bir sadakat ve engin bir fedakârlık anlayışıyla, yapılan bu biatın çok güzel bir alış-veriş olduğunu idrak etmiş, başka herhangi bir beklentiye girmemiş ve sadece Cenab-ı Hakk'ın rızasını hedefleyerek kendilerini bu işin içine atmışlardı.

O hâlde yüce bir mefkûreye dilbeste olmuş, bir yönüyle ona göre kendi düşünce dünyasını yeniden inşa etmeye çalışan ve böylece başta kendi milleti olmak üzere topyekûn insanlığa yeni bir ba'su ba'de'l-mevt yaşatma istikametinde didinip duran bir insan, dünyevî herhangi bir beklenti içine girmeyeceği/girmemesi gerektiği gibi belki cennete girme ve cehennemden uzak kalma gibi Cenab-ı Hakk'ın fazlından beklenen manevî beklentilere dahi girmemelidir. Zaten sahih hadislerde de ifade edildiği üzere insanın yaptığı ibadetlerle cennete hak kazanması mümkün değildir. İnsan, ancak Cenab-ı Hakk'ın fazlı ve rahmetiyle oraya girebilecektir.

İşte âhiret âlemine bakan yönü itibarıyla dahi, bu ölçüde engin bir adanmışlık anlayışına sahip olan bir dava insanı, zannediyorum, yaptığı hizmetlerin geriye dönüp dönmemesi mevzuunda da herhangi bir beklentiye girmeyecek ve *başarı* gibi kendisini ilgilendirmeyen hususlarla zihnini meşgul etmeyecektir.

Adanmış bir ruh, yaptığı yatırımın vaat ettikleriyle alakadar olmayacak, toprağa saçtığı tohumların kendi döneminde filize yürüyüp yürümemesine takılmayacaktır. O, sadece kendi vazifesine bakacak, onu bilecek ve semereyi yaratmanın Allah'a ait olduğu şuuruyla hareket edecektir. Hani Üstad Hazretleri, bu mevzuyla alâkalı Celaleddin Harzemşah'ın bir mülahazasını nakleder. Sefere çıkarken kendisine muvaffak olacağı

söylendiğinde o, muvaffak edip etmemenin Allah'a ait olduğunu, kendi adına vazifesini yapıp, şe'n-i rubûbiyetin gereğine karışmayacağını ifade eder.[161]

İltifat Marifete Tâbidir

Bu açıdan daha baştan adanmışlık düşüncesiyle işin içine girmiş bir fert, ilerleyen zamanla birlikte meselenin geri dönüşüyle alâkalı herhangi bir beklenti içinde olmayacaktır. Mesela, yaptığı hizmetler karşılığında insanların teveccühüne mazhar olma, takdir toplama, alkışlanma, iltifat görme gibi beklentiler onun hayal dünyasına dahi misafir olamayacaktır. Halk arasında, "Marifet iltifata tabidir." şeklinde yaygın olarak kullanılan bir söz vardır. Belki pek çok insan için bu böyle olabilir. Yani halk iltifatta bulunduğu takdirde marifetlerini döktürür, kabiliyetlerini sergilerler. Mesela bir resim yapar, eğer yaptığı resim ilgi görürse yeni yeni resimler yapar. Gördüğü iltifat, onun için teşvik edici bir unsur olur, azim ve gayretini tetikler.

Adanmış ruhlara gelince, onlar açısından iltifat marifete tabidir. Siz yapmanız gerekeni yapar, ortaya koymanız gerekeni ortaya koyarsınız bunun sonucunda âlem ister iltifat eder isterse etmez. Meseleyi asla buna bağlı götürmezsiniz. Hatta çok defa onların iltifatlarını gördüğünüzde *"Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?"* der, nefsinizi sorgulamaya dursunuz. Çünkü kendinizi insanlardan bir insan olarak gördüğünüzden, yapılan bu iltifatların drobunu da numarasını da kendinize uyduramazsınız.

Daha baştan beklentisiz olarak işin içine girme, alma değil vermeyle başlama, adanmışlık duygusu ile hareket etme öyle ciddi

bir güç kaynağıdır ki bunlara sahip olan insan, Allah'ın izni ve inayetiyle, hiçbir zaman ye'se kapılmaz, hâdiselerin karşısında her zaman dimdik durur ve sarsılmaz bir iman ve ümitle onların üzerine yürür. Bu aynı zamanda acz u fakr yoludur. Yani insan önce acizlik ve fakirliğinin farkında olacak, sonra da adanmışlık mülahazasıyla hareket edecek ve "Yaptıklarım geriye dönmedi, iltifat ve teveccüh olmadı, demek ki başarılı olamadım." diye bir anlayışa kapılmayacak ve bundan dolayı hır gür çıkarmayacak, streslere girmeyecek, anguazlar yaşamayacak ve kaderi tenkit etmeyecektir. O hep;

"Gelse celalinden cefa

Yahut cemalinden vefa,

İkisi de cana safa,

Lütfun da hoş, kahrın da hoş."

mülahazasına bağlı hareket edecektir.

Bu arada şunu da ifade edeyim ki bir kimsenin Cenab-ı Hak'tan, رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً *"Rabbimiz, bize dünyada da âhirette de güzellikler ihsan et!"*[162] diyerek dünya hayatı için de hayır hasenat istemesi başka, hayır hasenat adına yaptığı amellerin karşılığını dünyada istemesi ve böyle bir beklentiye girmesi tamamen başka bir şeydir. Hem insan yaptığı hayırlı işleri, dünyevi semerelere, teveccühe, mutlak muvaffakiyet ve muzafferiyete bağladığı takdirde eğer Cenab-ı Hakk'ın murad-ı sübhânisi o istikamette tecelli etmezse ümitsizliğe düşer ve inkisar üstüne inkisar yaşar. O, böyle bir beklentiyle hareket ettiğinden ona tabi olanlar da fikir ihtilaflarına düşebilir ve ona olan teveccüh ve hüs-

nüzanlarında kırılmalar hâsıl olabilir. Bu durum, fasit bir daire gibi onun da kuvve-i mâneviyesini alıp götürür ve muvaffak olunamadığında atf-ı cürümler, kırgınlık ve hırçınlıklar kendini gösterir.

Allah'ın Sonsuz Lütfuna Bırak!

O hâlde insan, âhirete ait amellerin mükâfatını, Cenab-ı Hakk'ın sonsuz lütuf ve ihsanına bırakmalı, dünyanın fani, geçici ve dar kıstaslarına hapsetmemelidir. Mesela İstanbul'un fethini, dünyanın darlığı içinde düşündüğünüzde sadece İstanbul'un fatihi olma söz konusudur. Ancak böyle bir fetihte beklentiler Cenab-ı Hakk'ın teveccühüne bağlandığında, âhirette ona terettüp eden varidat, ganimet ve Mele-i Âlâ'nın ona karşı duyduğu alâka neyse bütün bunlar, ukbanın enginliği içinde verilir. O hâlde burada bir *sübhânallah* deyip ötede bir cennet bahçesine sahip olma varken neden meseleyi burada sadece bir *sübhânallah* ölçüsünde mükâfata bağlayalım ki!

Misalleri çoğaltabilirsiniz. Mesela siz, ruh-i revân-ı Muhammedî'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem), cihanın dört bir yanında şehbal açması istikametinde çok ciddi bir ceht ve gayret sarf etmenize rağmen buna muvaffak olamasanız, şayet hareket ve faaliyetlerinizi dünyevi neticeye bağlamadıysanız inkisar yaşamazsınız. "Ne yapalım, şimdilik böyle oldu" der, Hazreti Âdem gibi رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ *"Rabbimiz, biz kendimize yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz."*[163] anlayışıyla kendinizi muhasebeye çeker, mevcut durumu yeniden gözden geçirir, sonra tekrar doğrulur, bir kere daha kıyam eder ve yapmanız gereken her neyse onu yapmaya koyulursunuz.

Bu açıdan, beklentisizlik hâli ve fedakârlık anlayışı, işi son nefesimize kadar ihlas ve samimiyetle götürebilmek adına çok önemli ve hayatî dinamiklerdir. Ehl-i dünya, bu dinamikleri bilmediğinden dolayı meseleyi sadece maddeye, paraya, mala mülke, makam mansıba bağlıyor ve ortaya çıkan neticeyi bununla ölçmeye çalışıyorlar. Hâlbuki fedakârlık ve beklentisizlik öyle bir değerdir ki maddî ölçüler içinde onun karşılığını bulabilmek mümkün değildir. Bu dinamikler, cennetler kıymetinde bir değere tekabül etmekte; sonsuz kudret ve rahmet sahibi Zat da ona göre bir mükâfat ve semere vaat etmektedir.

Sadece O'nun Hoşnutluğu

Ubûdiyet sırrını kavramış bir mümin, bütün amellerini sadece Allah'ın hoşnutluğuna bağlar. Sadece Allah Teâlâ'nın rızasına giden kapıyı açmaya, ona götüren koridoru kullanmaya çalışır. Cenab-ı Hak, onun ruhuna gücünü kazandırırsa ve onu kalbî hayat seviyesine çıkarırsa, bunu Rahman u Rahîm'in ayrı bir lütfu olarak görür. Böyle bir neticeyi hâsıl etse de etmese de o, Yüce Yaratıcı'ya tahsîs-i nazar ederek kullukta direnir. Hatta bazı harikuladeliklere, hâlisâne bir tavırla, ehlullahın baktığı gibi bakar ve kalbinden "Ben istenmesi gerekli olan şeylerin en büyüğünü istemiştim. Ben Seni istemiştim. Sen benim ol, başka hiçbir şeyim olmasa da olur. Çünkü ancak Seni bulursam her şeyi bulmuş, fakirlikten kurtulmuş olurum." mülahazasını seslendirerek tam bir ubûdiyet şuuruyla yaşar.

Bu çetin yolda, takılıp yollarda kalmama garantisi olan, yalnızca beklentisiz olanlardır. Diğerleri her zaman aldanabilirler. Beklentisiz insanın kalbi hep şu mülahazalarla atar: "Ya Rabbi, sen

bana meccânen (karşılıksız) sonsuz nimetler vermişsin! Ben her şeyi zaten peşinen almışım. Bana hayat nimetini vermişsin, beni insan olmakla şereflendirmişsin, İslamiyet nuruyla gönlümü aydınlatmışsın, marifet ve muhabbet koridorunda yürüme imkânı lütuf buyurmuşsun. Dine, vatan ve millete hizmet etme imkânları bahşetmişsin. Ben alacağımı zaten almışım ve beni bütün bu nimetlere karşı ubûdiyet gibi lezzetli, rahat ve hafif bir hizmetle mükellef kılmışsın. İşte şimdi bana düşen, Senin o ihsanlarını iyi değerlendirmek suretiyle hoşnutluğunu kazanmak. Gücümün yettiğince sana kul olmak, sonra da senin rahmet ve keremine iltica etmek."

İşte bu mülahazalardan dolayı Hak dostları dualarında çok defa şöyle yakarırlar: "Ya Rabbi! Bizim var olmaya, şuna buna hiç ihtiyacımız yokken, Sen bize ihtiyacımız olmayan şeyleri bile nimet olarak verdin. Şimdiyse halisane kulluğa ihtiyacımız var. Senin lütf u keremine muhtacız. Biz yoktuk, var olmayı da hiç düşünemezdik, insan olmayı hiç mülahazaya almamıştık, alamazdık. Bunlar bizim ihtiyacımız değildi. Ama Sen kereminle lütfettin. Oysaki bundan sonra ayakta durabilmek için Sana çok muhtacız; sürçmemek, düşmemek için Sana çok muhtacız. Cennet yolunda kalabilmek için Sana çok muhtacız; zaaflarımıza takılmamak ve rızana yürümek için Sana çok muhtacız. Ey ihtiyacımız olmayan şeyleri nasip eden Allah'ım! İhtiyacımız olan bu şeyleri Senden diliyor ve dileniyoruz."

20. Edep ve Nezaket

Edep; hâl, tavır ve davranış güzelliği demektir. İnsanlara iyi muamelede bulunma manasını da içeren edep, kemalini, Peygamber Efendimiz'in Sünnet-i Seniyye'sinde bulur. Dolayısıyla

O'nun örnek hayatına göre bir çizgi takip etmek, edepte zirveye yürümenin en güzel vesilesidir. Zira edebin bütün yönlerini içeren güzel ahlakı tamamlamak üzerine gönderilen Son Peygamber O'-dur.

Seviye, vazife, misyon, konum ve keyfiyetlerine göre insanların edep anlayışları ve davranışları farklı farklı olur. Allah'a karşı edep, her an O'nu görüyor veya O'nun tarafından görülüyor olma mülahazasıyla hareket etmek, sürekli O'nun hoşnutluğu peşinde bulunmak, sevme ve saygı duyma hislerini O'na yöneltmek demektir ve herkes böyle bir edeple mükelleftir. Fakat bu edep izafîdir. Sıradan bir insanınkiyle bir peygamberin edebi arasında çok fark vardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah karşısındaki edebi tarife gelmeyecek kadar derindir ama O'nun Hazreti Cebrail'in edebiyle alâkalı söyledikleri, "Cevâhir kadrini cevher-füruşân olmayan bilmez" hakikatine güzel bir misaldir. Efendimiz der ki; *"Miraç gecesi bir noktada, Cebrail aleyhisselamı çok mahçup bir vaziyette gördüm. O noktaya vardığında Allah korkusundan âdeta ayaklarının bağı çözülmüş, eskimiş bir kilim gibi yığılıp kalmıştı."*[164]

İşte, Cibril-i Emin'in o hâli, bir melek haşyeti ve Cenab-ı Hakk'a karşı derin bir saygının neticesidir. Demek ki Allah'a karşı edeb bile bir manada herkesin kendi idrak ve ihsas ufkuna göre değişmektedir.

Peygamber Edebi

Peygamberler, ibadet ve taatlerinde ve diğer muamelelerinde hep edepli olmasını bilmiş, Allah'a karşı olabildiğince saygılı davranmışlardır. Hazreti İbrahim (aleyhisselâm),

hastalıkları verenin kim olduğunu bildiği hâlde "Allah beni hasta eder, sonra da şifâyâb kılar." dememiş; *"Hastalığımda O'dur bana şifa veren."*[165] demiş, kullandığı ifadede hastalığı değil şifayı Allah'a nispet etmiştir. Neden acaba? Çünkü zahirî yüzü itibarıyla hastalığın bir çirkinliği var. İnsanların nazarında kötü olan bir şeyi Allah'a isnat etmek, o seviyedeki bir kalbin ve o derecedeki bir idrak sahibinin edebine zıttır.

Peygamberlerin her hâl, tavır ve sözlerinde bu incelik vardır. Tek bir isimle, bir sıfatla ya da bir isnatla bile olsa eksik, kusur veya çirkinlik çağrıştıracak ifadelerden uzak durmak onların edep anlayışlarının gereğidir.

Hazreti Musa, Mısır'dan uzaklaşarak Eyke'ye ulaştığında genel kabule göre Hazreti Şuayb'ın kızlarına su çekme ve hayvanları sulamada yardımcı olmuş sonra da bir gölgeliğe sığınarak *"Rabbim! Lütfedeceğin her nimete muhtacım!"*[166] demiştir. Aslında onun durumu, sözlerinin kendi hâline mutabık olması için "Allah'ım, çok acıktım, canım dudağıma geldi. Ayakta duracak takatim, gidecek yerim ve sırtımı dayayacağım kimsem kalmadı. Yedir, içir, karnımı doyur ve bana bir sığınak lütfet!" demesini gerektiriyordu. Fakat o böyle bir tasrihi edebe zıt görüyor, pek çok ihtiyacı bulunan bir insan edasıyla sadece hâlini Allah'a arz etmekle yetiniyordu. Biz de edepli olmaya dikkat ederiz, Rabbimize karşı duygu ve ihtiyaçlarımızı seslendirirken en uygun üslubu yakalamaya çalışırız fakat peygamber edebi bambaşkadır.

Resûl-i Ekrem'e Karşı Edep

Allah'a karşı edepten sonra peygamberlere ve hususiyle de Peygamber Efendimiz'e (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) karşı edep gelir.

Resûl-i Ekrem'e karşı edep, O'na itaatin Hakk'a itaat sayıldığının bilinmesi ve O'nun Allah'la münasebetleri örnek alınarak her konuda hedeflediği hususların takip edilmesi demektir. Çünkü Sünnet-i Seniyye bütünüyle edeptir. Cenab-ı Hak, edebin bütün güzelliklerini Habibinde cemetmiştir. Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle O (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Vahşî, âdetlerine mutaassıb ve inatçı insanları, kötü ahlak ve çirkin âdetlerinden uzaklaştırıp ahlak-ı hasene ile techiz ederek bütün âleme muallim ve medenî milletlere üstad eylemiştir."*[167]

Allah Resûlü, edep ve saygının unutulduğu bir zaman diliminde, vahşi insanlar arasında, hatta bazı kabileler itibarıyla, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir coğrafyada neşet etmiştir. O günkü insanların konuşma tarzlarına bakarsanız, edep anlayışlarına dair bazı ipuçları yakalayabilirsiniz. Birisi, mal taksiminde bulunan Resûl-i Ekrem'e (aleyhisselam) gelip küstahça, *"Ya Muhammed, adaletli ol!"* diyebiliyordu.[168] Bu söz bizden birine söylenmiş olsaydı, ne yapardık acaba? Oysa biz, adaletsizlik etmiş de olabiliriz. Fakat o saygısızlığa maruz kalan kişi, dünyaya adalet getirmeye memur edilmiş zattı. Ne var ki Şefkat Peygamberi, bu kabalıkların hepsini sineye çekiyor; her defasında bir başkasının tavrıyla onuru rencide olsa da her şeye katlanıyor, ümmetinin kurtuluşu için her cefaya razı oluyordu. Neden? Çünkü, bir insana ebedi saadeti kazandırma çok önemlidir.

İşte böyle bir toplumdan Sahabe Efendilerimiz gibi Kur'ân'ın mucizesi bir cemaat çıkmıştır. Kur'ân, onları adım adım güzel ahlaka ulaştırmış ve *"Ey iman edenler! Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla*

yükseltmeyin. Onunla, kendi aranızda yüksek sesle konuştuğunuz gibi konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir."[169] gibi ilâhî emirlerle herkesi Allah'a ve Resûlullah'a karşı edepli olmaya çağırmıştır.

O Varken Siz Söze Karışmayın!

İlk âyette yer alan *"Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyin!"* ifadesi, Allah'a ve Resûlullah'a karşı gelmeyin, Allah ve Resûlü bir meselede hüküm verdiğinde o hükme razı olun, demektir. Daha özelleştirirsek ve Resûlullah'a karşı edeple ilgili düşünecek olursak; bir soru sorulduğunda, bir meselenin izahı ya da bir problemin çözülmesi istendiğinde "O varken siz söze karışmayın, sözünü kesmeyin." demektir. Allah Teâlâ, kendi murad-ı sübhânisini O'nunla bildirmiştir. O'nun mesajına uyma, Allah'a uyma demektir. Dolayısıyla O, mesajını ortaya koyduğu zaman siz araya girip farklı fikir beyan etmeyin, Peygamber'e akıl vermeye kalkmayın. Bunların yanısıra âyetten, yolda giderken bir izin ya da ihtiyaç olmaksızın O'nun önünde yürümeyin ve sofrada ondan önce yemeğe başlamayın, gibi âdâb-ı muaşerete dair manalar da çıkarmak mümkündür. Peygamber'e karşı edepli olma, Allah karşısında edepli olma manasına gelir. Çünkü O, bize Allah'ı tanıtarak, ilahî mesajını bildirerek ve O'nun razı olacağı şeyleri öğreterek yolumuzu aydınlatan ve ebedî saadet yolunu açan zattır.

İkinci âyette, *"Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin."* denmektedir. Bu âyet nazil olduğunda, Sâbit İbn Kays İbn Şemmas (radıyallâhu anh) evine kapanmış, *"Ben cehennemliklerdenim!"* diyerek ağlamaya durmuştu. Peygamber Efendimiz, onun komşusu olan Sa'd İbn Muaz'a, *"Sabit ne hâlde, rahatsız mı?"* deyince

o da gidip arkadaşının hâlini sormuştu. Sabit İbn Kays, *"Bu âyet indirilince çok korktum. Ben sizin en gür seslinizim, Efendimiz'in yanında en çok benim sesim çıkıyor, demek ki cehennemliklerdenim."* cevabını vermişti. Hazreti Sa'd durumu Peygamberimize anlatınca, Resûlullah, *"Hayır o, cennetliklerdendir."* buyurmuş, Sabit Hazretlerini yanına çağırarak ona, *"Sen hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin!"* müjdesini vermişti.[170] Sabit İbn Kays Hazretleri'nin sesi çok tizdi, konuştuğu zaman mikrofon kullanıyormuş gibi olurdu. Peygamber Efendimiz onun bu hâlinin tabiî ve yaratılıştan olduğunu anlatarak onu teselli etmiş; âyette kastedilen kimselerin, Peygamber huzurunda duruşun âdâbına riayet etmeyen, O'na saygısızlık eden, kaba saba konuşan ve sesini yükseltip bağırıp çağıranlar olduğunu belirtmişti.

Kur'ân-ı Kerim tezgâhında terbiye gören sahabe efendilerimiz, zamanla tam bir saygı topluluğu durumunu ihraz etmiş ve hâlleriyle örnek duruma gelmişlerdi. Artık Allah Resûlü'nün huzurunda hiç kimse sesini yükseltmiyor, herkes pesten konuşuyor ve çok edepli davranıyordu. Onlardan hiç kimse söz kendisine verilmeden konuşmuyor; birisi konuşacağı zaman da önce sesini akort ediyor, ne diyeceğini önceden belirliyor, az kelimeyle çok mana ifade etmeye çalışıyor ve asla gereksiz konulara girmiyordu. Onlar, Peygamber Efendimiz'e yapılan bir saygısızlığın, insanın yaptığı bütün iyi işleri iptal edebileceğini biliyor; O'nun yanında ulu-orta konuşmanın ve bağırıp çağırmanın bütün amelleri alıp götüreceğine inanıyor ve hepsi Sabit İbn Kays İbn Şemmas gibi, saygıyı muhafaza edememe endişesi taşıyorlardı. *"Biz, Efendimiz'in huzurundayken başımızda kuş varmış gibi duruyor, tek kelime kaçırmamaya gayret ediyorduk."*[171] diyen sahabe efendilerimiz, artık Söz Sul-

tanı'nın huzurunda, lüzumsuz konuşmak şöyle dursun, hareket etmekten bile kaçınıyor, O'nun dudaklarından dökülen söz incilerinin bir tanesini bile zayi etmemeye ve O'nun her sözünü tam anlamaya çalışıyorlardı.

Edebi Tabiat Hâline Getirmeliyiz

Kur'ân'ın edep çağrısı her bir mümin için geçerlidir. Rabbimiz'e, Peygamber Efendimiz'e, anne-babamıza, ulemaya, Hak dostlarına, Hak yolunda olan idarecilere, bütün insanlığa karşı saygı ve edep çerçevesinde hareket etmemiz Müslüman olmamızın gereğidir. Enbiyâ-ı izamın, ashâb-ı kiramın ve selef-i salihinin hayatları bizim için birer edep tablosudur. Bizim de saygı duymamız ve karşılarında edep sınırlarını asla aşmamamız gereken muallimlerimiz, mürşidlerimiz, rehberlerimiz ya da şöyle böyle kendisine çok borçlu olduğumuz insanlar vardır. Onlara karşı edep de nezd-i uluhiyette sevap getirici ve Allah'ın rızasını kazandırıcı vesilelerdendir. Hele bu edebimiz Allah'tan ötürü ise, yani mahlukâtı Allah'tan ötürü sevdiğimiz gibi insanlara karşı da Allah'tan ötürü edepli davranıyorsak, o zaman gerçekten kazanma yolunda yürüyoruz demektir.

Bir gün sahabeden Zeyd İbn Sabit (radıyallahu anh) ata binerken Abdullah İbn Abbas Hazretleri (radıyallahu anhüma) –bir uşağın, efendisinin ata binmesine yardımcı olurken yaptığı gibi– onun atının üzengisini tutar. Hazreti Zeyd onun bu davranışı karşısında *"Ne yapıyorsun! Sen ki Peygamberin amcasının oğlusun."* deyince İbn Abbas, *"Biz, büyüklerimize hürmet etmekle mükellefiz."* der. Bunun üzerine Hazreti Zeyd, İbn Abbas'ın elini tutup öper ve *"Biz de Peygamberimiz'in akrabalarına karşı böyle davran-*

makla mükellefiz." karşılığını verir.[172] Onlar, bu hâlleriyle birer edep abidesi olduklarını ortaya koydukları gibi saygılarının Allah ve Peygamber sevgisinden kaynaklandığını da göstermişlerdir.

Her meselede olduğu gibi edebin de insan tabiatının bir derinliği hâline gelmesi gerekiyor. İnsan işleye işleye, düşüne düşüne, üzerinde dura dura edebi tabiat hâline getirebilir. Dolayısıyla birine karşı edepli davranırken sunilik yapmamış, karakterini sergilemiş olur. Böylece, riyadan, süm'adan ve başkalarına kendini satmaktan uzak kalır. Ayrıca, tabiî olmayan şeylerde her zaman kesintiler meydana gelebilir, suni davranışlar zamanla insana zor gelmeye başlar ve iradeyi zorlar. İnsan, irade gücünü her meselede ortaya koyamayabilir, her an iradesinin hakkını veremeyebilir. Fakat bir şey tabiat hâline getirilirse, tabiatın rüzgârı arkaya alınır ve o iş kesintisiz devam eder.

Bir zamanlar bizim terbiye sistemimizde edep, herkesin tabiatının bir yanı olmuştu. O devrin sonlarına yetişmiş birisi olarak ben bile onu biraz olsun gördüm, yaşadım. Biz birbirimize hitap ederken *efendim* derdik. Hatta en küçük kardeşlerimize bile *efendi* diye seslenirdik. Öyle ki annem ve babam, belki çocukken beni ismimle çağırmışlardır ama belli bir yaştan sonra bana asla sadece adımla hitap etmediler. Bir anne-baba, oğlu paşa da olsa, yine "Ahmet gel, Mehmet kalk" diyebilir. Fakat annem bana hep "*Hacı Efendi*" derdi. Kardeşlerim de birbirlerine "*Efendi*" diye seslenir ve hep saygı ifade eden bir üslupla konuşurlardı.

Bizim dünyamızda, herkes muhatabını "*zat-ı âliniz*" sözüyle taltif ederdi, bir teklifte bulunacaksa "*lütfedin*" derdi. Bir büyük karşısında, tek kişi söz konusu ise "*bendeniz*" ve "*halâyıkınız*";

birkaç kişiden bahsedilecekse *"bendegân"* ve *"köleleriniz"* denmeden söze girilmezdi. O gün herkes dediği, ettiği ve ortaya koyduğu her şeyde gayet içten ve ince bir tavır sergiler, hep edeple oturur-kalkardı. Bu nezaket, o toplumda tabiat ve ahlak hâline gelmişti. Bu nazik ifade ve üslup, düşünülmeden ortaya konurdu ve milli terbiyemizin gereğiydi. Bu üslupta bir zorlanma, bir riya olmazdı.

Bugün insanlığın yeniden o terbiye sistemine, o edep ve o nezakete ihtiyacı var. Bugün *"Bîedeb mahrum bâşed ez lûtf-i Rab"* (Edepten mahrum olan, Allah'ın lütfundan da mahrum olur.) kaidesine mâsadak olmuş beşer öyle bir edebe muhtaç. Alabildiğine kabalaşmış, olabildiğine hoyratlaşmış ağızlara edep öğretme, onları güzel konuşma usulü ve uygun hitap üslubuyla tanıştırma çok önemlidir. Bazıları *sayın, bey, efendi* gibi ifadelerin samimiyeti bozduğunu düşünürler. Şahsen ben bu düşünceye katılmıyorum. Bu bir üslup meselesidir ve bizim güzel üslubumuz her zaman korunmalıdır.

Eskiden tekke ve medreselerin kapısında *"Edeb ya hû!"* yazılıydı. Bu söz, "Ey insan edebe dikkat et!" demekti. Daha kapıdan girerken karşılaşılan böyle bir ikaz, o dergahların töresiydi. Ona benzer şekilde hemen her yerde, her durumda ve her konumda insanlara edep telkin edilirdi. O edep, Kur'ân'ın insanda görmek istediği bir özellikti. Hazreti Mevlâna'nın, *"Efendi, bil ki Allah kelamı olan Kur'ân âyet âyet edeptir. Akla sordum: 'İman nedir?' Akıl, kalb kulağına 'İman edeptir.' dedi."* sözleriyle nazara verdiği hâl, tavır ve söz güzelliğiydi.

Başkaları üzerinde müessir olan şey, altı boş süslü sözler değil, insanî tavırlardır. Kalbin sesi soluğu olmayan süslü–püslü

sözlerin insanlara uzun süreli tesir ettiği görülmemiştir. Sadece söz tesirli olsaydı, dünya çapında en büyük edipler kitleler üzerinde müessir olur ve kalıcı tesirler icra ederlerdi. Her biri birer sistem kurar ve ekoller oluştururlardı ki insanlar onlardan hiç ayrılmazdı. Fakat bazı yanlarıyla onları takdir eden ve yazdıklarını beğenen bir kısım insanlar vardır ama genelde onları bir rehber, bir önder kabul edip arkalarından giden ve bu sayede kurtuluşa ereceğine inanan insan neredeyse hiç yoktur. Müessir olanlar, sözlerinden daha çok hâl, tavır, davranış ve edepleriyle tesirli olmuşlardır.

21. İnsaf

İnsaf; kim tarafından seslendirilirse seslendirilsin hak ve hakikati kabul ve itiraf etmek, herkese karşı merhamet ve adaletle muamelede bulunmak, kendi haklarının yanı sıra başkalarının hukukunu da gözetmek; nefis, heva ve hevese değil, vicdan, mantık ve evrensel insanî değerlere uygun davranışlar sergilemek ve hakkın en küçüğüne dahi riâyetkâr olmak demektir.

Bazen hak, bazen adalet ve bazen de doğruluktan hiç ayrılmama manalarını ifade etmek için kullanılan insaf tabiri, hak iddiasında bulunurken asla başkalarına karşı haksızlık yapmamanın, hatta kendi nefsi için elde etmeyi istediği bir şeyi diğer insanlar için de dilemenin ve gerekirse onlara öncelik tanımanın ve hakkı yerine getirme hususunda ifrat ve tefritten uzak kalarak her zaman dengeli davranmanın unvanıdır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), insafı güzel ahlakın temel unsurları arasında saymış ve *"Şu üç şey imandandır: Nefsin dürtülerine rağmen insafı elden bırakmamak, selamı herkese yaymak ve darlıkta dahi infakta bulunmak."*[173] buyur-

muştur.

Halk arasında hadis olarak iştihar eden, *"İnsaf dinin yarısıdır."* sözü de bizzat Allah Resûlü tarafından dile getirilmiş olmasa bile yine O'nun hak ve adaletle alâkalı mübarek beyanlarının hulâsası mahiyetinde bir kelam-ı kibârdır. [174]

İnsan bir meseleyi kendi mantık ve muhakemesine göre değerlendirirken bazen ferdî mülahazalarını merkeze oturtup o mevzuya nefis ve cismâniyet açısından nazar edebilir. Bunu yaparken de çoğu zaman yanılabilir, yanlış hükümlere varabilir ve kendisini mutlak haklı sanabilir. Böyle bir durumda, şahsî duygu, düşünce, temayül ve istekleri farklı olduğu hâlde –işin aslına vâkıf olur olmaz– hakkın yanında yer alması ve nefsine rağmen bir tavır belirlemesi insafın ifadesidir. Her zaman dine saygılı davranma, ahlakı hakperestlik hasletiyle yoğurma, hep doğrunun peşinde bulunma ve nefsani meyillerin baskısına rağmen vicdanın sesine uyarak hakkı tutup kaldırma, insaflı olmanın gereğidir.

İnsafsız adam gaddardır, merhametsizdir. Suizan etmek için her fırsatı kullanır, bir kötülükten dolayı belki onlarca iyiliği görmezlikten gelir ve hüsnüzandan hep nasipsiz kalır. İslam ahlakı, insaf ve hüsnüzannı tavsiye ettiği hâlde insafsız kişi haksızlığı ve kötü düşünceyi esas alır. Dolayısıyla da bir bahçedeki tek çürük elmaya takılarak bütün bahçenin çorak ve bozuk olduğu hükmüne varır. Haddizatında, devlet hazinesindeki bir silik para o hazineyi kıymetten düşürmez fakat insafsızın nazarında o silik para hükmündeki bir kötü hasletten dolayı insan denen hazine değersiz bir metaa dönüşebilir.

Güzel Düşün, Güzellikleri Gör!

Hak katında yapılan güzel amelin on, günahın ise bir sayılması sırrıyla bir hata, onca hasenâta karşı kalbi bulandırmamalıdır. İnsaflı mümin, her zaman güzel düşünmeye ve iyilikleri görmeye çalışmalı. Bir insanı herhangi bir hatasından dolayı hemen ademe mahkûm etmemeli ve belki onun bir iyiliğini bütün kötülüklerine keffaret bilmelidir.

Bir sahabi, belki de içki ile şırayı tam tefrik edemediğinden, zaman zaman sarhoş olacak kadar mahmurlaşmakta ve her defasında da Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tedip edilmektedir. Bir gün yine aynı durumda Resûlullah'ın huzuruna getirilir. Cemaatten birisi, "Allah canını alsın! Bu kaçıncı defadır aynı günahı işleyip duruyor da bir türlü uslanmıyor." diye bedduada bulunur. Bu sözü işiten Müşfik Nebî (aleyhissalâtu vesselâm) *"Öyle deme! O, Allah'ı ve Resûlü'nü sever!"* der. [175]

O sahabinin şahsî alâkasına bunca teveccüh gösterildiği nazar-ı itibara alınınca, i'lâ-i kelimetullahın insana neler kazandıracağı ve Allah'ın adının kalblere nakşedilmesi için gayret gösterenlerin hata ve kusurları karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiği hakkında isabetli bir değerlendirme yapılabilir.

Tenkit, İdeale Yürümek İçin Yapılır

Günümüzde insafsızlığın en fazla boy atıp geliştiği ve müthiş bir maraz hâlini aldığı saha; garaz, cerbeze ve gurura dayalı tenkit sahasıdır. Aslında bir kimsenin ya da bir şeyin iyi veya kötü taraflarını, menfi veya müspet yanlarını bulup meydana çıkarmak, ortada olanla olması gereken arasında mukayese yapmak demek olan tenkit, ideale yürümede önemli bir vesiledir. Bu manada yapılacak bir tenkit, pek çok maslahatlara gebedir. Ne var ki onun

da bir üslubu ve uygun bir şekli vardır. Her şeyden önce, tenkit eden kimse insaflı olmalı, söyleyeceklerini nefsi hesabına değil hak adına söylemeli ve hayır mülahazasından başka bir niyeti bulunmamalıdır. Tenkidin sâiki, hak aşkı ve hakikati bulma arzusu olmalıdır; insaflı bir münekkit sadece hak ve hakikatin ortaya çıkmasını maksat yapmalıdır. Aksi hâlde gurur ve cerbezeye bağlı olarak yapılan insafsız tenkit muhatabı gücendirir, hakikatin tüm berraklığıyla ortaya çıkmasına ya da muhataplar tarafından kabullenilmesine engel teşkil eder ve dolayısıyla hak yaralanır.

Bilindiği üzere, herhangi bir hakikatin vuzuha kavuşması adına fikir teatisinde bulunma, belli kural ve kaideler çerçevesinde beyin fırtınası yapma, müşterek düşünme, karşılıklı konuşma ve insaflı ifade sayesinde ferdî mülahazaları ortak akla havale etme ameliyesine *münazara* denir. Günümüzde bunun adı *tartışma* olmuştur ve maalesef bunların pek çoğunun insafsızlık zemininde cereyan ettiğine şahit oluyoruz.

Bugün, fikir düellosu da diyebileceğimiz cidal, mugâlata ve demagoji platformlarındaki atışmalara iştirak eden hemen herkesin bir kısım ön kabulleri oluyor ve tartışmacılar genellikle hakikatin ortaya çıkmasından daha ziyade ne yapıp edip kendi mülahazalarını karşı tarafa kabul ettirmenin mücadelesini veriyorlar. Öyle ki bu hususta ölesiye gayret sarf ediyor, yer yer kelime ve mantık oyunlarına giriyor; hasımlarını kışkırtma, ilzam etme ve mahcup düşürme gibi yakışıksız şeylere başvuruyor ve hakikate karşı hep kapalı duruyorlar. Hakikatlerin ortaya çıkmasından daha çok, karşı tarafın düşünce, ifade ve felsefesine zıt argümanlar geliştirerek konuşmaları diyalektiğe çeviriyorlar ve birbirini mat etme, küçük düşürme ve devre dışı bırakma mülahazasıyla hareket

ediyorlar. Bu türlü tartışmalara katiyen münazara denmez; dense dense zihnî ve fikrî özürlülerin atışması denir. Heyhat ki şimdilerde münazara meclisleri diyalektik meydanlarına dönüşmüş bir hâldedir.

Bu hastalığın yegâne çaresi; insafın elden bırakılmaması, hakkın hatırının her zaman âlî tutulması ve hiçbir hatıra feda edilmemesidir. Münazaraya katılan herkesin kendi kendini itham etmesi ve nefsine değil daima muhatabına taraftar olmasıdır.

Nur Müellifi'nin nazara verdiği üzere, ilm-i münazarada hakperestlik ve insaf düsturu şöyledir: Eğer insan, bir meselenin münazarasında kendi sözünün haklılığına taraftar olup kendi haklı çıktığına sevinse ve karşı tarafın haksız ve yanlış olduğundan dolayı memnun olsa, insafsızdır.[176] Çünkü önemli olan haklı çıkmak değil hakkın ortaya çıkmasıdır. Hem kendi haklılığına ve muhatabının yanlışlığına sevinen insan zarar eder. Zira haklı çıktığı vakit, o münazarada bilmediği bir şeyi öğrenmemiş demektir; dahası, belki gurura kapılıp ziyade zarara girer. Fakat karşı tarafın haklı olduğu ortaya çıksa, hiçbir zarar ihtimali olmadan bilmediği bir meseleyi öğrenmiş olur ve nefsi de gururundan kurtulur. Demek insaflı hakperest, hakkın hatırı için kendi nefsinin hatırını kırar; hakkı hasmının elinde de görse yine rıza ile kabul edip onun tarafını tutar.

Biz İnsaflı mıyız?

Bazen başka din ve felsefelerin müntesipleri hakkında "Keşke bu insanlar biraz insaflı olsalar da Kur'ân-ı Kerim'e ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mesajına da bir baksalar! İnsaf onların da gözlerini açabilir ve farklı yorumlara ulaşmalarına vesile olabilir.

Keşke ön yargılarından bir an kurtulsalar da İslam'ı insafla ele alsalar!" şeklinde bir kısım mülahazalara dalıyor ve muhataplarımızı insaflı, önyargısız değerlendirme yapmaya çağırıyoruz. Fakat onları insaflı olmaya davet ederken acaba işin bize düşen kısmını hesaba katıyor muyuz? Acaba biz hakkı ve hakikati onlara ne seviyede götürebildik? İnandırıcı ve emniyet telkin edici bir tavır sergileyebildik mi? Onlardaki insaf duygusunu harekete geçirecek keyfiyette bir temsil ortaya koyabildik mi?

Müslümanlar olarak belki dünyanın pek çok ülkesine gittik, bazı yerlerde hatırı sayılır bir nüfusa da ulaştık. Fakat o nüfusa denk bir nüfuza sahip olamadık. Çünkü ekseriyetle dünyevî maksatlara bağlı olarak, bazılarının kapılarında halayık gibi çalıştık. Efendiler kapıkullarını dinlemedikleri gibi ellerinin altında işçi olarak çalıştığımız insanlar da bizim sözlerimize kulak vermediler. Bizi genellikle birer köle gibi gördüler ve işleri bitince de halayıklarını kapı dışarı etmenin yollarını araştırdılar. Bu itibarla da Müslümanlar pek çok beldeye gitmiş olsa bile, İslam'ın mesajı o beldelerin insanlarına ulaşması gerektiği şekil ve seviyede ulaşmıştır diyemeyiz.

Öyleyse önce biz insaf etmeli değil miyiz? Dünyanın dört bir yanına doğru dürüst gidemediğimiz, inandırıcı bir hâl, tavır ve keyfiyet sergileyemediğimiz ve çok güzel olan Kur'ân hakikatlerini aynı güzellikte temsil edemediğimiz için evvela kendimizi sorgulamamız gerekmez mi? Şayet muhataplarımız "Anlatılanlar çok güzel, fakat o hakikatleri hayata hayat kılan bir topluluk göremedik. O ahlak-ı âliye ile ahlaklanmış insanlara şahit olamadık. Kılı kırk yararcasına yaşayan fazilet âbidelerine rastlayamadık. Nerede günaha sonuna kadar kapalı ve kapanmaya da

hâhişkâr insanlar? Hani mümince yaşamanın canlı mümessilleri? Böylelerini görmeden bizden inanmamızı beklemeyin!" diyorlarsa ve ötede bu mazeretlerini dile getirirlerse, Allah huzurunda biz ne yaparız? Bu açıdan, *insaf* diyerek başkalarını hakperest olmaya çağırırken, karşı tarafta o insaf duygusunu tetikleyecek bir görüntü vermemiz gerektiğini de unutmamalıyız.

İnsanlığın İftihar Tablosu'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) görenler "Biz bugüne kadar Senin hiçbir yalanına şahit olmadık!" demediler mi? "Senin emin ve güvenilir bir insan olduğun hususunda asla şüphe duymadık!" ikrarında bulunmadılar mı? Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) o muallâ ve mübeccel hâli bir yönüyle muhataplarının Kur'ân-ı Kerim'e eğilmelerine, İslam'ın mesajına kulak vermelerine ve Sâdık u Masdûk'u dinlemelerine referans oldu. Rehber-i Ekmel'in eşsiz temsili vicdanlarda insaf duygusunu harekete geçirdi.

Bugün de gönüllere tesir eden ve insanları insafa getiren, temsildir. "Şu sözleri duyarak hakkı buldum!" diyen pek azdır fakat "Falan samimi müminin hâlis şöyle bir hâlini görüp hidayete erdim!" diyen insanların sayısı çoktur. Haddizatında, hidayete vesile sözler de hep gönül dili ve hâl şivesinin semeresi olan ifadelerdir. Zira tebliğ, ancak hakiki temsil ile gerçek kıymetine ulaşır.

---

[1] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 165 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota, Üçüncü Mesele), s. 191 (Yirminci Lem'a, Dördüncü Sebep).

[2] Zümer Sûresi, 39/2.

[3] Zümer sûresi, 39/11.

[4] Zümer sûresi, 39/14.

[5] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar,* s. 200 (Yirmi Birinci Lem'a)

[6] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar,* s. 200 (Yirmi Birinci Lem'a)

[7] Bediüzzaman, *Barla Lâhikası,* s.119.

[8] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.199 (Yirmi Birinci Lem'a).

[9] İsrâ sûresi, 17/80.

[10] Şuarâ sûresi, 26/84.

[11] Yûsuf sûresi, 12/2.

[12] Kamer sûresi, 54/55.

[13] Tirmizî, *kıyâmet* 60; Nesâî, *eşribe* 50.

[14] İbn Ebi'd-Dünyâ, *es-Samt,* s.227; *Mekârimü'l-ahlâk,* s.51; Hennâd, *ez-Zühd,* 2/635.

[15] Bediüzzaman, *Sözler* s.527 (Yirmi Yedinci Söz, Altıncısı).

[16] Ebû Avâne, *el-Müsned,* s. 87.

[17] Buhârî, *libas*, 69, *edeb* 69; Müslim, *birr* 105. (Lafız Müslim'e ait.)

[18] Bkz.: Buhârî, *şehâdât* 16, *edeb* 54, 95; Müslim, *zühd* 65.

[19] Buhârî, *îmân* 24, *mezâlim* 17; Müslim, *îmân* 106.

[20] Bediüzzaman, *Sözler* s. 774 (Lemeât).

[21] Şuarâ sûresi, 26/107-108; 125-126; 143-144; 162-163; 178-179.

[22] Tekvir sûresi, 81/21.

[23] Ebû Dâvûd, *vitr* 32; Nesâî, *istiâze* 19, 20.

[24] Nisâ sûresi, 4/58.

[25] Buhari, İlim 2; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/361.

[26] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/135; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/195; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/97.

[27] Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 105 (On Üçüncü Lem'a, On Birinci İşaret).

[28] Bkz.: Zümer sûresi, 39/53.

[29] Buhârî, *büyû* 18; Müslim, *müsâkât* 31.

[30] Şûrâ sûresi, 42/40.

[31] Âl-i İmrân sûresi, 3/134.

[32] Fussilet sûresi, 41/34.

[33] Mü'minûn sûresi, 23/96.

[34] Furkan sûresi, 25/72.

[35] Teğâbün sûresi, 64/14.

[36] Nûr sûresi, 24/22.

[37] Buhârî, *megâzî* 34, *tefsîru sûre* (24) 6; Müslim, *tevbe* 56.

[38] A'râf sûresi, 7/156.

[39] Bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17.

[40] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye,* s. 159 (Zuhre, On Üçüncü Nota).

[41] İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/101; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/545.

[42] Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzîn,* s.25 (28. Menkıbe).

[43] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.616 (Tahliller)

[44] Bediüzzaman, *Şualar,* s. 538.

[45] Buhârî, *küsûf* 2; Müslim, *küsûf* 1.

[46] Beled sûresi, 90/12-18.

[47] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/140.

[48] Furkan sûresi, 25/63.

[49] Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri); Sözler s.791 (Çekirdekler Çiçekleri); Münâzarat s.64.

[50] Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 9/18-20; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/231.

[51] Bkz.: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/200.

[52] Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye*, 3/20; Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1/571.

[53] *Bkz.: İbn Hişâm,* es-Sîratü'n-nebeviyye 5/63; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/120.

[54] Bediüzzaman, *Şualar*, s. 568 (On Dördüncü Şua, Temyiz Mahkemesi Riyasetine).

[55] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler*, s. 515 (Yirmi Altıncı Söz, Hâtime).

[56] Bediüzzaman, *Şuâlar* s.424 (On Dördüncü Şuâ).

[57] Yûsuf sûresi, 12/33.

[58] Enbiyâ sûresi, 21/91.

[59] Meryem sûresi, 19/23.

[60] Bediüzzaman, *Sözler* s.29 (Altıncı Söz), 348 (Yirmi Üçüncü Söz, İkinci Mebhas).

[61] Bakara sûresi, 2/273.

[62] Buhârî, *zekât* 53; Müslim, *zekât* 101.

[63] Bkz.: Müslim, *zekât* 108; Ebû Dâvûd, *zekât* 27.

[64] Buhârî, *zekât* 50; Müslim, *zekât* 107.

[65] Müslim, *zikir* 72; Tirmizî, *daavât* 72; İbn Mâce, *dua* 2.

[66] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

[67] İsrâ sûresi, 17/32.

[68] En'âm sûresi, 6/152; İsrâ sûresi, 17/34.

[69] Buhârî, *nikâh* 111; Müslim, *hac* 424.

[70] Tirmizî, radâ 16.

[71] Nisâ sûresi, 4/128.

[72] İsrâ sûresi, 17/26-27.

[73] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/332; et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn* s.80; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/426.

[74] Kasas sûresi, 28/77-78.

[75] Ebû Dâvûd, *zekât* 40; Tirmizî, *menâkıb* 16.

[76] en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/26; Abdurrezzak, *el-Mu-*

sannef 11/121; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/358, 360, 362.

[77] ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/52.

[78] Buhârî, *zekât* 8; Müslim, *zekât* 63.

[79] Rûm sûresi, 30/39.

[80] Bakara sûresi, 2/276.

[81] Sebe sûresi, 34/39.

[82] Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 5, *savm* 7; Müslim, *fezâil* 50.

[83] Buhârî, *edeb 39;* Müslim, *fezâil 56*.

[84] Tirmizî, *menâkıb* 18; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/63.

[85] Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

[86] Buhârî, *zekât* 44, *vekâlet* 15, *tefsîru sûre* (3) 5; Müslim, *zekât* 42-43.

[87] Tevbe sûresi, 9/34.

[88] Buhârî, *îmân* 39, *büyû'* 2; Müslim, *müsâkat* 107.

[89] Müslim, *birr* 34; İbn Mâce, *zühd* 9.

[90] Haşir sûresi, 59/9.

[91] Buhârî, *menakıbu'l-ensar* 10, *tefsîru sûre* (59) 6; Müslim,

eşribe 172, 173.

[92] el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/270; İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 3/1084.

[93] Buhârî, *hudûd* 32, Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/56.

[94] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s. 616 (Tahliller).

[95] Şuarâ sûresi, 26/ 109, 127, 145, 164, 180.

[96] İsrâ sûresi, 17/26-27.

[97] İsrâ sûresi, 17/29.

[98] Furkan sûresi, 25/67.

[99] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/447; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/331.

[100] Bezzâr, *el-Müsned* 3/160; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/139.

[101] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 7/84; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/72.

[102] Tirmizî, *zühd* 57; İbn Mâce, *fiten* 23; Dârimî, *rikak* 67.

[103] İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/169; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 10/482.

[104] Mevlâna, *Mesnevî*, (3165-3167. Beyit)..

[105] Bakara sûresi, 2/45.

[106] Âl-i İmrân sûresi, 3/200.

[107] Ahkaf sûresi, 46/35.

[108] Enfâl sûresi, 8/15.

[109] Âl-i İmrân sûresi, 3/17.

[110] Âl-i İmrân sûresi, 3/146.

[111] Bakara sûresi, 2/153.

[112] Nahl sûresi, 16/126.

[113] Nahl sûresi, 16/96.

[114] Âl-i İmrân sûresi, 3/125.

[115] Enbiyâ sûresi, 21/83.

[116] Yûsuf sûresi, 12/86.

[117] Sâd sûresi, 38/44.

[118] Buhârî, *rikâk* 18; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 216-218.

[119] Bediüzzaman, *Mektubat* s.318 (Yirmi Üçüncü Mektup, Dördüncü Suâl).

[120] İsrâ sûresi, 17/11.

[121] Buhari, *cenâiz* 32, *ahkâm* 11; Müslim, *cenâiz* 15.

[122] Bakara sûresi, 2/156.

[123] Müslim, *zühd* 64; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 1/322.

[124] Akar, *Dava Adamı,* s. 65.

[125] Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor,* 1/141.

[126] Hucurât sûresi, 49/12.

[127] Buhârî, *edeb* 57; Müslim, *birr* 28.

[128] Ebû Dâvûd, *edeb* 81; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/297.

[129] Bkz.: Hâdimî, *Berîka* 3/459.

[130] el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/45.

[131] Buhârî, *i'tikâf* 11, 12, *bed'ü'l-halk* 11, *edeb* 121, *ahkâm* 21; Müslim, *selâm* 23, 24.

[132] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1.

[133] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/9.

[134] el-Kuşeyrî, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye,* s.134; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn,* 4/153.

[135] Müslim, *cennet* 82; Ebû Dâvûd, *cenâiz* 12; İbn Mâce, *zühd* 14.

[136] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1.

[137] Buhârî, *şehâdât* 16, *edeb* 54, 95; Müslim, *zühd* 65.

[138] Bakara sûresi, 2/143.

[139] Buhârî, *cenâiz* 86, *şehâdât* 6; Müslim, *cenâiz* 60.

[140] Buhârî, *cenâiz* 3; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/237, 6/436.

[141] Furkan sûresi, 25/63.

[142] Bediüzzaman, *Sünûhât,* s.17-18.

[143] Mücadele sûresi, 58/7.

[144] Tirmizî, *ilim* 16; Ebû Dâvûd, *sünnet* 5; İbn Mâce, *mukaddime* 6.

[145] Ebû Dâvûd, *edeb* 8.

[146] Tirmizî, *birr* 57; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/340.

[147] el-Bezzâr, *el-Müsned* 6/174; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/90-91.

[148] Tâhâ sûresi, 20/44.

[149] Nâziât sûresi, 79/24.

[150] Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

[151] Enbiyâ sûresi, 21/107.

[152] Yûsuf sûresi, 12/92.

[153] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat,* s.80 (İlk Hayatı)

[154] Buhârî, *edeb* 18; Müslim, *fezâil* 65.

[155] Tirmizî, *birr 16;* Ebû Dâvûd, *edeb 58*.

[156] Bediüzzaman, *Mektubat* s.66 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).

[157] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* 1/219.

[158] Bediüzzaman, *Sözler,* s.140 (On İkinci Söz, İkinci Esas).

[159] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat,* s.89 (İlk Hayatı).

[160] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* 4/326 vd; İbni Hacer, *el-İsâbe* 7/180.

[161] Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.163 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota, Birinci Mesele).

[162] Bakara sûresi, 2/201.

[163] A'râf sûresi, 7/23.

[164] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/64.

[165] Şuarâ sûresi, 26/80.

[166] Kasas sûresi, 28/24.

[167] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.21 (Reşhalar, Sekizinci Reşha).

[168] Buhârî, *menâkıb* 25, *edeb* 95, *istitâbe* 4; Müslim, *zekât* 148.

[169] Hucurât sûresi, 49/1-2.

[170] Buhârî, *menâkıb* 25, *tefsiru sûre* (49) 2; Müslim, *imân* 187.

[171] Buhârî, *cihad* 37; Ebû Dâvûd, *tıp* 1.

[172] İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 4/146.

[173] Buhârî, *îmân* 20; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/172; el-Bezzâr, *el-Müsned* 4/232.

[174] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 1/43.

[175] Buhârî, *hudûd* 4-5; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/381, 9/246.

[176] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.198 (Yirminci Lem'a).

Üçüncü Bölüm

GAYRİAHLAKİ DAVRANISLAR

1. Dilin Afetleri

اَلرَّحْمٰنُ ۙ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ۚ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ۙ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

"O Rahmân ki, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı, ona beyanı öğretti..."[1]

Yüce Yaratıcı tarafından insanlara büyük bir ihsan-ı ilâhî olarak, ifade gücü veya beyan kuvveti olarak da isimlendirebileceğimiz dil verilmiştir. İnsan hem hitaba mazhar yani muhatap alınan bir varlıktır hem de kendisi o dil ile konuşur, duygu ve düşüncelerini ifade eder. Bu noktada dil, insanın yönünü tayin eden bir araç olur. Dil vardır, insan onunla Kab-ı Kavseyn'e yükselir; dil vardır, sahibini esfel-i safilin'e sukût ettirir. Dil vardır, bir hayat boyu cennete tohum saçar; dil vardır, cehennem zakkumu yetiştirir. Dil vardır, Allah'ın cemaline dem tutan bülbül gibidir; dil vardır, ifade ettiklerinden dolayı cehennemde kancalara asılır. Dil vardır, insanın sırtında büyük bir yüktür ve insan, onu atıp kurtulmak ister; dil vardır, sahibini rü'yet-i cemale ulaştırır...

Dilin bu iki yönünü ifade sadedinde Allah Resûlü (aleyhissalâtu vesselam) buyururlar ki: *"Kişi bazen kıymetini bilmeden, Allah'ın hoşnut olacağı öyle bir söz söyler ki, Allah o söz sebebiyle onun derecesini yükseltir. Bazen de öylesine, Allah'ın sevmediği öyle bir söz söyler ki o söz sebebiyle cehenneme yuvarlanır gider."*[2]

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ *"Ağzından çıkan hiçbir söz yoktur ki, onun yanında hazır bulunan gözcüler (o ifadeleri) kaydetmiş olmasınlar."*[3] âyeti, temkinli davranıp düşüncelerini ifade etmeyi sadece ve sadece Allah rızasına ve mutlak gerekliliğe bağlayarak Hakk'ın hoşlanmayacağı hatta çok defa lüzumsuz sayılan konularda dilini tutup konuşmamayı tavsiye eder gibidir.

İnsanın, diline sahip çıkmasının lüzumu hakkında pek çok hadis vârit olmuştur. Mesela bunlardan birinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar: *"Apış arasını ve iki çene arasını koruyacağına dair söz verenin cennete gireceğine kefil olurum."* [4]

Onun için Hazreti Ebû Bekir (radıyallahü anh) ara sıra eliyle dilini tutar ve şöyle dermiş: "Bu var ya bu! İşte beni varacağım yere vardıracak olan budur."[5]

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'a ve ahiret gününe inanan kimsenin sahip olması gereken sıfatları saydığı bir başka yerde de şöyle buyururlar:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ *"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun."*[6]

Evet, akıllı mü'min, dilini hep hayır istikametinde kullanmak için iradesinin hakkını verebilen kişidir.

Çok Konuşan Çok Yanılır

Aslında çok konuşma –hele mâlâyâniyâttan ise– hep mezmum görülmüş ve öteden beri insanları felakete sürüklemiş günahların (mühlikât) en tehlikelilerinden biri kabul edilegelmiştir. Hak erleri arasında çok yeme, çok uyuma, çok konuşma, *kesret-i*

taâm, *kesret-i menâm*, *kesret-i kelam* sözcükleri ile, sâlikin boynunda birer tasma, ayaklarında pranga ve kollarında kelepçe olduğu sürekli hatırlatılmış ve bunların tehlikeleri üzerinde ısrarla durulmuş ve eskilerin ifadesi ile *sebeb-i kesret-i hatîât ve zellât* (çokça günah ve sürçmeye sebep olan şey) olduğu sık sık ihtar edilmiştir. Hazreti Ömer Efendimiz'e isnat edilen مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ "*Çok konuşanın hata ve sürçmeleri çok olur.*"[7] şeklindeki söz de bu mülahazayı teyit eder mahiyettedir.

Hem ahlak kitapları hem de tasavvuf risaleleri kendi muhtevaları açılarından 'samt'ı (sükût) ele almış ve onu, sâlikin önemli bir zenginliği, müntehînin gizli bir definesi ve her mü'minin de edep emaresi sayarak üzerinde ısrarla durmuşlardır.

Ne var ki, ehil bir mü'minin *hem emr-i bil-mâruf* ve *nehy-i ani'l-münker* konularında hem ilim ve irşat mevzularında hem de zararları def' ve menfaatleri celb etme hususlarında konuşması da bir vecibe görülmüştür. Dinimizde, ihkak-ı hak etme mevzuunda konuşulacak şeyleri konuşma bir vecibe, sükût etmek ise günahtır. Bu itibarla da denebilir ki Allah'ın rızası gözetilmeden ve meşru bir gaye takip edilmeden çok konuşma zararlı olduğu gibi, konuşulması gerekli olan yer ve zamanlarda konuşmama da aynı ölçüde zararlı ve mezmumdur. Çok zaman sükût istihsan edilse de yeri geldiğinde konuşma ondan daha makbuldür. Bu açıdan, sükûtun altın kabul edildiği yerler de vardır, gümüş kabul edildiği yerler de. Onun için, nerede sükût edilip nerede konuşulması gerektiğini bilmek çok önemlidir. Hakkın çiğnenip, hakikatin tahkir edildiği bir yerde sükût eden kimse, dilsiz şeytan sayılmış; faydasız ya da bâtıl şeyler konuşanlar da şeytanın dostu ve tercümanı kabul edilmişlerdir.

Konuşması gerekli olan birine konuşma fırsatı verilmesi ve o ölçüde yararlı olamayacak kimselerin susması ise ahlakî bir sükût olup düşünce ve beyan pazarında haddini bilmeye delalet eder. Konuyla alâkalı:

"Bakırsa metâın sürme pazara ey ahî;

Bırak meydanı cevherfürûşân olanlara!" denilmiştir.

Hâl ehli ve hikmet erbabı yanında dilini tutmak, edeple alâkalı bir sükûttur. Hâle ve hikmete hürmetin ifadesidir. Şeyhülislâm Yahya Efendi, bu hususla alâkalı şöyle der:

"Sözün dinle, kelam-ı ehl-i hâli gayra benzetme;

Bilirsin vâizâ, çok fark vardır kâlden kâle."[8]

Hakk'a vâsıl olmuş maiyyet erleri yanında, murâkabe ölçüsünde bir sessizlik de vardır ki hem mehbit-i ilham-ı ilâhî olan (ilâhî ilhamın indiği) kalblere hem de o kalbleri doygunluğa ulaştıran Zât'a karşı bir tazimdir ve kadirşinas gönül erlerinin sükûtudur. Bunlar, susmaları gerektiği yerde susar ve ilham esintilerinin önünü açarlar. Dünya nimetlerine bedel, cennetlerin turfanda meyvelerine sofra sererler.

Bazen de anlatmaya esas teşkil eden konu bizim idrak ufkumuz ya da mevzuun derinliği bakımından o kadar aşkın olur ki sesimizi keser, çevremizdekilere de "Sus!" der ve her şeyi sükûta emanet ederiz. "Arza ne hâcet, hâlimiz ayândır." veya bir kelam-ı nefsiyle "Hâl-i pür-melalimize bak, bizi yalnız bırakma!" ifadeleri böyle bir sessizliğin sesi soluğu olduğu gibi, Hazreti Mevlâna'nın:

دَرْدِ بی‌حَدّ بِنگَرْ، بَهْرِ خُدا ، هیْچ مَگُو

چِهرهءِ زَرْدِ مَرا بِبينْ و مَرا ، هيْچ مَگُو
هَرچه بِبينِى، بگُذَر ، چُونْ و چَرا ، هيْچ مَگُو
دِلِ پُرْخُونْ بِنگَرْ، چَشمَمْ چو جَيحُونْ بِنگَرْ

“Sararmış solmuş yüzüme bak da bana hiçbir şey söyleme! Sayısız dertlerimi gör ama Hudâ aşkına bana bir şey söyleme! Kanla dopdolu gönlüme bak, ırmağa dönmüş gözyaşlarımı seyret. Ne görürsen geç hepsinden; neymiş, nasılmış diye bir şey söyleme!” [9] şeklindeki beyanları da işte böyle bir sessizlik çağrısının ifadesidir.

Hâsılı, mü’min az ve öz konuşmalı, ötede bir kıymeti olmayan laubaliliklere katiyen girmemelidir. Malumat sahibi bir insansa ve konuşması gerekiyorsa sohbet-i cânandan bahisler açmalıdır. Kendisi bilmiyorsa başkalarının o istikamette konuşması için lazım gelen ön hazırlıkları yapıp zemin hazırlamalı; hak ve hakikatleri ihlasla seslendirecek, sohbeti fayda verecek insanlara söz hakkı vermelidir. Onları konuşmaya teşvik etmeli, meclislerin günlük dedikodularla kirletilmesine müsaade etmemeli ve ne yapıp edip her sözü imana dair konulara getirmeli, sohbet-i cânana çevirmelidir. *“Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun.”* hadis-i şerifine uygun bir hayat sergilemek de ancak böyle mümkün olabilecektir.

Burada, konuşmada denge ve istikamet korunamadığında ortaya çıkan ve *Dilin Afetleri* diyeceğimiz bazı hususlar üzerinde durmak istiyoruz:

a. Gıybet

Gıybet, insanın yüzüne söylendiği zaman üzüleceği sözün, gıyabında söylenmesidir. Nitekim İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm), gıybetin tarifini yaparken şöyle buyurur: ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ *"Kardeşini, hoşlanmayacağı şekilde anmandır."* Bunu duyan sahabi sorar: *"Yâ Resûlallah! Eğer onda o söylediğim şey varsa?"* Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle cevap verir: إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدِ اغْتَبْتَهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَّهُ *"Eğer söylediğin şey onda varsa o gıybettir. Şayet yoksa iftiradır."*[10]

Hazreti Âişe Validemiz, bir kadının gıyabında onun boyunun kısa olduğunu söyleyince Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhissalâtü vesselâm), *"Onun gıybetini yaptın!"*[11] buyurmuştur.

Evet, kişinin duyduğunda hoşuna gitmeyecek her söz gıybettir ve haramdır. Fakat ne tuhaf ve acıdır ki *dine ve millete hizmet* diyen bazı insanlar bile böyle çirkin bir günaha karşı kendilerini korumuyorlar. Aslında bu tavır, dinin bir yanını kabul edip gereğini yapma, diğer yanını ise arkaya atma demektir. Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitap'tan bir kısım kimselerin yaptığı işleri anlattığı bir yerde *"Kitabın, dinin bir kısmına inanıyor, bir kısmına inanmıyorlar!"* [12] diyerek onların dinin bir kısım emirlerini uygulayıp diğer bir kısmını görmezlikten gelmelerini tenkit eder.

Müslümanlar olarak din-i mübin-i İslâm'ın ortaya koyduğu ölçülere uymak mecburiyetindeyiz. Zira özellikle vahdetin bozulduğu, Müslümanların birbirine düştüğü şu zaman diliminde bizi kurtaracak şey, İslâm'ın prensiplerine sımsıkı sarılmaktır.

Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, Hucurât Sûresi'nde şöyle buyurur:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ

"Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlananınız olur mu? Tiksindiniz değil mi! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah Tevvab'dır, Rahîm'dir."[13]

Âyette mü'minler, başkaları hakkında suizanda bulunmaktan ve bu zanlarıyla hareket etmekten ve başkalarının gizli hallerini araştırmaktan, mahremiyet sınırlarını çiğnemekten kesin olarak menedilmiştir. Mümkün olduğunca hüsnüzan etmek ve suizandan kaçınmak İslamî bir esastır.

Suizan ve tecessüsten menedilen mü'minler, bir yönüyle bunların bir sonucu olarak gıybet etmekten de menedilmişlerdir. İnsanların ırzlarını, namuslarını, mallarını, haysiyetlerini kurcalamak suretiyle onların utanılacak hallerini ortaya dökmek son derece çirkin bir fiildir. Kur'ân-ı Kerim bu meseleyi ölü kardeşin etini yemeye benzeterek, bir yönüyle *"Leş yemeyin!"* demiştir. Üstad'ın enfes tespitleri içinde meseleye yaklaşacak olursak şöyle diyebiliriz: *"Sizin vicdanınıza ne olmuş ki, insanken böyle leş kargalığı yapıyorsunuz! Hayat-ı içtimaiyeden nasibini alan heyet-i içtimaiyenize ve umumi ruhunuza ne olmuş ki kendi heyetinizi yaralıyorsunuz!"*[14]

Kur'ân, gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzettiği için rüya tabircileri, rüyasında et yediğini gören bir insanın bu hâlini gıybet olarak tevil ederler. Yani ne eti olursa olsun rüyasında ağzına et alıp geveleyen bir insanın, birisini çekiştirmiş, onun etini çiğnemiş ola-

bileceği şeklinde tabir ederler. Buradan hareketle denilebilir ki dünya hayatında gıybet eden kimse, ihtimal, berzahta ve kabir âleminde vahşi bir hayvan gibi temessül edecektir.

Fahr-i Kâinat Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyururlar:

"Miraç gecesi (cehenneme ait tablolara şahit olduğumda), bakırdan tırnaklarıyla kendi yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan insanlar gördüm. Cibril'e sordum, kim bunlar? "İnsanların etlerini yiyen, onların namuslarına dil uzatanlar." dedi. [15]

Gıybet büyük günahlardan biridir. Öyle ki Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: إِيَّاكُمْ وَالْغِيبَةَ فَإِنَّ الْغِيبَةَ أَشَدُّ مِنْ الزِّنَا، فَإِنَّ الرَّجُلَ قَدْ يَزْنِي وَيَتُوبُ فَيَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِ، وَإِنَّ صَاحِبَ الْغِيبَةِ لَا يُغْفَرُ لَهُ حَتَّى يَغْفِرَ لَهُ صَاحِبُهُ *"Gıybetten sakının! Çünkü gıybet zinadan daha şiddetlidir. Kişi zina eder, sonra tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul buyurur. Ancak gıybet eden, gıybet edilen affetmedikçe affolunmaz."*[16]

Maalesef, şimdilerde önünü büsbütün alamadığımız ve bazen masum kılıflar içinde mevcudiyetini devam ettiren sinsi bir günahtır gıybet. Âdeta kuzu postuna bürünmüş bir kurt gibi sinsice aramızda dolaşıp her gün birimizi dişliyor, birliğimizi dağıtıyor, parçalıyor.

Üstad Bediüzzaman'ın anlayışı çerçevesinden, bu tür rivayetler şu manaya gelir: –Her gıybet olmasa da– gıybetin öyle bir çeşidi vardır ve fertleri ve toplumu öyle bir noktaya getirme potansiyeline sahiptir ki açacağı yaralar, fert ve cemiyet adına bazen zinanın mefsedetinden daha büyük bir mefsedet teşkil edebilir. Burada zinayı hafife alma, küçük görme gibi bir mana anlaşılmamalı. Bilakis evvela gıybet, zinayla mukayese yapılmak suretiyle zinanın

ne büyük bir kötülük olduğu ortaya konmuş oluyor. Ardından ifade edilen hususa gelince bazı ahvalde günahların en büyüklerinden olan zinadan bile daha büyük şer potansiyeline sahip bir günahtır gıybet.

Günümüzde bazı çevrelerde gıybetin zinadan daha tehlikeli bir hâl aldığı söylenebilir. Çünkü inanan insanlar içinde, toplumun temelini dinamitleyen çirkin zina fiilinden uzak duruluyor çünkü onun ne denli büyük bir günah olduğu ve onu irtikâp edenin nasıl bir zemme müstahak hâle geldiği, geleceği biliniyor. Fakat ne yazık ki pek çok kimse alıştığı, normal gördüğü için gıybet denilen o çirkin günaha karşı aynı tavır alınmıyor ve onu sanki basit bir şeymiş gibi görüyor. Öyle ki insanlar, hiç yüzleri kızarmadan ve utanmadan bu şeytanî günahı irtikâp edebiliyorlar. Bundan dolayı denilebilir ki gıybet günümüzde günahların en münafığı hâline gelmiştir ve bu nifak yanıyla bizim aramızda mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, kaş göz işaretleriyle başkalarını levmeden insanlar hakkında şöyle buyuruyor: وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ *"Ağzını gözünü eğerek şunu bunu kınayanlara yazıklar olsun!"*[17] Fakat nasılsa Kur'ân-ı Kerim'in yürekleri hoplatacak bu ikazlarına rağmen, bu meret günah, bizim aramızda masumiyet kesbetmiş ve meclislerimizde iltifat görür hale gelmiştir. Bir arkadaşımızın gıyabında çok rahat konuşabiliyoruz. Mesela "Bu arkadaş çalışmanın hakkını vermiyor, bu arkadaş tembel, bu arkadaş bu meseleyi anlamıyor, bu arkadaşın hakâik-i imaniyeye dair eserlerden nasibi yok." ve benzeri ifadelerle birini gıyabında çok rahat çekiştirebiliyoruz. İmana dair eserleri okumak çok güzel bir meziyettir ve siz bu mülahaza ile "Bu arkadaşlar *Risaleler*'i doğru dürüst okumuyorlar." diyerek

tahassürünüzü ifade etmiş olabilirsiniz. Fakat bu öyle bir gıybet olur ki imana dair eserleri okumanın insana kazandırdığı meziyeti elli defa alıp götürebilir.

Mü'min, ırzının ve namusunun başkalarının diline dolanmaması için ne kadar hassas ve ne kadar titiz ise başkalarının haysiyetini koruma mevzuunda da o kadar hassas ve titiz olmalıdır. Onları da kendisi kadar aziz tutmalı ve haklarında hep iyilik düşünmelidir. Kendisi için istemediği şeyi başkaları için de istememelidir.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanları bir mevzuyla alâkalı uyarmak istediğinde bunu hiç kimseyi rencide etmeden yapardı. Hata yapan kişileri doğrudan muhatap almadan topluluğa hitap eder ve "Ey cemaat ne oluyor ki bazılarınız şöyle bir şey yapıyorsunuz?" gibi genel ifadeler kullanırdı.

Evet, günümüzde, havadan, sudan daha çok bizim Kur'ân'ın ahlak adına bize telkin ettiği şeylere ihtiyacımız var. Şunu katiyen bilmeliyiz ki Kur'ân ahlakını yaşamadıktan sonra içtimai hayatı tamir adına yapacağımız her şey, yarayı büyütmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Bir Topluluğun Gıybeti

Gıybet, iftira, bühtan ve benzeri günahlar ferdî olmaktan çıkıp bir topluluk hakkında işlenirse söz konusu topluluğun tek tek bütün fertlerinden helallik alınmadıkça affedilmezler. Mesela Kâdirîler veya Şâzilîler hakkında onların bütününü itham edecek şekilde aleyhte konuşan bir insan, koskocaman bir topluluk hakkında öyle korkunç bir gıybet etmiş olur. O şahsın bu kul hakkından kurtulabilmesi için Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nden

veya Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî Hazretleri'nden günümüze kadar gelmiş geçmiş binlerce, milyonlarca insanın bütününün hakkını helal etmesi gerekir.

Nasıl ki dua külliyet kesbettiğinde kabule daha yakın olur, aynen öyle de gıybet külliyet kesbederek küllî ve katmerli bir hâl aldığında bağışlanma ihtimali düştükçe düşer. İşin doğrusu az önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi gıybet edilen hak sahiplerinin tamamından helallik almadıkça insanın o işin içinden sıyrılması mümkün değildir. Belki de onca insanın vebalini tutar, gıybet eden o şahsın sırtına yüklerler. Bu da kaldırılır yük değildir. Rabbim muhafaza buyursun.

Ayrıca bilinmesi gerekir ki bir topluluk veya oluşumu temsil eden şahısların gıybetinin yapılması bütün bir topluluğun gıybetinin yapılması gibidir. Mesela birisi kalkıp herhangi biri için, "Bu adam şöyledir, böyledir." deyip aleyhte konuşsa bu ferdî bir gıybet olur. Ancak öyle zatlar vardır ki onlar âdeta külliyet kesbetmiş ve bir topluluğu temsil eder duruma gelmişlerdir. O zatların haysiyet ve şerefleri, temsil ettikleri insanların haysiyet ve şerefiyle bütünleşmiştir. Siz onların adını andığınız zaman o çizgide düşünen insanların hepsi birden hatıra gelir. İşte bu gibi zatlar aleyhinde kötü bir söz söylendiğinde bütün o insanların birden gıybeti yapılmış olur. Bir de böyle bir gıybet medya yoluyla neşredilir de çok geniş bir alana yayılırsa o zaman musibet daha da büyür.

Gıybetin Çeşitleri

Mü'minler, gıybetin her türlüsünden uzak kalmaya bakmalı ve dillerini çirkin sözlerden arındırdıkları gibi zihinlerini de kötü duygu ve düşüncelerden temiz tutmaya çalışmalıdırlar. Zi-

nadan daha beter bir felaket olan gıybete düşmeme adına, dedikodunun en küçüğünden bile kaçınmalıdırlar; farkına varmadan en büyüğüne maruz kalmamak için en küçüğünden de uzak durmalıdırlar. Bu yolda sürekli Cenab-ı Hakk'a sığınmalı ve dil afetlerinin hepsine karşı tetikte olmalıdırlar.

Gıybet, bazen yazı yoluyla yapılır. Gazete sütunlarında insanların onur, haysiyet ve namuslarıyla oynandığını görürsünüz. Bazen bir karikatürle bazen de montajlanmış bir resimle gıybet yapılmaktadır. Bazen bir resim, sayfalarca yazıdan veya saatlerce konuşmadan daha menfi tesir yapabilir. İnsanların zihinlerine o resim veya karikatür kazınır. İnsanlar o kişiyi veya o grubu resim veya karikatürdeki hâliyle hatırlarlar. Bunların hepsi münferit olarak yapılan gıybetlerden kat kat fazla günahtır. Zira bu durum, oturma odasında veya kahvehanede 5-10 kişiyle yaptığınız bir gıybet olmaktan çıkmış; yüzbinlerin, milyonların huzurunda işlenen bir cürme dönüşmüştür. Onu okuyan, gören gözler adedince günah işlemişsinizdir. O karikatüre bakıp gülenler sayısınca vebale girmişsinizdir. Evet, bunun vebali o kadar ağırdır ki yer gök kaldırmaz.

Gıybetin bir de güya temkinlice ve akıllıca (!) yapılan çeşidi vardır. İnsan birilerinin kusurunu göstermek için kendini temize çıkarır. Mesela hayırlı bir iş için insanların himmetine başvuran birini görünce şöyle der: "Allah'a şükür ki Rabbim yüz suyu döktürmedi." veya çarşı-pazarda rahat rahat dolaşan birini görünce "Haya azlığından Allah'a sığınırım." der. Dolaylı yollardan da olsa bu sözler de birer gıybettir. Hatta insan bununla iki günaha birden girer. Birincisi, mü'minlerin haysiyetiyle oynayıp onları gıybet etme günahı. İkincisi, gizli şirk sayılan riyakârlık yapıp kendini ön

plana çıkarma günahı.

Bu konuda çok tehlikeli bir kayma noktası da şudur: Bazıları, sözde gıybetten kaçınıyor görünerek arkadaşları hakkında "Daha neleri var neleri! Ama gıybet olur diye korkuyor ve hepsini söylemiyorum!" der. Bu söz, o kastettiği şeyleri söylemekten çok daha büyük bir gıybettir. Çünkü müphem bir isnat, sarih bin iftiradan daha büyüktür. Zira muhatabın aklına en büyüğünden en küçüğüne her türlü olumsuzluk gelebilir. Böylece hem ikili münasebetler hem de içtimai ilişkiler zedelenir. Böyle diyeceğine o zatın yüz tane günahını açık açık söylese herhâlde sözleri, akla gelebilecek şeylere sınır teşkil etmesi bakımından daha hafif olurdu.

Gıybete Sevk eden Sebeplerden Bazıları

i. Öfke Duygusu

İnsanı gıybet yapmaya sürükleyen şeylerin en başta geleni, gıybetini yaptığı kişiye karşı duyduğu öfke ve kindir. Evet çok defa kişi, hasmından intikam alma hissiyle bu günaha girer. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

لِلنَّارِ بَابٌ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ إِلَّا مَنْ شَفَى غَيْظَهُ بِسَخَطِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ "*Cehennemde öfkesini, hıncını Allah'ın gazabına sebep olacak şekilde giderenlerin girmesi için tahsis edilmiş bir kapı vardır.*"[18]

İnsan bazen karşısındakine duyduğu öfkesini, gayzını dindirmek için gıybete girer, dedikodu yapar, iftira atar. İşte Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle yapan bir kimsenin feci akıbetini haber vermiştir.

ii. Haset

Haset de insanları gıybete sevk eden âmillerdendir. Haset eden, haset ettiği kimsenin sahip olduğu bir hususiyeti kıskandığından dolayı, onun o hususiyeti kaybetmesini ister. Bunu fiile dökmesi hâlinde kullanacağı silahlardan biri gıybettir. Hadisin ifadesiyle, ateşin odunu yakıp kül etmesi gibi, haset duygusu da sahibini yer bitirir.[19] Hele içindeki haset ateşi onu gıybet, iftira gibi kötülüklere de sevk ediyorsa.

Bugün İslâm'a hizmet gayesiyle birçok cemaat ortaya çıkmıştır. Her biri kendine göre bir yol bulmuş ve o yolda hizmet etme gayretindedir. Eğer bunlar kendi mesleklerinin muhabbetiyle yaşayacaklarına birbirlerini çekiştirirlerse birlik ve beraberliğe zarar verirler. Oysa herkes müspet hareket etmeyi şiar edinse, kendi mesleklerinin muhabbetiyle yaşasa, başkalarının mesleklerini kötüleyene kadar Kur'ân'ı anlatsa hem günaha girmemiş hem de İslâmiyet'in güzelliklerini daha çok insana ulaştırmış olurlar. Ancak haset, çekememezlik, öfke gibi sebeplerle insanlar birbirlerinin gıybetini yapıyorsa Allah da yapılan işlere bereket vermez.

iii. Çevresini Kaybetme Korkusu

Bazen insan, oturup-kalktığı insanlardan uzaklaşmamak ve onlarla irtibatını devam ettirebilmek için yaptıkları gıybete sesini çıkarmaz. Hatta gıybetlerini dinleye dinleye artık o da onlar gibi gıybet yapmaya başlar.

iv. Başkalarını İtibarsızlaştırma Düşüncesi

Hasımlarını, başkalarının gözünde itibardan düşürmek için gıybet yapan insanlar vardır. Böyleleri, "Hasmım bana saldırmadan önce ben onu itibarsızlaştırayım, ta ki onun bana saldır-

masının bir etkisi kalmasın." diye düşünürler. Böyle bir yolla hasmını alt etmeye, ona galebe çalmaya çalışırlar. Bu, hususiyle günümüzün politika arenasında çokça rastladığımız bir durumdur. Oysa bu insanlar bilmezler ki hüsn-ü tesir ve hüsn-ü kabul Allah'a ait olan şeylerdir. Yine bilmezler ki kendileri böyle bir şeye girişirse bir gün gelir başkaları da onlar için aynı şeye tevessül ederler.

v. Kendini Yüceltme Gayesi

Bir kısım insanlar da kendilerinin ne kadar üstün olduklarını anlatabilmek için başkalarının kusurlarını sayıp dökerler. Oysa Allah o insanı sevmişse sen ne kadar eksik ve kusur anlatırsan anlat bir tesiri olmayacaktır. Eğer Allah seni sevmediyse ne yaparsan yap hak ve hakikate gönül vermiş insanlar nezdinde değerli bir mevkiye yükselemezsin. Asıl mesele Allah'ın sevmesi ve razı olmasıdır. O razı olsa ama bütün dünya küsse ehemmiyeti yok.

vi. Başkalarını Güldürme Maksadı

Gıybetin en seviyesiz olanı, başkalarını güldürmeye matuf olarak insanları alaya alma, ayıplama, kınama şeklinde olanıdır. Böyle bir durumda hem gıybetle insanların izzet ve haysiyetleriyle oynanmış hem de laubalilik gibi Müslümana yakışmayan sevimsiz bir tavır sergilenmiş olur.

vii. Gıybet Sayılmayacak Durumlar

Meselenin bir diğer yanı da şudur: Gıybetten sakınacağım derken söylenmesi gereken meseleleri söylememek de ayrı bir yanlıştır. Bir yerde insanlar gadre uğrayıp hakları heder oluyor, zalimlerin sesi gür çıkıp mazlumlar sesini çıkartamıyorsa işte o mazlumların imdadına koşma maksadına matuf insan sesini çıkartmalıdır.

Keza, irtikâp edilen bir kötülüğü gördüğü ve Allah'ın yasak ettiği bir harama şahit olduğunda insan, gıybet olur mülahazasıyla sesini çıkartmazsa bu sefer dilsiz şeytan olur.

Diğer taraftan örneğin bir fasık-ı mütecâhir (hiç utanmaksızın açıktan günah işleyen kimse) önüne geleni aldatmakta, dolandırmakta, hile ve entrikalarla iş yapmaktadır. Böyle bir kimseye karşı insanları uyarmanın da yine gıybetle uzaktan yakından alâkası yoktur. Bu şekilde davranışlarıyla başkalarına zararlı olacak kimseler hakkında insanların teyakkuza geçmesini temin etmek, iman ve Kur'ân adına bir vazifedir.

Başkalarını çekiştirme, Allah'ın haram kıldığı bir şeydir. Fakat ortada bir zulüm, bir haksızlık varsa ve birilerinin zarara uğraması ihtimali mevcutsa, o haksızlığı bertaraf etmek için konuşmak ve o zararı giderme adına insanları bilgilendirmek, muhtemel zarara dikkatlerini çekmek, gıybet olmak bir yana, bir insanî vecibedir.

Gıybete Karşı Tavır Ortaya Koyma

Müslümanlar gıybet konusunda prensip kararına varmalı ve mesela şöyle diyebilmelidirler: "Ağzımdan gıybet adına bir söz çıkarsa şu kadar oruç tutacağım." Belki böylece gıybete giden yollar daha baştan kapatılmış olur. Belki muaccel (peşin) ceza diye vasıflandırabileceğimiz böyle bir amel ile nefis intibaha gelir; sonrasında aklın hâkim, nefsin de mahkûm olması sağlanabilir. Kim bilir belki de böylelikle gıybet etmemeyi Rabbimiz fıtratımızın bir parçası hâline getirir.

Kendi aramızda gıybet ifade eden bir söz konuşulduğunda sahabilerin bazılarının yaptığı gibi "Bu mecliste artık oturulmaz.

Zira burada günah işlendi, Allah'a isyan edildi!" diyerek o meclisi boykot edip terk etmeliyiz.

İman hizmetine çok emeği geçmiş büyük bir insandan dinlemiştim: "Bir gün Üstad'ın yanına gittim. Bir meselenin halli için, belki birileri hakkında zemm de ifade eden bazı şeyler söyleyecektim. Aslında Üstad anlatmak istediğim mevzuu bilmiyordu. Fakat ben ne zaman söze başlasam *'Kardeşim, ben dinlemek istemiyorum.'* deyip meseleyi kapattı. Ben anlatmakta ısrar ettim, ara ara söze girmeye çalıştım ama o her defasında *'Kardeşim, bu hususta bir şey dinlemek istemiyorum.'* dedi ve bana başkalarının aleyhinde tek cümle söyleme fırsatı vermedi."

Üstad'ın davranışı suizana, gıybete ve insanlar hakkındaki kesin bilgiye dayanmayan hükümlere karşı tavır alma demektir. Zannediyorum, biz de birkaç yerde böyle ders verip yanımızda vazifemizi alakadar eden konular haricinde konuşulmasına fırsat vermesek, suizanları seslendirme ve gıybetlere girmelerin alanı da kendi kendine daralacaktır. O türlü hırıltıların alanının genişlemesi, biraz da bizim o hırıltılara müsamahamızdan kaynaklanmaktadır. Kur'ân'ın hâlis bir talebesi, birisi ağzını gıybete açtığı zaman yiğitçe "Allah'a ısmarladık!" deyip oradan uzaklaşmasını bilmelidir. Bu mü'mince tavırla gıybet meclislerini birkaç defa terk etseniz, suizanlarını dillendiren kimselere "Hoşça kalın!" deyip yanlarından ayrılsanız, zamanla onlar da sizin yanınızda o türlü şeylere teşebbüs edemeyeceklerdir. Maalesef, biz müsamaha gösterilmemesi gerekli olan bir konuda müsamahalı davrandığımızdan gıybet edenlerin ve müfterilerin hareket alanlarını da genişletmiş oluyoruz.

Gıybetin kabirde bir lâşe şeklinde hemen başımızın ucunda durup kabir ufkumuzu kirletmesini ve pis rayihası, çirkin görüntüsüyle bize bir azap sebebi olmasını istemiyorsak ona karşı şimdiden hep beraber ciddi bir tavır almamız gerekiyor.

Bu sebeple çevremdeki insanlara diyorum ki ağzımı açtığımda yarım kelimelik bir gıybete şahit olursanız hemen buna karşı tavır alın ve sözü değiştirip *sohbet-i cânâna* getirin. Ne olur, bu konuda geri durmayın ve o çirkin fiilin önünü almak için cesaret-i medeniyenizi, daha doğrusu cesaret-i diniyenizi ortaya koyun!

İnanan gönüllerin mülahazaları ve sözleri de imanları çerçevesinde olmalıdır. Onların konuşma ve sohbet mevzularını dedikodular, gıybetler ve vehimler, zanlar belirlememeli; her muhavereleri dinin emirleri dairesinde, harama girmeme sınırları içinde ve rıza-i ilâhîye vesile olabilecek bir keyfiyette cereyan etmelidir. Unutulmamalıdır ki vifak ve ittifak tevfik-i ilâhînin vesilesi, ihtilaf ve iftirak da başarısızlığın ve maksada ulaşamamanın sebebidir. Uhuvveti zedeleyecek her mülahaza, her söz ve davranış hayırlı faaliyetlerin bereketini de alır götürür. O hâlde, Allah'ın sizi muvaffak kılmasını istiyorsanız uyuşmazlık, kırgınlık, kavga ve ayrılık sebebi olabilecek kötü düşünce, çirkin laf ve kaba tavırlardan uzak durmalısınız. İnsanları sizden uzaklaştıracak, size karşı nefret hislerini tetikleyecek hâl ve hareketlerden kaçınmalısınız. Hasımca duygularla yanınıza gelen insana bile bir gül uzatıp "Bunu mu almak istiyordunuz?" demeli ve onu da sıcak bir tebessümle karşılamalısınız. Nihayet karşı taraf da insandır ve siz muhatabınızın gönlündeki buzların eridiğini görürsünüz. Başkaları size karşı insanca davranmasa bile siz katiyen mukabele-i bilmisil (bir davranışa aynıyla karşılık verme) mülahazalarına takılıp

kalmamalı, ölseniz bile mutlaka Müslüman karakterinin gereklerini yerine getirmeli ve başınıza atılan taşları, atmosfere çarpıp eriyen meteorlar gibi ışığa çevirerek etrafınıza maytap ziyafetleri çekmelisiniz.

b. Yalan ve İkiyüzlülük

Mü'min, davranışlarında ve sözlerinde doğrunun temsilcisidir. Onun bütün beyanları hep doğru olmalı yani yalandan fersah fersah uzak bulunmalıdır. Zira yalan, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da ve Sünnet-i Seniyye'de kâfirlerin, münafıkların sıfatı olarak anlatılır. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), yalan söylemenin nifak alametlerinden biri olduğunu söyler:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ

"Bir kişinin münafık olduğunun üç önemli göstergesi vardır: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaatte bulunduğunda yerine getirmez ve kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."[20]

Yalandan kaçınma, özü sözü doğru yaşamaya çalışma hakkında pek çok şey söylenebilir. Başta Kur'ân ve Sünnet, selef-i salihînin eserleri bu mevzuu çok farklı yönleriyle ele almışlardır. Peygamberlerde (alâ nebiyyina ve aleyhimüsselam) bulunması zaruri beş sıfattan birinin doğru sözlülük olması, hayatlarında zerre miktar yalana yerin olmaması, her hususta onları rehber edinmesi gereken bizlere çok şey anlatmaktadır. Biz bu geniş konuyu, daha önce üzerinde durduğumuz sıdk (doğru sözlülük) mevzuuna havale edip, yalanın farklı bir boyutu olan ikiyüzlülük üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir beyanın-

da şöyle buyurmaktadır:

تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ القِيَامَةِ عِنْدَ اللهِ ذَا الوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ، وَهَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ

"Kıyamet günü Allah katında insanların en şerlilerinden birinin ikiyüzlüler olduğunu görürsün. Onlar, birilerine bir yüzleriyle gelirken başka birilerine başka yüzleriyle gelenlerdir."[21]

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا، كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ

"Bu dünyada ikiyüzlü olan kimselerin kıyamet günü ateşten iki dili olacaktır."[22]

Suret-i haktan görünüp insanları aldatanlar, herkese farklı farklı davrananlar, göründükleri gibi olmayanlar, sözde bir davaya sahipmiş gibi Müslümanların haysiyetleriyle oynayanlar hep bu kategoriye girerler. Bunlar ahirette en şerli insanlar olarak arz-ı endam edeceklerdir.

Bunlar gerçek niyetlerini, gerçek yüzlerini daima saklarlar. Birine farklı bir dil kullanır, başkasına ayrı bir dil kullanırlar. Bu davranış eğer itikadi meselelerde olursa insanı itikatta münafık yapar. Amelî meselelerde olursa amelde münafık yapar. Münafıklar hakkında Kur'ân-ı Kerim şu hükmü vermiştir:

اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

"Muhakkak ki münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar."[23]

İkili oynamamak, yalan söylememek, hep doğrunun peşinde olmak bir mü'minin olmazsa olmaz sıfatıdır. Ancak bunun da ölçüleri vardır. Üstad Bediüzzaman'ın ifadesiyle *"Senin üzerine haktır ki, her söylediğin hak olsun. Fakat her hakkı söylemeye senin hakkın yoktur. Her dediğin doğru olmalı fakat her doğruyu demek doğru değildir. Zira senin gibi niyeti hâlis olmayan bir adam, nasihati bazen damara dokundurur, aksülâmel yapar."*[24]

Her şeyi yerli yerine koyup her sözün yerini iyi belirlemeye *hikmet* denir. Hikmet erbabı, tüm söz ve davranışlarında, olması gerekeni esas alır, ona göre davranır ve herkese uygun bir üslup belirleyerek konuşurlar. Buna ikiyüzlülük değil insanları idare etme sanatı denir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de (sallallâhu aleyhi ve sellem) şerrinden emin olmak istediği bir kısım kimseleri idare etme adına farklı muamelelerde bulunduğu olmuştur. Bu, sosyal hayatta pek çok dengenin gözetilmesi adına çok hassas bir tutumdur. Ne korkaklıktır ne de dünyevi bir beklenti işidir. Bu açıdan insanları idare bağlamında yalana, aldatmaya girmemek, onların haysiyetleriyle oynamamak, meşru sınırların dışına çıkmamak esastır.

Fahr-i Kâinat Efendimiz, şöyle buyururlar:

رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللهِ مُدَارَاةُ النَّاسِ

"Allah'a imandan sonra yapılacak en akıllıca iş, insanları idare edebilmektir."[25]

Bazen, yapılan hayırlı bir işe engel olmak isteyen bir kısım kötü insanlar karşınıza çıkabilir. Bunlar, sizin hayır olarak gördüğünüz, Allah yolunda ve insanlığa faydası olan hiçbir şeyi kabullenmez, ellerinden geldiğince engel olmaya çalışırlar. Böyle

bir durumda da yine Allah Resûlü'nün sünnetine başvurulup bu düşman ruhlu insanlar idare edilmeye çalışılabilir. Zira idare edilmesi düşünülmez, *Allah ne verdiyse* deyip üzerlerine üzerlerine gidilirse o zaman birçok hayırlı işin akim kalmasına yol açabilecek bir durum ortaya çıkabilir. Burada dengeyi iyi kurmak, hissî hareketlerden kaçınmak gerekir. Onları idare etmesini bilmek de sırat-ı müstakimin bir yönünü teşkil eder.

Hâfız şöyle der:

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست

با دوستان مروّت با دشمنان مدارا

"İki cihanın asayişini iki kelime açıklar: Dostlarına mürüvvetli olmak, düşmanlarını idare etmek."[26]

c. Cedel (Diyalektik)

Aslı itibarıyla Arapça olan *cedel* kelimesinin Latincedeki karşılığı *diyalektik*'tir. Kullanım itibarıyla çok geniş bir alana sahip olan cedel aynı zamanda bir tartışma usulünün de adıdır. Burada kastedilen, kelime oyunlarıyla ve dilbazlık yapmak suretiyle bâtılı hak, hakkı da bâtıl gösterme gayretidir. Hakikatleri ters yüz etme cehdi, hak ya da bâtıl olduğuna bakmadan kendi düşüncesini başkalarına kabul ettirme ya da en azından muhatabı susturma çalışmasıdır. Bu manadaki cedelin kaynağı; insanın kendini başkalarından, kendi düşüncelerini başkalarının düşüncelerinden üstün görmesidir.

Cedel derken her tür fikrî tartışmayı kastetmiyoruz. Hakkı ikame, adaleti tesis adına yapılan fikrî tartışmalar, münazaralar ve bu hususta ortaya konan ceht ve gayretler alkışlanacak, takdirle

yâd edilecek ve nezd-i ulûhiyette kıymeti olan şeylerdir. Cedelle kastettiğimiz şey gerçekte akıl ve mantık oyunlarıyla başkalarını aldatmaya çalışma gayretidir.

Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem), cedele tutuşan insanların ilham esintilerinden mahrum kalıp onlardan vahyin bereketinin kesileceğini söyleyerek ümmetini bu konuda ikaz eder.[27] Bu uyarı çerçevesinde diyebiliriz ki diyalektiğe müptela olanların konuştukları hep heva ve heves ürünüdür. Bir ömür boyu konuşup durdukları şeyler hiçbir zaman gönüllerde müspet ve kalıcı bir tesir meydana getirmez. Bunların içinde müktesebatı çok engin, çok iyi konuşup yazan insanlar görürsünüz. Fakat bunlar, bütün birikimlerine rağmen ne yazık ki insanların maddî-mânevî terakkisi adına herhangi ciddi bir proje ortaya koyamamış, insanımıza uzun soluklu ve kalıcı bir hizmet sunamamıştır. Demek ki vahyin bereketinden cüda düşmüş ve ilhamdan mahrum kalmışlardır.

Yapılması Gereken Bunca İş Varken

Burada meselenin inanan insanlara bakan yönüne odaklanmakta fayda vardır. Diyalektik ve cedel bombasının patladığı, yani onun bir sistem, bir metot olarak benimsendiği yerlerde, insanlar o bombanın alfa, beta tesirlerine maruz kalmışlardır. İnanan insanlar içinde o bombanın gama tesirine maruz kalmış ve şöyle böyle etkilenmiş olanlar vardır. Bu sebeple onlar da belli nispette vahyin bereketinden yoksun, ilhamdan da mahrum kalmışlardır. Bir başka ifade ile diğerleri mahrumiyet içinde mahrumiyet yaşarken berikiler de belli seviyede bir mahrumiyet içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Bu sebeple bir aksiyon insanı, bir adanmış gönül dahi çağımızın bu umumi havasından müteessir olup, hadisin ifadesiyle, [28] nezleye tutulabiliyor. Mesela adanmış bir ruh, bütün zamanını güzel plan ve projelerle müspet harekete sarf etmesi gerekirken ve "Biz bu yolun adanmış bir ferdiyiz." diye düşünerek başını kaldırıp başka şeylere bakmaması iktiza ederken diyalektik adına ortaya atılanlara kulak kabartıp zihnî ve fikrî dağınıklığa düşebiliyor. Umumi ortamın tesiri, televizyon, internet ve gazetelerin etkisiyle adanmış bir ruh da kendini bu havaya kaptırabiliyor. Oysaki, Hazreti Pîr'in ifadesiyle, bizim iki değil, yüz elimiz bile olsa iman ve insanlık yolunda yapılması gerekenler açısından yine de yetmez. [29]

Rabbimize nihayetsiz hamd ü sena olsun ki bugün insanımız fedakârlık, civanmertlik ve adanmışlık duygusuyla hareket ederek dünyanın dört bir yanına açılmıştır. Şimdi önümüzde böylesine geniş alanlı bir açılım ve yapılması gereken bunca hizmet varken, santimini bile zayi etmeksizin, tasavvur ve düşüncelerimizi, aksiyon ve cehdimizi ilim ve sevgi yolundaki bu adanmışlık çizgisine sarf etmemiz gerekmez mi? Tahayyüllerimiz, tasavvurlarımız, düşüncelerimiz hep o istikamette olmalı değil mi!?

Dünyada gidilmedik, ulaşılmadık bir yer kalırsa Allah indinde mesul oluruz diyerek nâm-ı celîl-i Muhammedî'yi ve O'nun sevgi ve merhamet anlayışını dünyanın her yerine götürmenin hesabı yapılmalıdır. Yoksa kendi kuruntularımızla yaşama, sağda-solda konuşup durarak ömür tüketme, laf-ı güzafla hayatı tüketme, İnsanlığın İftihar Tablosu'na (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve O'nun vaat ettiklerine inanan bir insanın işi olamaz. Evet, O'nun namını

cihana duyurma gibi ulvî, mukaddes ve şerefli bir iş içinde olduğumuzun şuurunda isek, o yolda olduğumuza inanıyorsak bize düşen ne yapıp edip mutlaka O'nun nâm-ı celîlini dünyaya duyurmanın bir yolunu bulmak olmalıdır. Eğer siz, bu duygu ve bu düşünceyle dolu iseniz, Allah'ın izniyle, bütün vaktinizi ona göre programlar, hep o istikamette koşturup durur, bütün konuşmalarınızı bu çerçevede tutar ve böylece hayatınızda cedel ve diyalektiğe düşecek bir boşluk bırakmamış olursunuz.

d. Söz Taşıma (Koğuculuk)

Nemîme veya *koğuculuk* ismi de verilen söz taşıma bilhassa dargınlığa sebebiyet verecek sözleri bir kimseden diğerine aktarmak demektir. Bu, insanlar arasında fitne çıkarıp toplumda kardeşlik bağlarının kopmasına sebebiyet verdiğinden dolayı dinimizde kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Günümüzde maalesef oldukça yaygın olan bu meselede bir kısım insanlar, siyasi olsun, gayr-i siyasi olsun, kendi grupları hesabına söz götürüp getirmek suretiyle insanları birbirine düşürmektedir. Oysa abartılarak taşınan, gereği olmadığı hâlde sağda solda anlatılan, bir namus olarak insanlara tevdi edilmiş nice mevzular vardır ki anlatılması insanların haysiyet ve onurunu zedelemekte ve öldürücü bir zehir hâlinde toplumu ifsat etmektedir. Koğuculuk yapanlar zaman zaman, duymuş oldukları sözlere birtakım yalanlar da katarak veya onu söyleniş amacından saptırarak karşı tarafa aktarırlar. Bu konuda Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, *"İnsanlar arasında koğuculuk yapan, cennete giremez!"*[30] buyurmuş ve söz taşımanın ne kadar büyük bir günah olduğuna dikkatlerimizi çekmiştir.

Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan şöyle buyurur:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ۝ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ۝ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ ۝ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ۝

“Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, sonra kaba saba, onursuz kimseye, malı mülkü, hanedanı için sakın boyun eğme!”[31]

Âyet-i kerimede söz taşıyanların, aşağılık, saldırgan, günahkâr… kimselerle bir arada sayılması, meselenin Allah katında ne kadar çirkin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir âyet-i celilede söz taşıma *fısk* olarak nitelenmekte ve bunu yapanlara fasık denilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler, herhangi bir fasık size bir haber getirecek olursa onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın. Yoksa gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”[32]

Bu âyetin nüzul sebebi olarak şöyle bir hâdise anlatılır:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Benî Mustalık Kabilesi’nin vergisini toplamak üzere Velid İbn Ukbe’yi görevlendirmişti. Velid henüz yolda iken birisi kabilenin silahlı bir şekilde kendilerine doğru geldiklerini haber verdi. Bunun üzerine Velid, kendileriyle savaşmak için geldiklerini düşünüp yarı yoldan geri döndü ve durumu Efendimiz’e bu şekliyle nakletti. Efendimiz de haberin doğruluğunu teyit etmek üzere Halid İbn Velid’i Benî

Mustalık üzerine gönderdi. Halid, kabileye yakın bir yere konaklayıp sabah vakti onları gözetledi. Namaz için ezanlar okunduğunu, insanların namaza koştuklarını ve dolayısıyla İslâmiyet'e bağlılıklarının devam ettiğini tespit edince Medine'ye geri döndü ve durumu Resûl-i Ekrem'e haber verdi. Böylece kabile mensuplarının savaşmak üzere değil, vergilerini teslim etmek üzere yola çıkmış oldukları anlaşılmış oldu.

Bir sebebe binaen nâzil olsa da âyetin hükmü geneldir. Zira sebebin hususiyeti, hükmün hususiyetini gerekli kılmaz. Dolayısıyla durumu bilinmeyen veya yalan söyleyip günah işlemekten çekinmeyen kimselerin getirdiği haberlere itimat edip hemen harekete geçmemek gerekir. Telafisi zor hatalara düşmemek için özellikle sevk ve idare konumunda bulunan ve tahkik etme imkânlarına sahip olan kimseler meseleyi bin bir hassasiyetle ele almalıdırlar.

Vay Hâline O Kimselerin!

Koğuculuğun toplumdaki birlik ve beraberliğin temelinde bir dinamit olduğunu ve bunun Cenab-ı Hakk'ın sevmediği bir davranış olduğunu söyledik. Allah, insanların birlik ve beraberlik içinde kardeşçe yaşamasını emir buyurmuş ve toplumu bölüp parçalayan davranışları asla hoş görmemiştir. Nitekim bu tür davranışları yapanlar, Kur'ân-ı Kerim'de ağır bir dille kınanmıştır. Mesela bir âyette şöyle buyrulur:

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ

"İnsanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay edenlerin vay hâline!"[33]

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) de konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor:

أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِشِرَارِكُمُ الْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفْسِدُونَ بَيْنَ الأَحِبَّةِ الْبَاغُونَ لِلْبُرَآءِ الْعَنَتَ

"İnsanların en şerlilerini size söyleyeyim mi? Onlar; insanlar arasında söz taşıyanlar, sevenlerin arasını ayıranlar ve masumlara meşakkat verenlerdir."[34]

Söz taşıma olumlu şekilde de yapılabilir. Söz taşıyan kişi hangi niyetle bunu yapıyorsa onun karşılığını alır. İnsan, araları açık iki insana birbirleri hakkındaki olumlu ifade ve davranışlarını taşıyabileceği gibi, birbirini seven insanlara birbirleri hakkındaki olumsuz kanaatlerini de iletebilir. Biri sevgi, barış ve kardeşliğin yeniden tesis edilmesine vesile olurken diğeri bu güzel bağları ortadan kaldırır. Cenab-ı Hak, Nîsâ Sûresi'nde, her iki durumu da haber verip kullarını uyarmaktadır:

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا

"Kim güzel bir (işte) aracılık ederse ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah her şeye şahit her şeye kadirdir."[35]

Hâsılı, Kur'ân'da ve hâdislerde, hoşa gitmeyecek sözleri taşımak ve bu suretle insanların arasını açmak şiddetle yasaklanmıştır. Efendimiz'in sarih beyanları içerisinde, bu tür davranışlar içinde bulunanlar cennetten mahrum kalacaklardır.

e. Ölçüsüz Medihler/Övgüler

İnsanın, yaptığı güzel şeyleri başkalarının takdir etmesi

karşısında takınacağı tavır çok önemlidir. Bu takdir ve tebciller karşısında kalb balansının iyi ayarlanması gerekir. Böyle bir takdire muhatap olan insan, "Allah'ım, hakkımda söylenen bu sözleri dua olarak kabul buyur, ayağımı kaydırma, nefsimin kusurlarını bana göster, beni bir lahza bile benimle baş başa bırakma." diye dua etmelidir. Aksine, kendini şımarıklık ve gaflete salarsa, ayağı kayabilir.

Yapılan takdir ve tebciller, gökten bir nida hâlinde gelse bile insan, bir İmam Rabbânî, bir Bediüzzaman edasıyla "Ben çok hakir biri olduğuma o kadar inanmışım ki şu nidalar benim kanaatimi değiştiremez." diyebilecek ölçüde düşünce duruluğuna ve hazm-ı nefse sahip olmalıdır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمَدَّاحِينَ فَاحْثُوا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

"Meddahları gördüğünüzde onların yüzüne toprak saçın."[36]

Bunun manası halk ifadesiyle, "Şuna-buna yağ çeken kimselere itibar etmeyin." demektir.

Bu konu üzerinde ne kadar durulsa değer ancak biz burada hususi bir zaviyeden önemli bir iki meseleye işaret edip geçeceğiz. Birincisi Allah'a karşı insanların tezkiye edilmesi, ikincisi de medh u senada ölçü ve denge mevzuu.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), birini yüzüne karşı metheden bir sahabisine, *"Kardeşinin boynunu kırdın!"* buyurmuştur. Demek ki Efendimiz, o an için o sahabinin henüz bu övgüyü kaldırabilecek ruhî seviyeye ulaşmadığını görmüştü veya bu orada verilmek istenen umumi bir dersti. Allah Resûlü (sallal-

lâhu aleyhi ve sellem) bunu söyledikten sonra devam etti: *"Bir kardeşinizi ille de methedecekseniz şöyle deyin: 'Ben onu öyle görüyorum ama asıl hâlini Allah bilir. Allah herkesin her hâlini biliyorken O'nun huzurunda kimseyi tezkiye edemem (temiz ve masum olduğuna dair şahitlik edemem). Bu, yalnız benim onun hakkındaki zannımdır.' "* [37]

Nitekim Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), büyük sahabi Osman İbn Maz'un'un cenazesinde bir hanım sahabinin *"Ne mutlu sana! Cennete girdin!"* sözleri karşısında mübarek kaşlarını çatmış ve *"Ben Allah'ın Peygamberiyim, bilmiyorum. Sen nereden biliyorsun?"* demiş[38] ve bu konuda ne kadar hassas olunması gerektiğini göstermiştir.

Yine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Sevdiğin kişiyi ölçülü sev, bir gün gelir düşmanın olabilir; gazap ettiğin kimseye de ölçülü gazap et, bir gün gelir dostun olabilir."*[39] buyurarak hem sözde hem de davranışlarda hassas dengeyi işaret etmiştir.

Bediüzzaman Hazretleri de *"Mübalâğa, zımnî yalandır."* [40] diyerek bu önemli hususta ikazda bulunur. Onun için medih, takdir ve tebcil babında söylenecek sözlerde çok dikkatli, temkinli ve dengeli olmak gerekir. Aksi hâlde kişi, hüsnüzannın verdiği suri makam karşısında konumunu koruyamayan o insanların –hadisteki ifadesiyle– boynunun kırılmasına sebep olabilir. Bütün bunlar bir tarafa, Allah Resûlü'nün öğrettiği *"Hiç kimseyi Allah'a karşı tezkiye etmem/edemem!"* bakış açısı, bu konuda başka hiçbir şeye ihtiyaç bırakmayacak bir ölçüdür.

Her türlü takdir ve tebcilin üstünde bulunan Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisi hakkında bile *"Benim, Musa İbn İmrân'dan daha faziletli olduğumu söylemeyin!"*[41] *"Beni*

Yunus İbn Metta'dan üstün tutmayın!"[42] buyurarak düşünce ve hissiyatta dengeli olmaya çağrıda bulunmuştur. Bu mülahazaya kendini kilitleyebilen insan hiçbir beklentiye girmez, insanların teveccühünü beklemez, hüsnüzannın layık gördüğü makamlara dilbeste olmaz, böylece yapmacık davranışlara ve riyaya da girmez.

Hâsılı, yüze karşı yapılan medhiyeleri hazmedebilecek, hüsnüzanların verdiği farazî makamları reddedebilecek ruh olgunluğuna ulaşmamış kişilere medhiyeler düzme, onları baş aşağı götürebilir.

Bugün, hemen her yerde iki tane *hiss-i kable'l-vuku* ile nefsinin ve şeytanının gönlünü hoş etmiş bir mürşidi, Mehdiyet ve Mesihiyet makamına oturtan farklı gafletler içinde, İslâm'ın hakikatinden uzak pek çok cahil insanla karşılaşırsınız. Kendi şeyhini göklere çıkaran, tekye ve zaviyelerini Kâbe gibi gören insanlara şahit olursunuz. Türbede yatan şeyhe yaptığı medihte Fahr-i Kainat Hazreti Muhammed'i (aleyhissalâtü vesselam) –haşa– çok geride bırakan insanları görürsünüz. Kaldı ki Nebiler Sultanı (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Nasârâ'nın Hazreti Mesih'i medhetme mevzuunda ifrat ettiği gibi sakın siz de ifrat etmeyiniz. Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm!"*[43] buyurmuştur. Şanı yüce büyük nebi "Ben, Allah'ın bendesiyim." derken fevkalade bir tevazu içinde nasıl düşünmemiz gerektiği hususunda fikir veriyordu. Türbelere secde edenler, iki büklüm olup bel kıranlar, şeyhlerini Mehdi ve Mesih görenler ve onları İnsanlığın İftihar Tablosu Hazreti Muhammed'in (aleyhi efdalüssalavat ve ekmelütteslimat) ve seçkin ashabının önüne geçirenler ne büyük bir gaflet ve dalalet içindedirler, varın siz düşünün!

Medhin en kötüsü şüphesiz ki fasıklara karşı yapılanıdır. Bu konuda Allah Resûlü (aleyhissalatü vesselam) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ غَضِبَ الرَّبُّ، وَاهْتَزَّ الْعَرْشُ

"Fasık methedildiği zaman Allah azze ve celle gazaplanır, Arş ihtizaza gelir."[44]

Allah tanımayan, peygamber bilmeyen, zalim, günahkâr kimselerin övülmesi Allah'ın gazabına sebebiyet verir. Zira gökleri ve yeri yaratan, her şeye hükmünü geçiren Allah'ı tanımayan, O'nun emirlerini yerine getirmeyen birinin övülmesi, Allah'a karşı vefasızlık sayılır. Hele her türlü zulüm ve fıskına rağmen zalim ve fasıkları öven, onların peşlerine takılan insanlar, toplumun çoğunluğunu oluşturuyorsa o topluma gökten çeşit çeşit belaların gelmesi mukadderdir.

Bilhassa günümüzde insanlar öyle şirke, dalâlete, küfre ve küfrana girdiler ki kabiliyetleri sınırlı, kendileri gibi ölümlü, muhtaç bir faniyi dünyanın en büyük insanı görmeye başladılar. Siyasi ve idari sahada, fikri örümcek bağlamış pek çok kimse asrın dahileri diye insanlığa takdim edildi. Dinî sahada yetersiz pek çok insan, müceddit ve kutup diye lanse edildi. Medhin böylesine yaygınlaştığı bir dönemde hakiki tevhitten bahsetmek, hakiki manada Allah'ı bir kabul ettiğimizi iddia etmek zor olsa gerektir. Tevhid ehli, ululuk ve azameti yalnız Allah'a vermek, mahlûkata da mahlûkat kadar değer vermek mecburiyetindedir.

İnsan, sevdiklerini sevmeli, hatta Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tavsiyesine binaen bu sevgisini karşıdakine söylemelidir. Dinin bu konudaki ölçüsünü

bildikten sonra sevdiklerinizi sena etmenizde bir mahzur olmayacaktır. Ölçü şudur: Sevdiğiniz kimseleri, hadlerinin çok üstünde mübalağalı şekilde medhetmemeli, o medihleri kaldıramayacak insanların yüzlerine karşı senada bulunmamalısınız. Yani yapacağınız medihler, zayıf omuzlara çok ağır yükler yükleme şeklinde olmamalı. Belki birini, düştüğü yerde elinden tutup kaldırma mahiyetinde olmalıdır.

Sevdiğinizin yüzüne medihler düzmektense bazen onun bir kusuruna göz yumma, vefa ve sadakat içinde hep onun yanında olma, gerektiğinde hâlini düzeltip selamete ermesi için hatasını söyleyecek kadar vefalı ve civanmert olma, İslâm'ın anlayışına daha uygun, daha dengelidir ve sırat-ı müstakim erbabının yoludur.

f. Ölçüsüz Mizah

Mizah, mutlak olarak mahzurlu değilse de her şeyde olduğu gibi onda da ölçüyü tutturmak, aşırıya kaçmamak iktiza eder. Kalbi öldürmeye matuf olan mizah ve şakalar, dile arız olan afetlerdendir. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi gereğinden fazla yapılan şaka laubaliliğe, çok gülmeye, kalbin kararmasına, zamanı boşa geçirmeye ve bazen de insanları kırmaya sebep olur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), laubalilik sınırına dayanan, insanlar arasındaki saygıyı zedeleyen, Allah'ı anmaktan alıkoyan ve insanların onurunu yaralayan latifeleri yasaklamıştır.

İkinci olarak, mizah veya nüktede yalan sözün bulunmaması şarttır. Peygamber Efendimiz bazı sahabileri şaka yapmaktan menetmiş, onların "Sizin de latife yaptığınızı görüyoruz." demeleri üzerine de *"Ben latife yaparım ama doğru konuşurum."* buyurmuştur. [45] Öyle ise mizah yaparken sululuğa kaçmamanın yanı sıra, söz-

lerin doğru olmasına da dikkat edilmelidir. Zira yalan, bir küfür sıfatıdır ve Müslümanın ağzını kirletir. Evet, Peygamber Efendimiz de yer yer latife yapmıştır ama O'nun latifeleri ciddiyet buudlu, hak ve hakikat yörüngeli ve irşat derinliklidir.

Ashab-ı kiramdan biri, başkalarını güldürmek için laf söylerken Allah Resûlü ayağının ucuyla canını acıtacak kadar karnına dokunmuş ve onu böyle yapmaması hususunda uyarmıştı.

Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyururlar:

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا

"Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz çokça ağlayacak, bunun karşılığında çok az gülecektiniz!"[46]

Çokça şaka yapma, gülme ve güldürme bir yönüyle kalbi öldüren, onun Allah'la münasebetini kesen bir fiildir. Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir başka hadislerinde, لَا تُكْثِرِ الضَّحِكَ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ القَلْبَ *"Gülmede aşırıya kaçma. Zira çok gülme, kalbi öldürür."*[47] buyurmuştur.

Şu kadar var ki ciddi olma, şaka yapmada dengeli olma ile abus çehreli yani asık suratlı olma arasında fark vardır. Hazreti Enes'in (radıyallâhu anh) beyanına göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) latife yapardı, özellikle de evinin içinde. Ev ahalisi O'nun yanında rahatlıkla söz çevirebiliyorlardı. Şayet O (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir mehâbet ve mehafet abidesi hâlinde arş-ı a'zamdan duyduğu şeyleri daima etrafına aksettirseydi o evde hayat sürdürme imkânı olmazdı. Halbuki çok defa O, bir insan olarak aile efradının insanlıklarının muktezasına riayet ediyor ve onları rahat ettiriyordu.

İslâm, mizaha farklı bir bakış açısı getirerek ona âdeta hikmet buudlu nükteler yumağı hüviyeti kazandırmıştır. Nükte yapma, sadece insanları güldürme ve onların hoplayıp zıplamalarını sağlama değildir. O dengeli yapılabildiği takdirde hakkı hakikati anlatmada bir metot olarak da kullanılabilir. Hikmet yüklü olup insanı tefekküre sevk eden nükteler, mizahın faydalı kısmındandır.

Bâdiyeden Medine'ye gelip giden Zâhir isminde bir zat vardı. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu çok sever, zaman zaman ona takılırdı. Bir gün pazarda, Zâhir'e (radıyallâhu anh) yaklaşarak arkasından yakalayıp gözlerini kapatır. Sonra da *"Benden bu köleyi satın alacak var mı?"* diye etrafına sorar. Kendisine yapılan bu iltifat, Zâhir'in (radıyallâhu anh) çok hoşuna gider ve *"Ya Resûlallah, çok ucuz bir köle satıyorsunuz!"* der. İşte o zaman Allah Resûlü, Zâhir'i (radıyallâhu anh) mest eden şu mukabelede bulunur: *"Ama sen Allah katında çok pahalısın."*[48]

Evet, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Müslümanın her sözü ve her hareketi ölçülü, daha güzel bir ifadeyle peygamberâne olmalıdır.

g. İnsanlarla Alay Etme

Dil afetlerinden biri de insanlarla alay etme, bu yolla onları küçük düşürme, onların haysiyetleriyle oynamadır. Kur'ân-ı Kerim bunu kesin bir şekilde yasaklamaktadır. Hucurat sûresinde şöyle buyrulur:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسٰى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Ey iman edenler! Birbirinizle alay etmeyin. Ne malum, belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman eden bir insanın kötü bir nam ile anılması ne fena bir şeydir! Kim bu tür davranışlarından vazgeçmezse onlar zalimlerin ta kendileridir."[49]

Bir kimseyi bazı kusurlu ya da eksik yanlarından dolayı küçümseyerek onunla alay etmek, onun herhangi bir zayıf noktasını dile dolayarak eğlenmek ve her şeyi hoşça vakit geçirmek için bir sebep gibi değerlendirerek hürmetsiz, dikkatsiz ve laubali davranışlar içinde olmak; insanlığa, insan onuruna yakışmayan davranışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de *alay etmek* kâfir, münkir ve münafıkların sıfatı olarak zikredilmiştir.

Yukarıdaki âyet-i kerimede açıkça ifade edildiği üzere dinimize göre, bir insanın yaptıklarını veya sözlerini anlatarak ya da imâda bulunarak onun herhangi bir kusuruyla alay edemezsiniz. Sözle veya hareketle onunla eğlenemez, onu incitemezsiniz. Hiç kimseyi ayıplayamaz ve kötüleyemezsiniz.. insanları kötülemek kastıyla onlara çirkin lakaplar takamaz, istemedikleri bir şekilde onları çağıramazsınız.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Mü'minin mü'min kardeşi üzerindeki haklarından biri, onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır"*[50] buyurmuştur. Hazreti Ebû Bekir Efendimiz'in *Atîk* ve *Sıddîk*, Hazreti Âişe Validemiz'in *Atîke* ve *Sıddıka* şeklinde anıldıkları, Hazreti Ömer'e *Fâruk*, Hazreti Osman'a *Zinnûreyn*, Hazreti Ali'ye *Ebû Türâb* lakaplarının verildiği bilinmektedir. Ancak bunlar güzel sıfat ve lakaplardır ve adı anılan sahabiler

bu lakaplarla anılmaktan hoşlanırlardı. Bir insanı razı olmadığı şekilde anmak ise çirkin bir şeydir ve bu sebeple dinimizce yasaklanmıştır.

h. Sövüp Sayma, Küfür, Beddua

Dile musallat olmuş ayrı bir husus da edebe muhalif şekilde konuşma ve sövüp sayma diyebileceğimiz bir üslup kullanmadır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), pek çok hadislerinde müteaddit meselelerle ilgili dile yerleşmiş bu tür kullanımlara karşı ashabını uyarmıştır.

Sövüp sayma öyle fuzuli bir şeydir ki sövene faydası olmadığı gibi sövülene de bir zararı dokunmaz. Ama tesirleri açısından fevkalade yıkıcıdır; insanların arasını açar, kinleri, düşmanlıkları körükler. Din-iman tanımaz bir insanı karşınıza alarak sövüp saysanız, onun hidayete erme adına az bir kabiliyeti varsa onu da köreltmiş olursunuz. Ona müspet ve güzel sözler söylediğiniz takdirde ihtimal gönlünü kazanabilir ve hidayete ermesine vesile olabilirsiniz.

Ebû Cehil son derece kötü bir insandı. Bedir savaşında öldürüldü. Yıllar sonra Mekke fethedildiğinde oğlu İkrime kaçarak Mekke'yi terk etti. Hanımı Ümmü Hakîm'in, o basiretli kadının kocasını bırakmaya hiç niyeti yoktu. Peşi sıra gitti, onu ikna edip Efendiler Efendisi'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirdi. O gelmeye yakın, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına şöyle buyurdu: *"Az sonra mü'min ve muhacir olarak İkrime gelecek. Sakın ola onun yanında babasıyla alakalı yakışıksız sözler söylemeyin! Zira ölüye sövmek, diriyi rahatsız eder; ölüye de zaten ulaşmaz."*[51]

Evet, Efendimiz'in *"Bu ümmetin Firavunu"*[52] diyerek

tavsif ettiği biri hakkında bile hiçbir maslahat yokken ağızdan yakışıksız sözlerin çıkması ihtimaline karşıydı bu tavır.

Başka bir hadislerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Anne-babaya sövmek, yakışıksız sözler söylemek, en büyük günahlardandır!" Sahabe merakla sorar: "Ya Resûlallah, insan nasıl ana-babasına böyle bir şey yapabilir?" Allah Resûlü şöyle cevap verir: *"O, birisinin ana-babasına söver, öbürü de karşılık verme hissiyle onun ana-babasına söver. Dolayısıyla kendi ana-babasına sövdürmüş olur."*[53]

Sövüp saymanın, birilerini tekfir etmenin insana hiçbir faydasının dokunmayacağını bir kez daha ifade edelim. Bir kişi sövülmeyi hak etse bile sizin amel defterinize hasene kaydolmaz. Ama birisine haksız yere bir şey söylediğiniz zaman onun vebalinden kurtulamazsınız.

Mü'minin bütün azalarını, hususiyle de dilini çirkinliklerden koruması gerektiğini bildirdiği bir hadislerinde de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ وَلَا اللَّعَّانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَذِيءِ

"Mü'min; insanları çekiştiren, sağa-sola lanet yağdıran, yerli yersiz sövüp sayan, çirkin sözlü, çirkin davranışlı bir insan değildir, olamaz."[54]

Mü'min, küçük-büyük her meselede önüne gelene lanetler yağdıran bir insan olamaz, olmamalıdır. Belki bazen gücünün yetmediği yerde, Allah'a hâlini arz etme mahiyetinde, hak eden kimselere bedduada bulunabilir. Bunun da bir sınırının olduğunu

Allah Resûlü'nün hayatındaki uygulamalardan biliyoruz. Allah Resûlü, bazı durumlarda bedduada bulunmuştur. Bunlardan biri, Bi'r-i Maûne hâdisesinde, haksız yere savunmasız yetmiş kadar sahabisini şehit eden Huzeyl kâfirlerine karşı yaptığı bedduadır. Sabah ve akşam namazlarında Allah'ın, cezalarını vermesi için onlara bedduada bulunmuş, Cenab-ı Hak'tan aldığı bir işaret neticesinde bir ay sonra bu bedduayı da sonlandırmıştır. Kaldı ki O'nun, kendi şahsına karşı işlenen hiçbir kaba davranış ve haksızlığa mukabil beddua ettiğini bilmiyoruz.

i. Konuşmada Sunilik

Birtakım insanlar, sözlerinin kalblerde makes bulmasını, sadece konuşurken belagatlı ve fesahatlı kelam etmeye bağlar ve onu öncelikli hedef kabul ederler. Oysa önemli olan, konuşulan sözün Rabbin rızasına muvafık olmasıdır. Rab razı olduktan sonra sizin söyleyeceğiniz kırık-dökük sözlere de tesir ihsan edebilir. Bunun tam tersine, Rabbin razı olmadığı son derece fasih ve beliğ bir hitabe de insanların gönüllerinde hiçbir tesir icra etmez. "Ne söylersem, Rabbin rızası dairesi içinde söyleyeyim. Rabbim tesir halk eylesin, zira makbul olan odur." anlayışı içinde bulunma, konuşmada sırat-ı müstakimin ifadesidir.

Mü'min, neticesi itibarıyla dünya ve ukbasına faydası olmayan şeylerden sakınır. Binaenaleyh fuzuli şeyler konuşmaktan sakındığı gibi, konuşurken suni edebiyat yapma gayretkeşliğinden de sakınmalıdır. Ayrıca konuşmada bu hususa dikkat ettiği gibi yazı yazarken de dikkat etmelidir. Bir konuşma yapmadan, bir yazı yazmadan önce belki defalarca başını yere koyup اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُخْلِصِينَ الْمُخْلَصِينَ *"Allahım, beni ihlaslı, ihlasa erdirilmiş kullarından*

eyle!" diye Allah'a yakarmalıdır.

Efendimiz (aleyhissalatü vesselam) zuhûr ettiği zaman, Cahiliye devrinde ve Arap yarımadasında en rayiç nesne fesahat ve belagat idi. Çoğu zaman herhangi bir hedef gözetilmeksizin sadece söz söylemek için konuşuluyor ve şiirler okunuyordu. Kabileler bu sözlerle büyülenmiş gibi hareket ediyor ve bazen tek bir sözle birbirine giriyor bazen de bir tek söz onları sulha sevk ediyordu.

Fahr-i Kâinat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadiste şöyle buyururlar:

إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنَكُمْ أَخْلَاقًا، وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرْثَارُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَيْهِقُونَ

"Kıyamet günü bana en sevimli ve benim en yakınımda duracak kimseler, ahlaken en güzel kimseler olacaktır. O gün benim en çok buğz edeceğim ve benden en uzak olacak kimseler ise çok konuşan, konuşurken suniliklere girerek süslü sözler söylemeye çalışan ve sözleriyle kibirlerini ortaya koyanlardır."[55]

Sözün intizamlı olması makbuldür, ancak bunun manaya zararı dokunmayacak şekilde olması gerekir. Bu sebeple İslâm'da nesir, şiire nispeten daha makbul kabul edilmiştir. Zira şiirde insan sanat yapma duygusuyla heva ve hevesinin esiri olabilir, tumturaklı sözler söylemeyi kendisine totem edinebilir, lafza verdiği ehemmiyet onu manadan, manaya yoğunlaşmaktan uzaklaştırabilir.

Bediüzzaman Hazretleri, Kur'ân'daki tekellüfsüz belagat ile insanların suniliğe kaçan belagatini karşılaştırdığı bir yerde şöyle der: *"Kur'ân'ın ziynetli ve kafiyeli lâfzı ve fesahati, san'atlı üslubu ve nazarı kendine çevirecek belağatin meziyetleri çok olmakla beraber,*

ulvî ciddiyeti ve İlâhî huzuru ve cem'iyet hâtırı veriyor, ihlâl etmiyor. Halbuki, o çeşit mezâyâ-i fesahat ve san'at-ı lâfziye ve nazım ve kafiye, ciddiyeti ihlâl eder, zarafeti işmam ediyor, huzuru bozar, nazarı dağıtır. Hattâ münâcâtın en lâtîfi ve en ciddîsi ve en ulvî nazımlı ve Mısır'ın kaht u galâsının sebeb-i ref'i olan meşhur bir münâcâtı çok defa okuyordum. Gördüm ki nazımlı, kafiyeli olduğu için, münâcâtın ulvî ciddiyetini ihlâl eder. Sekiz dokuz senedir virdimdir. Hakiki ciddiyeti, ondaki kafiye ve nazımla birleştiremedim. Ondan anladım ki Kur'ân'ın has, fıtrî, mümtaz olan kafiyelerinde, nazım ve mezâyâsında bir nevi i'câzı var ki hakiki ciddiyeti ve tam huzuru muhafaza eder, ihlâl etmez."[56]

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ *"Biz O'na (Hazreti Muhammed Aleyhissalâtü vesselâma) şiir (sanatı) öğretmedik. O'na yaraşmazdı da. Ona indirilen, başka değil, bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır."*[57] âyetinin manasını nazara verdiği bir başka yerde de şöyle der: *"Şiirin şe'ni; küçük ve sönük hakikatleri, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'ân'ın hakikatleri o kadar büyük, âli, parlak ve revnaktardır ki en büyük ve parlak hayal, o hakikatlere nispet edilse, gayet küçük ve sönük kalır."*[58]

Şiir hakkında söz açılmışken burada Hak nezdinde makbul sayılan şiirin hususiyetleri üzerinde durmak da güzel olurdu fakat daha fazla uzatmamak için konuyu o hususta yazılıp söylenmiş hakikatlere havale etmekle yetinmek istiyoruz.

İşte bir mü'mine düşen, üslup nokta-i nazarında Rabbinin kelamını örnek almak; söz cevherini, yüksek hakikatleri anlatmak için kullanmak ve o yüksek manaları aslâ lafza, edebiyat ve belagate kurban etmemektir.

Rivayet edildiğine göre Ömer İbn Abdülaziz, yazdığı mek-

tupları önce bir okur, eğer biraz belagatlı bulduysa yırtar sonra tekrar yazarmış. Zira okuyanlar, manadan ziyade kelimelere, cümlelere takılabilir veya kendisini beğenip alkışlayabilirler. Böyle bir tablo karşısında da yazıp söyleyen kişi gurura kapılabilir. Haddizatında böyle bir şeyi o büyük halife için düşünmek söz konusu olmasa bile bizler için hemen her zaman mevzubahistir.

Bahsettiğimiz bu ölçü, insanı, konuşurken veya yazarken edebiyattan kaçma gayesiyle ifrata da düşürmemelidir. Yukarıda da söylediğimiz gibi, güzel söz söylemek makbuldür hatta teşvik edilen bir şeydir. Güzel bir sözle anlattığınız hak ve hakikatin gönüllerde makes bulma ihtimali daha yüksektir. En güzel hakikatler en güzel üslupla, en güzel şekillerde anlatılmalıdır. Olmaması gereken, manayı lafza kurban etmek ve belagati, riyakarlık hesabına kullanmak, kendimizi pazarlamanın, tekebbürün vasıtası yapmaktır.

j. Ahlaksızlık Edebiyatı

Nebiy-yi Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyururlar:

اَلْحَيَاءُ وَالْعِيُّ شُعْبَتَانِ مِنَ الْإِيمَانِ، وَالْبَذَاءُ وَالْبَيَانُ شُعْبَتَانِ مِنَ النِّفَاقِ

“Haya ve (konuşması gerekmediği yerde) susmak imandan birer parçadır. Fuhşa dair konuşmak ve konuşurken gereksiz yere söz oyunları yapmak da nifaktan birer parçadır.”[59]

Gayr-i ahlakî konular üzerinde konuşma, sürekli oturup-kalkıp lafı bu tür mevzulara getirme bilhassa günümüzde dile musallat olmuş afetlerdendir. Bir kısım insanların dayatması neticesinde bu mevzuda bugün sözde bir edebiyat meydana getir-

ilmiştir. Bu edebiyat, gençleri çok erken yaşta mahrem mevzulara karşı uyarmakla büyük bir yanlışa sebep olmaktadır. Tabii ki insan hayatın gerçeklerine karşı lakayt kalamaz. Kadın erkek münasebetlerini, aileye dair meseleleri ve bu mevzularda dinin emir ve yasaklarını bilmek mecburiyetindedir. Ancak hem her şeyin bir yaşı, bir *vakt-i merhunu* vardır hem de bunlar öğretilip öğrenilirken mesele hep şehvet etrafında döndürülmemelidir. Bilakis her türlü ifrat ve tefritten uzak kalarak istikamet çizgisi içinde ele alınmalıdır. İnsanlar, meşru dairede bilmesi lazım gelen şeyleri bilmeli fakat beşerî garizelerini suistimal ve dolayısıyla hayatını israf edecek şeylerden de uzak durmalıdır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır.

إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْفُحْشَ وَالتَّفَحُّشَ *"Allah Teâlâ, kötü sözü de kötü davranışı da sevmez."*[60]

إِنَّ اللهَ لَيُبْغِضُ الفَاحِشَ البَذِيءَ *"Uluorta ve sağda solda uygunsuz laf eden, çirkin şeyler söyleyen, sevimsiz kelimeler sarf eden kimseyi Allah sevmez."*[61]

Allah, fiilen ahlaksızlık yapmayı da ahlaksızlıktan dem tutan edebiyatı da sevmez.

Mü'minler de ihtiyaç ve zaruret hallerinde kadın ve erkek münasebetlerine dair hususlardan bahsederler ancak ehl-i dünyadan farklı olarak edeb-i nezihanelerini hiç bozmaz, bâtılı tasvir etmek suretiyle saf zihinleri bulandırıp dalalet ve tuğyana sebebiyet vermezler.

k. Bâtıl Şeyler Konuşma

Dilin afetlerinden bir tanesi de bâtıl şeyler hakkında konuşmadır. İnsanı Rabbinden alıkoyan, dimağda fesat düşüncesi meydana getiren, hayallerde fısk oluşturan, hakikate dayanmayan her şey bâtıldır. Bâtıl, bazen şiiri bazen romanı bazen tiyatroyu bazen interneti bazen gazeteleri bazen de akla hayale gelmedik daha başka vesile ve vasıtaları kullanır.

Allah (celle celâluhu), cehenneme baş aşağı giden insanların hâlini ifade eden, ahirete ait bir tabloyu bize anlatır. Cennette bulunan mü'minler, cehennemdeki günahkâr insanlara sorarlar: مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ *"Nedir sizi bu ateşe sokan?"* Onlar şöyle cevap verirler:

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ۝ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ۝ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ۝ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ۝ حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ

"(Dünyadayken) biz namaz kılmaz, fakirleri doyurmazdık, bâtıl sözlere dalanlarla beraber biz de dalardık, ahireti de inkâr ederdik; ta ki ölüm gelip çattı."[62]

Başka bir âyet-i kerimede Cenab-ı Hak, inanan kullarını çok büyük bir tehlikeye karşı şöyle ikaz buyurmaktadır:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

"Allah size kitapta şunu da bildirmiştir: Allah'ın âyetlerinin inkâr ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir konuya geçmedikçe onların yanında oturmayın, onlarla aynı meclisi paylaşmayın. Böyle yaparsanız siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yok ki Allah, tüm kâfir ve münafıkları cehenneme atacaktır."[63]

Mü'minin, dine ait meselelerin hafife alındığı, iffet ve na-

musun payimal olduğu, yalanın revaç bulduğu meclisleri hemen terk etmesi gerekir. Onun yeri, bâtılın değil, hakkın yanıdır.

2. Nifak (İkiyüzlülük)

İnanmadığı hâlde inanıyor görünmek, akide ve düşüncelerinde münkir olmasına rağmen iman tavrı sergilemek ve duruma göre hareket edip sürekli ikiyüzlü davranmak manalarına gelen nifak; ferdî, içtimai bir riyakârlık ve bir ruh hastalığıdır.

Bu hastalığı taşıyan kişi her zeminde ayrı bir tavırda bulunur, her yerde farklı bir görüntü sergiler ve âdeta iç içe birkaç hayat yaşar. Münafığın gerçek renginin ne olduğunu ne türlü bir düşünce ve kanaat taşıdığını kestirmek çok zor hatta imkânsızdır. O, kendi iç dünyasında biriktirdiği öbürleri bakışıyla hemen herkese karşı düşmanca duygular içinde olur. Onlar hakkında açık-kapalı kötülükler düşünür. Ama bu duygularını gizlemeyi çok iyi bilir, düşmanlık beslediği insanların düşünce ve kanaatlerine saygılı görünür, onlara karşı olabildiğince yumuşak davranır ve onlardan biriymiş gibi hareket eder.

Bu hâliyle münafık hiçbir zaman kendi olamaz, sabit bir kimliğe bağlı kalamaz ve her an ayrı bir şekil ve suretle insanların karşısına çıkar. O, hayatını farklı anlayışlara bağlı yaşadığından ötürü de hemen her cepheye hem yakın hem de uzak kalmaya ve iki cephe arasında ortak bir nokta bulup orada ayakta durmaya çalışır. Bazen de böyle müşterek bir nokta bulabilme telaşıyla bir oraya-bir buraya gelir gider, sezilme endişesiyle korkular yaşar ve sürekli yalpa yapar durur. Bu şekildeki bir seciyesizlik, zamanla onun mahiyetinin bir derinliği, daha doğrusu bir çukuru ve bir uçurumu şekline dönüşerek onda ikinci bir tabiat hâlini alır.

İkiyüzlülük nifakı, itikadi nifak ve amelî nifak olmak üzere ikiye ayrılır. Yukarıda bahsettiğimiz, nifakın daha ziyade itikadi olanıdır. Amelî olanına gelince insanın amel açısından olduğundan farklı görünmesi, iç-dış bütünlüğüne aykırı davranması, iman-amel bütünlüğüne muhalif hareket etmesi, inandığı gibi yaşamaması demektir. Başkaları görsün diye iş yapmak, hususiyle ibadetlerine riya karıştırmak, bu nevi nifakın tezahürlerindendir. İtikadi nifak, küfrün bir şubesi hatta daha katmerlisi olmasına mukabil amelî nifak –hafizanallah– pek çok mü'minin de maruz kalabileceği bir kalb hastalığıdır.

Ashaptan pek çok kimse nifaka düşmekten endişe edip tir tir titremişlerdir. Vahiy katiplerinden biri olan Hazreti Hanzala bir gün, karşılaştığı Hazreti Ebû Bekir Efendimiz'e, *"Hanzala münafık oldu!"* der. Hazreti Sıddık, *"Senin ne söylediğini kulağın işitiyor mu?"* deyince Hanzala, *"Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında hissettiklerimi dışarıda, evimde hissedemiyor ve her an yanındaki gibi metafizik gerilim içinde kalamıyorum."* diyerek durumunu açıklar. Hazreti Ebû Bekir, *"Vallahi benim durumum da farklı değil!"* der ve beraberce Allah Resûlü'nün huzuruna gelip hallerini şerh ederler. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Müşfik Nebi, *"Tabii ki bazen öyle bazen öyle olacak.. Eğer zamanın her parçasında benim yanımda olduğunuz gibi olsaydınız melekler yeryüzüne inip sizinle musafaha ederlerdi."*[64] buyurur.

Allah Resûlü'nün tavsiye buyurduğu gibi başkaları hakkında her zaman hüsnüzan içinde olmalıyız. Ancak kendimiz hakkında hüküm verirken kalbimiz sürekli nifak endişesiyle atmalı. Nitekim, Hazreti Ömer hayatı boyunca kendisinin münafık olabileceğinden endişe etmişti. Bundan endişe edenlerden biri de Hazreti

Âişe Validemiz idi. O da Hazreti Ömer de nifaktan en uzak insanlardı. Ama son nefeslerini verecekleri âna kadar hep bu endişeyle yaşamışlardı.

Sahabe-i kiram devrinde rıza-i ilâhî en birinci esastı. Ashabın hemen hemen bütün muhavereleri, Cenâb-ı Allah'ın muradını anlama, O'nun rızasına muvafık hareket etme ve hoşnutluğunu kazanma etrafında dönüp dururdu. Onlar, karşılaştıkları her meseleye "Ne yapsak ki Rabbimiz'in istediğine uygun hareket etmiş olsak?" sorusuna cevap arayarak yaklaşırlardı. Kelam-ı İlâhî'ye karşı kalb kapılarını sonuna kadar açar ve "Cenâb-ı Hakk'ın marziyâtını kelamından anlama" hususunda benzersiz bir gayret ortaya koyarlardı. Sahabenin, Allah'a fevkalade bir bağlılığı vardı. Onlar, küfre ve nifaka götüren şeylerden, yılandan çıyandan kaçar gibi kaçarlardı. Amellerine marzî-i ilâhîden başka hiçbir maksadın girmesine rıza göstermezlerdi.

Müslümanlık sadece ilim değildir, hayattır. Yaşana yaşana fertle ve toplumla bütünleşir. Zaten inancını bu ölçüde yaşayarak tabiatlarının derinliği hâline getirebilenler bu seviyeye ulaşır, ulûhiyet hakikatine yeni pencerelerle açılma fırsatı bulurlar.

İmanın nazarî buuttan amelî buuda yükseltilmesi hem dünya hem de ukbâ hayatımız adına çok önemlidir. Bunu başarabildiğimiz takdirde iman bizim hayatımızın her karesine girmiş demektir. Eğer ameller yerine getirilirken bu inanç derinliği hissedilmezse hem inanç yönünden hem de amelî yönden nifak başlar ve gün gelir insan –Allah korusun– tam bir münafık olur.

Mü'minler olarak çok iyi inanmak, inandığımız şeyleri içte duymak ve hissetmek, sonra da başkalarına duyurmak, âdeta say-

dam bir varlık hâline gelip nereden bakılırsa bakılsın hep Cenâb-ı Hakk'ı göstermek zorundayız. Bir başka tabirle, memur olduğumuz şeyleri harfiyen yerine getirirken kendimizi tamamen O'na adamamız ve O'nda fâni olmamız gerekmektedir. Nasıl ki ruhun hayat derecelerinde yükselmiş insanlar mesela Uhud'u, Hazreti Hamza'yı anlatırken kendini o çetin savaşın içinde bulur, o anları birebir yaşar. Bunun gibi, Cenâb-ı Hak'tan bahsederken yine O'ndan, O'nun isimlerinden akıp gelen engin dalgalar ile gönlümüzü buluşturabilmeliyiz. Böylece hem hayatı verenin lütuflarına mazhar olalım hem de etrafımızdaki insanlara karşı inandırıcı olabilelim.

"İman ettim." diyen bir insan, inandığını söylediği esaslara göre yaşamıyorsa ve kendi kültür kaynaklarından nebeân eden değerleri başkalarına duyurma gayret ve iştiyakından mahrumsa bu, onda bir iman problemi olduğunu göstermez mi? Tebliğ aşkından, i'lâ-i kelimetullah sevdasından ve temsil cehdinden yoksun oluşu, ondaki iman zaafının bir emaresi değil midir? Kabir hayatına, mahşere, sorgu-suale, sırata, cennet nimetlerine ve cehennem azabına iman etmiş bir kimsenin, sevdiği insanların akıbeti ve kurtuluşu hususunda endişeye düşmemesi düşünülebilir mi? Ölüm ve ötesine gerçekten inanan birinin, uzak-yakın tanıdıklarının tûl-i emelle oyalanmalarına razı olması ve nefsani arzuların tuzaklarına takılmalarına karşı lakayt kalması mümkün müdür?

Demek ki ahirete inanan bir mü'min, i'lâ-ı kelimetullah vazifesinden müstağni kalamaz. Gerçekten iman etmişse, İslâm hakikatini başkalarına da duyurma arzusunun önünü alamaz. Öyleyse bir insanın kurtulma ve kurtarma gayretinin olmayışı onda ciddi bir iman probleminin bulunduğuna delildir. Bu itibarla, ese-

fle ifade etmeliyim ki, sahabe efendilerimiz günümüzün insanlarına baksa ve onların yaşayışlarını kendi hayat çizgileriyle tartacak olsalardı, ekseriyet hakkında "Herhâlde bunlar ahirete inanmıyorlar." hükmünü verirlerdi.

İnanması gerektiği ölçüde inanmamış/inanamamış olan, amelî zafiyet içinde bocalayan, tabir-i diğerle düşe kalka yürüyenler, belli ölçüde nefsaniliğin ve şeytanîliğin inhiraflarından kurtulmuş olsalar da imanın bunların benliklerine tam anlamıyla sindiği söylenemez. İman, üzerlerinde iğreti bir elbise gibidir. İmanını amelle benliğine sindiremeyenler, hiç kimseye hiçbir şey veremezler. Bu durumdan kurtulmak için insan maddî beslenmesine dikkat ettiği gibi mânevî beslenmesine de dikkat etmelidir. Kendini boşluğa salmamalı, hayatında hiçbir gedik bırakmamalıdır.

Münafığın Alâmetleri

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaat ettiğinde vaadinden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet eder."* [65] buyurmuştur. Bazı rivayetlerde hemen her zaman en haince düşmanlık duygularını dostane tavırlar içinde icra etmeyi de nifak emaresi olarak zikretmiştir. Bu nebevî beyan, sözünden dönen ya da yalan söyleyen herkesin münafık olduğu manasına gelmez. Her yalan, insanı mutlaka münafık yapmaz. Fakat "yalan, bir lafz-ı kâfirdir". [66] Yalan söyleyen bir insan küfür ve nifaka doğru bir adım yaklaşmış ve imanını ayakta tutan esaslardan da bir adım uzaklaşmış olur. Dolayısıyla, insan bir-iki yalanla münafık olmasa da doğru olmayan her beyanla tehlike sınırına biraz daha yaklaşmış sayılır. Keza, kendine bir emanet verildiğinde ona hıyanet eden

kimse, emniyetten uzaklaşması ölçüsünde imandan uzaklaşmış ve o kadar da küfre açık hale gelmiş olur. Yalanın, ahde vefasızlığın ve emanete ihanet etmenin öyle çeşitleri vardır ki onlar insanı tam bir münafık hâline getirir. Bu kötü fiilleri işleyenlerin hepsi münafık olmasa bile hemen herkes bir yalan menfezinden nifaka düşebilir, bir emanete ihanet çukurundan küfre yuvarlanabilir. Sözünde durmama ya da hayasızca düşmanlık yapma gibi günahlar sebebiyle münafıklar safına kayabilir. Öyleyse, bu neticeye götürebilecek işlerin en küçüğünden dahi fersah fersah uzak durmak gerekir.

İnsan kendini sürekli kontrol etmeli, eksik ve hatalarını görüp onları düzeltme hususunda kendi niyet, azim ve gayretinden öte Allah'a güvenmeli, ona itimat etmeli. Katiyen unutmamalı ki bir işin içine ne kadar başkalarının mülahazası girerse, o kadar Allah rızası düşüncesi delinmiş ve yırtılmış olur.

Temkinli yaşamalı insan. Ayaklarının sağlam bir zemin üzerinde olduğu, kulluk yolunda rahat yürüyebildiği, şeytanın ona tesir edemeyeceği şeklindeki bütün düşünceleri "Hayır, bunlar öyle görünüyor olabilir fakat her an o zemin çökebilir her lâhza ayaklarım beni yolda bırakabilir ve şeytan bir yerden yolunu bulup duygularımı kirletebilir." türünden temkin ifadeleriyle tadil etmeli. Mesela gece karanlığında, bir yerde tek başına "Ya Rabbî!" deyip ağladığı anda bile "Belki birazdan birisi kapıdan içeri girer de beni duyar ve 'Şu adamın ihlasına bak!' der." gibi bir duyguya kapılmışsa o an duasını, ağlamasını kesmeli. Riya ile o temiz sayfayı kirleteceğine, onun bir kısmını eksik bırakması daha iyi.

Seleflerimizin hayatına bakarsanız bu ölçüyü gösteren pek çok misal görürsünüz. İbrahim İbn Yezid En-Nehaî, Kur'ân

okuduğu bir sırada kapısı çalınınca önce Kur'ân-ı Kerim'i rafa kaldırıyor, sonra kapıyı açıyor. Ev halkı neden öyle yaptığını sorunca da "Beni o hâlde görürlerse her zaman Kur'ân okuyorum zannederler." diyor ve öyle bir görüntüyü riya kabul ediyor.

Bu kadar hassasiyetin bir vehim ve vesvese olabileceği de akla gelebilir fakat halis bir mü'mine yakışan, sadece Allah'ın rızasını gözeterek amel etmeyi namus meselesi bilmesidir. Allah'a ve ahirete inanan bir insan, ibadet ü tâati Allah'a tahsis etme hususunda vesvese derecesinde hassas davranmalı, bunu bir namus meselesi olarak telakki etmelidir. En iyi söz söylediği zaman bile, eğer içine riya ve dolayısıyla şirk ifade eden söz ve davranışlar bulaşıyorsa konuşmasını hemen kesmesini bilmelidir. Kaleminden Hazreti Davud'un *Mezâmir*'i gibi enfes mısralar döküldüğü bir lahzada dahi niyetinde bir kirlenme görüyorsa kalemini anında kırmalıdır. Kırmalıdır çünkü o ebediyete talip olmuştur. Ebedî bir hayata talip olanın da bu hedef uğruna duygu ve düşüncelerini ömür boyu temiz tutmaya, küfür ve nifaktan korumaya çalışması gerekir.

Allah bizi insan eyleye. İnsan, söylediğinin iki mislini kendi yapmalı ki kalbi bir bamteli gibi ses versin. Ritmi bozmamalı ki söylediği her kelime, kelime-i tayyibe olsun. Aklı, mantığı, muhakemesi, şuuru, kalbi, latîfe-i rabbâniyesi sürekli canlı olmalı ki bu yükü götürebilsin. Yoksa atiyye ile matiyye arasında bir uygunluk yok demektir. Bu uygunluk olmayınca da insan, ömür boyu çabalar da bir arpa boyu yol alamaz.

3. Şehvet Tutkusu

İnsanın başındaki en büyük zaaflardan ve en zor imtihan unsurlardan biri şehvet tutkusudur. Şehvet belâsı, tarih boyunca

insanlığı hep zorlamış olsa da bugün çok daha tehlikeli bir imtihana dönüşmüştür.

Hazreti Mevlâna, *Mesnevî*'sinde şehvet zaafıyla alâkalı bir hikâye anlatır. Bu hikâyede şeytanın Cenab-ı Hak'la konuşmasına, daha doğrusu O'na karşı küstahça bir dil kullanmasına yer verir. Şeytan, Cenab-ı Hakk'ın kendisini rezil ettiğini ve hüsrana uğrattığını ifade ettikten sonra imtihan unsuru olarak insanlara karşı kullanabileceği, onları saptırabileceği, baştan çıkarabileceği bir şey ister. Cenab-ı Hak ona servet, makam, şöhret gibi şeyler verir. Fakat o, bunların hiçbirisinden hoşnut olmaz. Sonunda 'Sana erkek için kadını, kadın için de erkeği verdim.' deyince şeytan çok memnun olur ve zil takıp oynamaya başlar. [67]

Aslî kaynaklarda geçmese de bu tür hikayelerin ifade ettiği derse bakmak lazım. Evet, bilhassa bazı fıtratlar için bu dünyada en önemli imtihan unsuru, şehvettir. Bu hakikati şu hadis-i şerifle irtibatlandırmak da mümkündür:

حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَحُجِبَتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ

"Cehennem şehvetlerle, insanın arzu ettiği şeylerle kuşatılmıştır. Cennet ise zorluklar ve nefsin istemediği şeylerle çepeçevre sarılıdır."[68] Cennet istikametinde uzun yollar, çok menziller, geçit vermeyen sular ve kandan irinden deryalar bulunmasına mukabil, cehennem yolunda yeme, içme, yan gelip yatma, nefsin isteklerinin arkasından koşma gibi insanın hoşuna giden şeyler vardır. Bunlara tutulan kişi, hiç farkına varmaksızın adım adım cehenneme çekilir.

Şeytanın En Büyük Kozu

Şehvet, şeytanın en büyük kozudur, denilebilir. Hususiyle bazı fıtratlar için. Bana, tarih boyunca şehvet mevzuunda dayanmış, sabretmiş, devrilmemiş kaç tane babayiğit gösterebilirsiniz? Kalbi hiç inhiraf etmemiş, gözünün içine yabancı hülya girmemiş, kulağı o işin mahremini duymamış, o istikamette adım atmamış, el uzatmamış kaç babayiğit? Sayıları çok azdır. Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) bu duygu için *"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey"*, [69] *"Arkamda ondan daha büyük bir imtihan, bir fitne vesilesi bırakmıyorum."*[70] buyuruyor. Bizim sabah akşam yaptığımız dualar, kişinin şehvetle imtihanı karşısında yaptığı duadır; "Böyle bir imtihanla karşı karşıya gelmekten Sana sığınırım!" demektir. Tek taraflı da değildir bu iş. Erkekler kadınlarla imtihan olurken kadınlar da erkeklerle imtihan olur.

Şeytan hesabına olacak örgülerden ve nakışlardan kaçınmak gerekir. Örümcek ağına düşmemeli. Ağa düşmüş sinekleri görmüşsünüzdür; çırpındıkça durumlarını daha da zorlaştırırlar. Şeytanın ağları da öyledir. O, ağına düşmüşlerin başında bekler; bekler ki kurtulamasın, çırpınsın ve çırpındıkça batsın. Bu sebeple insan, potansiyel genişliğini kendi elleriyle daraltmamalı. Kevn ü mekânların almadığı, zamanlara mekânlara sığmayan mahiyetini daracık bir şeye, bir âna, bir lâhzaya, bir bakmaya, bir öpmeye, bir daneye, bir lokmaya mahkûm etmemeli. Unutmayın, kuşu kafese kıstıran şey, bir danedir.

Demek asıl mesele şeytanın ağına düşmemektir. Kur'ân-ı Kerim diyor ki, يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلاَّ غُرُورًا *"Şeytan onlara sadece boş vaatlerde bulunur, birtakım kuruntularla onları oyalar."* [71] Hiçbir vaadini yerine getirmez o. Bir âyette şeytanın şu sözü hikâye edilir: *"Ben size bir şeyler vaat ettim ama vaadimde durmadım."*

[72] Öyleyse insanı boş vaatlerle kandıran ve vaadini asla gerçekleştiremeyecek olan şeytanın ağına düşmemeye bakmalı.

Amûdî Velilik

Bir insanda olumsuz his, arzu ve temayüller ne kadar güçlüyse, Rabbine sığınıp iradesinin hakkını verdiği takdirde Allah (celle celâluhu) ona, o handikapları aşması istikametinde lütuflarını katlayarak ihsan eder.

Hemen herkeste şu veya bu seviyede günaha karşı temayül vardır. Mesela, açgözlülük, başkasının malına göz dikme, görünme hissi, bencillik duygusu, şöhret ve makam düşkünlüğü nüve hâlinde şöyle veya böyle her insanda bulunabilir. Ama bu hislerin bazıları bazı kimselerde daha güçlü olur. Mesela öyle insan vardır ki onu alıp çuval çuval altının gümüşün içine koysanız tek birine dahi elini sürmez. Eğer yanlışlıkla bir altın parçası onun üzerinde kalsa ve sonra onunla uzak bir yere gitse, fark ettiği anda geriye dönüp onu getirir, yerine kor. Çünkü o mevzuda bir zaafı bulunmamaktadır. Ancak aynı kişinin hubb-u cah mevzuunda aynı ölçüde sağlam bir duruş sergileyip sergilemeyeceğinden emin olamazsınız. Çünkü o mevzuda bir zaafı, bir boşluğu söz konusu olabilir. Hatta bazılarında Üstad'ın "Hücumat-ı Sitte"de ifade ettiği virüslerin hepsi birden bulunabilir. Şimdi bu virüslerin radarındaki bir insan, iradesinin hakkını vererek "Ben hayvaniyet ve cismâniyet zebunu bir varlık değilim. Benim, bunların yanında bir kalbim ve bir ruhum var; o yörüngede seyahat yapmam lâzım." diyebiliyor ve iradesinin hakkını vererek bütün o duygulara karşı kahramanca mücadelede bulunuyorsa ötede karşısına çıkacak mükâfat herhalde çok farklı olacaktır. İşte böyle bir insanın derecesi, o ölçüde arzu ve

temayülü olmayan başka birine nispeten çok daha yüce olur ve bu onu alır, rampadaki füzeye binmiş gibi amudî (dikey) bir yükselişle velilik ufkuna ulaştırır.

Vicdan Mekanizmasının Gelişmesi

İnsanda vicdan mekanizmasının gelişmesi, tamamen nefis mekanizmasının rağmına bir harekettir. Vicdanî mekanizma geliştikçe nefse ait mekanizma zamanla teslim-i silah etme zorunda kalır ve derken nefis mertebelerini kat edip terakki eden insan, artık fenalıklardan dolayı nefsini kınar hâle gelir. Bu durum, nefs-i emmarenin ordularının mağlup olması yani karanlığın ışık karşısında bozguna uğraması demektir.

Vicdan mekanizması inkişaf etmiş birinin üzerinde şehvet hislerinin tesiri çok fazla değildir. Böyle biri, memnu bir manzara karşısında vicdanını dinleyerek *"Nazar, şeytanın zehirli oklarından bir oktur. Allah korkusundan dolayı gözünü haram nazardan sakınan kimseye, kalbinde zevkini duyacağı bir iman lütfederim."*[73] kudsî hadisini hatırlar ve haram işlememek için gözünü kapar. Demek Cenâb-ı Hak, gözünü haramdan çeviren bir insanın kalbinde, imana ait öyle bir lezzet vermektedir ki bu lezzet, insana her türlü nefsani iştihayı unutturabilir. İnsanın haram karşısındaki bu tutumu daha sonra Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede gibi mühim bir neticeyi de semere verecektir. Bu müşâhede ötede olabileceği gibi bu dünyada da olabilir. Zira insanın kalb ve vicdanında *kenzen* Allah'ı duyması her zaman mümkündür.

Küçükken Önemsemezsen Büyüyünce Halledemezsin

Daha önce de değindiğimiz gibi usul-i fıkıhta zikredilen *sedd-i zerâî* isimli bir prensip vardır. Bu, fenalıklara ve günahlara

götüren yolları tıkama, harama sebep olabilecek fiilleri de haram gibi telakki etme demektir. Mesela, zina büyük bir günahtır. Harama nazar bu günaha götüren bir sebep olduğu için o da günahtır ve yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerim, zinayı ve yetim malı yemeyi yasakladığı bazı yerlerde "Zina etmeyin, yetim malı yemeyin." demek yerine *"Zinaya yaklaşmayın!", "Yetim malına yaklaşmayın!"* diyerek neticede günaha götürebilecek atmosferden uzak durmayı emreder.

Göz görür, kulak dinler, dil telaffuz eder. Görülen, duyulan ve söylenen şeyler zihinde kurgulanır. Tahayyül tasavvura dönüşür, o da gidip taakkulle belli bir kalıba dökülür, bir kılıfa girer. Sonra bu vetire insanın iradi davranışlarına tesir eder; el tutar, ayak gider... Dolayısıyla, daha tahayyül durağında iken günahın önü kesilmeli, onun tasavvura ve sonrasına ulaşmasına mâni olunmalıdır. Mesela; harama nazar, önü alınabilecek ve iradeyle kaçınılabilecek bir tehlikedir. Biraz gayret etseniz bakmamaya katlanabilirsiniz. Gözünüze ilişen çirkin bir manzaradan sıyrılma, iradenizin belini bükebilecek kadar büyük bir yük değildir; gözünüzü kapamaya irade gücünüz yeter. Fakat, nazarlarınızı haramdan çevirmez, kendinizi o işe salar ve bir *bakma* müptelası olursanız artık geriye dönme ihtimaliniz azalır. Hele bir de gözünüzden zihninize akan manzaraları tasavvurla, taakkulle besler ve büyütürseniz sahilden iyice ayrılmış sayılırsınız. Ondan sonra geriye dönmek çok daha büyük ceht ü gayret ister. Şair bir arkadaşımın *"İsyan deryasına yelken açmışım, kenara çıkmaya koymuyor beni!"* dediği gibi, Allah muhafaza, o günah deryası, dalgaları arasında sizi evirir çevirir de kıyıya çıkmanıza izin vermez.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem),

"Nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur." diyerek o ağulu oktan korunmanın lüzumunu belirtmiştir. Evvelen ve bizzat Hazreti Ali'ye, saniyen ve bilvasıta bütün ümmetine hitaben, *"Ya Ali, ilk bakışa hakkın var, yani istemeden gördüğün bir fena bir manzaradan dolayı sana bir vebal olmaz fakat ikincisine, yani bakmayı devam ettirmeye hakkın yoktur, o senin aleyhinedir."*[74] buyurmuştur. Bir kasta iktiran etmediği için ilk bakışın mesuliyet getirmeyeceğini ama ikinci defa dönüp bakmak iradi olduğundan, onun günah hanesine yazılacağını vurgulamış ve harama götüren yolu tâ baştan keserek günahlara geçit vermemek gerektiğine dikkat çekmiştir.

Teknolojik gelişmelerle bugün bu mesele daha kritik bir hâl almıştır. Bu yüzden inanan insanların çok daha dikkatli olması, attıkları adımları daha dikkatlice atması, kaygan bir zeminde hareket edildiği şuuruyla her an ayaklarının kaymasından endişe duymaları ve bunun olmaması adına alınması gerekli tüm tedbirleri almaları gerekmektedir.

Hayal ve Tasavvurları da Korumaya Almak

Şeytan durmadan sizin ayıp ve kusurlarınızla uğraşır ve sürekli aleyhinizde planlar kurar. Onun planlarında kullandığı en can alıcı şeylerden biri şehvettir. Zira şehvet iradeyi gevşeten ve insanı şeytanın oyuncağı yapan en tehlikeli bir silahtır. O size daha ne hilelerle yaklaşır ama siz bunları sezemezsiniz. Çünkü sizi, sizin onu görmediğiniz yerlerden, yani size ait boşluklardan izler. Öyle ise insan, kalb ve kafasını daima murakabe altında tutmalı ki şeytan ve avenesi o boşluklardan içine sızmasın.

Bu manada insan, hayal ve tasavvurlarını bile korumaya almalıdır ki şeytan ve nefs-i emmare hayal dünyasında ona fısk u

fücur kapıları açmasın, günaha doğru adım atma cesareti vermesin. Çünkü her adım bir başka adımı netice verir ve sonunda şeytan istediğini elde etmiş olur. Böyle bir şeyin olmaması için, insanın zihnine kötü bir şey, şeytandan bir dürtü geldiğinde hemen kendine gelip Allah'a sığınması ve o fena hayal ve tasavvurdan anında sıyrılmaya çalışması lazımdır. İşte her zaman üzerinde durulacak yol budur ve Kur'ân bu yolu salıklamaktadır: *"Şeytan, Allah'a karşı gelmekten sakınanların hayaline ilişince onlar hemen düşünüp kendilerini toparlarlar da gözleri açılıverir."*[75]

İşte bu, şeytandan gelebilecek herhangi bir esinti, tesir ve tayf karşısında takva dairesine girmiş insanların tavrıdır. Hayallerinizde olsun az çizgiden çıkmanız, istikametinizi koruyamamanız, sizi şeytanın kuklası hâline getirir. Aksine gönlünüz takvaya, gözleriniz de hakikate açık olursa ilahî sıyanet altında sayılırsınız. Takva ehlinin kalbine, gönlüne ve kafasına şeytanın yol bulup girmesi mümkün değildir. O, olsa olsa onların hayal harimlerinin dış avlusunda dolaşabilir.

İslâm'ın bu mevzuyla ilgili olarak çizdiği çerçeveyi şöyle ifade edebiliriz:

Öncelikli olarak İslâm, beşere ait her şeyi realite olarak kabul eder. Bunları onun mahiyetine koyan, onu yaratan Allah olduğu gibi İslâm'ı gönderen de Allah'tır. Dolayısıyla Allah'ın gönderdiği dinin, Allah'ın yarattığı mekanizmayı görmezden gelmesi düşünülemez.

Mesela beşerde gazap, hırs ve inat gibi duyguların bulunduğu, inkâr edemeyeceğimiz bir gerçektir. Bunlar, yerinde kullanıldığı zaman sahibini hayırlara, aksine kullanılınca da şerlere

sürüklerler. Şehvet de böyledir. O, bir yuva kurmanın, neslin devamının vesilesi olsun diye insana verilmiş avans mahiyetinde ilâhî bir armağandır.

İslâm her meselede olduğu gibi bu meselede de bir ölçü ve denge getirmiştir. İnsana verilen her duyguda, her türlü cihazatta olduğu gibi bunda da esas olan, onu yaratılış istikametinde değerlendirmek, onun için çizilen sınırların dışına taşırmamaktır.

Evlilik Meselesi

Şehvet duygusunun yaratılış hikmetine muvafık yerde değerlendirilmesi ve haddini aşmaması adına Cenab-ı Hakk'ın vazettiği sistem, evliliktir. İnsan bu sayede fuhuş, zina ve benzeri sapkınlıklardan kurtulma adına kendini bir seraya alacağı gibi aynı zamanda bu duyguyu onun mahiyetine yerleştiren Hâlık-ı Zülcelâl'in o hususstaki muradını da yerine getirmiş; toplumları oluşturan temel yapı taşı olan aile müessesesine katkıda bulunmuş, insan neslinin devamı adına kendisine biçilen rolü oynamış olur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar: *"Gücü yeten, imkânı olan evlensin. Gözü haramdan koruma ve günahlara karşı korunma adına bu çok önemli bir vesiledir. Eğer imkânınız yoksa o zaman oruç tutun. Zira oruç tutmak, şehveti keser."*[76]

Evet, şartlarını haiz ve evlenmeye mâni bir durumu olmayanlar için gözü haramdan, kalbi yaralanmaktan ve hayali fıska girmekten korumanın en makul yolu izdivaçtır. İzdivaç, ana-babanın evlatlarına karşı yapmakla mükellef oldukları bir vazife, gencin de kendini derleyip toparlayacağı ve o sayede bir kısım arzularını zapturapt altına alabileceği emniyetli bir yön değiştirmedir.

Ana-baba, mürşit ve terbiyecilerin, belli bir dönemde çocuk üzerindeki tecessüsleri çok mühimdir. Bir tomurcuk gibi yaprak yaprak çocuğun açılıp saçıldığı bu devrede onun durumunu iyi sezer, tespit eder ve vaktinde müdahalede bulunurlarsa zuhuru muhakkak bir kısım marazî ruh haletlerini önceden engellemiş olurlar. Böyle bir tespit, vaktinde yapılamazsa, endişe verici bir kısım hususların meydana gelmesi kaçınılmaz olur.

İslâm'da zâhidâne düşünceler içinde dahi olsa 'tebettül' yani izdivaç ve aile hayatından kasdi olarak uzaklaşma hoş görülmemiştir. Hatta bazı durumlarda evlenmenin farz olduğu, farklı bir tabirle bekar kalmanın haram olduğu hükmüne varılmıştır. Evet, niyetler ulvî dahi olsa gayri tabiî yollarla beşerî istekleri önlemeye çalışmak, fıtratla çatışmaktır ve ilahî hikmete aykırıdır. Hele bu mücerret kalışın zayıf karakterlerde suistimallere sebebiyet vermesi, çok fenalıklara yol açması ve kısmî cinnetleri netice vermesi düşünülecek olursa evlilik; yapıcı, kurtarıcı ve ferdin hayatını düzenleyici çok önemli bir kurum olarak karşımıza çıkar.

Genel olarak hakikat böyle olmakla beraber, bazen uygun olmayan bir evlilik de en az bekârlık kadar zararlı olabilir. Bu açıdan, çok önemli görsek de izdivaç hemen öyle aceleye getirilecek bir şey değildir.

Evet, gençler evlilik çağına geldiklerinde evlenmeye mâni ferdî-içtimai engelleri yoksa behemehal evlendirilmeli ve böylece haramlardan, su-i istimallerden korunmalıdırlar. Buna imkânı olmayanlar ise hiç olmazsa belli bir süre için, yani evlilik imkânlarını elde edecekleri ana kadar, perhiz, gıda-rejimi ve oruç gibi cis-

mâniyeti sınırlayıp ruhu yücelten ameliyelerle etraflarına birer çeper yapmalı ve kendilerini muhafaza etmeye çalışmalıdırlar. Yoksa, istediği gibi yiyip içen ve gerektiğinden fazla istirahat eden bir bekârın iffet ve ruh nezahetinden bahis açmak oldukça zordur.

Bununla birlikte bazı kimselerin beşerî garîzeleri çok kuvvetlidir. Böylelerinin, onları cinnete sevk edecek kadar şiddetli evlenme arzuları olabilir. İhtimal ki oruç onları tam frenleyemeyecektir. Bunlar, geçim sıkıntısı içinde de olsalar derhal evlendirilmeli ve günahlara girmelerine meydan verilmemelidir.

İslâm, bir taraftan gence "Oruç tut veya evlen." derken diğer taraftan da toplumu kemiren hastalıklara karşı ciddi vaziyet almış ve bunlara karşı müeyyideler koymuştur. O kadar ki şayet bir yerde bir genç, başkalarının baştan çıkmasına sebep teşkil ediyorsa onu bir başka yere göndermek bile gündeme gelmiştir.

Din, kişinin durumuna göre izdivacı farz, vacip, mubah, haram, mekruh gibi kategorilere ayırmak suretiyle bu meseleyi zapturapt altına alır; his ağırlıklı bir meselede akıl, mantık ve muhakeme yolunu öne çıkarır.

Bu itibarla evlilik düşünülürken yalnızca ferdin cismâniyetiyle alâkalı alelade bir durum olarak değil, bütün bir toplumun, hatta topyekûn bir milletin saadetini alakadar eden dinî, millî ve âlemşümûl bir mesele olarak düşünülmelidir. İzdivaçta her şey inceden inceye hesap edilecek ve hiçbir yanlışlığa meydan vermeyecek şekilde hassas davranılacaktır.. davranılacaktır ki kurulan yuva, sonrasında bir yıkımla karşı karşıya kalmasın.

4. Öfke-Gazap

Hazreti Ebû Hüreyre'nin (radıyallâhu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle bir hâdise anlatılmaktadır: Bir adam Allah Resûlü'ne gelerek "Bana nasihat et." dileğinde bulundu. Resûlullah da ona *"Gazaplanma, öfkene hâkim ol!"* buyurdu. Bunun üzerine o şahıs, Resûl-i Ekrem'den tekrar tekrar nasihat etmesini istedi. Sâdık u Masdûk Efendimiz de her defasında ona her defasında *"Öfkene hâkim ol!"* öğüdünü verdi. [77]

Bilindiği üzere gazap infiale kapılma, öfke, hışım, aşırı hiddet, hoşa gitmeyen bir hâdise karşısında intikam arzusuyla heyecanlanma ve saldırganlık hâli gibi manalara gelmektedir. Gazabın zıddı ise ağırbaşlı, ciddi, kararlı olma, aceleden karar verip de etrafını yakıp yıkmama, mü'mine yakışır vakar ve ciddiyet içinde bulunma manasına gelen hilmdir.

Aslında bu duygu, suistimal edilmediği takdirde hariçten gelen hücumları önlemek için itici bir kuvvet ve tedbirli olmaya yarayan bir güçtür. Yukarıda "Ahlakta Sırat-ı Müstakim" konusunu işlerken genişçe üzerinde durduğumuz gibi, Cenab-ı Allah insana, saldırılara karşı kendini ve koruması gerekenleri koruması için *kuvve-i gazabiye* (öfke hissi) dediğimiz duyguyu vermiştir. İnsanın mücadele etmesi gereken yerlerde güç ve kuvvetin hakkını vermesi, yürekli olması ve yiğitçe durması icap eden durumlarda cesaretli davranması ve ırzını, namusunu, vatanını, canını, malını, nefsini ve neslini koruması ancak bu duygu sayesinde mümkündür.

Bazıları, gazap hissinin bir yaratılış gayesi olduğunu bilemez ve normal insanları çok kızdıracak meseleler karşısında dahi bir tavır ortaya koyamazlar; dahası hiç korkulmayacak şeylerden dahi korkar, sürekli vehimlerle oturup kalkar ve değişik paranoy-

alarla hayatı yaşanmaz hâle getirirler. Bunların hâli, korkaklık dediğimiz durumdur.

Bazı insanlar da vardır ki yok yere küplere biner, en önemsiz hâdiseler karşısında dahi aşırı hiddet gösterir ve bir anda saldırganlaşırlar; akıbeti hiç düşünmeden, ölçüsüzce ve muhâkemesizce her işe girişir ve neticesi mutlak felaket olan tehlikelere bile pervâsızca atılırlar. Kuvve-i gazabiyenin bu ifrat hâline de eskiler *tehevvür* demişlerdir.

Bu duygunun istikamet üzere olma durumuna ise şecaat adı verilir. Bütün kin, nefret, hınç, hiddet, dargınlık ve kızgınlığın menşei sayılan gazap hissi, selim fıtratların öfkesine sebep olacak vâkıalar karşısında kızmasını da bilme, hiddeti gerektiren durumlarda hiddet gösterme, korkulacak şeyler karşısında temkinli davranma ve onları telaşa kapılmadan savmaya çalışma anlamındaki yiğitçe duruşun yani şecaatin de kaynağıdır. Bu itibarla kuvve-i gazabiye, mahiyetimize dercedilmiş diğer duygular gibi hayra da şerre de açık, yerinde ve ölçülü şekilde değerlendirildiğinde çok önemli işlevleri gerçekleştirmeye müheyya bir kuvvedir ve bu yönüyle tabiatımızın bir parçasıdır.

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, kendisinden nasihat isteyen sahabiye defalarca *"Öfkene hâkim ol!"* demesi, hepimiz için çok önemli bir ikazdır. Çünkü gazap, insanın en zayıf damarlarından biridir. Maruz kaldığı kabalıkları dahi vicdan genişliğiyle karşılayabilecek, öfke hissini kolaylıkla dengeleyebilecek ve bunu yaparken de ifratlardan, tefritlerden uzak kalarak istikamet üzere olabilecek insan sayısı çok azdır. Zira bunu başarabilmek güçlü bir iradeye vâbestedir ve hususi ceht ister.

Gazap, muvakkat bir cinnettir. Öfkeyle köpürmüş bir insanın o esnadaki tavır ve davranışları iyi bir incelemeye tabi tutulduğunda, zannediyorum, cinnete yakın bir durum karşımıza çıkar. Çünkü aşırı öfke, aklın afetidir; irade ve şuur sahibi bir insanı vahşi bir hayvana dönüştürebilir. Hiddet, akıl ve idrakin yerine kontrolsüz his ve heyecanı ikâme eder ve insanın aklını perdeleyerek onu insan olma çizgisinin altına düşürür. O hâldeki birinin kanun ve kural tanıması, bir nasihatçinin sözlerine kulak vermesi çok zordur. Nitekim, Söz Sultanı (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Kuvvetli kimse, (güreşte hasımlarını mağlup eden) sırtı yere gelmez pehlivan değildir; gerçek güçlü kimse, öfkelendiği zaman nefsini yenen, gazap anında kendisine hâkim olandır."*[78]

Öfkeyi Doğru Tarafa Yönlendirmeli!..

Diğer taraftan, selef-i salihînin de belirttiği üzere hadis-i şerifteki *"Öfkene hâkim ol!"* sözünün manası, "Hiç kimseye ve hiçbir şeye kızma, hiç hiddet gösterme, asla öfke izhar etme!" demek değildir. Zira, öfkenin bizzat yasaklanması söz konusu olamaz. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi öfke, tabiî bir duygu ve fıtrî bir hâldir; insanın cibilliyetinden sökülüp atılamaz. Dolayısıyla onu bütün bütün yasaklamak, muhali teklif etmek manasına gelir. Öyleyse hadis-i şerifteki emirden murad, bu konuda yapılacak temrinler sayesinde gazap duygusunun zimamını akıl ve iradenin eline vermek ve böylece öfkeyi kontrol altına almak suretiyle onun yüzünü doğru yöne çevirmektir.

Nur Müellifi istikbal endişesi, hırs ve inat gibi fıtrî duyguların yok edilemeyeceğini, bunların her birinin meşru bir kullanma yeri ve yönü bulunduğunu; dolayısıyla bu kuvveleri yok etmeye

değil onları hayır yolunda kullanmaya çalışmak gerektiğini anlatır. İnsana verilen manevî güç, kuvvet ve duyguları nefis ve dünya hesabına istimal etmenin kötü ahlaka ve israfa sebep olacağını fakat hafiflerini dünyevî işlere ve şiddetlilerini de uhrevî vazifelere sarf etmenin ise güzel ahlakı ve saadet-i dareyni netice vereceğini ifade eder. Hazreti Üstad, bu konuda nihaî hükmünü verirken şöyle der:

"Tahmin ederim ki nâsihlerin nasihatlerinin şu zamanda tesirsiz kalmasının bir sebebi şudur: Ahlaksız insanlara 'Haset etme, hırs gösterme, adâvet etme, inat etme, dünyayı sevme!' derler. Yani 'Fıtratını değiştir.' demek gibi zahiren onlarca mâlâyutak (güç yetirilemeyecek) bir teklifte bulunurlar. Eğer deseler ki 'Bunların yüzlerini hayırlı şeylere çeviriniz, mecrâlarını değiştiriniz.' o zaman hem nasihat tesir eder hem daire-i ihtiyarlarında bir emr-i teklif olur."[79]

Hâlis mü'min, öfkesinin yönünü Allah'ın razı olmadığı şeylere yönlendirmelidir. Nefsinin isyanlarına karşı öfkelenip onun terbiyesine koyulmalı, gazap hislerini insanlara zulmedenlere yöneltip dinin ihyası ve diyanetin te'yidi için daha çok çalışmalıdır. Kendisini sık sık kontrol etmeli ve şayet öfkesi Allah için değilse hatta ona azıcık da olsa nefsani hisler karışmışsa hemen susmasını bilmeli, hiddetini dindirmeli, sakinleşmeli ve affedici olmalıdır.

Hazreti Ömer'in Hakperestliği

Hazreti Ömer, Kur'ân'ı bilenlere ayrı bir ehemmiyet verir; genç olsun, yaşlı olsun onları yakınında tutar, pek çok meseleyi onlarla istişare ederdi. Hür İbn Kays da onlardan biriydi. Bir gün Uyeyne İbn Hısn, yeğeni Hür İbn Kays'a misafir olur ve kendisini Hazreti Ömer'in meclisine sokmasını ister. Hür biraz tedirgin olur-

sa da Hazreti Ömer'den müsaade isteyerek bir gün onu da yanında götürür. Uyeyne, Hazreti Ömer'e "Yâ Ömer! Adaletli değilsin!" türünden şeyler söylemeye başlar ve epeyi de ileri gider. Bunun üzerine Hazreti Ömer celallenir, neredeyse kalkıp Uyeyne'yi ayağının altına alacaktır ki Hür araya girer ve "Ey mü'minlerin emiri! Allah, Peygamber'ine demiyor mu: *'Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırış etme!'*[80] Hazreti Ömer bu sözleri duyunca anında durur. O, Allah'ın kitabının konuştuğu yerde dururdu.

Hakikatte Hazreti Ömer adaleti gerçekleştirmek için kılı kırk yarardı. O kadar hakperestti ki Mevlâna Şiblî onun hayatını anlatırken şöyle der: "Ömer'in adaleti ve hakperestliği Ömer'e dost bırakmadı!"[81] Evet, Allah Resûlü'nün Halifesi, herkesin hakkını gözetme ve her hak sahibine hakkını verme mevzuunda çok hassastı. Ne pahasına olursa olsun doğruluktan hiç ayrılmazdı. Adalet hususundaki bu hassasiyetine rağmen adaletsizlikle itham edilmek çok ağırına gitmiş ve kendine hâkim olamayacak duruma gelmişti ki Allah'ın kitabından hâline uygun âyeti duyduğu anda olduğu yerde kalakaldı ve hiddeti dindi. İşte bu, hakperestlik duygusu içinde kılı kırk yararcasına yaşama ve yerinde gazap hissini bastırma demektir.

Nitekim, Kur'ân-ı Kerim, *"O müttakîler ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda infakta bulunurlar, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah, böyle iyi davranan ihsan ehlini sever."*[82] mealindeki âyet-i kerimede öfkesine mağlup olmayanları, bilakis onu yenip akl-ı selimle hareket edenleri وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ ibaresiyle nazara verir. Buradaki *gayz* kelimesi, gazabın aslı ve özüdür. Hoşa gitmeyen bir şey karşısında insan tabiatının hiddet, kızgınlık ve hınçla dolması demektir. *Kâzımîn* ifadesi ise deriden

yapılmış su kabının ağzını bağlamak manasına gelen *kezm* kelimesinden türetilmiştir. Öfkesini yutan, hiddet ateşini sabırla içinde tutup boğarak söndüren, zarar gördüğü kimselerden öç almaya gücü ve kudreti bulunduğu hâlde intikama kalkışmayan ve kötülük edenlere karşı af ile muamelede bulunan kimselerin unvanı olarak kullanılmıştır.

Âyette, öfkenin, tesirini icra edip insanı kötülüklere sürükleyebileceği bir hengamda, bir dikeni, bir kaktüs parçasını yutuyormuş gibi gazap hissini yutmaya çalışan, bir müddet yutkunup dursa da kızgınlığını iradesi ile bastırıp kontrol altına alan insanlar, Cenab-ı Allah'ın verdiği bütün nimetlerden bollukta da darlıkta da infak edip duran cömert kullarla aynı çizgide anılmışlardır.

Çünkü hiddeti bastırıp mülayim davranabilmek, ancak ciddi bir ceht ü gayretle, iradenin hakkını verme sayesinde mümkün olabilir. Mevlâ-i Müteâl, insanı irade sahibi bir varlık olarak yaratmışsa artık onun başka canlılar gibi hareket etmesi, intikam almak için dişlerini ve pençelerini kullanması, kendi seviyesine ve insanî mahiyetine karşı saygısızlık sayılır.

İnsanın, başkaları tarafından gazaba sevk edilip içindeki kötülük duygusunun tetiklendiği anlarda dahi iradesinin hakkını vermesi ve mahiyetine muvafık bir tavır sergilemesi *menfi ibadet* kategorisi içinde mütalaa edilebilecek bir davranıştır. İnsan küplere bindiği zaman bile nefsinin dizginlerini elinden bırakmıyor ve sabrediyor daha sonra da değişik tedaîlerle (çağrışımlarla) yer yer hortlayıp ortaya çıkan hiddet sebeplerini unutmak için mücadele veriyor ve "Allah onu da bağışlasın, beni de!" deyip muhataplarını

affedebiliyorsa o kimse hastalıklara, sakatlıklara, musibetlere ve afetlere sabretmiş gibi çok büyük sevap kazanır.

Hiddeti Bastırma Yolları

Gazap hissine yenik düşmemek kolay değildir ve ancak ihsan şuuruyla dolu bulunmakla mümkün olur. Nitekim kişiyi gayza sevk edecek hâdiseler meydana geldiği zaman bile öfkesini yutabilen sabırlı kulların anlatıldığı âyetin sonunda *"Allah, böyle iyi davranan ihsan ehlini sever."* denilerek hiddeti yenmenin ihsan duygusuna bağlı bulunduğuna işaret edilmektedir.

Âyet-i kerimede geçen *ihsan* kelimesi için iki mana düşünülebilir:

Birincisi kötülük yapana karşı iyilikte bulunmaktır. İslâm ahlakına göre, kötülüğe bile iyilikle mukabele etmeye çalışmak esastır ve bu ancak sabır kuvvetine dayananlara mahsus bir meziyettir. *"İyilikle kötülük bir olmaz. O hâlde sen kötülüğü en güzel tarzda savmaya bak. Böyle yaparsan bir de bakarsın, düşmanın birden candan, sıcak bir dost oluvermiş! Ama bu, ancak sabredenlerin ve faziletten yana nasibi bol olanların kârıdır."*[83] mealindeki âyet-i kerime de bu hakikati vurgulamaktadır.

İkincisi hak ölçülerine göre iyi düşünme, iyi şeyler planlama, iyi şeylere bağlı kalma ve bütün fiil ve amellerini Allah'ın nazarına arz ediyor olma şuuruyla yapma; her zaman Allah'ı görüyormuş gibi hareket etme ya da en azından O'nun tarafından görülüyor olmanın hakkını verme demektir.

Meseleye bu açıdan yaklaşılırsa Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, öfkelenen kimseye istiâze etmesini (şeytanın şer-

rinden Allah'a sığınmasını) söylemesindeki sır da ortaya çıkar. Zira öfkeyi yenme, ihsan duygusuna yani Allah'ı gönülden hatırlamaya ve O'na sığınmaya bağlıdır ki *istiâze* dahi Allah'tan yardım ve iltica talep etme manasını taşıyan sözlerden biriyle O'na sığınma demektir.

Öfkeyi bastırmanın yollarından birisi de susmaktır. Rehber-i Ekmel Efendimiz, *"Sizden biriniz kızdığında hemen sussun."* [84] buyurmuştur. Gazap hâlinde söylenen nice çirkin laflar vardır ki insana bir ömür boyu vicdan azabı yaşatır. Bu itibarla öfke anında sükût etmek en akıllıca davranışlardan biridir.

Manevî hayatımızdaki bir sıkıntı ve kabz hâlinde inşirah kaynağı olabilecek hususlardan bir diğeri, psikolojik tavır ve durum değişikliğidir. Psikologlar, insanın kendini yenilemesi ve üzerindeki sıkıntıyı atabilmesi için bir hâl ve tavır değişikliğini salık vermektedirler. Resûlullah'ın, *"Sizden biriniz ayakta iken öfkelenirse otursun, öfkesi geçerse ne âlâ, geçmezse uzansın."*[85] nasihati de bu zaviyeden değerlendirilebilir.

Şayet istiâze, sükût ve oturma ya da uzanma gibi bir durum değişikliği de öfkeyi bastırmaya yetmezse o zaman hemen abdeste koşmak icap eder. Habib-i Edib (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Gazap şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateşi su söndürür. Öfkelendiğiniz zaman abdest alın."*[86] buyurmuştur. Kızgınlık anında abdestin salık verilmesinin pek çok hikmeti vardır. Suyla temasın insanın vücudunda yaptığı tesir bunlardan biri olabilir. Bu hikmetlerden biri de yine bahsi geçen tavır değişikliğini temin etmek olsa gerektir.

Nihayet, kötü sözden ve dünyevî kavgalardan bütün bütün

uzaklaşmanın biricik yolu olan namaz da gazabı söndüren bir iksir olarak Rehber-i Ekmel'in tavsiyeleri arasındadır: *"Her türlü öfke ve ağız kavgasının ilacı, iki rekât namazdır."*[87]

Öfkeniz Allah İçin mi?

Daha önce belirttiğimiz gibi, kuvve-i gazabiyenin de bir hikmet-i vücudu vardır ve onu yok etmeye çalışmak yerine yüzünü şerden hayra çevirmeye gayret etmek lazımdır. Şüphesiz, kontrolsüz bir hiddet, Müslümana yakışmayan bir tavırdır. Ancak Cenab-ı Allah'a, Resûl-i Ekrem ve Din-i Mübîn'e, vatana millete, ırza namusa, sevdiklerine bir saldırı söz konusu olduğunda insanın hiddetlenmesi normaldir; hatta mukaddesâtı muhafaza etmenin lüzumu açısından öyle bir durumda mü'minlerin makul ve ölçülü bir şekilde kızgınlıklarını ifade etmemeleri yanlış olur.

İbn Hacer Hazretleri, gazabın Allah için olanını anlatırken İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (aleyhissalâtu vesselâm) şahsî meselelerde sabredip hiç öfkelenmediği hâlde, dini ilgilendiren mevzularda gazap izhar ettiğine dikkat çekmekte ve bu hususu bazı misallerle te'yit etmektedir. Serdettiği örneklerden birisi şöyledir:

Câbir İbn Abdullah'ın (radıyallahu anhümâ) anlattığına göre Muaz İbn Cebel (radıyallâhu anh), Peygamber Efendimiz'in arkasında namazını kılar, sonra da kendi kavmi olan Benî Selime'ye gidip onlara namaz kıldırır ve namazda da Bakara Sûresi'ni bitirecek kadar uzun okurdu. Bir defasında bir adam kendi başına kısa bir şekilde namaz kılmıştı. Bu adamın cemaatten ayrılıp tek başına namaz kıldığı haberi kendisine ulaşınca Hazreti Muâz, *"O bir münafıktır."* deyivermişti. Muaz İbn Cebel'in bu sözünü duyan o adam, hemen Resûl-i Ekrem'e geldi ve *"Yâ Resûlallah! Biz ellerimizle işleyen,*

su çeken ve develerimizle sulama yapan insanlarız. Muâz dün bize namaz kıldırırken Bakara Sûresi'ni baştan sona okudu. Onun için bu defa namazımı hafif kılıp gittim. Bundan dolayı Muâz benim bir münafık olduğumu iddia etmiş." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü –kızgın bir ifade tarzıyla– üç kere: *"Ya Muaz! Fitneci misin sen? Ve'ş-şemsi ve duhâha, Sebbih isme Rabbike'l-alâ ve benzeri sûreleri okusana! Arkanda hasta, yaşlı, ihtiyaç sahibi insanlar olabilir, onların hâlini gözet!"* buyurdu. [88]

Evet, insanın kendi adına kulluk çıtasını yüksekte tutması güzel ve makbuldü ama başkaları söz konusu olunca dinin özündeki kolaylık (yüsr) prensibi esas alınmalıydı. Şefkat Peygamberi, Hazreti Muaz gibi bir ibadet aşığının şahsında işte bu hususa işaret ediyordu.

Mü'min Allah için sevmeli, Allah için buğzetmeli, Allah için hüküm vermeli ve öfkelenecekse Allah için öfkelenmelidir. İnanmış bir insan neye ne ölçüde gazaplandığına çok dikkat etmelidir. Kendisiyle alâkalı en küçük bir meseleden dolayı kıyametler kopardığı hâlde dini, diyaneti ve ümmet-i Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hâl-i pürmelalini ilgilendiren mevzularda hiçbir hiddet alâmeti göstermeyen kimselerin öfkelerinin ne kadar nefsani olduğu açıktır. Oysa, muvahhit bir mü'min olmanın ve hakiki ihlasa ermenin yolu, nefsin hissesi bulunan her işi terk etmekten geçmektedir.

Bu konuda –"Yirmi İkinci Mektup"ta da değerlendirilen– şu hâdise ne kadar ibretliktir:

Bir savaşta, İmam-ı Ali (radıyallâhu anh), kendisine karşı savaşan bir kâfiri yere sermiş. Tam öldüreceği sırada düşmanı ona

tükürmüş. Hazreti Ali, adamı o an bırakmış. Adam, Hazreti Ali'ye *"Neden beni öldürmedin?"* diye sorunca Haydar-ı Kerrar: *"Savaştayız, karşı karşıya geldik, seni Allah için öldürecektim. Fakat bana tükürdün, hiddete geldim. İşe nefsimin hissesi karıştı. O an seni öldürseydim kendi nefsimin isteğini yerine getirmek için öldürmüş olacaktım. Onun için yapmadım!"* demiş. Bu cevabı alan adam, Hazreti Ali'nin civanmertliğine şöyle mukabelede bulunmuş: *"Sana tükürmekteki maksadım, beni çabuk öldürmen için seni hiddete getirmekti. Madem dininiz bu derece sâfi ve hâlistir. Öyleyse o din haktır."*[89]

5. Kıskançlık ve Haset

Haset, bir kimsenin, başkalarının mazhariyetlerini çekemeyip onlara nasip olan nimet ve faziletler karşısında hazımsızlık göstermesi, o nimetlerin onlardan alınıp kendisine verilmesini arzu etmesi, o mazhariyetleri yalnızca kendisi için istemesi demektir.

Haset, her dönemde olduğu gibi günümüzde de yaygın bir hastalıktır. Haset eden çoğu zaman karşısındakinin de kendisine karşı aynı hisle dolu olduğunu düşünür ve bu sebeple kendi hasedini haklı görür. Bu duygu çok kuvvetlendiğinde, insanlar rahatlıkla başkalarını tekfir edebilirler, imkân bulduklarında cana kıymakta mahzur görmezler. Ardından işledikleri cinayete kendilerine göre meşru bir kılıf giydirir; o işi Uhud'da, Bedir'de müşriklere karşı yapılan cihatla eşdeğer görürler. Allah'a karşı bu büyük cinayetleri irtikap eden, toplumda insanlar arasındaki irtibatları yerle bir eden bu insanlar, yaptıkları şenaete bir de *cihat* ismini takarlarsa önü alınmaz bir sorun hâline gelirler.

Haset, tedavisi zor ruhî bir marazdır. Şeytanın insan

karşısındaki hazımsızlığı ve bu sebeple tepetaklak yuvarlanıp gitmesi bu hakikatin en çarpıcı misalini teşkil eder. Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde geçen şeytanın konuşmalarına bakılacak olursa onun, Allah'ı çok iyi bilen bir varlık olduğu anlaşılır. Fakat buna rağmen o, göz göre göre, sırf Hazreti Âdem'e karşı duyduğu kıskançlık ve hazımsızlıktan dolayı Allah'ın emrine karşı gelmişti. Mahiyeti kin ve nefretle dopdolu olduğundan, bu durum onun olumlu ve güzel şeyleri görmesine, düşünmesine fırsat vermiyordu. Kıskançlık ve hazımsızlığın yenilmesi, ortadan kaldırılması kolayca mümkün olsaydı belki de şeytan böyle feci bir akıbete maruz kalmayacaktı.

Tarihe bakıldığında buna benzer daha pek çok hâdiseyi müşahede etmek mümkündür. Bütün bu hâdiselerde karşımıza çıkan netice, hasedin nicelerini tepetaklak baş aşağı getirdiğidir. İnsanlığın İftihar Tablosu da kendi çağdaşı bazı hazımsız kimseler tarafından kin ve haset kaynaklı tavırlara maruz kalmıştır. Bir seferinde Ebû Cehil'in, Muğîre İbn Şu'be'ye, şu sözleriyle açıktan açığa bu hazımsızlığını ifade ettiğini görüyoruz: *"Muhammed'in söylediği şeylerin hepsinin doğru olduğunu biliyorum. O yalan söylemez. Şimdiye kadar hiç yalanına şahit olmadık. Fakat Kusayy oğulları: 'Sikâye (Hacılara su dağıtma hizmeti) bizde' dediler, ses çıkarmadık.. 'Hicâbe (Kâbe'nin anahtarlarını elinde bulundurma, Kâbe'nin hizmetkârı olma şerefi) bizde' dediler, ses çıkarmadık.. 'Nedve (Hacılara yemek yedirme hizmeti) bizde' dediler, ses çıkarmadık.. 'Rifâde (Fakir fukaranın ihtiyaçlarını karşılama hizmeti) bizde.' dediler, ses çıkarmadık (Bütün bunlar, Mekke'de çok büyük şeref vesileleriydi)... Sonra onlar da insanları yedirip içirdiler, biz de.. Tam at başı gidiyoruz derken çıkıp 'Peygamber de bizde.' diyorlar. Vallahi bunu kabul edemem!"*[90]

Görüldüğü gibi Ebû Cehil, Efendimiz gibi bir hakikat güneşinin doğruluğunu tasdik etmesine rağmen, tamamen hasedinden dolayı O'nun getirdiği hakikatleri kabul etmemiş, bununla kalmayıp en amansız hasmı olarak O'nun karşısına çıkmış. Hem de ne çıkış! Öyle ki Ümmetin Firavunu sıfatını hak etmiş. Sadece bu misal bile hasedin insana neler yaptırabileceğini çok güzel ifade etmektedir.

Hasetle İman Bir Arada Bulunmaz

Hasetle imanın bir kalbde beraber bulunamayacağını söyleyen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) mü'minleri hasetten sakındırma adına şöyle buyurmuştur:

لاَ تَقَاطَعُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَحَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَاناً

"Birbirinizle alâkayı kesmeyin! Birbirinize sırt dönmeyin! Birbirinize kin tutmayın! Birbirinize haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"[91]

Başka bir hadislerinde ise hasedin zararları hakkında şöyle buyurur:

إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ، فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Aman ha hasetten sakının! Ateş nasıl odunu yiyip bitirir, haset de iyilikleri öyle yer bitirir."[92]

İnsan, salih ameller yapar yapar da sonra haset hastalığına müptela olursa, Allah muhafaza buyursun, her şeyi birden gidebilir. Hasedini izhar edenin yanında, bunu açık etmeden içten içe başkalarını kıskanma hâlet-i ruhiyesine sahip bulunan birinin de yaptığı hayr u hasenâtın, ibadet ü taatin feyiz, bereket ve hayrını

görememesi söz konusudur. Böyle biri, huzur ve huşu içinde namaz kılan birinin namazını kıskanıyorsa, o insanı gördükçe veya tahayyül ettikçe namazından zevk alamadığı gibi kalben de asla terakki edemez ve Hakk'a yaklaşamaz. Bu yönüyle o, kendi manevi huzurunu yer bitirir.

Öte yandan, haset eden insanın, Cenab-ı Hakk'ın bir kuluna takdir ettiği şeyi hazmedememesi, kaderi tenkit manasına gelir. Mevlâ, kimine güzellik, kimine mal, kimine makam, kimine şöhret, başkalarına da başka başka özellikler vermiştir. Hasetçi kimse, Mevlâ'nın kendisi ve başkaları hakkında kader programıyla takdir ettiği şeye razı olmadığından ötürü, Allah'ın icraatını tenkit etmiş sayılır.

Haset eden, haset ettiği kimseye zarar vermekten daha ziyade kendi kendini yer bitirir. Haset ettiği kişiye ihsan edilen nimetleri ve ilahi lütufları gördükçe rahatsız olur. Hasta olur, yıpranır. Kalbi zaafa uğrar, bedeninde zaaf hissetmeye başlar. Bu durum uykularını kaçırır. Bir insanın herhangi bir mevzuda adım adım muvaffakiyete gitmesi, onu öyle kıskandırır ki artık muvazeneli hareket etme imkânını da kaybeder ve dengesizce sağa sola saldırır durur. Birisi ilimde ileriye gitmiş, başarılar elde etmişse o hasedinden kendini unutur, muhakeme kabiliyeti alt-üst olur da artık ne düşünebilir ne anlayabilir ne de terkip yapabilir. Birilerinin yığın yığın mal kazanması, onu öyle kıskandırır ki "Ne yapayım ne edeyim de bu adam böyle kazanmasın!" diye düşünüp durmaya başlar. Öyle ki kendi kazanıp kazanmamasıyla meşgul olmayı bile bırakır, mütemadiyen onun kazanmamasını düşünmekle meşgul olur. Kendini yer bitirir, muvazenesi bozulur, zamanla kendi ticaretini yapamaz hale gelir.

Böyle manevi hastalıklar küçük bir inhiraf olarak başlar. İradenin hakkı verilip gerekli tedbirler alınmazsa zamanla ruhî hastalığa dönüşür. Başka bir ifadeyle, merkezdeki küçük bir inhiraf, muhit hattında kocaman bir açı meydana getirir. Böyle biri, haset ettiği kimsenin namaz, hac gibi tamamen ahirete müteveccih ibadetlerini dahi kıskanmaya başlar. Hatta zamanla iş öyle bir noktaya gelir ki bu hastalıklı ruh hâli, küfür ölçüsünde bir maraza inkılâp eder. Eder de hasetçi, haset ettiği mü'min kardeşi hakkında "Keşke onun ayağı kırılsa veya bindiği uçak düşse de hacca gidemese!" türünden imanla, insanlıkla telifi zor düşünce ve temennilere girmeye başlar. Bu yüzden hasedin kalbde küçük bir emaresi belirdiği anda ona hayat hakkı tanımamalı ve onun daha büyük günahlara davetiye çıkarmasına fırsat vermemelidir. Zira böyle hastalıklar menfi düşünceler veya günahlar insana dokunduğu ilk anda kabul edilmez, istiğfar ile onlardan uzak durulursa muhtemel zararlarından korunmuş olunur. Aksine bu marazlar ilk göründüğünde, akla gelip kalbde hissedildiğinde tevbe ve istiğfarla temizlenmeyip büyümelerine fırsat verilirse, zamanla kalbin bütün bütün kararmasına veya mühürlenmesine sebebiyet verebilir. Hazreti Pîr, *Lem'alar*'da günahların bu hususiyetini şöyle ifade eder: *"Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah, istiğfarla çabuk imha edilmezse kurt değil, belki küçük bir manevi yılan olarak kalbi ısırıyor."*[93]

Mü'min Sadece Gıpta Eder

Gıpta, insanın başkasının mazhar olduğu nimetlerin yok olmasını temenni etmeden aynı nimetlerin kendisinde de olmasını istemesi, diğer insanların güzel sıfatlarına ve mazhariyetlerine imrenmesi demektir. Hasette çekememezlik, hazımsızlık ve

kıskançlık vardır, başkalarının elinden, sahip olduğu nimetlerin çıkmasını isteme vardır. Gıptada ise sadece bir imrenme söz konusudur, "Ondaki nimetler onda kalsın ama o güzelliklerin mislini Allah bana da nasip etsin." düşüncesi vardır. Maneviyat büyüklerimizden Fudayl İbn Iyaz'a ait şöyle bir söz vardır: "Mü'min gıpta, münafıksa haset eder."[94] Mü'minde olsa olsa bir imrenme duygusu olabilir, münafık ise sürekli kıskançlıkla kıvranıp durur.

Gıpta hissi, hasetle hemhuduttur. Yani gıpta mahzursuz olsa bile onun sınırı hasede bitişiktir ve gıpta sahasında dolaşmak bir yönüyle şüpheli alanda dolaşmak gibidir. Dolayısıyla gıptanın sınırı tam belirlenemezse o duygu kıskançlığa ve hasede dönüşebilir. Bundan dolayı Kur'ân'ın has talebeleri, hasetle arasında sadece ince bir perde bulunan gıptadan bile uzak durmalıdırlar. Haklarında takdir edilenlere razı olmalı, küçük bir his yanılmasıyla da olsa kaderi tenkit etmemeli, hiç kimseyi kendilerine rakip görmemelidirler.

Bir başka husus, insanların gıpta damarını tahrik etmemek de gıpta edilecek hâlde bulunan kimselere düşen bir vazifedir. Bu hususa dikkat çeken Bediüzzaman Hazretleri, ihlas düsturlarını ve kardeşlik hukukunu sayarken *"faziletfuruşluk nev'inden gıpta damarını tahrik etmemek"* prensibini zikretmiştir.[95] Her fırsatta şahsî meziyetlerini sayıp dökmek, sözü hemen kendi başarılarına getirmek, muvaffakiyetleri kendine mal etmek ve hep önde görünmek, tehlikeli sınırlarda dolaşmak demektir. Mazhar olduğumuz nimetleri uluorta sergilemek suretiyle hasımların kin ve gayzını, dostların da gıpta damarını tahrik etmek hem başkalarını günaha sokmak hem de kendi kendimize yolumuzu kesebilecek manialarının ortaya çıkmasına davetiye çıkarmak olur.

Bundan dolayıdır ki bizim kültürümüzde bir insanın kendi fazilet ve meziyetlerini sayıp dökmesi ayıp kabul edilmiş, iyilikleri gizli yapma anlayışı gelişmiştir. Mesela sadakalar, başkalarının görmeyeceği ve bilmeyeceği bir şekilde fakirlerin eline ulaşması için götürülüp bazı yerlere bırakılmış, bu düşünceyle her köşeye *sadaka taşları* yerleştirilmiş; muhtaç kimseleri minnet altında bırakmamaya, onları incitmemeye ve insanları hasede sevk etmemeye azamî gayret gösterilmiştir. Bizim dünyamızda, gizlice iyilik yapıp yardım ettiği fakire bile kendini bildirmeden sırra kadem basan insan çoktur. Kimisi sadakasını ihtiyaç içinde olan birinin geçeceği ya da oturacağı yere koyup oradan uzaklaşmış kimisi uyuyanı uyandırmadan vereceğini vererek, bir başkası, topladıkları yardımları paketler hâlinde kapıların önüne sessizce bırakıp gözlerden kaybolmuş ve ihlas içinde infakta bulunmayı tercih etmiştir. Onlar iç dünyaları itibarıyla riyadan, süm'adan ve insanları minnet altında bırakmaktan son derece uzak durmuşlardır. Onların yürüdüğü yol dinî hayatta, ahirete yatırım yapmada ve Allah rızasını kazanmada yarışma duygusu diyebileceğimiz *tenâfüs* yoludur.

Hayırda Yarış (Tenâfüs)

Rekabet manasına da gelen *tenâfüs* kelimesini burada, başkasında görülen bir olgunluğa imrenme, o güzel sıfatı yakalama azmiyle gayret gösterme ve hayırlı bir neticeyi elde etmek için müsabaka yaparcasına çalışma anlamında kullanıyoruz. وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ *"İşte yarışacaklarsa insanlar, buna (cennet nimetlerine) ulaşmak için yarışsınlar!"*[96] âyetiyle فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ *"Hayırlara koşun, hayırda yarışın!"*[97] âyeti de hayırda yarışmaya teşvik anlamıyla bunu ifade etmektedir. Yani, bu dünyanın cazibedar güzelliklerini elde etmek için birbirini kırarcasına mücadele eden insanların

aslında ebedî huzura kavuşmak ve sonsuzluk şerbetini içmek için yarışmaları gerektiğini belirtmektedir.

Hayır yarışında, gıpta ve hasede açık bir rekabet söz konusu değildir. Çünkü bu yarışta, ortada taksim edilecek bir meta yoktur. Sadece belli kimselerin alacağı bir ödül yoktur. Kimsenin hissesi, bir başkasının hissesinde bir eksilme meydana getirmez.

Hayırda yarışmada, taksim edilen yalnızca yapılacak iştir. Üstad Hazretleri'nin verdiği örnekle ifade edecek olursak diyebiliriz ki hakka hizmet, büyük ve ağır bir defineyi taşımak ve muhafaza etmek gibidir. Ne kadar kuvvetli eller yardıma koşarsa o defineyi omuzunda taşıyanların daha ziyade sevinmeleri ve memnun olmaları icap eder. Yardıma gelen güçlü insanları kıskanmak şöyle dursun, onların kendilerinden daha ziyade olan kuvvetlerini, tesirlerini ve yardımlarını ciddi bir muhabbetle alkışlamaları gerekir. Zira yük tektir. O yükü taşıyacak ne kadar çok ve kuvvetli kimseler olursa o kadar iyidir. Bu, insanı memnun eder. Bunun mükâfatına gelince o manevi bir şey olduğundan herkesin hissesine, başkasının hissesinden kısılmadan intikal eder. Işık gibidir, birinin istifadesi başkasınınkine mâni olmaz. Bu açıdan hasede, çekememezliğe sebep olacak türden bir şey yoktur.

Dolayısıyla Kur'ân'ın has talebeleri asla haset etmez, hasede sınır komşusu olan gıpta alanında da dolaşmaz ama hayırda yarışırlar. Yani her biri diğerini mübarek bir yardımcı olarak görür ve herkes kendi hakkında takdir edilen ve elinden gelen işi tamamlamaya bakar.

Hasetten Kurtulmanın Yolları

Haset gibi tehlikeli bir hastalıktan kurtulmanın en önemli

ve en etkili yolu, üç-beş insanla da olsa her gün sürekli sohbet-i cânan meclisleri oluşturarak imanı yenilemektir. Bu tür hastalıklar ancak vicdanda her zaman ter ü taze duyulabilen iman hakikatleriyle tedavi edilebilir. Bu sebeple insan, her gün imana başka bir zaviyeden bakabilmeli, her yeni güne girerken "Allah'ım, dün Seni böyle tanımamıştım. Meğer neleri kaçırmışım. Bugün ise vicdanımda Seni çok daha farklı duyuyor, çok daha farklı tanıyorum." diyerek yepyeni bir iman ve marifet ufkuna uyanmalıdır. Aynı mülahazalarla haşr u neşr akidesi üzerinde durulmalı, ahiret endişesi ve hesap korkusu tavır ve davranışlarımız üzerinde belirleyici rol oynamalıdır. Ebedî saadet yurdu olan cennete kavuşabilmemiz; kabirden, sırattan, mizandan geçebilmemize bağlıdır. Eğer geçemezsek –hafizanallah– akıbet çok kötü ve çok karanlık demektir. Bu açıdan ahirete iman mevzularını çok iyi bilmemiz ve her gün yeni bir renk, yeni bir desen ve yeni bir şive ile onları ele alarak bir kere daha vicdanlarımızda duymaya çalışmamız gerekir.

İman hakikatleri üzerinde yoğunlaşmak çok önemli olduğu gibi İslâmî esasları milimi milimine, arızasız, kusursuz ve ciddi bir taabbudîlik ruhuyla yerine getirmek de çok önemlidir. Zira Allah'ın emirlerine itaatteki inceliği kavramak, bin aklın bin muhakemesinden çok daha önemlidir. Şeytan muhteşem aklını kullanmış ve kaybetmiştir. Hazreti Âdem (alâ nebiyyinâ ve aleyhisselâm) ise bir zelleye maruz kaldıktan sonra emre itaatteki inceliği kavramış ve yeniden bir kavis çizerek dikey yükselişle meleklerin bile önüne geçmiştir.

Bunun dışında aşağıdaki hususlar da hasetten kurtulma hususunda fayda sağlayabilir:

Hasedin maddî-mânevî zararları üzerinde tefekkür edilebilir.

Cenab-ı Hakk'ın başkalarına verdiği nimetlerin bu dünyaya bakan yönü ile zâil olacağının idrakine varılıp kendi üzerindeki nimetleri bakîleştirmenin yolları araştırılabilir.

Başkalarında görülüp imrenilen nimetlerin elde edilme yollarına bakılabilir. Zira her şeyin kendine göre bir elde edilme yolu vardır.

Başkalarının mazhar olduğu nimetleri araştırıp derinliğine vâkıf olunmamalıdır.

Haset eden, hiç olmazsa bu hissini izhar etmemeye bakmalı, onu içinde bastırmaya çalışmalı ve bu mevzuda kendini zorlamalıdır.

Haset eden kişi eğer bu hastalığından kurtulamıyorsa en azından içindeki haset duygusunun ona emrettiği şeyleri yapmamalı. Hasedini pratiğe dökmemeli, içinde bastırmaya çalışmalı ve bu hususta kendini zorlamalıdır.

6. Kibir

İnsanın kendini büyük görüp Allah'ın diğer kullarını hor ve hakir görmesidir kibir. İçteki bu büyüklük duygusunun dışa vurulup fiiliyata dökülmesine ise *tekebbür* denir. Kibir ve tekebbür bazen öyle seviyelere ulaşır ki sahibini, insanlığa rehber olmak üzere gönderilen peygamberleri tanımamaya ve daha da ilerisinde Allah'ı inkâr etmeye kadar götürebilir.

Kibre benzeyen bir başka duygu da *ucub*'dur. Ucub, in-

sanın kendini ve kendi amelini beğenmesi manasına gelir. Öyle ki insan, bu zaaf sebebiyle kendini her zaman üstün görür ve hayatını da bu yanlış mülahazaya göre programlar. İnsan, hayatında çok büyük günah işlememiş, hep hasenat yapmış olabilir. Böyle bir insan, kalbinde kurması gereken dengeyi kuramazsa amelini beğenme bataklığına düşebilir ve amelini beğenme, insanı baş aşağı götürür. Ganiy-yi Mutlak olan Hazreti Allah'ın kimsenin ameline ihtiyacı yoktur.

Bir kimse devamlı kendini anlatma ve kendini beğendirme lüzumunu duyuyorsa o aslında acınacak bir durumda demektir. Evet, her fırsatı kendini anlatmak için değerlendirmeye çalışanlar hem aklen hem ruhen hem de itikadî açıdan noksan ve marazlı zavallılardır.

Kibrin zıttı ve aynı zamanda ilacı tevazudur. Alçakgönüllülük olarak da ifade edilen tevazu, bir kimsenin kendisini başkalarından geride görmesi, yüzü yerde olması, Hak karşısındaki gerçek yerinin şuurunda olup ona göre davranması ve halk arasındaki durumunu da bu anlayış zaviyesinden değerlendirip kendini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul etmesi demektir.

Bütün hayırların anahtarı tevazu olduğu gibi bütün şerlerin anahtarı da kibirdir. Kibir, farklı bir ifadeyle, Allah'ın yeryüzünde yarattığı aciz ve fakir bir varlık olan insanın, kendisini olduğundan büyük görmesi veya Allah'ın kendisine ihsan ettiği bir kısım kabiliyetleri sahiplenmesi ve kendinden bilmesi demektir. Gerçekte bizim var olmamız, hayata mazhar olmamız, insan olarak yaratılmamız ve bir kısım istidat ve kabiliyetlerle donatılmamız

tamamıyla Allah'ın lütfudur. Şeklimiz, rengimiz, cinsiyetimiz, aklımız ve sahip olduğumuz daha başka özelliklerin hiçbiri üzerinde bizim bir etkimiz yoktur. Bunların tamamı bize Allah tarafından ekstradan ve daha bidayette verilen nimetlerdir. Nitekim başka türlü de yaratılabilirdik.

Aslında insanı kibre götürecek nüveler onun mahiyetine Allah tarafından yerleştirilmiştir. Ama Allah'a ve kullarına karşı büyüklük taslasın diye değil; insanlık onur ve vakarına riayet etsin, tavır ve davranışlarıyla diğer canlılar seviyesine düşmesin, eşya ve hadiseler karşısında küçülmesin, dik durması gereken yerde dik dursun, büyüklük göstermesi gereken yerde kerim olsun diye verilmiştir. Bu his insanın ciddiyet, vakar ve ağırbaşlılığının teminatıdır. Ve bu teminat, onun mahiyetine Allah tarafından doğrudan doğruya konmuştur.

Bu donanım insana, bâtılın karşısına dikilip, hak gördüğü davalarda dimdik durması için verilmiştir. Ama doğru yerde kullanılmayıp Rabbin onu yaratmasındaki maksada matuf olarak hayra kanalize edilmezse bu duygu insanı bir canavar hâline getirir. Tarih boyunca kibriyle canavarlaşmış nice Nemrutlar nice Firavunlar çıkmış ve asrımıza kadar da bu tür mütekebbirlerin mevcudiyeti hep devam edegelmiştir. Nemrut, etrafındaki insanları kendine kulluk yaptırtacak kadar kendinden küçük görüyor, Allah'a kul olma izzetinden mahrum bir kısım sefil ruhlar da o kula kullukta bulunuyorlardı. Bir bakıma ona hak vererek ondaki bu duyguyu besliyorlardı.

Firavun ise Kur'ân'ın ifadeleri içinde, büyük kitleleri toplayıp onlara seslenebiliyor ve dahası, küstahça onların rabbi

olduğunu iddia edebiliyordu.

فَحَشَرَ فَنَادٰى ۝ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ۝

"Hemen adamlarını topladı ve onlara şöyle seslendi: Ben sizin en yüce rabbinizim!"[98]

O, büyük kitlelere hükmedebildiğini görüp onların çalışmasıyla meydana gelen ümranların gerçek sahibi olduğu zannına kapılınca "Sizi bir araya getirip bir millet yapan, inşa ettiğiniz bu medeniyeti kurduran efendiniz, hatta daha da ötesinde sizin *Rab* olarak saygı duyacağınız varlık da benim" deme küstahlığına giriyor ve alabildiğine azgınlaşmış bir egonun ne raddeye gelebileceğini fiilen ortaya koyuyordu.

Kibriyle canavarlaşmış aynı tipler, insanlara rehberlik yapmak üzere gönderilmiş ve tamamen hayra programlı insanlar olan peygamberlere başkaldırırken de benzer duygu ve düşüncelerle hareket ediyorlar. Kendileri dururken başka bir insanın topluma muallim olmasını kibirlerine yediremiyor ve "Bizim gibi yiyip-içen, çarşı-pazarda gezen bir insan nasıl olur da bize muallim olarak gönderilir, nasıl olur da lâhut âlemiyle o münasebete geçer, nasıl olur da ilâhî rahmetle o rezonans olabilir?" diyorlardı.

Cahiliyenin mütekebbirleri de Fahr-i Kâinat olan Allah Resûlü'ne karşı aynı sözleri söylemiş, Allah'ın eşref-i mahlûkât olarak yarattığı zatı, *Ebû Talib'in Yetimi* diyerek kendilerince küçük göstermeye çalışmışlardı. Ne var ki sahip oldukları bu kibir pek çoklarını ebedî hüsrana mahkûm etti.

Herkes kibrinin derecesine göre dünyevi ve uhrevi kayba uğrar. Önemli olan insanın başka birine kulluk yapacak kadar alçal-

mamasıdır. İnsan başka bir insana kulluk yapacak kadar zelil olmamalı, Allah'a kulluğunda kusur etmemeye bakmalıdır.

Başta Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere peygamberlerin gönderilmesinin çok mühim gayelerinden bir tanesi de insanı, insanlara kulluktan kurtarıp Allah'a kullukla serfiraz kılmaktır. Eşref-i mahlûkât olarak yaratılan insan, ancak Allah'a kulluğu sayesinde aradığını bulur, gönlüne göre izzetli bir hayat yaşar ve ebedi saadete mazhar olur. Allah'a kulluğu terk ettiğinde bin bir mezellet içinde başkalarına kul olur ve yaratılışından beklenen neticeyi veremez. Bir taraftan heva ve hevesine veya başkalarına kul olarak yaşayıp bir taraftan iç âlemine göre bir izzet ve şerefe sahip olamaz.

Allah'ın En Sevmediği Davranış

İnsandaki kibir, Rabb-i Ecell-i A'la Hazretlerinin en sevmediği huydur. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyet bu hakikati anlatır. Ezcümle:

إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ *"Allah, kibirlenenleri sevmez."*[99]

فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ *"Kibirlenen kimselerin mekânları (olan cehennem) ne kötü bir yerdir!"*[100]

Kibir ve tekebbürün Allah katında ne derece menfur bir haslet olduğuyla ilgili pek çok hadis-i şerif de vardır. Bunlardan biri şöyledir:

يَطْوِي اللهُ عزَّ وَجَلَّ السَّمَوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنى، ثُمَّ يَقُوْلُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ. ثُمَّ يَطْوِي الْأَرَضِينَ بِشِمَالِهِ، ثُمَّ يَقُوْلُ: أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟

“Kıyamet günü Allah celle celâluhu gökleri dürer sonra da onları sağ eline alır ve şöyle ferman eder: ‘İşte melik benim, mülkün tek sahibi benim! Hani nerede o despotlar, mütekebbirler?! Sonra sol eliyle yeryüzünü dürer, ardından şöyle ferman eder: ‘İşte melik benim, mülkün tek sahibi benim! Hani nerede o despotlar, mütekebbirler?!’” [101]

Bir başka hadiste ise Mefhar-i Mevcudat Efendimiz (sallalâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

إِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى مَنْ يَجُرُّ إِزَارَهُ بَطَرًا

“Allah, büyüklük taslayarak elbisesinin eteklerini yerlerde sürüyenlerin yüzüne bakmaz.”[102] Elbisesini yerlerde sürümek, cahiliye Araplarında bir kibir alametiydi. Bazı mütekebbirler –halk diliyle söyleyecek olursak– caka satmak için böyle yaparlardı.

İnsan, yeryüzünde Allah’ın matmah-ı nazarı, kâinat kitabının fihristidir. Kâinatta kudret ve iradenin işlediği bütün hakikatleri bir öz, bir hülasa hâlinde ifade buyuran bir risaleciktir. Allah onu, kâinata bir ayna olarak ve O’nu (celle celâluhu) göstersin diye yaratmıştır. Binaenaleyh Allah, en küçük varlıklardan en büyük sistemlere kadar kâinata baktığı gibi insana da nazar eder. İnsanı hem ahsen-i takvimle donattığı hem de en mükerrem kıldığı için ona Rahmaniyet ve Rahimiyetiyle bakar. Kendini büyük gören, büyük göstermeye çalışan ve çalım satan insan hem Cenab-ı Hakk’ın Rahmaniyet ve Rahimiyet nazarından mahrum kalır hem de ahsen-i takvim sırrına mazhar olma özelliğini kaybeder. A’lâ-ı illiyyine namzet olan bu özel varlık, kendini küçük görüp tevazu kanatlarını yerlere indirdiği nispette semalara doğru ser çekecek, mananın derinliklerine doğru kök salacaktır. Kendisini büyük

gördüğü nispette ise küçülecektir.

Allah'la Münasebette Derinleşme

İnsan makama, mansıba, ilme, irfana, düşünceye mazhariyeti nispetinde kalbî ve rûhî hayatıyla inkişaf etmezse âleme maskara olur. Kendisi büyüdüğü nispette kalbi de büyümeli, içtimai mevkii yükseldiği nispette ruhen de yükselmeli ve Allah'la münasebeti itibarıyla derinleşmelidir. Rabbin kendisine verdiği nimetlere bakmalı, وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *"Rabbinin sana verdiği nimetleri anlat."*[103] fehvasınca Rabbine teveccüh etmelidir. İşte o zaman dengeli bir hayat yaşar. Yoksa kendisine makam üstüne makam, servet üstüne servet verilmiş fakat o ölçüde kalbi ve ruhu inkişaf etmemiş biri hiç farkına varmadan firavunlaşacaktır. Hatta belki firavunluğu o raddeye ulaşacaktır ki Hazreti Musa zamanındaki Firavun gibi insanlara doğrudan veya dolaylı yollarla *"Ben sizin en büyük rabbinizim."* diyecektir. O bunu derken onun karşısında ruh sefaletine kapılan, benliğin sırrını kavrayamayan, Rabbin karşısında kul olmanın en büyük paye olduğunu bilemeyen kimseler de bu gibilerin arkasından yığınlar hâlinde sürüklenip gidecektir.

Allah'a kulluk, bir insanın ulaşabileceği en büyük payedir. Nitekim kelime-i şehadette Peygamber Efendimiz, önce kul olarak daha sonra peygamber olarak zikredilir. Bu ince ve yüksek sırra erenlerden Hazreti Mevlâna, *"Ben kul oldum, kul oldum, kul oldum."* [104] demek suretiyle kulluğunu idrakten duyduğu şerefi dile getirmiştir.

Fahr-i Kâinat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu manayı kemal noktasında temsil eder. Sahih bir beyanlarında buyururlar ki:

“Rabbim beni, melik-peygamber olmakla, kul-peygamber olmak arasında muhayyer bıraktı. Başımı kaldırıp Cebrail’e baktım. O, ‘Rabbine karşı mütevazı ol Ya Muhammed.’ dedi. Bunun üzerine ben, ‘Kul-peygamber olmayı tercih ederim.’ dedim.”[105]

O kul olmayı, hükümranlık sahibi bir kral olmaya tercih etmişti. Bunun için de kulluğa razı olduğu nispette başı semalara doğru yükseliyordu. Yükseldikçe tevazuu daha da artıyordu. Gerçek büyüklüğün alâmeti de budur. Bediüzzaman Hazretleri’nin değerlendirmeleri ışığında, büyüklerde büyüklüğün alâmeti tevazu ve mahviyettir; küçüklerde küçüklüğün alâmeti ise tekebbürdür.[106] Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem), mahlukatın en şereflisi, en büyüğü olduğu için tevazuu da o nispette derindi.

Kibrin Zararları

Kibir, bir kere insanın mahiyetini çepeçevre sardı mı kalble iman arasında öyle bir perde oluşturur ki kişinin iman etmesine ve şayet mü’minse imanda devamına mâni olabilir. Böyle bir sûiakıbetten Allah muhafaza buyursun. Nitekim bir ayet-i celilede bu hakikat pek açık olarak ifade buyurulmuştur:

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ

“Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”[107]

Zamandan ve mekândan münezzeh olan Allah celle celâluhû, insan kalbinde tecellileriyle bilinir. İnsan, kalbini kibre kaptırınca veya kalbine başkası taht kurup oturunca Mevlâ-i Müteâl artık orada kenzen bilinmeyecek ve onca âyat-ı beyyinât o insan için bir şey ifade etmeyecektir.

Kibir en başta imana girme hususunda inhiraf ettirici ve saptırıcı bir hastalıktır. İman ettikten sonra da imanda ilerlemeye mâni bir virüstür. Kibirle iman aynı yerde bulunamaz. Kibirli kimselerden şimdiye kadar bir Hak dostu çıkmamıştır. İman sahibi de olsa kibirli bir insan terakki edemez ve gururunun kurbanı olur.

Bir kısım meziyetlerinden dolayı halk tarafından makam-mansıp verilmiş ancak kendisini aşamamış, hazm-ı nefs edememiş kimseler hüsnüzannın verdiği makamlara dilbeste olabilirler. Böyleleri sırtlarına giydirilen urbanın gerçekten kendilerine ait olduğunu zannederler de –hafizanallah– kayıp gidebilirler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir."* buyurarak insanın terakkisi adına bir ölçü koymuştur. Bir kimse kendisini herkesten aşağı görüyorsa yükselmeye namzet demektir. Hadisin devamı da şöyledir: *"Kim de kibirlenirse Allah onu yerin dibine batırır."*[108]

Haddizatında hiç kimse büyük değildir. İnsan, başlangıcı itibarıyla bir damla sudan yaratılmıştır. Sonu itibarıyla ise içinde kurtların cirit attığı bir kemik yığınıdır. Bu iki necaset arasında, Cenab-ı Hak'tan gelen tecellilere mâkes olunca ahsen-i takvim sırrına mazhar olur. Şayet onda izafi bir büyüklük varsa ancak Allah'a intisabın ve O'nunla irtibatın kuvveti ölçüsünde olur.

İçindeki büyüklük duygusunu atamayan, iman dairesi içinde değilse o daireye girme bahtiyarlığına eremez. Nitekim münafıkların lideri Abdullah İbn Übey İbn Selûl mü'min olamamıştı. O, Ehl-i Kitap'la oturup-kalkan, Tevrat ve İncil'i bilen zeki bir insandı. Bütün bu özelliklerinden dolayı Medine'ye emir olmayı bekliyordu. Tam o esnada, Medine-i Münevvere ufuklarını güneş ay-

dınlatmış, bu ateş böceğinin ümitleri de suya düşmüştü. Abdullah İbn Übeyy'in hazımsızlık problemi böyle başladı. O, hayatının sonuna kadar da içindeki kibri yenemeyecek ve Allah Resûlü'ne karşı içten içe hep düşmanlık besleyecek, her fırsatını bulduğunda içindekini dışa vurmaktan da geri durmayacaktı. Böylece kibir ve hazımsızlığı onun iman dairesine girmesine mani olacak ve imandan yoksun olarak bu dünyadan ayrılacaktı.

Cenab-ı Hak bir kudsî hadis-i şerifte, اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ *"Kibriya, benim ridâm, azamet ise izârımdır. Kim onlardan birinin kendisine ait olduğunu iddia ederse cehenneme atarım."*[109] buyurmaktadır. Kibriya; büyüklük, ululuk demektir, Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıdır. İnsan için, iç ve dış elbiseler ne ifade ediyorsa –keyfiyeti bizce meçhul– Cenâb-ı Hak için de kibriya ve azamet aynı şeyi ifade eder. Kendini büyük görüp kibirlenen biri, bu ilâhî sıfatlarda Allah'a şerik olmaya kalkışmış sayıldığından dolayı Cenab-ı Hak, böyle birini derdest edip cehenneme atacağı ikaz ve uyarısında bulunmaktadır. Peygamber Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem); لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ *"Kalbinde hardal tohumu ağırlığınca yani zerre miktar kibir bulunan kimse cennete giremez!"*[110] buyurmuştur. Hadis-i şerifte geçen *zerre kadar* ifadesi ile sanki "Kibrin bu kadarının bile ahiretteki cezası buysa varın ötesini siz düşünün." ikazında bulunulmaktadır.

Kibrin Sebepleri

Hakikatte eşya ve hadiseler insana kamet ü kıymetini gösterdiği, yegâne büyüklüğün Allah'a ait olduğunu söylediği, O'nun karşısında her şeyin küçük olduğunu, insanın da bu hükmün dışında kalmadığını ortaya koyduğu hâlde insanlar, ilimlerine, servet-

lerine, maddi-manevi makamlarına, fizikî durumlarına bakarak kibir hastalığına yakalanırlar. Halbuki bütün bunları veren Allah'tır. İnsanda bir kemal varsa Allah'tandır. Kendi zatı itibarıyla insanın sahip olduğu hiçbir şey yoktur. Eğer bize "Allah'a ait olan şeyleri bir kenara koyarak bir tekmil verin." deseler, herhâlde ortada bize ait bir şey kalmayacaktır. Bu açıdan bize düşen, her zaman mahviyet, tevazu ve hacâletle iki büklüm hâlde Rabbimiz'in huzurunda el pençe divan durmaktır.

Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ۝ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝

"İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O, bel ve göğüs kafesi arasından atılan bir sudan yaratıldı."[111]

Benzer manada bir âyet-i kerime ise şöyledir:

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ

"Biz sizi hor hakir bir sudan yaratmadık mı?"[112]

Yaratılışı böyle basit bir suya dayanan bir canlının kibirlenmeye hakkı var mıdır? Asla! Başlangıcı böyle olduğu gibi sonu da böyledir. Vefat ettikten sonra toprağa konur da çürür gider ve toprağa karışır. Vefat eder etmez hayatta en çok sevdiği insanlar, onu mezara koyar ve bir daha da açıp bakmazlar. Mahiyeti itibarıyla insan budur ve hayatta neye sahip olursa olsun kibir ve gurura hakkı yoktur.

İnsan biraz tefekkür etse sahip olduğu her şeyin kendisinde emanet olarak bulunduğunu anlayacaktır. Sahip olduğu

güç ve kuvvet zamanla gider ve birileri koltuğuna girmeden hareket edemeyecek hâle gelir. Bir vakit sağa-sola koşturup dururken zamanla zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak duruma düşer. Allah dilemezse yemek yemek için elini ağzına bile götüremez. *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"* fehvasınca bütün havl ve kuvvet Allah'a aittir. İnsana verilen güç ve kuvvet bir emanettir ki emanet şeylerle kibirlenip böbürlenmeye kimsenin hakkı olamaz.

Mal-mülk, evlad ü ıyâl de böyledir. Bu hakikati göremeyen ya da görmek istemeyen, dünyada ebedî kalacağını; malın, mülkün elinden hiç gitmeyeceği zehabına (zannına) kapılan Karun, اِنَّمَا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِي *"Ben bu servete kendi ilmim ve becerim sayesinde kavuştum."*[113] diyordu. Yine başka bir âyette, sahip olduğu güç ve kuvvetin elinden hiç gitmeyeceğini düşünen gafil şahıs, karşısında böbürlendiği mü'min arkadaşına hitaben şu ifadeleri kullanıyordu:

اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا

"Malım ve servetim senden çok, maiyyetim ve adamlarım da senden üstündür."[114]

Kur'ân, bunların akıbetlerini (sonlarını) haber verir ve sahip oldukları her şeyi bir anda ellerinden yitirdiklerini ifade eder.

İşte insanı böbürlenmeye sevk eden dünyaya ait bu şeyler hep gelip geçicidir, insana emaneten verilmiştir ve insan bir süre kullandıktan sonra hepsini dünyada bırakıp hesabını vermek üzere ahirete gidecektir. Ahirette geçer akçe ise ancak tevazu ile kendini bir dağıtım memuru görerek Allah yolunda harcadıkları olacaktır.

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلاً

"Mal mülk, çoluk çocuk, dünya hayatının süsleridir (dünyada kalırlar). İnsanın yanına kalacak yararlı şeylerin ise Rabbinin katında mükâfatı daha iyidir ve onlar, kendilerine daha çok bel bağlanacak şeylerdir." [115]

Ne Kibre Kapılmalı Ne Zillet Göstermeli

Mü'min, muvazeneli bir hayat yaşamak zorundadır. Bir taraftan Allah'ın ihsan ettiği nimetlerle gururlanıp kibirlenmekten kaçınmalı diğer taraftan da aşağılık duygusuna kapılarak zillet hâline düşmekten geri durmalıdır. Bunlar arasında dengeyi bulmalıdır zira her iki uç da hastalıklı bir ruh hâline işaret eder. Sırat-ı müstakimi yakalayan bir mü'min, Rabbine karşı yüzü yerde, ehl-i imana karşı alabildiğine mütevazıdır. Diğer yandan imansızlık ve küfür cereyanları karşısında, zulme ve zalime karşı ve insanlık onurunu koruması gereken yerlerde de yüce dağlar kadar sarsılmaz, başı bulutlar kadar yüksektir. Bir tarafta kibir ve gurur, öbür tarafta zillet ve sefalet, bu ikisinin ortasında ise Resûl-i Ekrem'in vaz'ettiği orta yol vardır.

Mü'minlere karşı tevazu kanatları yerlerde olan Allah Resûlü, yeri geldiğinde en korkunç düşmanlara karşı tek başına meydan okumuştur. Mesela Huneyn'de hafif bir dağılma sonucu geriye çekilen kuvvetlerinin önünde atını düşman üzerine sürmüş, *"Ben peygamberim, bunda yalan yok!"* diyerek askerlerini derlemiş toplamış ve Huneyn'in okçularını kıskaca almıştır. Hazreti Ali (radıyallahü anh), Allah Resûlü'nün cesaretini anlatırken *"Biz muharebelerde sıkıştığımız zaman Resûl-i Ekrem'in yanına sığınırdık."* der.[116] Fakat aynı Nebi, Mekke'ye muzaffer bir kumandan olarak girerken o kadar tevazu göstermiş, Hazreti Âişe'nin

ifadeleri içinde, bineğinin üzerinde o kadar iki büklüm olmuştu ki neredeyse mübarek alnı, atının eyerinin kaşına değiyordu. [117] Evet, mü'min, hayatında işte bu dengeyi yakaladığı zaman hakiki mü'min olma ufkuna erecektir.

Kibir ve Gururun İlacı

İnsan her zaman gurur ve kibir fırtınalarına karşı duyarlı olmalı ve devamlı bir murâkabe ve muhasebe ile nefsini ezmesini bilmelidir. Zannediyorum bunun en kestirme yolu da mazhar olunan bütün iyiliklerin Allah'tan geldiğini kabul, tasdik, itiraf ve ilan etmektir. Yoksa gurur, kibir ve kendini beğenme gibi hastalıklar bünyeye yerleşir ve bir daha da onları yerleştikleri yerden söküp atmak mümkün olmayabilir. Mesela ben şöyle düşünmeliyim: "Nice akıllı kimseler görüyorum ki bunlar Eflatun kadar zeki, Sokrates kadar sistemci, Bergson kadar iç aydınlığına sahip, Paskal kadar aşk ve vecd insanı… benim ne liyakatim vardı ki Cenab-ı Hak onları değil de beni Müslüman kıldı? Evvelde Allah'a ne takdim etmiştim ki karşılığında Cenab-ı Hak bana iman nimetini verdi? Hiçbir liyakat izhar etmediğim hâlde Cenab-ı Hak beni insanlara bir şey anlatma mevkiine yükseltti?"

Üstad Bediüzzaman'ın da dediği gibi, sen kendini bir kuru üzüm çubuğu bilmelisin. Nasıl ki o şerbet tulumbacıkları olan üzümler kuru bir üzüm çubuğundan beslenirler ve üzüm çubuğu o üzümlere bakıp da gururlanmaz, bunları ben taktım diyemez. Çünkü kuru bir üzüm çubuğu bu üzüm salkımına medar olamaz. Öyle de hiç ender hiç olan nefsin, kendisine takılan meziyetlerle fahirlenmeye ve kendisini beğenmeye hakkı yoktur. İnsanın "Liyakatim vardı da benimle gösterildi." demeye de hakkı yoktur.

Belki şöyle demelidir: “Çok fazla liyakatliler vardı. Benim de sadece ihtiyacım vardı. Aczim ve fakrım bir dua hâlinde Rabbime yükseldi. O, bu dua ve ilticayı aczimin ve fakrımın ifadesi olarak kabul buyurdu da emsalim içinde liyakatim olmadığı hâlde beni de ehl-i secde kıldı.” O, böyle diyerek nefsini hor görmeli, gururunu kırmalı ve ucbe düşmemek için elinden geleni yapmalıdır.

Basit insanlarda aşağılık kompleksi olur. Zaten büyüklenme de bunun bir tezahürüdür. İnanan insanlarda bu olmamalıdır. Bunca ilâhî lütuflarla serfiraz olan mü’minde niçin böyle bir kompleks olsun ki? Öncelikle o, kendini idrak edebilecek seviyede bir insandır. İkincisi, iman gibi bir cevhere sahiptir. Üçüncüsü, –şayet öyle kudsi bir dairenin içinde bulunuyorsa– iman ve Kur’ân hizmetinde kendine düşen bir misyonu vardır. Bütün bu meziyetlerle taltif edilmiş bir insanda aşağılık duygusu olamayacağı için kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi kötü duygular da olmaz ve olmamalıdır.

7. *Başkalarını Hakir Görme ve Ayıplama*

Sünen-i Tirmizî gibi temel hadis kitaplarında geçen bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ *“Kim, Müslüman kardeşini işlediği bir hata ve kusurundan dolayı ayıplarsa kendisi de o hata ve kusuru işlemeden ölmez.”* [118] şeklinde beyanlarıyla başkalarını ayıplamanın kötülüğüne vurguda bulunmuş ve bunu yapanları nasıl bir akıbetin beklediğine dikkat çekmiştir.

Biz tam olarak hikmetini bilemeyiz. Allah bazılarına burada bazılarına da ötede çektirir. Eğer ne bu dünyada ne de ahirette böyle bir mahcubiyet yaşamak istemiyorsak, başta mü’minler ol-

mak üzere, bütün insanlar hakkında dilimize hâkim olmalı, hatta onlar hakkındaki düşüncelerimizi de gözden geçirmeliyiz.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kim bana iki dudağının arası ile iki bacağının arasını koruyacağına kefil olursa (dil ve namusunu haramlardan muhafaza ederse), ben de onun cennete gireceğine kefil olurum."*[119] buyurmuştur. Bu açıdan dil çok önemlidir. Başta ona kilit vurmak kolaydır. Fakat konuştuktan sonra kırılıp dökülenleri tamir etmek çok zordur. Mesela insan, hata ve günahından ötürü bir başkasını ayıpladığında gidip ondan helallik istemelidir. Aksi takdirde ahirete kul hakkıyla gitmiş olur. Bu kul hakkının altından kalkmak ise çok zor veya imkansızdır. İnsan, böyle altından kalkılmaz bir meselenin ağırlığı altında ezileceğine en başta ağzına fermuar vurmasını bilmelidir.

Vakayı rapor etmemiz gereken yerlerde bile çok dikkatli olmalıyız. Çerçeveyi aşmamalı, sınırları ihlal etmemeliyiz. Garazsız, ivazsız olmalıyız. Herhangi bir meseleyi müzakereye açarken öyle temkinli konuşmalıyız ki hiç kimse bizim sözlerimizden zarar görmesin, incinmesin. Yoksa "Falan şöyle yaptı, filan böyle yaptı. Bu yüzden başımıza şunlar geldi!" diyerek söze başlar ve sürekli atf-ı cürümlerle, suizanlarla müzakereyi sürdürürsek çok can yakar, kul hakkına girer ve öteye de altından kalkılmaz günahlarla gideriz.

Öte yandan, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), yukarıda geçen hadislerinde, işlemiş olduğu günahtan dolayı bir mü'mini ayıplayan kimsenin aynı ayıbı işlemekle cezalandırılacağını ifade buyurmuştur. Hâl böyle iken insanları yapmadıkları hata ve günahlardan ötürü ayıplayan insanların durumu nasıl ola-

caktır? Hiç şüphesiz temiz insanları yalan ve iftiralarla karalama, komplo ve tuzaklarla onların itibarlarına kastetme ve suçlu gösterme gibi fiiller Allah katında çok daha büyük birer günahtır. Hele söz konusu olan bir şahıstan ziyade bir grup ise atılan çamur ve ziftlerle büyük bir cephe karalanmaya çalışılıyor ve onların itibarlarıyla oynanıyorsa bu günahı işleyenlerin iflah olmaları hemen hemen mümkün değildir. Söz konusu heyetin her bir ferdi hakkını helal etmedikçe bunu yapanların günahlarından arınmalarının da imkânı yoktur. Dolayısıyla küfre ve nifaka ait bu tür ayak oyunlarını hakiki bir mü'minin yapacağına ihtimal verilemez.

Mü'min Güvenilir İnsandır

Evet, mü'min, kendi itibar ve şerefini koruma noktasında ne kadar hassas ise başkaları hakkında da aynı hassasiyeti belki daha fazlasını göstermek zorundadır. O, eliyle de diliyle de hiç kimseye zarar vermemeli hatta zihnini bile kirli düşüncelerden temizleyerek başkaları hakkında hüsnüzanda bulunmayı bir fıtrat hâline getirmelidir. Esasen mü'min, kelime manası itibarıyla da herkesin kendisinden emin olduğu güvenilir insan demektir. Hakiki bir mü'min, çevresine öyle bir güven telkin eder ki hiç kimse ondan zarar göreceği endişesine kapılmaz. Onun karşısında muhakkak veya mevhum bir panikleme yaşamaz, ona sırtını döndüğü zaman hançerlenmekten korkmaz. Hatta kendisi bir kötülük yapsa bile aynı kötülüğü ondan görmeyeceğini bilir. Zira mü'minin asla aşamayacağı sınırları ve kesinlikle ihlâl edemeyeceği prensipleri vardır.

Bazı tavır ve davranışların karakter hâline gelmesi çok önemlidir. İnsan olarak herkesin yaratılıştan gelen bir karakteri

olduğu gibi bir de sonradan kazanılan özellikleri vardır ve bunlar da insanî karakterin şekillenmesinde önemli yer tutar. İslâm'ın ortaya koyduğu prensiplerin hayata taşınmasıyla karakteri yoğrulmuş bir insan, güzel ahlakın gerektirdiği davranışları hiç zorlanmadan yerine getirebilir.

Eğer bir insan İslâmî potada yoğrulmuş ve İslâmî ahlakla ahlaklanmışsa o, saldırgan ve mütecaviz bir kısım kimselerin düşmanca tavırları karşısında bile karakterinden taviz vermez, onlara aynıyla mukabelede bulunmaz. Basit insanların seviyesine –daha doğrusu seviyesizliğine– inmeye tenezzül etmez. Fakat güzel ahlakı tabiatı hâline getirememişse işte o zaman bazı konularda biraz zorlanır ve her zaman aynı kararlılığı gösteremez. Herkese karşı civanmertçe davransa bile azıcık damarına basıldığında feveran edebilir. Vereceği tepkilerde, insanlarla muamelelerinde yer yer acemilik eder, yapacağı işleri eline yüzüne bulaştırır. Bu açıdan, başta kendimizi biraz zorlayarak bile olsa sürekli pratik yaparak İslâmî ahlakı huy hâline getirmeye çalışmamız çok önemlidir.

Hiç Kimseyi Hakir Görme!

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ *"Bir kimsenin, Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, kötülük olarak ona yeter."*[120] Allah'a iman eden insan hafife alınamaz. Müslüman olmasa bile –Hazreti Ali'nin yaklaşımıyla– bütün insanlar insan olmaları açısından eşit olduklarına göre hiç kimsenin bir başkasını hakir görmeye hakkı yoktur ve göremez. Küfür, nifak, dalalet gibi tasvip etmediğimiz kötü sıfatlara sahip insanların da şahıslarını hedef alarak onlara hücumda bulunamayız. Biz

hükmümüzü insanların sahip oldukları vasıflara göre veririz. Bu noktada yapılması gereken; kötü sıfatlar taşıyan kimseleri, o kötü sıfatlardan kurtarma istikametinde gayret sarf etmektir. Ayet-i kerimenin ifadesiyle hep en yüksek bir ahlak üzere yaşayan[121] ve Hazreti Âişe'nin ifadesiyle ahlakı tam anlamıyla Kur'ân olan[122] İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem), hayat-ı seniyyeleri boyunca hiç kimseyi tahkir etmemiş, hafife almamıştır. Bilakis her insana insanî değerini hatırlatacak şekilde muamelede bulunmuş, fakir ile zengin, hür ile köle O'nun meclisinde eşit şekilde yer bulmuştur.

Aynı zamanda bir mü'min, sürçen veya düşen biri için, "Bir tekme de ben vurayım." diyemez. Onun hakkında ta'n u teşnide bulunamaz. Ayıplarını dile dolayamaz, şiirleştiremez, destanlaştıramaz. Onları başkalarının yanında konuşmak suretiyle söz konusu şahsı utandıramaz. Hele yapılan hata ve yanlışları abartarak sağda solda ifşa etmek kesinlikle mü'mince bir davranış değildir. İnanmış bir ruha düşen, bütün insanların haysiyet, şeref ve onurlarını kendi şerefi gibi aziz bilip korumaktır. Başkalarının hata ve günahları karşısında mü'mine düşen vazife, böyle insanların hâlinden ibret almak, elinden geliyorsa onlara yardımcı olmak ve onları o durumlarından kurtarması ve kendisini de aynı duruma düşürmemesi için Allah'a dua dua yalvarmaktır.

Başkalarının bizi utandırması ve incitmesi de bu konuda bir mazeret olamaz. Bize hor baksalar da biz hiç kimseye hor bakamayız. Bizi utandırsalar da biz kimseyi utandıramayız. Bizi incitseler de kimseyi incitemeyiz. Zira insanları incitme, kırma bir kaymadır. Başkalarının sizi incitmesi onlar hesabına bir kaymadır. Eğer onlara aynıyla mukabelede bulunacak olursanız bir kayma da

siz yaşamış olursunuz. Şayet siz sövmenin, incitmenin, kaba tavır ve davranışların yanlış olduğunu düşünüyorsanız aynı yanlışı siz de irtikâp etmemelisiniz. Ayrıca başkalarının haksız yere vurmasına, ayıplamasına, karalamasına sabretmenin günahlarınız için kefaret olacağını da unutmamalısınız.

Hataları Giderme Yolu

Buraya kadar insanları ayıplayıp hor görmenin yanlışlığı ve kusurları affetmenin mümince bir davranış olduğu üzerinde durmaya çalıştık. Bütün bunlardan, yanlışlar karşısında sessiz kalınması ve hiçbir şekilde bunlara müdahale edilmemesi gerektiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Zira Kur'ân-ı Kerim çok sayıda âyet-i kerimesiyle mü'minlere emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker vazifesini önemli bir mükellefiyet olarak yüklemiştir. Hatta كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِالله *"Siz insanların iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz: İyilikleri emreder, kötülükleri önlersiniz, çünkü Allah'a inanırsınız."*[123] âyet-i kerimesine bakılacak olursa en hayırlı ümmet olabilme şartının bu hususiyete bağlandığı görülecektir. Peygamber Efendimiz de yapılabildiği takdirde kötülüklerin elle ortadan kaldırılmasını, buna imkân olmadığı durumlarda dil ile ikaz etmeyi, ona da imkân olmazsa en azından kalben tavır almayı emretmiştir.[124]

İnsanları kötülükten alıkoymaya çalışma ve onları iyilik yapmaya teşvik etme, her bir mü'minin temel vasıflarından biridir. Fakat bu vazife yerine getirilirken takip edilmesi gereken usul, üslup ve sistem çok önemlidir. Böyle bir faaliyet insanları kırarak, mahcup ederek, onların yüzünü yere baktırarak yapılamaz. Hele yalan, iftira ve karalama gibi İslâm'ın kesin olarak reddettiği bir

kısım fiillerin de işin içine girdiği bir yerde problemlerin önlenmesi bir tarafa onlar daha da büyütülmüş olacaktır. Burada asıl olan, muhatapları maruf olduğu ifade edilen fiillerin güzel, münker olduğu söylenen fiillerin ise kötü ve çirkin olduğuna inandırmaktır. Yani insanları, söz konusu fiillerin iyiliği veya kötülüğü konusunda ikna ederek onların kendilerini buna göre yeniden ayarlamasını sağlamaktır. Yoksa muhatabın durumunu dikkate almadan, doğru üslubu belirleyemeden, hangi yöntemin takip edilmesi gerektiğini düşünmeden "Ben söylerim, anlatırım, gerisine karışmam." şeklindeki bir yaklaşımın emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle bir alâkası yoktur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyeleri boyunca ne kimseyi ayıplamış ne de kimsenin kusurunu yüzüne vurmuştur. O'nun hayatında insanların kusurlarını ifşa etme, düşene tekme vurma, kötülüklere kötülükle karşılık verme gibi davranışların hiçbirisine rastlamak mümkün değildir. Bilâkis O, mü'minleri, tecessüste bulunmaktan yani insanların gizli hâllerini araştırmaktan menetmiş, her fırsatta –insanların ve kamunun hukukunu korumak şartıyla– hataların örtülmesini tavsiye buyurmuş ve hayatı boyunca hep af ve hoşgörü soluklamıştır. Mekke'nin fethini müteakip, yıllar boyunca kendisine her türlü eza ve cefayı reva görmüş müşriklere karşı sergilediği davranış başka söze ihtiyaç bırakmamaktadır. O gün onların mazide yaptıklarını yüzlerine vurmamış, zaten bir ezilmişlik ruh hali içinde önüne gelmiş muhataplarını daha fazla ezmemiş ve kendi büyüklüğüne yaraşan şu baş döndürücü sözü söylemiştir: *"Bugün size kınama yoktur. Gidin hepiniz serbestsiniz."*[125] Esasen gönülleri fetheden ve insanların fevç fevç İslâm'a dehalet etmelerini sağlayan en önemli faktörler-

den biri de O'nun bu yumuşaklığı ve affediciliğidir.

Öte yandan Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ekseriyet itibarıyla, sahabeden herhangi birinin bir kusuru olduğunda bunu onun yüzüne vurmamış; konuyla ilgili umuma konuşarak söz konusu şahsın kendi hissesine düşen dersi oradan almasını sağlamıştır. Böylece hiç kimse rencide olmadan, yaralanmadan, küskünlüğe girmeden, hiç kimsenin onuru kırılmadan ve işin içine kin ve öfke karıştırılmadan problemler halledilmiştir.

Önde olan ve sorumluluk üstlenen kişilerin, beraber olduğu insanları tanıması ve onların hatalarını erken tespit edip muâlecede bulunması çok önemlidir. Bu, vazife ve sorumluluğun önemli bir yanıdır. Diğer yanı ise herkese insanca davranma, elden geldiğince hiç kimseyi rencide etmeme ve kötülükleri en güzel şekilde ve en uygun üslupla savmaya çalışmadır. Ümmet-i Muhammed'in bir ferdi olan mü'min, kötülükleri savarken de kendi karakterine uygun hareket etmeli ve peygamberinin yoluna bağlı kalmalıdır.

8. Başkalarıyla Alay Etme

İslâm, haksız yere insanları rencide eden söz ve hareketleri kul hakkını çiğneme kabul etmiştir. İster söz ister tavır ve davranış ister işaret ve yazı hangi yolla olursa olsun insanların kusur ve noksanlarını dile dolayıp onları küçük düşürmeyi haram kılmıştır. Başkalarının onur ve haysiyetine dokunan gıybet, dedikodu ve iftirayı yasakladığı gibi, insanlarla alay etmeyi, başkalarını tahkir etmek maksadıyla yapılan fiilî ve sözlü şakaları da yasaklamıştır.

Hümeze Sûresi, mal-mülk sahibi olmayı her şey sayarak

imkanlarının bolluğundan dolayı gurura ve kibre kapılan, sonra da kendini iyice büyük görmeye başlayarak diğer insanlara tepeden bakıp onları alaya alan kimseleri ve onları bekleyen ateşin dehşetini anlatır.

Bir başka âyetiyle de Kur'ân inananlara şöyle hitap eder: *"Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne malum, belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır. Birbirinizi, karalamayın. Birbirinize kötü lakaplar takmayın. İman ettikten sonra kötü bir isimle anılmak ne fena bir şeydir! Kim ki tevbe etmez, yaptığı bu nevi çirkin işleri bırakmaz, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*[126]

Âyet-i kerimede açıkça ifade edildiği üzere, bir insanın yaptıklarını veya sözlerini anlatarak ya da imada bulunarak onun herhangi bir kusuruyla alay edemez, sözle veya hareketle onunla eğlenemez, onu incitemezsiniz. İnsanları kötülemek kastıyla onlara çirkin lakaplar takamaz, istemedikleri bir şekilde onları çağıramazsınız. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Mü'minin mü'min kardeşi üzerindeki haklarından biri de onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır."*[127] buyurmuştur.

İnsanlarla istihza etmek mü'minin işi değildir. Bu sevimsiz tavır imanla bağdaşmaz. Kur'ân-ı Kerim, –mecaz ifade eden birkaç âyet hariç– istihza etmeyi hep kâfir, zalim ve münafıklara nispet eder. Pek çok âyet-i kerime, Allah ve peygamber kabul etmez kimseleri anlatırken onların peygamberlerle, iman esaslarıyla ve mü'minlerle alay etmelerinden bahseder. Burada örnek olarak iki ayet-i kerimeye bakabiliriz:

"Ahirette kâfirler: 'Rabbimiz, bizi buradan (cehennemden) çıkar(ıp tekrar dünyaya gönder de ikinci bir şansımız olsun), tekrar günah işleyecek olursak o zaman apaçık asi zalimleriz demektir' derler. (Bunun üzerine Cenab-ı Hak onlara şöyle karşılık verir): 'Konuşmayın, tek kelime etmeyin! Kullarımdan bazıları (dünyada): 'Rabbimiz, iman ettik, bizi bağışla, bize merhamet eyle, Sen merhametlilerin en merhametlisisin.' diyordu. Siz ise onları alaya alıp eğleniyordunuz. Ta ki beni bütün bütün unuttunuz.'"[128]

"Küfre düşenlerin gözünde dünya hayatı güzeldir, zinetlidir. Onlar, mü'minlere güler, onlarla alay ederler."[129]

Müminler Vakarla Geçip Giderler

Pek çok ayet-i kerimede görülebileceği gibi Kur'ân, istihza edip alaya almayı, inanmayanların sıfatı olarak kaydediyor. Aslında onlar asıl alaya alınacak durumda bulunanın kim olduğunu ahirette tam manasıyla görecek ve kendilerine bin lanet edeceklerdir. Öyle ise şu kısacık dünyada onlara mukabele-i bi'l-misil yapmanın hiçbir yararı olmadığı gibi zararı pek çoktur. Onun için mü'minler, onların davranışlarına onlar gibi karşılık vermemelidirler.

Bütün bunlara karşı mü'minlere düşen, وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا *"Onlar (mü'minler), bâtıl, çirkin bir şeyle karşılaştıklarında oradan vakarla geçip giderler."*[130] esasına riayet etmektir. Evet, onlar, kendini bilmez kimselerle karşılaştıklarında Kur'ân'ın övgüyle bahsettiği bir cemaat olarak âlicenabâne, kerîmâne tebessüm ederek geçmeli ve Müslümanın gerçek karakterini göstermelidirler. Alay eden kimse kendi küçüklüğünü gösterirken Müslüman, tam bir ciddiyet ve vakar tavrı içinde, her şeye rağmen onların hidayetini

düşünen, böylece de Muhammedî bir yolda olduğunu gösteren bir eda ve bir üslupla kendine düşeni yapmalıdır. Çünkü sonunda herkes yaptığı şeylerle haşr u neşr olacaktır.

9. Zulüm

Zulüm, haddini aşma ve başkasının hakkına tecavüz etme demektir. Aşılan sınır ve girilen hak, Allah'a da ait olabilir kullarına da. Her ne kadar biz dilimizde zulmü daha çok kul haklarıyla ilgili olarak kullansak ve zulüm denince aklımıza ilk olarak mahlukata karşı işlenen suçlar gelse de Allah'ın hukukunu çiğneme diyebileceğimiz inançsızlık ve O'na karşı işlenen günahlar da Kur'ân'ın ifadelerinde zulüm kapsamına dahildir.

Allah'a ait hukuka saldırı ve onlarda yapılan kusur derece derece olduğu gibi mahlukatın hukukunun çiğnenmesi de derece derecedir. Allah haklarıyla ilgili olarak zulmün en büyüğü küfürdür, Allah tanımamaktır. Ondan sonra da büyüklüğüne göre diğer günahlar gelir.

Aynı şekilde kul hakları ve onlara karşı işlenen zulüm de tek seviyede değerlendirilmez. Durduk yere bir karıncayı öldürdüğünüz zaman zulüm işlemiş olursunuz zira kimse sebepsiz yere bir canlının yaşam hakkını elinden alamaz. Eğer haksız fiilinizin konusu bir insan ise elbette o zaman işlediğiniz zulüm daha da büyük olacaktır. Bir topluluğa yapılan zulüm ise tek tek fertlere yapılan zulümden daha büyük ve daha korkunçtur.

Zulüm, Kur'ân-ı Kerim'de çok geniş olarak ele alınmıştır. Kâfir ve münafıkların yaptıkları haksızlık ve taşkınlıkları ifade için kullanıldığı gibi bir kısım Müslümanların yaptıkları yanlışlıklar için de kullanılmıştır. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur:

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

"İman edip imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya işte korkudan emin olma onların hakkıdır, doğru yolda olanlar da onlardır." [131] Bu âyet-i kerime nazil olduğunda sahabe-i kiram çok korkmuş, âdeta canları dudaklarına gelmişti. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Lokman Sûresi'nde geçen إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ *"Muhakkak şirk, büyük bir zulümdür."*[132] âyet-i kerimesiyle onları teselli etmiş ve yukarıdaki âyette kastedilen zulmün şirk olduğunu ifade buyurmuştur.

Allah'ın yasaklarını çiğneme, emirlerine karşı lakayt kalma, insanları dinî vazifelerini yerine getirmekten alıkoyma, fitne ve fesada sebebiyet verme birer zulüm olduğu gibi hak ve hakikati görmezden gelme, düşmanlık ve çekememezlik duygularıyla insanlarla uğraşma, hak, hukuk adalet tanımama, halkın hukukuna tecavüz etme, idarenin başına geçtiğinde insanların sırtından geçinmeyi bir hak olarak görme ve milletin malını gasp etme gibi fiiller de zulüm kategorisi içinde yer alır.

Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus, zulmün sadece apaçık haksızlık ve taşkınlıklar olarak anlaşılmaması gerektiğidir. Bilinmelidir ki herhangi bir mevkide bulunan bir idarecinin kendi yakınlarını, taraftarlarını, kendisi gibi düşünen insanları kayırması, kollaması zulüm olduğu gibi milletin arpa kadar malını haksızca yemesi de bir zulümdür.

Hangi çeşidiyle olursa olsun, zulüm Allah belası bir inhiraf ve sapkınlıktır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde اِتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Zulümden uzak durun. Zira o, kıyamet gününde insanı boğacak ve bunaltacak üst üste karan-*

lıklar şeklinde onun karşısına çıkacaktır!"[133] buyurmak suretiyle onun uhrevî neticelerine dikkat çekmiştir. Yani insanın bu dünyada gerek Allah'a gerekse mahlukata karşı yapmış olduğu zulüm ve haksızlıkların her birisi ayrı bir dert ve sıkıntı olarak ahirette onun karşısına çıkacaktır. Bu dünyada sınır tanımayan ve had bilmeyen zalimlere Yüce Allah ahirette hadlerini bildirecektir.

Zalimlere Meyletmeyin

Bir âyet-i kerimede وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ *"Sakın zulmedenlere meyletmeyin! Yoksa size ateş dokunur. Aslında sizin Allah'tan başka yardımcınız da yoktur. Sonra O'ndan da yardım görmezsiniz."*[134] buyrularak Müslümanlara, küçük bir meyille dahi olsa zalimlere meyletmemeleri ve yakınlık göstermemeleri gerektiği vurgulanır. Zira işlenen zulümlere ve onların sahiplerine az dahi olsa meyleden bir insan hiç farkına varmaksızın yavaş yavaş onların sürüklendiği levsiyatın içine düşebilir ki bu da apaçık istikametten ayrılma demektir.

Ayet-i kerimedeki bu ifade tarzı, "Zulmetmeyin!" demekten daha öte bir üsluptur. Zulmedenlere yaklaşmanın, onlara dayanmanın bile yasaklandığı yerde zulmün bizatihi kendisini irtikap etmenin evleviyetle (öncelikle) yasak ve çirkin bir şey olduğu aşikardır. Yapılan zulmü görmezlikten gelerek zalimlerle beraber oturup kalkma, onlara imrenme, onların yerinde olmayı isteme hatta bir maslahat olmaksızın onların deyip ettiklerine kulak verme de *"Meyletmeyin!"* yasağına dâhildir. Nitekim En'âm Sûre-i Celîlesi'nde

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي اٰيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ

“Âyetlerimizin aleyhinde konuşanları gördüğünde, başka bir konuya girinceye kadar onlardan uzak dur!”[135] buyrulmaktadır. Kur’ân-ı Kerim, takdis ve tebcil edilecek değerlerin nâsezâ, nâbecâ sözlerle hafife alındığı yeri terk etmemizi emretmektedir.

Bir başka âyette ise böyle bir tavır sergilenmediği takdirde o şenî işi yapanlardan farkımızın kalmayacağı ifade edilir:

إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ

“Allah’ın âyetlerinin inkâr edilip onlarla alay edildiğini duyduğunuzda bunu yapanlar başka bir konuya geçmedikçe onlarla beraber oturmayın! Aksi takdirde siz de onlar gibi olursunuz (o söze iştirak etmiş gibi olursunuz).”[136]

Cenab-ı Hak bir taraftan Müslümanlara istikameti hedef gösterip onları taşkınlığa düşmekten menederken diğer yandan da zulüm ve haksızlığa meyletmeyi yasaklamıştır. Aslında niyetinde, yaşayışında, söz, tavır ve davranışlarında hep istikametin temsilcisi olan biri, zulüm ve haksızlığa da başkaldıracaktır. Nitekim her çeşidiyle zulümden uzak durup istikamet üzere bulunmanın mükâfatını anlatan bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“ ‘Rabbimiz Allah’tır.’ deyip sonra da istikamet üzere doğru yolda yürüyenler yok mu; işte onların üzerine grup grup melekler inip ‘Hiç endişe etmeyin, üzülmeyin ve size vaat edilen cennetle sevinin!’ derler.”[137]

Zulümle Pâyidâr Olunmaz

Kur'ân pek çok yerde, zalimlerin iflah olmayacağını, başarıya ulaşamayacaklarını söyler: إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ *"Şu bir gerçek ki, zalimler iflah olmazlar!"*[138]

Zulüm ile şimdiye kadar kimse pâyidâr olmamıştır, olmuş gibi görünenlerin de yaptıkları yanına kalmamıştır. Atalarımız ne hoş söyler: "Zulm ile âbâd olanın âhiri berbâd olur." Aslında böyle birinin evvelinin de âhirinin de berbâd olduğu açıktır. Zira zulmün bazen küfrün önünde bir günah hâline geldiği de olur ki işte o zaman *gayretullah*'a dokunur ve zulmeden de hemen bulacağını bulur. Doğrusu insan, küfre karşı mesafeli bulunduğu kadar zulümden de uzak durmalıdır çünkü Allah nezdinde mazlumun âhı bir duadır ve bu duanın kabulü de ilâhî adaletin muktezasıdır.

اَلظُّلْمُ لَا يَدُومُ وَالْكُفْرُ يَدُومُ *"Küfür devam edebilir fakat zulüm devam etmez."*[139] ifadesi çok mühim bir hakikati ne kadar güzel ortaya koyar! Hazreti Ali'ye nispet edilen şöyle bir de vecize vardır: "Zalimin ömrünün gölgesi kısadır."

10. Anne-Baba Hakkını Gözetmeme

Âyet ve hadislerde anne-baba hukuku üzerinde ısrarla durulmuş ve onların haklarının gözetilmesinin üzerinde çok tahşidat yapılmıştır. İnsan tabiatında başkalarıyla alakadar olma ve onların ihtiyaçlarını görme isteği sınırlıdır. Dolayısıyla insanda cibillî olarak kendisini anne-babasına adama iştiyakı da mahduttur. Her insan mutlaka anne-babasına karşı belli ölçüde bir alâka duyar ama anne-babasını görüp gözetmesi biraz iradesini ortaya koymasına bağlıdır. Halbuki onların evlatlarına olan şefkati, evlatları için kurban olmayı dahi sıradan bir iş hâline getirir. İnsan kendini ebeveyninin hoşnutluğunu kazanmaya vakfetse, onların mem-

nuniyetini Hakk'ın rızasına vesile bilerek onlara hizmette hiç kusur etmese, sürekli onların gözlerinin içine baksa ve onları asla incitmese, hatta bir manolya gibi buruşup solmalarından korkarak onlara dokunurken bile dikkatli davransa çok görülmez çünkü anne ve babanın bütün bu güzel muamelelere hakkı vardır. Bundan dolayı da Kur'ân ve Sünnet, iradenin hakkının verilmesi icap eden böyle önemli bir mesele üzerinde ısrarla durmakta ve tergîb ü terhîbler (teşvik ve tehditler/uyarılar) sıralamaktadır.

Bu tergîb ü terhîblerde ortaya konan nükte çok latîf ve ibretlidir: Allah Teâlâ, ana-babayı *ebeveyn/valideyn* diye isimlendirerek ikisini bir varlık gibi göstermekte, Kendi haklarını zikrettikten hemen sonra anne-babanın hukukunu nazara vermektedir. Öyle ki mevzu ile ilgili âyetlerde Peygamber hakkı bile araya girmemektedir. Mesela Cenab-ı Hak *"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Ebeveynlerinize de güzel muamelede bulunun."*[140] buyurmakta ve Kendi hakkıyla onların hukukunu yan yana, beraberce vurgulamaktadır. Sonra da şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak evladın yanında bulunursa onlara hizmetten yüksünmemek hatta öf bile dememek, onları azarlamamak, tatlı ve gönül alıcı sözler söylemek gerektiğini belirtmekte, şefkat ve tevazu ile onlara kol kanat gerilmesini emretmektedir.

Allah (tebâreke ve teâlâ), anne-babanın evlat üzerindeki haklarını anlatırken onlara öf demeyi bile yasaklamakta ve onları azarlamayı, kötü muamelede bulunmayı, yalnızlığa terk etmeyi haram kılmaktadır. Özellikle bebek sütten kesilene kadar annenin çektiği sıkıntıları ve anne-babanın çocuklarına karşı ortaya koyduğu fedakârlıkları hatırlatmaktadır. *"Bana şükret, anne-babana da minnettar ol!"*[141] mealindeki ilahî beyanıyla, onların haklarını

kendi hakkından ayırmayarak anne-baba şefkatini bize ihsan eden Zat'ına şükrü ve anne-babaya teşekkürü evladın borcu ve vazifesi saymaktadır. Onların dinî esaslara ters olmayan isteklerinin yerine getirilmesini, –Müslüman olmasalar bile– gönüllerinin hoş tutulmasını, dünyevî ihtiyaçlarının giderilmesini ve katiyen aradaki irtibatın kesilmemesini emir buyurmaktadır.

Git Anne-Babana Hizmet Et!

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz pek çok söz, hâl ve tavrıyla anne-baba hakkının gözetilmesi gerektiği üzerinde durmuş, onların hukukunu gözetmeyip onlara zulmetmeyi en büyük üç günah arasında saymıştır.[142] Anne-babasına hürmette kusur edenin, Hakk'a karşı gelmiş ve kendisine yazık etmiş olacağını belirtmiştir. Nitekim bir gün peşi peşine üç defa, *"Yazıklar olsun!"* demiş; Ashab-ı Kiram'ın *"Ey Allah'ın* Resûlü, kimdir kendisine yazık eden o talihsiz?" suali üzerine *"Yaşlı anne-babası ya da onlardan en azından birisi yanında olduğu hâlde, onları hoşnut etmek suretiyle cennete giremeyip cehenneme giden kimse!"* [143] buyurmuştur.

Dinimizde ana-baba hukuku o kadar önemlidir ki Hazreti Sâdık u Masdûk (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir soru üzerine *"Cihada denk bir amel bilmiyorum."*[144] demesine rağmen huzuruna gelerek cihada katılmak istediğini söyleyen bazı sahabilere *"Anne-baban sağ mı?"* diye sormuş, *"Evet"* cevabını alınca da *"Git, anne-babana hizmet et. Senin cihadın onların yanında. Yapış annenin ayaklarına, cennet orada!"*[145] buyurmuştur.

Hadis kitaplarında Fahr-i Kâinat Efendimiz'e biat etmek için gelen birinden bahsedilir. Ashâb-ı Kirâm'ın altın halkasına

girmekle şereflenen o sahabi, en kutlu elleri tutar ve *"Sana biat etmeye koştum ama anne-babam arkada hicranla ağlıyorlardı."* der. Şefkat Peygamberi (sallallâhu aleyhi ve sellem), hemen ellerini geri çeker, memnuniyetsizliğini ifade ederek şöyle seslenir: *"Dön anne-babana, dön de ağlattığın gibi güldür onları."*[146]

Hizmet Mazeret Olamaz

Bu temel kaideler zaviyesinden meseleye bakacak olursak anne-babanın hukukunu gözetme hususunda hiçbir mazeretin geçerli olmadığını görürüz. Her evlat anne ve babasına karşı vazifelerini eksiksiz eda etmek mecburiyetindedir. Dine hizmet idealinden kaynaklanan bir kısım zaruretler bazılarımızı bazı yerlere bağlayabilir, ailemizden ve vatanımızdan uzak diyarlarda yaşama ile karşı karşıya bırakabilir. Fakat ne ile karşılaşırsak karşılaşalım, nerede yaşarsak yaşayalım, bunlar sıla-i rahim vazifemizi, özellikle de anne-babamızın hukukunu zayi etmemize, onları ihmal etmemize mazeret sayılamaz. "Dine hizmet adına koşuyorum, öyleyse onların hukukunu gözetmesem de olur" mülahazası bir aldanmadan ibarettir. Dahası, anne-babaya bir başka kardeşin ya da akrabanın bakıyor olması da diğer çocukları mesuliyetten kurtarmaz ve onların diğerleri üzerindeki hakları devam eder.

Bu açıdan, hizmet mülahazası ve hicret düşüncesi çok önemli olsa da anne-babayı ihmal etmeye sebep olmamalıdır. Sevgi erleri engin bir şefkatle bütün insanlığın saadeti adına diyar diyar dolaşırken kendi anne-babalarını, aile fertlerini ve akrabalarını da unutmamalıdırlar. Belki iki vazifenin de hakkını beraberce verebilecekleri hizmet zeminleri ve imkânları oluşturmaya çalışmalıdırlar.

Keşke şartlarınızı zorlasanız ve anne-babalarınızı yanınıza alsanız. Kaldığınız evlerin mimarisini bile bu gayeye matuf olarak planlayıp anne-baba ya da nine-dede için yarı beraber yarı müstakil haneler hazırlayarak onlara istedikleri zaman kendilerini dinleme, dilediklerinde de torunlarını sevme fırsatı tanısanız. Şayet buna muvaffak olabilecek imkânlara sahip değilseniz hiç olmazsa belli bir zaman takdir ederek onları devamlı ziyaret etseniz, ellerini öpüp gönüllerini alsanız; birkaç gün yanlarında kalarak hâl hatırlarını sorsanız, bazı işlerini görseniz, ihtiyaçlarını giderseniz. Onlara gerçekten değer verseniz, hürmet gösterseniz ve tecrübelerinden, bilgi ve becerilerinden istifade etseniz. Yine imkân bulabilirseniz, onları kısa süreliğine de olsa ara sıra kendi evinizde misafir etseniz; hizmet ettiğiniz beldeyi, arkadaş çevrenizi ve hayat tarzınızı onlara gösterip gönüllerine itmi'nan salsanız.

Bunların hiçbirini yapamıyorsanız içinde yaşadığınız çağın iletişim ve haberleşme imkânlarını kullansanız. Sık sık telefon etseniz, görüntülü telefonlarla, internet aracılığıyla onlarla görüşseniz. Siz onların güzel yüzlerini görseniz, doysanız; onlar da sizi mimiklerinizde bile seyretseler, hasret giderseler. İster yanınızda kalsınlar ister misafir olarak gelsinler isterse de teknoloji vasıtasıyla sizinle görüşsünler, bütün bu görüşüp konuşmaları, yapılan hizmetlerin büyüklüğünü ve güzelliğini anlatma yolunda birer fırsat olarak değerlendirseniz. Gayesiz ve başıboş olmadığınıza inanmalarını sağlasanız. Vazifenizin mahiyetini ve keyfiyetini anlatarak vesile oldukları için onların hasenât defterlerine de pek çok sevap yazılacağına, buradaki hasret ve hicrana bedel ötede ebedî vuslatı kazanacaklarına onları inandırıp yüzlerini güldürseniz. Bütün bunları yapmak mümkündür ve siz de pekâlâ yapabilirsiniz.

Ebedî Hüsran İhtimali

Pek çok değer ölçüsünün unutulduğu, ailevî ve içtimai esasların yerle bir olduğu zamanımızda, anne-baba hakkı da bu umumi yozlaşmadan nasibini almıştır. İnsanın en başta hürmet etmesi gereken iki kudsî varlık, bugünün şımarık nesilleri tarafından maalesef birer yük gibi kabul edilir oldu. Aslında, daha küçük birer canlı hâlinde var olmaya başladıkları günden itibaren hep anne-babanın omuzlarında dolaşan, kucaklarında gelişip büyüyen çocuklardı. Fakat anne-babanın derin şefkati, yavrularını mukaddes birer emanet olarak görmelerini sağlıyordu. Onların hayat boyu devam eden fedakârlıkları karşısında çocukların da onlara sevgi ve hürmetle muamele etmeleri hem bir insanlık borcu hem de bir vazifeydi. Her insan, kendi ebeveyninin kadrini bilmeli ve onları Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile saymalıydı. Heyhat ki günümüzde sadece Allah'a karşı saygısız olanlar arasında değil, O'nu sevdiğini iddia edenlerin içinde bile anne ve babalarının varlıklarını yük olarak gören, yaşamalarına karşı bıkkınlık gösteren ve sürekli saygısızlıkta bulunan insan bozması canavarlar türedi.

Ne acıdır ki artık anne-babalar yalnızlığa ve kimsesizliğe mahkûm yaşıyorlar. Biraz yaşlanıp elden ayaktan düşünce kendilerini düşkünler evinde buluyorlar. Önceleri "darülaceze" denilen, şimdilerde biraz kibarlaştırılarak *huzur evi* adı verilen bu hicran yurtlarıyla teselli olmaya, senede bir gün kendilerine uzatılacak çiçeklerle avunmaya çalışıyorlar.

Oysa insan, çocuklarını bağrına basamadığı, torunlarını kucağına alamadığı, ne ihtimamla büyüttüğü ciğerparelerini sevemediği ve onlara bakıp bakıp "Yavrularım!" diyemediği bir

yerde nasıl huzurlu olur ki? Kendisine sevgi ve hürmetle nazar eden yakınlarının bulunmadığı, onun için bir tencerenin kaynamadığı ve çoğu zaman arayıp soranının olmadığı bir mekânda mutluluğu nasıl bulur ki? Biz kendi kafamızda mevhum bir huzur tasarlamışız; o talihsizler yuvasına *huzur evi* demekle onun sakinlerinin de gerçekten huzurlu olacaklarını sanmışız. Allah'tan ki bu müesseseler ve oralarda bazı samimi gönüller var da yaşlılarımızı bütün bütün sokağa terk etmiyoruz. Kendileri gibi muhtaç kimselerin arasına atıp bıraksak bile hiç olmazsa bir rahat yatak, bir sıcak çorba imkânı sağlıyoruz. Akabinde, onların da bizim var olduğunu vehmettiğimiz huzuru duymaları için zorlayıp duruyoruz. "Daha ne olsun ne güzel yiyip içip yatıyorlar." der gibi bir tavır takınıyoruz.

Hâlbuki insan, hayvanlar gibi yiyip içen, sonra da yan gelip yatan ve bu şekilde saadete eren bir mahlûk değildir. İnsan, çevresine alâka duyan, tabiata açık bir fıtratı bulunan, evlat ve torunlarıyla, hatta torunlarının torunlarıyla münasebeti olan ve ancak tabiatından kaynaklanan bu alâka ve münasebetlerin gerekleri yerine getirildiği zaman huzur bulan bir varlıktır. Bir tüketim mevsimi hâlini alan hususi zaman dilimlerinde dostlar alış-verişte görsün kabilinden sözde arayıp sormalar ve suni tavırlar mutlu etmez insanı. Senede bir eline tutuşturulan bir demet çiçek sadece onun gönlündeki hasret ateşini alevlendirmeye yarar, dindirmez hicranını. O, alâkaya, sevgiye ve içten bir tebessüme muhtaçtır; yalnızca yeme, içme ve sıcak döşekte uyuma karşılamaz manevî ihtiyaçlarını.

Zinhar, bu konuda hataya düşmeyin, yanlış yapmayın. Unutmayın; anne-babanın hakkını gözetme meselesinde kaybedenler ebediyen kaybederler. Bu hakikate binaen, kolay kolay

yemin etmeyen Nur Müellifi, ebeveynin hukukundan bahsederken birkaç defa *"Sözüme kanaat et, kasem ederim şu hakikat gayet katidir."* [147] demekten kendini alamaz. Başka eserlerde öyle konuşmaz, ele aldığı mevzuyla alâkalı sağlam deliller ortaya koymakla ve akla hitap etmekle yetinir. Fakat söz konusu anne-baba olunca âdeta çığlık çığlık inler; onların hor hakir görülmeleri ve haklarının hafife alınması karşısında feryad ü figân eder. Hakikati en tiz perdeden seslendirir ve hatta yeminler ederek bu gerçek karşısında ciddi olmaları için muhataplarını uyarır.

Anne-baba hukukuna çok dikkat etmeliyiz. Bu vazifenin ihmaline mazeret olabilecek bir hususun bulunmadığına inanmalıyız. Belki bu meseledeki kusurlarımıza karşı bir teselli kaynağı olarak sadece hâlis niyetlerimizi ve sâlih amellerimizi vesile yaparak Cenab-ı Hakk'ın merhametine sığınmalıyız. Onlara karşı vazifelerimizi eksiksiz yerine getirmek için çırpınıyorsak, gerçekten şartlarımızı zorluyor ve onların rızasını almak için uğraşıyorsak, ama bu arada aksatmamaya çalıştığımız hizmetlerin hakkını verme gayretiyle koştururken elimizde olmadan onların hukukuna dair bir kısım kusurlara da engel olamıyorsak, ihtimal, Cenab-ı Allah yapabildiğimiz kadarını makbul sayar. Kim bilir, belki de onlar hakkındaki hasret ve hicranlarımızı bir kısım hata ve kusurlarımızın telafisine vesile kılar.

11. Yeis (Ümitsizlik)

Yeis yani dilimizdeki ifadesiyle ümitsizlik, her hayırlı işin önünde engeldir. Şartlar ne olursa olsun mü'min ümitsizliğe düşmez. İyi bilinmelidir ki şartların aman vermediği, esbabın bilkülliye sukût ettiği zamanlarda bile Cenab-ı Hakk'ın ekstra lütu-

fları olabilir. Bu açıdan, en zor durumlar dahi mü'mini ümitsizliğe sevk etmemelidir. Nasıl sevk edebilir ki? Onun her şeye gücü yeten, her şeyin zimamı elinde olan Rabbi vardır. Dünyanın kuralını kaidesini koyan O Yüce Yaratıcı'dır. Bu kurulu düzen O'nun eseridir. O nasıl ki bu düzeni kurmuş, öyle de zaman zaman o düzeni değiştirir, bazen de askıya alır. Böylelikle kudretinin etkisini, iradesinin işleyişini, düzeni sadece kurup bırakmadığını, düşünen insanlara devamlı bir surette gösterip hatırlatır. Aynı zamanda O, kullarının ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını bilir ve onları gözetir. Onların sesini duyar, her hallerini görür, dua ve münacatlarını işitir. Bütün bunlara iman eden bir mü'min, zorluk ve darlığın şiddeti ne olursa olsun ümitsizliğe düşmez. Rabbine sığınır zira O'na güveni tamdır. Bazen sıkıntı zamanı uzayabilir ama her işin akıbetinin hayra bağlanacağında şüphesi yoktur. O, kendine düşen vazifeleri eda ederse Rabbi onu yüz üstü bırakmaz, er ya da geç –tabii bu da bize göre– lütuflarını sağanak sağanak yağdırır. İşte yeis, bütün bu manaları inkâr gibi bir şeydir. Kur'ân şöyle der: إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ *"Allah'ın rahmetinden, kâfirlerden başka kimse ümidini kesmez."*[148]

Mesela insanlığın karanlıklarla boğuştuğu, cehaletin gemi azıya aldığı, insanlıktan ümidin kesildiği bir ifritten dönemde, Hakikat Güneşi (aleyhissalâtü vesselâm) insanlığın ufkunu aydınlatmış ve bir hamlede, içinde bulunduğu feci durumdan beşeriyeti kurtarıvermiştir.

Havarilerin Hazreti Mesih'ten aldıkları mesajla kısa zamanda koca Bizans İmparatorluğunu sarsmaları başka güzel bir örnektir. Bir avuç insanın, insanlık tarihinin seyrini değiştirecek şekilde o günün en zorba, en acımasız hükümdarlarının hükmettiği

ve aşılmaz lejyonları bulunan bir ülkeyi temelinden sarsmaları akıllara durgunluk verecek bir hâdisedir.

İşte tarihte irili ufaklı hadiseler hâlinde tekerrür edip duran bu ilâhî icraatları bilen, gören, duyan bir mü'min bir kuyuya düştüğünde "Artık buradan çıkmam mümkün değil." diyerek ümitsizliğe düşmez. Çünkü o, her şeye gücü yeten sonsuz kudret sahibi bir Zat'a dayanmaktadır. İlâhî bir inayet neticesinde, oradan geçen bir kervan, düşmüş olduğu kuyuya kovasını salıp kurtulmasına vesile olabilir. Kaldı ki inanmış bir insan böyle ekstra bir inayeti bile beklemez, hiçbir şekilde ye'se kapılmaz, tırnaklarıyla o kuyunun duvarlarına tırmanıp çıkmanın bir yolunu bulmaya çalışır.

Allah'ın sonsuz kudretini mülahaza etmeyip de ümitsizliğe düşmeye ne hakkımız vardır ne de haddimizedir. Zira bizi mülkünde istihdam eden O'dur. Mülk O'nundur ve O, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. İsterse gecede gündüz, kışta da bahar yaratır isterse gündüzü geceye, yazı da kışa çevirir.

Merhum Âkif'in ifadesiyle;

"Ye's öyle bataktır ki, düşersen boğulursun,

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;

Me'yûs olanın ruhunu, vicdanını bağlar..."

Bediüzzaman Hazretleri'nin *"Yeis mâni-i herkemaldir."* [149] ifadesi, bu konudaki veciz beyanlardandır. Yani yeis, her türlü kemalin önünde, ona ulaşmaya mâni olan kocaman bir hendektir. Bu itibarla, olgunlaşma yolunda ve yükselme helezonunda bu-

lunan insanlar, “Bu bâdireyi de atlatabilir miyim?” tereddüdüne düşmemelidirler. Himmetler fevkalade âlî, ruhlar gayet fâtihâne, azimler peygamberâne tutulmalı ve “Allah bizimle beraberse aşamayacağımız engel yoktur” duygu ve düşüncesi içinde hareket edilmelidir.

Havf-Reca Dengesi

Bazı ruhî sıkıntılar ve gönül darlıkları Cenab-ı Allah tarafından, insanları sabra ve nefisle mücahedeye alıştırmak için verilen Rabbânî birer kamçı gibidir. Tembelleşen bir hayvanın kamçı sesiyle harekete geçirilmesinde olduğu gibi, hantallaşan ve ülfet içinde kıvranan insanlar da maruz kaldıkları kabz u bast hâlleriyle âdeta kamçılanmakta ve vazifelerinde canlılığa, ciddiyete ve gayrete sevk edilmektedirler.

İnsan, daima sabır ve şükür kanatlarıyla yol almalı, havf ve reca dengesini hep korumalıdır. Ne var ki bazı kimseler sıkıntı ve zorluk anlarında reca ve sabırla hareket edeceklerine ye’se düşebilmekte; rahat ve huzurlu dönemlerde ise havf ve şükür esaslarına bağlı bir tavır alacaklarına emniyet duygusuyla dolup kendilerini bütün bütün rehavete salabilmektedirler. Oysa her zaman havf ve reca dengesini gözetmenin hayati ehemmiyeti vardır. İnsan, meleklerle aynı safta yer aldığını görse bile asla nefsine güvenmemeli, akıbet ve ahiret hesabına emniyette olduğunu sanmamalıdır. Mutlak yeis küfür sıfatı olduğu gibi, mutlak emniyet de bir küfür sıfatıdır. Evet, nasıl ki akıbet ve ahiret konusunda bütün bütün ümitsiz olmak bir küfür sıfatıdır; bir insanın ameline güvenmesi, akıbetinden hiç endişe etmemesi ve cennete gireceğinden emin olması da öyledir.

İmam Gazzâlî Hazretleri'nin yaklaşımıyla, Allah korkusunun insanı günahlardan uzaklaştırıp sevap atmosferine yaklaştırdığı yerlerde sürekli havf soluklamak; yeis çukurlarına düşmenin muhtemel olduğu veya ölüm emarelerinin iyice belirdiği zamanlarda da recaya sarılmak bir esas olmalıdır. İnsanı laubaliliğe iten "Nasıl olsa kurtulurum!" mülahazasına karşı korku unsurlarını öne çıkarmak, ümitsizlik hazanlarının esip-durduğu anlarda da reca seralarına sığınmak lazımdır. Recanın boş ve amelsiz bir temennî değil rahmeti ihtizâza getirme yolunda kavlî ve fiilî bütün vesileleri değerlendirerek ilahî dergâha iltica kapılarını zorlamanın unvanı olduğu da hiç unutulmamalıdır.

Muhasebede Denge

Başkaları hakkında hüsnüzanna memur olsak ve onların kemali yakalamış olabileceklerini düşünsek de kendi nefsimize sürekli bir surette "Ey eksik, pürkusur, zavallı nefsim, bir türlü olgunlaşamıyor, kemali yakalayamıyorsun." demeliyiz. Fakat bunu derken ümitsizliğe düşmemeye de dikkat etmeliyiz. Zihnimizin bir köşesinde sürekli "Olduğuma da çok şükür. Ya Seni tanımasaydım ya Senin nurundan mahrum kalsaydım?" mülahazasını canlı tutmalıyız.

Olduğumuza da hamd olsun. Ya talihsizler safında yer alsaydık! Hâlimize hamd etmeliyiz. Mükemmeliyet ve tamamiyetin peşinde olurken diğer taraftan da meseleye böyle bir hamd u senâ mülahazasıyla yaklaşmalı ve katiyen ye'se düşmemeliyiz. Tamamiyeti arama ve işin ciddiyetini görme, insanı ümitsizliğe değil daha fazla gayret göstermeye sevk etmelidir.

Hayatını ibadetle geçiren Esved İbn Yezîd en-Nehaî vefat

ederken çok korkuyor ve çok ağlıyor. Ona "Nedir bu hıçkırıklar, günahlarından mı yoksa ölmekten mi korkuyorsun?" diyorlar. Bunun üzerine o büyük Hak dostu "İş çok ciddi. Ben günahlarımdan ya da ölümden değil, küfür üzere ölmekten korkuyorum." diye cevap veriyor. Vefat ettikten sonra rüyada görüyorlar ve "Orada ne muamele gördün, nasıl karşılandın?" diye soruyorlar. O "Vallahi, nübüvvetle aramda dört parmak bir mesafe kalmış gibi muamele ettiler." cevabını veriyor.[150]

Esved İbn Yezid, Alkame, İbrahim en-Nehaî gibi zirve insanlar hep rıza-i ilahiye muhalif bir davranışta bulunma korkusuyla yaşamış, hayatlarını havf ufkunda sürdürmüş; hayır adına yapıp ettiklerine ve ibadet u taatlerine hiç bel bağlamamış, dahası imanlı olarak ölememe endişesini hep taşımışlardır. Ama bütün bunlara rağmen katiyen ümitsizliğe de düşmemiş, rahmet-i ilahiyenin imdatlarına yetişeceği recasını gönüllerinde hep canlı tutmuşlardır. Ümitsizlik hastalığına yakalananların kemale yürümeleri mümkün değildir. İnsanın kendisini yetersiz, eksik ve kusurlu görmesi onu ümitsizliğe değil bilakis eksiklerini tamamlamak için daha ciddi bir ceht ü gayrete sevk etmelidir.

Tevbe Kapısı ve Ümit

İnsan, şeytanın hücumlarına yenik düşmüş ve kendini günahlara salmışsa fakat bunun yanında yer yer aklı başına geliyor, "Ne olacak benim hâlim?" diyor ve pişmanlık da duyuyorsa, ona diyeceğimiz bazı şeyler vardır. Her şeyden önce, Allah'ın rahmeti çok geniştir. O, *"Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."*[151] buyurmakta ve bir kudsî hadiste ilâhî rahmetin her zaman gazabın önünde bulunduğunu ifade etmektedir. Ötede şeytanların bile ümit ve beklen-

tiye kapılacağı böyle engin bir rahmete karşı lakayt kalmak hatta o rahmetin mevcudiyetini inkâr manasına gelecek şekilde ümit hissini yitirip ye'se kapılmak büyük bir günahtır.

İnsan, hayatının son dakikasında bile olsa o tek dakikayı değerlendirip Allah'a dönebilir, O'na yönelip kurtulabilir. Dolayısıyla esas olan, endişeleri deşeleyecek hâdiseler ve günahlar karşısında ye'se düşmek ve karamsarlığa kapılmak değil, reca duygusuyla tevbeye ve salih amellere yapışmaktır. Müslüman, Allah'ın engin rahmeti varken asla ye'se düşmez. Cenab-ı Hakk'ın rahmetine teveccüh ederek yitirdiği şeyleri bulmaya ve kaçırdıklarını telafi etmeye bakar.

Sizi korku ve endişeye atan sâikler nelerse onları düşünüp çareler aramanız lazım. Neden korkuyorsunuz veya sizi ye'se doğru iten şeyler nelerdir? "Ben mahvoldum, battım, işim bitti benim; beni kaldırıp partal bir eşya gibi cehennemin bir gayyasına savururlar artık!" diye düşünürken neye binaen bu türlü mülahazalara dalıyorsunuz?

İşte evvela Cenab-ı Hakk'ın rahmetini, merhametinin enginliğini ve O'nun hakkındaki recanızı gözlerinize sağlam bir gözlük gibi geçirmeli, sonra da sizi endişelendiren şeyler nelerse onları tespit edip çaresini aramalısınız. Gözlerinize hâkim olamamak mı korkutuyor sizi? O zaman gözlerinizi harama nazar etmekten korumaya bakmalısınız. Dudaklarınızın arasından dökülen şeyler mi karartıyor ahiretinizi? Öyleyse ağzınızı sadece hayır için açmalısınız. Hevâ ve hevesinize düşkünlüğünüz mü matlaştırıyor ufkunuzda akıbetinizi? O hâlde keyif ve lezzeti helal dairesinde aramalı ve yapıp ettiğiniz her şeye helal vizesi sormalısınız. Yani korku

ve endişeler, sizi sizinle yüzleşmeye sevk etmeli. Kendi hayatınızın muhasebesini yapmalısınız. Perişan hâllerinize bakmalı, kırılan noktalarınızı onarmalı, çatlayan yanlarınızı sarmalı ve eksiklerinizi telafi etmeye çalışmalısınız.

Bu açıdan, insan çok büyük hata ve günah bile işlese; –Allah korusun– kasten insan öldürse, zina etse, içki içse, ye'se düşmeyip hemen kendisini Cenab-ı Hakk'ın rahmet deryasına salmalı ve tevbeye sığınmalıdır. Allah Teâlâ her insana, onun irfan ve idrak seviyesine göre kendisine yönelme merdiveni uzatmış; kulları için tevbe, inâbe ve evbe basamakları kurmuştur. Bir kudsî hadiste *"Ey âdemoğlu, Bana dua eder ve Benden affını istersen, günahın ne kadar çok olursa olsun affederim. Ey insan, günahların ufukları tutacak kadar çoğalsa ama sen yine istiğfar etsen, çokluğuna bakmadan günahlarını bağışlarım. Ey âdemoğlu, dünya dolusu hatayla da olsa Bana şirk koşmadan huzuruma gelirsen dünyayı dolduracak kadar mağfiretle sana muamele ederim."*[152] buyurmuştur.

Öyleyse bir kulun günahı ne olursa olsun ona düşen, o günahı terk etmek, pişman olmak, tevbe etmek, kul hakkına girdi ise kul haklarını ödemek, o günaha bir daha dönmemek, günahlardan uzak durmaya azm ü cezm ü kast eylemek ve bu kararında sağlam durmaya çalışmaktır. Nitekim, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) haber vermişlerdir ki bir insan yüz defa tevbesini bozmuş olsa bile "Allah'ım ben yine düştüm; günahımı bağışla, beni affet." diyerek ve o çirkinliklere dönmeme hususunda kesin karar vererek bir kere daha tevbe etse Allah onun tevbesini yüz birinci defa da kabul eder.

Önemli olan *"Hem endişe içinde hem de ümitlerle dopdolu*

olarak yalnız O'na yalvarın; bilin ki, O'nun rahmeti, kalbleri ihsan şuuruyla çarpan kimselerle beraberdir."[153] mealindeki âyette emrolunduğu gibi endişe duygusunu ümitle dengeleyerek O'na yalvarmaktır. *"Kullarım Beni Senden soracak olurlarsa bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da davetime icabet etsin ve Bana hakkıyla inansınlar ki doğru yolda yürüyerek selamete ersinler."*[154] ilahî beyanına itimat ederek O'na yönelmek ve O'nun icabet edeceğine de katî inanmaktır.

Böyle bir tevbe yolu varken ve Allah "En Merhametli" iken ne diye ye'se düşeyim? Ye'sin babası şeytanken, neden kendimi onun acımasız kollarına bırakayım? Hayır, Âkif gibi *"Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar / Me'yûs olanın ruhunu, vicdanını bağlar."* demeli; ayağa kalkıp doğrulmalı, elime tevbe baltasını alarak bütün günahların başını kırmalıyım.

12. Taassup

Arapça bir kelime olan taassup; bir şeye, bir düşünceye körü körüne bağlanma, işin önünü arkasını hesap etmeden sadece kendi anlayış ve kendi beğenisine göre meseleleri değerlendirme, akla uymayan ve dinin ruhuna ters düşen hususlarda bile inat ve temerrüt içinde bulunma demektir. Taassup ile Türkçemizde sinirlilik manasına kullandığımız *asabiyet* aynı kökten gelir. Demek taassup, tamamen sinir ve hisler üzerine kurulan bir davranış şeklidir, dem ve damara dayanan, cismâniyet ve hayvaniyetten beslenen bir his ve duyuşun dışarıya vurmasıdır.

Kelime, türediği kip itibarıyla da tekellüf manası ihtiva etmektedir. Bu yönüyle o, bir mevzuda ifrat derecede haksız yere inatta bulunma, ayak diretme, kendisi ve kendi düşüncesi dışın-

dakileri hiçe sayarak kendi bildiğine gitme, âlemi görmezden ve duymazdan gelerek her şeyi kendi nefsine bağlama gibi manalara gelmektedir. Görüldüğü gibi taassup; mantık ve muhakemeden uzak bir davranıştır. Bundan dolayıdır ki mutaassıp birinin düşünce ve muhakemeyle hareket etmesi mümkün olmadığı gibi, vicdan mekanizmasının bir iç duyuşu olan ihtisaslara açılması da mümkün değildir. Türkçemizde, –nüansları bulunmakla beraber– taassup kelimesi yerine yobazlık, bağnazlık ve fanatizm kelimelerini de kullanırız.

İmana Engel Bir Faktör

Ehl-i inkâr ve ehl-i ilhad öteden beri inananlara karşı hep taassup göstere gelmişlerdir. Mesela Asr-ı Saadet'teki kâfir ve münafıklar İslâm'a ve Müslümanlara karşı taassupla hareket etmiş ve Kâinatın İftihar Tablosu'na karşı körler ve sağırlar gibi davranmışlardır. Oysaki O Ferîd-i Kevn ü Mekân'a, doğru bakabilselerdi, doğru bakanların gördüğünü onlar da görecek; O'nun inci-mercan sözlerine azıcık kulak verselerdi, doğru duyanların duyduğunu onlar da duyacaktı.

Münkir ve mülhitler, O'nun (aleyhissalâtu vesselâm) tebliğ ettiği hakikatler karşısında az bir düşünseler, tefekkürde bulunsalardı doğru görecek, doğruyu anlayacak ve o dosdoğru yola tâbi olacaklardı. Fakat ne yazık ki taassup, garez, kin ve nefret gözlerini kör etti; bütün güzelliklerin üstünü örttü ve onları inkâra sürükledi.

Zaten kibir; zulüm ve bakış zaviyesini ayarlayamamanın yanında, imana girmeye mâni olan veya insanın iman dairesinden çıkmasına sebep olan faktörlerden biri de doğru olup olmadığını

değerlendirmeksizin körü körüne ataları taklit etmektir. Esasında böyle kör bir taklit, taassubun farklı bir şeklidir. Nitekim cahiliye dönemi insanları, sırf atalarından miras olarak aldıkları cahiliye argümanlarıyla İslâm'a karşı çıkmışlardı. Hudeybiye antlaşması öncesinde Medine'den ayrılarak Kâbe'yi tavaf etmeye gelen mü'minleri engellemelerini de Kur'ân-ı Kerim *hamiyyet-i cahiliye (cahiliye taassubu)* olarak isimlendirmiştir.[155] Onlar, âdetlerinin delinmemesi, o güne kadar uygulayageldikleri teamüllerde kırılmalar olmaması ve diğer Arap kabilelerine karşı gururlarının zedelenmemesi uğruna böyle bir taassup yoluna girmiş ve Müslümanların Mekke'ye girmesine engel olmuşlardı.

Aslında buna benzer hâdiseler yer yer günümüz dünyasında da yaşanmaktadır. Mesela siz dininize, semavî değerlerinize ait hususiyetlerle kendinizi ifade etmek istediğinizde bazıları hemen harekete geçer ve anlam veremediğiniz bir sertlik ve katılıkla sizi engellemeye çalışırlar. Hatta siz devletinizi, yeryüzünde muvazene unsuru olabilecek bir konuma ulaştırma adına plan ve projeler ortaya koysanız; ülkenizi, dünyanın en itibarlı, en müreffeh, en güçlü bir ülkesi durumuna getirme adına didinip dursanız yine de bir kısım mutaassıp insanlar, o güne kadar alışageldikleri âdetlerine dokunduğunuzdan dolayı size engel olmaya çalışacak ve hakkınızda şöyle diyecektir: "Bunlar iktisadî üstünlük, ekonomik refah veya bu milleti zirveye taşıma bahanesiyle esasında bizim değerlerimize zarar vermek istiyorlar."

Onların telakkilerine hiçbir şey demeseniz, onların ikonlarına ilişmeseniz dahi, sizin anlayış ve mülahazalarınız toplum tarafından kabul gördüğünde onlar kendilerini ihmale uğramış hissedecek ve sizin ortaya koyduğunuz bu faaliyetlerle kastî olarak

onları ve onların benimsedikleri değerleri unutturmaya çalıştığınızı düşüneceklerdir. Dahası, –muhalfarz– siz bir merdiven bulup doğrudan doğruya cennete ulaştıracak yollar açsanız; bağnazlığa müptela olmuş bir kısım kimseler yine de bunu kabullenmeyecek, buna bir kılıf bulmaya çalışacaklardır.

Taassubun Yurdu, Milleti Yoktur

Taassubun belli bir yeri, yurdu, milleti, devleti yoktur. Bu kötü özellik, değişik anlayış ve düşüncelere sahip her türlü insana sirayet edebilir. Hatta dindar görünen kimselerde de tesiri görülebilir. Öyle ki bazıları, Allah rızası için değil de sırf sahip oldukları iptidaî bilgilerin doğruluğundan hareket ederek her şeyi kendi dar görüş ve dar düşünceleri zaviyesinden ele alıp değerlendirir; dolayısıyla teferruata ait çok meselelerde katı, müsamahasız ve hoşgörüsüz bir tutum sergilerler.

Günümüzde güya din adına, canlı bomba olmak suretiyle işlenen cinayetler de – şayet bu işin görünür failleri, birileri tarafından ilaçlarla veya illüzyonla uyutulmuyor, beyinleri kontrol altına alınmıyor, iradeleri felç edilmiyor ve robotlaştırılmıyorlarsa – böyle kör bir taassubun sonucudur. Bu öyle bir marazdır ki insanlar, hak zannettikleri bir meseleyi ikame etmek için farkına varmaksızın kendi mânevî hayatlarını mahvediyorlar. Zira bellerine bağladıkları bombalarla intihar edip çoluk çocuk, yaşlı, kadın demeden masum insanların canına kıyanlar, yaptıkları bu amelle ancak cehennemi hak ederler. Bir insanın, cennet yolunda yürüyebilecek ve başkalarını da o yola sevk edebilecekken gidip cehenneme yuvarlanması ne acı ve ne hazin bir akıbettir!

Taassup Değil Salâbet-i Diniye

Mü'minde taassup olmaz. Çünkü mü'min hakperesttir. Onun vazifesi, hakkı tutup kaldırmaktır. Bu açıdan hakka gönül vermiş bir insanın hakka karşı çıkması, hakkın karşısında ayak diretmesi, onu görmezlikten gelmesi düşünülemez. Aksi takdirde o, hakka karşı saygısızlık yapmış olur. Bu yüzden mü'minde taassup olmaz, salâbet-i diniye olur.

Salâbet, bir mevzuda pek ve sağlam olma, ayağını yere sağlam basma ve böylece söz, fiil ve hâl olarak kaymama kararlılığı içinde bulunma demektir. Sertlik, katılık ve müsamahasızlık demek değildir. Salâbet-i diniye; şartlar ve hâdiseler ne kadar değişirse değişsin bir insanın, dininin ortaya koyduğu bütün hükümleri yaşama mevzuunda tam bir kararlılık ve samimiyet ortaya koyması demektir. Başka bir ifadeyle o, âlem değişse, herkes başkalaşsa, kitleler dünyanın cazibedar güzelliklerine kapılıp gitse bile insanın bütün tavır ve davranışlarında Allah'ın rızasını takip etmesi, dinin hiçbir emrinde gevşeklik göstermemesi ve her şeye rağmen, her türlü şartta kendi olarak kalma mevzuunda kararlı durmasının ad ve unvanıdır.

Salâbet-i diniye çizgisine erişebilmek için mü'minin, taklidî imandan tahkikî imana ulaşması, sonra da iman hakikatlerinde sürekli derinleşme peşinde koşması ve ele aldığı her meseleyi akl-ı selim ve muhakeme süzgeçlerinden geçirerek ilim blokajı üzerine oturtması gerekir.

İşte böyle bir marifet yolcusu karşılaştığı her hâdisede Allah'a dayanır, takvaya sarılır, sebeplere riayet eder. Her adımını temkinle atar, oyuna gelmez ve asla hisleriyle hareket etmez. Zira onun ruhunda oluşturduğu marifet, muhabbet ve aşk u iştiyak pe-

teği her konuda ona yol gösterir. Bu açıdan taassup, daha ziyade, mukallitlerin ve kulaktan dolma bilgilerle hayatını idare eden kimselerin tavır ve davranışlarında kendini gösterir.

Evet, bir mü'minin taassuba düşmeden salâbet-i diniye çizgisinde hayatını sürdürebilmesi için, öncelikle Kur'ân ve Sünnet'teki temel esasları çok iyi bilip hazmetmesi, sonra da ulaştığı her yeni bilgi ve düşünceyi bu iki kutsî kaynağa göre test etmesi, Kitap ve Sünnet'ten anladıklarının da selef-i salihînin safiyâne içtihat ve istinbatlarıyla sağlamasını yapması, farklı bir tabirle bugüne kadar gelip geçmiş İslâm büyüklerinin mânevî icma olarak isimlendirebileceğimiz ortak mütalâalarını nazar-ı itibara alması gerekir. Bütün bunları sağladıktan sonra da o, ellerini yüce dergâha açıp:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً

"Rabbimiz, bizi hidayete erdirdikten sonra kalblerimizi kaydırma ve katından bizlere hususi rahmette bulun."[156] duasıyla her türlü tercih ve kararında Cenab-ı Hakk'a sığınmalıdır.

Taassup ne kadar çirkin bir sıfatsa dinde salâbet gösterme de o kadar güzel bir sıfattır. Çünkü salâbet, dini yaşama mevzuunda kırılmama, çatlamama, sarsılmama, devrilmeme ve âdeta bir âbide gibi dimdik yerinde durma demektir. Esasında taassup sahibi bir insanın salâbet-i diniyede olduğu gibi kararlılık sergilemesi, bulunduğu yerde sabitkadem kalabilmesi çok zordur. Zira o, mantık ve muhakeme ışığında değil, hislerinin güdümünde hareket etmektedir. Dolayısıyla bugün bir ideoloji uğruna taassup gösterenler, başka bir gün başka bir ideoloji uğruna taassuba girebilirler. Mesela bakarsınız bazı kimseler bir dönem, cismâniyet ve hay-

vaniyeti her şey gören bir ideolojinin mutaassıp birer temsilcisi olmuş, başka bir dönem ise spiritüalizmin tesirinde kalarak onun propagandasını yapmaya başlamışlardır. Fakat Asr-ı Saadet'teki kâmil ve hakiki bir mü'min, temel değerler itibarıyla nerede duruyorsa, ondan dört asır sonra gelen bir mü'min-i kâmil de on dört asır sonra gelen bir mü'min-i kâmil de aynı konum ve duruşu muhafaza eder.

Zaman ve şartların ortaya koyduğu ihtiyaçlara göre istinbat ve içtihatlarda bulunmaya gelince, o ayrı bir meseledir ve salâbet-i diniyeye aykırı değildir. Kur'ân ve Sünnet'i referans alarak, selef-i salihînin kullandığı yol ve metodu kullanarak zamanın ve şartların getirdiği boşlukların doldurulması, gelişmeye doğru yol alındığının göstergesidir. Hiç şüphesiz böyle bir gelişme de başkalaşma, kendini beğendirme adına fantezilere girme, makul olup olmadığına bakmadan bir mesele üzerinde taassup gösterme gibi hususlardan tamamen farklıdır. O, sınırlı nasslarla sınırsızlığa ulaşmanın, İslâm'ın evrensellik ve kuşatıcılığının bir ifadesidir.

13. Riya ve Süm'a

Riya bir şeyi yaparken başkaları görsün diye, *süm'a* ise duysunlar diye yapmaktır. İkisi beraber kullanıldığı gibi ayrı ayrı ve birbiri yerine kullanıldığı da olur. Aslında bu manada ikisi de ihlasın zıddı olarak kullanılan kavramlardır.

Cenab-ı Hakk'ın rızasına ulaşabilmek için insanın söylediklerini hâlisane söylemesi, yaptıklarını hâlisane yapması çok önemlidir. Zira amel bir cesetse ihlas onda can, amel bir kanatsa ihlas da diğer kanattır. Ne ceset cansız olabilir ne de tek kanatla bir yere varılabilir.

Hâlisane söylenilen söz ve yapılan amel, Hak katında o kadar kıymetlidir ki melekler onu ağızlarına alır, vird-i zeban ederler. Ruhaniler de onu bir tesbih gibi çeker dururlar. Evet, ağızdan çıkan ifadeler, heyecan mızrabı yemiş gibi kalbin bamtelinin sesi ve soluğuysa dilden dile dolaşır hatta gider ta Hazîretü'l-Kuds'e ulaşır. Samimane ifade edilen bu türlü sözler, hafızalarda kaldığı sürece, o sözü söyleyen insanın amel defterine sürekli hasenat akar durur. Böylece ağızdan çıkan her bir kelime, kopyalarıyla nâmütenâhî hâle gelir.

Ne var ki insan, sesiyle, soluğuyla, ses tonuyla, mimikleriyle işin içine kendi mülahazalarını karıştırır, kendini ifade etmeye çalışır ve kendini ispat gayreti içinde olursa kazanma kuşağında kaybeder ve neticede böyle bereketli bir mükâfattan mahrum kalır.

Mesela, insanı sonsuzluğun semalarında dolaştıran ve onu götürüp ta melekler âlemine ulaştıran namaz gibi ulvî bir ibadette *Subhâne Rabbiye'l-azîm, Subhâne Rabbiye'l-a'lâ, Rabbenâ leke'l-hamd* demek ne kadar enfestir ve ne kadar şâyân-ı takdir bir ameldir. Fakat bunları söyleyen kişinin aklının köşesinden azıcık "Ben bunları söylüyorum, başkaları da duysun, bilsin." düşüncesi geçse bu tesbihlerin kolu-kanadı kırılmış, geride bir kısım ölü kelimeler bırakılmış ve o güzel namaz ibadeti de ruhsuz bir kalıp ve müsemmâsız bir isim hâline getirilmiş olur. İnsan bu tesbihleri yüzde bir bile olsa iradi olarak başkalarına duyurma mülahazasına girerse o kelimelerin ruhunu o ölçüde kaçırmış olur.

O hâlde insan, yaptığı bütün amellerde ihlas mülahazasına kilitlenmelidir. Dışarıdan bakan biri onu sıradan ve basit bir kulübecik gibi görmeli fakat o, Dolmabahçe Sarayı'ndan daha göz

kamaştırıcı, Topkapı Sarayı'ndan daha asaletli bir iç dünyaya sahip olmalıdır.

Riya Gizli Şirktir

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ اَلشِّرْكُ الْأَصْغَرُ *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey küçük şirktir."* demiş, sahabe-i kiram efendilerimizin وَمَا الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ *"Küçük şirk nedir?"* sorusuna da اَلرِّيَاءُ *"Riya"* cevabını vermiştir. [157]

Bir başka hadislerinde de Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"gizli şirk"*i, insanın başkası görsün diye kalkıp özene bezene namaz kılması örneği üzerinden açıklamıştır.

Şirkin böyle gizli olanını İbn Abbas da şöyle bir benzetmeyle anlatmıştır: *"Şirk, karanlık bir gecede büyük bir kayanın üzerinde yürüyen karıncadan daha gizlidir."*[158] Demek ki riya o kadar sinsi ve gizli bir şirktir ki çoğu zaman insan onu fark etmemekte, bundan dolayı da ibadet ü taati ve hak yolundaki hizmetleri berhevâ olup gitmektedir.

Allah yolunda koşturan insanlar yaptıkları işlere şirk bulaştırdıkları zaman, Cenab-ı Hak cebr-i lutfî olarak yer yer ehl-i dalâleti onlara musallat edip kulaklarını çekebilir. Eserlere baktığımızda Hazreti Üstad'ın gerek "Şefkat Tokatları" bahsinde gerekse *Lâhikalar*'da bu konuyla alâkalı çok sayıda misal serdettiğini görürüz. Şunun da unutulmaması gerekir ki maruz kalınan belalar, işlenen cinayet ve cürmün büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Hata ve günahın büyüklüğüne göre, gelen tokat şefkat tokadı olabileceği gibi nikmet/azap tokadı da olabilir.

Riya ve süm'a gibi hastalıklar farklı farklı şekillerde kendini gösterir. Doğrudan doğruya sırf başkaları görsün ve başkaları duysun diye yapılan ameller vardır. Böyle bir amelden Allah katında hiçbir şey beklenemez. Bir de, aslında ihlasla başlanılan bir amel vardır da insan sonradan başka mülahazalara girer ve amel safiyetini yitirir, bulanıklaşır.

Münafıkların namaza dururkenki hâlleriyle alâkalı Kur'ân-ı Kerim'de resmedilen şu tablo birinci duruma misal olarak verilebilir: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَآءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللهَ إِلَّا قَلِيلًا *"Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onların hilelerine ve oyunlarına karşılık verir. Onlar namaza kalkarken üşene üşene ve sırf insanlara gösteriş yapmak için kalkarlar. Yoksa aslında Allah'ı pek az anar, pek az hatırlarlar."*[159]

Devr-i risaletpenahide Müslümanların hâkim olduğu dönemde münafıklar, menfaat ve çıkar mülahazalarından dolayı Müslümanlar gibi namaz kılıyor, görünme gayreti içinde bulunuyorlardı. Namazları gönülsüzce kıldıklarından dolayı da mescide ayaklarını sürüye sürüye, gevşek gevşek, esneye esneye geliyor, namazı kerhen kılıp apar topar mescitten kaçmanın yoluna bakıyorlardı. Yani aslında namaz kılma gibi bir dertleri yoktu, sadece öyle görünmeye çalışıyorlardı. Namaz için söylenen bu hususu, ibadet olsun olmasın diğer bütün ameller için düşünebiliriz.

Bazen de ortaya konulan amel, sırf başkalarına gösterme-duyurma gibi bir maksada matuf olmamakla beraber, şahıs o ameli yerine getirirken başkalarının görmesini mülahazaya alma, onların takdirlerini kazanmaya çalışma, bunun için de mesela amelin keyfiyetini derin gösterme gibi bir inhirafa kendini kaptırabilir.

Yine namaz üzerinden örnek verecek olursak kişi, yalnız başınayken namazını geçiştirerek kıldığı hâlde başkalarının yanında özene bezene namaz kılıyor gibi bir tavır içine giriyorsa, bu kimse de hadiste geçtiği üzere şirk kokan bir davranışta bulunuyor demektir.

Yapılan her şey Allah için yapılmalı. *Lillâh, lieclillâh, livechillâh* dairesinde hareket edilmeli. Bizi yaratan, sahip olduğumuz her şeyle donatan O'dur, âhirette de O'nun huzuruna çıkacağız. Başkalarına görünmeye, başkalarının takdirlerini kazanmaya çalışmanın bu dünyada bazı durumlarda muvakkaten bir kıymeti var gibi görülse de hakikatte ve ötede O'nun huzurunda hiçbir kıymeti yoktur. Rabbimizin karşısında –hafizanallah– bizi rezil rüsvay edip mahcup duruma düşürmekten başka bir işe yaramayacaktır.

14. Laubalilik

İnsan kendi mahiyetini, özündeki derinlikleri, varlığın hedef ve gayelerini ancak imanı sayesinde sezip kavrayabilir. Nereye ve neye yönlendirildiğini, vazife ve sorumluluklarını bilen bir mü'min, büyük bir ciddiyet içinde ve mesuliyet şuuruyla tevcih edildiği hedefe doğru yürür. İmanda kemal ufkuna uyanamamış ve mahiyetindeki acz u fakr duygusu uyarılamamış bir insan ise önce bencilliğine yenik düşer, kibre girer. Daha sonra çalım, caka ve başkalarını hafife alma türünden komplekslere kapılır, en sonunda da şahsî hazlarından gayrı bir şey düşünemeyen bir gurur âbidesi ve çeşit çeşit illetlerle mâlûl bir hâl alır.

İnsanları bazı kusurlu ve eksik yanlarından dolayı küçümseyerek onlarla alay etme ve her şeyi gülüp neşelenmek için bir se-

bep gibi değerlendirerek hürmetsiz, dikkatsiz ve laubali davranma şeklindeki kötü huylar çoğunlukla iman zaafından kaynaklanır.

Gülmenin de bir mantığı olmalıdır. Her şeye gülmek ve laubali davranmak bizim ahlak anlayışımızda yoktur. Fakat ne yazık ki toplum içerisinde basit şeyler karşısında gülüp eğlenenleri görmek her zaman mümkündür. Bu laubaliliğin arkasında, ona esas teşkil edebilecek bir mantık söz konusu değildir. O türlü davranışlarda insanî bir düşünce tarzı da yoktur. Hiç olmayacak şeylere bile gülme ve laubalilik, gafletten kaynaklanmakta ve bulaşıcı bir hastalık gibi yaygınlaşmaktadır.

Gençlik ve Güzel Ahlak

Mehâsin-i ahlak da dediğimiz ahlak ve huy güzelliğinin arkasında güçlü bir iman bulunduğu gibi, *mesâvî-i ahlakın* yani kötü huyların ve ahlaksızlığın temelinde de imandaki eksiklik vardır. Hem mehâsin-i ahlak hem de mesâvi-i ahlak, konu itibarıyla diyanet içinde mütalaa edilen hususlardır. Diyanet ise dinin hükümlerini gözetmek, muktezasınca amel etmek ve yasaklarından da kaçınmaktan ibarettir. Dolayısıyla insan, iman esaslarına iyi inanır ve inancının gereğine göre amel ederse güzel ahlaka ulaşmış, çirkin huylardan da uzak kalmış olacaktır.

Güzel ahlaklı nesiller yetiştirmek ve insanları mesâvi-i ahlaktan uzak tutmak için de önce dinimizin; başkalarını hafife alma, onlara yakışıksız lakaplar takma, onlarla alay etme, her fırsatta gülüp durma ve sürekli laubali davranma gibi kötü huylara bakışı iyi bilinmelidir. Din hayata hayat kılınmalı ve sonra da bunlar diğer insanlara usulünce anlatılmalıdır. El, dil ve kalb ile müdahale şeklindeki *emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker*, şartlara göre ve

üslubuna uygun olarak yerine getirilmelidir. Özellikle gençlerimizi, lakaytlıktan ve yılışıklıktan kurtarmak, nefisperestlik ve şahsî haz düşüncesinden uzaklaştırarak birer gaye insanı hâline getirmek ve onlardaki gülme ve eğlenme isteğini biraz olsun çile ve ızdırap duygusuyla dengelemek için onlara her şeyden önce öz değerlerimiz ve kendi kültürümüzün esasları öğretilmelidir.

İdeal nesiller yetiştirmek, her şeyden evvel bir iman mevzuudur ve şimdiye kadar bu meseleye sahip çıkanlar da hep imanı kuvvetli insanlar olmuştur. Bu bizim her zaman ısrarla üzerinde durmamız gereken bir konudur. Peygamber Efendimiz'in devrinde koca bir cemiyet içinde, birkaç samimi ve imanı kavi insanın başlattığı bir tebliğ ve temsil hareketinin, kısa zamanda ma'şeri vicdanda makes bularak yüzbinlerin derdi-davası hâline gelmesi başka şekilde izah edilemez. Allah Resûlü'nün, üzerine bir güneş gibi doğduğu o karanlık döneme bakılırsa, o günün insanının bugünün laubali fertlerinden hiç de farklı olmadığı görülecektir. Onlar da birbirini alaya alıyor, cahiliye şiirlerinde görüleceği üzere, sürekli birbirini tahkir eden sözler söylüyorlardı. Hiç olmayacak meseleleri gülme bahanesi yapıyor, muhataplarını en çirkin lakaplarla çağırıyor ve herkesi küçümsüyorlardı. Fakat Hazreti Bediüzzaman'ın ifadesiyle, Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) son derece vahşi, âdetlerinde mutaassıp ve inatçı kavimlerin çirkin âdetlerini ve ahlak-ı seyyielerini yirmi üç sene gibi çok kısa bir sürede kaldırıp atmış, onları ahlak-ı hasene ile teçhiz edip bütün âleme muallim ve medeni milletlere üstad eylemişti. [160]

Mâlâyâniyata Karşı Tavır Koymalı

Öyleyse adım atmaya gönüllerdeki iman esaslarını takviye

ile başlamalı ve bunun için de meclislerinizi hep sohbet-i cânân meclisi hâline getirmelisiniz. Sizi Allah'a yaklaştırmayan, Peygamber Efendimiz'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) münasebetinizi daha sıcak hale getirmeyen ve O'nu yeniden bütün canlılığıyla içinizdeymiş gibi duymanıza vesile olmayan konulardan yılandan, çıyandan kaçıyor gibi uzak durmalısınız.

Özellikle de arkadaşlarınız arasında sözü-sazı dinlenen biriyseniz mâlâyânî şeylerin yapılmasına ve konuşulmasına karşı ciddi tavır koymalısınız. Mesela, bulunduğunuz mecliste birinin gıybeti yapılsa, eğer aklınız başınızdaysa, siz ya orayı terk etmeli ya da üslubunca o gıybeti sona erdirmelisiniz. Çünkü bir mü'minin ayıplandığı bir meclise Allah'ın teveccühü yoktur. Bir mü'min hakkında suizanların seslendirildiği bir mekâna rahmet nazarıyla bakılmaz. Ümit nesline rehber olma azmindeki bir insanın da Allah'ın teveccüh etmediği ve rahmet şualarının inmediği bir mekânda hiç işi olmamalıdır.

Bu açıdan, bizim atmosferimizde insanları ayıplamanın, en basit şeyleri alay mevzuu yapmanın, ehl-i gaflet gibi laubaliliğe girmenin ve ehl-i dünya misali gülüp eğlenmenin yeri yoktur. Bunlar bir yana, bir araya gelişlerimizi hep ciddi rûznâmelere bağlamamız bizim şiarımız olmalıdır.

Daima bir disiplin insanı olarak yaşamalıyız. Gelip gitmelerimiz, oturup kalkmalarımız, sohbet mevzularımız, meselelere yaklaşımımız, üslubumuz ve ses tonumuz itibarıyla bir endazeden çıkmış gibi imrendirici olmalıyız. Müzakerelerimizi mutlaka sohbet-i cânâna bağlamalı, konuşacağımız meseleleri önceden belirlemeli, okuyacağımız metinleri seçmeli, beraber çözeceğimiz

problemleri tayin etmeli ve bir araya geldiğimizde mutlaka hayırlı bir iş için gelmeliyiz.. oradan ayrılırken de bir müşkili çözmüş olarak ya da yeni bir projeyi tamamlayarak ayrılmalıyız.

Ciddiyet Tabiatımız Hâline Gelmelidir

Zannediyorum, bizim davranışlarımızdaki alacalık, bu duygu ve düşüncelere kendimizi alıştıramamaktan ve ciddiyeti tabiatımız hâline getirememekten kaynaklanıyor. Bazen tam bir mesuliyet insanı gibi davranma, bazen de en küçük bir sebeple sululuklara, ciddiyetsizliklere ve laubaliliklere girme şeklindeki gelgitler, ciddiyet ve vakarı tabiatımızın bir derinliği yapamadığımızı gösteriyor. Ciddi insanlar arasındayken tuhaf tuhaf ses akortları, davranış ayarlamaları ve hareket tarzlarıyla asıl kimliğimizin çok çok üstünde bir görünüş sergiliyor ve riyakarlık yapıyoruz. Heyhat, yalnız olduğumuz zamanlarda ya da laubali insanlar arasında bulunduğumuz anlarda ise görenlere "İman bu adamın neresinde?" dedirtecek kadar dinî değerlerden kopuk bir hâl izhar ediyoruz. Az önce hüzünden yaşaran gözlerimiz daha on dakika bile geçmeden kahkahadan dolayı sırılsıklam olabiliyor. Bazılarımız itibarıyla İslâm'a ait güzellikler tabiatımıza tam sinmemiş olduğundan, en basit bir hatırlatıcıyla kendimizi ancak ehl-i dünyanın meclislerinde görülebilecek komikliklere, gülmelere, kahkahalara ve laubali tavırlara salabiliyoruz. Salıyor ve en kudsî hakikatleri kendi lakaytlığımıza kurban ediyoruz.

Bu çelişkilerden mutlaka kurtulmalıyız. Bunun için de her şeyden önce iman mevzuundaki problemlerimizi halletmeliyiz. Din, hem nazarîsiyle hem de amelî yanı itibarıyla hayatımıza hayat olmalı; nabızlarımız onunla atmalı, bakışlarımızda o nümayan ol-

malı, yüz çizgilerimizde sürekli o belirmeli ve bize bakan, simamızda onu okumalı. Zira din ancak tabiat hâline geldiği zaman kendinden beklenen fonksiyonu edâ edebilir. O tabiatımızın bir derinliği hâline geleceği âna kadar alaca yaşamaktan ve çelişkiler arasında kalmaktan kurtulamayız. Bazen mü'min gibi görünmeyi tuttursak ve bir ciddiyet abidesi gibi hareket etsek de bu hâlimizi her zaman korumamız mümkün değildir.

Uhrevîlik Ahlakı

İmanda kemâle yürüyen ve Allah'la böyle bir münasebete geçen insanın düşünce ve tavırlarında şaşmayan bir doğruluk, mütemâdî bir samimiyet, sürekli bir ciddiyet ve bir uhrevîlik belirir. O insanın iç fotoğrafı hâline gelen bu ahlak, diyanet mülahazasıyla işlene işlene zamanla onun bütün davranışlarına akseder. Eline-ayağına, gözüne-kulağına, diline-dudağına, sesinin tonuna, vurgularına ve hatta mimiklerine bile hükmünü geçirir. Zaten *"Görüldüğünde Allah hatırlanır."*[161] hakikati de bu kıvamdaki bir mü'mini işaretler.

Değişik münasebetlerle yâd ettiğim büyük hadis âlimi Abdullah İbn Mesleme, tarihte binlerce emsali bulunan bu seviyedeki mü'minlerden biridir. Öyle ki Ka'nebî diye tanınan bu büyük insan, bir topluluğa uğradığı zaman onun görünüşünde müşahede ettikleri mehabetten dolayı oradaki insanlar *Subhânallah, Lâ ilâhe illallah* demekten kendilerini alamazlarmış. Kendisini görenlerden birinin "Ne zaman Ka'nebî'yi ziyarete gitsek onu uçurumun kenarındaymış da neredeyse cehenneme düşüverecekmiş gibi haşyet hâlinde görürdük." diyerek vasfettiği bu hak dostunun hâli elbette ki çevresindekilere tesir etmiştir.

Abdurrezzak İbn Hemmam, döneminin en büyük âlimlerinden biri olarak bilinen İbn Cüreyc hakkında demiştir ki: "Onu ilk gördüğüm zaman, 'İşte Allah korkusundan yanıp tutuşan bir hak dostu!..' demeden edemedim."[162]

Evet, o hakikat erlerinin uzun boylu sözler söylemelerine gerek yoktur. Hâlleri imanlarına şahittir onların. İnsan, çehrelerine nazar edince alacağını alır; gözlerinin içine bakınca ruh inceliklerini görür ve ürperir.

Günümüz Müslümanları olarak bizim en ciddi eksiklerimizden biri, Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğuna gönülden inanamayışımızdır. Bu konudaki malûmatımız daha çok nazarî bilgiden ibaret. Nazarî malûmat da hayata hayat kılınmayınca, hâl ve tavırlarımızdan laubalilik ve gayr-i ciddilik dökülüyor.

Maalesef tavırlarımız mü'mince değil. Bu sebeple ruhlara nüfuz edemiyoruz. Hâlbuki ben bu daire içinde, o sâbikûn u evvelûnu hep ciddi ve vakur gördüm. Onlar nerede durduklarının farkındaydılar. Harem dairesinin önünde el pençe divan duruyor gibi hayatlarını yaşıyorlardı. Bu itibarla bilmemiz gerekir ki laubalilik, gayr-i ciddilik ve şathiyatın mesleğimizde yeri yoktur. Bir an önce bu kötü haslete karşı tavır almalı, aramıza mesafe koymalı ve onun rüyalarımıza dahi girmesine fırsat vermemeliyiz.

Eğer mü'min bütün hayatında ciddiyetin talibi olursa ibadet ü taatinde de o hâli kolaylıkla yakalar. Ciddiyet, temkin ve vakar, mü'minin bütün hayatına sirayet etmelidir. Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) yatakta yatarken bile kendini tam salmaz, Allah'ın huzurunda olmanın ağırlığını orada da hisseder ve bunun tezahürü olarak sağ elini başının altına

kor, ayaklarını göğsüne çeker, kıvrılır ve öyle istirahat buyururlardı. Siyere bakıldığında görülecektir ki O'nun hayat-ı seniyyelerinin her damlasında, her santiminde böyle bir temkin ve teyakkuz vardır.

Eğer siz de hayatınızın bütün safahatında böyle bir ciddiyetin peşinde olursanız, namazlarınızda da diğer ibadet ü taatinizde de temkin, huşu ve hürmeti yakalayabilirsiniz. Şayet her yerde elinizden geldiği kadar O'nun huzurunda bulunuyor olma şuuruyla hareket eder ve suniliğe ve yapmacık davranışlara girmeden tavırlarınızı ona göre planlarsanız, hâl ve hareketlerinizden tevazu, mahviyet ve hacalet damlar.

15. Kin

Kin, birine karşı duyulan öç alma isteğidir. İnsan, içindeki öfke hissiyle karşısındakinden intikam almaya çalışır. Karşısında kendisinden daha zayıf biri varsa intikamını alır ve içine su serpmiş olur. Hasmı kendisinden daha güçlü ise ve ona diş geçiremiyorsa bu sefer öfke hissi zamanla kine dönüşür. O kişinin maruz kaldığı zorluklar hoşuna giderken, mazhar olduğu iyi şeylerden rahatsız olur.

Tarihte kinle, nefretle verilen kararların, koca koca devletlerin bile altını üstüne getirdiğini, toplumlarda herc ü merclere sebebiyet verdiğini görürüz. Milletler pâyimal olmuş, mal, mülk, ırz, namus kaybedilmiş; aziz iken zelil olmuşlardır. Buna mukabil, gönlünü kine nefrete kaptırmadan ağırbaşlılıkla ve akıllıca hareket eden fert, toplum ve devletlerin pâyidar olduklarını görürüz.

Kinle, nefretle karar vermek şeytanın işidir. Şeytan, Hazreti Âdem'e kininin ifadesi olarak verdiği kararın neticesinde

ebediyen cehennemde kalma cezasına çarptırılmış ve insanlığa ilelebet düşman olmuştur. Buna mukabil, sabır, tedbir ve teenni ile, afv u safh ile, hilm ve rıfk ile hareket etmek ise başta peygamberler (alâ nebiyyina ve aleyhimüsselam) olmak üzere salih insanların şiarıdır ve Allah'ın izniyle neticede götüreceği yer de cennettir.

Kindar İnsanın Mizacı Bozuktur

İnsanın içine kin ve düşmanlık hisleri girip yerleştiğinde artık bu hisleri beslediği kimselere karşı bakış ve davranışları bambaşka olur. İnsan baştanbaşa müstesna meziyetlerle dolu olsa dahi kin taşıyan onu beğenmeyecek ve hep bir eksiğini bulmaya çalışacaktır. Eğer kin ve düşmanlık beslediği, bir şahıs değil de bir grup, bir cemaat, bir topluluk ise bu sefer o gruba mensup herkesi aynı kefeye koyacaktır. İnsanları fert fert değerlendirip ona göre davranması gerekirken o topluluk mensupları melek gibi de olsa onlara karşı düşmanca davranıp kin besleyecektir. Zira içinde beslediği kin artık onun fıtratını bozmuştur.

İçinde besleyip büyüttüğü kin yüzünden fıtratı bozulmuş biri artık insanî duygularından, beşerî ilişkilerinden, sıla-i rahim meziyetinden, mü'minlere karşı yakınlık duyma ve onlarla münasebete geçme düşüncesinden mahrum yaşar. Camide yan yana saf tuttuğu insanların sağda-solda gıybetini etmeye, onların aleyhinde kulis faaliyetleri yapmaya hatta iftiralarda bulunmaya başlar. Bütün bunlar muvazenesizliğin ve fıtrat bozukluğunun belirtileridir. Bunlar kalb-i selim sahibi bir mü'minin yapacağı işler değildir. Bazen kin duyulan kimse veya grubun aleyhinde yapılan faaliyetler dar bir çerçeveyle sınırlı kalmaz, basın-yayın yoluyla

yapılır ki bu durumda altından katiyen kalkılamayacak çok büyük bir vebal yüklenilmiş olur.

Kindar insanın mizacı o kadar bozulmuştur ki artık o, evrad u ezkârdan da hoşlanmaz. Ona "Git, otur bir köşede, Kur'ân-ı Kerim'den bir hizbin olsun, *Cevşen* oku, *Evrad-ı Kudsiye*'yi oku." denildiğinde rahatsız olur. Onu, Kur'ân üzerinde tefekkür etmeye, nefsiyle yüzleşmeye, iç müşahedeye davet etmek pek ağır gelir. Ama "Gel senin şu hasmın hakkında konuşalım." deseniz koşa koşa gelir. Zira başkalarını çekiştirip gıybetini yapmaktan zevk duyar. İşte bu durum, insandaki ruhî bir inhirafa ve mizaç bozukluğuna delalet eder. Tıpkı alkolik bir insanın alkol almadığı zaman rahatsızlanması gibi o da birilerinin gıybetini yapmadığı zaman rahatsızlık duyar.

Kin, İnsanı Birçok Günaha Sürükler

Kindar kimse birçok günaha girer. En başta, kin duyduğu kimselere karşı haset ve kıskançlık duygularıyla dolar. Onların başına gelen kötü hâdiselere sevinirken iyi durumları da onu üzer. Gıybet yapar, söz taşır, yalan söyler, her fırsatta kinlendiği insanların kuyusunu kazma plan ve projeleri yapar. Bu haset ve kıskançlık onun insanlarla arasındaki münasebetlerin kopmasına yol açar. Neticede bu günahlar, toplum yapısının bozulmasına ve insanların birbirlerine düşman olmasına yol açar.

Kin hissi, kanser gibi belki ondan daha tehlikelidir; insana bir kere sirayet etti mi artık onu iflah etmez, maddi-manevi hayatını tahrip eder. Kanserden daha tehlikelidir zira kanser, sonuçta 60-70 yıl yaşayacak olan insanın sadece dünya hayatını tehdit eder ve ağır bir hastalık olduğundan dolayı inşaallah o kimseye şehitlik

sevabı kazandırır. Ancak kalbini kine, nefrete kaptıran, bu dünyayı kendisine cehennem yapmasının yanında ebedî hayatını da berbat eder.

Kalb-i Selim

Kalbi kin ve nefretlerden temizleme, dünyada kalbin rahat ve selametini netice verdiği gibi, asıl faydasını ahirette gösterecektir. Zira Allah katında yücelmenin yolu, kalb selametinden, bir başka ifade ile, kalbin kin ve nefretlerden arınmış olmasından geçer. Bununla da mahlukata karşı mürüvvet, şefkat, rıfk dolu bir hayata mazhar olunur ve Allah da aynı şekilde muamelede bulunur. Allah katında bunun kadar faziletli ikinci bir şey gösterilemez.

İnsan olmak, o yolda sa'y ve gayret içinde bulunmak isteyen, kalbini temiz tutmalıdır. Allah, içinde kin ve nefretin hüküm sürdüğü bir kalbe iltifat etmez. O, selim kalblere iltifat eder. Onun her bir iltifatı ona bir farklılık, ayrı bir güzellik kazandırır. Öbür tarafa mal-mülk ve evlad u ıyal ile gidilmez. Orada geçer akçe, kalb-i selimdir:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ اِلَّا مَنْ اَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

"O gün fayda vermez ne mal ü menâl ne de evlâd ü iyal. Allah'a selim bir kalb ile gelenler başka."[163]

Selim kalb, haset etmemiş, kıskançlık duymamış, kin beslememiş, gazabına esir düşmemiş, hâsılı kötü huy ve kötü düşüncelere ev sahipliği yapmamış kalbdir. Cenab-ı Hakk'ın tecelli edeceği kalb işte bu kalbdir. Dünyada sen gönlünde O'na ve O'nun sevip hoşnut olduğu güzelliklere yer verdiğin sürece, ahirette de O, rahmetinin içinde sana bol bol yer verecektir. Burada nice servi re-

van canlar, nice gül yüzlü sultanlar, kalbini kontrol etmediği, içine giren çıkandan haberi olmadığı için o gün –hafizanallah– dilenci ve geda olarak haşrolmaya mahkûm olacaklardır.

Müslümana Yakışan Kin Değil, Aftır

Kin duygusunun karşısında affedicilik, hilm, ağırbaşlılık, rıfk yani yumuşak huyluluk ve nezaket vardır. Bu sıfatlara sahip olan, en mütecaviz düşmanlar karşısında bile dengeyi kaybetmeden, imanın gerektirdiği itidal ve istikamet üzere hareket edebilir. Zaten asıl istikamet ve itidal, insanın, haklarına tecavüz edildiğinde dengesini bozmaması suretiyle ortaya çıkar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا

"Birilerine karşı duyduğunuz öfke sizi adaletsizliğe sürüklemesin."[164]

Birileri size merhametsizce saldırdığında siz de onlara aynı merhametsizlikle karşılık verirseniz Kur'ân'a göre yanlış yapmış olursunuz. Zira mukabele-i bi'l-misil, zalimce bir kaidedir. Başkaları size ne yaparsa yapsın siz adalet, hak, hukuk neyi gerektiriyor ve neye izin veriyorsa ancak onu yapabilirsiniz. Öç almak ve içinizi soğutmak için adaletsizce karşılık veremezsiniz. Kin ile oturup kin ile kalkan bir kimse bu âyetin hükmünü gözetmemiş demektir. Zira o, adalet terazisini kırıp atmış, nefsini ve canavarca hislerini ön plana çıkarmıştır.

Âişe Validemiz'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), şahsına karşı yapılan tecavüzlere hiçbir zaman karşılık verme düşüncesinde olmadı. Mekke müşriklerinin

o kadar zulmü karşısında tavrını değiştirmedi. Allah Resûlü ancak Allah'ın mukaddes kabul ettiği bir şey ayaklar altına alınıp hürmeti çiğnendiğinde işte o zaman müdahalede bulunur ve o mesele karşısında kükreyen bir aslan hâline gelirdi. O, insanların en mülayimi idi. Kendisine yapılan her türlü kötülüğü unutmaya hep hazır bulunurdu. Allah Resûlü'nün şefkat ve rıfk atmosferinin içine giren herkes derhal O'nun huzuruna koşuyordu. Mekke fethedileceği âna kadar kılıcını elinden bırakmayan İkrimeler de bu şefkatli kucağa kendilerini atıyor, *"Lâ ilâhe illâllah Muhammedun Resûlullâh"* diyorlardı. Bunlar bu davaya öylesine samimiyetle dehâlet ediyorlardı ki, daha Fahr-i Kâinat Efendimiz'in ruhunun ufkuna yürümesinin üzerinden iki üç sene geçmemişti ki her savaşta ayrı bir kahramanlık gösteren İkrime, nihayet Yermük'te Allah ve Resûlü uğruna şehit oldu. İşte Resûl-i Ekrem'in şefkat ve merhameti, kin gütme yerine hep affetmeyi tercih etmesi buzdan dağları dahi eritiyordu.

Kâinat: Bir Sevgi Şiiri

Dinin ruhunda sevgi vardır. Kâinat bir sevgi şiiri olarak yaratılmış, yeryüzü de bu şiirin kafiyesi kılınmıştır. Tabiat kitabını iyi okuyanlar ondan her zaman sevgi besteleri duyarlar. Mahlukatı kuşatan bu sevgi, insanî münasebetlere de boyasını çalar. Öyle ki ulvî mahiyetini keşfedip özüne yerleştirilen muhabbet çekirdeklerini fark eden ve Yaratıcısıyla münasebetini duyabilen bir insan, diğer insanları da Allah'ın sanatı olarak görür, çevresine alâka duyar, herkesi sever ve hatta bütün varlığı şefkatle kucaklar.

İman nuruyla aydınlanamamış bir talihsizin gönlünü kin, nefret ve düşmanlık duyguları istila eder. Üstad Hazretlerinin

ifadesiyle, küfür karanlığındaki bir insan, kâinatı umumi matemhâne, mevcudatı da birbirine yabancı ve düşman varlıklar olarak görür.[165] O, her şeyi birbirine hasım zannettiğinden dolayı, kendisi için de çeşit çeşit düşmanlar icat eder; bir savaş meydanında ve hasımlar arasındaymışçasına tedirgin yaşar ve hemen her şeye karşı teyakkuza geçer.

Mü'mindeki Kâfir Sıfatı

Kin, nefret ve düşmanlık duyguları küfre; mahlukata karşı alâka, sevgi, herkesi bağra basma, her şeyi sineye çekme, affetme ve kin tutmama da imana ait hususiyetlerdir. Ne var ki bazen bunlar yer değiştirebilirler. Bakarsınız ki küfür içinde debelenen bazı kimseler muhabbet ve müsamahayla dopdolu hâlde varlığa karşı derin bir alâka duyuyor, herkese sevgiyle yaklaşıyor ve dostluk köprüleri kurmaya çalışıyorlar. Diğer taraftan, hiç beklemediğiniz ve yakıştıramadığınız bir şekilde, bazı mü'minlerin kin, nefret ve düşmanlık duygularıyla oturup kalktıklarını görürsünüz.

Bediüzzaman Hazretleri, her Müslümanın her vasfının Müslümanca olması icap ettiği hâlde bunun her vakit vâki olmadığını, buna mukabil her kâfirin her vasfının da küfründen neşet etmediğini beyan eder. Bazen mü'minde kâfir sıfatı olabileceği gibi, kâfirde de mü'min sıfatı bulunabileceğini söyler.[166] Mesela kin, nefret, öç alma duygusu ve düşmanlık küfre ait hususiyetlerdir ve mü'minlerde bulunmaması gerekir ama ne yazık ki bazı Müslümanlar yakalarını bu şeytanî tuzaklara kaptırmışlardır. Bunun aksi de mümkündür yani imanı tatmamış bazı insanlar da vardır ki başkalarına karşı çok saygılıdırlar, yalan söylemezler, hiç kimse hakkında iftirada bulunmazlar ve kimseye

saygısızca davranmazlar. Varlığa karşı da ciddi alâka duyar, âyât-ı tekvîniyeyi çok iyi okur, kâinat kitabını anlamaya çalışır ve ciddi bir araştırma aşkıyla âdeta eşyayı hallaç ederler. Bütün bunlar birer mü'min sıfatıdır ve kâfirde de olsa güzeldir, makbuldür ve Allah, sıfatlara göre hüküm verir. Dolayısıyla, bu güzel sıfatlara sahip olanlar, kâfir de olsalar, rakiplerine muvakkaten galebe çalar ve işlerinde muvaffak olurlar. Buna, sıfatın sıfata galebesi de denebilir. Mü'min sıfatı, kâfir sıfatına galip gelir. Demek ki mü'minde kâfir sıfatı görmek, kâfirde de mü'min vasfına rastlamak her zaman mümkündür.

Afv u Safh

Hakiki mü'min bir afv u safh insanıdır. Affetmek, ilahî ahlakla ahlaklanmanın gereğidir. Cenab-ı Allah, mücrim kullarını bu dünyada hemen cezalandırmadığı gibi, ahirette bağışlayıcılığının, af ve merhametinin çok engin olacağını da Kur'ân'da pek çok defa söylemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanlar affetmeye ve bağışlamaya teşvik edilmiş ve bu teşvik geniş bir çerçevede ele alınmıştır: *"Onlar ki bollukta da darlıkta da imkanlarını Allah yolunda seferber eder, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler."* [167] Pek çok âyette, kendisine yapılan kötülüğe mukabelede bulunmama, sabretme, affetme teşvik edilmiştir. Biz burada bir örnekle iktifa edelim: *"İyilikle kötülük bir olmaz. O hâlde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak. Bir bakarsın, seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş!"*[168]

Kötülüğün kökünü en keskin kılıçlardan daha güzel kesecek olan şey, ihsanla, iyilikle muamelede bulunmaktır. Allah'ı

görüyormuşçasına ya da en azından O'nun tarafından görülüyor olma şuuruyla kötülüklere bile iyilikle karşılık vermektir. Bazen hasma karşı tebessüm etmek onu ve ondan gelebilecek zararı defetmeye kâfîdir. Hazreti Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi, hasmı mağlûp etmenin en kısa ve emin yolu, fenalığına karşı iyilikle mukabele etmektir. Çünkü eğer fenalıkla mukabele edilse, aradaki husumet artar. Hasımlardan biri zahiren mağlûp bile olsa, kalben kin bağlar, düşmanlığı devam eder. Fakat iyilikle mukabele edildiği takdirde çok defa karşıdaki de pişman olur, belki dost hâlini alır. Öyleyse mü'minler *"Allah'ın has kulları, boş sözlerle, çirkin davranışlarla karşılaştıkları zaman vakarla oradan geçip giderler."* [169] Kendi seciyelerine uygun davranır, güzel ahlaklarından taviz vermezler ve *"Eğer onları affeder, kusurlarına bakmaz ve bağışlarsanız, şüphesiz ki Allah da çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."*[170] ayetlerinde olduğu gibi Kur'ân'ın kutsi düsturlarına kulak vermelidirler.

Hakkımı Helal Ettim!

Bediüzzaman Hazretleri'nin hayatına bakarsanız, bir müddet ona talebe olma nimetini yakalamış kimselerden Üstad'ı bırakarak ayrılıp giden insanlar görürsünüz. Fakat Üstad, o insanları kötüleme manasına gelebilecek tek kelime söylemez. Siz onun sözlerinde sadece müjdeleri duyarsınız. Birisi *Nurlar*'ı yazmayı terk etse ve çekip gitse o katiyen "Falan ayrıldı, gitti." demez. Eğer o gidenlerden biri sonra tekrar dönüp gelir ve kalemini yeniden eline alırsa, işte o zaman onun tekrar eski konumunu ihraz edişinden duyduğu memnuniyeti dile getirir, "Şu kardeşimiz "Haşir Risalesi" ni okumuş, çok beğenmiş ve on nüsha teksir etmiş, beni çok sevindirdi, âdeta bütün dünyalar benim oldu, binlerce maşallah,

barekallah." der, onu takdir ve tebcil eder. Siz de düşünmeden edemez ve kendi kendinize "O ne zaman ayrılmıştı ki?" dersiniz. Negatif noktaları görme yoktur Üstad'ın hayatında. O bütün mülahazalarını pozitif hususlara bağlamıştır. Öyle ki gözünün menfi hadiseleri gören yanına perde çekmiştir. İnsanlarda çok küçük de olsa bir parıltı aramış, karanlıklara hiç bakmamış. Bütün görüş ufkunu o ışıkçığa bağlamış. Sadece mü'minleri, dost ve yakınlarını değil, hasımlarını bile affetme ufkunda yaşamış ve şu sözleriyle bize de o ufku göstermiş: *"Mademki nur-u hakikat, imana muhtaç gönüllerde tesirini yapıyor; bir Said değil, bin Said feda olsun. Yirmi sekiz sene çektiğim eza ve cefalar, maruz kaldığım işkenceler ve katlandığım musibetler hep helal olsun. Bana zulmedenlere, hakaret edenlere, beni kasaba kasaba dolaştıranlara, türlü türlü ithamlarla mahkûm etmek isteyenlere, zindanlarda bana yer hazırlayanlara... hepsine hakkımı helal ettim."*[171]

Hâsılı, kâmil mü'minler, gönlünde merhamete yer bulunmayan, kin ve düşmanlık duygularını besleyip duran insanlar gibi olmamalı; Allah ahlakıyla ahlaklanarak, Cenab-ı Hakk'ın muamelesini esas almalıdırlar. Allah Teâlâ yılan-çıyan, arslan-kaplan, mü'min-müşrik ayrımı yapmadan bütün varlıklara rızık verdiği gibi onlar da herkese ve her şeye karşı Yaratan'dan ötürü bir nevi alâka duymalıdırlar. Öfkeye, kine, nefrete bütün bütün kapanmalı, tüm pencerelerini sevgiye, şefkate, ruh enginliği ve kalb selametine açmalıdırlar.

16. Suizan

Başta *Sahih-i Müslim* olmak üzere pek çok sahih hadis kitabında yer alan bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi

ve sellem), "إِذَا قَالَ الرَّجُلُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ" *"Bir kişi, 'İnsanlar helak oldu!' dediği zaman, onlar içinde en fazla helake maruz kalan kendisi olur."*[172] buyurmuştur. Bu mübarek beyan, cevâmiü'l-kelim (az sözle çok mana ifade eden) hadislerden olduğundan pek çok hakikati muhtevidir. Bu hakikatlerden biri de insanın başkaları hakkında suizanda bulunmasıyla alakalıdır. Zira biri hakkında "O helak olmuştur" diyecek ölçüde ileri-geri konuşma, "Onun işi bitmiştir" gibi sözler söyleme çoğu zaman suizannın neticesidir. Hâlbuki Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) asıl işi bitmiş olanın, başkaları hakkında bu tür beyanlarda bulunan kişiler olduğunu haber vermektedir.

Suizan neticesi olarak başkaları aleyhinde ileri geri laflar etmenin içinde bencillik, ben merkezli yaşama yani her şeyi kendi varlığına bağlama vardır. Herkesi ayıplayan, herkes için bir kusur bulan kişi, hiç farkına varmadan kendisini bir mabut hâline getiriyor, kendisine tapıyor ve aynanın karşısına geçip narsist bir eda ile *"Yok böyle birisi! Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedadır."* mülahazalarına giriyor demektir.

Hüsnüzandan mahrum bir insan, başkasının namaz gibi çok önemli bir ibadetini bile bir şekilde kendi suizannına kurban edebilir. Namaz kılan birisini gördüğünde onun hakkında "Acaba bu, namazla tam bütünleşebildi mi?" şeklinde bir düşünceye girebilir. Fakat böyle bir düşüncenin karşısına Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Yarıp da kalbine mi baktın?"*[173] beyanı çıkacaktır. Biz, kimsenin kalbini bilemeyiz. Zahiren şeklî ve surî namaz kıldığını zannettiğimiz bir insan belki de derinlemesine ve duyarak o namazı îfâ ediyordur. Dolayısıyla namazın doğrusunu anlatma, mü'min sıfatlarını ortaya koyma gibi mevzularda doğruları dile ge-

tirme vazifemiz olsa da falanın filanın kıldığı namaz veya tuttuğu oruç hakkında olumsuz mülahazalara girmekten hele de bunu seslendirmekten fersah fersah uzak durmalıyız. Zira başkalarının yaptığı ibadet ü taate ön yargı ve niyet okumalarla bakmak, korkunç bir suizandır. Böyle bir suizan, –hafizanallah– mânevî olarak insanın baş aşağı gitmesine sebep olabilir. Allah (celle celâluhu) da *"Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın."*[174] kavl-i kerimiyle suizannı kesin ve net bir şekilde yasaklamaktadır.

Hüsnüzan Esastır

Başkalarına bakarken onlar hakkında hüsnüzanna esas teşkil edebilecek bir durum söz konusu olduğu müddetçe hep hüsnüzanda bulunmak gerekir. Öyle ki karşıdaki kişinin hüsnüzan edilebilecek tek bir yönü bile olsa hüsnüzan esas alınmalı, suizandan kaçınılmalıdır. Mesela birisinin ahiret sermayesi olarak sadece bir kelime-i tevhid veya kelime-i şehadeti vardır. Zahiren salih amelini göremediğimiz bu kişi hakkındaki kanaatimiz "Bu kardeşim, kelime-i şehadeti yürekten söylemiş ve onun bu sözü nezd-i ulûhiyette yüksek bir kıymete ulaşmış olabilir. Dolayısıyla o, tek bir kelime-i şehadetle kurtuluşa erebilir." şeklinde olmalıdır. Beri taraftan kendimiz hakkında günde beş vakit namaz değil, beş vaktin üzerine elli vakit kaza, nafile de ilâve etsek yine de işin içine riya ve süm'a karışmış olabileceği şüphesiyle helak olabileceğimiz endişesini taşımalıyız.

Ferdî ibadetlerini eksik ve noksan yerine getirdiğinden dolayı zahiren Allah'la irtibatı zayıf görünen birisi, insanlarla münasebetlerinde hep doğru konuşuyor, sözlerine hiç yalan bulaştır-

mıyordur. Biz onun bu tavrını Allah'tan korkmasına hamletmeli ve onun hakkında "Bu kişi konuşmalarında bu kadar hassas olduğuna göre demek ki Allah'la çok güçlü bir münasebeti var." diyebilmeliyiz. Keza haramlara karşı çok hassas olan, haramın arpa kadarını bile ağzına götürmeyen, kendisine yapmadığı bir işin karşılığı verildiğinde onu hak etmediğini düşünerek reddeden bir insanın bu davranışları öyle güzeldir ki onları Allah rızasıyla irtibatlandırmayınca izah edemeyiz. Dolayısıyla bütün bu durumlar karşısında insanların Allah'la münasebeti konusunda hep hüsnüzanda bulunmalıyız.

Hüsnüzan, Adem-i İtimat Prensibi

Konu hakkında şöyle bir ölçüyü de hiçbir zaman göz ardı etmemeliyiz: Özellikle gel-gitlerine şahit olunan kimseler hakkında hüsnüzan disiplini, *adem-i itimat* disiplini ile birlikte ele alınır. Söz konusu insan, zaman zaman istikamet çizgisinden sapıyorsa, onun hakkında hüsnüzan etmekle beraber mülahaza dairemizi açık tutar, endişe ettiğimiz hususlardan dolayı ona bir kısım hayatî vazifeler verme veya çok önemli işler emanet etme gibi mevzularda temkinli davranırız. Fakat böyle bir durumda bile durumu rapor ederken ihtiyaç yoksa "Ben falana karşı çok güven duymuyorum, filan çok itimat edilir bir şahıs değildir." şeklinde suizan ifade eden söz söylemenin hakkımız olmadığını bilmemiz gerekir.

O hâlde biz, başkalarına bakarken en küçük amellerin bile onları Allah indinde kurtarabileceğini düşünmeli, dolayısıyla hatalarına nazar-ı müsamaha ile bakmalı ve onlar aleyhinde söz söylemekten kaçınmalıyız. Asr-ı Saadet'te yaşanan bir hâdise, mü'minlere bu konuda önemli dersler vermektedir. Bir sahabi, pek çok

defa işlediği bir suçtan dolayı ceza almıştı. O, bir keresinde yine aynı suçtan dolayı Huzur-u Risalet-penahi'ye getirilerek tedip edilmişti de orada bulunanlardan birisi "Allah cezanı versin. Sen ne biçim adamsın. Bu kaçıncı oldu, böyle huzura geliyorsun!" türünden sözler sarf etmişti. Bunu duyan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"(Böyle sözler söylemeyin. Böyle sözlerle kardeşinizin aleyhinde şeytana yardımcı olmayın). Allah'a yemin ederim ki o, Allah ve Resûlü'nü çok sever."*[175] buyurmuştu. İşte, biz başkalarına bakarken sürekli Allah Resûlü'nün bu ufkundan bakmalı, insanların fazilet ifade eden yanlarını öne çıkarmalıyız.

Evet, hakiki mü'min, her kim olursa olsun, başkaları hakkında çok dikkatli düşünmeli ve temkinli hareket etmelidir. Bilindiği üzere hep uyanık olma anlamına gelen teyakkuz, tasavvufun ilk basamağıdır. Mü'min, Allah yolunda yürürken gözleri sürekli açık olarak yürümeli, düşüncelerini mümkün oldukça hüsnüzanna bağlamalı, katiyen suizan günahına girmemelidir. Zaten Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ *"Hüsnüzan sahibi olması, kişinin kulluğunun güzelliğinin göstergesidir."*[176] buyurmak suretiyle bize yüce bir ufuk olarak hüsnüzannı göstermektedir. Hususiyle Allah ve Resûlü ile irtibatı olan, Kur'ân'la münasebeti bulunan, kendilerini iman ve Kur'ân hizmetine adamış inanan gönüller hakkında suizanda bulunmaktan, kusur arayıp onları ayıplamaktan sakınmak gerekir.

Âlemi Kendisi Gibi Bilme

İnsanın ruhunda herhangi bir hastalık varsa, başkalarında da o hastalığın olduğunu zanneder ve onları da o marazla değerlendirir. Mesela onun bunun malını aşırmaya alışmış bir hırsız, her

gördüğü kapıyı nasıl açacağının hesaplarını yapar, önüne çıkan her duvarı nasıl aşacağını düşünür ve karşılaştığı her insanı da kendi mülahazalarına benzeyen düşünceler içinde zanneder. Yolda yürürken bir dükkânın kepengine göz ucuyla bakan birini görse, onun hakkında hemen *hırsız* hükmünü verir. Kendi dünyası hep elâlemin kilitli kapılarını açmak ve mallarını çalmak etrafında örgülendiği için başka insanlar hakkındaki değerlendirmeleri de ona göre olur. Keza kalb hastalıklarına maruz diğer insanların durumu da farklı değildir. Her gölgeyi asıl zanneder, her ihtimali vaka gibi değerlendirirler. Gördükleri ve duydukları en küçük şeyleri büyütür, şişirir ve mübalağalarla bir balon hâline getirirler. Kulak yoluyla içe akan ve göze takılan ham bilgileri kalb kazanında eritir, farklı kalıplara ifrağ eder ve onları kesin bilgi yerine koyarak hükümler verirler. Sonra da daha baştan yanlış olan o hükümleriyle insanları suçlar, yargılar ve cezalandırırlar.

Oysa, Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), *"Zanna göre hüküm vermekten kaçının. Çünkü zan, yalana en yakın sözdür. Tecessüste bulunmayın, birbirinizin gizli hallerini araştırıp mahremiyetini ihlal etmeyin, birbirinizi rakip olarak görmeyin, birbirinize karşı buğzetmeyin ve sırtınızı dönmeyin; ey Allah'ın kulları, kardeş olun."*[177] buyurmuş; tecessüsten, suizandan ve kardeşliği zedeleyecek her türlü davranıştan uzak durmamız ikazında bulunmuşlardır.

Kur'ân Talebesine Yakışır mı?

Günümüzün en büyük dertlerindendir suizan ve gıybet. Bugün iman ve Kur'ân'a hizmet dairesi içinde Müslümanlara ait pek çok problem hâlledilmiştir. Mesela şöyle-böyle bir kardeşlik ruhu

teessüs etmiştir; müşterek hareket, paylaşma, yardımlaşma, bir gaye-i hayale bağlı yaşama ve fikir işçiliği peşinde olma gibi çok önemli hasletler, Allah'ın izniyle, herkesin benimseyip kendi hayatında tatbik etmeye çalıştığı esaslar hâline gelmiştir. Fakat kötü ahlakın birer parçası olan bazı mezmum fiiller vardır ki maalesef onların üstesinden hâlâ gelinememiştir. İnsanların hatalarını arama, gizli hâllerini araştırma, kabahatlerin izini sürme, olumsuz sözlere kulak kabartma, gözü faydasız resim kareleriyle yorma, dili gıybetle, iftirayla kirletme ve bütün bu menfilikleri kalb mutfağında, *fuad tezgahı*'nda kesme, doğrama, pişirme… Böylece çok küçük meseleleri büyütme ve bazen bir sözle bir insanı ademe mahkûm etme bazen de bir başkasının bir anlık hâline bakıp onu defterden silme gibi öyle çirkin günahlar meydana gelir. Herkes için olmasa bile bazılarımız için bunlar hâlâ bertaraf edilememiştir ve bu günahlar, kuyruğunu dikip bir köşede sinsi sinsi bekleyen bir akrep gibi bazı mü'minlerin gönül hayatına zehir akıtmaya devam etmektedir.

Diğer taraftan konuştuğumuz şeyler, üslubumuz, jest ve mimiklerimiz başkalarını suizanna sevk edecek şekilde olmamalı. Düşüncelerimiz, düşüncelerimizi ifadede kullandığımız kelimeler, hukukta olduğu gibi, çerçevesi belirli, eskilerin ifadesiyle, efradını câmi, ağyarını mâni, fevkalade sağlam ve muhkem olmalı. Bilhassa sırtlarında ağır mesuliyetler taşıyan insanlar, uluorta konuşmamalıdırlar.

Toplumun *matmah-ı nazarı*, farklı bir ifade ile *cazibe merkezi* hâline gelmiş insanlar, "sıradan" olmayı terk etmek mecburiyetindedirler. Şahsî hayatlarında veya Allah ile münasebetlerinde "İnsanlardan bir insan ol."[178] emrince, kendilerini

sıradan bir insan olarak kabul etseler bile toplum içindeki konumları itibarıyla, sıradan insanların çok çok üstünde bir hassasiyet üzere yaşamak zorundadırlar.

Bu anlayıştan hareketle diyebiliriz ki konuşma ve davranışlarımızın yanlış yorumlanmasına meydan vermemek ve su-i te'vil, su-i tefsir kapılarını kapatmak çok önemli bir sorumluluğumuzdur. Kendimiz günaha girmemekle mükellef olduğumuz kadar, başkalarını günaha sokmamakla da mükellefiz.

17. Yıkıcı Eleştiriler

Kritik etme, tenkitte bulunma gibi kelimelerle de ifade ettiğimiz eleştiri, herhangi bir iş, tavır, davranış veya sözün gözden geçirilip değerlendirilmesi, olumlu ve olumsuz yanlarının tespit edilmesi demektir. Eleştiri, usulüne uygun yapıldığında eleştiriye konu olan şeyin geliştirilmesi, kemale erdirilmesi, eksik taraflarının tamamlanıp kusurlu yönlerinin telafi edilmesi adına önemli bir fiildir. Buna mukabil yapıcı olmaktan uzak, yıkıcı bir usul ve üslupla yapılan eleştirilerin zararı çoğu zaman faydasından daha çok olur. Böyle bir eleştiri, problemleri ortadan kaldırmaktan ziyade onları daha da büyütme, derinleştirme potansiyeline sahiptir. İnsanların kuvve-i maneviyesini kıracak bir üslup kullanma, onları ümitsizliğe düşürecek ve aktivitelerinden geri bırakacak ölçüde sorgulamalara girme, körü körüne itiraz etme veya yapılan her şeyi ademe mahkûm edecek şekilde genellemelere gitme, doğru bir eleştiri tarzı değildir.

Mü'min, tenkit hususunda da kendi karakterinin gereğini sergilemelidir. Onun tenkitleri müspet ve yapıcı olmalı, insanların sa'ye şevklerini artırmalı, onları şahlandırmalıdır. Yanında çalışan-

ları yol arkadaşı olarak görmeli; onların gayretlerini arkasına aldığı zaman yapılan işlerin iki kat semere vereceğine inanmalıdır.

Tahrip Kolaydır

Ortaya konan işleri tenkit edip kusur ve kabahatleri dile getirirken insanların moralini bozup yavaş yavaş kenara çekilmelerine sebebiyet vermek suretiyle bir memnuniyetsizler güruhunun oluşmasına da fırsat verilmemelidir. Bilindiği üzere, gayrimemnunların kurdukları küçük bir köy bile yoktur fakat yıktıkları çok büyük devletler vardır. Kocaman cihan devleti Roma İmparatorluğu'nu Spartaküs gibi bir köle, etrafına topladığı kölelerle sarsmış ve yıkılacak hâle getirmiştir. Bundan dolayı üç beş kişi deyip gayrimemnunları azımsamayın. Üstad'ın ifadesiyle, tahrip kolaydır, zayıf tahripçi olur.[179] Bir binayı tamamlamak bazen yıllar alır, dünya kadar insanın emeğini gerektirir. Fakat küçücük bir çocuk tek kibritle yakıp kül edebilir o koca binayı. Onun için bir yanlışı yıkma adına ortaya çıkanlar öncelikle yapmanın yollarını araştırmalı, tespit etmeli sonra o yanlışı yıkmaya başlamalıdırlar. Aksi hâlde meydana gelecek boşluklar doldurulamayabilir.

Evet, yıkmadan önce yapma, tamir etme, ıslah etme planları olmalı. Özellikle bazı şeyler vardır ki onların alternatiflerini ortaya koymadan, yerlerine konacak şeyin planı projesi sağlam esaslara bina edilerek yapılmadan kesinlikle yıkma ameliyesine girilmemelidir. Böyle yapıldığı zaman tahribat büyük olur. Zannediyorum peygamberlerin ve hususiyle İnsanlığın İftihar Tablosu'nun en önemli vazifelerinden biri de işte bu hususla alâkalı dengeyi vazetmektir. O, toplum içinde yer etmiş bütün yanlışlıkları ortaya koyuyor ve milletin gözünün içine baka baka, mertçe, ikna edici bir

üslupla “Bu yanlıştır!” diye haykırıyordu ama hemen ardından alternatif doğrular vazediyor, kaos içine düşülmesine ve boşluk yaşanmasına meydan vermiyordu.

İslâmî Kültürde Eleştiri

İslâm tarihinde vahyin başlangıcından itibaren farklı şekil ve kalıplarda eleştirinin var olduğu görülecektir. Mesela sahih hadisleri uydurma olanlardan ayırma adına ortaya konulmuş çok önemli birer disiplin olan metin ve senet tenkidine bu gözle bakabiliriz. İslâm âlimleri, tenkidi bir filtre olarak kullanmak suretiyle uydurma bir kısım sözlerin Efendimiz’in beyanlarının içine karıştırılmasının önüne geçmişlerdir. Bunu yaparken de hadis ravilerini, rivayet edilen hadis metinlerini, metinlerle ilgili yapılan yorum ve şerhleri vs. çok ciddi biçimde sorgulamaya tabi tutmuş, dinin safiyetini koruması adına azami gayret göstermişlerdir.

Hatta lafzın delalet ettiği doğru mananın bulunması adına âyetler bile böyle bir sorgulamadan geçirilmiştir. Malum olduğu üzere Kur’ân’ın tamamı mütevatiren nakledilmiştir. Bu yönüyle bütün âyetlerin sübutu katidir. Fakat bir kısım âyetlerin lafızlarının delalet ettiği manalar kati olsa da diğer bir kısmı zannidir. İşte delaleti zanni olan bu âyetlerin manalarının doğru tespit edilmesi adına bütün ihtimaller değerlendirilmiş, ortaya konulan her türlü tefsir ve tevil gözden geçirilmiş, yapılan ciddi sorgulamalarla en doğru hükümlere ulaşılmak istenmiştir.

Ulema, insanların tenkit edilmesinin gıybet, suizan ve tecessüs (insanların gizli hâllerini araştırma) gibi günahlara sebebiyet verebileceğinin farkında olsalar ve bu tür günahlara girmekten çok korksalar da dinin muhafazası adına, hadis nakleden ravi-

lerin veya din hakkında konuşan âlimlerin kritiğini yapmaktan asla geri durmamış, geri durmak şöyle dursun bunu çok önemli bir vazife görmüşlerdir. Büyük muhaddis Şube İbn Haccac gibi şahıslar senet kritiği yapmadan önce, şakayla karışık "Gelin biraz Allah rızası için gıybet edelim."[180] diyerek meselenin hassasiyetine ve inceliğine dikkat çekmişlerdir. Din adına konuşulan veya Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadis isnat edilen bir yerde, dinde çatlama ve kırılmalara sebebiyet vermeme adına, bunu yapan şahısların değerlendirmesini yapmış, güvenilir olup olmadıkları üzerinde konuşmuş, böyle bir mevzuda susmayı doğru bulmamışlardır.

Aynı şekilde, karşılıklı fikir teatisi içerisinde farklı konuların ele alınması için münazara ilmi geliştirilmiştir. Farklı düşünceler tartışılmış, tenkide tâbi tutulmuş ve neticede hakikate ulaşılmaya çalışılmıştır. Karşılıklı yapılan müzakerelerin hedefine ulaşması ve hakikatin ayan beyan ortaya çıkması adına da münazara adabı geliştirilmiştir.

Selef, tenkit sistemini ve münazara ilmini geliştirirken insaflı olmaya çok önem vermişler, eleştirilerinde haklı çıkmaktan ziyade hakkın ortaya çıkmasını esas almışlardır. Hazreti Bediüzzaman da münazarada hakkın kendi elinde ortaya çıkmasından memnun olan kişinin insafsız olduğunu ifade etmiştir.[181] Zira münazarada haklı çıkan kişi gerçekte hiçbir şey kazanmamıştır. Kaybeden ise yeni bir şey öğrenmiş olur.

İnsanda Körlük Hâsıl Eden Faktörler

Hiç şüphesiz insanın hak ve hakikat arayışında objektif olmasının, eleştiri ve tenkitlerinde insaflı hareket etmesinin önüne

geçen bir kısım faktörler vardır. Bunlardan birisine maruz kalan, gerçeği hiç göremeyebilir veya olduğundan farklı görür. Bu yüzden de çok defa eğriyi doğru, doğruyu da eğri zannedebilir.

İnsanda körlük hâsıl eden faktörlerden birisi şöhret tutkusudur. Meşhur olmak ya da olan şöhretini devam ettirip büyütmek isteyen bir insan, bir şeyleri değerlendirirken çoğu zaman hakka ulaşmaya çalışmaktan ziyade kendi şöhretini besleyecek şekilde davranır. Daha ziyade şöhrete ulaşacağı vasıtalarla ilgilenir ve yalnızca onunla ilgili argümanları görür. Dolayısıyla böyle biri bazı meselelerde objektifliğini korusa da umumi manada objektif olamayacaktır.

Sadece kendi istikbal ve çıkarlarını düşünmek de insanı bakar-kör kılar. Zira gözünü dünyalık bir kısım makamlara dikmiş, kendi maslahatlarını her zaman ön planda tutan birinin umumi anlamda doğru düşünmesi, objektif ve insaflı değerlendirmeler yapması çok zordur.

Belli bir ideolojiye sahip olma da insanda körlük hâsıl etme potansiyeline sahip olan faktörlerden bir diğeridir. Hangi ideolojiye bağlanmış olursa olsun bu insanlar, ele aldıkları meseleleri kendi doğruları açısından değerlendireceklerinden çok defa yanılma ve başkalarını da yanıltma durumuna düşerler. Bunların bir kısmı, kendi doğrularını topluma da dayatmak isterler. Bu yüzden de çok defa toplumda bir kısım çatlamalara, yarılmalara, patlamalara yani gayr-i tabiî bir kısım değişimlere sebebiyet verirler.

Tarafgirliğin, aidiyet mülahazasının ve cemaat enaniyetinin de önemli bir körlük sebebi olduğunu ifade etmek gerekir. Kendi meşrebini hâkim kılmaya ve kendi düşüncesine göre

bir yere varmaya çalışan insanlar da görmeleri gerekli olan şeyleri objektif bir şekilde göremeyebilirler.

Çok önemli körlük sebeplerinden bir diğeri de kuvvettir. Haddizatında kuvvetin bir hikmet-i vücudu vardır. Akıl, mantık ve muhakeme derinliklerine sahip bir kuvvet alkışlanabilir. Fakat bunlardan yoksun olan ve her problemin çözümü olarak görülen bir kuvvet insanda akıl tutukluğu meydana getirir. Bu yüzden ben, böyle bir kuvveti elinde bulunduran insanlara hep dörtte üç kör nazarıyla bakmışımdır. Onların problemlerin çözümü adına ortaya attıkları düşüncelerle yetinilmemeli, farklı alternatif çözümler araştırılmalıdır. Böyle bir kuvvet, onu elinde bulunduran şahsın başına bela olacağı gibi, bu şahsın tesir sahasının genişliğine göre çok büyük çapta musibetlere de sebebiyet verebilir.

Evet, bir insanın eleştiri ve tenkitlerinde insaflı olması ve hakikatin ortaya çıkmasına hizmet etmesi için bütün bu ve benzeri körlük sebeplerinden azade olması şarttır. Düşünceleriyle toplumu aydınlatmak ve doğru bir ibre gibi sürekli çevresindekilere gerçek kıblelerini göstermek isteyen kimselerin çok hakperest olması ve hakkın hatırını hiçbir hatıra feda etmemesi gerekir. Yoksa yukarıda zikredilen illetlerle malul olan insanlar çoğu zaman kendi his ve duygularını fikir zannedebilecekleri için düşünceleriyle, sözleriyle veya yazılarıyla insanları yanıltabilirler.

Usul ve Üsluba Dikkat!

Tenkidin faydalı olması ve muhataplarca dikkate alınması için, kullanılan üsluba da özellikle dikkat edilmesi gerekir. Söylenilen sözlerin makul ve doğru olması kadar onların sunuluş tarzı da çok önemlidir. Tenkidin karşı tarafta rahatsızlık hâsıl etmemesi

adına üslup çok sağlam, sunuş tarzı da çok insanî olmalıdır.

Eleştirmeden önce muhatabın genel durumunu göz önünde bulundurma ve ona göre bir üslup kullanma da çok önemlidir. Eğer muhatabımız bizim söylediklerimizi sindiremeyecekse konuşmanın bir faydası yoktur. Çünkü böyle birine karşı söylenecek sözler onu tepkiye sevk edecek ve onda hakka karşı saygısızlık duygularını uyaracaktır.

Bazen tenkit ettiğimiz mevzudan ziyade kullandığımız üslup karşı tarafı hazımsızlığa sevk eder. Eğer biz, maksadımızı balyozla onun kafasına vuruyor gibi ifade edersek söylediğimiz sözler bir yönüyle ona travma yaşatır.

Eleştirinin mevzuu ve üslubun yanında bazen eleştiriyi kimin yaptığı da önem arz eder. Öyle ki bazı şeyleri biz söylediğimizde büyük bir tepkiyle karşılayan bir şahıs, aynı şeyleri bir başkasından duyduğunda iltifat gibi görebilir. Bu açıdan, hatalı gördüğümüz bazı davranışları ille de kendimiz söylemeye çalışmamalı ve işi, bize göre sözünün daha tesirli olacağına inandığımız insanlara havale etmeliyiz.

Usul adına dikkat edilebilecek diğer bir nokta da şudur: Eğer biz birisinin hatalarını yüzüne söylediğimizde bu kişi rahatsız olacaksa, onun da ders alabileceği bir ortamı kollayarak umuma konuşmayı tercih edebiliriz. Allah Resûlü'nün, gördüğü hataları dile getirme tarzı da çok defa bu şekilde olmuştur. Birinin bir yanlışı karşısında ashabını mescide toplamış ve umuma konuşmuştur. Böylece hatası olan kişi de incinmeden ve rencide olmadan yaptığı yanlışın farkına varmış ve onu düzeltmiştir. Özellikle enaniyetin çok ileri gittiği günümüz dünyasında eleştiri adına bu tür incelik-

lere dikkat etmek daha da önem kazanmıştır.

Bütün bunların yanında elbette kendilerine eleştiri yöneltilen kimseler de insaflı olmalı ve hatta hatalarını gösteren kimselere teşekkür etmesini bilmelidirler. Bediüzzaman'ın yaklaşımıyla, eğer birisi bizi boynumuzdaki akrebe karşı uyarmışsa böyle bir durum karşısında verilecek tepki, teşekkürden başka bir şey değildir.

18. Yapılan İyiliği Başa Kakma

İnsan, yaptığı güzel işleri sadece ve sadece Allah'ın rızasına nail olmak için yapmalı, sonra da bu yaptıklarını tamamen unutmalıdır. Mesleğimizin bir esası olan azami ihlas bunu gerektirir. Allah için değil de başkaları görsün duysun diye iş yapma demek olan *riya ve süm'a*, yaptığı güzel işlerle övünme manasına gelen *fahir*, kendini ve amelini beğenme diyeceğimiz *ucub* insanın hasenâtını yok eden birer afettir. Her ne kadar zaman zaman dışta da tezahürleri olsa da bunlar, kişinin içinde oluşan kalbî birer marazdır.

Bir de kişinin yaptığı iyiliği her fırsatta karşı tarafa da hatırlatması, başına kakmak suretiyle onu ezmesi vardır ki bu, yukarıdaki kalbî hastalıkların üzerine bir hastalık daha koymak demektir. Bize yapılan iyiliği teşekkürle karşılamak, iyilik yapan kimsenin ihsanını unutmamak çok önemli bir fazilettir. Hadis-i şerif bunu *"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez."*[182] diye ifade eder. Ancak bu, iyilik gören kimseye düşen bir vecibedir. İyiliği yapan ise yaptığı iyiliği unutmalı, en azından karşı tarafı minnet altında bırakma maksadıyla ona hatırlatıp durmamalıdır.

Kendisine yapılan iyiliğe karşı şükran ve minnettarlık his-

leriyle dolma bir mü'min sıfatıdır. Mü'min mazhar olduğu nimetleri kendisine getiren elleri vesile olduğu için öpse de o ellerin arkasında Allah'ın ihsanının olduğunu, mazhar olduğu her güzelliğin, kendisine Allah'ın nimeti olduğunu bilir. Bu haliyle de o, bir istiğna insanıdır. İstiğna ruhuyla kanatlı hakiki bir mü'min, maddî manevî her türlü arzu ve beklentiye karşı panjurları indirip, kapıları kapayıp arkalarına da üst üste sürgüler sürdüğünden onun Allah'tan başka minnet duyacağı, minnet altında kalıp ezileceği hiç kimse olmaz.

Yaptığı ihsanları hatırlatma, biz insanların değil yalnızca Rabbülâlemîn olan Allah'ın hakkıdır. Zira bütün güzellikler O'ndandır, O'nun mülküdür. Onlar da biz de her şeyimizle O'na aitiz. O'ndan geldik ve O'na döneceğiz. Bunu bilen bir insan nasıl yaptığı iyilikleri sahiplenebilir? Hele nasıl başkalarının başına kakmayı düşünebilir?

Bu manaları beyan sadedinde Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"(Bir kısım yeni Müslümanlar) İslâm'a girmiş olduklarını Senin başına kakıp duruyorlar. Onlara de ki: 'Müslüman olduğunuzdan dolayı size minnet etmemi beklemeyin.' Eğer gerçekten iman etmiş, iman şuuruna ermiş iseniz, imanınızda sadık iseniz bilmelisiniz ki sizi iman yoluna sevk ettiğinden dolayı, asıl sizin Allah'a minnet duymanız, minnettarlık hisleriyle dolmanız lazımdır."*[183]

Öncelikle ifade etmeliyim ki her mü'min bu âyet-i kerimeyi sürekli boynuna asılı duran bir ferman gibi düşünmeli ve Hak karşısındaki konum ve duruşunu ayarlamak için sık sık ona bakmalıdır. O, Allah'tır (celle celâluhu). Her şeyin mutlak ve yegâne

malikidir. Dolayısıyla minnet O'na aittir ve O'nun hakkıdır. Allah (celle celâluhu) bu âyetle sanki bize şu hususları hatırlatmaktadır: "Ben sizi yoktan var etmedim mi? Varlığınız benim vücudumun gölgesinin gölgesi değil mi? Size verilen izafî sıfatlar vahid-i kıyasî olarak benim varlığımı ve sıfatlarımı göstermek için size verilmiş değil mi? Size imanı ben lütfetmedim mi? Biliyorsunuz ki eğer iman meşalesini içinizde yakmasaydım ne âfâkî ne de enfüsî tefekkürünüz onu size kazandıramazdı! Sizi İslâm'ın yaşandığı bir ortamda yaratmadım mı? Sizi mütedeyyin bir ailenin vesayetinde dünyaya getirmedim mi? Din-i mübîn-i İslâm'a hizmet yoluna sizi sevk etmedim mi?" Bütün bunlar bize sorulacaktır.

Bir başka âyet-i kerimede ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ *"Sonra o gün bütün nimetlerden hesaba çekileceksiniz."*[184] buyruluyor. Yani hayat, iman, İslâm, içinde neşet ettiğimiz ortam vs. maddî-mânevî bütün lütuf ve nimetlerden sorguya çekileceğimiz bize bildiriliyor. Üzerimizde sonsuz nimetleri bulunduğundan dolayı asıl minnettarlık duyulması gereken Zât-ı Ulûhiyet'tir.

Yapılan iyilikleri gerek açık bir şekilde gerekse ima ve işaret yoluyla ifade etme, sayıp dökme, başa kakma ve böylece iyilik yapılan kimseyi manen ezme, ona eza ve cefada bulunmanın neticesiyle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet-i kerimeyi hatırlayabiliriz: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى *"Ey iman edenler! İnsanların başına kakmak ve onlara eziyet etmek suretiyle, verdiğiniz sadakalarınızı, yaptığınız iyilikleri boşa çıkarmayın!"*[185]

Sadaka, sizin Allah'a karşı sadık birer bende olduğunuzun ifadesidir. Çünkü mal, canın yongasıdır. Siz, sadaka vermek suretiyle âdeta kendi canınızı yontuyor; yontup yongalar meydana

getiriyor ve onları başkalarına veriyorsunuz. Çalışıp kazandığınız, elde etmek için alın teri döktüğünüz o şeyleri verirken sanki canınızın yarısı sizden kopup gidiyor. İşte Kur'ân; "Böyle önemli bir ibadeti ifa ederken eziyet etmeyin, minnette bulunmayın ki yaptığınız bu fedakârlık boşa gitmesin" diyor.

Şu âyet de bu manada çok açık bir beyandır: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"(Müttakîler) kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden hayır yolunda harcarlar."*[186] Biz, Allah'ın bize verdiklerini veriyoruz. Buna göre biz, sadece bir aracı, emanetçi, dağıtım memuru konumundayız. Allah'ın verdiği malın temizlenmesi, manen nemalanıp bereketlenmesi ve herhangi olumsuz bir tesire maruz kalmadan devam ve temadi etmesi için duruma göre bazen kırkta birini bazen onda birini bazen de beşte birini Allah yolunda harcıyoruz. Bu, o malın devam ve temadisinin garantisi olduğu gibi bizim de Allah'a karşı sadakatimizin bir emaresi oluyor. Farklı bir ifadeyle, biz bu emri yerine getirmekle malın da mülkün de Allah'a ait olduğunu tasdik etmiş oluyoruz.

Bir Arpa Boyu Yol Alamayanlar

Bu açıdan, ister insanları yedirme, içirme, görüp gözetme şeklinde isterse onların ilim ve irfanına hizmet etme ve böylece onları doğru yola sevk ederek rehberlikte bulunma şeklinde olsun, yaptığımız iyiliklerin hiçbirini minnet işmam edecek ölçüde dahi olsa dile getirmemiz doğru değildir. Eğer ille de bir şey diyeceksek, denecek şey şudur: Allah'a binlerce hamd ü senâ olsun ki bizi sizinle beraber böyle güzel bir yola hidayet eyledi ve iman ve İslâm hayatımız, gönül ve ruh dünyamız itibarıyla henüz gerçek bayrama eremesek de Rabbimiz bize el ele, omuz omuza âdeta bir bayram

sevinci yaşattı.

Yaptığımız hizmet ve ettiğimiz iyilikleri kardeşlerimizin başına kakıp onları incitmemeli, üzmemeliyiz. Bazen anlaşılmama, hissedilmeme gibi durumlar karşısında insan olmamız münasebetiyle gönül kırgınlığı yaşayabiliriz. Ancak bu durumda içteki duygularımızı ifadeye dökmeden bastırabilirsek inşallah, mahzurlu bir tavır ve davranış içine düşmemiş oluruz. Hele hele "Ben olmasaydım nereden bu yolu bulacak ve doğruyu nasıl bilecektiniz?" şeklinde beyanlarda bulunarak vesile olduğu hizmetleri gurur vasıtası yapıp başa kakmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Yaptıklarınızı, arkanızda sizinle koşan o insanların başına kakar, minnet mevzuu hâline getirirseniz bu durum, o büyük işlerin hepsini iptal eder, sevabını alır götürür ve ahirette o işlerden sizin hesabınıza hiçbir şey kalmaz. Bunca iş yapmış olmanıza rağmen bir arpa boyu yol alamamış olduğunuzu öte tarafta acı acı müşâhede edersiniz.

Muhatabı minnet altında bırakacak iddia, tavır ve beklentilerden mümkün olduğunca uzak durmamız gerekir. En azından bu tür menfi duyguları içimizde kontrol altında tutacak ölçüde irademizin hakkını vermeli, bize lütfedilen o iradenin varlığını ortaya koyabilmeliyiz. Bu yapılamadığı takdirde mesele tehlikeli bir yöne doğru kayıp gider. İnsan elden geldiğince bu tür duyguları daha baştan kendi içinde hapsetmeli, ufaltmalı ve eritip ortadan kaldırmaya çalışmalıdır.

Marifetullahtaki Eksiklik

Kanaatimce bu mevzuda insanı yanlışlığa sürükleyen en önemli saik, onun marifetullah hususundaki eksiklik, kusur ve cehaletidir. Zira ef'âl, esmâ ve sıfât-ı sübhâniyenin aydınlık ufkunda

Zât-ı Ulûhiyet marifetine erememiş bir insan, O'nun kullar üzerindeki tasarruflarını da doğru manada anlayıp idrak edemez. Bu durum da her şeye kadir olan o Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın irade ve meşîetinin görülüp bilinmesine, neticeyi var eden Müessir-i Hakiki'nin tesirinin vicdanlarda duyulup hissedilmesine engel teşkil eder. Bütün bunların sonucunda ortaya çıkan neticeyi kendinden bilen, en azından kendine bir pay ayıran kişi, enaniyet ve gurur içine girer; yapıp ettiklerini gösterme, duyurma, kendini ifade etme derdine düşer.

Bu hâli basit enaniyet diye isimlendirecek olursak, kimilerinin işi biraz daha ileri götürüp tam bir egoist gibi davranma yoluna girdiğini müşahede ediyoruz. Sanki kendileri olmasaymış, güzel işlerin ortaya çıkması mümkün değilmiş gibi bir kuruntuya, bir aldanmışlığa kapılıyorlar.

Bazıları daha ileri giderek egosantrist bir tavırla kendini beğenme sevdasına tutuluyor, yapıp ettiği şeylerin beğenisiyle hayatını örgülüyor ve onları her şey gibi görmeye-göstermeye çalışıyor. Bazıları da narsist bir edayla, yapıp ettiklerine âşık ve meftûn bir hâlde, bütün güzelliklerin kendisine ait olduğu vehmiyle oturup kalkıyor, başkalarının yaptığı hiçbir şeyi beğenmiyor, hiçbir güzelliği kabul etmiyor, kendisinden sadır olmayan hiçbir güzele güzel demiyor. Sanki işin içinde o olmasa güzellik adına herhangi bir şeyin ortaya çıkması mümkün değilmiş gibi sapkın bir anlayış içinde hayatını sürdürüyor.

Tabii bu hâle gelmiş bir zavallı bilmiyor ki bu duygu kademe kademe onu mahvedecek, adım adım kalbini öldürecektir. İşin daha da vahim yanı, bütün bunlara rağmen o, hâlâ yerinde dur-

duğunu zannediyor. İçten içe bir firavun, bir narsist kesilmişken kıldığı namaz, yaptığı ibadet, ettiği sohbet ve insanlar üzerinde meydana getirdiği suri ve suni bir heyecanla kurtulabileceği vehmiyle esfel-i safilîne doğru yuvarlanıp gittiğinin farkına varamıyor.

Allah Dostlarının Hâli

Görüldüğü üzere tehlike baştan sezilip önü alınmazsa –Allah korusun– işin sonu gidip esfel-i safilîne dayanabilir. Bundan dolayıdır ki ehlullah, tahayyül ve tasavvur mertebesinde dahi olsa, nefsani dürtüler karşısında büyük bir günah işlemiş gibi ürpermiş ve vakit geçirmeksizin hemen onunla mücadeleye girişmişlerdir. Mesela bakıyorsunuz, onlardan biri, سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ *"Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih eder ve O'na hamd ederim. Azîm olan Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir."*[187] derken gönlünün derinliklerinden kopup gelen bir edayla kalbinin sesi olarak ortaya çıkan tesbih u tahmidlerle çevresindeki insanlarda aşk u heyecan uyarıyor, cezb u incizab dalgalanmaları meydana getiriyor. Kimileri kendinden geçiyor, kimileri hıçkırıklara boğuluyor. İşte o esnada "Benim zikrim, benim ses ve soluğum vesilesiyle bunlar gerçekleşti" gibi bir his kalbine gelince zahiren hiç münasebeti yokken birdenbire zikrini kesiyor, dehşet verici ve ürperten bir hâlde belki bütün vücuduyla titreyerek "Estağfirullah ya Rabbi! Estağfirullah ya Rabbi! Estağfirullah ya Rabbi." deyip inliyor, inleyip içine doğan o anki mülahazaya başkaldırarak onunla mücadeleye girişiyor.

Ortaya attığınız tohumlar gözünüzün önünde birdenbire yerden fışkırsa, bir tanesi bin başak verse ve her başak bin buğdaya

yürüse ve bunların neticesinde aklınızın köşesinden "Bu işte bizim de bir rolümüz var." diye geçecek olsa; içinize gelen bu düşünce karşısında büyük bir günah işlemiş gibi istiğfar etmiyorsanız, yaptığınız işlerin hepsi *hebâen mensûrâ* olur yani *toz-duman* hâline gelir, heder olur gider. Kendinize mal ettiğiniz an, nimetler elinizden alınır. Hadis-i şerifte de ifade buyrulduğu gibi öbür tarafta; *"Sen, yaptıklarını, 'yapıyor' desinler diye yaptın ve onlar da dediler."* [188] Dolayısıyla "Sen, belli bir darlık içinde yaptıklarının karşılığını aldın. Ahiretin o genişliğine, o enginliğine rağmen burada alacağın bir şey kalmadı!" sözüne muhatap olursunuz, Allah muhafaza buyursun.

Bu açıdan sürekli marifet, muhabbet, aşk u iştiyak peşinde koşmak bizim için hayatî önemi haizdir. Bu mevzuda donanımımız tam olmalı. Rabbimizin rızasına muhalif ve O'nu ifade etmeyen mülahazalar içimizi bulandırdığında yani bütün müspet şeyleri O'na bağlamamız gerekirken bunları kendimize mâl etme gibi gafil, cahil ve nadanlara uygun düşecek bir yanlışlık sürecine girdiğimizde meseleyi hemen orada kesmeli ve derin bir nefis muhasebesiyle soluklanıp "Estağfirullah yâ Rabbi! Ben yine kendime takıldım." diyebilmeliyiz. Çünkü kendine takılan, katiyen Allah'a doğru yürüyemez, nefsini ayaklar altına alıp üzerinde raks etmeyen de asla O'na ulaşamaz.

Mülk O'nundur. Şükür beklerse O bekler. Hamdler, medihler, senâlar, güzellikler hep O'nundur, O'na aittir, O'nun hakkıdır. Bütün bunlar karşısında minnet ve şükranla iki büklüm olup hamd ü senâ duygularımızı O'na sunmak da bizim boynumuzun borcudur.

19. Tecessüs (Başkalarının Gizli Hâllerini Araştırma)

İslâm'da kötülükleri araştırma, başkalarının günahlarına muttali olmaya çalışma gibi bir vazife yoktur. Bilakis Kur'ân, وَلَا تَجَسَّسُوا *"Tecessüste bulunmayın, birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın."*[189] âyetiyle bunu kati olarak haram kılmıştır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hata ve günahlarından ötürü insanların ayıplanmasını yasaklamıştır.

Bir kötülük avcısı gibi sürekli insanların ayıp ve kusurlarıyla meşgul olan ve bu konuda tahkikat yapan insanlar bir süre sonra tabiat kirlenmesine, fıtrat deformasyonuna maruz kalacaklardır. Bir kere de tabiat kirlendikten sonra artık ayıplanan ve dil uzatılanlar sadece günahkâr ve zalimlerle sınırlı kalmayacak, tertemiz insanlar da karalanmaya başlanacaktır.

Allah, bizi başkalarının günahlarını araştırmak için savcı tayin etmemiştir. Mehâsin-i ahlak kuralları içinde başkalarının kusurlarını araştırma, onları deşifre etme ve mahcup düşürme gibi bir madde yoktur. Aksine, hata ve kusur avcılığı yapmak, günahları açığa vurmak ve insanları tahkir etmek dinimizde ahlaksızlık sayılmıştır.

Allah'ın isimlerinden birisinin de Settâr (ayıp ve günahları örten) olduğu unutulmamalıdır. Müslümana düşen de bu ahlakla ahlaklanmaktır. Nitekim bir hadislerinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hakikati şu sözleriyle dile getirmiştir: مَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ *"Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter."*[190] Ahirette bizi mahcup edecek çok şeyler karşımıza çıkabilir. Eğer burada bu ilâhî ahlak ile ahlaklanmazsak öbür tarafta rezil rüsvay olabiliriz. Yani

bu dünyada başkalarına çektirdiğimiz rezil rüsvaylık öbür tarafta gelir başımıza dolanır. En iyisi, başkalarının kusurlarını, ayıplarını araştırmaktan vazgeçmek, öyle bir şeye muttali olduğumuzda da başkalarına ifşa etmemektir.

Bilmediğin Şeyin Peşine Düşme!

"Bilmediğin şeyin peşine düşme!"[191] şeklindeki emr-i ilâhî insanların gizli hâllerini araştırmayı ve suizanna dayanarak onlar hakkında hüküm vermeyi yasaklamıştır. Bir başka âyet-i kerimede de *"Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın."*[192] buyrulmuştur.

Öyleyse, gerekirse kulaklarınıza kurşun akıtacaksınız ama başkaları hakkındaki olumsuz sözlere asla kulak kabartmayacaksınız. İcap ederse gözlerinize mil vuracaksınız ama insanların olumsuz yanlarını araştırmayacak, hatalarını görmeye çalışmayacaksınız. İnanan hiçbir insanı bir sözüne, bir hâline ya da bir tavrına mahkûm edip onun hakkında kötü düşünmeyecek, gönlünüzü suizanlarla kirletmeyecek; gözünüzden, kulağınızdan ve kalbinizden dolayı da hesap vereceğinizi bir lahzacık da olsa unutmayacaksınız.

Her İnsan Hata İşler!

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), كُلُّ ابْنِ اٰدَمَ خَطَّاءٌ، وَخَيْرُ الخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ *"Her âdemoğlu hata eder. Hata edenlerin en hayırlıları ise hatalarından pişmanlık duyup tevbe edenlerdir."*[193] sözleriyle insanın hata ve günah işlemeye açık yaratıldığına işaret etmiştir. Demek ki insan tabiatının hataya açık bir yanı vardır. Kimisi iradesinin hakkını vererek o menfezi daraltır veya tamamen yok eder kimisi de bu konuda yeterli ölçüde başarılı olamaz. Önemli

olan, insanın sürçtükten ve düştükten sonra hemen doğrulup yönelmesi gerekli olan kapıya yönelmesi ve arınma kurnalarının altına girip arınmasıdır.

Herkes sürçebilir, düşebilir. Fakat düşen bir insanın hemen üzerine yürümek, sağda solda onun aleyhine konuşmak ve onu mahcup etmek ne ilâhî ahlaka uygundur ne de Efendimiz'in yoluna. Bize düşen, başkalarının ayıp ve kusurlarıyla meşgul olmak yerine dönüp kendi kusurlarımıza bakmak ve onların ıslahıyla meşgul olmaktır. Çünkü kendi kusurlarını görmeyen veya göremeyen bir kişi ömür boyu hep başkalarında kusur arar durur. Fakat bütün hesaplarını kendi kusurlarına bağlayan bir insan zannediyorum başkalarının kusurlarını görmez olur.

Birine bir taş atmadan evvel dönüp kendimize bakmalıyız. Eğer benzer kusurları biz de yapıyorsak bu taşın dönüp kendi kafamıza çarpmasından korkmalıyız. Seyyidina Hazreti Mesih'in, suçlu birisi cezalandırılacağı zaman taşlar ellerinde bekleyen insanlara şöyle dediği nakledilir: "İlk taşı hiç günahı olmayan biri atsın!" [194] Tabii bu manidar söz karşısında herkes yavaşça ellerindeki taşları yere bırakıverir.

Sürekli başkalarının kusurlarıyla meşgul olan ve bunları konuşan bir insanın tecessüs, suizan, gıybet ve tahkir gibi günahlarının cezasını ahirette göreceği kesindir. Fakat böyle birinin dünyada dahi rahat etmesi mümkün değildir. Zihninde sürekli başkalarının kusurlarını evirip çeviren, bunlara dair farklı farklı kurgular ortaya koyan biri kendi eliyle dünya hayatını da cehenneme çevirecektir. Falanın filanın yapıp ettikleriyle nöronlarını kirleten, oturup kalkıp bu tür kirli şeyleri konuşan bir insan için hayat

bir azaba dönüşecektir.

Gaye Kendini Anlatmaksa!

Ona buna eksiklik veya bozukluk atfedenler, kendilerini ifade etmek için herkesi hor görürler. Bunlar, gönüllerine göre kendilerini ifade edemedikleri için hep âlemin kusurları ile meşgul olurlar. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz "O bozuk, bu bozuk, şu da bozuk" diyene "Bozuk olan asıl kendisidir" manasına şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar helak oldu, diyen asıl kendisi helak olmuştur."* [195] Kişinin vicdanı ve kalbi duru olsa her şeyi duru görür. Mizaç bakımından herkeste kusur arayanları Cebrail aleyhisselâmla buluştursanız onda da kusur bulur. Aslında, bozukluk, bu tip insanların karakterlerindedir. Bunların ahlak anlayışı geçimsizliktir. Hiç kimse ile geçinemeyen bu tür kimselerin bütün derdi, kendini ifade etmek ve her fırsatta nefsini öne çıkarmaktır. Bunlar sürekli kendilerinden bahsedilmesini, hep kendilerine değer verilmesini ve her zaman önde görülmeyi isterler.

Bir işi üstün bir başarıyla tamamladığın zaman şöyle diyebiliyor musun? "Eğer şu arkadaş veya benden başka birisi yapsaydı, bu iş neticeleri itibarıyla daha çok hayırlara vesile olacak ve dolayısıyla daha fazla başarı elde edilecekti." İşte bu anlayış, Kur'ân ruhunun ve Peygamber ahlakının ifadesidir. Aksine, hep beklenti içinde olup kendini her zaman öne sürmeye kalkanlar, bir ruh hastalığının pençesindedirler.

Maalesef, hep başkalarında kusur arıyor ve kusurlarından dolayı onları sorguluyoruz. Aslında sorgulamamız gereken, bizim kendi kusurlarımızdır. Biri gırtlağına kadar çamura batmış, o çamur senin de velev ki sadece topuğuna bulaşmış olsa karşındakine

“Bu hâlin de ne!” demeye hakkın yoktur. Yapman gereken “Topuğum neden kirlenmiş?” deyip kendini sorgulamandır. Başkasının gırtlağına kadar çamura gömülmesi seni alakadar etmez. Sadece suizanna girmeden ve gıybet edip çekiştirmeden Allah’ın onu halas eylemesi için dua edebilirsin. Eğer biz, bütün beklentilerden sıyrılıp muradımızı Hakk’ın muradı hâline getirememişsek daha yapacak çok işimiz var demektir. Öyleyse, kendimizin onca eksiği varken nasıl başkalarının kusurlarıyla uğraşıp onları sorgulayabiliriz ki?

Bu hususta korkmalı, tir tir titremeli. Her muvaffakiyetten sonra o işe lâyık olup olmadığımız hususunu masaya yatırmalı, bir mercekle tavır ve davranışlarımıza bakmalıyız. “Acaba biz, böyle bir ihsân-ı ilâhî ve nimet karşısında şükür ve vefa vazifemizi yerine getirebiliyor muyuz?” duygusuyla kendi eksik ve kusurlarımızı sorgulamalıyız. İmam Muhasibî, muvakkaten aklından geçenleri, mesela bir anlık “Şu adam şu kadar iyi olsa.” şeklinde başkalarını kritiğe tâbi tutmayı dahi kendisi adına büyük bir günah saymakta; onun ıstırabıyla yaşamaktadır. Fiil ya da tavır değil, aklına gelip uğrayan sevimsiz şeyler hakkında bile “Benim aklım temiz olsaydı o kirin ne işi vardı orada?” demekte ve her an kendi muhasebesiyle meşgul olmaktadır. Bizim şiarımız da bu olmalı. Başkasının kusurlarının peşine düşmemeli, onların günahlarını araştırmamalı, mahremiyetlerini ihlal edip gizli hallerine muttali olmaya çalışmamalıyız. Başkalarını değil, sadece ve sadece, mâsivâ düşüncesinden sıyrılamayan kendi nefsimizi kınayıp sorgulamalıyız.

20. Kendini Başkalarından Üstün Görme

Fâikiyet mülahazası, kendini başkalarından üstün görme

demektir. *Meylü't-tefevvuk* ise başkalarına üstünlüğünü kabul ettirmeye, diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışma manasına gelir. Aslında birincisi, ikincisinin zemini ve sebebidir. Yani kendini başkalarından üstün gören bir kimse, zamanla onlara kendi üstünlüğünü kabul ettirme, onlar üzerinde hâkimiyet tesis etme yoluna gider, herkese tahakküm etmeye çalışır.

Bu iki duygu enaniyetle beslenir, dolayısıyla da *tezkiye-i nefis* ve *tasfiye-i kalbe* muvaffak olamamış her insanda az çok tesirini gösterir. Bazıları hafızalarının kuvvetiyle, bazıları beyanlarının gücüyle, kimileri seslerinin güzelliğiyle, kimileri de daha başka istidat ve kabiliyetleriyle ya da soy-sop, servet ü sâman, şöhret ü şân gibi sâiklerle böyle bir farklılık düşüncesine kapılmakta ve kendilerini başka insanlardan daha üstün, daha seçkin ve daha çok saygıya değer görebilmektedirler.

Aslında her bir nimet, insanı Allah'a götürebilecek bir helezondur. Ne var ki insan ancak her türlü nimetin Allah'tan geldiğini kabul ve itiraf etmek suretiyle Cenab-ı Hakk'a şükür yoluna girmiş ve kurbet ufkuna doğru yol almaya başlamış olur. Bütün iyilik ve güzelliklerin sebeplerini hazırlayan, onları takdir ve taksim eden, vakti gelince yaratıp semâvî sofralar hâlinde önümüze seren Allah'tır. Öyleyse her halükârda minnet ve şükran O'nun hakkıdır. Nimeti vereni görmezlikten gelerek sadece nimetin kendisine ya da sebeplerine takılmak körlüktür, nankörlüktür. Şükür, nimetin ziyadeleşmesi için bir vesile olduğu gibi nankörlük de nimetin kesilmesinin hatta bir nikmete (ceza) dönüşmesinin sebebidir. Cenab-ı Allah, *"Eğer şükrederseniz size olan nimetimi artırırım; şayet nankörlük yaparsanız bilin ki azabım çok şiddetlidir."* [196] mealindeki fermanıyla şükredenleri mükâfatlandıracağı

vaadinde, küfrân-ı nimete düşenleri de cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştur.

Zekâ, hafıza, beyan gücü, ses güzelliği, güç, kuvvet gibi değişik istidatlar ve farklı kabiliyetler Allah'a teşekkürü gerektiren nimetlerdir. Fakat insanlar bazen bu nimetlerin Allah tarafından verildiğini ve emanet bir elbise gibi kendilerine giydirildiğini unutur da onları kendi elde ettikleri sabit, değişmez ve ebedî birer üstünlük vesilesi gibi görmeye başlarlar. Kalb ve kafalarındaki bu duygu ve düşünce inhirafını çirkin hırıltılar olarak dışa aksettirir ve zamanla, "Benim zekâm, benim hafızam, benim fikrim…" sözlerini birer fâikiyet iddiası şeklinde telaffuz edip durmaya başlarlar. Rahmet ilinden dalga dalga esip gelen lütuflar karşısında şükür hisleriyle dolacaklarına, nankörlüklere girer ve o güzelim nimetlerin çehresini bencillik, gurur, riya ve süm'a isiyle karartırlar. Bütün ihsanları, acz, fakr ve ihtiyaçlarına binaen kendilerine bahşedilmiş birer lütuf olarak değerlendireceklerine ve onların asıl kaynağı üzerinde duracaklarına, onlara sahip çıkar ve hak iddiasında bulunurlar. Her nimetin aynı zamanda bir imtihan vesilesi olabileceği ihtimaline karşı Allah'a sığınıp kulluk çıtasını biraz daha yükselteceklerine; iyiden iyiye şımarır, kendilerini biraz daha beğenirler. Her hâl, tavır ve davranışlarına mukabil takdir bekleyen, alkış isteyen kimseler olup çıkarlar.

Nimetin Sahibini Düşün

Fâikiyet mülahazası bazen kişinin şahsî enaniyetinden kaynaklanır. Allah'ın ekstra lütuflarına mazhar olan bir insan, sağlam bir kulluk düşüncesiyle onları hazmedip bal-kaymak gibi yudumlaması mümkünken bazen benliğine takılır, nimetleri kendi

istihkakına bağlar ve böylece onları kendi adına zehire çevirmiş olur. Her nimeti, Mün'im-i Hakiki'yi gösteren bir ayna gibi algılayıp ihsanda bulunan Zat'a yönelmesi, O'nun huzurunda tevazu içerisinde iki büklüm olması gerekirken enaniyetine, gurur ve kibrine yenik düşer, sadece nimeti düşünür. Onu, kazanmış olduğu bir hak gibi görür, dolayısıyla da sebeplerin ötesinde bir Müsebbibü'l-esbâb bulunduğunu hiç hatırlayamaz, nimetlerin asıl sahibini katiyen düşünemez. Aslında o güzellikleri his, şuur, kadirşinaslık ve Allah'a teveccüh çerçevesi içinde değerlendirse, onlar kendisi için birer nimet olarak kalacak ve onu yükseltecektir. Fakat bencil insan, onlarla enaniyetini besler, her nimeti benliğine mâl eder ve sürekli *ben* der durur. Neticede o nimetler onun hakkında mahvedici bir mahiyete bürünürler.

Günümüzde *ben, ben* diyerek oturup kalkma ve enaniyet mülahazalarıyla dolup taşma belki her zamankinden daha fazladır. Öyle ki bugün inanan insanlar bile özgüven gibi kavramlar etrafında örgülenen bir kısım düşünceleri, kullanılma maksadından saptırarak şeytanı hoşnut edebilecek mülahazalara çevirebilmektedirler. Özgüven insanın kendini tanıması, istidatlarının farkına varması ve onları değerlendirme hususunda cesaretli olması manasına alındığında insanı yükseklere taşıyan önemli bir haslet olsa da enaniyeti okşayacak şekilde ele alındığında insanı bencilliğin kucağına atabilir.

Hakiki mü'min, kendine değil Rabbine güvenir. Bir yandan Cenab-ı Hakk'ın verdiği iradeyi en iyi şekilde kullanır diğer taraftan da *"Allah'ım, beni göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsimle baş başa bırakma!"*[197] der. Nefsine değil Cenab-ı Hakk'a itimat eder. Nefsini ve nefsani duygularını en azılı düşman sayar. En güzel

vekil, yegâne dost ve yardımcı olarak ise yalnızca Allah'ı bilir. Fakat şimdilerde bencillik o kadar yaygındır ki çoğu insan Cenab-ı Hakk'ın lütuflarını bile enaniyetleri hesabına kullanmakta ve onları, benliği besleyen birer unsur gibi algılamaktadır. Dolayısıyla da aslında her biri birer yükselme helezonu olan nimetler, benlik adına kullanılınca helake götüren birer tuzak hâlini almaktadır.

O'na Varmak Esastır

Üstün olma duygusu her zaman ferdî benlikten kaynaklanmaz. Bazen insan, enaniyetini besleyen yanlış his ve düşünceleri kendi içinde eritebilir. Kalbine ve zihnine uğrayıp geçen bazı nefsî ve şeytanî duygulardan kurtulup şahsen Allah için başlayan, Allah için işleyen ve rıza-ı ilâhî dairesinde hareket eden bir kul olabilir. Ne var ki şahsı hesabına *kullardan bir kul* olma şuuruna ulaşmış kimseler için de âidiyet mülahazası, *fâikiyet mülahazasına* sebep olabilir. Ondan dolayı kendini farklı ve üstün sayanlar bulunabilir. Yani bir milletin, bir cemiyetin ya da bir cemaatin mensubu olmak da insanı bambaşka bir enaniyete ve seçkinlik hissine itebilir. Aslında insanın şahsî hayatı hesabına benlikten sıyrılması çok büyük bir başarı ve şeytana karşı önemli bir tabyadır. Fakat *ben* duygusunun yerine *biz*'i ikame etme, başlangıç itibarıyla takdire şayan bir adım olsa bile şayet *ben*'in yerini *biz* alır ve insan o noktaya takılıp kalırsa bu da çok ciddi bir tehlike olur. Zira *biz*'e geçiş bir mertebe ise de orada da durmamak ve O'na yürümek, her şeyi O'na vermek esastır.

Bir insanın sürekli kendi istidat ve kabiliyetlerini nazara vermesi ve kendisinden bahsetmesi ne kadar çirkin ise bir topluluğun fertlerinin her fırsatta mensup oldukları cemaatin hususiyet-

lerini, o hareketin faziletlerini, kendi felsefelerinin üstünlüklerini ve sahip oldukları düşüncelerin isabetliliğini vurgulamaları da o denli çirkindir. Hak ve hakikat gürül gürül ilan edilmelidir ama bu ilana nefisler asla karıştırılmamalıdır.

"Biz gücümüz, kuvvetimiz, ilmimiz ve tecrübemizle bu işleri başarıyoruz." düşüncesi Karunca bir düşüncedir. *"Ben, kendi ilmimle ve kendi iktidarımla kazandım."* iddiası ancak Karun'un ve onun takipçilerinin telaffuz ettikleri müşrikçe bir kuruntudur. Hazreti Musa'nın kavminden, zenginliği dillere destan olan Karun, elde ettiği servet ü saman, güç ve kuvvet için إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِي *"Ben bunları kendi bilgi ve becerimle elde ettim."*[198] demişti. Hazreti Musa Aleyhisselâm'ın tazarruu ise şuydu: رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ *"Rabbim! Gerçekten bana indireceğin her hayra muhtacım!"* [199] Neticede Hazreti Musa a'lâ-i illiyyîne yükselirken Karun'a düşen, yerin dibini boylamak oldu.

Din ve millet yolunda hizmete gönül vermiş insanlar, Karun gibi düşünüp Karunca konuşacaklarına gurur ve enaniyeti bırakmalı; aczinin, fakrının ve ihtiyaçlarının farkında olan kullar sırasına geçip tazarru ve dua lisanıyla Cenab-ı Hakk'a yönelmelidirler.

İhlasa Çağrı

Bediüzzaman Hazretleri, dava erlerinin himmet ve gayret duygularını baskı altına alıp onları ümitsiz, bezgin ve çaresiz bırakan tehlikelerden biri olarak *meylü't-tefevvuk*'u saymaktadır. Hazreti Üstad, Kur'ân ve iman hizmetinde rekabete, önde olma mücadelesine, itiş-kakışla bir yere varmaya ve birbirine zahmet vermeye hiç yer ve lüzum bulunmadığını ifade eder. Farklı ve üstün

olma duygusunun gelip hizmet erlerinin Allah yolunda hizmette himmet hislerine hücum ettiğini ve onları Allah için çalışıp çabalamaktan, din uğrunda gayretten uzaklaştırdığını belirtir. Böyle bir düşmana karşı koymak için de *"Allah için işleyiniz, Allah için başlayınız, Allah için çalışınız ve O'nun rızası dairesinde hareket ediniz."*[200] diyerek tarif ettiği ihlas kalesine iltica etmenin lüzumunu nazara verir.

Kendini farklı ve üstün gören bir insan kendisinin değil başkalarının çalışıp didinmesi gerektiğini düşünür ve hiçbir pay sahibi olmadığı başarıların dahi kendisine nispet edilmesini ister. Beklediği takdiri bulamaz, istediği alkışları duyamaz ve kendince kıymeti anlaşılamazsa her şeyden el-etek çeker; içinde azıcık çalışma isteği kalmışsa onu da kaybeder. Böyle bir insan, ara sıra yapıp ettiği işlerde yine farklı, üstün ve seçkin biri olduğunu başkalarına kabul ettirme peşindedir. Dolayısıyla bütün söz, tavır ve davranışı enaniyet eksenlidir, riya ve süm'a ile kirlenmiştir. Onun hedefi hep en önde olmak, üstün görünmek ve insanların teveccühünü kazanmaktır fakat böyleleri umumiyetle maksatlarının aksiyle tokat yerler; işlerinde muvaffak olamadıkları gibi halk nazarında da istiskal edilir ve ceht ü gayret hislerini de her gün biraz daha kaybederler.

İşte böyle kötü bir akıbete maruz kalmamak için bütün amellerde Allah rızasını gözetmek gerektir. "İhlas Risalesi"nde de ifade edildiği gibi eğer O razı olsa bütün dünya küsse ehemmiyeti yok. Eğer O kabul etse bütün halk reddetse tesiri yok. O razı olduktan ve kabul ettikten sonra, isterse ve hikmeti iktiza ederse, sizler istemek talebinde olmadığınız hâlde, halklara da kabul ettirir, onları da razı eder. Onun için bu hizmette doğrudan doğruya ve yalnızca Cenab-ı Hakk'ın rızasını esas maksat yapmak icap eder.

Mademki ihlasla yapılan bir dirhem amel, ihlassız batmanlarla amelden üstündür, öyleyse büyük-küçük her iş O'nun hoşnutluğu gözetilerek ortaya konmalıdır.

Tetikte Olmalı

İnsan, tabiatı itibarıyla farklılık ve üstünlük düşüncesine açıktır. O, bu türlü mülahazalardan tecrit edilmemiş ve daha baştan fıtratı bunlara kapalı olarak yaratılmamıştır. Mesuliyet duygusunun ve imtihanın bir gereği olarak bütün nefsani ve şeytanî düşünceleri iradesiyle aşmak zorundadır. Dolayısıyla insan, Allah'a sığınarak ve iradesinin gereğini yerine getirerek nefsani hislerin ve şeytanî fikirlerin üstesinden gelmeye çalışmalıdır. Allah'a dayanarak, sa'ye sarılarak ve iradesinin hakkını vererek kulluk şuuruna aykırı bütün mülahazalardan sıyrılmaya gayret etmelidir. Bu arada bilmelidir ki bugün aştığı tepelerin benzerleri yarın yeniden karşısına çıkacaktır. Bir işte başarılı olunca benliğine ait bir kısım duygular, bir kere daha birer akrep gibi kuyruklarını dikip gezmeye başlayacaklardır. O, bütün bu zehirli ve öldürücü hasımlara karşı da savaş ilan etmek ve bu defa da onları aşmak durumunda kalacaktır. Onların üstesinden gelse bile yarın aynı tehlikelerle bir kere daha karşılaşacak ve yeni bir imtihanı daha geçmek mecburiyetinde olacaktır.

Bu açıdan, fâikiyet mülahazası ve üstünlük düşüncesi içinize estiği zaman, hemen Cenab-ı Hakk'a yönelmeli ve hamd ü sena hisleriyle dolmalısınız. Mazhar olduğunuz ve etrafınızda gördüğünüz bütün nimetleri O'na şükretmeye ve hamdetmeye vesile saymalısınız. İlahî lütufları çok iyi okumaya çalışmalı, onların arka planına bakmalısınız. Sizin güç ve kuvvetinizle olacak

gibi görünmeyen bu ihsanları enaniyetinizi beslemek için değil, şükretmeye bir vesile olarak değerlendirmelisiniz. Her zaman size karşı taarruz vaziyetinde bulunan ne kadar düşman düşünce ve duygu virüsü varsa, onları bertaraf edebilecek silahlarınızı da her an hazır bulundurmalısınız.

21. Faydasız Şeylerle Uğraşma

Mü'min, mefkûresini ifade etmeyen her türlü plan ve projeden, netice itibarıyla Allah'a götürmeyen dağınık düşüncelerden, dünya-ahiret faydası olmayan iş ve davranışlardan, boş lakırdı, boş mülahazalardan uzak olan insandır. Onun sükûtu fikir, konuşması zikir, zahir ve bâtın hâsseleri hep Hakk'a kilitlidir. Teveccühü melekler kadar derin ve arı-duru, her zaman yüksek uçmaya hazır ve gerilimi baş döndürücü fakat aynı zamanda kendi plan ve projelerini gaye ölçüsünde öne çıkarmayacak kadar da yöneldiği Yüce Dergah'a saygılıdır. Gözleri hep ufuk ötesinde, himmeti dağları delecek kadar yüce, hayatının gerçek deseni kabul ettiği inançlarını yedi cihana duyurma gayretiyle tam bir metafizik gerilim içindedir. Yaptığı ve yapacağı işlerin gerektirdiği nezaketin de farkında olan kusursuz bir basiret insanıdır. Yetirir o dapdaracık ömrünü hem dünyayı imar etmeye hem de ukbâyı peylemeye. Kendine ilk bahşedilen mevhibelerin en küçüğünü bile zayi etmez. Dünya ve öteler adına bir şey vaat etmeyen *mâlâyâniyât* ile meşgul olmaz. Kendine lütfedilenlerin bütününü Hak rızası yolunda rahatlıkla bağışlayabilir ve hiçbirinin boşa gitmemesi konusunda da olabildiğine titiz davranır.

Mü'minûn Sûre-i Celîlesi'nde kâmil mü'minlerin vasıfları anlatılırken وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ "*(O mü'minler), her türlü boş, fay-*

dasız ve manasız *söz ve davranışlardan uzak dururlar."*[201] buyrulmaktadır.

Mü'min, maddî-mânevî herhangi bir getirisi olmayan söz, fiil ve davranışlardan uzak durmalıdır. Ahireti kazanma mevzuunda ömür sermayesini öyle dikkatle kullanmalıdır ki bu dünyada geçirdiği zaman dilimi, ahirette Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'la (aleyhi efdaluttahiyyât ve ekmelütteslîmât) bir sofranın başında oturma ve Allah'ın (celle celâluhu) rızasına erip O'nun cemal-i bâ-kemalini müşâhede etme şeklinde kendisine geri dönsün. Bundan dolayı o, vaktini ibadet ü taatle, kendisine ve başkalarına faydalı işlerle; kitap okuyarak, tefekkür ederek, dua ederek, sohbet-i cânan eksenli müzakere ve musâhabelerde bulunarak, hak ve hakikat yolunda hizmet ederek, hizmete engel teşkil eden problem ve açmazları ortadan kaldırmak için çözümler üreterek yani menfaati muhakkak işlerle geçirir. Bunların hepsi birer ibadet sayılır. Böylece mü'min, vaktini hayırlı işlerde harcamış, boş yere konuşmamış, zamanını israf etmemiş, faydasız iş ve meşguliyetlerle kalb ve ruhunda yaralar açacak bir duruma sebebiyet vermemiş olur.

İnsan laubalice konuşmalar, boş lakırdılar, düşünülüp taşınılmaksızın ağızdan çıkan söz ve lafızlarla, kendisine dünyada ya da ahirette bir yararı dokunmayacak işlerle meşgul olmak suretiyle hiç farkına varmaksızın kalb ve ruhunda yaralar açıp latifelerini öldürebilir. Bu noktada, çok tekerrür etse de önemine binaen ve mevzuumuzla alâkalı kısmına dikkat çekerek Hazreti Pîr'in o veciz ifadesini bir kez daha hatırlatmak istiyorum: *"Hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarette, bir öpmekte batma. Dünyayı yutan büyük letâiflerini onda batırma."*[202]

Bazen fuzuli bir konuşma, tek bir kelime dahi insanın helakine, kayıp gitmesine sebebiyet verebilir. O hâlde bize düşen *"Leylî sözü söyle, yoksa hâmûş!"* (Sevgiliden söz et, aksi hâlde sus!) [203] ifadeleriyle dile getirilen hakikati hayatımıza hayat kılmak yani ya sürekli Gerçek Sevgili deyip inlemek veya sükût etmek olmalıdır. Zaten İnsanlığın İftihar Tablosu da (aleyhi ekmelüttehâyâ) bir mübarek sözlerinde demiyor mu: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun!"*[204]

Vera'ın Bir Buudu

Boş iş ve sözlerden uzak durma, İslam ahlakının temel esaslarından olan *vera*'ın bir buududur. Lügatlerde uygunsuz, yakışıksız ve gereksiz şeylerden sakınma, haram ve yasaklara karşı da titiz davranma, tetikte olma veya memnu şeylere girme endişesiyle, bütün şüpheli hususlara karşı kapanma, manasına gelen *vera*'ı bazı hak dostları, göz açıp-kapayıncaya kadar olsun Hak'tan gafil olmamak bazıları ise hayatın her lahzasında O'ndan başka her şeye kapalı kalmak, şeklinde tarif etmişlerdir.

Vera'ı; hayat ve davranışlarını gerekli, lüzumlu ve ötelere uzanan şeylere kilitleyip, lüzumsuz, fâni ve zâil şeylerin gerçek konumlarını kavrama şuuruyla hareket etme şeklinde de yorumlayabiliriz ki مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ *"Kıvamında ve kendi iç güzellikleriyle yaşanan Müslümanlık, mâlâyâniyâta karşı kapalı olan Müslümanlıktır."*[205] ölçüsü de bunu hatırlatıyor olsa gerek.

Mâlâyâniyâtı terk etmek, gönlün Cenâb-ı Hak'la alâkasına mâni olacak her şeyden uzak durmak, beden ve cismâniyetimize bakan yanı itibarıyla dünya ile münasebetlerimizde dikkatli olmak ve kesben olmasa da kalben dünya ve mâfîhâ ile aramızdaki

mesafeyi korumak çok önemli ahlaki prensiplerdir.

Boş Kalmama

İnsanın söz ve davranışlarının boş şeylere kaymaması için, boş kalmama ve mutlaka bir işle iştigal etme çok önemlidir. Dünyaya ait işlerimizin yanında, iman ve Kur'ân hizmeti adına da bir vazifemizin olması, bizi diri tutmasının yanında, malâyaniyata kaymamıza da mâni olacaktır. Hizmet bizim hayatımızdır. Biz hizmet ettikçe canlı kalırız ve bu hususta aksiyonumuzu kaybettiğimiz zaman da kurur ve ölürüz.

İman ve Kur'ân hizmeti adına büyük ya da küçük bir vazife eda etmenin pek çok faydası vardır. Ezcümle insan, üzerindeki vazifenin verdiği mesuliyet duygusuyla daima düşünecek, düşündüklerini pratiğe dönüştürecek ve sorumluluklarını aksatmamaya çalışacaktır. Neticede mâsiyetten ve mâlâyâniyattan da kendisini alıkoymuş olacaktır.

Pek çok vakanın şehadetiyle diyebiliriz ki Allah yolunda hizmet eden insanlara Cenab-ı Hakk'ın inayeti eksik olmuyor. Allah'ın dinine yardımcı olmaya çalışanlar, bununla O'nun rızasını, yakınlığını arzu edenler katiyen ihmal edilmiyor. Bazen bir ferdin Allah adına çok cüzi bir gayreti, büyük bir dua yerine geçiyor ve Rabbimiz bu duaya icabet ediyor, onu koruyor ve bu hâl devamlı hayra vesile oluyor. Yani hayır, hayırlar doğuruyor. Neticede de ortaya çıkan salih daire içerisinde hayat, hayırlarla dopdolu devam edip gidiyor. İnsanı mâlâyaniyata sevk edebilecek boşluklar oluşmuyor.

22. Övülme Tutkusu

İnsanın gönül dünyasını yavaş yavaş harap eden, manevî melekelerini birer birer öldüren hastalıklardan biri de övülmeyi sevmek ve her fırsatta methedilmeyi istemektir. Hep üstün sıfatlarla anılma, medh ü senâlarla yâd edilme ve sürekli iyilikler, meziyetler ve başarılarla nazara verilme arzusu, tedavisi zor bir kalb marazıdır. Mü'minler arasında da hakkında methiyeler yazılmasını ve övgüler sıralanmasını dileyen insanlar olabilir fakat haddizatında kibir, gurur ve bencillikten kaynaklanan methedilme isteği bir küfür sıfatıdır.

İmanın tadını alamamış olanlar, sadece yaptıklarıyla ve sahip oldukları vasıflarla değil, yapmadıkları işlerle ve hiçbir katkıda bulunmadıkları başarılarla da övülmeyi, hiç layık olmadıkları güzel sıfatlarla da yâd edilmeyi arzularlar. Kur'ân-ı Kerim böylelerini bekleyen acı sonu hatırlatma sadedinde şöyle buyurur: *"Zannetme ki yaptıklarından ötürü şımaran, yapmadıkları işlerden dolayı da övülmek isteyen kimseler azaptan kendilerini kurtaracaklar! Onlara can yakıcı bir azap vardır."*[206]

Bana Ne Söylüyor?

Âyetin iniş sebebi olarak bazı olaylar rivayet edilmektedir ama bir âyetin herhangi bir mesele üzerine inmiş olması, o ilahî beyanın sadece o meseleyle alâkalı olduğu anlamına gelmez. Cenab-ı Hakk'ın her sözü binlerce hikmetle doludur ve pek çok hâdiseye ışık tutucudur. Her âyet, esbâb-ı nüzul olarak zikredilen hâdiselerle beraber, onlara benzeyen diğer olaylar için de bir aynadır.

Sahabe ve selef-i salihinden çokları bu tür âyetlere ilk muhatapları açısından bakmaktan ziyade, âyette övülen ve yerilen

sıfatlar zaviyesinden bakıp meseleleri öyle değerlendirmişlerdir. Mesela, bir âyette inançsızların ya da münafıkların yalancılıkları nazara veriliyorsa "Nasıl olsa onlara söyleniyor." deyip geçiştirmemiş, "Acaba benim her sözüm doğru mu, yalancılık olarak nitelenebilecek bir durumum var mı?" diyerek hemen nefis muhasebesine girişmiş ve temkinli olmayı yeğlemişlerdir. "Şayet yalancılık Cenab-ı Hak katında çirkin bir sıfatsa ve Allah'ın sevgisi ve gazabı sıfatlara göreyse, ki öyledir, yalan söyleyen kim olursa olsun yerilmeye müstehaktır." düşüncesini benimsemiş ve bütün kötü sıfatları da bu mülahazaya göre ele almayı esas edinmişlerdir. Mevlâ-i Müteâl'in hoşnut olmayacağı bir işe yanaşmamak ve su-i akibete uğramamak için hep teyakkuzda yaşamış, kendilerini asla emniyette görmemiş, Kur'ân'ın zemmettiği her hâl, hareket ve sıfatın kendilerinde de olmasından endişe duymuş ve onlardan uzak durmaya gayret göstermişlerdir.

Bu teyakkuz ve temkinden dolayıdır ki selef-i salihin efendilerimiz ehl-i küfürle alâkalı âyetleri okurken bile hıçkıra hıçkıra ağlar ve onların akıbetine düşmekten çok korkarlardı. Mesela Ömer İbn Abdülaziz, *"Boyunlarında demir halkalar, ayaklarında zincirler olarak önce kaynar suya sürüklenecek, sonra da ateşte cayır cayır yakılacaklardır."*[207] mealindeki âyeti tekrar ede ede sabaha kadar ağlar ve çok defa secdede yığılıp kalırdı. *"Gün gelecek, kâfirler cehennem ateşinin karşısına tutulurken onlara şöyle denilecek: "Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdünüz."*[208] mealindeki âyet-i kerimeyi okuyunca yemeden içmeden kesilir; ahiret meyvelerini daha dünyadayken yiyip bitirmekten ve öteye müflis olarak gitmekten korktuğu için bir bardak soğuk su içmeye, birkaç lokma yemek yemeye bile cesaret ede-

mezdi. Doğrusu, özellikle ilk asırlardaki mü'minlerin genel hâlleri onun hâlinden pek de farklı değildi. Onlar, her âyet karşısında herkesten önce kendilerini muhatap kabul ediyor ve beyan-ı ilahînin muhtevasına göre bir tavır belirliyorlardı.

Tipik Narsistler

Hakikatte yapıp ettikleriyle gururlanıp şımaran, yapmadıklarını bile yapmış gibi gösterip övünen ve onlarla övülmekten hoşlanan kimselerdeki ruh sefaletinin sebepleri hep aynı hususlardır. Onlar, dinin esaslarından habersiz, mütemerrit nefs-i emmârenin güdümünde, şöhretperestliğe müptela ve bohemce yaşamaya meyilli kimselerdir. Bu zelil insanların çoğu, üstün sıfatlarla yaratılmış olduklarına inanır, kendilerini farklı görüp gösterir ve çevrelerine kendilerinin seçilmiş olduklarını dayatmaya çalışırlar. Methedilmeye çok açık ve alkışa teşne bu tiplerin çarpık hislerine, aldanmış yandaşlarının iddiaları da eklenince ortaya en tipik narsistler çıkar.

Bunlar arasında işi mana âleminin devasa kâmetlerinin dahi telaffuz etmediği "Ben kutb-u irşadım, ben gavsım." türünden iddialara kadar vardıranlar olduğu gibi yanında başka büyüklerden bahsedilmesinden rahatsızlık duyanlar ve Peygamber'in ya da falan velinin temsilcisi ve izdüşümü olduğunu söylemek gibi hezeyanlarla bir kısım muğlak ve müphem şeylere çevresini inandırmaya çalışanlar vardır. Bu insanlar, gerçekte bu karakterlerin hiçbirine sahip olmadıkları hâlde başkalarının kendilerini "müttakî, dindar ve Allah'tan korkan bir mü'min" diyerek övmelerinden hoşlanırlar veya gerçekte tam tersi olmalarına rağmen başkalarının onları "samimi, fedâkar, şerefli, başkaları için kendini feda eden" bir in-

san olarak propaganda etmelerini isterler. Bütün hareket ve faaliyetlerinde hep takdir ve tebcil beklentisi içinde bulunur ve damlalarının derya, zerrelerinin güneş gösterilmesini arzu ederler.

Mü'minin Hali Tevazu ve Mahviyettir

Hakiki mü'minin şe'ni tevazu ve mahviyettir. İnanan bir insan, Hak karşısındaki konumunun şuurundadır ve kendisini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul eder. O, kendinde zatî hiçbir kıymet görmez hatta ilahî inayetle fevkalade bir muameleye tâbi tutulmazsa halkın en şerlisi derekesine düşeceğinden korkar. Dolayısıyla da methedilmekten hiç hoşlanmaz, övülmekten memnun olmaz. Birisi ona ithafen Firdevsî'nin destanı gibi bir destan yazsa ya da okusa, onu duymazlıktan gelir veya hiç üzerine almaz. Benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit dahilî kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehdi gösterir. Hele lehte de olsa mübalağalı sözleri hiç sevmez; onları büyük birer iddia ve zımnî yalan kabul eder.

İnsanlığın İftihâr Tablosu (aleyhi ekmelüttehâyâ), o eşsiz hayatını tevazu ve mahviyetle örgülemiş ve bize de bu yolu işaret etmiştir. Mesela, kendisini Hazreti Musa ile karşılaştırıp yüce kâmetini ve üstünlüğünü dile getirenleri ikaz sadedinde *"Benim Hazreti Musa'dan üstün olduğumu söylemeyin!"* buyurmuştur. [209] Yine *"Balığın yoldaşı olan zat (Hazreti Yunus) gibi olma!"* [210] âyeti nazil olunca, ihtimal bazı sahabiler "Acaba Hazreti Yunus ne kusur işledi?" diye düşünürler mülahazasıyla hemen *"Beni Yunus İbn Metta'ya tercih etmeyin!"* demiştir. [211]

O tevazu âbidesi kendisine "Seyyidimiz!, Efendimiz!"

diyenlere karşı da reaksiyon göstermiş ve *"Hayır, efendimiz Allah'tır."* mukabelesinde bulunmuştur.[212] Bir gün *"Yâ hayre'l-beriyye!"* (Ey mahlukatın en hayırlısı!) diye seslenen birine *"O dediğin Hazreti İbrahim'dir."* sözüyle karşılık vermiştir.[213] Gayb âlemine ait perdeler çok defa gözünün önünden kalkmış ve Allah'ın izniyle verâların verâsını müşahede etmiştir ancak bir gün Hazreti Âişe (radıyallahu anha) annemizin odasında ilâhî söyleyen kız çocuklarının, *"Bizim aramızda öyle bir Nebî var ki yarın ne olacağını bilir."* dediklerini duyunca, onları derhal susturmuş ve *"İlle de bir şey söyleyecekseniz, doğruyu söyleyin; ben yarın meydana gelecek her şeyi bilemem, Allah ne bildirirse ancak onu bilebilirim."* buyurmuştur.[214]

Ey Riyakâr Nefsim!

İnsan-ı Kâmil (aleyhi ekmelüttehâyâ vetteslîmât) Efendimiz'in halka-i tedrisinden dersini alan ve her hâliyle O'na benzemeye çalışan Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) da peygamberâne tevazu ve mahviyetin en güzel mümessillerinden biri olarak yaşamıştır. O, hayatı boyunca methedilmeyi hiç sevmemiş ve övülmekten hep rahatsızlık duymuştur. Hatta kendi irade ve rızası olmaksızın övüldüğü zamanlarda utancından kıpkırmızı kesilmiş ve Allah korkusundan dolayı hemen el açıp şöyle dua etmiştir: "Rabbim! Sen beni benden daha iyi bilirsin. Ben de kendimi başkalarından daha iyi bilirim. Ey Âlemlerin Rabbi! Halkın bende zannettiği iyilik ve faziletleri bana nasip et; insanların bilmedikleri günahlarımı da bağışla! Söyledikleri güzel sıfatlardan dolayı kendini beğenmişlik ve gurur gibi tehlikelere düşmekten beni koru!"[215]

Demek ki takdir, tebcil ve övgüler karşısında mü'mince tavır mahviyettir. "Allah'ım, hakkımda söylenen bu sözleri dua olarak kabul buyur, bunları benim için gurur ve kibir sebebi kılma ve beni nefsimle baş başa bırakıp ayağımı kaydırma!" diyerek hemen bütün medh ü senâların asıl sahibi Mevlâ-i Müteâl'e sığınmaktır.

Takdir beklememek ve övülmekten tiksinmek bir seviye meselesidir. Medh ü senâlar karşısında kalb balansını ayarlayabilme gayretinde olmak bütün inananlar için bir vazifedir. Aksi hâlde insan nefsine uyar ve kendini şımarıklığa, gaflete salarsa tebrik ve takdirler onun ayağını kaydırabilir. Vehb İbn Münebbih Hazretleri buyurur ki "Bir insanın en güzel ahlakı, dünyaya rağbet etmemesidir; en şerli huyu da nefsinin arzu ve isteklerine uymasıdır. Nefse uymanın alâmeti ise malı, makamı sevmek ve insanlar arasında methedilmekten hoşlanmaktır."[216]

Ayrıca Nur Müellifi, "Sen, ey riyakâr nefsim! Dine hizmet ettim diye gururlanma. 'Allah bu dini fâcir (günahkâr) bir adamla da te'yid ve takviye eder.' sırrınca, müzekka (pak, günahsız) olmadığın için, belki sen kendini o racül-ü fâcir (günahkâr adam) bilmelisin!"[217] diyerek bize mü'mince düşünceyi hatırlatmıştır.

Bu mülahazalara bağlı kalan birinin, insanların teveccühünü beklemesi, hüsnüzannın layık gördüğü makamlara dilbeste olması, methedilmeyi arzulaması ve riyaya, süm'aya girmesi düşünülemez. Çünkü o, hizmetlerini, kendisine verilmiş nimetlerin şükrü ve kulluk vazifesi olarak görür; bu düşünceyle ucub ve riyadan da kurtulur.

Koynunda Akrep Var!

Hakiki bir mü'min, hakkında methiyeler dizildiği zaman sevinmediği gibi yerildiği zaman da üzülmemelidir. Aslında, insanın kendi kendisini sorgulayıp küçük göstermesi bir açıdan kolaydır. Zor olan, kusurlarının başkası tarafından sayılıp dökülmesi "Koynumdaki akrebi haber verene rahmet." diyebilmesidir. Belki belli bir süre sonra kendi kendine "İyi ki kusurlarımı söyledi, beni bitirmek üzere olan hatalarımı haber verdi." diyerek memnuniyet duyabilir fakat yerildiği o ilk anda hazm-ı nefste bulunarak "Allah senden razı olsun, hatamı söylemekle bana yardımcı oldun." diyebilmesi babayiğitçe bir tavırdır.

Bu konuda da güzel bir örnek olan Hazreti Üstad, gıyabında tezyifkârâne sözler söyleyen ve kendisine hakaret eden biriyle alâkalı şöyle düşündüğünü ifade etmektedir: *"Eğer onun tahkiri ve beyan ettiği kusurlar şahsıma ve nefsime ait ise Allah ondan razı olsun ki nefsimin ayıplarını söyler. Eğer doğru söylemişse beni nefsimin terbiyesine sevk eder ve gururdan beni kurtarmaya yardım etmiş olur. Eğer yalan söylemişse bu da beni riyadan ve riyanın esası olan şöhret-i kâzibeden kurtarmaya yardımdır. (...) Boynumda veya koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse ona darılmak değil, belki memnun olmak lazım gelir."*[218]

O büyük insanın hayatı bir tevazu ve mahviyet timsalidir. O hiçbir zaman takdir beklememiştir. Hatta kendisine takdir hissiyle bakan talebelerini hemen azarlamış, "Niçin yüzüme öyle bakıyorsunuz? Ben kendimi sevmiyorum. Bana haddimden fazla makam vereni de sevmiyorum." demiştir. Bir gün bir talebesi "Bu muhteşem eserlerin müellifi olan zat elbette büyük bir zattır." diye içinden geçirip hayranlıkla kendisini süzünce "Bana makam vermeyin." diyerek onu ikaz etmiş ve nazarları şahsına değil Kur'ân

hakikatlerine çevirmeye çalışmıştır. Şu sözlerle kendi nefsine seslenirken aslında bize, mü'mince düşünce tarzını bir kere daha hatırlatmıştır: *"Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana layık olan şöhret değil, tevazudur, hacâlettir. Senin hakkın medih değil, istiğfardır, nedâmettir. Senin kemâlin hodbinlikte (kendini görme, kendini sevme) değil, hüdâbinliktedir (Hakk'ı görme, Hakk'ı sevme)."*[219]

Hâsılı, yaptıklarından ötürü sevinip şımarmak ve hiçbir yerinde olmadığı başarıların, hiç üzerinde taşımadığı güzel sıfatların bile kendisine atfedilmesini ve onlardan dolayı övülmeyi istemek bir küfür ve nifak sıfatıdır. Ne var ki takdir ü tebcil beklentisi kalbi öldüren bir virüs olarak bazı mü'minlerde de bulunabilir. İmanda olgunluğa adım atmış bir insanın nazarında yergi ile övgü eşittir. O, zemmedilme ile methedilmeyi bir bilir. Methedilmekten hoşlanmadığı gibi kendisini methedene karşı da içinde bir burukluk hisseden, bir manada yergiden memnun olan ve kendisini yeren kimseye hiddet etmek şöyle dursun, onu yardıma koşmuş bir dost olarak gören insan ise kemal ehli hakiki bir mü'mindir. Böyle biri, övülmenin gönül dünyası için zararlı bir fitne olduğunu bildiğinden dolayı methedenden hiç hazzetmez. Gıybet, iftira ve bühtana girmeden *müspet tenkit* diyebileceğimiz bir üslupla kendisini eleştirenleri, kusurlarını hatırlatıp onlardan kurtuluş yolu gösterdiği ya da sabredip sevap kazanmasına vesile olduğu için memnuniyetle karşılar.

23. Alınganlık - Küsme

Kırgınlık, araya mesafe koyma, tavır alma, kalben, ruhen ve hissen irtibatını kesme, alakadar olması gerektiği yerde alakadar olmama hâli olan küskünlük, çoğu zaman daha başka olumsuz

davranışları da beraberinde getirir. Arkadaşına küsen biri, sadece küs durmakla kalmaz, bu ruh hâli içinde zamanla o arkadaşı hakkında verip veriştirmeye başlar. Bu durum bazen gıybete, iftiraya kadar gider. Küs durduğu insanın ayağının kaymasından, kapaklanıp düşmesinden memnun olur. İş bazen öyle vahim bir hâl alır ki insan bütün bu olumsuzlukları irtikâp ederken nefsinin avukatlığını yüklenip kendisini haklı görme ve gösterme yoluna girer de nasıl azim bir hata ve günah içinde bulunduğunun farkında olmaz. Oysaki bütün bunlar Allah nezdinde çok mahzurlu ve ahiret hayatı adına insanın kayıp gitmesine sebep olacak fiillerdir.

Bu mevzuda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ikaz ve tavsiyeleri çok önemlidir. Bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

"Kardeşine üç günden fazla küs durması Müslümana helal değildir."[220] Demek ki bir mü'min, ne olursa olsun küslüğünü, dargınlığını en fazla üç gün devam ettirebilir. Bu arada hemen şunu ifade edelim ki eğer dargınlık meşru bir esas ve mesnede, fıkıh usulündeki ifadesiyle, sağlam bir *menâta* dayanmıyorsa üç gün bile küs durmak helal olmaz.

Sahib-i Şeriat, küskünlük durumunu en fazla üç gün diyerek sınırlamıştır. Zira bu süre içinde hafakanlarınız dinecek, köpüren hissiyatınız yatışacak, kırgınlığınız zayıflayacak ve sakin bir ruh hâli içinde, küstüğünüz kişinin haklarını yeniden mülahazaya alacaksınız. Bunun neticesinde kardeşlik duygu ve düşüncesi ruhunuzda bir kere daha canlanacak, açtığınız mesafeyi kapatacak ve o kardeşinizle yeniden sarmaş dolaş olacaksınız.

Bunun yanında, dargınlık sürecinin uzayıp gitmemesi için de Allah Resûlü bir üst sınır koymuş, meseleyi o taraftan da bağlamıştır. İşte hadis-i şerif, belli ölçüler vermek suretiyle bize, bu tür durumları en selametli şekilde atlatma adına bir yol talim etmektedir.

Mecazi Küsme

Her ne kadar şimdiye dek hakiki ve mecazi diye bir tasnifle meselenin üzerinde durulmamış olsa da şahsın niyet ve maksadına göre küsmeyi böyle bir tasnif içinde ele alabiliriz. Buna göre, hakiki manada küsme mezmum bir hâl olsa da mecazi manada küsme yer yer başvurulabilecek stratejik bir yol, stratejik bir hamledir. Mesela bir insanın, evladının yaptığı bir hataya karşı "Senden böyle bir şey beklemiyordum." diyerek muvakkaten bir tavır alması mecazi bir küsmedir. Asr-ı Saadet'te yaşanan îlâ hâdisesine de bu nazarla bakabilirsiniz.

Ancak anne-baba bundan istisna edilmelidir. Zira Cenab-ı Hak onlar hakkında şöyle buyurmaktadır:

وَقَضٰى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

"Rabbin, O'ndan başkasına ibadet etmemenize; anneye-babaya ihsanda bulunmanıza hükmetti. Şayet ana-babandan biri veya her ikisi birden ihtiyarlık vakitlerinde senin yanında bulunurlarsa sakın onlara 'öff' bile deme ve (hele asla) onları azarlama; onlara hep gönül alıcı sözler söyle!"[221]

Dolayısıyla anne-baba ve büyüklerimize karşı küsmenin mecazisi bile olamaz. İnsan onlara karşı kesinlikle gönül koyma-

malı, kırgınlığa sebebiyet verecek çok ciddi hususlar olsa bile yine de onlara karşı kırılmamalı, kendisi çok rencide edilse dahi katiyen onları rencide etmemelidir. Bilâkis her zaman onların gönüllerini hoş tutmalıdır. Yoksa gün gelir, kişi yaptığı hataların farkına varır ama iş işten geçmiş olur. Zira o gün itibarıyla artık hatalarını telafi edemeyeceği bir noktada bulunuyordur. Bu açıdan insan hayatını öyle tanzim etmeli ki zikzaklar yapmak suretiyle sonunda "Keşke şöyle yapmasaydım da böyle yapsaydım!" demesin.

İbadet Sevabı Kazandıran Amel

Etrafımızdaki insanlar hakikaten bizi küstürecek davranışlar ortaya koyabilirler. Ama bu tür durumlarda bile Allah'a ve ahirete imanın gereği kendimize, kendi hissiyatımıza rağmen küsmeme istikametinde bir ceht ve gayret içinde olmalıyız. Küsülebilecek bir yerde küsmemek insana ibadet sevabı kazandırır. Çünkü insan orada nefsiyle yaka paça oluyor, iç tuğyanlarına ve taşkınlıklarına karşı başkaldırıyor ve neticede iradesinin hakkını veriyor demektir.

Bazen küsmeyi gerektirecek türlü sebeplerle karşı karşıya kalabiliriz. Fakat bütün bunları birer imtihan olarak görüp onlara karşı dişimizi sıkıp sabretmesini bilmeliyiz. Bize küsseler de biz küsmemeli, incitseler de başkasını incitmemeliyiz. Zira bizi kırıp incittiklerinde onlara karşı aynıyla mukabelede bulunmayıp gönül enginliğiyle hareket etmek suretiyle, kalkıp bir yolunu bularak o insanlara sarılabilirsek din ve insanlık adına çok önemli bir fedakârlık yapmış, çok önemli bir fazileti yerine getirmiş oluruz.

Küsmenin İçtimai Hayata Bakan Yönü

Farklı dünya görüşüne sahip insanlar arasında ve bilhassa

bunun siyasî hayata yansıması noktasında günümüzde ciddi küskünlükler, kırgınlıklar yaşanabiliyor. Siyasî sahadaki bu halleri, makam, mansıp, paye ve ikbal hesapları daha çok tetikliyor. Muhalifini yıpratma adına insanlar söylememesi gereken sözleri söylüyor, hilâf-ı vâki beyanlara giriyor, neticede ciddi küskünlük ve dargınlıklar yaşanıyor. Hâlbuki makam-mansıp arzusuyla hareket edilmese; makamların topluma, insanlığa hizmet adına herkesin iş ve vazife yapabileceği bir alan olduğu, herkesin koşabileceği bir kulvar bulunduğu görülecektir.

Hepimiz, mensup olduğumuz toplumun menfaat ve maslahatı adına, farklı kulvarlarda olsa da netice itibarıyla aynı istikamete yönelip her zaman el ele olabilir, omuz omuza verebilir ve aynı hedefe doğru koşabiliriz. Bu koşuda rekabet hissinden gelen "Falanları geçelim." mülahazasının olmaması gerekir. Belki cereyan eden bu yarış, "Bu güzelliklerden ben de geri kalmayayım, en azından ben de koşturan şu insanlar kadar bir performans sergileyeyim" mülahazasına bağlı olmalıdır. Yol böyle geniş olunca burada sürtüşme, kırılma, küsme de olmayacaktır.

Her ne kadar küsme çok çirkin, çok mezmum bir fiil ise de kendini ilme, insanlığa adamış fedakâr ruhlar arasında da bazen vuku bulabilir. Bundan dolayı topluma ve hayata dair değişik branşlarda dargınlık ve küskünlükleri gidermeye matuf ekipler oluşturulmasında ciddi yarar görüyorum. Zira, Hazreti Pîr'in ifadesiyle, vifak ve ittifak, yani insanların anlaşıp uzlaşmaları tevfik-i ilâhînin (Allah'ın muvaffak kılmasının) en önemli bir vesilesidir. [222]

Bunu teyit eden bir âyet-i kerimede şöyle buyruluyor: يَدُ اللهِ

فَوْقَ أَيْدِيهِمْ *"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."*[223] Yani Allah'ın himayesi, inayeti, riayeti, kilâeti, lütfu, ihsanı onların üzerindedir. Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu âyet-i kerimeyle alâkalı buyuruyor ki: يَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ *"Allah'ın eli cemaatle beraberdir."*[224] Bir başka hadis-i şerifte ise Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) şöyle buyuruyor: مَنْ أَرَادَ بُحْبُوحَةَ الْجَنَّةِ فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَةَ *"Her kim cennetin göbeğine otağını kurmak isterse toplumdan ayrılmasın."*[225] Yani ihtilâf ve iftiraklara düşmesin. Zira toplumdan, heyetten kopan, aynı zamanda Allah'ın inayetinden de uzaklaşmış olur.

Evet, küskünlük, dargınlık, hazımsızlık ve çekememezlikten veya bazı şeyleri içine sindiremediğinden dolayı bir heyetten uzak düşen, aynı zamanda Allah'ın inayetinden de cüda düşmüş demektir. Bütün bunların hepsini birden mütalâaya alacak olursak kırgınlık, dargınlık ve küsmelerin ne kadar büyük bir felaket olduğu; insanları barıştırma ve uzlaştırmanın ise o ölçüde büyük sevaplı bir iş olduğu anlaşılır.

Barış Heyetleri

Mesele çok önemli olduğundan geniş düşünüp bu iş için ekipler oluşturulması gerekir. Bu konuda tecrübe sahibi, muhataplarının karakterlerini doğru okuyabilecek ölçüde insan psikolojisine vâkıf; mantık, muhakeme ve ifade kabiliyetleri güçlü insanlardan heyetler oluşturup küskünlük ve dargınlığın pençesinde bulunan insanlara yardımcı olunmalıdır. Her ne kadar toplumda din, diyanet noktasında belli bir boşluk belli bir cehalet yaşansa da insanımız Allah'a ve Peygamber'e bağlı, dinine, diyanetine saygılıdır. Bu sebeple herkese hitap eden dinimizin evrensel prensip ve di-

namikleri kullanılarak aradaki küskünlükler giderilebilir, kırgınlıklar telafi edilebilir ve yeniden insanların birbiriyle kucaklaşmaları sağlanabilir.

Arabuluculuk diyebileceğimiz bu misyon mahallî olabileceği gibi daha geniş dairede de yapılabilir. Yani böyle güzel bir vazifeyi mahallede, köyde, şehirde yapabileceğiniz gibi meseleyi daha geniş daireye taşıyarak ülke çapında da yerine getirebilirsiniz. Hatta daha da ileriye götürerek uluslararası münasebetler açısından da değerlendirebilirsiniz. Bu konuya katkısı olanlar için Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) vaat ettiği fazilet ve sevap çok büyüktür: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ: إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ "*Size oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha üstün olan şeyi haber vereyim mi? İnsanların arasını düzeltmek. Çünkü insanların arasının bozukluğu ve fesat (dinî, insanî, içtimai rabıtaları) mahvedicidir.*"[226]

24. İstikbal Endişesi

Geleceği düşünme, onu garanti altına alma hususunda tasalanma ya da ileride vuku bulması muhtemel hâdiselerden dolayı meraklanma, kaygı duyma, hatta bir kısım menfiliklerin olabileceği mülahazasıyla kederlenme anlamındaki *endişe-i istikbal* az ya da çok her insanda bulunan bir duygudur. Yüce Yaratıcı tarafından fıtratımıza derç edilen sair duygular gibi bu duygunun da bir hikmet-i vücudu vardır. O da insanın ileriye yönelik planlar yapması ve oluşması muhtemel problemlere karşı makul ölçülerde tedbirler alması, hususiyle de ahirete hazırlık yapmasıdır. Bu hikmetlere mebni fıtratımıza yerleştirilen bu duygunun, yaratılış hikmetine uygun olarak değerlendirilmesi, haddini tecavüz etmesine

meydan verilmemesi çok mühimdir. Aksi takdirde insan, istikbale ait endişelerinin hâsıl ettiği vehimlerin ağında bocalar durur ve dünyayı kendisi için yaşanmaz hale getirir.

Asliyet planında, ahireti düşünme, cennete ve ahiret nimetlerine kavuşmak için gayret gösterme, cehennem azabından kurtulmaya çalışma yolunda kullanılması gereken bu hissi maalesef insanların çoğu dünya adına kullanmaktadır. Nazarlarını daha yakın gördükleri zaman birimlerine dikmiş; yarın, önümüzdeki hafta, gelecek ay, ertesi sene, on yıl sonra vs. hesapları üzerine yoğunlaşmış ve bu hayatı ebedî kabul edercesine istikbal endişesinin yüzünü bütün bütün dünya ile alâkalı işlere çevirmişlerdir. Bugün pek çok kimsenin zihnini "Yarın ne yaparım?" "Hangi üniversiteyi kazanırım?" "Okul bitince hangi mesleğe atılırım?" "Hangi müessesede iş bulurum?" "On sene sonra bir ev alabilir miyim?" "Emekli olunca nerede yaşarım?" "Bu çocuk da evlenip gidince bana kim bakar, ne yer ne içerim?" türünden endişeli sorular meşgul etmektedir.

Hususiyle gençlik yıllarında kendini iyice hissettiren gelecek kaygısı, insanı hem kendisinin hem de eş-dostunun, çoluk-çocuğunun istikbaliyle alâkalı ümit ve endişeler arasında getirip götürür. İnsanları kandırmak için her türlü hileye başvuran şeytan ve hep kötülükleri dayatan nefis de bu duyguyu devamlı surette körükler. Hadis-i şerifin ifadesiyle, gece vakti sırf Allah rızası için tatlı uykusunu bölmek ve teheccüde kalkmak isteyen kimselerin yüzlerine üfürüp "Uyu, uyu!" diyen ve onların, gecelerini nurlandırmalarını asla çekemeyen şeytan,[227] insanların ahirete müteveccih yaşamalarını da kaldıramaz ve onları şu muvakkat dünyanın değersiz kuruntularıyla oyalamaya çalışır:

“Yarınını düşün, geleceğini karartma.” der durur.

Şeytan her zaman, aynı anda, birkaç yerde çeşit çeşit tuzaklar kurar; insanı biriyle olmazsa diğeriyle avlamayı dener. Mesela, kendi geleceğini düşünmeyenleri aile fertlerinin istikbaliyle kandırır. Fakat bu gelecek düşüncesini hep dünya hayatıyla sınırlar. Ahiret de bir istikbaldir ama onu akla getirtmemek için uğraşıp durur. Bundan dolayıdır ki mü’min, şeytanın şerrinden sürekli olarak Allah’a sığınmalı ve bu istikamette her zaman, Kur’ân’dan öğrendiğimiz وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۝ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ “*Ya Rabbî! Şeytanların vesveselerinden, dürtülerinden, fitlerinden ve onların hep yanımda bulunup beni yanlış şeylere sevk etmelerinden Sana sığınırım!*”[228] benzeri dua ve niyazlarla hep O’na yönelmelidir.

Maalesef şeytan çoğu zaman hislerimizin rengini karıştırıyor, ruh dünyamızın güzel atmosferini bozuyor. Allah’a müteveccihen giderken niyetimizi bulandırıyor. Bakışlarımızı kaydırıyor, bizi yolumuzdan alıkoyuyor ve başka değersiz şeylerle oyalıyor. Çok dikkatli olup onun bu sinsi tuzaklarına hayallerimizi, tasavvurlarımızı, aklımızı, fikrimizi, niyetlerimizi kısaca kendimizi kaptırmamalıyız.

Nazarları Ahirete Tevcih Edin!

Öncelikle kendini bir mukaddes gayeye adamış insanlara çok büyük vazifeler düşüyor. Adanmışlar, kendi adlarına hep en büyük istikbali, yani ahireti düşünmelidir. Bu hedefi yakalamış olanlar beklenti içinde bulunan arkadaşlarını da görüp gözetmeleri, beklentilerini belli ölçüde ve meşru dairede yerine getirmeleri ve onların nazarlarını da ahirete tevcih edip sadece iman hizmetini düşünmelerini sağlamaları icap ediyor. Vefalı ve sadık

bir arkadaş olmanın gereğini ortaya koymaları, onları nefis ve şeytanla başbaşa bırakmamaları ve kalbi dumura uğratan dünyevî meşgalelere terk etmemeleri gerekiyor. Hazreti Osman'ın ifadesiyle "Dünyaya ait gelecek kaygısı gönlü karartır; ahiretle alâkalı istikbal endişesi ise kalbi nurlandırır."[229] Öyleyse adanmış ruhların, zaman zaman sendeleyen ve yolda yürürken tökezleyen kardeşleri hakkında böyle bir kalbî ölüme rıza göstermemeleri ve onların endişe hislerini ahiretle ilgili, ulvî ve neticesi açısından çok semereli meselelere yönlendirmeleri icap ediyor.

Her insan az ya da çok gelecek kaygısı taşır fakat bu, bazılarında vehim ve hastalık derecesine varır. Onlar rızkın Rezzâk-ı Hakiki tarafından gönderildiğini unutmuşçasına iaşe derdine düşerler. Birkaç ay, birkaç sene idare edecek birikimleri yoksa telaşlanırlar. Hayatı halk eden Mevlâ-i Müteâl'in hayat için rızık da yarattığını akletmezler. Yarına çıkmaya hiçbir garantileri olmadığı hâlde yarınları, sonraki ayları, müteakip yılları düşünürler. Gerçi, esbap dairesinde yaşadığımız için sebepleri yerine getirmek ve plan-program isteyen meselelerde fıtrat kanunlarını gözetip belli bir düzene göre adım atmak tabiîdir ve takip edilmesi gereken bir yoldur. Ne var ki her canlının rızkını vermeyi taahhüt eden Cenab-ı Hakk'ın vaadine itimat etmezmiş gibi, endişe hissini tamamen dünyevî istikbale harcamak çok yanlıştır. Mü'minde mutlaka bulunması gereken tevekkül anlayışına da zıttır.

Asıl Ahiretinden Kork!

Aslında, ömrünü bütün bütün suistimal etmeyen her insanın dünyevî rızkı garanti altındadır. Zira Rezzâk-ı Hakiki, her canlının rızkını taahhüt ettiğini bildirmiştir. Asıl üzerinde durul-

ması ve endişe edilmesi gereken husus ahiret hayatıdır. Çünkü ebedî saadet garanti altına alınmış değildir. İnsan, geleceği için tasalanacaksa öyle ya da böyle, nasıl olsa gelip geçecek olan muvakkat dünya hayatı için değil, kendisinin ebedî saadetine veya sonsuz şekavetine dönüşecek olan ahiret yurdu için tasalanmalı. Ölümle başlayıp kabir hayatıyla devam eden, mahşer, mahkeme-i kübra ve sırat gibi durakları bulunan en büyük istikbali düşünmelidir.

İnsan, tabiatına yerleştirilen gelecek kaygısını yaratılış hikmetine uygun olarak değerlendirmeli. Bu his sayesinde dünyanın geçiciliğini fark etmeli, imtihan yurdunda olduğunu bilmeli ve ebedî bir hayat için hazırlanmalıdır. "Yarın ne yiyip içeceğim?" ya da "Seneye nerede olacağım?" gibi sorulara cevap aramaktan ziyade "Acaba son yolculuğa hazır mıyım? Mü'mince ölebilmem için en büyük vesile olan tahkikî imanı elde edebildim mi? Azığımda kabrimi nurlandıracak teheccüt aydınlığına da yer verdim mi? Mahşer meydanında Arş'ın gölgesinde serinleyecekler arasında bulunma keyfiyetine erebildim mi? Bütün kul haklarından sıyrılıp geride görülmemiş bir hesap bırakmadan Mizan'ın başına gidebilecek miyim? Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in *Livaü'l-hamd*'i altında ben de bir yer tutabilecek miyim? Sırat'ı geçip cennete yürüyebilecek ve sâlih kulların arasına girebilecek miyim? Acaba ben de Cemâlullah'ı görme ve rıza-i ilahîyi duyma şerefine nâil olabilecek miyim?" diye düşünmeli ve asıl bu hususların endişesi taşımalıdır.

Yol Yorgunluğuna Düşmemek İçin

En çok düşünülmesi ve endişe duyulması gereken istikbal,

beş-on yıl sonraki günler değil, her an başlaması muhtemel olan ahiret istikbalidir. İnsan, cennete nâil olma istikbali, Cemalullah'ı müşahede istikbali ve Allah'ın rızasını kazanma istikbali peşine düşmeli ve her şeyden önce, bütün beklenti ve arzuların üstünde bunları düşünmelidir. Nitekim Nur Müellifi, *"Ey insan! Bilir misin nereye gidiyorsun ve nereye sevk olunuyorsun? Dünyanın bin sene mes'udâne hayatı, bir saat hayatına mukabil gelmeyen cennet hayatına ve o cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat rü'yet-i cemâline mukabil gelmeyen bir Cemîl-i Zülcelâl'in daire-i rahmetine ve mertebe-i huzuruna gidiyorsun."* diyor ve nihayet yetmiş, seksen, doksan sene de yaşasa insanın ölüp gideceğini ama ötelere seyahate çıkarken iman gibi bir iksiri azık edinirse tarife gelmez ahiret nimetlerini orada hazır bulacağını hatırlatıyor.

Şu hâlde, bu hakikatlerin her zaman hatırlanması, kalbin bunlarla sürekli cilalanması ve ahiretle alâkalı mülahazaların daima canlı tutulması gerekiyor. "İkbalim, istikbalim, mutlu geleceğim…" diyen kimselere "İlle de bir istikbalden bahsedecek ve ona ait meselelerle dertlenecekseniz "İşte size seksen-doksan seneyle de sınırlı olmayan ve hiç sonu gelmeyen bir istikbal. Nimetleriyle bitip tükenme bilmeyen bir istikbal. İstikbal-i ahiret." deyip ölüm ötesine dikkat çekmek icap ediyor.

Heyhat ki özellikle içinde yaşadığımız zaman diliminde bu duyguyu tetikleme, ihya etme, diri tutma oldukça zor bir meseledir. Bu önce inanmaya, sonra imanda derinleşmeye, akabinde marifete yürümeye ve nihayet müzakere meclisleri kurarak, okunması faydalı eserleri okuyarak, muhavereleri sohbet-i cânân etrafında örgüleyerek, fikir ve duygu alış-verişiyle irfan ocağını iyice kızıştırarak, böylece sürekli köpürüp duran bir marifete

ulaşarak Allah aşkını ve O'na iştiyakı yüreklerde canlı tutmaya bağlıdır. Bu hususta muvaffak olunursa işte o zaman insanlar, o ebedî istikbal iştiyakıyla "Vallahi önümüzde öyle bir gelecek var ki dünyevî ikbal ve istikbal olsa da olur, olmasa da..." diyeceklerdir. Bu mülahazayla, asıl istikbale im'an-ı nazar edecek ve böylece yoldakilerle oyalanıp gerçek hedefi şaşırma yanlışlığına düşmekten de kurtulacaklardır.

İmam Gazzâlî Hazretlerinin, yolda kalanların hâliyle ilgili verdiği bir misalden yola çıkarak konuya açıklık getirelim: Bir adam, güzel mi güzel bir beldeye gitmek üzere yola çıkar. Bir süre ilerledikten sonra, yol meşakkati ve yorgunluk ağır basar, biraz dinlenmek ister. Müsait bir yer ararken bir su kenarı bulur. Şırıl şırıl akan su, meyveli ağaçlar, serin gölgelikler, bülbül gibi şakıyan kuşlar, tatlı tatlı öten kuşçuklar, etrafta uçuşan rengârenk kelebekler... bütün bu güzellikleri görünce oraya hayran kalır, âdeta büyülenir ve bir ağacın gölgesine otağını kurar. Suyun çağlamasını dinlemeye, kelebeklerin uçuşunu seyre, ağaçların meyvelerinden yemeye ve serinlikte dinlenmeye durur. Çok geçmeden de içinde bulunduğu hâlin cazibesine vurulur ve dalar gider, gideceği diyarı unutur. Başlangıçta gideceği beldeyi kastederek azm-i râh etmiş olsa da önüne çıkan güzellikler sebebiyle maksadından vazgeçer ve yol yorgunu olarak oraya takılıp kalır. [230]

Şayet insanlara asıl hedefleri ve varıp ulaşmaları gereken ebedî meskenleri sürekli hatırlatılmazsa, Allah korusun, herkesin aynen o yolcu gibi şirin bir gölgeliğe, lezzetli birkaç meyveye, câzibedâr bir güzelliğe takılıp yolda kalması ve oracığa yığılması muhtemeldir. Dolayısıyla her insanın bu mevzuda her yeni gün bir kere daha takviyeye ihtiyacı vardır. Gelecek kaygısını ahirete ait

istikbal endişesine dönüştürmek ve bu duygunun canlılığını koruyabilmek ancak müzakere meclisleri oluşturmakla, sohbet-i cânân vesilesiyle kalbleri yumuşatıp gözleri yaşartmakla ve gönülleri ihya eden hakikatleri hemen her gün farklı bir üslupla yeniden mülahazaya almakla mümkündür.

Hâsılı, istikbal endişesi yerinde kullanılırsa ebedî istikbalde sonsuz saadete erişmeye vesile olan çok önemli bir sermayedir. Orada gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, beşerî tasavvurları aşkın ne nimetler ne ziyafetler ve ne mükâfatlar vardır. Ancak bunlar endişe-i istikbalin yerli yerinde kullanılmasıyla elde edilebilir. O, Cuma yamaçlarında Cenab-ı Hakk'ın cemalini seyretmeyi mümkün kılacak vesilelerden biridir. Böyle büyük bir sermayeyi gelip geçici dünya hayatının basit arzuları peşinde tüketmek, onu boşa harcamak demektir. Bu açıdan mü'min, çoğu sıkıntılarla geçen elli, altmış, yetmiş seneyi daha iyi yaşamanın kaygısını taşıyacağına, uzak görülen ama aslında yakınlardan yakın olan ahiret istikbalinin endişesini duymalı ve o endişenin gereği olarak acilen hayr ü hasenata sarılıp hayatı değerli kılma yoluna girmelidir.

25. Tûl-i Emel

Tûl-i emel; hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya bağlanmak, sonu gelmez isteklerin, bitmez tükenmez arzuların, önü alınamaz hırsların peşine düşmek demektir. Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) Efendimiz *"Dört şey şekâvet (bedbahtlık ve hüsran) alâmetidir: Gözün kuruması, kalbin katılaşması, tûl-i emel ve dünya hırsı."*[231] buyurarak ümmetini bu ve benzeri tehlikelere karşı ikaz etmiştir. Allah Resûlü, bir başka zaman da

"İnsan yaşlansa da ondaki iki duygu hep genç kalır: Dünya sevgisi ve tûl-i emel."[232] sözüyle, beşerî arzuların bitip tükenme bilmediğine ve nefsin dünyaya bir türlü doymadığına dikkat çekmiştir.

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Hakkınızda en çok korktuğum şey, heva-i nefse uymanız ve tûl-i emele düşmenizdir. Hevaya uymak hakkın önünü keser, tûl-i emel ise ahireti unutturur."* [233] buyurduğunu nakleden Hazreti Ali (kerremallahu vechehu) şu sözleriyle mevzuya katkıda bulunur: "Dünya size arkasını dönmüş gidiyor, ahiret ise size doğru geliyor. Dünyanın da ahiretin de çocukları var. Siz ahiretin evladı olun. Zinhar dünyanın çocukları olmayın. Zira bugün amel var hesap yok, yarın ise hesap var amel yok!"[234] Haydar-ı Kerrar'ın bu nasihatini duyan bir Hak dostu şöyle der: "Demek, dünya arkasını dönmüş gidiyor, ahiret ise bize doğru geliyor. Arkasını dönene teveccüh edip kendisine doğru gelene sırt çeviren kimseye şaşmalı değil mi?"

Ölümü düşünüp dünyanın fânî olduğunu mülahaza etmek ihlası kazanmanın mühim bir vesilesi olduğu gibi tûl-i emel de sadece bu hayatı gözetmenin, istikbal endişesini yalnızca dünyevî yarınlara hasretmenin, riyanın ve ihlassızlığın en önemli sebebidir.

İnsan zaman zaman gençliğine, sağlığına, servetine ve makamına güvenir; rahat ve rehavet içinde yaşayıp gidiyorken ölümü çok uzak görür. Elindeki imkânların kaçıp gitmesinden korksa da kendisinin de bir gün göçüp gideceğini düşünmez hatta ölümü hiç aklına getirmemeye çalışır ve ondan bahsedilmesinden bile rahatsızlık duyar. Hâlbuki, ölümün ne zaman kimin kapısını çalacağı belli değildir. Nice genç ve sıhhatli insanlar vardır ki hiç

beklenmedik bir anda, yakınlarına *elveda* bile diyemeden ebedî âleme irtihal etmişlerdir. Şu hâlde mü'min, bu dünyada bir misafir gibi yaşamalı ve her an ötelere yürümeye hazır olmalıdır.

Nitekim bir gün Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah İbn Ömer'in (radıyallahu anhuma) omuzundan tutmuş ve ona *"Dünyada bir garip gibi yaşa ya da bir yolcu gibi ol! Daha ölüm gelip çatmadan kendini kabir ehlinden say."* buyurmuştur. Ömrü boyunca bu nasihate muvafık yaşayan İbn Ömer (radıyallahu anhuma) Hazretleri de her fırsatta Allah Resûlü'nün ikazını hatırlatarak şöyle demiştir: "Akşama erdin mi sabahı bekleme, sabahı edince de akşamı. Sıhhatin yerindeyken hayırlı işleri yapmada acele et. Hayatını, ölüm ve sonrası için azık tedarik ederek değerlendir."[235]

İnsanlar Derece Derecedir

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (aleyhi ekmelüssalâvâti ve eblağutteslîmât) ve Ashâb-ı Kiram'ın (radıyallahu anhüm) tûl-i emelden uzak durma ve ölüme hazırlıklı olma mevzuundaki tavsiye ve uyarılarından dolayıdır ki selef-i salihin efendilerimiz istikbal endişesini bütünüyle ahiret yörüngeli anlamış ve bu dünyaya ait gelecekle alâkalı beklentilerden olabildiğine arınmışlardı. İmam Gazzâlî Hazretleri'nin naklettiğine göre onlardan kimileri yazda kış için, kışta da yaz için hazırlık yapar; bir sene yetecek erzakı derledikten sonra artık kendisini ibadete salardı. Bazısı, daha yaz mevsimindeyken kışı düşünmeyi bile tûl-i emel sayar; yazlık elbisesi varsa kışlık alıp bir kenara koymayı asla aklına getirmezdi. Kimisinin ümidi sadece bir gün bir geceydi. Ötesiyle meşgul olup rızık biriktirmeyi dünya sevgisi kabul ederdi. Aralarında başka bir grup daha vardı ki onlar bir saat sonraya kalmayı bile düşünmezler-

di.[236] Rehber-i Ekmel'in, abdest almak için az ilerideki suya giderken önce teyemmüm yapmasını ve merakla kendisine bakanlara *"Suya yetişeceğimi nereden bilebilirim?"* demesini delil sayar ve her zaman Azrail Aleyhisselam'la karşı karşıya gelmeyi beklerlerdi.[237]

Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), Muaz İbn Cebel'e (radıyallâhu anh) imanın hakikatini sorduğunda o büyük sahabi *"Ölümü öyle yakın görüyorum ki her adımımdan sonra ikinci adımı atamayacağımı zannediyorum."* demişti.[238] Selef-i salihinin ekserisi bu mülahazaya göre yaşamış ve ayaklarının biri hep ahiret yamaçlarındaymış gibi davranmışlardı. Belki her insan tûl-i emelden uzak bulunduğunu ve emelinin kısa olduğunu zanneder. Oysa onlar bunun ancak amellerle belli olacağına inanmış ve insanın sadece senede bir defa muhtaç olacağı bir şeye ehemmiyet vermesini bile uzun emelli oluşuna delil saymışlardı. Bir insanın emelinin kısalığına onun hayır yapmadaki aceleciliğini hüccet kabul etmişlerdi.

26. Tevehhüm-ü Ebediyet

Tevehhüm-ü ebediyet, insanın kendisini ebedî ve lâyemût (ölmeyecek) zannetmesi, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya bağlanması, yaşamak için yaşaması, peşin zevk-safa ve ücretlerle avunarak sadece hâlihazırı yaşaması, geçmiş ve geleceği umursamaması demektir. Tûl-i emelin kaynağı da tevehhüm-ü ebediyet duygusudur.

Tevehhüm-ü ebediyet hissi insanda bazen o derece gelişir ki onun hayatını bütün bütün tesiri altına alır. İnsan bu tesir altında kendi hayatını unutur, dünyanın ömrü ile alakadar olur.

Kıyametin ne zaman kopacağını sorgulamaya başlar. Sanki kıyamete kadar yaşayacakmış gibi kuruntular içinde bir ömür sürer. Bu arada kendi geleceğini yani sonsuz ahiret hayatını ihmal eder, onun için yatırım yapmaz.

Herkes için diyemem ama günümüzde çevremize dönüp baktığımız zaman gençliğini cami, tekke ve zaviyede geçirmiş dahi olsa çok kimsenin kendisini lâyemût zannettiğini görürüz. İnsanın "Dağı tutsam koparırım, şunu tutsam yerle bir ederim." dediği veya ileride demesi muhtemel olan devreleri vardır. O devrelerde hep tevehhüm-ü ebediyet galebe çalar. Özellikle de gençken, sıhhati yerindeyken asla ihtiyarlayacağını, öleceğini düşünmez. Bir gün bu diyardan göçüp gideceğini hiç hatırına getirmez. Servet ü sâmânın elinden kayıp gideceğini hiç hesaba katmaz.

Bu duyguyu değiştirecek ve insandaki gafleti yok edecek şey fikir ameliyesidir. Yani âfâkî ve enfüsî tefekkürle gözden perdeyi sıyırmak ve hakikati görmeye çalışmaktır. Zira Allah bizim gözümüzden perdeyi açıp da çok acı bir şekilde hakikati bize göstereceği gün gelmeden o perdeyi kendimiz kaldırıp hakikati görmemiz çok önemlidir. Kıyamete ait bir tabloyu anlatırken Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak yüce divana gelir. (Ona denir ki) Sen buna (hesap gününe) karşı gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık görüşün pek keskindir!"*[239]

Nasıl olsa o gün gelecek. O gün gelmeden dikkat ve tefekkürle gözden perdeyi sıyırma ve daha şimdiden cenneti ve cehennemi görme, duyma ufkuna ulaşma çok önemlidir. Ama insan nisyanla malul, çoğu zaman gaflet belasına müptela olduğundan

biraz tefekkürden uzaklaşınca hemen kendini ebedî yaşayacakmış gibi hissetmektedir.

İnsana fenalıkları yaptıran daha ziyade onun gafleti, tûl-i emeli, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya dalması ve hakikati göremeyişidir. Bunun da kaynağı tevehhüm-ü ebediyettir. Zannediyorum ashab-ı kiramın günahlardan uzak durmasında da işte bu tevehhümü zihinlerinden ve kalblerinden silip atmaları etkili olmuş. Bizler de eğer ameliyat-ı fikriye ile (fikrî operasyonla) iki kere iki dört eder kesinliğinde ölümün, onun ardından da cennet ve cehennemin mevcudiyetini hep mülahazaya alabilsek nefsimizi frenleyecek, fenalıklara girmeyecek, daima ahireti nazara alacak ve hayatımızı her zaman ölçülü yaşayacağız. Böyle bir ameliyeden mahrum kaldığımız zaman ise cennet ve cehennem nisyan perdesi altına gömülecektir. Biz de Allah'a inansak dahi çok defa hislerimize mağlup olacak, dünyaya dalacak, fenalıklara girecek ve kendimizi hayattan kâm almaya salacağız.

Tevehhüm-ü ebediyeti aşmanın bir yolu *rabıta-ı mevt* yani sık sık ölümü düşünmektir. Zira ölümü düşünerek dünyanın fâni olduğu mülahazasını akıl ve kalbimizde canlı tutmak, tevehhüm-ü ebediyeti delik deşik eden önemli bir yöntemdir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ *"Lezzetleri kesip atan ölümü çokça anın, hiç hatırınızdan çıkarmayın!"*[240] buyurur.

Hazreti Bediüzzaman "İhlas Risalesi"nde buna değinir: "Ey hizmet-i Kur'âniyede arkadaşlarım! İhlası kazanmanın ve muhafaza etmenin en müessir bir sebebi, rabıta-i mevttir. Evet, ihlası zedeleyen ve riyâya ve dünyaya sevk eden tûl-i emel olduğu gibi riyâdan nefret veren ve ihlası kazandıran, rabıta-i mevttir. Yani

ölümünü düşünüp, dünyanın fâni olduğunu mülahaza edip nefsin desiselerinden kurtulmaktır. Evet, ehl-i tarikat ve ehl-i hakikat, Kur'ân-ı Hakîm'in إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ *"Sen de ölümlüsün, onlar da ölümlü!"*[241] ve كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ *"Her nefis ölümü tadacaktır!"*[242] gibi âyetlerinden aldığı dersle, rabıta-i mevti sülûklarında esas tutmuşlar; tûl-i emelin menşei olan tevehhüm-ü ebediyeti o rabıta ile izale etmişler."[243]

Ölümü hatırda tutmanın bir diğer yolu da mezarlıkları ve hastaneleri ziyaret etmektir. Mezarlıklara uğrayın, gönlünüz az uyanıksa mezarlar ve mezar taşları gafletinizi dağıtıp sizi kendinize getirecektir. Gidin, hastane kliniklerini gezin, sıhhati bozulan ve ölümünü bekleyen insanların hâllerine bakın. Böyle bir tecrübe size bir yolcu olduğunuzu hatırlatacak; kulağınıza, burada kalıcı olmadığınızı, geçici olarak konakladığınız bu yerden er ya da geç göçüp gideceğinizi fısıldayacaktır.

Netice itibarıyla tevehhüm-ü ebediyet, gafletten kaynaklanmakta, gaflet ise tefekkürsüz yaşamaktan doğmaktadır. Bu fasit daireyi kıracak en önemli hususlardan biri, *rabıta-i mevt* bir diğeri de ölüm ötesini rasat etme ufku sayılan hastaneler ve hastaların hâlleridir. Ne zaman insan bir kısım hastalıklara, arızalara veya mal, can, evlat konularında bir imtihana maruz kalsa işte o zaman ondaki ölümsüzlük vehmi delik deşik olur.

Hâsılı, tevehhüm-ü ebediyet duygusunu ne ile deleceksek ve bu atmosferi ne ile parçalayacaksak parçalamamız gerekmektedir. Yoksa zamanla o bizi boğar da gerçek insanlık semasına bir türlü yükselemez ve Rabbimiz'in rahmetiyle münasebete geçeceğimiz atmosferi bulamayız.

27. Haneperestlik

Haneperest; sıcak yuvası ve cıvıl cıvıl çocukları sebebiyle evine aşırı bağlı olan, hanesindeki huzur ve rahatın devam etmesi için gerekirse her şeyden vazgeçmeyi göze alan, bazen de rahata düşkünlüğünden dolayı dışarıya hiç adım atmayan, halkın arasına hiç karışmayan ve insanlardan gelebilecek eziyetlerden kaçmak için kendisini âdeta dört duvar arasına hapseden insan demektir.

Bir insanın haneperest olmasında hanenin suçu bulunmadığı gibi ev halkının da günahı yoktur. Haneperestlik, evde uzun ya da kısa kalma, işini kendi mekânında veya dışarıda yapmayla da alâkalı değildir. Dolayısıyla bu ifade ile toplumdan kopmuş, iradesini rahat ve rehavete teslim etmiş, evinde kendine has bir dünya kurup ona müdahale edebilecek her şeye karşı sırtını dönmüş, bir kısım ihtiyaçlar için dışarı çıksa bile yine gözü evde olan ve ilk fırsatta yeniden oraya kapanan, evde akşamlayıp evde sabahladığından insanlara fazla faydası dokunmayan ve ömrünü hücre-i saadet bildiği hanesinin duvarları arasında geçiren insan kastedilmektedir.

Toplum hayatında kendisine düşen vazifeleri görmezden gelmek suretiyle dünyasını evine sıkıştıran insanlar gün gelir, o çok önem verdiği hanesine de birtakım virüslerin girmesini engelleyemez. Her şeyi bildiği evlad ü iyalini, toplumu saran fitne ve fesatlardan koruyamaz olurlar. Bu açıdan insan; evini, ailesini koruduğu, çoluk çocuğunu önemsediği kadar diğer insanların problemlerine de çare bulmaya çalışmalı ve içinde bulunduğu toplumun refah ve saadeti adına elinden gelen gayreti ortaya koymalıdır. Toplumun en küçük unsuru sayılan ailenin mutluluğu da bir yönüyle buna

bağlıdır.

Dünden bugüne bazı insanlar, nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye etmek için halvethanelere çekilip inziva yapmışlardır. Ne var ki bu, muvakkaten veya bazı insanlar için geçerli olsa da umumi manada herkese ve her zaman için teklif edilecek şey değildir. İnsanlara faydalı olmak için onların arasında bulunup onlardan gelecek sıkıntılara katlanmak, inzivada Hakk'ı aramaktan daha faziletli görülmüştür. İnsanların dertlerine ortak olmak, aynı zamanda sevinçlerini paylaşmak ve hep yanlarında bulunarak onlara hak ve hakikati göstermek, bilhassa bu zaman diliminde çok daha önemlidir.

Evine kapanma ve herkesten alâkayı kesme şeklindeki bir haneperestlik hem erkekler hem de kadınları alâkadar eden bir marazdır. Evet, anne-babaya karşı sıla-i rahim vazifesinden arkadaşlık bağlarını korumaya kadar çok önemli olan insanî irtibatlara değer vermeme, insanlarla görüşmeme, eş-dostla bir araya gelmeme, evinin kapılarını hiç kimseye açmama ve kendi dar dairesinde ikâme ettiği mutluluk vesileleriyle yetinip bütün bütün şahsî bir hayat sürme şeklinde kendini gösteren bu maraz, en az erkekler kadar kadınları da mahveden bir illettir.

Tabii ki bir kadın, evine çok değer vermeli ve çoluk çocuğuna iyi bakmalıdır fakat ailesini ihmal etmemenin yanı başında kendisinin de toplum hayatı açısından bazı vazifeleri olduğunu unutmamalıdır. O da sohbet-i cânân meclislerine katılmalı, dinî ve ilmî müzakerelerde yer almalı, içtimai projelerde rol almalı, içinde yaşadığı toplumun ortak problemlerine çareler aramalı, bu gayeye matuf olarak yapılan meşveretlerde fikir cehdinde bulunmalı ve

dine hizmet edebilmek için her vesileyi değerlendirmelidir.

İster kadın ister erkek her mü'min, kendi üzerinde Allah'ın, nefsinin ve aile fertlerinin hakları olduğunu bilip onların gereklerini yerine getirmeye çalıştığı gibi, içinde yaşadığı topluma karşı da bir kısım sorumluluklarının bulunduğunu düşünerek onları da mutlaka gözetmelidir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in buyurduğu üzere, her hak sahibine hakkını vermeye çalışmalıdır. [244] Şayet eşler kendi aralarında vazife taksimini iyi yapar, mesailerini güzelce tanzim eder ve her hususta birbirlerine yardım eli uzatırlarsa her ikisi de hem birbirinin hem diğer aile fertlerinin hukukuna bitamâmiha riayet etme hem de Cenab-ı Allah'ın, Resûl-i Ekrem'in, Kur'ân-ı Kerim'in, Din-i Mübîn'in, iman hizmetinin, içinde yaşadıkları toplumun ve üzerlerinde hakları olan herkesin ve her şeyin hukukunu gözetme konusunda istikameti yakalayabilirler.

Aslında haneperestliğin temelinde her türlü zillet ve mahrumiyetin en başta gelen sebeplerinden olan tenperverlik, tembellik ve rahata düşkünlük vardır. Haneperest insan, evinin kapı ve pencerelerini sıkı sıkıya kapadığı gibi, gönlünü de başkalarına karşı tamamen kapatır. Hem içeriye hem de içine kapanır. Hayatını bütünüyle hanesinde geçirmeyi ister. Bir iş ya da ihtiyaç için dışarıda olduğu zaman bile gözü hep evdedir. Haddizatında insanın gözünün evinde olması bir yönüyle çok güzel bir haslettir. Çünkü bu, hayat arkadaşına ve çoluk çocuğuna bağlılığının ifadesidir. Fakat bu duygu bir inhirafa maruz kalıp olması gereken dairenin dışına taştığında, rahata düşkünlük, hiçbir meşakkate yanaşmama ve dine hizmet adına da olsa zahmete katlanmayı düşünmeme ruh haletinin bir göstergesi olabilir. İşte bu şekildeki haneperestlik,

“Hücumât-ı Sitte”de farklı bir zaviyeden anlatılan tenperverliğin (rahata düşkünlük) ta kendisidir ve adanmışlar için en büyük afetlerden biridir.

28. Kendini İfade Etme Arzusu

İnsanın ortaya koyduğu güzel işleri düşünmesi, kendisini onlarla ifadeye kalkması, onlardan bahsedilmesini istemesi mahzurlu olduğu gibi başkalarının kendisine yönelttiği takdirleri sahiplenmesi de aynı şekilde mahzurludur. Zira yaptıklarını anlatmak için fırsat kollayan ve sürekli bu duygularla oturup kalkan biri, gerçekten hecelemesi gerekli olan şeyleri hecelemeye imkân ve vakit bulamaz.

Her fırsatta kendini ifade etme isteği, ruhî bir marazdır. Bu marazın kaynağı kibir ve ucub yani kendini ve amelini beğenmedir. Tedavisi de insanın Allah karşısındaki konumunun şuuruna ermesi, kul olduğunu idrak etmesi, tevazu ve mahviyet hislerini fıtratının bir yanı hâline getirmesidir. Tevazu ve mahviyet tabiatına işlemiş, farklılık mülahazalarına kendini kaptırmamış, kendini başkalarından büyük görmeyen hatta belki herkesten küçük gören biri neyi ifade edecek? Kendi elinde meydana gelen her türlü güzelliği, hakiki sahibine vermesini bilen, bilmesi gereken şeyi biliyor demektir. İnsanın kendini ifade etme hastalığından kurtulması için en başta, kendisinin bir şey ifade etmediğine inanması gerekir. Bu ahlakı kazanmış olan, ifade etmesi gerekeni ta içinin derinliklerinde duyuyor demektir.

İnanmış bir gönül, her yerde ve her fırsatta Allah’ı ve Resûlullah’ı anlatır. Onları başkalarına sevdirme mevzuunda doyma bilmeyen bir hırsla gayret eder. Fakat o, baştan sona bütün

yeryüzünde ruh-i revan-i Muhammedî'nin gönüllerde bir bayrak hâlinde dalgalanmasına vesile olsa bile yine de yaptığı bu işi yetersiz görür; ortaya koyduğu güzel işleri kendisini ifade etmeye bağlamak suretiyle kendi darlığına hapsetmekten fersah fersah uzak durur. Başkalarının takdiri, alkışlaması da onun duygu ve düşüncesini değiştirmez.

İnsanın, yaptığı iyiliklerin hafızı olması marifet değildir. Bu mana ve mazmun bir atasözümüzde ne hoş ifade edilir: "İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir." İnsan, bir iyilik yaptığı zaman, ona o iyiliği yapma fırsatı veren Allah'a minnet ve şükranını sunma adına, tahdis-i nimet nevinden *"Elhamdülillâh, eşşükrülillâh."* diyebilir, bu ayrı bir meseledir. Fakat "Ben falan zamanda şu işi göğüslemiş, şunun elinden tutmuş, şu işleri başarmış biriyim." diyerek yaptığı iyilikleri sayıp dökmesi, o iyiliklerin daha dünyadayken heba olup gitmesine yol açma demektir. Bu hususta insan o kadar hassas davranmalıdır ki birisi kendisine gelip yaptığı güzel şeylerle onu takdir ettiğinde "Hatırlamıyorum" demesini bilmeli ve hakikaten yaptığı iyiliklere hafızasında yer vermemelidir. Gerekirse tekellüflü gayretlerle onları hafızasından silmeye çalışmalıdır.

Öte yandan, inanmış bir gönül yetmiş sene önce bir kötülük yapmış ve sırf bu kötülüğünden dolayı yetmiş bin defa istiğfar etmiş olsa dahi, onu daha dün işlemiş gibi vicdanında ter ü taze duymalı, hacaletiyle iki büklüm olmalı ve Allah'tan kesintisiz af dilemelidir. Belki akıllardaki tasavvur ve hayallerdeki hatalar kulun amel defterine hiç yazılmayacaktır. Fakat insan bu seviyede dahi bir hata irtikâp ettiğinde "Rabbim! Ben nasıl oldu da Sana karşı bu türlü şeyler düşündüm. Nasıl oldu da hayal dünyamda

böyle bir münasebetsizlikte bulundum. Meğer ben ne kadar saygısız bir insanmışım." diyerek yaptığı hatalardan dolayı sürekli iki büklüm olmalıdır. İnanın, böyle davranan bir insanın hiçbir kaybı olmaz. Bilâkis ömrünü bu çizgide geçiren kişi, çokça tevbe ve istiğfar etmenin sevabıyla serfiraz olur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), amel defterinde çok istiğfarı olan kimse için *"müjdeler olsun"*[245] ifadesini kullanmıştır. Ayrıca o Rehber-i Ekmel, her gün yüz defa istiğfar ettiğini ifade buyurmuştur.[246] O, masum doğmuş ve hep masum yaşamıştır. Nebiler Serveri (aleyhissalâtü vesselâm), hayatını vahyin teminatı altında sürdürmüştür. Bütün bunlara rağmen her gün yüz defa istiğfar etmeyi devam ettirmiştir.

Sözün özü, insanın bir günah karşısında geceleyin kalkıp seccadesine kapanması, gözyaşlarını ceyhun ederek *"Elfü elfi estağfirullah!"* (Ya Rabbi! Senden, günahlarım için binlerce, milyonlarca defa bağışlanma talep ediyorum!) demesi, onun için büyük bir kazançtır. Kendisini hiç hata yapmamış gibi gören, kendi faziletlerinin büyülü ikliminde yaşayan, başarılarıyla başı dönmüş, bakışı bulanmış mahmur kimselere gelince onların mahviyet ve hacâlet içinde Allah'a yönelmeleri çok zordur. En küçük hata karşısında bile kendini büyük bir cinayet işlemiş gibi görenlerdir ki, bütün samimiyetleriyle Cenab-ı Hakk'a teveccüh eder, içlerini O'na döker ve yakarışa geçerler. Dolayısıyla bir insanın kendisinin methedilmesini istemesi ne kadar mezmum bir duygu ve düşünceyse kendini sorgulaması da o ölçüde faziletli bir ameldir.

Bizim derdimiz ve davamız hep Allah ve Habîbullah olmalıdır. Bu duyguyla oturmalı, bu duyguyla kalkmalı. Allah'ı ve

Resûlünü başkalarına anlatmayı, sevdirmeyi en büyük gaye görmeliyiz. İnsanlar tarafından sevilme onların hakkı olduğu gibi bu işi yapmak da bizim vazife ve sorumluluğumuzdur.

İşte insanı böyle yüce bir vazife ve hizmetten alıkoyacak en tehlikeli hususlardan biri, şahsında vehmettiği faziletler ve yaptığı işlerle kendini ifade ve ispat etmeye çalışmasıdır. Hele bir de bazen kaleminden bazen fikir, teklif ve projelerinden bazen organize kabiliyetinden bazen de insanlara nüfuzundan dolayı çevresinde bulunanlar, boynunun kırılacağını hesaba katmaksızın onun alkışçılığını yapıyorlarsa durum daha da tehlikeli bir hâl almış demektir. Parmakla gösterilme gibi bir şeye talip olduğumuzda belki bu talebimize dünyada erişebiliriz. Fakat meseleyi çok küçük hesaplara bağladığımızdan dolayı öte dünya hesabına ne kayıplar ne kayıplar yaşarız. Bu sebeple inanan bir gönül, Allah'ın rahmetinin enginliği içinde meseleye bakmalı, hep rıza ve rıdvana talip olmalı ve asla yaptığı amelleri küçük mülahazalara bağlamak suretiyle onları değersizleştirmemelidir.

---

[1] Rahman sûresi, 55/1-4.

[2] Buhârî, *rikak* 23; Tirmizî, *zühd* 12.

[3] Kaf sûresi, 50/18.

[4] Buhârî, *rikak* 23; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/549.

[5] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/432; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*

1/17.

[6] Buhârî, *edeb* 31, 85, *rikak* 23; Müslim, *îmân* 74, *edâhî* 19.

[7] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat,* 2/370-371; el-Beyhakî, *Şuabü'l-iman,* 4/257, 263.

[8] Şeyhülislâm Yahya Efendi, *Şeyhülislâm Yahya Divanı,* s.330.

[9] Mevlâna, *Divan-ı Şems,* 2217.Gazel.

[10] Müslim, *birr* 70; Tirmizî, *birr* 23; Ebû Dâvûd, *edeb* 35.

[11] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/136, 206; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/303.

[12] Bakara sûresi, 2/85.

[13] Hucurât sûresi, 49/12.

[14] Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.312-313 (Yirmi İkinci Mektup, Hâtime).

[15] Ebû Davud, *edeb* 40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 21/53.

[16] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l*-evsat 6/348; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/306.

[17] Hümeze sûresi, 104/1.

[18] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/320.

[19] Ebû Dâvûd, *edeb* 44; İbn Mâce, *zühd* 22.

[20] Buhârî, *îmân* 24, *şehâdât* 28, *vesâyâ* 8, libâs 69; Müslim, *îmân* 107-110.

[21] Buhârî, *edeb* 52; Müslim, *birr* 98-100.

[22] Ebû Davud, *edeb* 39.

[23] Nisâ sûresi, 4/145.

[24] Bediüzzaman, *Mektubât*, s. 300 (Yirmi İkinci Mektup (Dördüncü Vecih).

[25] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/221; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/344.

[26] Hâfız Şirazî, *Dîvân-ı Hâfız Şirazî* s. 4 (5. gazel).

[27] Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (43) 1; İbn Mâce *mukaddime* 7.

[28] Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (30) 1; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 39.

[29] Bkz.: Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat,* s. 452 (Emirdağ Hayatı).

[30] Buhârî, *edeb* 50; Müslim, *iman* 169.

[31] Kalem sûresi, 68/10-14.

[32] Hucurât sûresi, 49/6.

[33] Hümeze sûresi, 104/1.

[34] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/459; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 7/494.

[35] Nisâ sûresi, 4/85.

[36] Tirmizî, *zühd* 55 (2393); İbn Mâce, *edeb* 36 (3742); Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/5.

[37] Buhârî, *şehâdât* 16, *edeb* 54, 95; Müslim, *zühd* 65.

[38] Buhârî, *cenâiz* 3; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/237, 6/436.

[39] Tirmizî, *birr* 60; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/260; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/357.

[40] Bediüzzaman, *Sözler* s. 781 (Lemaât).

[41] Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhîd* 31; Müslim, *fezâil* 157.

[42] Buhârî, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 166-167.

[43] Buhârî, *enbiyâ* 48; *hudud* 31; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/23, 24, 47, 55.

[44] Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem* s. 156; Beyhakî, *Şuabü'l-iman* 4/230.

[45] Tirmizî, *birr* 57; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/340.

[46] Buhârî, *küsûf* 2, *tefsîru sûre* (5) 12, *nikâh* 107, *rikak* 27, *kader* 16, *eymân* 3; Müslim, *küsûf* 1.

[47] Tirmizî, *zühd* 2; İbn Mâce, *zühd* 24.

[48] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/161; Abdurrezzak, *el-Musannef* 10/455.

[49] Hucurât sûresi, 49/1.

[50] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/13; *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/192.

[51] el-Hâkim, *el-Müstedrek 3/269*.

[52] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/403, 444; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ,* 3/488.

[53] Buhârî, *edeb* 4; Müslim, *îmân* 146.

[54] Tirmizî, *birr* 48; İbn Hibbân, *es-Sahîh,* 1/421..

[55] Tirmizî, *birr* 71.

[56] Bediüzzaman, *Mektubât*, s. 209 (On Dokuzuncu Mektup, On Sekizinci İşaret).

[57] Yâsîn sûresi, 36/69.

[58] Bediüzzaman, *Sözler*, s. 147 (On Üçüncü Söz, Birinci Makam).

[59] Tirmizî, *birr* 80; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned,* 1/433..

[60] Müslim, *selam* 11; Ebû Dâvûd, *libas* 28.

[61] Tirmizî, *birr* 62; Ebû Dâvûd, *edeb* 8.

[62] Müddessir sûresi, 74/42-47.

[63] Nisâ sûresi, 4/140.

[64] Müslim, *tevbe* 12; Tirmizî, *kıyâmet* 60.

[65] Buhârî, *îmân* 24, *şehâdât* 28, *vesâyâ* 8, *libâs* 69; Müslim, *îmân* 107-110.

[66] Bediüzzaman, *Sözler,* s. 774 (Lemeât).

[67] Bkz.: Mevlâna, *Mesnevî* 5/47.

[68] Buhârî, *rikâk* 28; Müslim, *cennet* 1.

[69] Deylemî, *Müsned,* 4/94.

[70] Buhârî, *nikâh* 18.

[71] Nisâ sûresi, 4/120.

[72] İbrahim sûresi, 14/22.

[73] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

[74] Tirmizî, *edeb* 28; Ebû Dâvûd, *nikâh* 42; Dârimî, *rikak* 3.

[75] A'râf sûresi, 7/201.

[76] Buhârî, *savm* 10, *nikâh* 2; Müslim, *nikâh* 1, 3.

[77] Buhârî, *edeb* 76; Tirmizî, *birr* 73; Muvatta, *hüsnü'l-huluk* 11.

[78] Buhârî, *edeb* 76; Müslim, *birr* 107.

[79] Bediüzzaman, *Mektubat* s. 32 (Dokuzuncu Mektup).

[80] A'râf sûresi, 7/199.

[81] Bkz.: Mevlâna Şiblî, *Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2/262.

[82] Âl-i İmrân sûresi, 3/134.

[83] Fussilet sûresi, 41/34-35.

[84] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/239; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 340; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/216.

[85] Ebû Dâvûd, *edeb* 4; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/152.

[86] Bkz.: Ebû Dâvûd, *edeb* 3; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/226.

[87] Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 8/149..

[88] Buhârî, *ilim* 28, *ezan* 61; Müslim, *salât* 182.

[89] Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzîn* s. 368-

369 (43. Menkıbe).

[90] Buhârî, *edeb* 74; Müslim, *salât* 178.

[91] Buhârî, *edeb* 57, 62; Müslim, *birr* 23.

[92] Ebû Dâvûd, *edeb* 44; İbn Mâce, *zühd* 22.

[93] Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 9 (İkinci Lem'a, Birinci Nükte).

[94] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ,* 8/95.

[95] Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 201 (Yirmi Birinci Lem'a, İkinci Düstur).

[96] Mutaffifîn sûresi, 83/26.

[97] Bakara sûresi, 2/148; Mâide sûresi, 5/48.

[98] Nâziât sûresi, 79/23-24.

[99] Nahl sûresi, 16/23.

[100] Nahl sûresi, 16/29.

[101] Müslim, *sıfatü'l-kıyâme 24;* Ebû Dâvûd, *sünne 21*.

[102] Buhârî, *libâs* 5; Müslim, *libâs* 48.

[103] Duhâ sûresi, 93/11.

[104] Mevlâna, *Mesnevî,* 5/227.

[105] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/231; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/171.

[106] Bediüzzaman, *Sözler* s. 790-791 (Lemaât).

[107] Mü'minûn sûresi, 23/35.

[108] Müslim, birr 69; Tirmizî, *birr* 82; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat,* 5/140. (Lafız el-Mu'cemü'l-Evsat'tan).

[109] Müslim, *birr* 136; Ebû Dâvûd, *libâs* 26.

[110] Müslim, *îmân* 147-149; Tirmizî, *birr* 61; Ebû Dâvûd, *libâs* 26.

[111] Târık sûresi, 86/5-7.

[112] Mürselât sûresi, 77/20.

[113] Kasas sûresi, 28/78.

[114] Kehf sûresi, 18/34.

[115] Kehf sûresi, 18/46.

[116] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/156; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/258.

[117] Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/63; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/120.

[118] Tirmizî, *sıfatü'l-kıyâme* 53; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-

evsat 7/191.

[119] Buhârî, *rikak* 23; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/549.

[120] Müslim, *birr* 32. Ebû Dâvûd, *edeb* 41; İbn Mâce *zühd* 23.

[121] Kalem sûresi, 68/4.

[122] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 139; Ebû Dâvûd, *tatavvu'* 26; Nesâî, *kıyâmü'l-leyl* 2.

[123] Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

[124] Müslim, *îmân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

[125] Yûsuf sûresi, 12/92.

[126] Hucurât sûresi, 49/11.

[127] Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/13; *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/192.

[128] Fâtır sûresi, 35/37.

[129] Bakara sûresi, 2/212.

[130] Furkan sûresi, 25/72.

[131] En'âm sûresi, 6/82.

[132] Lokman sûresi, 31/13.

[133] Buhârî, *mezâlim* 9; Müslim, *birr* 56.

[134] Hûd sûresi, 11/113.

[135] En'âm sûresi, 6/68.

[136] Nisâ sûresi, 4/140.

[137] Fussilet sûresi, 41/30.

[138] En'âm sûresi, 6/21, 135; Yûsuf sûresi, 12/23; Kasas sûresi, 28/37.

[139] Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr 2/107*.

[140] İsrâ sûresi, 17/23.

[141] Lokman sûresi, 31/14.

[142] Bkz.: Buhârî, *edeb* 6, *istitâbe* 1; Müslim, *îmân* 143.

[143] Müslim, *birr* 9; Tirmizî, *daavât*.

[144] Buhârî, *cihâd* 1; Müslim, *imâret* 110.

[145] Buhârî, *rikak* 23; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/549.

[146] Bkz.: Buhârî, *cihâd* 138; Müslim, *birr* 6.

[147] Bediüzzaman, *Mektubat* s. 293 (Yirmi Birinci Mektup).

[148] Yûsuf sûresi, 12/87.

[149] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s. 54 (İlk Hayatı, Divan-ı Harb-i Örfî).

[150] Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/103-104; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 9/12.

[151] A'râf sûresi, 7/156.

[152] Tirmizî, *daavât* 98; Dârimî, *rekâik* 72; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/167.

[153] A'râf sûresi, 7/56.

[154] Bakara sûresi, 2/186.

[155] Bkz.: Fetih sûresi, 48/26.

[156] Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

[157] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/428, 429; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/253.

[158] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim,* 1/58.

[159] Nisâ sûresi, 4/142.

[160] Bediüzzaman, *Sözler* s.251 (On Dokuzuncu Söz); *Mektubat* s.226 (On Dokuzuncu Mektup); *Mesnevî-i Nuriye* s.21 (Reşhalar, Yedinci Reşha)

[161] İbn Mâce, *zühd* 4; Ahmet İbn Hanbel, *el-Müsned,* 4/227.

[162] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 10/402; ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz* 1/170.

[163] Şuarâ sûresi, 26/88-89.

[164] Mâide sûresi, 5/2.

[165] Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 105 (On Üçüncü Lem'a, On Birinci İşaret).

[166] Bediüzzaman, *Sözler* s. 792 (Lemeât).

[167] Âl-i İmrân sûresi, 3/134.

[168] Fussilet sûresi, 41/34.

[169] Furkan sûresi, 25/72.

[170] Teğâbün sûresi, 64/14.

[171] Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s. 616 (Tahliller); *Emirdağ Lâhikası-2* s. 75.

[172] Müslim, *birr* 139; Ebû Dâvûd; *edeb* 77; Muvatta, *kelâm* 2.

[173] Buhârî, *meğâzî* 45; Müslim, *îmân* 158-160.

[174] Hucurât sûresi, 49/12.

[175] Buhârî, *hudûd* 4-5; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/381, 9/246.

[176] Ebû Dâvûd, *edeb* 81; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/297.

[177] Buhârî, *edeb* 57; Müslim, *birr* 28.

[178] İbn Hacer, *el-İsti'dad li-yevmi'l-miâd*, s. 39.

[179] Bediüzzaman, *Sözler* s.179 (On Dördüncü Söz), s.769 (Lemeât).

[180] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 7/152; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* s.45.

[181] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.198 (Yirminci Lem'a).

[182] Tirmizî, *birr* 35; Ebû Dâvûd, *edeb* 11.

[183] Hucurât sûresi, 49/17.

[184] Tekâsür sûresi, 102/8.

[185] Bakara sûresi, 2/264.

[186] Bakara sûresi, 2/3.

[187] Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, vitr 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

[188] Müslim, *imâret* 152; Tirmizî, *zühd* 48; Nesâî, *cihâd* 22.

[189] Hucurât sûresi, 49/12.

[190] Müslim, *zikr* 38; Ebû Dâvûd, *edeb* 67.

[191] İsrâ sûresi, 17/36.

[192] Hucurât sûresi, 49/12.

[193] Tirmizî, *kıyâmet* 49; İbn Mâce, *zühd* 30; Dârimî, *rikak* 18.

[194] Yuhanna, 8: 7.

[195] Müslim, *birr* 139; Ebû Dâvûd, *edeb* 77; Muvatta, *kelâm* 2.

[196] İbrahim sûresi, 14/7.

[197] Ebû Dâvûd, *edeb* 101; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/42.

[198] Kasas sûresi, 28/78.

[199] Kasas sûresi, 28/24.

[200] Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.21 (Üçüncü Lem'a, Üçüncü Nükte).

[201] Mü'minûn sûresi, 23/3.

[202] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.169-170 (On Yedinci Lem'a).

[203] Fuzulî, *Leyla ile Mecnun,* s. 184.

[204] Buhârî, *edeb* 31, 85, *rikak* 23; Müslim, *îmân* 74, *edâhî* 19.

[205] Tirmizî, *zühd* 11; İbn Mâce, *fiten* 12.

[206] Bakara sûresi, 2/188.

[207] Mü'min sûresi, 40/71-72.

[208] Ahkaf sûresi, 46/20.

[209] Buhârî, *husûmât* 1, *enbiyâ* 31, *rikak* 43, *tevhîd* 31; Müslim, *fezâil* 157.

[210] Kalem sûresi, 68/48.

[211] Buhârî, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 166-167.

[212] Ebû Dâvûd, *edeb* 9; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/70.

[213] Müslim, *fezâil* 150; Tirmizî, *tefsîru sûre* (98) 1; Ebû Dâvûd, *sünnet* 13.

[214] Buhârî, *meğâzî* 12; Tirmizî, *nikâh* 6; Ebû Dâvûd, *edeb* 51.

[215] İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 30/332; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 3/332.

[216] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/184; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/41.

[217] Bediüzzaman, *Sözler* s.515 (Yirmi Altıncı Söz, Hâtime).

[218] Bediüzzaman, *Mektubat* s.66 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).

[219] Bediüzzaman, *Sözler* s.243 (On Sekizinci Söz, Birinci Nokta).

[220] Buhârî, *edeb* 57, 62, *istîzân* 9; Müslim, *birr* 23, 25, 26.

[221] İsrâ sûresi, 17/23.

[222] Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 189 (Yirminci Lem'a, Birinci Nokta), s. 202 (Yirmi Birinci Lem'a, İkinci Düstur).

[223] Fetih sûresi, 48/10.

[224] Tirmizî, *fiten* 7; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/438.

[225] Tirmizî, *fiten* 7; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/26; el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/269.

[226] Tirmizî, *kıyâmet* 56; Ebû Dâvûd, *edeb* 50.

[227] İbn Ebi'd-Dünya, *et-Teheccüd ve kıyâmü'l-leyl* s. 492.

[228] Mü'minûn sûresi, 23/97-98.

[229] İbn Hacer, *Nesâihu'l-ibâd,* s. 5.

[230] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/456-457.

[231] el-Bezzâr, *el-Müsned* 13/87.

[232] Buhârî, *rikak* 5; Müslim, *zekât* 114.

[233] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/369; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/76.

[234] Buhârî, *rikak* 4; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/76.

[235] Buhârî, *rikak* 3; Tirmizî, *zühd* 25; İbn Mâce, *zühd* 3.

[236] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/458.

[237] el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/458.

[238] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/242.

[239] Kaf sûresi, 50/21-22.

[240] Tirmizî, *kıyâmet* 26, *zühd* 4; Nesâî, *cenâiz* 3; İbn Mâce, *zühd* 31.

[241] Zümer sûresi, 39/30.

[242] Âl-i İmrân sûresi, 3/185; Enbiyâ sûresi, 21/35; Ankebût sûresi, 20/57.

[243] Bediüzzaman, *Lem'alar*, s.204 (Yirmi Dördüncü Lem'a, Dördüncü Düstur).

[244] Buhârî, *edeb* 86, *savm* 51, *teheccüd* 15; Tirmizî, *zühd* 64.

[245] İbn Mâce, *edeb* 57; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/118; el-Bezzâr, *el-Müsned* 8/433.

[246] Müslim, *zikir* 41; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; İbn Mâce, *edeb* 57.

Dördüncü Bölüm

KAYMA NOKTALARI

1. Kayma Noktaları

Cenab-ı Hak, ilâhî âdeti gereğince insanları hayatları boyunca çeşit çeşit imtihanlara tâbi tutar. Böylece tıpkı elmasın kömürden, altının da taş ve topraktan ayrılması gibi onların hasını hamından, saf olanını olmayanından ayırır. Aynı zamanda her bir imtihan, bir yönüyle bize kendimizi gösterme tecrübesidir. Yani ezelde kâmet-i kıymetimizi bilen Yüce Allah, bizi imtihan etmek suretiyle neye ne kadar mukavemet edebileceğimizi, bela ve musibetler karşısında nasıl bir tavır alacağımızı, nerede sabredip nerede yan çizeceğimizi, nerede dişimizi sıkıp dayanacağımızı, nerede kaderi tenkit manasına gelebilecek itirazvari tavırlara girebileceğimizi bizzat bize gösterir. Bakara Sûre-i Celîlesi'nde;

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

"Andolsun ki, sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber) sen sabredenleri müjdele."[1] buyrulmak suretiyle insanın çok farklı imtihanlara maruz bırakılacağı ifade edilmiş, daha sonra da bu bela ve mihnetlere sabredenler müjdelenmiştir. Buna göre, tıpkı ibadetlerin insanın derecesini yükselttiği gibi, menfi ibadet sayılan imtihanlar da sabredildiği takdirde insanı günahlarından arındırır ve onu en yüce ve yüksek makamlara çıkarır.

O hâlde Allah'ın, insanları imtihandan imtihana sürüklemesi ve onları farklı imtihan unsurlarıyla test etmesi karşısında mü'mine düşen vazife, maruz kaldığı her imtihanda dişini sıkıp sabretmektir. Ayrıca o, bu durumu kendisiyle yüzleşme, kendini bir kere daha gözden geçirme ve iyi bir kıvam sergileyip sergileyemediğinin muhasebesini yapma adına bir fırsat bilmelidir.

Mağnem ölçüsünde *mağreme* maruz kalınması yani neticedeki mükâfat ve sevap nispetinde meşakkat ve zorluk çekilmesi önemli bir düstur olduğuna göre, insanın varacağı hedefin büyüklük ve kıymetine göre maruz kalınan imtihanın şiddeti de farklı olacaktır. Mesela şehit olup farklı bir hayat mertebesine uçma çok önemli bir mazhariyettir. Fakat böyle bir mazhariyetin elde edilmesi asıl anlamı itibarıyla Allah yolunda savaşmaya, yaralanmaya ve O'nun yolunda canın feda edilmesine bağlıdır. Bu sebepledir ki yüksek bir mefkûreye gönül veren ve bu yüksek mefkûrenin gereklerini yerine getirmeye çalışan bir insan, karşısına çıkan bela ve musibet her ne olursa olsun katlanmasını bilmeli, dişini sıkıp sabretmeli ve çok defa kendisine rağmen yaşayabilmelidir.

Hayatı bir baştan bir başa imtihanlar zinciri olan insan, bu dünyada sadece bela ve musibetlerle imtihan olmaz. Aynı zamanda o, maddî-manevi başarı ve ihsanlarla da imtihana tâbi tutulur. İnsan, hayatında öyle yerlere uğrayacak ve öyle menzillerden geçecektir ki bazı yerler onun başını döndürecek bazı makam ve pâyeler –Allah korusun– onun ayağını kaydıracak, geçip gittiği yerlerdeki bazı virüs ve mikroplar onun manevi hayatına musallat olacaktır. Kısaca insan, uğrayıp geçtiği yerlerde bazen rahatla, bazen şan u şöhretle bazen makam ve mansıpla bazen de alkış ve âlâyişle imtihana maruz kalacaktır.

İmtihan Çeşitleri

Kulluk yolunda yürüyenlerin ayaklarının kayabileceği bazı tehlikeli noktalar vardır ve biz bu kaygan zeminlere *mezelle-i akdâm* deriz. İnsanın sürçmesine ve düşmesine sebep olabilecek, onu muvakkaten de olsa yolundan edebilecek bu kaygan zeminleri bir çerçeve içinde ifade etmek oldukça zordur. Çünkü tarih boyunca, çok güçlü ve çalımlı bir edayla yola çıkan ama daha birkaç adım ilerlemeden üzerine bastığı bir nohut tanesinden dolayı tepetaklak giden ve hiç beklemediği bir virajdan uçuruma yuvarlanan binlerce insan olmuştur. Bazen küçük bir çakıl taşıyla tökezleyip yere kapaklanan insanoğlunun, kayacağı zaman ve zemini tahmin etmesi de her zaman mümkün olmayabilir.

Üstad Hazretleri, vicdan mekanizmasını ve latifeleri izah ettiği bir yerde *"Hem senin mahiyetine öyle mânevî cihazât ve lâtifeler vermiş ki, bazıları dünyayı yutsa tok olmaz."*[2] diyor. Başın bir batman taşı kaldırmasına mukabil gözün bir saçı dahi kaldıramadığı gibi bazı latifelerin de saç kadar bir ağırlığa, küçük bir gaflet ve dalâlete dayanamayacağını anlatıyor. Mesela fıtratımıza öyle acayip bir ihtiyaç ve muhabbet istidadı konmuş ki dünya ve içindekiler onu doyuramıyor. O ihtiyaç ve o muhabbet, bâkî cennetten ve saadet-i ebediyeden başka hiçbir şeye razı olmuyor. Allah'tan başka hiçbir şeyle huzuru bulamıyor. Üstad, bu tür latifeleri keşfettiği için de bizleri teyakkuza çağırıyor *"Madem öyledir, hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarette, bir öpmekte batma. Dünyayı yutan büyük latifelerini onda batırma!"* diyor.[3]

Demek ki haram bir lokma, yalan bir kelime, yasak bir

bakış veya gayrimeşru bir dokunuş birer kayma noktası oluyor ve bazı latifelerin sönmesine, hatta ölmesine sebebiyet verebiliyor. İnsan başlangıçta hiç de önemsemediği bu küçük inhiraflar yüzünden zamanla yoldan çıkıyor, kendi kimliğinden uzaklaşıyor, değer ölçülerine karşı yabancılaşıyor ve her an düşebileceği bir kaygan zemine girmiş oluyor. Bazen sürçüyor bazen düşüyor bazen de yüzüstü kapaklanıyor ve bir daha da belini doğrultamıyor. Hep iki büklüm ve kambur olarak yürümeye mahkûm oluyor.

Hücumât-ı Sitte

Bediüzzaman Hazretleri'nin, "Hücumât-ı Sitte" diyerek ele aldığı en tehlikeli şeytânî tuzaklar da birer mezelle-i akdâmdır. Hubb-u câh, korku, tamâ, ırkçılık, enaniyet ve tenperverlik gibi kapanlara yakalanarak latifelerini öldüren insanların sayısı da hiç az değildir.

Makam arzusu, tanınma tutkusu ve şöhret düşkünlüğü demek olan hubb-u câh az çok hemen her insanda vardır ve başta ehl-i dünya olmak üzere pek çokları için öldürücü bir kayma noktasıdır.

Kimseden korkmamanın yegâne çaresinin, korkulması gereken gerçek kaynaktan korkmak olduğunu bilmeyenler için de havf bir ölüm çukurudur.

Bir şeyi hırsla istemek, açgözlülük ve doymazlık manalarına gelen tamâ ise bazı şer odaklarının, mü'minleri bile kendi menfur emellerine alet etmek için kullandıkları, gazab-ı ilahîyi celb eden ve hayat-ı ebediyeyi bitiren bir tuzaktır.

Devlet-i Aliyye'nin de sonunu hazırlayan sebeplerden biri

olan ırkçılık, insanın en zayıf ve fenalığa en açık damarını teşkil eden enaniyet (benlik) ve hak erlerini bile dört duvar arasına hapseden tenperverlik (rahata düşkünlük) gibi hastalıklar da ayakları kaydıran tehlike noktalarıdır.

Şeytandan gelen bu hücum okları, isabet ettiği insanları ciddi şekilde yaralayan, yatağa düşüren ve hatta öldüren birer virüs gibidir. Mesela tamâ hissi, tûl-i emelden, uzun yaşama arzusundan ve bitmeyen isteklerden kaynaklanır. Ona yakalanan, hiç ölmeyecekmiş gibi hayata bağlanır. Gözü asla doymaz; onu da ister, öbürünü de. Bu isteklerini elde etmek için o kapı, bu kapı deyip sürünüp dururken hiç farkına varmadan çürür gider. Tenperverlik ve rahata düşkünlük insanı hâneperest yapar. Aslında aile ve yuva dünyevî bir kısım ihtiyaçları gidermeye matuf ve ahiret hayatına hazırlık hususunda yardımcı bir unsur olmasına rağmen, onu evvelen ve bizzat maksud bir iş şeklinde algılayıp bir hâneperestlik duygusu içine girme de çok hatarlı bir kayma noktasıdır. "Ya yuvamdan olursam ya ailemi kaybedersem! Allah korusun, ya çocuklarımdan cüda düşersem." gibi mülahazalar insanın mukavemet sistemini kıran, onu bütün tehlikelere açık hâle getiren düşüncelerdir.

Hususiyle de günümüz insanları için en kaygan zeminlerden birisi enaniyettir. Hayatı kendi benliğine göre yorumlama, her şeyi şahsî takdir ve tercihlerine bağlama, umuma açık olan ve vicdan genişliğinden kaynaklandığı için fevkalade bir enginliği bulunan şeyleri kendi dar vicdanına, daha doğrusu daralttığı vicdanına göre değerlendirerek pek çok genişi daraltma, dolayısıyla dünya kadar himmet ona açık duruyorken kapıları sürgüleme ve istifadeye kapalı olma...

İşte bütün bunlar, iyi bir mü'min olma yollarında buzlanma hâsıl eden ve zincirleme kazalara sebebiyet veren faktörlerdir ve hepsi de bir yönüyle sefahet sebebidir.

İman ve İslâm dairesi içinde bulunsa da insanın her an bu tür virüslere yakalanma ihtimali vardır. Mesela salih bir daire içinde bulunduğu hâlde bir insan, şöhret duygusuna kapılarak din adına ortaya koyduğu amellerin çehresini kirletebilir. Bir başkası ise ortaya koyduğu seçkin eserler ile kendisinden bahsedilmesini ve parmakla gösterilen bir insan olmayı arzu edebilir. Ama bu durum onu yerin dibine batırabilir. Ayrıca insanın maruz kaldığı böyle olumsuz bir duygu, daha başka negatifliklere de bir çağrıdır. Mesela şöhret duygusu gelip bir kere insanın sırtına bindi mi, onun insana daha başka ne türlü kötülükler yaptırabileceğini kestiremezsiniz.

Bunlar, Müslüman bir daire içinde bulunduğu hâlde, her inanan gönlün karşı karşıya kalabileceği tehlikelerdir. Allah korusun, öbür dünyada insana "keşke" dedirtebilir. İhlas düsturlarını kendisine rehber edinmediğinden ötürü, ortaya koyduğu başarıları kendine bağlayan, şöhret uğruna kullanan ve tebcil ü takdir peşinde koşanlar ahirette, "Keşke bir takdir, bir alkış uğruna bütün bu amelleri kendi elimle kendim zayi etmeseydim, boşa çıkarmasaydım! Bir hiç uğruna boşluğa yelken açmasaydım! Keşke sonucu ölüm olan akıntılara kapılmasaydım." gibi kuru telehhüf, teessüf ve tahassürlerle kıvranacak ve hep pişmanlık soluklayacaklardır. Fakat ne acıdır ki onların bütün bu sızlanışlarının kendilerine hiçbir yararı olmayacak, bilakis ızdıraplarını katlayacak ve musibetlerini ikileştirecektir.

Bu bölümde, Bediüzzaman Hazretleri'nin dikkatlerimizi üzerine çektiği bu kayma noktalarını daha etraflıca ele almaya çalışacağız.

2. Hubb-u cah (Makam ve Şöhret Düşkünlüğü)

Hubb sevgi, bağlılık, tutku demektir; câh ise makam, mansıb, pâye, şöhret ve itibar manalarına gelmektedir. Dolayısıyla *hubb-u câh* makam sevgisi, pâye tutkusu, şöhret düşkünlüğü, rütbe hırsı ve itibar arzusu gibi manaları çağrıştıran bir terkip olarak dilimize girmiştir. Bediüzzaman Hazretleri kendini beğenme, övünme, insanlara görünme, methedilmeyi bekleme ve halk nazarında saygın bir kişi olmayı isteme gibi desiseleri de hubb-u câhın tarifine dâhil etmiş ve insanın en zayıf damarı olarak onu göstermiştir.

Hubb-u câh çok tehlikelidir. Bazı zayıf karakterli kimseler ondan dolayı pek çok hileye başvurur, haksızlıklar irtikâp eder ve zulme girerler. Önce makam-mansıp sahibi olmak sonra da yerlerini ve itibarlarını korumak için olmadık sebeplere tutunur, bir sürü cürümlere bulaşır ve pek çok günah işlerler. Allah Resûlü bir hadis-i şerifte mal ve şeref tutkusunun (şöhret ve makam) insana vereceği zararın, aç kurtların koyun sürüsüne vereceği zarardan daha tehlikeli olduğunu ifade buyurmuştur. [4]

Hubb-u cah, kalbin üzerine zift çeken ve ruhu felç eden kötü bir haslettir. Bediüzzaman Hazretleri, gönlüne böyle bir virüs bulaştırmış tali'sizlere şöyle seslenir: *"Şöhret, zehirli bala benzer. Eğer o belaya düşersen 'Biz, Allah'tan geldik ve yine O'na döneceğiz.'* [5] *de ve kurtul."* [6]

Özellikle de dünya hayatını her şey sanan insanlarda yükselme merakı, makam arzusu ve teveccüh tutkusu had safhada

olur. Onlar içinde siyasî, adlî, mülkî ya da askerî bir makamı elde edebilmek için can atan çoktur. İnsanlara çok parlak görünen bir kısım pâyelere ulaşmak ve halkın teveccühünü kazanmak için çırpınır dururlar. Bunların çoğu kalblerini itminana erdireceğini zannettikleri bir makama yükselmek için üst üste tavizler verirler. Şayet, o arzularına nâil olurlarsa bu defa da bir yandan diğer beklentilerini gerçekleştirmek, diğer taraftan da o makamı korumak maksadıyla yeni tavizleri normal karşılarlar.

Nice insan vardır ki gayet ciddi, pek doğru ve çok hâlisâne mülahazalarla yola çıkmışlardır fakat Allah'la münasebetleri ve dava düşünceleri, dünyanın göz alıcı güzellikleri karşısında başlarının dönmesini engelleyebilecek kadar kuvvetli olmayınca bir süre sonra dökülüp yolda kalmışlardır. Bir zaman samimi bir niyetle ve millete hizmet etmeye matuf iyi düşüncelerle idareye talip olmuşlardır. Heyhat ki yeterli bir donanıma sahip olmadıklarından ve Allah'la münasebetlerini sağlam tutmadıklarından her gün biraz daha asıl gayelerinden uzaklaşmış ve vasıtaları gaye yerine koymuşlardır.

Hubb-u câhı bir kere tadınca artık onun tiryakisi olmuş ve ne pahasına olursa olsun onsuz bir hayat düşünemez hâle gelmişlerdir. Her şey kabul ettikleri bir mevkiye yükselebilmek için, bir-iki taviz vermekle başladıkları yolun her durağında başka yeni bir tavizle daha karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü makam ve mansıp bağımlısı olan bir insan, aynı zamanda bir teveccüh tiryakisidir. O her yerde takdir edilmeyi bekler, alkışlanmayı ister, beğenilmeyi ve methedilmeyi diler. Artık o, makamla beraber şöhretin, teveccühün, takdirin ve alkışın da bağımlısıdır.

Gaye ve Vesile

Bir makama ulaşmayı ve bir pâyeyi elde etmeyi isteyen her insanı aynı kategoride değerlendirmek de yanlış olur. Bazı insanlar nispî pâyelerin geçici olduğunu bilir, elde imkân varken onları Hak yolunda değerlendirir, bulundukları makamları daha anlamlı hâle getirir ve taşıdıkları unvanlara yepyeni bir ruh verirler. Kendi zatî değerleri sayesinde makamlarının kıymetini de yükseltirler. Bazıları da pâye ve mansıpların gölgesinde bir kısım arzularını gerçekleştirmeye uğraşırlar ve üzerlerinde çok bol bir elbise gibi duran o makamı dolduramadıklarından oldukça gülünç durumlara düşerler. Beklentilerinin ve kendilerinden beklenenlerin altında kalır ve ezilirler. İkincilerin durumu hubb-u câh virüsüne yenik düşmüş kimseler için örnek teşkil etse de birincilerin duygu ve düşüncelerini makam sevdası, şöhret tutkusu ya da kıdem arzusu şeklinde değerlendirmek haksızlık olur.

Vatan ve millet aşığı bir insan da belli bir makama sahip olmayı isteyebilir. Fakat onun bu isteği vazife şuuruna, ülküye ve ülkeye hizmet düşüncesine bağlıdır. O, söz konusu makamın tiryakisi değildir, onu kalıcı olarak da görmüyordur. O makam böyle bir insanın nazarında sadece bir vesiledir, kendi ülkesine ve ülküsüne hizmet etme gayesine yardımcı bir vasıtadır. Bu düşüncedeki bir dava adamı, o makamı gaye kabul etmediği için ona ulaşmak ya da bulunduğu konumu korumak maksadıyla tavizler vermek durumunda da kalmaz. Onu en başta rıza-i ilahî adına, sonra da insanlığa hizmet hesabına bir basamak sayar.

Şahsı adına bu kadar müstağni ama aynı zamanda hizmet delisi bir insan, nerede ve hangi mevkide olursa olsun çok rahattır.

Kadr u kıymeti bilinmiş-bilinmemiş, ufkuna göre bir vazife kendisine tevdi edilmiş-edilmemiş, şanına yaraşır bir makama getirilmiş ya da getirilmemiş; onun için bunların hepsi müsavidir. Çünkü o, her şeyin ve herkesin ötesinde bir hikmet eli müşahede etmektedir. Her hâdise karşısında Cenab-ı Hakk'a tevekkül eder, ilahî rahmet ve inayete sığınır. Onu yer yer tasalandıran ve zaman zaman hüzne boğan tek husus vardır. O da o an bulunduğu konumun hakkını verememe endişesidir.

Hazm-ı Nefs

Tarihte imanda derinleşmiş hakiki mü'minlerin teveccüh beklentisinden hep uzak durmaya çalıştığını görmekteyiz. Mesela, İstanbul'u fethedenler o büyük başarıdan dolayı alkış beklentisi içinde olmadıkları gibi Belgrat'tan başarıyla geriye dönenler de alkış beklentisi içinde değildiler. Yavuz Cennetmekân (aleyhirrahmetü ve'l-ğufran) Hazretleri, Mercidabık ve Ridaniye seferlerinden dönüp Üsküdar'a geldiğinde halkın alkışlarından kaçmak için gece yarısına kadar Üsküdar'da kalmış, halk uykuya dalınca kalkmış ve gece yarısı sessizce Topkapı Sarayı'na girmiştir. Ayrıca Kanuni'nin büyük bir seferden döndüğünde izbe bir yerde yatmayı tercih etmesi ve Tarık İbn Ziyad'ın İspanya'yı fethettikten sonra yatağını bir dehlize serdirmesi de bu açıdan üzerinde durulması gereken önemli tarihî hâdiselerdir.

Bu büyük şahsiyetlerin nefislerine karşı takındıkları bu tutuma, tasavvuf ıstılahında *hazm-ı nefs* denir. Mü'min, hangi konumda bulunursa bulunsun hangi başarıya ulaşırsa ulaşsın nefsinin hakkından gelerek onu baskı ve kontrol altında tutmalı ve sözünü ona dinletmesini bilmelidir. Böylece nefis, emmâre olmaktan lev-

vâmeye, levvâmeden mülhemeye, mülhemeden mutmainneye, oradan râdıyye ve mardıyyeye ve hatta şahsın istidat ve kabiliyetine göre zekiyye ve sâfiye mertebelerine yükselecek ve melekleri bile geride bırakacaktır. Ancak bunun yolu öncelikle nefsi zapturapt altına almaktan geçer. Nefse hâkim olmanın yollarından birisi de teveccüh-ü nâstan kaçınmak ve istemeyerek de olsa böyle bir duruma maruz kalınmışsa onu da istidraç endişesiyle karşılamaktır. Bu sebeple iyi bir ruh terbiyesi almış insan asla teveccüh-ü nâsı istemez ve beklemez. Teveccühe esas teşkil edebilecek hususlarla karşı karşıya kaldığında elini ve gönlünü Allah'a açarak hatta kimi zaman Allah'a el açtığını dahi belli etmeden ya bir secdede ya bir rükûda ya da bir tesbihat esnasında "Ne olur Allah'ım! Bir an dahi olsa beni benimle baş başa bırakma ve bu teveccüh beklentisini benim içimden çekip al!" diye dua eder.

Bir insan *hazm-ı nefs* edememiş, meseleleri yerli yerine koyamamış, yapılan hizmetlerin arkasında vifak, ittifak, anlaşma, uzlaşma, mantıkîlik gibi dinamiklere bahşedilen Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve inayetini görememişse halkın gösterdiği iltifat ve teveccüh karşısında başı dönüp bakışı bulanabilir. Onun için kendi zaviyenizden teveccühleri kabul etmeme sizin için bir esas olmalıdır. Hangi büyük başarı elde edilirse edilsin bütün iyilik ve güzelliklerin, muvaffakiyet ve başarıların Allah'tan olduğu ve O'na verilmesi gerektiği hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde insanların teveccühleri, pohpohlamaları, alkışlamaları karşısında, hadisin ifadesiyle, boynunuz kırılır ve o teveccüh ve iltifatların altında ezilir kalırsınız. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında birisi başarılarından dolayı bir başkasını takdir ettiğinde İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm), *"Kardeşinin boy-*

nunu kırdın!"[7] buyurur. Çünkü muhatap kimse o yükü taşıyabilecek durumda değildir. Ama neylersiniz ki insanları bu tür iltifat ve alkışlardan alıkoyamazsınız. Bakarsınız koskocaman alayların, taburların elde ettiği başarıları getirir tek bir adama verirler. O zavallı da bunları kendi başına yapamayacağının farkında olmadığından söylenenleri kabulleniverir. İşte bundan dolayı diyoruz ki elden geldiğince teveccüh-ü nâsı kırmalı ve her zaman bir kul olarak kendi konumumuzun farkında olmalıyız.

Karantinalar Oluşturun!

İçimizde böyle bir temayül ortaya çıkmış veya bir arkadaşımızda böyle bir eğilim baş göstermişse bu duygunun başkalarına da sirayet etmemesi, onların hislerinin de depreşmesine sebebiyet vermemesi için, vakit fevt etmeden hemen karantinalar oluşturulup yayılmasını önlemek gerekir. Çünkü manevi hastalıklar maddî hastalıklardan daha tehlikelidir, daha hızlı bulaşır ve tedavisi de daha zordur. Bir kere makam, mansıp, şöhret gibi bir virüse yakalanan bir insanı geriye döndürmek oldukça zordur. Bu sebeple her zaman bu tür duygulara karşı teyakkuz içinde, hazır ve tetikte olunmalıdır. Yapabiliyorsak kendi marifet gücümüzü bir bağışıklık ve mukavemet sistemi gibi kullanarak bu virüslere karşı sürekli *anti-şöhret*, *anti-nâm* ve *anti-şan* antikorları üreterek onları henüz menşeinde etkisiz hâle getirip kökünü kurutmamız gerekir.

İmam Rabbanî ve Bediüzzaman gibi büyük zatlar çok parlak, imrendirici, hayranlık uyandıran hizmetler sergiledikleri zamanlarda bile birdenbire kendilerini çok ağır bir şekilde, âdeta yerden yere vururcasına sorguladıklarını görürüz. İnsaf sahibi her bir

ferdin, Türkiye gibi bir ülkede çok ağır şartlar altında, yeniden din âbidesini ikame ettiğine inandığı ve bu inancın sözlerle, mektuplarla kendisine ifade edildiği ve zatına, eserlerine karşı büyük bir teveccühün yöneltildiği bir zamanda Hazreti Pîr *"Sen, ey riyakâr nefsim! 'Dine hizmet ettim.' diye gururlanma.* إِنَّ اللهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ *'Muhakkak ki Allah, bu dini fâcir bir adamla da teyit ve takviye eder.'*[8] *sırrınca, müzekkâ olmadığın için belki sen kendini o racül-i fâcir bilmelisin."*[9] demiştir. Hâlbuki o dönemde Hazreti Üstad'ın neşrettiği nur sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış, anilmerkez kaynaklı bu güzellik dalgalanması dünyanın dört bir yanında intişar etmiş; kısa bir müddet içerisinde Medine-i Münevvere'de, Mısır ve Pakistan gibi ülkelerde hüsnükabul görmüştür. Muhabere ve muvasala imkânlarının oldukça sınırlı olduğu böyle bir dönemde Üstad Hazretleri'nin etrafındaki beş-on insanla ümit vaat eden her yere mutlaka el uzatmaya çalıştığı ve o cüz'i imkânlarla âdeta dünya ile oynadığı görülür. Ve onun bu gayretleri ciddi manada bir hüsnükabul ve teveccüh de görmüştür. Fakat o, bütün bunlar karşısında kendini *mazhar* bile değil, sadece güzelliklerin kendisine uğrayıp geçtiği bir *memerr* olarak görmektedir. Böylece o, meydana gelen güzelliklerle kendisinin aslî olarak hiçbir irtibatının, hiçbir nispetinin olmadığını dile getirmiş ve muhtemel beğenilme, takdir edilme, tanınıp bilinme gibi duygulara karşı hariçte setler oluşturmuş; onlar henüz iç dünyasına adımını atmadan tahşidatta bulunmuş, tedbirini almış ve o virüslerin gelip içine sızmasına meydan vermemiştir.

Esasen aynı durumu bütün büyüklerin hâl ve tavırlarında görebiliriz. Mesela, esrar-ı ulûhiyet ve esrar-ı rubûbiyet gibi derin meseleler hakkında çok rahat konuşan, bu ulvî hakikatlerin

gönüllerde duyulup hissedilmesi adına peygamberane bir azim ve ceht ortaya koyan ve netice itibarıyla bizim derinliğini takdirden âciz kaldığımız İmam Rabbanî, mürşidi Muhammed Bâkîbillâh Hazretleri'ne yazdığı bir arîzasında kendisinden sâdır olan bütün hayırlı işlerde nefsini itham ettiğini, herkesi kendinden üstün; kendisini ise insanların en şerlisi olarak gördüğünü ve amel defterinin hayırlı işler açısından bomboş olduğunu ifade eder.[10] Demek ki bu büyük insanlar gurura, kibre, içten içe kendini beğenmeye giden yolları ta baştan kapatmış, bariyerler koymuş ve bu istikamette nefislerini yerden yere vurmuşlardır. Tabii bunun neticesinde, kendilerine gösterilen hürmet, iltifat ve takdirlerden hoşlanmak bir yana arzulamadıkları, beklenti içinde olmadıkları böyle bir muameleye maruz kalınca tepeden tırnağa terleyecek ölçüde ciddi manada rahatsızlık duyacak hâle gelmişlerdir.

İşte biz de iç âlemimizde şöhretperestlik hesabına harekete geçen en ufak bir kıpırdanma karşısında hemen teyakkuza geçmeli, kendimizi yerden yere vurmalı, sürekli nefsimizle yaka paça olmalı ve böylece o öldüren virüslere karşı kalbimizin kapılarını bütünüyle kapalı tutmalıyız. Çünkü başta da ifade edildiği gibi insan bir kere şöhret, nâm u nişan, hubb u câh deryasına açılınca onun geriye dönmesi bir hayli zordur.

Bir kere o gaflet deryasına açılır, şov türünden hâdiselerin arkasına takılır, iltifattan zevk almaya, takdir u tebcillerden lezzet duymaya başlarsanız zamanla yapacağınız her işte takdir beklentisine girer, iltifat intizarında bulunur ve alkış dilencisi hâline gelirsiniz. Şöhret tiryakisi olmuşları harekete geçirebilmek, bir iş yapmasını sağlamak için de her seferinde maddi manevi iltifatlara tabi tutmak gerekecektir. Yapılan iltifatlar, takdir u tebciller zaman

içinde ona kâfi gelmeyecek, onlarla tatmin olmayacaktır. Uyuşturucu müptelası bir zavallının, uyuşturucuya olan bağımlılığının gittikçe artması ve aldığı o zehrin dozunu her seferinde biraz daha artırması gibi, şöhret düşkünü bir nefis de hep daha fazlasını, daha fazlasını talep edecektir. Artık onu tedavi etmek de bir hayli zordur. Çünkü şöhret tutkusu başını döndürmüş, bakışını bulandırmış, aklını başından almıştır. Bu sebeple böylelerinin kurtuluşu, tabir caizse, gaybî bir inayet eline kalmıştır. İşte bütün bunlardan dolayı diyoruz ki bu büyük âfetin önünü daha baştan kesmeli, ölümcül virüslere karşı kendi düşünce dünyamızı daha baştan karantinaya almalıyız.

Teveccühü Hizmete Tevcih Et!

İnsan istemese de bazen teveccühü savmak mümkün olmaz. Böyle durumlarda ehven-i şerreyn olarak veya hayr-ı kesîre karşılık hayr-ı kalîl olarak insan onu bir yönüyle hizmet istikametinde kullanmalıdır. Yani başkaları size teveccüh gösterdiğinde siz de imkânı varsa o teveccühleri hakiki manada teveccühe lâyık olana tevcih edersiniz. Bu sebeple elinizde bir fırçanız olsa ve siz onu her hareket ettirişinizde baş döndürücü bir poster meydana getirseniz yine de çok rahatlıkla şöyle diyebilmelisiniz: "Vallahi, billâhi, tallahi bunları Allah yaptırtıyor. Ben bu işi, böyle mükemmel bir şekilde ortaya koyabilecek kabiliyet, istidat ve ufukta bir insan değilim." Hazreti Pîr-i Mugân'ın, kendisine teveccüh edip yanına gelmek isteyenlere "Ne diye onca para verip masrafa gireceksiniz. Bir yerde oturup eserleri okumanız daha iyi olur." [11] mealinde sözler söyleyerek insanların nazarını kendinden başka bir tarafa çevirdiğini görüyoruz.

İnsanlar etrafınızda halkalar oluşturmuş size teveccüh ediyor, sizin tavsiyelerinizi dinliyorlarsa ve siz de onların bu teveccühlerini savma imkânına sahip değilseniz bu durumda bir içtihat hatası olarak size olan teveccühlerini, yapılması gerekli olan işlere yönlendirerek değerlendirebilirsiniz. Mesela siz, size teveccühte bulunanlara şöyle diyebilirsiniz: "Eğitim müesseseleri ve kültür lokalleri milletimiz ve insanlık için hayatî ehemmiyeti haiz. Bu sebeple her yerde okullar açın, kültür lokalleri yapın. Eğer tek başınıza yapamıyorsanız imkânlarınızı bir araya getirin ve daha büyük işlere, daha büyük hizmetlere talip olun. Böylece dünyanın değişik yerlerinde ruhunuzun ilhamlarını başka sinelere boşaltacak zemin ve platformlar oluşturun!"

Yoksa elâlemin sizi alkışlamasının, göklere çıkarmasının ahiretiniz hesabına size hiçbir faydası yoktur. Bunlar sizin için bir kazanım değildir, sadece nefsani hislerinizi tatmin eder. Aslında bunu, bir tatminden ziyade, insanı sürekli o türlü beklentilere sevk edip ona sürekli stres ve sıkıntı yaşatan bir afet olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Böyle bir beklenti, insanı teveccüh ve alkış konusunda açgözlü hâle getirmekten başka bir işe yaramaz.

Hâsılı, siz, bir taraftan halkın size olan teveccühlerini savma ameliyesi gerçekleştirirken diğer taraftan da o teveccühleri şöyle-böyle semereli hâle getirmeye bakmalısınız. İnsanların size olan itimatlarını, hüsnüzanlarını ve tavsiyelerinize inanmalarını siz de onların uhrevî hayatları adına değerlendirme yoluna gitmelisiniz.

3. Korku Hissi

Bakara Sûresi'nde mealen şöyle buyrulmaktadır: *"Andol-*

sun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber) Sen sabırlı davrananları müjdele!"[12]

Kasem olsun ki sizi, içinize salacağımız bir kısım korkularla imtihan ve iptilaya tâbi tutacağız. Defaatle başınıza korku salacak, ehl-i dünyayı size musallat edecek; böylece kim korkuyor, kim korkmuyor, haricî vücut noktasında bunu ortaya çıkaracağız. Kimin korkup korkmadığını ilim noktasından Cenab-ı Hak (celle celâluhu) biliyor. Fakat kudret ve iradenin taalluk sahası olan haricî vücut noktasında kimin korkup kimin korkmadığını ortaya koymak için O sizi durmadan imtihana tâbi tutacaktır. Bu imtihanlardan biri de *korku*'dur. İnsan zelzeleden, açlıktan, susuzluktan, maddî-mânevî düşmandan korkar ve bunlar onun için bir imtihan olur.

Korku hissi, mü'minin ayağının kayabileceği ve aynı zamanda kötü ahlakın kaynağı sayabileceğimiz hususlardan birisidir. Korkak bir insanın iradesi felçlidir. Ehl-i dünya mü'minlerin bu damarından her zaman istifade etmiştir/etmektedir. Bediüzzaman, *"İnsanda en mühim ve esaslı bir his, hiss-i havftır. Dessas zalimler, bu korku damarından çok istifade etmektedirler ve onunla korkakları gemlendiriyorlar. Evet, bunlar avamın ve bilhassa ulemanın bu damarından çok istifade ediyorlar, onları korkutuyor ve evhamlarını tahrik ediyorlar."*[13] diyerek bu hakikate işaret eder. Oysaki mü'min, bu tür bir tehdide takılıp kalmadan, Allah'a teslim ve tevekkül içinde, iradesindeki teslim gücüyle mutlaka onu aşmalıdır.

İman Hem Nurdur Hem Kuvvettir

Cenab-ı Hakk'ı tanımamız, O'nu tasdik etmemiz ve

imanımız sayesinde bu dünyayı bir zikirhâne, bir eğitim alanı ve bir imtihan meydanı gibi görürüz. İrademizin yetersiz kaldığı noktada Allah Teâlâ'nın sonsuz iradesine dayanır, üstesinden gelemeyeceğimiz konularda O'nun kudretine itimat ederiz. Dolayısıyla kendi acizliğimize rağmen, Hakk'ın kudretiyle güçlü olur, fakr u zaruret içinde bulunduğumuz anlarda bile O'nun servetiyle zenginleşiriz. Şu dünyadaki bütün doğumları askerlik vazifesine başlama, ölümleri de askerlikten terhis olma sayarız. Bundan dolayı da bizim nazarımızda kâinattaki herkes ve her şey birer vazifeli memurdur ve her ses birer zikir, tesbih ve şükür nağmesidir.

Eserlerinde sürekli bu hakikati ifade eden Hazreti Üstad, *"İman hem nurdur hem kuvvettir. Hakiki imanı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve imanın kuvvetine göre, hâdisâtın tazyikâtından kurtulabilir."*[14] der. Kâinata iman nuruyla baktığımız sürece, bizim nazarımızda dünya karanlık değildir. Varlık ve eşyanın ifade ettiği manalar açıktır. Mahlukâtın çehresindeki her şeyi çok rahatlıkla okuyabilir, kendi varlığımızın ifade ettiği hakikatleri kolayca anlayabiliriz. Dünyanın ve insanlığın akıbeti mevzuunda da inanç ve kanaatlerimiz nettir. Ebedî yokluk olmadığını, cennet ya da cehennemle noktalanan bir yolculukta bulunduğumuzu, cennet ve cehennemin de belli ölçüde ve şart-ı âdi planında insanların iradelerine bağlandığını ve iradesinin hakkını verenlerin –Allah'ın inayetiyle– cennete, hevâ ve heveslerine yenilenlerin de –adl-i ilahîyle– cehenneme sevk edileceğini söyleyebiliriz.

O'nun gönderdiği rehberler sayesinde vazife ve sorumluluklarımız da artık bariz ve beyyin; onlar da bir aydınlık içinde. Namaz kıldığımız zaman ne yaptığımızı biliyoruz. Onu mü'minin miracı, kalblerin nuru ve sefine-i dinin dümeni olarak görüyoruz.

Onunla Allah'a yaklaştığımıza ve başımızı yere koyduğumuz an O'na en yakın hâle geldiğimize inanıyoruz. Oruç tuttuğumuz zaman *"Oruç benim içindir; sevabını da bizzat ben veririm."*[15] vaad-i sübhânîsiyle ümitleniyoruz. Sevabını sadece Allah'tan bekliyor ve mükafâtını alacağımız hususunda da asla şüpheye düşmüyoruz. Hacca giderken yeniden bir doğuş ve diriliş yaşama, günahların ağırlığını Arafat'ta döküp yüklerden kurtularak geri dönme duygularıyla dopdolu olarak yola koyuluyor ve Rahman'ın misafirlerinin mutlaka misafirperverlik göreceklerine itimat ediyoruz.

İşte bütün bu inanç, ümit ve uhrevî beklentiler hem sorumluluklarımız hem mesuliyetlerimiz ve hem de umduğumuz mükafâtlar adına bize gayet açık, oldukça net ve çok güzel manalar fısıldıyor. Bunlar sayesinde, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifade ettiği *"İman bir mânevî tûbâ-i cennet çekirdeğini taşıyor, küfür ise mânevî bir zakkum-u cehennem tohumunu saklıyor."*[16] hakikatini vicdanlarımızda duyuyoruz. O tûbâ-i cennet çekirdeği sayesindedir ki gam ve keder sâikleriyle kuşatıldığımız zamanlarda bile hep huzur içindeyiz. Ne devamlı gam çekiyoruz ne de keder. Bazı anlarda gam ve keder tatsak bile hemen Allah'ı zikrediyor, O'nun güç ve kuvvetine dayanıyor, ilahî merhamete sığınıyoruz. Böylece sıkıntıların arka yüzündeki uhrevî güzellikleri görerek elemleri lezzetlere çeviriyor ve korku, endişe, gam ve kederleri *hüzn-ü mukaddes* renkleriyle beziyoruz.

Mukaddes Hüzün

Tabii ki inanan bir insan da bazı korkular yaşayabilir. Bazen bir kısım endişelerin ağına düşebilir. Fakat onun korku ve endişeleri dünyevîlikten çok uzaktır ve mukaddes bir hüzün

çerçevesindedir. Çünkü o korku ve endişelerin arkasında mücerret, kuru bir imana güvenmeme duygusu ve imanı daha sağlam bir teminat altına alma ihtiyacı vardır. İnsanın kendi ameline güvenmemesi, imanını koruma altına almak için emin yollar araması ve her an düşebileceği endişesiyle Cenab-ı Hakk'ın rahmetine iltica etmesi de yine imandan kaynaklanan bir hâldir. Eğer iman etmişseniz mutlaka cenneti ümit edecek ve Cemâlullah arzusuyla öteleri gözleyeceksiniz. Aynı zamanda "Allah korusun, attığımız yanlış bir adımdan ötürü ya cennet kapısından geriye dönersek ne olur bizim hâlimiz? Müslüman doğduk, Müslüman yaşadık fakat Allah korusun ya devrilir gider ve hayatın sonunda bir çukura yuvarlanırsak ne yaparız?" şeklinde endişeler de duyacaksınız.

Ahiret hesabına böyle bir korku ve endişe içinde olma da imanın gereğidir. İnsan, burada kendini rahat hissediyor, "Buldum, erdim, kurtuldum." diyorsa onun akıbetinden endişe edilir. Fakat ebedî hayat adına hâlinden endişe duyuyor, ahiret korkularını burada yaşıyorsa ötede endişelerden azade hâle gelir. Nitekim Cenab-ı Allah, bir kudsî hadiste *"İki korkuyu ve iki emniyeti bir arada vermem."*[17] buyurmaktadır. Evet, dünyada ahiretinden endişe etmeyen ve öteler için hazırlık yapmayanlar orada korkularla kıvranacak; burada havf (korku) içinde yaşayanlarsa ahirette emniyet ve huzur içinde olacaklardır.

İnsanın, ahiret hesabına korkması ve kendi akıbetinden endişe etmesi çok önemlidir. Çünkü bu endişe, onu Allah'a yönelmeye ve günahlara karşı tavır almaya sevk eder. Gelecekte tehlikeli hâllere maruz kalmaması için, teyakkuza geçmesini ve uyanık olmasını sağlar. Kur'ân-ı Kerim, akıbetinden endişe etmeyen gafillerin hâlini şöyle anlatır: *"Binasını, Allah'a karşı gelmek-*

ten sakınma ve O'nun rızasını kazanma temelleri üzerine kuran kimse mi hayırlıdır yoksa yıkılmak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla beraber cehenneme yuvarlanan mı? Allah, zalimler gürûhuna hidayet etmez, onları umduklarına eriştirmez."[18] Bu âyette geçen *cüruf* kelimesi, her an yıkılmaya hazır bir yar demektir. İşte ameline güvenen ve akıbetinden endişe etmeyen insanların imanı –şayet varsa– tıpkı sel sularının dere kenarında biriktirdiği toprak üzerine yapılan ev gibidir ve onun yıkılması an meselesidir.

Hak dostları hayatta iken havf kapısını ardına kadar açık bırakmak ve ölüm zamanı da recaya yapışmak gerektiğini söylerler. Mü'minler, Allah'tan, Kıyamet gününün dehşetinden, cehennem azabından ömür boyu korkmalıdırlar. Fakat bu korku onları pasifliğe, hareketsizliğe, ümitsizlik ve karamsarlığa itmemelidir. Aksine onları, korkunun sebeplerini ortadan kaldıracak tutum ve davranışlara yöneltmelidir.

Kur'ân-ı Kerim, gönüllerimize bütün bir hayat boyu akıbet-endiş olma duygusunu aşılar ve ayaklarımızı her zaman yere sağlam basmamızı hatırlatır. Cenab-ı Hak, bizim için çok defa havfı bir kamçı olarak kullanır. Nasıl, annesi tarafından azarlanan çocuk yine onun şefkatli kucağına koşuyorsa korku ve endişeler de bizi ilâhî rahmetin enginliklerine yöneltir ve Allah'a sığınma duygularımızı tetikler. Ayrıca, sadece Cenab-ı Hak'tan korkup yalnızca ahiretinden endişe eden bir vicdan, başkalarından korkma ve dünyevî endişelerle titreme belasından da kurtulmuş olur. *"Eğer gerçek mü'minler iseniz, onlardan korkmayın, Ben'den korkun."* [19] mealindeki âyet-i kerime de insan mahiyetindeki korku hissinin sağa-sola dağıtılmamasını ve dağınıklığa düşülmemesini vurgular.

Korku ve ahiret endişesinin derecesi, imanın derecesini de gösterir. *"Rabbilerine döneceklerine inandıklarından kalbleri titreyenler, O'nun yolunda mallarını harcayanlar, evet, işte onlardır hayırlara koşanlar ve o işlerde öne geçenler."*[20] meâlindeki âyet münasebetiyle Hazreti Âişe Validemiz buyurur ki: *"Bu âyet nâzil olunca âyette zikredilenler zina etme, hırsızlık yapma, içki içme gibi haramları irtikâp edenler midir?'* diye Resûlullah'a sordum. Allah Resûlü, *'Hayır yâ Âişe, âyette anlatılanlar, namaz kılıp, oruç tutup sadaka verdiği hâlde kabul olup olmadığı endişesiyle tir tir titreyenlerdir.'* buyurdular."[21]

Bu hadis-i şerifte de görüleceği üzere hakiki mü'minler hayır ve hasenât adına koşar durur, daima salih amellerde bulunurlar ama amellerinin kabul olup olmadığı hususunda da sürekli endişe yaşar ve yapıp ettiklerine asla güvenmezler. Şu kadar var ki bu endişe onları ye'se atmaz, bilakis, daha çok gayret göstermeye, hayır ardında daha fazla koşturmaya sevk eder. Bu itibarla bütün mü'minler, her durumda havf ve reca dengesini gözetmelidirler ki laubaliliğe düşmesinler ve kazanç yolunu hüsranlarla karartmasınlar.

Dünya-Ahiret Dengesi

Mü'min, dünya-ahiret dengesini iyi kurmak zorundadır. Bu denge kurulduktan sonra, Allah'ın tevfik ve inayetiyle, her şey hallolacaktır. Mesele, ahiret ve dünya aynı anda karşımıza çıkıp bütün ağırlıklarıyla vicdanımıza oturdukları zaman en çok lâzım olanı tercih edebilmektir. Bu ise dünyaya dünya kadar ahirete de ahiret kadar değer ve kıymet vermeyi gerektirir. Bu dengeyi kurabilenler için korku ve endişeden söz edilemez. Bütün dünya bela

olup başlarında patlasa, herhalde onları zerre kadar paniğe sevk etmeyecektir. Zira korku ve endişe, hayat tutkusundan ileri gelir. Hâlbuki onlar, hayatı istihkâr etmektedirler. Böyle basit bir hayat için endişeye kapılmanın hiçbir manası ve insanı tatmin edecek hiçbir izah şekli yoktur.

Cenab-ı Hak, ferman-ı sübhânisinde şöyle buyurur: *"Allah'ın izni olmadan hiç kimse ölmez. (Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya sevabını (menfaatini) isterse kendisine ondan veririz kim de ahiret sevabını isterse kendisine ondan veririz. Şükredenleri mükâfatlandıracağız."*[22]

Allah, kişinin ne zaman vefat edeceğini baştan tayin etmiştir. Herkes, sırası geldiği zaman ölür. Hazreti Ömer, o kadar harbe iştirak eder bir şey olmaz da mescitte namazı kıldırırken sinesinden yediği hançerle vefat eder. Halid İbn Velid, ömrünü cephelerde geçirir, vücudunda yara almayan para kadar dahi bir yer kalmaz ama yatağında vefat eder.

Rabbin tayin ve takdir buyurduğu ecel ne bir an geriye ne de ileriye alınabilir. Allah, ölümümüzü ne zaman takdir etmişse ancak o zaman ölürüz. O'nun emri ve izni olmadan hiçbir şey olmaz. Dolayısıyla ölümden, ne geldiği zaman kaçıp kurtulmamız ne de gelmeden evvel ona kavuşmamız mümkün değildir. Nitekim, ölümün arkasından koşanlar ona çabuk ulaşamadı; ölümden kaçanlar da ondan kurtulamadılar. Mademki ölüm takdir edildiği zaman gelecektir, öyle ise en mühim mesele aziz olarak ölmektir. Aziz olarak ölen bir Müslümanın ölümü de en az hayatı kadar faydalı olur. Zira onun şerefli ölümü, arkada kalanlar için bir ibret olur. O hâlde asıl kazanılması gereken yer ahiret yurdudur.

Gayretler hep o tarafa yönelik olmalıdır. Ahirete iştiyak, en bereketli cesaret kaynağıdır.

4. Hırs - Tamahkârlık

Hırs; tamahkârlık, doyma bilmeyen bir arzu ile bazı şeyleri istemek, şiddetli talep ve arzu manalarına gelir. Bu kötü sıfat, mü'minlerde sebeb-i hasarettir. Yani mutlak manada hırslı olan bir insan, maddî-mânevî kaybetmeye aday demektir. Dolayısıyla başarılı olmak ve hüsrana uğramamak için hırsı terk etmek veya onu hayra/iyiye kanalize etmek gerekmektedir. Yoksa insan birçok konuda hırstan kendini kurtaramaz. Bu da gayet normaldir. Hırs, insanın tabiatında vardır. Öyleyse herkese düşen vazife, bu hissin yüzünü hayra çevirmek olmalıdır.

İnsanlardaki hırsın sebeplerinden birisi ümniyedir. Ümniye; dipsiz emeller, boş ümitler, yalan sevdalar, bâtıl idealler ve manasız kuruntular demektir. Ümniye, insanlarda iki şey meydana getirir: Hırs ve uzun emel. Bunlar, insanla beraber doğmuş birçok kötü ahlakın da menşei sayılan hatta insanın ayrılmaz bir parçası olan öyle iki özelliktir ki Allah Resûlü *"Âdemoğlu ihtiyarlarken onda iki huy gençleşir: Hırs ve uzun emel."*[23] buyurarak bu hakikati ifade etmektedir.

Hırs, iç huzursuzluk ve bir çok mânevî hastalığı da beraber getiren bir hastalıktır. Hırslı insan, emeline nail olabilmek için zamanla, inandığı esaslardan dahi taviz verebilir. Uzun emel ise insana ahireti unutturur.

Burada, asrımızda çok yaygın olan dünya ve ukbâda insana hiçbir fayda sağlamayacak mahiyetteki boş ideallerin, şeytanın telkini olduğunu belirtmekte fayda var. Bazen insan öyle

şeylere karşı hırs gösterir ki haddizatında bunun, onun mânevî hayatında bir arpa kadar dahi değeri yoktur. Mesela bir insanın, dünyevî-uhrevî hiçbir kaygı gözetmeksizin "Sosyal hayatta kademem şöyle olsun, hayatı şöyle yaşayayım, çok kazanayım, her imkâna kavuşayım." gibi temennileri, ona kaybettiren zararlı birer hırs ifadesidir. İşte bu manadaki hırs, haybet ve hüsrana sebebiyet verir ve insana bir kazandırsa da çok alanda kaybettirir.

Mal-Mülk Arzusu

Dünya hayatında maruz kalınan imtihanların en önemlilerinden biri mal-mülk arzusu, para hırsıdır. Hatta denilebilir ki tarih boyu insanların büyük çoğunluğunun en büyük zaafı bu olmuştur. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde bu hakikati şu ifadeleriyle beyan buyurur:

لَوْ أَنَّ لِابْنِ اٰدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ وَلَنْ يَمْلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

"Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa bir vadi daha ister, onun ağzını topraktan başka bir şey doldurmaz. Şu kadar var ki, Allah tevbe edenin tevbesini kabul buyurur."[24]

Doyma bilmeyen bir hırsla sürekli daha fazlasını isteme, daha büyük şirket ve holdinglere sahip olmaya çalışma, her şeyi ele geçirme gayreti içine girme çoğunluğun zaaflarındandır. Esasında toplumdaki pek çok kavga ve çatışmanın arkasında da böyle bir menfaat yarışı yer almaktadır. Maalesef günümüzde çoklarının bu uğurda ölüp ölüp dirildikleri bir gerçektir. "Bir evim olsun." niyetiyle başlayıp "Oğluma da bir ev alayım, kızım için de bir ev edineyim, torunumun da bir villası olması lazım..." mülahazalarıyla yaşayan dünya kadar dünyaperest görebilirsiniz. Hatta Allah'a

hizmet için yola çıkıp da daha sonra paraya taparcasına bu tür arzuların peşinde koşan insanlarla karşılaşabilirsiniz. Öyle ki bunlardan bazıları kendilerine verilen maaşı yeterli bulmaz, daha fazla kazanmak için din ve millet adına çok hayatî hizmetleri terk eder ve böylece selef-i salihinin yürüdüğü yolu bırakarak ehl-i dünyanın yoluna girerler.

Dünyevî güzelliklere ve mala-mülke karşı tama duygusu henüz zihinde bir görüntü gibiyken oracıkta boğulmalı ve gelişip büyüyerek başkasının kazancını çekememezliğe, hasede ve kıskançlığa dönüşmesine fırsat verilmemelidir. Zira bu zaaf daha küçükken önü alınmazsa değil insanı dilenciliğe sevk etmek, karakter bakımından zayıf kimseleri hırsızlığa bile götürebilir.

İnsan mal-mülk mevzuunda da kendinde bir zaaf görüyorsa daha baştan ayaklarını sağlam tutabileceği yerde durmalı ve yıkılabileceği alanlarda dolaşmamalıdır. Gözünü servet hissi bürümüş bir kimsenin makam, mansıp ve imkân sahibi olması buzlu yolda ulu orta koşması gibi bir şeydir. Onun kayıp düşmesi her an muhtemeldir. Öyleyse insan, yüzüstü kapaklanmayacağı sahalara yönelmeli, dönebileceği yerde geri dönmeli ve henüz iş işten geçmemişken iradesinin hakkını vermelidir. Aksi hâlde iradesinin sırtına çok ağır bir yük yükleyip devrildikten ve *iffetsiz* damgasını yedikten sonra, "Ben ne kadar da iradesizmişim." diyerek yakınmasının bir manası yoktur.

Biz Onu İsteyene Vermeyiz!

İdarecilik vazifesi talep eden bir insana Allah Resulü şu cevabı verir: *"Allah'a yemin olsun ki biz bu işe onu talep eden veya ona hırs gösteren bir kimseyi tayin etmeyiz."*[25]

Riyâset, onu isteyip delicesine peşinden koşan kimselere verilmez. Çünkü onu talep eden kimsede hırs var demektir. Hırs ise istediğini elde etmek için insanı bazı hakikatleri feda etmeye sevk edebilir. Onun için siyasette bir yere yükselme, bir mevki elde etme ve bir makam sahibi olma gibi tutkular, insanları çok defa bazı hakikatleri görmekten alıkoyar. Yükselme sevdalısı kimseler, sürekli daha üst bir rütbeyi ya da makamı düşünür ve o anki kredilerini hep yarınları hesabına harcarlar da sadece hakkı tutup kaldırma adına kullanamazlar. Kullanmak isteseler bile bir yerde durmak zorunda kalırlar. Zira bir taraftan vazifenin hakkını vermeye çalışsalar da diğer taraftan sürekli ferdî ikballeri için yatırım yapma hususunda kendilerini mecbur hissederler. Kalemin bir yanıyla hak ve hakikate hizmet yolunda bazı şeyler çizseler de diğer yanıyla şahsî istikballerini garanti altına alabileceklerini zannettikleri hususlarla alâkalı imzalar atarlar. Dolayısıyla tam bir hizmet insanı olduklarını söyleseler de bu takıntıları sebebiyle hep yarım bir insan olarak yollarına devam etmeye mahkûmdurlar.

Takdirle Karşılanan Hırslar

Öte yandan takdirle karşılanan bir kısım hırslar da vardır ki insan bunlarla, Allah Resûlü'nün mübarek bir vasfını ihraz etmiş olur. Cenab-ı Hak (celle celâluhu), Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) için حَرِيصٌ عَلَيْكُم *"Size karşı çok hırslı…"*[26] buyurmaktadır ki Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanların iman etmesine, âlemin O'nun nuruyla nurlanmasına, herkesin sırat-ı müstakîme ulaşmasına, hiç kimsenin gözünün kapalı kalmamasına, inananların zikzaklar çizmemesine, herkesin gözünü açıp Allah'ı görmesine ve doğru yolu bulup Allah'a ulaşmasına karşı çok hırslıydı. İşte hırsın böyle mukaddes olanı da vardır ve herkes, tabiatında-

ki bu duyguyu böyle ulvî bir gayeye yönlendirmelidir.

Hırsın caiz olduğu bir alan varsa o da Allah rızasını kazanma ve sebepler planında nam-ı celîl-i ilâhîyi ilân etme hırsıdır. Yeryüzündeki herkese ulûhiyet hakikatini tanıtma imkânı doğsa, herkese Efendimiz'i sevdirme, Kur'ân-ı Kerim ve Müslümanlığı gerçek hüviyet ve güzelliğiyle duyurma imkânı yakalansa yine de doyma bilmeyen bir arzu ile "Acaba göklerde sesimizi duyurabileceğimiz ifritler, gulyabaniler, cinler, şeytanlar var mı? Varsa onlara da sesimizi duyurabilir miyiz?" arayışı içinde olmalıyız. Her ne kadar bu hedeflere ulaşma istikametinde ortaya konan teşebbüsler yalnız bir vesile, bir sebep olsa da bizlerin sebeplere riayette böyle şedit bir hırsa sahip olması gerekir. Elbette ki anlatılanları kabul ettirme Cenab-ı Hakk'a aittir. Ancak bize düşen vazife ölesiye bir arzu ve hırsla bu vazifeyi yerine getirmek olmalıdır. Neticeyi yaratma ise إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ *"Sen istediğini hidâyete erdiremezsin. Ancak Allah istediğine hidâyet eder."*[27] âyet-i kerimesinde de beyan buyrulduğu üzere Allah'a aittir.

Allah'ın rızasına gelince o, bizzat kendisi hırs gösterilecek bir mevzudur. Zaten اَللّٰهُمَّ عَفْوَكَ وَعَافِيَتَكَ وَرِضَاكَ وَتَوَجُّهَكَ وَنَفَحَاتِكَ وَأُنْسَكَ وَقُرْبَكَ وَمَحَبَّتَكَ وَمَعِيَّتَكَ وَحِفْظَكَ وَحِرْزَكَ وَكِلَائَتَكَ وَنُصْرَتَكَ وَوِقَايَتَكَ وَحِمَايَتَكَ وَعِنَايَتَكَ *"Allah'ım! Senden, Senin yüce affını, afiyet vermeni, hoşnutluğunu, teveccühünü, ilâhî nefhalarını, dostluğunu, yakınlığını, yüce şanına yaraşır şekildeki muhabbetini, maiyyetini, hıfz u sıyanetini, koruyup kollamanı, yardımınla zaferler nasip etmeni, himaye edip gözetmeni... istiyorum."* duasında yer aldığı gibi, bunlar Cenab-ı Hak'tan şiddetle arzu edilecek taleplerdir. Bunların haricinde talep edilecek hususlar ise gelip geçici şeylerdir. Çünkü onlar, insan hayatıyla mukayyettir. Hayatınız bittiği zaman onlar da biter. Hâlbuki öyle bir güzele

dilbeste olmalı ki hiç bitmesin, sararmasın, solmasın ve sizi terk etmesin. Size olan dostluğu, maşukiyeti ebediyen devam etsin. İşte bu açıdan rıza-i ilâhî ve maiyyet-i ilâhiyede doyma bilmeyen bir hırs göstermelidir.

Hırsın Panzehiri: Kanaat

İnsandaki hırs duygusunu frenleyecek, onu hayra kanalize edecek bir şey varsa o da kanaatkâr bir hayat tarzını tercih etmedir. Kanaat; iktisadî ve dengeli yaşama, alacağı şeyleri ihtiyaç ölçüsünde alma ve yine kullanacağı şeyleri de ihtiyaç ölçüsünde kullanma suretiyle israftan sakınma demektir. Diğer bir ifadeyle kanaat, وَابْتَغِ فِيمَآ اٰتَاكَ اللهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا *"Allah'ın sana verdiği her şeyde ahiret yurdunu ara, bu arada dünyadan da nasibini unutma!"*[28] âyet-i kerimesinde veciz bir üslupla dile getirildiği gibi Cenab-ı Hakk'ın bahşettiği imkânları ahireti kazanma yolunda kullanırken dünyayı da unutmadan ondan meşru dairede istifade etmektir.

Kanaat, sebeb-i berekettir. Dolayısıyla sebepler açısından kanaatkâr olan bir insan dilencilik yapmaktan ve zilletten kurtulacağı gibi, diğer yandan ilâhî berekete de mazhar olur. Ancak burada üzerinde durulması gereken kanaat daha ziyade, dünyaya ait işlere çok fazla dalmama, onları düşünmeme ve böylece zihni onlarla kirletmeme manasına bir kanaattir. Tabir-i diğerle kanaatin öbür kutbunda *"Allah bes, bâki heves."* ya da حَسْبُنَا اللهُ *"Allah bize yeter."* deyip Allah ile kanaat etme vardır. Yani Allah bize yettiğine göre O'nun dışındaki şeyler olsa ne olur, olmasa ne olur düşüncesiyle hareket etmektir. Yanlış anlaşılmasın, sebeplere riayet etmek başka bir mesele, onların getirisini çok önemli görmek tamamen

başka bir meseledir. Zira Cenab-ı Hak, hikmetinin iktizasına göre bazen verir bazen de vermez. İşte bir insanın her iki durumdan da hoşnut olması bir *kanaat* ifadesidir.

Öte yandan Zât-ı Ulûhiyet'le kanaat etmenin yanında bizim gaye ölçüsünde birer vesile olarak gördüğümüz Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) nübüvvetine ve İslâm dinine kanaat etme de çok önemlidir.

İşte kanaat adına ortaya konan bu duygu, düşünce ve mülahazaları desteklemeye matuf argümanlardan biri de *tesvîf*'tir. *Tesvîf*, bir şeyin hemen olması yönünde hırs göstermek değil "Bugün olmazsa yarın olur, yarın olmazsa öbür gün olur, öbür gün olmazsa daha öbür gün olur." düşüncesiyle hareket etmektir. Başka bir ifadeyle birer perde olan sebeplere riayet etmekle birlikte meseleyi tamamen onlara bağlı götürmemek demektir. Çünkü meseleyi sebeplere bağladığınız takdirde hırsa girmiş ve dolayısıyla da takdir-i ilâhîye karşı kanaatsizlik sergilemiş olursunuz. Öyle ki gözünüzü sebeplerin getirisine diker ve ille de olsun diye çırpınır durursunuz. Sonra da bu tatminsizlik ve hırsla, günümüzde çokça görüldüğü üzere değişik spekülasyonlara girilir, hortumlama yolları araştırılır ve böylece türlü türlü haramlar irtikâp edilmiş olur.

Hâlbuki kanaat, insanı dilencilikten kurtarır, onu müstağni hâle getirip başkalarının malına gözünü dikmeden alıkoyar. Esasen tesvîf dediğimiz de işte budur. Üstad Hazretleri'nin *Hakikat Çekirdekleri*'nde işaret ettiği gibi bir zat, canı bir şeyler istediğinde "Sanki yedim." deyip ona harcayacağı parayı bir yerde biriktirmiş ve daha sonra onunla Sanki Yedim Camii'ni yaptırmış.[29] Siz de aklınıza bir şey geldiği zaman kuvve-i zâikanızı tatmin adına birkaç

lokma veya birkaç damla ile iktifa edebilirsiniz. Çünkü yutaktan içeriye gittikten sonra baklava ve böreğin, soğan ve sarımsaktan bir farkı yoktur. Demek ki baklava ve börek ağzımız, dilimiz ve dudağımız arasında kuvve-i zâikamızda hâsıl ettiği lezzet yönüyle biraz bizi aldatıyor. Öyle ise biz de onu aldatalım. Ağzımıza aldığımız küçük bir miktarı evirelim, çevirelim ve "Senin hissen budur." diyelim.

Hayatın değişik yönleri itibarıyla insanın dünya adına bazı talep ve istekleri olabilir. Hususiyle görenek ve tiryakilikle arzu ve isteklerimiz önü alınmaz bir hâle gelebilir. İşte içinde yaşadığımız çevre, görenek ve tiryakilik bizdeki bu arzuları tetikliyor, bir yönüyle bizi o işin müptelası hâline getiriyorsa o zaman meseleyi *tesvîfe* havale etmeliyiz. Yani mevcutla kanaat edip meseleyi Cenab-ı Hakk'ın öbür tarafta ihsan edeceği nimetlere bağlamalıyız. Bu kanaatimiz neticesinde inşallah Allah (celle celâluhu) bize ahirette altından ırmaklar akan cennetler lütfedecektir. Yoksa biz, dünyadaki imkânlara teveccüh eder ve onları bütünüyle burada kullanmayı düşünürsek أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا âyetinin tokadına maruz kalırız. Yani ötede bize: *"Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdünüz. Allah'ın verdiği o güzel ve hoş nimetleri israf edip bitirdiniz. Hakkınızı dünyada kullanıp ahirete bir şey bırakmadınız!"*[30] denir.

5. Irkçılık (Menfi Milliyetçilik)

Irkçılık fikri ilk defa Avrupa'da Durkheim ile başlamış ve sonraları da Devlet-i Aliyye'nin sonunu hazırlayan amillerden birisi olmuştur. Zira ırkçılık mülahazasıyla Türk'ü Kürt'e, Kürt'ü Boşnak'a, Boşnak'ı da Arnavut'a vurdurarak birbirine düşürmüşlerdir.

İslâm, ırkçılığı dinin önünde tutan böylesi bir milliyetçilik anlayışına karşıdır. İslâm'daki iman bağı sayesinde kabilecilik ve ırkçılık tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ashab-ı kirama bakıldığında birçoğunun farklı ırktan olduğu hemen müşahede edilir. Mesela Hazreti Ebû Bekir Arap, Hazreti Bilâl Habeşli, Hazreti Suheyb Bizanslı ve Hazreti Selman ise Farslıdır. Bunların hepsi farklı iklim ve farklı ulusların insanları olmalarına rağmen İslâm potasında birleşerek birbirleriyle kardeş olmuşlardır. Zaten *"Muhakkak ki Allah yanında en üstün olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır."*[31] âyeti bu hakikati belgeler mahiyettedir.

İslâm, bir yandan ırkı dinin önünde tutan menfi bir milliyetçiliği reddederken diğer yandan da müspet milliyetçiliği tespit buyurmuştur. Zira soy-sop, milliyet ve kavmiyet de bir gerçektir. Bu asırda hiç kimseye "Milliyetini veya millet düşüncesini terk et." denmez. Müspet manadaki milliyetçilikte mahzur yoktur. Belki diğer milletleri tanımayan, dışlayan ırkçılık zararlıdır. Ayrıca bu *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık."* [32] âyetinde yerini alan ve inkârı mümkün olmayan toplumsal bir gerçektir. Bediüzzaman da bu gerçeği çok güzel bir şekilde teşhis etmiş ve bu teşhisini şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Şu müspet fikr-i milliyet, İslâmiyet'e hâdim olmalı, kale olmalı, zırhı olmalı, yerine geçmemeli. Çünkü İslâmiyet'in verdiği uhuvvet içinde bin uhuvvet var, âlem-i bekâda ve âlem-i berzahta o uhuvvet bâki kalır. Onun için uhuvvet-i milliye ne kadar da kavi olsa onun bir perdesi hükmüne geçebilir. Yoksa onu onun yerine ikame etmek, aynı kalenin taşlarını kalenin içindeki elmas hazinesinin yerine koyup o elmasları dışarı atmak nevinden ahmakâne bir cinayettir."[33]

Milletimiz Aradığını İslâmiyet'te Bulmuştur

Dünden bugüne milliyetçilik kelimesine çok farklı anlamlar yükleyenler olmuştur. Bununla birlikte ben milliyetperverlikten kaderde, tasada, sevinçte, kıvançta ortak olmuş, tarih boyu aynı değerler manzumesini paylaşmış, aynı ruh ve mana köklerinden beslenmiş, düşünce dünyaları bu değerlerden süzülüp gelen üsarelerden oluşmuş ve temeli iki, üç, belki de dört bin yıla dayanan aynı kaderin çocukları olma şuurunu anlıyorum. Şu kadar var ki üç-dört bin yıla uzanan bu süreçte milletimiz esasen aradığını İslâmiyet'te bulmuş, onda ruhunun, kalbinin sesini duyar hâle gelmiş, ebediyet mülahazasını keşfetmiş, dünya ve ukba muvazenesini kurmuş ve değişik buutlara açılma imkânına kavuşmuştur. Diğer bir ifadeyle tarih boyu birçok devlet kuran milletimiz, aradığını İslâmiyet'te bularak arayışına son noktayı koymuş ve gerçek kıvamına ermiştir. Zaten Allah Teâlâ da *"Ben bugün sizin dininizi kemale erdirdim. Size olan nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak da İslâm'dan hoşnut oldum."*[34] beyan-ı sübhânisiyle kemalin İslâm'la ortaya konduğunu ifade buyurmuyor mu? Yani din; Kur'ân ve Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) temsil ve mesajlarıyla gerçek kemaline kavuştuğu gibi milletimiz de İslâm'la şerefyâb olduğunda gerçek kıvamını bulmuştur.

Ayrıca çok eski tarihlerden günümüze kadar ulaşan gelenek, âdet ve töreler de ilâhî muhkemat ve ilâhî kıstaslarla filtre edile edile, süzüle süzüle bize kadar gelmiş ve milletimize mâl olmuştur. Bütün bunlar din eleğinden geçtiği için onlara dinin müsaade ettiği değerler olarak bakılması gerekir. Bilindiği üzere İslâm'da bir edille-i şer'iye-i asliye diye isimlendirilen Kitap, Sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha vardır. Bir de yine bunlara

bağlı olan istishab, istihsan, maslahat, sedd-i zerâi gibi edille-i şer'iye-i fer'iye denilen deliller vardır. İşte bazıları, örfü de ikinci derecede yer alan fer'î delillerden birisi olarak mütalâa etmişlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'e göre örf, Cenab-ı Hakk'ın mâruf saydığı şeyler olup Allah Teâlâ onlara da riayet edilmesini emretmiştir. Bu açıdan bakıldığında örf, temel kaynaklarla çelişmeyen değerler manzumesi demektir. İşte milletimizin mayasını teşkil eden ve onu yönlendiren temel unsurlar, ruh ve mana köklerimizden süzülüp gelen bütün bu üsarelerdir.

Irkçılık ve Nifak

Aynı kültür, aynı inanç, aynı sevinç, aynı tasa, aynı mağduriyet ve aynı mazlumiyetin çocukları olan bu millet, asırlardan beri bir arada yaşamıştır. Fakat ne acıdır ki son birkaç asırdan beri, İslâm dünyasında, daha doğrusu Müslümanların yaşadığı ülkeler diyebileceğimiz bahtsız bir coğrafyada bir kısım münafıkça düşünce ve davranışlar toplumların kaderine hükmetmeye başlamıştır. Ağızlarından çıkan sözle, yaptıkları iş tamamen tenakuz arz eden bir kısım insanlar, menşei dışarıda bazı farklı mülahazalarla millet fertlerini bölüp parçalamaya çalışarak bu millete en büyük kötülüğü yapmış ve bir yönüyle Müslümanlar için küfr-ü mutlaktan daha tehlikeli olmuşlardır. Çünkü küfr-ü mutlakı temsil eden ve hâşâ "Allah yoktur." dedikten sonra her şeyi götürüp tabiat ve natüralizme ya da materyalizme irca edenler, yalancı ışıklarıyla parladıktan bir müddet sonra milletin nazarında sönüp gitmişlerdir.

Fakat değişik kılıflar altında varlığını sürdüren nifak düşüncesinin sönüp gitmesi çok daha zordur. Bu açıdan denilebilir

ki birkaç asırdan beri İslâm dünyasına musallat olan asıl felç edici güve, nifak güvesidir. Kurt, gövdenin içine girdiği için toplumun kanını emmekte ve damarlarını kesmektedir. İşte milliyetçilik mefhumu da bu tür şebekelerin istismar ettiği kavramlardan biri olmuştur. İnsanların sadece hissiyat ve heyecanlarına hitap edilerek şatafatlı ve debdebeli sözler altında bu kavram, toplumu parçalama ve millet fertlerini karşı karşıya getirme adına kullanılmıştır. Öyle ki hemen herkes tavır ve davranışlarıyla içinde bulunduğu toplumun geleceği adına mücadele veriyor gibi görünse de bir anda ortalık kanlı bıçaklı insanlarla doluvermiştir.

Bir misal olması açısından ifade edeyim. Yetmişli ve seksenli yıllarda farklı cephelerde birbiriyle mücadele eden insanlarla bir nezaret veya hapishane hücresinde kader birliğimiz olduğunda, her iki cephenin içinde de samimî ve tepeden tırnağa Anadolu insanı olduğuna şahit olduğum gençlerle tanışmıştım. Kendilerince farklı cephelerin mücadelesini veren bu gençler, bir şekilde iğfal edilmiş, ellerine silâh verilmiş ve sokağa dökülmüş insanlardı. Maalesef bu gençlerin her birine kan gösterilmiş, kan düşündürülmüş ve neticede hepsi kanlı katiller hâline getirilmişti. Hâlbuki psikanaliz yaparcasına bu gençlerin biraz iç dünyalarına girip ruhlarını şerh ettiğinizde sinelerinin tepeden tırnağa bu millet için çarptığına şahit olurdunuz. Ne var ki menşei farklı ideoloji ve akımlara dayanan nifak şebekeleri bu samimî insanları birbirine düşman hâline getirmişti.

Esasında İslâm tarihinde nifak şebekesinin menşei ilk dönem fetihler sonrasına dayanır. Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer düşmanlığı, İslâm'ın içinde ilk nifak şebekesinin oluşmasına ve ilk nifak tohumlarının İslâm toprağına atılmasına sebep olmuş-

tur. Ondan sonra nifak düşüncesi değişik zamanlarda farklı boyut, farklı renk, farklı desen ve farklı şivelerle muhtelif eşrar ve füccar tarafından hep temsil edilegelmiştir. Irkçılık düşüncesi de böyle bir nifak anlayışının ürünüdür.

Bizim, milliyetperverlik düşüncemizden Allah, Peygamber ve Kur'ân mülahazasını çıkarıp atmamız mümkün değildir. Hatta bırakın bir kenara atmayı, onları hafife alacak tavır ve davranışları bile milliyetperverlik mülahazamızla telif edemeyiz. Bu yüce mazmunları, konuşma ve tartışmalarımızda sıradan objeler gibi kullanamayız. Onlara karşı sadece saygı duyar, tazimde bulunuruz. İşte biz böyle bir çerçevenin millîleriyiz.

Biz inanıyoruz ki milletimizin beka ve devamı bu değerlere sahip çıkmaya bağlı olduğu gibi, milletimizin bir gün yeniden sıçrayıp devletler muvazenesinde yerini alması, insanî faziletlerin bayraktarlığını yaparak insanlık gemisinin dümenine oturması da sahip olduğumuz bu değerler manzumesine bağlıdır. Biz inanıyoruz ki bu değerler manzumesi sayesinde hak ve hukuk gerçek manasını bulacak, kan ve gözyaşı dinecek ve insanlık, ehil insanların elinde yeniden gerçek huzura kavuşacaktır. Şimdi bu düşünceye inanan bir insan, niye bu değerler manzumesini bütün dünyaya duyurmayı düşünmesin ki!

Amelî Milliyetperverlik

İşte bu noktada nazarî ve amelî milliyetperverlik meselesi ortaya çıkmaktadır. Amelden uzak nazarî milliyetçilik, onun sadece lafını etme ve hamasî destanlarla müteselli olma demektir. Hâlbuki önemli olan o istikamette dur-durak bilmeden, herhangi bir beklentiye girmeden koşturup durmak, yapılması gerekeni yap-

maktır. Mesela neden ben, dilimi bir dünya dili hâline getirmeyeyim? İngilizce dünya dili olsun da Türkçe niye insanların birbiriyle konuşup anlaştığı, kaynaştığı bir dünya dili olmasın? Niye Asya'daki Türk menşeli dillere müracaat edilerek, mahallî kelimeler değerlendirilerek, hikâye ve romanlardan faydalanılarak, lügatlerin sayfaları arasında kalmış kelimeler yeniden hayata mâl edilerek dilimiz bir dünya dili hâline getirilecek seviyede geliştirilip zenginleştirilmesin? Şayet bizim amelî millîliğimiz varsa, hem dünden bugüne konuşulan bu güzel dilimizi geliştirmeye ve bir dünya dili hâline getirmeye gayret eder hem de millî hislerimizi ve tarihten tevarüs ettiğimiz değerlerimizi bütün dünyaya tanıtma peşinde oluruz.

Türkiye'yi dünyaya tanıtma pek çok insanın ideal ve hedefidir. Peki, neyle tanıtacağız ülkemizi? Acaba şimdiye kadar büyük paralar verilerek kurulan lobilerle bu ülke, dünya insanına ne kadar tanıtılmıştır? Bir programda seyretmiştim. Sunucu, elinde mikrofonuyla New York'un göbeğinde sokakta yürüyen insanlara "Türkiye diye bir ülke duydunuz mu?" diye sorduğunda, pek çoğu cevap verememiş hatta bazıları "Galiba Afrika'da bir ülke." demişlerdi. Bu da gösteriyor ki maalesef Türkiye'yi tanıtma yolunda gösterilen gayretler yetersiz kalmıştır.

Şimdi ise küreselleşen dünyada, küreselleşmenin hakkını vermeye azmetmiş bazı arkadaşlar Allah'ın izni ve inayetiyle dünyanın değişik yerlerine giderek böyle bir gaye-i hayali gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Keşke Türkiye'nin ekonomik durumu daha iyi, imkânları daha elverişli olsaydı da vefalı Anadolu insanının açtığı okulların sayısı bugün bin değil iki bine ulaşmış bulunsaydı. O zaman bu okullarda milyonlara varan insan Türkçe öğrenecek, milletimizin sevgisiyle oturup kalkacak ve ülkemize saygı duyacak-

tı. Herhangi bir yerden Türkiye'ye bir fiske gelecek olsa dünyanın değişik yerlerinde iniltiler duyulacak, sesler yükselecekti.

Bu arada hemen şunu ifade edelim ki her şeye rağmen insanımız, vefa hissini sonuna kadar işleterek eldeki imkânlarla gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çok güzel işler yaptı. Ortaya konan faaliyetleri görmezden gelirsek vefasızlık yapmış oluruz. Mâşerî vicdanın bu olumlu faaliyetler üzerine tir tir titrediği, ciddi bir heyecan duyup sevinç yaşadığı görülüyor. Cenab-ı Hak bir mâni ve keder vermez, bir muhalif rüzgâr esmezse, öyle ümit ediyoruz ki bugün olmasa da yarın, bu milletin harcını atıp blokajını ortaya koyduğu müesseseler katlanarak artacak ve inşallah bulunduğumuz coğrafya herkes tarafından imrenilen bir rüya ve hülya âlemi hâline gelecektir. İşte böyle yüce bir mefkûre istikametinde yüksek bir performans ortaya koyma ve aşkın bir gayret sergilemeye biz amelî milliyetperverlik diyoruz.

Bu arada bazıları "Niçin meseleyi bu millete bağlıyorsun, bu ırkçılık değil mi?" diye itiraz edebilir. Oysa Anadolu, öyle bir ırka irca edilecek bir milletten mürekkep değildir. Anadolu insanının kimi Laz kimi Gürcü kimi Kürt'tür. Bazıları Asya'dan gelmiş bazıları Mezopotamya'dan bazıları da Balkanlar'dan ve bu farklı yerlerden gelen insanlar günümüzde aranılan millet evsafını hâiz bir mozaik meydana getirmiş. Bugün Türkiye, birbirine kenetlenmiş insanların meydana getirdiği şanlı bir millete beşiklik etmektedir. Ve ben milletimiz derken ırkçılık mülahazalarından bütün bütün uzak kalarak Anadolu insanının tamamını kastediyorum.

Hâsılı, eğer siz kendi değerlerinizin ilâhî kaynaklı olduğuna inanıyor ve ezelden gelip ebede gitmesi itibarıyla onları çok

önemli ve çok hayatî buluyorsanız, bu değerleri bütün insanlığa duyurma arzusuyla oturup kalkarsınız. Muhataplarınız, sunduğunuz bu değerlerin hepsini kabul etmeyebilir ama en azından gerçek veçheniz ve iç güzelliklerinizle sizi tanımış olurlar. Böylece çevrenizde dost, taraftar, sempatizan halkaları meydana gelmiş; siz de küçülüp büzüşen dünyada kendi darlığınız içinde kalmamış ve kendinizi dünyada yalnızlığa salmamış olursunuz.

6. Enaniyet - Egoizm

Enâniyet, değişik kullanım şekilleriyle *ben* manasına gelen *ene*'den türetilmiş bir kelimedir. Ene, insanın kendisi, özü, şahsiyeti gibi manalara gelmekle birlikte insana varlık, eşya ve hâdiseler hakkında okuma ve değerlendirme imkânı verir. Ene aynı zamanda bilme, inanma ve bu çerçevedeki ferdî ve içtimai sorumluluklar karşısında insanı bir muhatap durumuna yükselten unsurdur.

Ene'yi, nefis yerinde kullananlar da olmuştur ki bu yönüyle o, insanın gerçek kimliği, hakikati, daha da önemlisi kendi mahiyeti dâhil pek çok hakikati ölçüp belirlemede mühim bir unsurdur. O, sınırlılığı içinde sınırsıza bakan doğru sözlü bir şahit ve açılmaz gibi görülen manevi kapıları açabilecek sihirli bir anahtardır. Allah, bu anahtarı kullanmasını bilenlere varlık, eşya ve esrar-ı ulûhiyete ait derin sırlarını açar. Onu bilmeyen ve mahiyetinden haberdar olmayanlara gelince onlar için *ene* öyle bir gayya ve bir girdaptır ki şimdiye kadar ne dev cüsseleri yutmuş nice Herkülleri yere sermiş ne hanlar devirmiş ve ne hanümanları yerle bir etmiştir.

O, imanla doğru okunmadığı, mahiyetine acz u fakr

esaslarına göre bakılmadığı veya kendini kendine mâlik saydığı durumlarda kibre girmiş, gurur mırıldanmış, bencillikle gürlemiş; kini, nefreti ve hiddetiyle hayvanları aratmamış, şehevani istekleriyle hep bohemler gibi yaşamış, çalım, caka ve başkalarını hafife alma türünden komplekslerden kurtulamamıştır. O, bu hâliyle şahsî hazlarından gayrı bir şey düşünmeyen/düşünemeyen hodbin bir gurur abidesidir. Kendini güçlü hissettiği ve fırsat da yakaladığı zamanlarda, gözünü kırpmadan herkesi ezip geçen bir tiran bozması, hak ve hürriyetler konusunda saygısız bir nemrut ve Allah, Peygamber tanımayan bir nankördür. Zayıf ve güçsüz olduğu ya da ihtiyaçlarla kıvrandığı durumlarda ise o, kapıkulu saydığı kimselerin bile ayaklarına kapanacak kadar zelillerden zelil zavallının tekidir.

O ancak, Allah'a imanla tenevvür edip acz u fakrını kavradığı, beden ve cismâniyetin uydusu olmaktan sıyrılıp kalbî ve ruhî hayat ufkuna yöneldiği, şevk u şükürle şahlanıp Hak rızasına kilitlendiği takdirde de âdeta müzekkâ bir ruha dönüşür ve güzel ahlakın (mehâsin-i ahlak) en temel unsuru hâline gelir.

Ene'nin İki Ucu

Üstad Bediüzzaman, Kur'ân-ı Kerim'deki emanet hakikatinin pek çok yönlerinden birinin de *ene=ego* olduğunu ifade sadedinde; *ene*'nin Âdem (aleyhisselâm) zamanından günümüze kadar insanlık âleminin etrafında dal-budak salmış hem nuranî bir Tûbâ-i Cennet hem de müthiş bir Zakkum-u Cehennem çekirdeği mahiyetinde olduğunu vurgular. Ona göre *ene*'nin bu birbirinden ayrı derinliklerinin temsilcileri ve bu temsilcilerin teşkil ettikleri cereyanlar da vardır. Bunlardan biri silsile-i nübüvvet cereyanı

diğeri de diyaneti kabul etmeyen felsefe akımıdır.

Din tanımayan ve diyanete başkaldıran felsefî cereyan/cereyanlar bir zakkum ağacı gibi çevrelerine her zaman şirk ve dalâlet zulmetleri neşretmiş ve insanlığın ufkunu karartmışlardır. Nübüvvet cereyanına gelince o; enbiyâ, mürselîn, evliyâ ve sıddîkîn meyvelerini yetiştirmiştir. Âdil hâkimleri, melek gibi melikleri semere vermiş, ismet kahramanlarının gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu açıdan, peygamberlik ufku itibarıyla *ene*'nin bir kulluk unvanı ve esrar-ı ulûhiyetin de bir aynası olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bu yörüngede *ene* kendini bir abd bilir, Yaratan'ın hizmetinde olduğunu düşünür. O'na karşı hâlisâne kulluğa yönelir ve hemen her zaman O'nu hoşnut etme arkasından koşar.

Bencillik Mülahazası: Egoizm

Ene'nin olumsuz yanıyla alâkalı bir derinlik sayılan Frenkçe *egoizm* de dediğimiz *enâniyet,* kendine düşkünlük, yalnız kendini düşünme, her faaliyetini bir kısım şahsî çıkarlara bağlı götürme, her işi bencillik mülahazasıyla ele alma ve o mülahaza ile bitirme de diyeceğimiz bir ruh hastalığının unvanıdır. Böyle bir karakter, başkalarından söz edildiği, onlara teveccühte bulunulduğu hemen her yerde feveran eder, kıskançlıklara girer, hırsla kıvranır; hızını alamaz gıybete, iftiraya başvurur ve *onlar* dediği insanları karalamak için elinden gelen her melaneti irtikâp eder.

Bazı kimselerde bunun bir iki adım daha ötesinde, kendini mutlak üstün ve eşsiz görme, hatta kendine *gaye insan* nazarıyla bakma ve *ben* merkezli bir dünya kurarak kendini anlatma, meziyetlerini sayıp dökme cinneti söz konusudur ki bunu da muza-

af enâniyet anlamında *egosantrizm* sözcüğüyle ifadelendirebiliriz. Böyleleri her hâdiseyi kendi bakış açılarına göre yorumlarlar. Herhangi bir konuyu, onun enginliği ve derinliği çerçevesinde değil de kendi egoizminin darlığı içinde ele alır, değerlendirirler. Sonra da kendince çıkardığı hükümleri başkalarına da dayatmaya çalışır. Aslında, bu tipler kendi heva ve heveslerine öylesine kilitlidirler ki kendilerinden başkasını görmez, kendi hülyaları dışında hiçbir şey bilmez, bilmek de istemez, kimseyi sevmez ve hayırla da yâd etmezler. Kendilerini insanî fazilet ve meziyetlerin merkezine oturttukları için her zaman gergin ve kavgaya hazır bir hâlleri vardır.

Hele bunların arasında nefsine âşık ve taparcasına ona bağlı bir kısım narsistler bulunmaktadır ki bunlar tıpkı çocuklar gibi, gördükleri her nesneye sahip olmak ve başkalarına ait şeyleri elde etmek için sık sık onlarla kavgaya tutuşur ve mütemadi hır-gür çıkarırlar. Böylelerinde hiç mi hiç içtimai sorumluluk hissi gelişmemiştir. Onlar, hemen her zaman heva ve heveslerine göre hareket ederler. Olabildiğine kibirli ve gururludurlar, herkesi hafife alır ve âleme tepeden bakarlar. Bir de bu hasta ruhlar, çevrelerindeki saf yığınlar tarafından alkışlanıyor, ferdî bencillikleri herhangi bir cemaate mensubiyetle besleniyorsa bir nevi *cemaat enâniyeti* ile daha bir derinleşir, nemrutlaşır ve akla-hayale gelmedik fenalıklara sebebiyet verebilirler.

Tarih Boyunca Egoistler

Firavun böyle bir ruh hâletiyle *"Ben sizin en yüce rabbinizim."*[35] sözleriyle hırlamış, bir başkası *"Ben de diriltir ve öldürürüm."*[36] deme cüretinde bulunmuştur. Bir diğeri ise *"Ben bu serveti kendi imkân ve kendi bilgimle elde ettim."*[37] hezeyanlarıyla

helak olup gitmiştir. Günümüzde çokça bulunduğu gibi, kimileri de mana âleminin devasa kametlerinin dahi telaffuz etmediği veya edemediği "Ben Mehdiyim, ben Mesihim, ben kutbum, kutb-u irşadım, ben gavsım" türünden saçmalıklarda bulunmuştur. Böylelikle sürekli ben merkezliliğin karakteristik hırıltılarıyla kibrini, ucbunu, fahrini, makam sevdasını ve nefis muhabbetini seslendirmiş ve kulluğun esası olan acz u fakr, tevazu, mahviyet ve hacâlet gibi hususlardan habersiz cahil kitleleri iğfal etmişlerdir.

Aslında bunlardaki ruh sefaletine sebebiyet veren hep aynı şeylerdir: Şeriat mantığından habersizlik, mütemerrit nefs-i emmârenin güdümünde bulunma, şöhretperestlik ve bohemce yaşama arzusu. Abartılı övgülere açık ve alkış bekleyen bu tiplerin sapık hislerine, aldanmış yandaşlarının iddiaları da eklenince ortaya en tipik bir narsist çıkar. Kendini, Allah'ı gerçekten sevenlerin sevdiği kadar sever. Putperestlerin tanrıçalarına taptığı seviyede hevasına tapar. Yanında Peygamber'den bahsedildiğinde dahi rahatsızlık duyar. Damlasının derya, zerresinin güneş gösterilmesini arzu eder. Dahası, etrafını kendisine karşı çok derin bir medyuniyet içinde görmek ister ve herkesin her şeyine gözünü dikerek meşru ve gayri meşru bütün arzularının yerine getirilmesi beklentisine girer. Bekledikleri gerçekleşmeyince de çevresini yakar-yıkar, şuna-buna gönül koyar, en yakınlarını bile vefasızlıkla suçlar ve altından kalkılamayacak hak iddialarında bulunur. Zaten başkalarıyla da her zaman kavga içindedir. Hasetle kıvranır durur; gıybetle, iftira ile boşalır; kinle, nefretle sürekli hafakanlar yaşar.

Enaniyetin İlacı

Günümüzde özgüven mülahazasıyla benlik, enaniyet ve

ego öne çıkarılmış ve bu durum bulaşıcı ve öldürücü bir hastalık gibi yayılmıştır. Bu sebeple Hazreti Pîr, günümüzün bu realitesini göz önünde bulundurup meseleyi makul bir mesnede dayandırdıktan sonra çağın insanına şöyle seslenir:

"Der tarîk-i acz-mendî, lâzım âmed çâr çiz.

Fakr-ı mutlak, acz-i mutlak, şükr-ü mutlak, şevk-i mutlak, ey aziz!"[38]

Enaniyetin çok ileri gittiği, kabarıp köpürerek âdeta damla iken derya hâline geldiği günümüzde makul mesnetlerini ortaya koymadan, bütün bütün enaniyeti terk etmek oldukça zordur. Bundan dolayı Üstad Hazretleri, mesnet ve gerekçelerini ifade ve izah etmek suretiyle günümüz insanını acz u fakr, şevk u şükür yoluna çağırmaktadır.

Bu yolda, ilk olarak insanın acz u fakrını kabul ve itiraf etmesi gerekir. Çünkü insanın kendisini muktedir gördüğü yeme, içme gibi en basit hareket ve davranışlarda bile kendi payına düşen iktidar yok denecek kadar azdır. Zira daha başta, mükemmel bir sistem hâlinde işleyen vücudu insana veren Allah'tır. Bu baş döndürücü sistemi başta O kurmuş, O bahşetmiştir. Aynı zamanda bu mükemmel sistemin işleyişi de O'nun kudret, irade, tasarruf, inayet ve riayeti altında cereyan etmektedir. Esasında Kâf Sûresi'ndeki وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيد *"Biz insana şah damarından daha yakınız."*[39] âyet-i kerimesi bu açıdan da mülahazaya alınabilir.

İşte bu kadar âciz ve muhtaç durumda olan insanoğlunun diğer taraftan hayat, sıhhat, ebediyet, cennet gibi sınırsız ve sonsuzluğa uzanan arzu ve emelleri vardır. Bütün bu istekler karşısında bir insana acaba Kehkeşanlar verilse dahi bu arzu ve emellerin kaç-

ta kaçını tahakkuk ettirebilir? Acaba insan, bütün bu fizikî sistemlerin yapısını bozarak bu arzularını onlarla yerine getirebilir mi? Ya da sahip olduğu ebediyet arzusunun dantelasını Samanyolu Galaksisi'yle örüp örgüleyebilir mi? İşte insan, varlığı itibarıyla bu kadar âcizdir. Onun hamuru âdeta aczden yoğrulmuş gibidir. Aynı zamanda o, muhtaç olduğu şeylerin yüzde birine sahip olamayacak kadar da fakirdir. İşte Üstad Hazretleri, *acz-i mutlak* ve *fakr-ı mutlak* diyerek bize bu hakikati anlatmış ve bu hakikatle ortaya çıkan yolu göstermiştir. Mesele bu şekilde acz ve fakr etrafında örgülenince insana düşen de başka değil, kendini acz u fakr sultanı görüp "Eğer âcizlik ve fakirlikte bir sultan seçilecekse o ben olmalıyım." mülahazası içinde bulunmaktır.

Diğer taraftan acz u fakr şuuruyla bezeli bir mü'min için Cenab-ı Hakk'ın öyle teveccühleri olur ki bakarsınız Allah (celle celâluhu), hiç olmayacak şeyleri ona yaptırtır. Her şey öyle yerli yerindedir ki dehrin hâdiseleri karşısında birilerinin onu kurtarmak için müdahale edip by-pass yapmasına ihtiyaç kalmaz. Bu durumu gören fert, olup bitenler karşısında "Ümitsizlik ve yeise düşecek ne var?" diyerek şevkle hareket eder. "Niçin şükür duyguları içinde O'nun yolunda koşturup durmayayım ki!" der, şevkle şahlanır. Daha sonra da sağanak sağanak başından aşağıya yağan nimetler karşısında sürekli tahdis-i nimet mülahazasıyla gerilime geçer ve bir ömür boyu hız kesmeksizin yoluna devam eder. İşte Üstad Hazretleri'nin, insanı şevk-i mutlak ve şükr-ü mutlaka ulaştıran acz u fakr mülahazası budur. Yoksa buradaki fakirlik ve acziyetten kasıt, maddî fakirlik, insanın dünya adına hiçbir şeye malik olmaması demek değildir. Hazreti Pîr'in ortaya koyup anlatmak istediği acziyet ve fakirlik, insanın, insanî realiteler içinde

neye malik olduğunu ve ne kadar âciz olduğunu görüp idrak etmesi demektir. İşte bu yapılabildiği takdirde kalbdeki nokta-i istinat ve nokta-i istimdat tam duyulup hissedilecek ve böylece insan kendini Hakk'a ulaştıran, Allah'la münasebetini derinleştiren kestirme bir yola girmiş bulacaktır.

7. Tenperverlik (Rahata Düşkünlük)

Bediüzzaman Hazretleri yeis, acelecilik ve bencillik gibi değişik tehlikelere temas ettiği yerde bir de '*meylürrahat*'a değinmekte *"Sonra, umum meşakkatin anası ve umum rezaletin yuvası olan meylürrahat gelir. Himmeti kaydeder, zindan-ı sefalete atar."*[40] diyerek bu felakete dikkat çekmektedir.

Meylürrahat, meyil ve rahat kelimelerinden meydana gelen bir tabirdir. Bazen tembellik ve tenperverlik kelimelerinin yerinde de kullanılan bu ifade çalışmayı sevmeme, iş görmeyi istememe, sıkıntıya katlanmaya hiç yanaşmama ve hep rahat etme, dinlenme, eğlenme peşinde olma manalarına gelmektedir. Hazreti Üstad, Risaleler'in pek çok yerinde farklı yanlarıyla hep bu mesele üzerinde durmuş, konuyu değişik vesilelerle farklı zaviyelerden defalarca ele alıp açıklamış, onu şeytanın desiselerinden biri olarak saymış ve ondan kurtulma yollarını göstermiştir.

Rahat Zahmettedir

Rahata düşkünlük de diyebileceğimiz *meylürrahat*, aynı zamanda dünyanın cazibedar ve zahirî güzellikleri karşısında hevesin uyanması ve insanda çalışmaya karşı bir gafletin hâsıl olması demektir. Bu hastalığa yakalanan bir insan, artık cismani varlığı hesabına hareket etmeye, ömrünü bedenine bağlı olarak sürdürmeye başlar. Hayata sadece yeme içme, gezip tozma, eğlenip

dinlenme, yatıp uyuma, böylece gününü gün etme, sürekli zevk alma ve hayatın keyfini çıkarma mülahazasıyla yaklaşır. Aslında bu düşüncedeki bir insan, zamanla öyle bir hayattan da bıkar; bir süre sonra yapıp ettiği hiçbir şeyin tadı, tuzu kalmaz. Başlangıçta severek yaptığı ve peşinden koştuğu işler bile artık ona zevk vermez ve o ardı arkası kesilmeyen şikâyetlerin, öldüren sıkıntılı hâllerin ağına düşer; sürekli ondan bundan şikâyet eder ve devamlı buhranlar içinde yaşar. Şikayetler ve bunalımlar kısır döngüsünde kıvranır durur. Zira, Risalelerde tafsilâtıyla ifade edildiği gibi, şerlerin ve günahların aslı ve mayası ademdir yani yokluktur. Adem bizatihi şerdir, karanlıktır. Yeknesak istirahat, sükûnet ve durgunluk gibi hâletler ademe, hiçliğe yakın oldukları için ademdeki karanlığı hissettirip sıkıntı verirler.

Kendilerini sadece zevk ve eğlenceye veren, çalışmaya yanaşmayan ve yararlı işler ortaya koyamayanlar derin bir karamsarlığa ve felç eden bir bedbinliğe yakalanırlar. Hem iş yapamamanın karamsarlığı hem bir işe yaramıyor olma mülahazasının karamsarlığı hem de arkadaşlarından ayrı düşmenin, herkesin ardında kalmanın, çıtayı aşağı düşürüp işi aşağıdan götürmenin karamsarlığı ile iç içe sıkıntılara ve bunalımlara girerler. Her bunalım, içlerindeki çalışma gücünü biraz daha kırar ve onları bütün bütün bedbinliğe sürükler. Onca zevk ü sefaya rağmen ruhen bomboş bir hâle ve kalben de bir tatminsizlik içine gömülürler. Bir hayalet gibi kendilerini kovalayan streslerden ve anguazlardan bir türlü kurtulamazlar. Kurtulmak bir yana, ruh boşluğundan sıyrılalım derken aldatan bir oyundan öldüren başka bir eğlenceye, cismani bir çukurdan nefsani başka bir gayyaya yuvarlanır dururlar. Ömürleri sürekli böyle bir fâsit daire içinde geçip gider de

bir türlü bunu fark edemez ve o kötü gidişin önüne geçemezler.

Cenab-ı Hak, bütün mevcudatın bağrına hareket etme ve çalışma meyli koymuştur. *Sünnetullah* dediğimiz bu sırdan dolayıdır ki topyekûn canlılar hareket hâlinde olduğu gibi bir bakıma cansız eşya bile şevkle ve lezzetle kendi vazifelerini yapmaktadır. Yüce Yaratıcı'nın bu ilahî âdetini görmezlikten gelerek işsiz, tembel ve rahat döşeğine bağlı yaşayanlar, çoğunlukla çalışanlardan daha ziyade zahmet ve sıkıntı çekerler. Çünkü onlar bir taraftan ademe yakınlığı itibarıyla işsizliğin ve tembelliğin hasıl ettiği bunalımlara düşerken diğer taraftan da çalışarak elde edemediklerine, başka yollarla ve genellikle gayr-ı meşru vasıtalarla ulaşmaya çalışırlar. Rahat yaşama ve hayattan kâm alma düşüncesinde olan kimseler meşru dairede çalışıp helal dairesinde geçimlerini sağlayamayınca bin bir türlü gayrimeşruluğa bulaşır ve belki helal kazanan insanlardan kat kat fazla zahmet ve meşakkati rahatlık aradıkları o çirkin yollarda çekerler. Bu açıdan da darbımesel hâline gelmiş şu cümle çok doğrudur: "Rahat zahmette, zahmet rahattadır."

Kolay bir şekilde para kazanma ve kısa yoldan zengin olup rahata kavuşma peşinde koşan mücrimler de çok büyük meşakkatlere giriyorlar. Mesela bankaların paralarını hortumlayan ve milletin servetini başka kanallara akıtanlar çok ciddi bir fikir ceht ü gayreti sergiliyorlar. Aldatma, kandırma, dolandırma hesabına zonklayan şakaklarını meşru dairede ağrıtacak kadar helal yolda çalışsalar belki yine çok kazanacak, herkesten rahat yaşayacak, saygı duyulan insanlar olacak ve kendileri de vicdan huzuru içinde bulunacaklar. Günah arkasında koşturup kendilerini tehlikeye attıkları kadar meşru dairede de koştursalar, zannediyo-

rum, başkalarının elde edemeyeceği imkânlara ulaşacaklar. Bu itibarla, hırsızların ve soyguncuların işleri de çok rahat değil. Onların yaptıklarında da bir sa'y ve gayret var fakat onlarınki yanlış yolda bir sa'y ü gayret.

Hazreti Üstad'ın ortaya koyduğu *"Helal dairesi keyfe kâfidir; harama girmeye ihtiyaç yoktur."*[41] disiplini her alanda geçerlidir. Yeme, içme, dinlenme gibi ihtiyaçların, sair beşerî arzuların ve cismani iştihaların hepsi Allah'ın meşru kıldığı dairede tatmin edilebilir, katiyen harama girmeye gerek yoktur. Haram şeytanın işidir. O, insandaki iştihayı kabartır, meşrunun dışında başka şeylere karşı insanın içinde arzu uyarır. Arzularının esiri olan insanlar da maddî gözleri gördüğü hâlde kör gibi yaşarlar. Kulakları vardır ama hakikatleri duyamazlar. Akıllı gibi görünseler de eşya ve hâdiseleri değerlendiremezler. Dolayısıyla da insanlık onur ve haysiyetiyle asla bağdaşmayacak işler yaparlar.

Mü'min Sürekli Hareket Hâlindedir

Mü'min her zaman hareket hâlinde olmalıdır. O, çalışırken de dinlenirken de hareketi hayatına esas yapmalıdır. Mesaisini çok iyi tanzim etmeli ve hayatında boşluğa hiç yer bırakmamalıdır. Gerçi beşerî bir ihtiyaç olarak tabii ki o da dinlenecektir ama zaruri uyku haricinde onun dinlenmesi de yine aktif dinlenme şeklinde gerçekleşmeli ve onun istirahati bir işten bir başka işe intikal şeklinde olmalıdır. Mesela kitap mütalaa ederken zihni yorulursa kendini evrâd ü ezkâra vermeli. Vakti gelince namazla nefeslenmeli; bir kere de kıyam, kıraat, rükû ve secde lisanıyla Cenab-ı Hakk'a teveccüh etmeli. Sonra sair işleriyle meşgul olmalı, onları yaparken bedenî yorgunluğa düşerse o yorgunluğu atmak için

hemen kapının önünde hazır bekleyen ikinci bir namaza kalkmalı ve böylece çalışarak dinlenme, dinlenirken çalışma metoduyla dinamik bir hayat tarzı ortaya koymalıdır.

Üstad Hazretleri bu mevzuyu noktalarken *"Evet, size meşakkatte büyük rahat var. Zira fıtratı müteheyyiç olan insanın rahatı yalnız sa'y ve cidaldedir."*[42] der. Burada cidalden kastedilen mana; çalışıp çabalama, gayret sarf etme ve bir maksadın hâsıl olması için elden geleni yapma anlamına gelen sa'y ü gayrettir.

Ferdin kalbinde, öldükten sonra dirilme inancı varsa o, bu inanç çizgisinde ameller ortaya koyacaktır. Rabbi uğrunda, dünyada gösterdiği bütün ceht ve gayreti değişik değişik cennet nimetleri hâlinde ötede mutlaka bulacağını düşünerek sürekli salih ameller işleyecektir. O, her an başka hayırlı bir işin peşinde olacak ve ahiret azığı tedarik edebilmek için dur durak bilmeden çalışacaktır.

Böyle bir çalışma, zahiren dünya için de olabilir. O işe asıl değer kazandıracak olan husus niyettir. Şayet insan "Cenab-ı Allah bana versin, ben de onu değişik şekillerde Rabbime iade edeyim. Rabbim sağanak sağanak başımdan yağdırsın, ben onları baraj gibi bir merkezde biriktireyim sonra da kanallarla kuvve-i inbatiyesi olan arazinin bağrına salayım." düşüncesindeyse onun dünyalık gibi görünen işleri bile Bâkî'ye müteveccihtir ve beka televvünlüdür.

Günümüzde eğitim ve diyalog faaliyetleri adına dünyanın beş yüz yerinde ocak tüttürülüyorsa bu sayıyı bine çıkarma niyetiyle çalışıp didinen insanların gayretleri sadece dünyalık olarak kabul edilemez. Beş yüz yere daha birer meşale ulaştırıp oraları da aydınlatma meselesi imkâna vâbeste bir iştir. Bu iş için

bir taraftan o meşaleleri tutuşturup uzak diyarlara götürebilecek insanlar yetiştirmek gerekirken beri taraftan da o insanları istihdam edebilecek çalışma alanları hazırlamak icap etmektedir. İşte bu gayeye matuf olarak hem istihdam alanları oluşturma hem de o alanları dolduracak rehberleri yetiştirme niyetiyle oturup kalkan bir insan, dünya işleriyle meşgul olsa bile niyeti hâlis kaldığı müddetçe, hep ahiret hesabına çalışıyor demektir. O, Allah'tan alıp yine Allah'a veren bir dağıtım memuru gibidir.

Alvar İmamı "Allah'tan al, Allah'a ver." derdi. Şayet ahiretin varlığına inanıyorsan ve kendini burada bir misafir, bir emanetçi kabul ediyorsan Allah Teâlâ sana bir nimet verir. Sen de onu farklılaştırır yine Allah'a iade edersin. Cenab-ı Hak sana varlık verir, vücut verir, insanlık verir, sıhhat verir. Sen de bunları engin bir kulluk şuuruyla karşılar, Allah'a karşı vefa, sadâkât ve ibadet olarak değerlendirir ve O'na iade edersin. Allah sana malî imkânlar verir, çalışma gücü verir, canlılık verir, aşk u iştiyak verir. Sen de bunları O'nun yolunda değerlendirir ve Allah'ın adını yüceltme şeklinde O'na iade edersin ve böylece bir emanetçi gibi davranırsın. O'ndan alırsın fakat bir emanetçi şuuruyla alırsın. Emanette emin bir insan olarak senin uhdene verilen her şeyi tam değerlendirir hatta geliştirip nemalandırır ve sahibine iade edersin. "Ben bu mevzuda sadece bir hizmetçiyim. Esas mal sahibi Sen'sin, benim sahibim de Sen'sin, mâlikim de Sen'sin, melikim de Sen'sin; ben hem Sen'in milkinim hem de mülkünüm." dersin. İşte, bu niyetle ortaya koyacağın bir sa'y ü gayret hangi alanda olursa olsun makbul bir çalışma ve mukaddes bir hareketliliktir.

Bütün Rezilliklerin Yuvası

Meylürrahat aynı zamanda umum rezaletin yuvasıdır. Bütün utanç verici hâller, maskaralıklar ve rezillikler onun gölgesinde boy atıp gelişirler. Hayırlı faaliyetlerin içinde yer almayan kimseler şeytanın ağına yakalanırlar. Şeytan onları mutlaka bazı şeylerle meşgul eder, nefsani ve cismani bir kısım işlere yönlendirir. Mesela, biraz gezip stres atayım, bir yerde az eğleneyim, internet siteleri arasında dolaşayım, şöyle bir film seyredeyim gibi mülahazalarla laubali ve malayani şeylere girmelerini fısıldar. Bu fısıltıları takip ederek günah deryasına yelken açan insanlar hem en değerli zamanlarını boş yere tüketirler hem de bazen bir lokma, bir bakma ya da bir tutma ile olmadık günahlara, rezilliklere ve maskaralıklara girerler.

Kendilerini tembelliğe, tenperverliğe ve laubaliliğe salmış insanların dünyada başardıkları hiçbir şey yoktur. Nitekim beşinci asırdan bu yana rahat yaşama sevdasına tutulan ve zevk ü sefaya düşen bizim zavallı ve bahtsız dünyamız ilmî müesseselerini, araştırma aşkını ve yeni keşiflere ulaşma cehdini başkalarına kaptırmıştır. Dolayısıyla da ezilmeye, yenilmeye ve mahkûm yaşamaya düçar olmuştur. Geçmişin oldukça cahil ve her zaman gözümüzün içine bakan toplumları ilmî seviyeleri, araştırma ciddiyetleri, maddi terakkileri ve teknolojik üstünlükleriyle bizim üzerimizde hâkimiyet kurmuşlardır ve bizi dilenci hâline getirmişlerdir. Getirmişlerdir zira belgesellerde hayranlıkla seyrettiğimiz kâşiflerin her birerleri belki senede ancak bir-iki defa evlerine gitme imkânı bulabilmişlerdir. Bazıları ömürlerinin yirmi senesini kobraların hayatını araştırmaya adamış, bir ormanda yatıp kalkmış ve bugün çoklarının din adına bile katlanmayacakları mahrumiyetlere katlanmışlardır. Dolayısıyla tembelliğin ve rahata düşkünlüğün, her türlü

zillet ve mahrumiyetin en başta gelen sebeplerinden olduğuna en güzel şahit bizim hâl-i hazırdaki durumumuzdur. Zaten kendini rahat ve rehavetin kucağına salıveren ölü ruhların, kalkıp laboratuvarlarda uzun süreli çalışmaları, kendilerini o işe vermeleri ve her şeyi didik didik etmeleri düşünülemez. Bu rahat ve rehavete düşkünlüğe bir de aşırı haneperestlik eklenince artık mücahede hattının terk edilmesi ve ferdin ruhta bir felç yaşaması mukadderdir. Bu itibarla, şayet dünyanın en tembel ve araştırma aşkından mahrum insanları bizim dünyamızdaysa işte bu bizim için bir zillet ve bir ayıptır.

Fert planında rahata meyletme, toplum planında da böyle kötü bir tablo meydana getirir. Neticede hem fertler hem de o fertlerin oluşturduğu toplum esaret ve zillete mahkûm olur. Haddizatında, toplumları mahveden sebeplerin başında, fertlerin kendi rahatlarının ve keyiflerinin peşine düşmeleri, başkalarının sırtından geçinmeyi istemeleri ve kendileri tok olduktan sonra diğer insanların hâlini hiç düşünmemeleri gelmektedir. Ömrünü istirahatte geçiren, başkasının sırtından geçinen, bedavadan yiyen–içen ve tufeylîliği hayat felsefesi hâline getiren böyle kimseler hem bu dünyada kronik sarhoş olarak yaşarlar, hem de ötede şeytan tarafından çarpılmış gibi kalkarlar.

Felakete Sebep Olan Şımarıklar

Kur'ân-ı Kerim yemesinde-içmesinde, yatmasında-kalkmasında aşırı aristokrat davranan, şan-şöhret, makam-mansıp, konfor ve iktidardan alabildiğine yararlanan ve sahip olduğu imkânlar sebebiyle zamanla doğru yoldan saparak hayâsızlığa dalan kimseleri *mütrefîn* kelimesiyle anmış ve onları helake

götüren hususları nazara vermiştir. Gazab-ı ilahî ile helak edilen beldelerde mütrefînin hâkim olduğuna ve dolayısıyla yemeyi-içmeyi, rahatı ve eğlenceyi gâye-i hayal hâline getirmiş bu insanların ilâhî tehdide sebep teşkil ettiğine dikkat çekmiştir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

"Herhangi bir beldeyi imha etmek istediğimizde oranın lüks içinde yaşayan şımarıklarına, kendini zevke, sefaya ve keyfe salmış aristokrat sınıfına iyilikleri emrederiz. Buna rağmen onlar dinlemez, fısk u fücura devam eder, kulluk adına takdir edilen çerçevenin dışına çıkar, kendileri için mukadder olan fıtratın sınırlarını aşarlar. Bu sebeple o belde hakkında ceza hükmü kesinleşir, onlar Allah'ın vereceği o hükme müstahak olurlar. Biz de orayı yerle bir eder, altını üstüne getiririz." [43]

Her devirde ve her toplum içinde az da olsa yer alan mütrefîn güruhu, akıl, mantık, muhakeme ve dinî kurallar yerine cismani arzular istikametinde hareket eder; hayatlarını nefsaniliğe bağlı sürdürür ve davranışlarını hayvanî içgüdülere göre belirlerler. Bu densizler ne edep hissinden haberdardırlar ne de hesap endişesinden. İnsanî değerlere saygı nedir bilmez, yerinde en rezilâne davranışların bile müdafaasını yaparlar. Fazilet-rezalet ayrımını, hayır-şer farklılığını bir telakki ürünü gibi görüp gösterir ve ahlakî hiçbir endişe taşımazlar. Öyle bir gaflet içindedirler ki hâlleri Nuh kavmini, Semud rezillerini, Sodom ve Gomorra sefillerini hatırlatır. Bunlar, cismani ve nefsani arzular arkasından koşarken hayattan kâm alma ve kadın-erkek birbirinden yararlanmadan başka bir şey düşünmezler. Her şeyi ve herkesi sadece hayvanî iştihaları hesabına kullanır; yalnızca yaşama tutkusu ve rahat etme arzusu ile nefes alıp verirler.

Ötede Meşakkat Çekmemek İçin

Rahata düşkünlüğün sebep olduğu en büyük sefalet ve rezalet ise tembelliğin, insana bu dünyada acı ve ızdırap çektirdikten sonra onu bir de ahirette azaba duçar etmesidir. Burada kendisine tam tebliğ ulaştığı hâlde *Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Resûlullah* hakikatine sığınmayan ve ruhlar âleminden mahşer meydanına, oradan da daha ötesine kadar uzanan yolculuk için azık edinmeyen tembel kimseler zahiren bazı yüklerden kurtulmuş olacaklar ama her durakta önlerine çıkan tehlikeler karşısında tir tir titreyecek ve sürekli bin bir türlü ihtiyaç içinde kıvranıp duracaklardır. Tembellik ve tenperverlikten dolayı burada namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerden kaçanlar, görünüşte onların yükünden kurtulmuş olacaklar fakat daha sonra her köşe başında kendilerini bekleyen şeytanî tuzaklara hazırlıksız yakalanacak ve dünyada razı olmadıkları azıcık meşakkate karşılık her durakta çok büyük zahmetler çekeceklerdir. Allah'a iman eden ve kulluk görevini yerine getiren kimseler ise dünyadaki az bir meşakkate bedel, hem burada Cenab-ı Hakk'a tevekkül ederek rahat bir ömür sürecek hem de hayatta iken biriktirdikleri namaz, oruç, hac gibi sermayeleriyle ötede de yol boyu önlerine çıkabilecek tehlikelere ve ihtiyaçlara karşı azık hazırlamış olacaklardır.

Bunlardan dolayıdır ki Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zararlı ve istenmeyen şeylerden Allah'a sığınırken tembelliği de zikretmiş *"Rabbim, tembellikten Sana sığınırım."* demiştir.[44] Dahası, huzuruna gelip Müslümanlığını ilan edenlerden Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edeceklerine dair söz alırken[45] bazılarından kimseden bir şey istememe,[46] dilencilik yapmama adına da söz alıyordu.[47] Aslında bu bir

manada tembellik yapmamak üzere de bir söz almaydı.

Tembelliğin Çaresi

Bediüzzaman Hazretleri, meylürrahatın nasıl bir tehlike olduğunu belirttikten sonra ona karşı alınması lazım gelen tedbiri de nazara vermiş, *"Siz de 'İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır.'*[48] *(mealindeki) mücâhid-i âlicenabı o cellâd-ı sehhâra gönderiniz."*[49] buyurmuştur.

İnsanın tabiatında yeme, içme ve dinlenme ihtiyacı var olduğu, cismani istekler ve nefsani arzular bulunduğu gibi rahat etme isteği de mevcuttur. Rahata düşkünlük de insan tabiatının bir yanını teşkil etmektedir. Cenab-ı Allah insana bir de irade gücü bahşetmiştir. Şayet o, iradesinin hakkını verirse meşru dairede bütün isteklerine nâil olabileceği ve ihtiyaçlarını giderebileceği gibi rahat etme duygusunu da dengeleyebilir. Öyleyse *meylürrahat* türlü türlü ayak oyunları yapan bir sihirbaz gibi onun ayaklarını kaydıracağı, çalışma aşk u heyecanını kıracağı ve himmet ü gayretini bağlayıp onu sefalete sürükleyeceği zaman, insan hemen iradesiyle kıyam etmeli, bir hamlede ayağa kalkıp üzerindeki tembellik tozunu silkelemeli ve çalışmaya koyulmalıdır. Eğer kendi iradesi bu şekilde ayağa kalkmasına yeterli olmuyorsa *"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Çalışmasının semeresi ise ileride mutlaka görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir."* [50] mealindeki âyet-i kerimeye tutunmalı ve bu müjdeyle iradesini takviye etmelidir.

Beyan-ı ilâhideki *"İnsan sa'yinin karşılığını mutlaka görür."* sözünü sadece öbür âleme ait bir mükâfat müjdesi, bir ahiret semeresi ve cennet meyvesi şeklinde anlamamak lazımdır.

Cenab-ı Allah, çalışan insanı daha dünyadayken de ödüllendirir. Bazen bir inşirah ve rahatlama bazen de yeni hizmetlere karşı arzu ve iştiyak şeklinde mükâfat verir. Her çalışma ve gayret aynı zamanda ruhani bir zevk ve yüksek bir moral olarak geri döner. Nitekim Bediüzzaman Hazretleri *"Cenab-ı Hak, kemâl-i kereminden, hizmetin mükâfatını hizmet içinde derc etmiştir. Amelin ücretini nefs-i amel içine koymuştur."*[51] der. Sen sa'y ettikçe Allah senin moralini yükseltir, kıvamına kıvam katar, metafizik gerilimini güçlendirir. Seni daha güzel işlere muvaffak eder.

Vakıa, insan hayr ü hasenâtının listesini tutmamalı, yaptığı işlerle övünmemeli, başarılarından dolayı fahirlenmemelidir. Bununla beraber her başarı mü'min için iki hayrı daha beraberinde getirebilir. İnsan aczine, fakrına ve kusurlarına rağmen salih kullar arasında bulunuyor ve iman hizmetinin bir ucundan tutmaya çalışıyor olma duygusuyla kendisini o daireye dâhil eden Cenab-ı Allah'a karşı hamd ü senâ hisleriyle dolar. Diğer taraftan her başarının sonunda insan için farklı bir mücadele zemini oluşur. Muvahhit mü'min, yapılan işleri ve başarıları sahibine verme hususunda çok hassas davranır, nefsine pay çıkarmamaya azami özen gösterir. "Hayır! Şu perişan hâlimle ben bu başarıların binde birini bile elde edemezdim. Şu, şu, şu esaslardan dolayı bunları lutfeden Allah'tır. Başarılar O'ndan, hata ve kusurlar nefsimdendir." der ve bir de o mücadelenin sevabını kazanır. Kâr içinde kâra muvaffak olur. Hem sa'yin sevabını alır hem hamd ü senânın mükâfatını görür ve hem de başarıları asıl sahibine verip Allah'a bağlılığını ifade ederek hasenâtını katlar. Böylece aynı zamanda bir salih daire oluşturmuş olur. Hayır, başka bir hayrı doğurur. O diğer bir iyiliğe vesile olur, o da başka bir haseneyi doğurur. Böylece ra-

hat düşüncesine bir anlık karşı koyma ve iradenin hakkını verme neticesinde Allah Teâlâ insana çok şey kazandırır.

---

[1] Bakara sûresi, 2/155.

[2] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.169 (On Yedinci Lem'a, On Dördüncü Nota, Üçüncü Remiz).

[3] Bediüzzaman, *Lem'alar* s.169-170 (On Yedinci Lem'a).

[4] Tirmizî, *zühd* 43; Dârimî, *rekâik* 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/456.

[5] Bakara sûresi, 2/156.

[6] Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.113 (Habbe).

[7] Buhârî, *şehâdât* 16, *edeb* 54, 95; Müslim, *zühd* 65.

[8] Buharî, *cihad* 182; Müslim, *îmân* 178.

[9] Bediüzzaman, *Sözler* s.515 (Yirmi Altıncı Söz, Hâtime).

[10] İmam Rabbânî, *el-Mektubat,* s. 27 (On Birinci Mektup).

[11] Bkz.: Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.20; *Emirdağ Lâhikası-2* s.169, 173, 194.

[12] Bakara sûresi, 2/155.

[13] Bediüzzaman, *Mektubat* s. 466 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Altıncı Kısım).

[14] Bediüzzaman, *Sözler* s. 334 (Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas, Üçüncü Nokta).

[15] Buhârî, *tevhid* 35; Müslim, *sıyâm* 160.

[16] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s. 16 (İkinci Söz).

[17] İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/406; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/483.

[18] Tevbe sûresi, 9/109.

[19] Âl-i İmrân sûresi, 3/175.

[20] Mü'minûn sûresi, 23/60.

[21] Tirmizî, *tefsîru sûre* (23) 4; İbn Mâce, *zühd* 20.

[22] Âl-i İmrân sûresi, 3/145.

[23] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/115, 119, 169, 275.

[24] Buhârî, *rikâk* 10; Müslim, *zekât* 116-119.

[25] Buhârî, *ahkâm* 7; Müslim, *imâret* 14.

[26] Tevbe sûresi, 9/128.

[27] Kasas sûresi, 28/56.

[28] Kasas sûresi, 28/77.

[29] Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri).

[30] Ahkaf sûresi, 46/20.

[31] Hucurât sûresi, 49/13.

[32] Hucurât sûresi, 49/13.

[33] Bediüzzaman, *Mektubat* s.366 (Yirmi Altıncı Mektup, Üçüncü Mebhas).

[34] Mâide sûresi, 5/3.

[35] Nâziât sûresi, 79/24.

[36] Bakara sûresi, 2/258.

[37] Kasas sûresi, 28/78.

[38] *"Ey aziz kardeşim! Allah'a karşı âciz ve muhtaç olduğunu hissetme esasına dayanan bu yolda şu dört şey lazımdır: Sonsuz acz, sonsuz fakr, sonsuz şevk, sonsuz şükür."* (Bediüzzaman, *Mektubat* s.17 (Dördüncü Mektup)).

[39] Kaf sûresi, 50/16.

[40] Bediüzzaman, *Münazarat* s.133.

[41] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.29 (Altıncı Söz), 348 (Yirmi Üçüncü Söz, İkinci Mebhas, Üçüncü Nükte).

[42] Bediüzzaman, *Münazarat* s. 133.

[43] İsrâ sûresi, 17/16.

[44] Buhârî, *cihâd* 74, *et'ime* 28, *daavât* 36, 40; Müslim, *zikir* 50.

[45] Bkz.: Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 43, *ahkâm* 43; Müslim, *hudûd* 41-44.

[46] Ebû Dâvûd, *zekât* 27; İbn Mâce, *zekât* 25.

[47] Ebû Dâvûd, *zekât* 28; Nesâî, *zekât* 86.

[48] Necm sûresi, 53/39.

[49] Bediüzzaman, *Münazarat* s. 133.

[50] Necm sûresi, 53/39-41.

[51] Bediüzzaman, *Lem'alar* s. 153 (On Yedinci Lem'a, Sekizinci Nota).

Dar Bir Açıdan Ahlâk -1

(Çağlayan, Nisan-2017)

"Huluk" kelimesinin çoğulu olan ahlâk; seciye, karakter, huy, iyilik ruhu, fenalıktan kaçınma tavrı, ahsen-i takvîme mazhariyet şuuruyla davranma manalarına gelmektedir. İnsanın fizikî ve maddî yanı "halk" sözcüğüyle anıldığı gibi, ruhî ve manevî yanına, diğer bir ifadeyle, mükemmel hilkatine göre Yaratan'ın istek ve emirleri çerçevesinde yaşama cehd ü gayretine de "huluk" denir.

Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha ışığında konuyla alakalı i'mâl-i fikirde bulunan ulemâ-i benâm, iyi huy ve fazilet edalı davranışlara "ahlâk-ı hasene", "mehâsin-i ahlâk" ve "ahlâk-ı hamide"; fena huy, menfî tavır ve ahsen-i takvîmle yaratılmış olmaya uygun düşmeyen hâl ve davranışlara da "mesâvî-i ahlâk", "sû-i huluk", "ahlâk-ı zemime" ve " ahlâk-ı seyyie" diyegelmişlerdir.

Bazı ehl-i tahkik de tavır ve davranışlarda pozitif olanlara "edep" aksine de "sû-i edep" demiş ve meseleyi bu çerçevede ele alarak düşüncelerini "edep" etrafında örgülemişlerdir. "Edep" yazısında da ifade edildiği gibi edebi, bu konuda insanı hakiki insan yapan hayatî bir unsur olarak görmüş ve bu mülahazalarını, *"Edep-tir kişinin daim libası, edepsiz kişi uryana benzer."*, *"Edep ehli ilimden hâlî olmaz, edepsiz ilim okuyan âlim olmaz."*... gibi manzum sözlerle seslendirmişlerdir.

Bu kesim arasında yaygınca kullanılan edep mazmunu, bazen bir *"Edep yâ Hû!"* levhasıyla nazara verilmiş; bazen *"Bî-edeb*

mahrum keşt ez lutf-i Rab - Bî-edep kimse Rabbin lütfundan mahrumdur." lâl ü güher ifadeleriyle dillendirilmiş; bazen *"Edep fukarânın itibarı, ağniyânın zîneti.."* sözleriyle ifadelendirilmiş; bazen de âzâ u cevârihin dinî hudutlara bağlı hareket etmesi ve insanın iç dünyasının tahareti, şehevâni hislere karşı kararlı duruşu, dince şüpheli şeylerden hep uzak bulunuşu, ibadet ü tâatinde Hakk'a tahsis-i nazar etmesi, hayır yollarında yarış yaparcasına koşturup durması... gibi disiplinlerle ortaya konmuştur. Şimdi bu derin konuyu şu iki mısra ile noktalayıp bir kere daha "Ahlâk" demek istiyorum:

"Ehl-i irfan arasında aradım kıldım talep,
Her hüner makbul imiş, ille edep ille edep."

İnsanlık var olduğu günden bu yana -fetret ve cahiliye dönemleri müstesna- hemen her zaman, "huluk" kelimesiyle ifade edilen "ahlâk" üzerinde durulmuş ve o, insanın yaratılış (hilkat) gayesinin çok önemli bir derinliği olarak yâd edilegelmiştir. Cesaret, şecaat, civanmertlik, iffet, ismet, istikamet, sadakat, adalet, hakkaniyet, vefa ve îsâr duygusu... gibi hususlar, tarihin en karanlık dönemlerinde bile vicdan erbabınca hep korunagelmiş ve bütün bütün yok edilememiştir.

İslâmî düşünce sistemlerinde ahlâkın yanıltmayan esas kaynağı, "metlüv", "gayr-i metlüv" ilâhî mesajlar ve o mesajların ilk muhatapları, tebliğcileri, temsilcileri enbiya ve mürselîn hazerâtı olmuştur. Onlar, aldıkları mesajları tebliğ, temsil, hâl, tavır ve davranışlarıyla sergilemişler; ikinci derecedeki muhataplar da onların etrafında birer hâle haline gelmişlerdir. Zaten *"Her şeyin en doğrusunu Yaratan bilir"* temel disiplinine binaen ilâhî vahiy ve onun ilk muhatapları olan enbiya-i izâmın daire-i irşatları dışında,

ahlâk üstadı, pedagoji uzmanı ve farklı alanlardaki düşünürlerin ahlâk konusuyla alakalı ortaya koydukları hiçbir disiplin ve kural uzun ömürlü, kalıcı olmamış ve insanoğlunu insanî kemalâta -kâmil manada- yönlendirememiştir. İnsanlık tarihinde bu husus belli aralıklarla da olsa en mükemmel şekliyle yalnız vahyin aydınlatıcı tayfları altında peygamberân-ı izâm tarafından gerçekleştirilmiştir. O yüce kametler, incelerden ince hâl, tavır ve davranışlarıyla Allah'ın istediği ahlâk-ı âliye-i ilâhiyenin nurefşan birer meclâsı ve mazharı olarak bu konudaki ilâhî muradı mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun en mükemmel şekilde temsil etmişlerdir. Bu hususun en zirve temsilcisi ise, peygamberlik manzumesi adına bestelenen ve hükmü bu manzumenin kafiyesi gibi en sonunda gelen, Ehadiyet hakikatinin ilk tecellisi ve Vâhidiyet sırrının en mümtaz meyvesi olan Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'dır. Daha sonra güzel ahlak, o Kamer-i Münîr'in nurani hâlesi sayılan Ashâb-ı Kirâm efendilerimizle topyekûn dünyaya, bütün insanlığa, en azından onun büyük bir bölümüne ulaştırılarak vicdanlar ahsen-i takvîme uygun vaziyet almaya tevcih edilmiştir.

Bir kere daha hatırlatmalıyız ki, İslâm ahlâkının temel kaynağı başta Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha olmak üzere, ilahî vahiy ve onun en doğru, aldatmayan temsilcileri olan nebiler kervanıdır. Analar anası Hazreti Aişe-i Sıddîka'ya (radıyallahu anha) Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahlâk-ı âliyeleri sorulunca, mualla validemizin: كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ *"O'nun ahlakı Kur'ân'dı"*[1] şeklindeki ifadesi bu hususu teyit eden çok önemli bir beyandır. Bu itibarla da bizim ahlâkiyatçılarımız, İslâm ahlâkının kaynağının; Kur'ân, Sünnet ve bu iki ilahî kaynağın mübarek temsilcisi Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm olduğunda hep görüş birliği içinde bulun-

muşlardır. Daha sonraları ise, Sahabe-i Kiram o müstesna konumlarıyla, tâbiîn-i izâm o keskin nazarlarıyla, fukaha, mütefekkirîn ve mutasavvıfîn o fâik anlayışları ve kalb-kafa mirsadlarıyla zamanın tefsir, te'vil ve yorumlarını da hesaba katarak konuyu kendine has evrenselliği ile ortaya koymuş ve nesl-i âtiye emanet etmişlerdir.

Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha'da ahlâk; kökü itibarıyla, yerinde beyandaki siyak-sibak ve müstetbeâtü't-terâkip açısından iyilik, hilm, takva, hidayet-i tâmme, ismet, istikamet, sadâkat, emanet, iffet, her türlü salih amel, şer'î ve aklî maruf, sağlam beşerî münasebetler ve en engin manasıyla ihsan duygusu... gibi hususları ihtiva etmektedir. Bunlara "ahlak-ı hasene", "Kur'ân ahlâkı" veya "münciyât" denmesine mukabil; bu evsafın zıddı sayılan her türlü günah, masiyet, sapıklık, fuhşiyât, münkerât, kin, nefret, yalan, gıybet, iftira, fitne, fesat, zulüm, irtikâp, ihtilâs, rüşvet ve emsali bütün negatif şeylere de "mesavî-i ahlâk" ve "mühlikat" dene gelmiştir.

Evet, insan, ahsen-i takvîme mazhardır ve bütün esmâ ve sıfât-ı sübhâniyenin fihrist mahiyetinde mücellâ bir aynasıdır. O mücellâ ayna, aslî ve en geniş mânâsıyla da Hazret-i Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'dır. Bunu ifade sadedinde bir hak dostu ne hoş söyler:

"Bir âyinedir bu âlem her şey Hak ile kâim,
Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim."

Aslî olsun, zıllî olsun böyle bir aynanın mesâvî-i ahlâk ve mühlikâtla karartılması, ahsen-i takvîme mazhariyeti bilememenin ve Hak nezdindeki konumuna saygısızlığın bir ifadesidir.

Ne var ki, konumu, hilkatteki yeri itibarıyla melekleşmeye

namzet olan insanoğlu, yaratılışındaki o yüce hedefin, hatta bir dönemde meleklere mihrap ve kıble olmasının yanında, cismaniyetinin, hayvaniyetinin ve mahiyetindeki bir kısım beşerî ve nefsanî garizelerin dürtü ve tesiriyle hep dual bir varlık konumunda bulunmuş; Hazreti Mevlânâ'nın ifadesiyle, bazen incelik ve nezaketine melekleri imrendirmiş, bazen de kabalık ve küstahlığıyla şeytanları ürkütmüş ve tiksindirmiştir. İşte bu yönü itibarıyladır ki Kur'an, öyle esfel-i safilîn namzetlerine أُولَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"Onlar hayvan gibidirler hatta ondan da sapkındırlar."* (A'râf sûresi, 7/179) diyerek, gaye-i hilkatini bilmeyen böyle densizlerin üzerini çizegelmiştir. Şeytan ve nefs-i emmârenin mesâvî-i ahlâkı telkin ile mehâsin-i ahlâktan koparıp bohemleştirdiği bu türden insanlar, ciğerinden vurulmuş kem talih bir kısım bahtsızlardır. Bir hak dostu bu hususu ne hoş resmeder: قَدْ لَعِسَتْ حَيَّةُ الْهَوَى كَبِدِي ... فَلَا طَبِيب لَهَا وَلَا رَاقِيَ *"Hevâ yılanı ciğerimi soktu; gayrı ona ne tabip ne de efsuncu bir şey yapabilir."*

1. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 41/148; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, 1/30.

Dar Bir Açıdan Ahlâk -2

(Çağlayan, Mayıs-2017)

Hilkati itibarıyla, "esfel-i safilîn" ile "âlâ-i illiyyîn" arasında gel-git yaşama konumunda bulunan insanoğlunun, nefis ve şeytana uyduğu, iman ve sâlih amele sarılmayıp Allah'la münasebetini koruyamadığı ve kendini durağanlığa saldığı sürece baş aşağı aşağıların aşağısına sürüklenmesi; aksine iradesinin hakkını yerine getirip iman ve aksiyonla kanatlandığı sürece de âlâ-i illiyyîn-i kemalâta yükselmesi Cenâb-ı Hakk'ın layetebeddel âdet-i sübhâniyesidir. İnsan her zaman bu çizgiyi koruyamayabilir, zira sürçme ve hata insanoğlunun tabiatında vardır. İnsanlığın İftihar Tablosu, *"Âdem hata etti, evlatları da hata etti; Âdem unuttu evlatları da unuttu."*[1] buyurarak bu önemli hususa dikkatlerimizi çeker. Ne var ki böyle bir sürçme Hazreti Âdem'de (aleyhisselam) içtihat hatalı bir zelle idi. Bizlerin -Allah muhafaza buyursun- böyle bir duruma düşmesine ise zelle denemez, kırılma ve çözülme denir.

İnsanoğlu şayet kalbî, kavlî, fiilî Allah'a müteveccih olup O'nunla münasebetini koruyamaz ve hayatını Kitap ve Sünnetin hısn-ı hasîn seralarında güven altına almazsa her zaman ciğeri de ısırılır, kalbi de ısırılır; ısırılır da iç içe kırılma fasit dairelerine maruz kalır ve hevâ-i nefsin felç eden tesirinden kurtulamaz. Böylesi bir çöküş ve çözülüşe karşı, imanda yenilenme ve derinleşme mülahazasıyla sürekli "Hel min mezîd!.." diyerek iman, irfan ve aşk u iştiyak adına devamlı Hakk'a teveccüh edip O'na sığınma, haram-helal konularında kılı kırk yararcasına yaşama, günde birkaç kez nefis ile hesaplaşma, nefs-i emmâre dürtülerine bütün

bütün kapanarak "levvâme" ufkuna yönelme, böyle bir yönelmenin yol azığıyla mutmainne zirvelerine gözünü dikme, râziye-marziye heyecanıyla soluklanma, sâfiye-zâkiye hülyalarıyla oturup kalkma, ihlas ve ihsan "habl-i metin"ine sımsıkı sarılarak "iştiyak-ı likaullah" rüyalarına dalma, O'nun rızasını rızamızın biricik esası sayarak, ihlas, rıza, iştiyak-ı likaullah temcitleriyle kalben hep uyanık kalma, sonra da muhtemel muhalif rüzgârlar karşısında dimdik durabilme ve bu duruşu temadiyle taçlandırma... Evet işte bütün bunlar Kur'an ve Sünnet-i Sahiha ile ortaya konan ilahî ahlakın temel dinamikleridir.

Bu dinamiklerle çerçevesi belirlenen İslam ahlâkı, kat'iyen bir kısım pedagog ve psikologların zannettiği gibi dar gözlemlere dayalı nazarî bir kitle ahlâkı, bir sınıf ahlâkı değildir. Aksine o topyekûn beşerî hayatı şekillendirecek, insanların ruhlarından bütün menfi şeyleri söküp atacak, kalbî ve ruhî hayatta potansiyel olarak bulunan ve insanın melekler üstü gerçek derinliğinin melekûtî dinamikleri sayılan metapsişik unsurları harekete geçirerek ruhanîlere, *"Yürü top da senin çevkân da senin!"* dedirtecek meknî bir zenginliğin olmazsa olmaz esaslarındandır.

Bu yüce ahlak sisteminin temel dinamiği, sağlam iman, imanda iz'an ufku, hakkal yakîn cehd ü gayreti ve bunlarda devam ve temadi; "menhelül azbil mevrud"u ise, Kitap, Sünnet, selef-i salihînin cadde-i nuraniyesi, isim-müsemma birliği içinde tekye, zaviye, mektep, medrese ve mabet gibi yerlerde mahrûti bakışlı hakikat eri muallim rehberlerin, Allah'a dilbeste olmuş kâmil mürşitlerin, dünya ve mâfîhâyı doğru okuyan beklentisiz vaiz, nasih ve imamların Kitap ve Sünnet çerçevesinde ciddi bir adanmışlık ruhuyla yerine getirdikleri irşad ve rehabilitasyonlardır.

İsim-müsemma birliği içindeki böyle bir ahlâk telakkisi, huluku Kur'an olan o müstesna Zat'ın altın çağında ve o Kamer-i Münir'in hâle-i nuraniyesiyle gerçekleşmişti. O ışık çağında insanlar, *"Ahlâk iledir kemal-i âdem / Ahlâk iledir nizam-ı âlem."* mülahazasına sımsıkı bağlı, gözleri öteler ötesinde, hayatları vahiy yörüngeli, yürekleri ihlasla çarpıyor, duyguları rıza mırıldanıyor, ruhları meâlî aşk u iştiyakıyla kanatlanıyor ve hep görülüyor olma yakîniyle, görüyor olma ufku istikametinde kanat çırpınıp duruyorlardı... Evet, işte o dönemde böyle bir gül ve bülbül demi yaşanıyor ve ütopyacıların tahayyül dünyalarının çok çok üstünde ve ötesinde en fâik bir ahlâkî ve insanî değerler dantelası sergileniyordu.

Daha sonraları ise mükemmel hâl ve göz kamaştıran temsilin omuzlarında çok geniş bir coğrafyada şehbal açan bu huluk-ı Ruh-u Seyyidil enâm, tefsir, hadis, değişik çizgide ahlâk ve rekâik kitaplarıyla evrensel bir derinliğe ulaşıyor, daha doğrusu âlem-şümul bir sistem olarak duyulup hissediliyordu. Evet, bu ikinci fasılda Kur'an ve sahih hadisler temel kaynak olarak ele alınıyor; "Kitabü'l-Birr"ler, "Kitabü'l-Edeb"ler telifine gidiliyor; "el-Edebü'l-Müfred" lerle daha derinliklere açılmalar oluyor; "Kitabü'z-Zühd"lerle konu kalbî ve ruhî hayatla irtibatlandırılıyor; "Edebü'd-dünya ve'd-din" ile maverâîlik ufkuna açılım denemeleri yapılıyor; "el-Ahlâk ve's-siyer"lerle konunun nurani kaynağı üzerinde duruluyor; "Uyûnu'l-ahbâr"larla çağ ve zamanın yorumlarına imada bulunuluyor ve "İhyau ulûmiddin"lerle de münciyât ve mühlikât akına-karasına tenbih edalı bir nokta konuyordu.

Bu çeşitli ve renkli yaklaşımların yanında, kalb ve ruh erbabı nezdinde huluk ve ahlak konuları daha bir ledünnîlik kazanarak farklı bir derinlikle karşımıza çıkar. Düşüncelerinde

metafizik enginliklere açık, damlada deryayı okuyan, zerrede güneşin esrarından bahisler açan lahutî ufuklu bu insanlara göre, "huluk" batınî ve ledünni bir derinlik, "halk" ise bu engin buud üzerinde baş döndüren eda-endam ve imrendiriciliğiyle o mazrufa uygun bir zarf; "huluk", insanoğlunun melekûtî yanının dünya ve ukba meşcereliği, "halk" da bu meşcereliğin havası ve toprağıdır.

Sofiler, hüsn-i huluk derken hüsn-i bâtını, hüsn-i halk derken de hüsn-i zâhiri kastederler. İkincisi cismâniyete, insan anatomisine ve onun fizikî yapısına, birincisi ise, kalb, ruh, sır ve daha ötesine bir aynadır. Bunlardan ikincisi hilkatle alakalı olduğundan, onun değiştirilmesinin, başkalaştırılmasının söz konusu olmamasına mukabil; diğeri, Kur'an ve Sünnet disiplinleri, seyr u sülûk-i manevî, mücahede, tedebbür, tezekkür, tefekkür, acz, fakr ve şevk u şükürle Hakk'a teveccüh sayesinde, melek mahiyetini kazanmaya kadar değişime ve dönüşüme açıktır.

Hüsn-i zâhirde el-ayak, göz-kulak, dil-dudak, bütün aza ve cevârihin tam bir tenasüp içinde olmasına karşılık, hüsn-i bâtında da bütün mesâvî-i ahlaktan uzak bulunmak ve bütün mehâsin-i ahlakla ittisaf etmek olmazsa olmaz bir esastır. Bu itibarla, ara-sıra da olsa mehâsin-i ahlakı terk eden ve mesâvî-i ahlak akıntılarına kapılan kimsenin, hüsn-i bâtına sahip olmadığı hükmüne varılmıştır.

Ayrıca ehli irfan arasında çok şayi olmayan avamın huluk-ı haseni, havasın huluk-ı haseni ve ehass-ı havassın huluk-ı haseni gibi bir taksim de söz konusudur:

Avam, yetiştiği kültür ortamı itibarıyla, taklit edalı, dar ufuklu ve derinliği olmayan hoş ve sevimli bir ahlak sergiler ki,

bunun her zaman وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا *"Peygamber size ne getirip sundu ise ona sımsıkı sarılın, sizi neden de men etti ise ondan da vazgeçin ve uzak durun."*(Haşr Sûresi, 59/7) ilahî mesajına uygun düştüğü söylenebilir. Böyleleri, idrak ve şuurları seviyesinde vazife ve sorumluluklarını yerine getirir ve Allah'a karşı saygılı, insanlara karşı da belli ölçüde edepli davranırlar.

Havassa gelince, bunlar, farz, vacip, sünnet ve adap adına her mükellefiyeti yerine getirmenin yanında, memnûat ve menhîyâttan da tiksinti duyarcasına uzak dururlar. Yürekleri hep peygamber yolunda yürüme heyecanıyla çarpar; akılları emirlere ve nehiylere uymayı tabii birer insiyak gibi hatırlatır ve uymaya sevk eder; böylece onlar sürekli kemal yörüngeli bir yol takip ederler. Değil tavır ve davranışlarının emir ve nehye muhalefet kirleriyle kirlenmesi, tasavvur ve tahayyülleriyle bile böyle bir muhalefeti ciddi bir kirlenme sayarak hemen tevbe ve inâbe duygusuyla kanatlanırlar.

Haslar hası mukarrep ruhlar ise, memur oldukları şeyler ve yasaklandıkları hususlar mevzuunda, her şeyi tabiatlarının bir derinliği haline getirdiklerinden hayatlarını melekûtî bir nurâniyetle melekler gibi لاَ يَعْصُونَ اللهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ *"Allah'a karşı asla isyan mülahazasına girmez ve emrolundukları hususları (gök ehli hassasiyetiyle) yerine getirirler."* (Tahrîm Sûresi, 66/6) Bunlar, memur oldukları mükellefiyetleri en derin cismani zevklerin üstünde bir aşk u iştiyakla yerine getirir; büyük-küçük her türlü münkerâtı da bir iç bulantısıyla karşılarlar. Akıl, mantık, muhakeme ve vicdan dinamiklerini taakkul, tasavvur ve tahayyül kirlenmelerine karşı sürekli aktif bulundururlar. Şöyle-böyle bu sistemlere gelip bulaşan, esip konan en küçük sis-duman karşısın-

da hemen istiğfar ve evbe kurnalarına koşar; bir kirli tasavvur ve tahayyül için elli defa “elfü elfi estağfirullah” der ve yeniden ciddi bir arınma ile Hazîratül Kuds’e teveccühlerini yenilerler. Görülüyor olma mülahazası bunların her zamanki halleri, görüyor gibi olma da olmazsa olmaz hedefleridir; اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ وَإِنْ لَمْ نَكُ أَهْلًا فَأَنْتَ أَهْلٌ لِذَاكَ.

Böyle bir makale çerçevesinde bütün mehâsin ve mesâvî-i ahlakı, tabiri diğerle bütün münciyât ve mühlikâtı ifade etmenin mümkün olmadığı/olamayacağı açıktır. Bu itibarla da onları yukarıda kısmen işaret edilen o güzide eserlere havale ederek konuyu bu dar çerçeve ile noktalamak istiyorum. İnayet ve tevfik Allah’tandır.

1. Tirmizî, tefsîru’l-Kur’ân, A’raf sûresi.